

TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE
PRÁVNICKÁ FAKULTA

Zborník je výstupom z medzinárodného vedeckého kongresu Trnavské právnické dni „Tradičné a netradičné v práve“, konaného v dňoch 26. až 27. septembra 2024 v Trnave.

Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie „Tradičné a netradičné prístupy v trestnom práve“ vznikol s finančnou podporou Agentúry na podporu výskumu a vývoja v rámci riešenia projektu s názvom „Trestno-právna ochrana slobody“, projekt číslo APVV-19-0050, zodpovedná riešiteľka projektu doc. JUDr. Eva Szabová, PhD.

Editorky:

doc. JUDr. Eva Szabová, PhD.

JUDr. Karin Vrtíková, PhD.

JUDr. Ivana Mokrú, PhD.

Recenzenti:

JUDr. Milan Husťák

doc. JUDr. Michal Maslen, PhD.

DIES IURIS TYRNAVIENSES
Trnavské právnické dni

TRADIČNÉ A NETRADIČNÉ PRÍSTUPY V TRESTNOM PRÁVE

Pocta prof. JUDr. Ivanovi Šimovčekomu, CSc.

*Zborník príspevkov
z odbornej vedeckej konferencie*

september 2024
Trnava, Slovenská republika

TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE
PRÁVNICKÁ FAKULTA

TRNAVA 2024

Vzor citácie:

SZABOVÁ, E., VRTÍKOVÁ, K., MOKRÁ, I. (eds.): Tradičné a netradičné prístupy v trestnom práve. Zborník príspevkov z konferencie „Trnavské právnické dni 2024: Tradičné a netradičné v práve“. Trnava: Typi, 576 s., ISBN 978-80-

© Pavel Šámal, Jiří Jelínek, Vladimír Kratochvíl, Věra Kalvodová, Jaroslav Fenyk, Marek Fryšták, Eduard Burda, Jaroslav Ivor, Jozef Čentéš, Sergej Romža, Jaroslav Klátik, Adrián Vaško, František Vavera, Filip Ščerba, Jozef Záhora, Margita Prokeinová, Jana Tlapák Navrátilová, Ingrid Galovcová, Tomáš Strémy, Tomáš Balogh, Peter Polák, Ingrid Mencerová, Radovan Blažek, Ondrej Laciak, Marek Kordík, Gustáv Dianiška, Libor Klimek, Simona Ferenčíková, Marcela Tittlová, Martin Štrkolec, Magdaléna Ondicová, Eva Brucknerová, Milana Hrušáková, Jiří Mulák, Lukáš Michalov, Veronika Tóthová, Jakub Lorko, Richard Holec, Rastislav Remeta, Dávid Priščák, Ján Šanta, Eva Szabová, Ivo Šanta, Adrián Jalč, Miloš Deset, Štefan Zeman, Karin Vrtíková, Ivana Mokrá, 2024

ISBN 978-80-568-

OBSAH

Predhovor	9
Rozsah přezkoumávání rozhodnutí v trestním řízení z historického pohledu prof. JUDr. Pavel Šámal, Ph.D., Dr.h.c.	11
Trestní příkaz a odpor proti trestnímu příkazu – nestandardní rozhodnutí v trestních věcech a nestandardní opravný prostředek proti tomuto rozhodnutí prof. JUDr. Jiří Jelínek, CSc.	43
Tradiční a netradiční přístupy moderního trestního práva aplikované na pojem trestného činu prof. JUDr. Vladimír Kratochvíl, CSc.	53
Peněžitý trest – evergreen sankční politiky prof. JUDr. Věra Kalvodová, Dr.	62
(Ne)příčetnost fyzické osoby a (ne)příčetelnost jejího jednání právnické osobě v českém trestním právu – stručné zamyšlení nejen nad jedním rozhodnutím Nejvyššího soudu prof. JUDr. Jaroslav Fenyk, Ph.D., DSc.	74
Osobní prohlídka a prohlídka těla u transgender a nebinárních osob prof. JUDr. Marek Fryšták, Ph.D.	88
Bipartícia, tripartícia či jiné delenie trestných činov: oscilácia medzi odbornými a politicky zneužitelnými významami trestnoprávných pojmov prof. JUDr. Eduard Burda, PhD.	104
Umelá inteligencia a jej trestnoprávne aspekty Dr. h. c. prof. JUDr. Jaroslav Ivor, DrSc.	118

Postavenie prokurátora v predsúdnom konaní po novele Trestného zákona prof. JUDr. Jozef Čentéš, DrSc.	126
Možno vykonanie konfrontácie na hlavnom pojednávaní nahradiť čítaním zápisnice o konfrontácii z prípravného konania? prof. JUDr. Sergej Romža, PhD.	140
Moderné prístupy v sankcionovaní právnických osôb prof. JUDr. Jaroslav Klátik, PhD.	150
Osobitné prostriedky spravodajských služieb a trestné konanie doc. JUDr. Adrián Vaško, PhD.	169
Stručné ohľadnutie za trestnými činy príslušníkov bezpečnostných sborů doc. JUDr. Mgr. František Vavera, Ph.D., LL.M.	184
Blahoželanie profesorovi Šimovčekomu doc. JUDr. Filip Ščerba, Ph.D.	200
Je preskúmanie rozhodnutia v dôsledku zmeny zákona skutočne mimoriadnym opravným prostriedkom? prof. JUDr. Jozef Záhora, PhD.	201
Detektor lži ako (ne)spolahlivá kriminalistická metóda? prof. JUDr. Margita Prokejinová, PhD.	213
Institut „okupy“ ve Španělsku a jeho trestněprávní konotace doc. JUDr. Mgr. Jana Tlapák Navrátilová , Ph.D.	220
Vynucené doznání a právo na spravedlivý proces doc. JUDr. Ingrid Galovcová, Ph.D.	231
Programy restoratívnej justície prof. JUDr. Tomáš Strémy, PhD. – JUDr. Tomáš Balogh	242
Tradičné a netradičné názory na prípravné konanie a na jeho miesto v trestnom konaní prof. JUDr. Peter Polák, PhD.	248

Účel trestu v kontexte uplatňovania restoratívnej justície prof. JUDr. Ingrid Mencerová, PhD.	268
Poškodenie dopravného zariadenia v kontexte § 288 Trestného zákona doc. JUDr. Radovan Blažek, PhD.	280
Ochrana základných práv a slobôd v trestnom konaní v korelácii s princípmi právneho štátu doc. JUDr. Ondrej Laciak, PhD.	296
Sprístupňovanie (a uchovávanie) údajov o elektronickej komunikácií pre účely odhaľovania a dokazovania trestnej činnosti v rozhodovacej činnosti Súdneho dvora doc. JUDr. Marek Kordík, LL.M., PhD.	304
Psychológia a právo prof. PhDr. Gustáv Dianiška, CSc.	312
Falšovanie bezhotovostných platobných prostriedkov v teórii a praxi doc. JUDr. et PhDr. mult. Libor Klimek, PhD., Dr. h. c.	325
Je stále možné ukladať trest prepadnutia majetku právnickej osobe? doc. JUDr. Simona Ferenčíková, PhD.	335
Možnosti a riešenia postihu primárnej drogovej kriminality prof. PhDr. JUDr. Marcela Tittlová, PhD., LL.M.	345
Zmeny v prístupe v posudzovaní zákonných náležitostí obžaloby a rozhodovanie o ich splnení od účinnosti zákona č. 40/2024 Z. z. doc. JUDr. Martin Štrkolec, PhD.	360
Výkon trestu odňatia slobody v podmienkach Slovenskej republiky optikou plánovaných zmien (Výkon trestu odňatia slobody ako resocializačný proces) doc. PhDr. Magdaléna Ondicová, PhD., LL.M.	376
Potrebuje Česká republika redefiníci znásilnění? JUDr. Eva Brucknerová, Ph.D. – JUDr. Milana Hrušáková, Ph.D., LL.M.	388

Základní zásady trestního řízení – český a slovenský pohled	
JUDr. Jiří Mulák, Ph.D.	405
Trestný čin krádeže a jeho novelizačné modifikácie	
JUDr. Lukáš Michal'ov, PhD. – JUDr. Veronika Tóthová, PhD.	424
Aktuálne otázky pri podmiennečnom prepustení doživotne odsúdených	
JUDr. Jakub Lorko, PhD. – Mgr. Richard Holec	436
Aplikačné problémy s inštitútom podozrivého v trestnom konaní	
JUDr. Rastislav Remeta, PhD.	449
Uplatňovanie doktríny plodov otráveného stromu v podmienkach Slovenskej republiky	
Mgr. Dávid Priščák, PhD.	465
Centralizované a decentralizované financie – a niektoré ich trestnoprávne následky	
doc. et doc. JUDr. Ján Šanta, PhD., LL.M., MBA, MSc. Mgr. Ivo Šanta, LL.M., MBA, MSc.	479
Aktuálne otázky zaisťovania elektronických dôkazov s dôrazom na zaisťovanie šifrovaných údajov	
doc. JUDr. Eva Szabová, PhD.	503
Spôsob hľadania pravdy ako podpora kontradiktórnosti trestného konania	
prof. JUDr. Ing. Adrián Jalč, PhD.	516
K otázkam zákonnosti a prípustnosti súkromných nahrávok ako dôkazov v trestnom konaní	
doc. JUDr. Miloš Deset, PhD.	537
Kybergrooming – vybrané kriminologické a trestnoprávne aspekty	
JUDr. Štefan Zeman, PhD.	546
Pár poznámok k zastaveniu trestného stíhania spolupracujúceho obvineného	
JUDr. Karin Vrtíková, PhD. – JUDr. Ivana Mokrú, PhD.	566

PREDHOVOR

Pri príležitosti krásneho životného jubilea pána *profesora Ivana Šimovčeka* sme si dovolili pripraviť túto poctu, prostredníctvom ktorej by sme mu radi vyjadrili našu úctu a uznanie. Pán profesor je totiž bezpochyby uznávanou autoritou a jednou z najvýznamnejších osobností vedy trestného práva nielen u nás doma, ale aj v zahraničí. Dôkazom toho je aj táto publikácia, na ktorej sa svojimi príspevkami podieľali popredné osobnosti trestného práva a súvisiacich vedných disciplín zo Slovenska aj Českej republiky. Autori bez výnimky vnímali túto príležitosť ako česť a privilegium.

Pán prof. JUDr. Ivan Šimovček, CSc. sa narodil 12. 4. 1954 v Hraniciach. Štúdium práva ukončil v roku 1977 na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, kde v roku 1980 úspešne vykonal aj rigoróznú skúšku a bol mu udeľený titul JUDr. V roku 1987 získal titul kandidáta vied (CSc.) vo vednom odbore trestné právo, kriminológia a kriminalistika na Vysokej škole Zboru národnej bezpečnosti v Prahe, kde následne absolvoval aj postgraduálne štúdium psychológie a pedagogiky. Vedecko-pedagogický titul docent v odbore trestné právo získal v roku 1996 na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, a v roku 2002 bol prezidentom SR vymenovaný za profesora pre odbor trestné právo.

Od 70. rokov uplynulého storočia pracoval jubilant postupne na Oddelení vyšetrovania VB Obvodnej správy ZNB v Bratislave I., neskôr ako vysokoškolský pedagóg v odbore trestné právo a kriminalistika na Vysokej škole ZNB v Bratislave, na Inštitúte pre vzdelávanie federálnej polície Bratislava ako vedúci sekcie kriminalistiky, kriminológie a forenzných disciplín, následne na Akadémii Policajného zboru SR ako vedúci Katedry kriminalistiky a forenzných disciplín, ako zástupca Policajného prezidenta a riaditeľ Správy kriminálnej polície, napokon od roku 2000 až dodnes na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave ako člen a neskôr dlhoročný vedúci Katedry trestného práva a kriminológie. V tejto funkcii skončil v roku 2019 z dôvodu vymenovania ministerkou školstva, vedy, výskumu a športu SR za člena výkonnej rady Slovenskej akreditačnej agentúry pre vysoké školstvo. V rokoch 2000 až 2007 zastával na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity aj pozíciu prodekana pre rozvoj a zahraničné styky, resp. v rokoch 2007 až 2011 pozíciu prorektora pre vedecké bádanie a umeleckú činnosť na Trnavskej univerzite v Trnave. Od 1. januára 2022 je osobou zodpovednou za doktorandský študijný program Trestné právo v dennej a externej forme štúdia na Trnavskej univerzite v Trnave, Právnickej fakulte, spoluzodpovednou osobou za rozvoj odboru habilitačného konania a inauguračného konania (HIK) trestné právo v rámci procesu zosúladovania a predsedom subodborovej pracovnej ko-

misie pre doktorandský študijný program Trestné právo na Trnavskej univerzite, Právnickej fakulte.

Jubilant je taktiež dlhé roky členom Akademického senátu Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave a členom Vedeckej rady Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, pričom v minulosti bol taktiež členom vedeckej rady Akadémie Policajného zboru v Bratislave, Kriminologického a expertízneho ústavu Policajného zboru v Bratislave, Právnickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a členom vedeckej rady Univerzity Komenského v Bratislave, Právnickej fakulty. Bol taktiež predsedom slovenskej kriminalistickej spoločnosti. Bolo by takmer nemožné vymenovať jeho desaťročia trvajúce aktívne členstvá v celoštátnych akademických, vedeckých a odborných výboroch a organizáciách, grémiách a komisiách či v redakčných radách odborných vedeckých časopisov doma aj v zahraničí. Osobitne je potrebné vyzdvihnúť aj pozíciu diplomatického pracovníka Ministerstva zahraničných vecí SR a vedúceho medzinárodného tímu pozorovateľov v čase občianskej vojny, ktorú pán profesor zastával v roku 1993 v rámci Monitorovacej misie Európskeho spoločenstva v Bosne a Hercegovine, pričom bol v rokoch 1995 až 2000 taktiež členom Európskej asociácie pre kooperáciu pri uplatňovaní práva so sídlom v Bruseli a v rokoch 1997 až 2000 expertom Rady Európy v projekte transformácie súdov, prokuratúry a polície na Ukrajine.

Pán prof. Šimovček zanechal taktiež významnú stopu aj v rámci legislatívnej a normotvornej činnosti, či už ako člen Rady vlády pre boj s protispoločenskou činnosťou, člen Terminologickej komisie Ministerstva vnútra SR, ako právny expert pre trestné právo a člen Komisie pre rekonštrukciu trestného práva, resp. ako člen Komisie Ministerstva spravodlivosti SR pre trestné právo hmotné. Profesor Šimovček sa tak formou expertných stanovísk i ako člen odborných skupín významne podieľal na tvorbe mnohých právnych predpisov.

Pán prof. Šimovček svojou poctivou pedagogickou činnosťou výrazne určil taktiež smerovanie veľkého množstva študentov a pedagógov, ktorých vždy viedol k poctivosti a svedomitosti pri plnení pracovných povinností. Jubilant sa vyznačuje úctyhodne rozsiahlou vedeckou tvorbou, pričom pravidelne publikuje doma i v zahraničí a je autorom vyše 270 vedeckých štúdií a článkov, desiatok monografií a učebníc. Bol taktiež vedúcim autorom vôbec prvej slovenskej vysokoškolskej učebnice kriminalistiky a spoluzakladateľom nového vedného odboru Bezpečnostné služby, pričom sa podieľal aj na konštituovaní nového vedného odboru Policajnej vedy v rámci sústavy študijných odborov Ministerstva školstva SR. Pravidelne sa zapája ako riešiteľ alebo spoluriešiteľ do riešenia vedeckovýskumných a inštitucionálnych projektov so zameraním na oblasť trestného práva, kriminalistiky a dokazovania v trestnom konaní, neustále sa podieľa na organizovaní vedeckých a odborných podujatí a aktívne sa so svojimi príspevkami zúčastňuje vedeckých a medzinárodných konferencií. Je držiteľom viacerých ocenení a pamätných medailí za vynikajúcu vedeckú a pedagogickú prácu.

Vážený pán profesor, všetko najlepšie k Vášmu životnému jubileu!

ROZSAH PŘEZKOUMÁNÍ ROZHODNUTÍ V TRESTNÍM ŘÍZENÍ Z HISTORICKÉHO POHLEDU

THE SCOPE OF REVIEWING DECISIONS IN CRIMINAL PROCEEDINGS FROM A HISTORICAL PERSPECTIVE

prof. JUDr. Pavel Šámal, Ph.D., Dr.h.c.

Ústavní soud České republiky v Brně
Katedra trestního práva, Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Katedra trestního práva, Právnická fakulta Palackého univerzity v Olomouci

Abstrakt: Příspěvek pojednává v souvislosti s připravovanou rekodifikací trestního řádu v České republice na základě historické analýzy o rozsahu přezkoumávání z hlediska revizního principu, který byl základním a profilujícím principem opravného řízení v „socialistickém trestním řízení“, a principu vymezeného přezkoumání (princip vázanosti podaným opravným prostředkem), jenž je uplatňován v českém trestním řízení po tzv. velké novele trestního řádu provedené zákonem č. 165/2001 Sb. u odvolání, dovolání, stížnosti pro porušení zákona i obnovy řízení. Revizní princip byl zachován vzhledem k povaze a rychlosti opravného řízení jen při projednávání a rozhodování o stížnosti proti usnesení. Princip vymezeného přezkoumávání by měl být základním a určujícím principem opravného řízení i v novém připravovaném trestním řádu.

Klíčová slova: trestní řád, opravné prostředky, opravné trestní řízení, revizní princip, princip vymezeného přezkoumávání, odvolání, stížnost, dovolání, stížnost pro porušení zákona, obnova řízení

Abstract: The paper deals with the upcoming recodification of the code of criminal procedure in the Czech republic based on historical analysis of the scope of review from the point of view of the revision principle, which was the basic and profiling principle in „socialist criminal procedure“ and the principle of limited review (principle of being bound by a remedy), which is applied in Czech criminal proceedings after the so-called major amendment to the code of criminal procedure implemented by Act No. 165/2001 Coll. for appeal, extraordinary appeal, complaint for violation of the law and renewal of proceedings. Due to the nature and speed of the remedial procedure, the revision principle was maintained only when discussing and deciding on the complaint against the resolution. The principle of limited review should be basic and defining principle of remedial proceedings in the new code of criminal procedure that is being prepared.

Key words: code of criminal procedure, remedies, remedial criminal proceedings, revision principle, principle of limited review, appeal, complaint, extraordinary appeal, complaint for violation of the law, renewal of proceedings

Úvod

V posledních letech je v České republice v návaznosti na přijatý trestní zákoník (zákon č. 40/2009 Sb.) připravována rekodifikace trestního řádu. Jedním

z nejdůležitějších témat je problematika vztahu revizního principu a principu vymezeného přezkoumání a jejich uplatnění u jednotlivých řádných (odvolání a stížnosti) a mimořádných opravných prostředků (dovolání, stížnosti pro porušení zákona a obnovy řízení). K plnému pochopení celé problematiky a správnému vymezení uvedených principů, a to i ve vztahu k jednotlivým opravným prostředkům, je nutné podrobit jejich vývoj historické analýze.

1. Právní úprava v rakouském trestním řádu (zákon č. 119/1873 Ř. z.)

Prvotní české učebnice autorů Storcha, Prušáka, Miříčky nebo Kallaba v návaznosti na předchozí rakouské učebnice, se blíže obecným výkladem zásad či principů opravného řízení nezabývaly a zpravidla po obecném výkladu potřeby opravných prostředků a jejich rozdělení (opravné prostředky proti rozsudkům a jiným rozhodnutím a opatřením soudu, řádné a mimořádné, materiální a formální, s devolutivním či odkladným účinkem nebo bez takového účinku, příp. i s účinkem kasatorním nebo bez takového účinku¹) bylo přistoupeno k pojednání o jednotlivých opravných prostředcích. V té souvislosti bylo zdůrazňováno, že z hlediska hlavního účelu trestního řízení (původně zužovaného na dosažení materiální pravdy²) rozsudek soudu první instance musí odpovídat pravdě a zákonu, neboť jen ten má být trestán, kdo činu trestného se skutečně dopustil a jehož vina v řízení zákonem bezpečně byla prokázána.³ Vzhledem k tomu, že i nejdokonalejší trestní řád však musí počítat s nedokonalostí lidského poznání i jednání, a proto ani nejlepší právní předpisy nemohou zaručit naprostou správnost soudcovského rozhodnutí, poskytuje zákon (trestní řád) stranám právo domáhat se jeho přezkoumání.⁴ Pokud však jde o rozsah přezkoumání obecně se jím uvedené učebnice nezabývaly a v podstatě rozsah přezkoumání byl vázán na jednotlivé opravné prostředky, a to řádné – stížnost zmatečnická a odvolá-

¹ Viz KALLAB, Jaroslav. *Učebnice trestního řízení platného v Čechách a zemi Moravskoslezské*. Brno: Čs. A. S. Právník, 1930, s. 188.

² Srov. STORCH, František. *Trestní řízení rakouské*. Díl. II. Praha: Právnícká jednota, 1897, s. 446. Správně k tomu KALLAB, Jaroslav. v *Učebnici trestního řízení platného v Čechách a zemi Moravskoslezské*. Brno: Čs. A. S. Právník, 1930, na s. 28, uvádí, že „...cílem trestního procesu jest, aby po právu bylo zjištěno, zda jsou tu jak skutkové tak právní podmínky uplatnění státní moci trestní, a aby v případě kladném k výkonu této moci došlo.“

³ PRUŠÁK, Josef. *Československé řízení trestní platné v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Všeherd, 1921, s. 151.

⁴ Srov. MIŘIČKA, August. *Trestní právo procesní*. Praha: Všeherd, 1932, s. 186 a násl.; STORCH, František. *Trestní řízení rakouské*. Díl. II. Praha: Právnícká jednota, 1897, s. 446 a násl.

ní proti rozsudkům soudů sborových I. stolice a soudů porotních, odvolání proti rozsudkům soudů okresních, dovolací stížnost proti rozsudku státního soudu, námitky neboli odpor⁵, stížnost do výroku o náhradě nákladů řízení (v rozsudku obsaženého), a mimořádné – žádost za obnovu trestního řízení rozsudkem ukončeného, mimořádná obnova, zmateční stížnost pro (na) zachování zákona a navrácení v předešlý stav. Opravné prostředky, jimiž byla napadána jiná rozhodnutí a opatření soudů, než rozsudky, byly podřazovány pod název stížnost, byť tehdejší trestní řád je jednotně neupravoval a používal i jiné názvy – především námitky či odpor.⁶

Různost řádných opravných prostředků proti rozsudkům I. stolice byla dána růzností důvodů, z nichž se rozsudku odporovalo. Zásady ústnosti (přímosti) a volného uvažování (hodnocení) důkazů (průvodů) podle tehdejší teorie (reprezentované v Českých zemích např. Storchem v návaznosti na Glasera) v zásadě vedly „k tomu, že řádnými opravnými prostředky nelze se domáhati přezkoumání rozsudku soudů I. stolice soudem vyšším, pokud jde o otázku důkazní (skutkovou).⁷ Důvodem tu bylo, že v takovém řízení, kde se uplatňují zásady ústnosti, bezprostřednosti a volného hodnocení důkazů v té procení části řízení, v němž se vedou důkazy a vynáší se rozsudek, má dokazování „ráz zjevu omezeného určitým místem a časem, ráz živého obrazu, který dojmy své vtiskuje přímo v duši přítomných, avšak mizí skončeným přelíčením“.⁸ Jediná výjimka, která se tehdy ohledně přezkoumání skutkového stavu připouštěla, byla v řízení přestupkovém, když proti rozsudku soudu okresního bylo připuštěno odvolání jako materiální i formální opravný prostředek,⁹ jímž lze v plném rozsahu odpíratí rozsudku co do rozhodnutí

⁵ Výrazů *námitky* a *odpor* (Einspruch) užívaly překlady trestního řádu i literatura promiskue jako synonym, ač Miříčka doporučoval, aby se mezi nimi činil rozdíl a pojmu *odpor* se používalo jen tam, kde stačí, že „strana prostě prohlásí, že odporuje (že podává odpor)“, aby dosáhla výsledku v zákoně uvedeného, a pojmu *námitky* u „opravného prostředku, v němž je třeba uvést důvody (tedy skutečné námitky)...“ (viz MIŘIČKA, August. *Trestní právo procesní*. Praha: Všehrd, 1932, s. 186–187).

⁶ KALLAB, Jaroslav. *Učebnice trestního řízení platného v Čechách a zemi Moravskoslezské*. Brno: Čs. A. S. Právník, 1930, s. 188–214; PRUŠÁK, Josef. *Československé řízení trestní platné v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Všehrd, 1921, s. 151–186; MIŘIČKA, August. *Trestní právo procesní*. Praha: Všehrd, 1932, s. 186–221.

⁷ PRUŠÁK, Josef. *Československé řízení trestní platné v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Všehrd, 1921, s. 154.

⁸ STORCH, František. *Trestní řízení rakouské*. Díl. II. Praha: Právnícká jednota, 1897, s. 452. Možnost přezkoumání skutkového stavu vyšším soudem rozhodujícím o opravném prostředku viděl Storch naopak v *řízení inkvizitním*, tedy v řízení písemném, kde všechn skutkový materiál je shromážděn a trvale ustálen ve spisech (rozhodování se tak děje jen podle spisů), a ovládaném v zákonem vytýčenými pevnými pravidly průvodními (zákonná teorie průvodní).

⁹ Poněkud jinak viděl rozlišení formálních a materiálních opravných prostředků MIŘIČKA, August. v učebnici *Trestní právo procesní*. Praha: Všehrd, 1932, s. 186, podle něhož opravný

otázky právní i skutkové, tedy i co do viny obžalovaného.¹⁰ K odůvodnění se tehdy zpravidla uvádělo, že v tomto řízení je rozhodnutí svěřeno soudci jedinému (řízení je i značně uspišené), a již z této příčiny nelze zastávat, že rozsudek jím vynesený, měl by býti po stránce důkazní rozhodnutím definitivním, nezměnitelným.¹¹

Základním řádným opravným prostředkem až do přijetí zákona o zlidovění soudnictví (zák. č. 319/1948 Sb., který nabyl účinnosti dne 1. 2. 1949), resp. trestního řádu (zák. č. 87/1950 Sb., který nabyl účinnosti dne 1. 8. 1950), byla stížnost zmateční, kterou se namítá, že bylo porušeno právo hmotné (zmatky neboli zmateční důvody materiální) nebo že řízení nekonalo se v souladu se zákonem, resp. bylo porušeno trestní právo procesní (zmatky neboli zmateční důvody formální); zmateční důvody vypočítává zákon taxativně. Výslovně zákon požadoval, že ve zmateční stížnosti musí být zřetelně a určitě uveden zmatek, jehož se stěžovatel dovolává, čímž se mínilo, že musí být výslovně nebo zřetelným odkazem uvedeny skutečnosti, jež podle mínění stěžovatele zakládají zmatek.¹² Odvoláním proti rozsudkům soudů sborových I. stolice a soudů porotních se vytýkalo, že trest – vyměřený sice v mezích zákonných (porušení zákona bylo třeba uplatnit jako materiální zmatek zmateční stížnosti) – nesprávně byl stanoven, tedy ač je trest vyměřen v mezích zákona, je nepřiměřený, tj. buď příliš přísný, nebo příliš mírný, anebo se odporuje výroku rozsudkovému o soukromoprávních nárocích, o přípustnosti policejního dozoru, o včítání vazby vyšetřovací, o ztrátě práva volebního;¹³ příp. ještě podle zvláštních zákonů, např. proti výroku o dání pod policejní dohled (§ 5 zák. o tulácích č. 108/1873 Ř. z.), proti výroku o podmíněčném odsouzení (§ 7 zák. č. 562/1919 Sb. z. a n.) atd.¹⁴ Obnova řízení byla možná jen ze zákonem přesně uvedených důvodů (zejména nové skutečnosti nebo důkazy, trestný čin jiné osoby, odsouzení jiné osoby, když ze skutkového základu je

prostředek formální uplatňuje porušení ustanovení práva formálního či procesního (*error in procedendo*), zatímco opravný prostředek materiální uplatňuje nesprávnost rozhodnutí ve věci samé (*error in iudicando*), když materiálním opravným prostředkem pak může být opět vytýkáno, buď a) že soud nesprávně rozhodl otázku skutkovou (důkazní), nebo b) že nesprávně rozhodl otázku právní, jinými slovy, že porušil ustanovení trestního práva hmotného.

¹⁰ STORCH, František. *Trestní řízení rakouské*. Díl. II. Praha: Právnická jednota, 1897, s. 461.

¹¹ MÍŘIČKA, August. *Trestní právo procesní*. Praha: Všehrd, 1932, s. 201–202; PRUŠÁK, Josef. *Československé řízení trestní platné v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Všehrd, 1921, s. 154.

¹² MÍŘIČKA, August. *Trestní právo procesní*. Praha: Všehrd, 1932, s. 201–202; PRUŠÁK, Josef. *Československé řízení trestní platné v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Všehrd, 1921, s. 194.

¹³ PRUŠÁK, Josef. *Československé řízení trestní platné v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Všehrd, 1921, s. 154.

¹⁴ Srov. KALLAB, Jaroslav. *Učebnice trestního řízení platného v Čechách a zemi Moravskoslezské*. Brno: Čs. A. S. Právník, 1930, s. 202.

zřejmé, že jeden z odsouzených je nevinný), přičemž zákon rozlišoval podmínky obnovy ve prospěch obviněného a v jeho neprospěch. Mimořádnou obnovu pouze ve prospěch obžalovaného mohl nařídít Nejvyšší soud, měl-li při některé z příležitostí uvedených v § 362 tehdejšího trestního řádu pochybnosti o správnosti skutkového podkladu odsuzujícího rozsudku.¹⁵ Zmateční stížnost pro (na) zachování zákona podával generální prokurátor proti rozsudku, usnesení nebo postupu soudu (státního zastupitelství) z moci úřední nebo z příkazu ministerstva spravedlnosti, přičemž jí vždy musel konkrétně vytykat porušení zákona, tj. jeho nesprávný výklad nebo nesprávné jeho použití nebo nepoužití, a to jak v oblasti hmotněprávní, tak procesní, i když lhůta k řádným opravným prostředkům již uplynula. Mohlo jít o důvody zmateční, ale i jiná porušení zákona. Shledal-li Nejvyšší soud ve veřejném jednání za účasti generálního prokurátora, ale bez účasti (přítomnosti) obžalovaného porušení zákona, vyslovil jen akademickým výrokem, že byl porušen zákon; jen v případě, že šlo o rozsudek, jímž byl obžalovaný odsouzen k trestu, mohl Nejvyšší soud obžalovaného zprostit obžaloby nebo uložit mírnější trest anebo nařídít při vázanosti vysloveným právním názorem nové projednání věci (obnovení řízení), v němž platil zákaz *reformationis in peius*.¹⁶

Z toho, co bylo dosud uvedeno ohledně charakteristiky jednotlivých opravných prostředků, Solnař správně z hlediska rozsahu přezkoumání rozhodnutí ve své první poválečné učebnici Trestního řízení platného v zemi České a Moravskoslezské vyvodil, že „zpravidla je opravná stolice vázána obsahem a rozsahem opravného prostředku; k jiným vadám nesmí přihlížeti (relativní právní moc).“ Současně však poukázal i na to, že z této zásady jsou četné výjimky (např. § 114, § 290, § 477 tehdejšího trestního řádu).¹⁷

2. Zákon o zlidovění soudnictví a trestní řády z r. 1950 a 1956

Tento přístup byl opuštěn zákonem č. 318/1948 Sb., o zlidovění soudnictví, který jednak otevřeně ve své důvodové zprávě deklaroval, že „nové zákono-

¹⁵ Srov. MIŘIČKA, August. *Trestní právo procesní*. Praha: Všeherd, 1932, s. 201–202; PRUŠÁK, J. *Československé řízení trestní platné v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Všeherd, 1921, s. 210–217.

¹⁶ Srov. KALLAB, Jaroslav. *Učebnice trestního řízení platného v Čechách a zemi Moravskoslezské*. Brno: Čs. A. S. Právnick, 1930, s. 207–208; STORCH, Fratišek. *Trestní řízení rakouské*. Díl. II. Praha: Právnická jednota, 1897, s. 580–582; MIŘIČKA, August. *Trestní právo procesní*. Praha: Všeherd, 1932, s. 217–218.

¹⁷ SOLNAŘ, Vladimír. *Trestní řízení platné v zemi České a Moravskoslezské*. Praha: Melantrich, 1946, s. 154.

dárství přistupuje neprodleně k tomu, aby dokonale a nekompromisně odstranilo dosavadní protilidové zaměření soudnictví.“ Současně tento zákon provedl tzv. zlidovění soudnictví, když důsledně zavedl senátní rozhodování pouze ve dvou instancích, a to v první stolici v řízení před okresním soudem senátem složeným z jednoho soudce z povolání a dvou soudců z lidu a ve druhé stolici před krajským soudem ze dvou soudců z povolání a tří soudců z lidu, čímž zajistil převahu soudců z lidu v obou stupních.¹⁸ Pokud jde o rozsah přezkoumání, v ustanovení § 85 zákona o zlidovění soudnictví byl zaveden jediný opravný prostředek – odvolání proti rozsudku okresního soudu, při zásadním zjednodušení důvodů odvolání. Odvolání se podávalo proti výroku o vině při napadání jak nesprávného řešení skutkové otázky, tak i pro nesprávné řešení právní otázky z oboru hmotného práva trestního, proti výrokům o trestu a o zabezpečovací detenci a proti výrokům s nimi souvisejícími, dále i pro porušení ustanovení o řízení, které mohlo mít na tyto výroky vliv. Podle § 95 zákona o zlidovění soudnictví pak na základě takového odvolání krajský soud (jako soud odvolací) přezkoumal rozsudek okresního soudu ve všech výrocích, proti nimž mohl odvolatel podat odvolání, i řízení jemu předcházející, a to z hlediska všech důvodů, pro které by odvolatel mohl rozsudku odporovat (§ 85 zákona o zlidovění soudnictví). Tím byl položen základ nového přístupu k rozsahu přezkoumávání, který byl později označován jako *revizní princip*.

Odvolání bylo tak krajskému soudu v podstatě jen podnětem, aby rozsudek i řízení jemu předcházející přezkoumal v plném rozsahu, což platilo i v případě, když odvolatel brojil jen proti některému výroku uvedenému v § 85 zákona o zlidovění soudnictví. Výjimkou byl případ, podala-li odvolání jen zúčastněná osoba, kdy krajský soud přezkoumal rozsudek toliko v rámci ustanovení § 88 odst. 3 zákona o zlidovění soudnictví, tedy pouze ohledně výroku, který se jí dotýkal.¹⁹ Obdobně byl rozsah přezkoumání vymezen v § 194 zákona o č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), podle kterého při rozhodování v odvolacím líčení přezkoumal soud správnost všech výroků rozsudku, proti nimž mohl odvolatel podat odvolání; přitom byl povinen pečovat o odstranění těch vad řízení, které mohly způsobit nesprávnost těchto výroků. Přestože tyto zákony v řízení o stížnosti proti usnesení rozsah přezkoumání neupravovaly, uplatňoval se tam revizní princip přiměřeně. Přesněji byl následně rozsah přezkoumání vymezen v § 283 zákona č. 64/1956 Sb., o trestním

¹⁸ Srov. Všeobecnou část důvodové zprávy k zákonu o zlidovění soudnictví (s. 42 a 43 vládního návrhu zákona – tisk č. 160 Národního shromáždění z roku 1948).

¹⁹ GLOS, Josef, ELIÁŠ, Josef, ŠIMÁK, Jaroslav, NOVÁK, František, ČECH, Bohumil. *Zákon o zlidovění soudnictví a souviselé zákony a nařízení*. Praha: Orbis, 1949, s. 141–143 a 152–153.

řízení soudním (trestní řád), v němž bylo stanoveno, že nezamítne-li odvolací soud odvolání podle § 270 (tedy z formálních důvodů), je povinen přezkoumat správnost všech výroků rozsudku, proti nimž může odvolatel podat odvolání, i správnost postupu řízení, které předcházelo rozsudku, přihlížející přitom i k vadám, které nebyly odvoláním vytýkány. Byla-li odvoláním napadena jen část rozsudku týkající se některé z více osob, o nichž bylo rozhodnuto tímž rozsudkem, přezkoumá odvolací soud jen správnost výroků týkajících se této osoby a správnost řízení předcházejícího oné části rozsudku (§ 284 trestního řádu z r. 1956). Tento zákon také poprvé výslovně upravil revizní princip v řízení o stížnosti, když v § 160 odst. 1 stanovil, že při rozhodování o stížnosti přezkoumá nadřízený orgán a) správnost všech výroků napadeného usnesení, proti nimž může stěžovatel podat stížnost, b) řízení předcházející napadenému usnesení, a to s výslovným omezením v odstavci 2 tohoto ustanovení, pro případ, týkala-li se stížnost jen některé z více osob nebo jen některé z více věcí, o nichž bylo rozhodnuto tímž usnesením, kdy přezkoumával jen správnost výroků týkajících se této osoby nebo této věci a řízení předcházející oné přezkoumávané části usnesení. K tomu dobová literatura po připomenutí sovětského vzoru²⁰ uváděla, že revizní princip, t.j. možnost všestranného přezkoumání rozsudku na podkladě odvolání, zejména vzhledem k tomu, že se „přihlíží i k chybám, které nebyly odvoláním vytýkané (§ 283 tohoto trestního řádu)“, když odvolací soud přezkoumá správnost všech výroků rozsudku, proti nimž může odvolatel podat odvolání, a řízení výrokům předcházející, úplně a všestranně do všech důsledků, bez ohledu na to, zda odvolatel na chyby v nich obsažené upozornil nebo ne, anebo i když jenom podal odvolání bez jakéhokoliv bližšího zdůvodnění. Stačilo tedy k výkonu revizní povinnosti odvolacího soudu, že odvolání bylo vůbec podáno. Jak uváděl např. Husár, tím se mimo jiné projevoval „hluboký demokratizmus a humanizmus úpravy odvolání v československém trestním řízení socialistického typu, které se všestranně diametrálně odlišuje od buržoazních opravných prostředků, které jsou nástrojem protilidové koncepce buržoazního práva“.²¹ Zcela „bez obalu“ to uvedl Pipek ve své práci *Rozsah přezkoumávání rozhodnutí v trestních věcech (Revizní princip): Pojem revizního principu se postupem doby v sovětské teorii a praxi trestního řízení, kde vznikl, rozšířil i do teorie a praxe dalších socialistických zemí, je zde znám a postupně se vžil*.²²

²⁰ HUSÁR, Eugen. *Odvolanie v československom socialistickom trestnom práve procesnom*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1961, s. 94 a násl., zejména s. 108–109.

²¹ HUSÁR, Eugen. *Odvolanie v československom socialistickom trestnom práve procesnom*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1961, s. 151–152 a 154.

²² PIPEK, Jiří. *Rozsah přezkoumávání rozhodnutí v trestních věcech (Revizní princip)*. Praha: Univerzita Karlova, 1988, s. 33.

3. Trestní řád z r. 1961

Uvedenou úpravu přejal jen s drobnými úpravami i zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád) – v původním znění, který, jde-li o úpravu odvolání, v § 254 odst. 1 při vymezení rozsahu přezkoumávání nahradil dikci „správnost všech výroků rozsudku“ slovy „zákonost a odůvodněnost všech výroků rozsudku“ a původní ustanovení § 284 trestního řádu z roku 1956 o osobním omezení širokého rozsahu revizního principu zařadil přímo jako odstavce 2 § 254 trestního řádu z roku 1961 v mírně modifikovaném znění: „Byla-li odvoláním napadena část rozsudku týkající se jen některé z více osob, o nichž bylo rozhodnuto tímž rozsudkem, přezkoumá odvolací soud podle odstavce 1 jen tu část rozsudku a předcházejícího řízení, která se týká této osoby.“ Tato právní úprava rozsahu přezkoumání u odvolání trvala beze změny až do tzv. velké novelizace trestního řádu, provedené zákonem č. 251/2001 Sb. Ustanovení § 147 odst. 1, 2 trestního řádu z roku 1961 v podstatě přejalo beze změny znění § 160 odst. 1, 2 trestního řádu z roku 1956.

Dobová literatura zejména učebnice trestního řízení, které uváděly revizní princip mezi základními zásadami rozhodování odvolacího soudu, zdůrazňovala v návaznosti na § 254 trestního řádu z roku 1961 (dále i jen „trestní řád“), že revizní princip má tyto důsledky:

Odvolací soud musí přezkoumat z podnětu odvolání *všechny výroky rozsudku*, proti kterým odvolatel mohl podat odvolání, i když odporoval rozsudku v konkrétním případě jen pro některý z těchto výroků²³, a třeba i výslovně prohlásil, že s ostatními výroky je spokojen.²⁴ To platilo, i pokud jde o výroky

²³ Srov. rozhodnutí Nejvyššího soudu z 16. dubna 1970, sp. zn. Tzv 5/1970 (uveřejněné pod č. 40/1970 Sb. rozh. tr.), podle kterého z podnětu odvolání prokurátora proti výroku o náhradě škody je odvolací soud povinen podle § 254 odst. 1 trestního řádu přezkoumat zákonost a odůvodněnost všech výroků rozsudku, proti nimž může prokurátor podat odvolání, tedy i výroku o vině a trestu. Viz dále např. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 16. prosince 1977, sp. zn. 1 Tz 51/1977 (č. 68/1978 Sb. rozh. tr.), ve kterém bylo zdůrazněno, že „(z) podnětu odvolání obviněného podaného proti odsuzující části rozsudku je odvolací soud povinen podle § 254 odst. 1 tr. ř. přezkoumat i zprošťující část rozsudku, pokud obviněný byl zproštěn z důvodu, který je pro něj méně příznivý než jiný důvod uvedený v § 226 tr. ř.“ V této souvislosti je možno také poukázat na Zprávu o prověrce rozhodovací činnosti některých krajských soudů jako soudů odvolacích, pokud zrušily rozhodnutí okresních soudů, projednané a schválené presidiem Nejvyššího soudu dne 25. 5. 1966, sp. zn. Prz 20/66 (č. III/1966 Sb. rozh. tr.), uveřejněné v publikaci Nejvyšší soud o trestním řízení soudním. Sborník směrnic, stanovisek a zhodnocení soudní praxe pléna a presidia Nejvyššího soudu 1962 – 1968, Praha: SEVT, 1975, s. 155 a násl.

²⁴ Srov. rozhodnutí Nejvyššího soudu z 2. prosince 1955, sp. zn. 2 Tz 183/55 (č. 20/1956 Sb. rozh. tr.), ve kterém se dokonce uvádí, že vzdání se odvolání jenom ve vztahu k určitému výroku rozsudku nemá (vzhledem k § 194 trestního řádu z roku 1950) význam. Dále srov. i zajímavý výklad revizního principu v nálezu ze dne 24. března 1998, sp. zn. II. ÚS 122/1996

týkající se různých trestných činů téhož obviněného, o nichž bylo rozhodnuto tímž rozsudkem, a to bez ohledu na to, dopustil-li se obviněný těchto trestných činů jedním skutkem nebo více skutky (v jednočinném nebo vícečinném souběhu),²⁵ přičemž odvolací soud byl povinen vyčerpat celý skutek a zabývat se všemi jeho stránkami.

Odvolací soud musí přezkoumat správnost každého jednotlivého výroku rozsudku (proti němuž odvolatel mohl podat odvolání) *ze všech hledisek*, tedy i z těch hledisek, které odvolatel neuplatňoval (k odvolání prokurátora podaného v neprospěch obžalovaného přezkoumával rozsudek i v jeho prospěch). Revizní povinnost tu platila, i když odvolání nebylo vůbec odůvodněno²⁶ nebo když se odvolací soud neztotožnil s námitkami odvolatele (z hlediska případné změny v neprospěch obžalovaného však platil zákaz *reformationis in peius*).²⁷

Odvolací soud musí přezkoumat z podnětu podaného odvolání i *správnost postupu řízení*, které rozsudku předcházelo, ovšem s tím omezením, že může přihlížet jen k těm vadám, které mohly způsobit nesprávnost výroku, pro niž mohl odvolatel výroku svým odvoláním odporovat (§ 246 odst. 2 trestního řádu).²⁸

(N 39/10 SbNU 261), ve kterém Ústavní soud po konstatování, že odvolací soud podrobil důkladnému přezkumu nejen všechny výroky rozsudku Městského soudu Praze z hlediska možných skutkových a právních vad, ale i průběh předchozího řízení, zdůraznil, že "(r)evizní princip, který ovládá ex offio odvolací řízení ve smyslu ustanovení § 254 tr. ř. znamená, že odvolací soud se v konečném výroku i jeho odůvodnění musí vypořádat se všemi námitkami odvolatele (stěžovatele), uplatněnými v odvolání. Odvolací soud však není povinen důsledně provádět veškeré důkazy navrhované obžalovanými, ale je pouze povinen ze zjištěných skutkových závěrů vyvodit odpovídající právní hodnocení." V tomto případě Ústavní soud sice ještě za platnosti původního znění § 254 odst. 1 trestního řádu před novelou provedenou zákonem č. 251/2001 Sb. provedl výklad, jenž už nakročil (nutností vypořádat se všemi námitkami odvolatele) k novému znění tohoto ustanovení po zmíněné novele.

²⁵ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. dubna 1955, sp. zn. 1 Tz 71/1955 (č. 65/1955 Sb. rozh. tr.).

²⁶ Srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 22. října 1958, sp. zn. 1 Tz 176/1957 (č. 5/1958 Sb. rozh. tr.), podle kterého, i když prokurátor nebo obhájce neodůvodní odvolání jimi podané, ač jim to zákon ukládá (§ 265 odst. 1 tr. ř.), je odvolací soud povinen o odvolání rozhodnout.

²⁷ Viz rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 17. února 1965 sp. zn. 8 Tz 1/1965 (č. 37/1965 Sb. rozh. tr.), podle něhož odvolací soud nemůže vzhledem k § 254 odst. 1 trestního řádu zamítnout odvolání prokurátora jenom proto, že se neztotožnil s námitkami prokurátora a má za to, že napadený rozsudek je vadný z jiných důvodů prokurátorem nevytýkaných.

²⁸ HUSÁR, Eugen. In: RŮŽEK, Antonín a kol. *Československé trestní řízení*. 3. doplněné a částečně přepracované vydání. Praha: Orbis, 1977, s. 271–272. Srov. obdobně i PŘICHYŠTAL, Vojtěch. In: TOLAR Jan a kol. *Trestní řád. Komentář*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1963, s. 429; ROLENC, Oldřich. In: RŮŽEK, Antonín a kol. *Trestní řád. Komentář*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1975, s. 596; *Trestní řád. Komentář. I. díl. 2 přepracované a doplněné vydání*. Praha: Panorama, 1981, s. 643–644. Nejpodrobněji, ale poněkud jinak s teoretickým rozbořením a výkladem všech použitých pojmů v § 254 odst. 1, 2 v návaznosti na § 246 odst. 1, 2 trestního řádu před novelou provede-

Znovu je třeba však připomenout ustanovení § 254 odst. 2 trestního řádu z r. 1961, podle něhož byla-li v odvolání napadena jen část rozsudku týkající se některé z více osob, o nichž bylo rozhodnuto tímž rozsudkem, přezkoumal podle této právní úpravy odvolací soud jen *správnost výroků a správnost předcházejícího řízení, týkajících se této osoby*, proto se hovoří o tzv. *omezeném revizním principu*, a to s důsledkem, že ohledně ostatních obžalovaných je rozsudek pravomocný (§ 139 odst. 2 téhož trestního řádu), přičemž ke změně v jejich prospěch může dojít jen s použitím *beneficia cohaesinis* za podmínek vymezených v § 261 téhož trestního řádu. Po sametové revoluci v roce 1989 zůstávala tato právní úprava rozsahu přezkoumávání rozsudku na podkladě odvolání i usnesení na podkladě stížnosti poměrně dlouhou dobu beze změny, a to přesto, že jsem ji, zejména pokud jde o odvolání, podrobil poměrně zásadní kritice ve své práci *Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému*.²⁹ V této práci jsem k tomu s přihlédnutím k pojednání o zjišťování skutkového stavu a tzv. objektivní pravdě³⁰ uvedl, že české přezkumné řízení

nou zákonem č. 251/2001 Sb., viz PIPEK, Jiří. *Rozsah přezkoumávání rozhodnutí v trestních věcech (Revizní princip)*. Praha: Univerzita Karlova, 1988, s. 157–211.

²⁹ Poprvé vydáno ŠÁMAL, Pavel. *Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému*. Praha: SEVT, a. s., 1992, s. 172–177. Podruhé vydáno ŠÁMAL, Pavel. *Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému*. Praha: CODEX BOHEMIA, 1999, s. 274–280.

³⁰ Viz ŠÁMAL, Pavel. *Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému*. Praha: SEVT, a. s., 1992, s. 179 a násl.; v zásadě shodně i v druhém vydání ŠÁMAL, Pavel. *Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému*. Praha: CODEX BOHEMIA, 1999, s. 281 a násl., kde jsem mimo jiné uvedl na základě rozboru přístupu „socialistické teorie“, že „k ničemu nevede plané teoretizování nad tím, jak v našem trestním řízení bylo možno na základě marxisticko-leninské teorie zjišťovat absolutní objektivní pravdu, byť s momenty pravdy relativní, když to vyznívalo i v takové závěry: „Požadavek objektivní pravdy se vztahuje na všechna rozhodnutí ve všech stadiích trestního řízení. Proto se každé rozhodnutí musí opírat o objektivní pravdu, která byť je objektivní relativní pravdou, musí pro orgán, který rozhodnutí vydal, představovat pravdu absolutní“ (citace PIPEK, Jiří. *Rozsah přezkoumávání rozhodnutí v trestních věcech (Revizní princip)*. Praha: Univerzita Karlova, 1988, s. 91). V návaznosti na to je třeba souhlasit s vyjádřením Viktora Knappa, že požadavek na soudní rozhodnutí, aby se opíralo o zjištění pravdy o skutkovém stavu „...byl obzvláště zdůrazněn marxistickou procesní teorií, která za základní princip rozhodování stanovila zásadu materiální, resp. objektivní pravdy... Bezvýhradným zdůrazněním této zásady ji však ve skutečnosti uvedla v pochybnost a z vulgarizovala ji. Tato pochybnost se netýká požadavku, aby soud rozhodl podle pravdivě zjištěného skutkového stavu, ale možnosti soudu tuto pravdu o skutkovém stavu zjistit. V mnoha případech, dokonce, jak zkušenost ukazuje, ve velké většině, to možné bude, praxe však zároveň ukazuje, že se soudu přes veškeré úsilí nejednou zjistit pravdu nepodaří. Pro takový případ platí v trestním právu zmíněná již zásada *in dubio pro reo* nebo též *in dubio mitius*, která znamená, že v pochybnostech má být rozhodnuto příznivěji pro obžalovaného. Takové rozhodnutí se tedy neopírá o zjištění pravdy, nýbrž právě naopak o nemožnost jejího zjištění. ... Další pochybnost se týká atributů pravdy ve výše uvedených zásadách marxistického pojetí procesu, tj. kvalifikace pravdy jako „objektivní“, resp. „materiální“. Ve skutečnosti pojem „pravda“ nesnáší atributy: něco pravda buď je, nebo není, není

(s výjimkou obnovy řízení) bylo v totalitní době před rokem 1989 ale i později, a to až do tzv. velké novely trestního řádu provedené zákonem č. 165/2001 Sb. ovládáno *revizním principem*, který lze podle Jiřího Pipeka v jeho čisté, nejširší a úplně podobě definovat jako „rozsah přezkoumávání rozhodnutí na základě zásady oficality, kdy není rozhodující v opravném prostředku vymezený rozsah napadení rozhodnutí, když orgán oprávněný o opravném prostředku rozhodnout, rozhodnutí přezkoumává obligatorně pouze z podnětu opravného prostředku v plném rozsahu ve všech výrocích (i z hlediska, že některý výrok chybí nebo je neúplný), ohledně všech skutků (resp. trestných činů, věcí) a osob, o kterých bylo v napadeném rozhodnutí rozhodnuto, stejně jako správnost postupu řízení, které předcházelo rozhodnutí, vše všestranně a ze všech důvodů, ze kterých bylo možno rozhodnutí napadnout, a ze všech hledisek, které přicházejí v úvahu, tedy do všech důsledků, tzn. s přihlédnutím i k těm chybám rozhodnutí a řízení, které nebyly opravným prostředkem vytýkány.³¹ Již tehdy jsem uvedl, že tato obsáhlá definice tzv. *úplného revizního principu*, který byl ze shora uvedených důvodů v tehdejší „socialistickém“ právu trestního procesu považován za základní a profilující princip přezkumného řízení, je dokladem maximalistických požadavků tzv. socialistické teorie trestního řízení, které samozřejmě v praxi nebyly a ani nemohly být zajištěny. Pokud vyjdeme z teoretických postulátů zásady absolutní *objektivní pravdy* na základě tzv. marxisticko-leninských gnoseologických pozic, jak o nich hovoří např. Jestřáb,³² který zcela zjevně vychází právě z uvedené teorie zjištění ab-

ale možné, aby něco pravda bylo víc než něco jiného a není ani možno, aby jedna pravda byla objektivní a jiná subjektivní, resp. jedna "materiální" a jiná nikoliv. To, že je pravda objektivní, je dáno v pojmu pravdy samém a přímo z jejího pojmu vyplývá, že nemůže být subjektivní. (Subjektivní pravda je přesvědčení o pravdě, nikoli pravda sama.) Pokud jde o pravdu materiální, smysl této její kvalifikace spočíval v tom, že soudce při zjišťování pravdy není vázán žádnými formálními pravidly, není tedy např. povinen považovat za pravdivé to, co shodně vypověděli dva svědkové..., není povinen považovat za pravdu to, co vypoví znalec atd. S tím pak souvisí procesní zásada volného hodnocení důkazů, která umožňuje soudci, aby uvěřil jednomu svědkovi a neuvěřil třeba třem svědkům, kteří vypovídají opak (viz KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. Praha. C. H. Beck, 1995, s. 217–208). Proto i z těchto důvodů nepovažuji za správné používání termínu „zásada materiální pravdy“ oproti výstižnějšímu pojmu „zásada zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností“, což i lépe odpovídá dikci § 2 odst. 5 trestního řádu.

³¹ PIPEK, Jiří. *Rozsah přezkoumávání rozhodnutí v trestních věcech (Revizní princip)*. Praha: Univerzita Karlova, 1988, s. 32. Přestože tento tzv. úplný revizní princip nebyl v Československu ani později v České republice nikdy v tomto rozsahu uplatněn, Pipek v závěru této své práce na s. 318 ho doporučuje k použití v našem opravném řízení, když uvádí, zastává názor, že „opravné řízení budované na úplném revizním principu, lze doporučit pozornosti legislativy“.

³² JESTŘÁB, Miloš. *Zásada objektivní pravdy v trestním řízení*. Praha: Univerzita Karlova, 1981 (Acta Universitatis Carolinae, Iuridica Monographia XXXV/1981), s. 19.

solutní pravdy v trestním řízení, i když připouští tam, kde to zákon dovoluje, i zjištění založené na pravdě relativní,³³ pak se musíme zcela jasně přiklonit na stranu úplného revizního principu, jak učinil i Pipek ve své práci o revizním principu.³⁴ Žádný z těchto teoretiků, kteří stáli na pozici tzv. absolutní pravdy v marxisticko-leninském pojetí, však nikdy nevysvětlil, proč, když je tak „jednoduché“ objektivní (absolutní) pravdu, byť s určitými prvky relativní pravdy, v trestním řízení zjistit, se to v praxi velmi často nedaří, takže nezářídka dochází k opakovanému rušení rozsudků soudů prvního stupně na základě řádných i mimořádných opravných prostředků a konečná rozhodnutí ani po takto opakovaných přezkumných řízeních nevyznívala příliš přesvědčivě. Zamysleme-li se pak nad revizním principem ať už úplným či omezeným, který byl do velké novely trestního řádu (zák. č. 251/2001 Sb.) uplatňován v našem přezkumném řízení, a to i po odvržení zcela zcestných a zavádějících marxisticko-leninských teorií o absolutní poznatelnosti světa a absolutní pravdě zjišťované v trestním řízení, a to i dokonce v odvolacím řízení, kde ji odvolací soud v převážné většině případů zjišťuje jen na základě spisového materiálu (stejně jako u dalších opravných prostředků s výjimkou obnovy řízení), pak je třeba přiznat reviznímu principu výhodu v tom, že obviněnému, který pouze podal odvolání, aniž ho odůvodnil, nebo ho pouze nedostatečně odůvodnil, zajišťuje poměrně široké přezkoumání napadeného rozsudku. Nelze si však představovat, že přezkoumávající orgán v praxi skutečně postupoval tak, jak je v uvedené teoretické definici i v shora citovaných dílech uváděno, a zcela beze zbytku vše prozkoumal a přezkoumal. K tomu ho v podstatě nic nenutilo, zvláště když odvolání nebylo vůbec odůvodněno, a proto se většinou jen omezil ve svém rozhodnutí na několik obecných konstatování o tom, jak rozsudek i řízení mu předcházející přezkoumal a co zjistil. Toto zjištění nakonec v závěru své práce o revizním principu musel konstatovat i Pipek, když uvedl, že „v praxi lze pozorovat, že opravné orgány se snaží vyhovět požadavku zákona na revizní způsob přezkoumání napadeného rozhodnutí alespoň po formální stránce tím, že v úvodu rozhodnutí rutinně konstatují, že příslušný orgán rozhodl po přezkoumání rozhodnutí podle požadavků zákona, přičemž je opakován příslušný text ustanovení, které revizní princip zakotvuje.“³⁵ Je třeba plně souhlasit s Pipkem, že takovému konstatování nelze přikládat nějakou právní relevanci a že má stejnou váhu,

³³ JESTŘÁB, Miloš. *Zásada objektivní pravdy v trestním řízení*. Praha: Univerzita Karlova, 1981 (Acta Universitatis Carolinae, Iuridica Monographia XXXV/1981), s. 38–48.

³⁴ PIPEK, Jiří. *Rozsah přezkoumávání rozhodnutí v trestních věcech (Revizní princip)*. Praha: Univerzita Karlova, 1988, s. 311, 317–318.

³⁵ PIPEK, Jiří. *Rozsah přezkoumávání rozhodnutí v trestních věcech (Revizní princip)*. Praha: Univerzita Karlova, 1988, s. 310–311.

jakoby v rozhodnutí vůbec nebylo. Tak se vlastně revizní princip dostával v praxi do rozporu s tím, co teoreticky sledoval, aby rozhodnutí bylo všestranně přezkoumáno, a obracel se proti zásadě zjištění pravdy (před novelou zák. č. 292/1993 Sb. „objektivní pravdy“) a zjištění skutkového stavu věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, jakož i spravedlivému rozhodnutí ve věci. Tím, že zjištění sporných bodů zákon na základě revizního principu přenášel na samotný rozhodující orgán, který se však s věcí setkává v praxi většinou až v samém závěru a jen na podkladě spisových materiálů, podstatně ve skutečnosti omezoval právě rozsah přezkoumávání, neboť na jedné straně vedl strany k pasivitě, což mělo v praxi nezřídka svůj výraz i v tom, že strany, a to ani jejich právní zástupci své opravné prostředky neodůvodňovali, nebo je odůvodňovali jen zcela formálně, nedostatečně a pozdě (často až při veřejném zasedání odvolacího soudu nebo těsně před ním), když spoléhali právě na uvedený revizní princip. Revizní princip pak na druhé straně váhu jejich odůvodnění opravného prostředku snižoval, neboť rozhodující orgán jím nebyl vázán a v praxi se někdy ani důvody uplatněnými v odůvodnění opravného prostředku ve svém rozhodnutí nezabýval a pomocí uvedených obecných vět poukázal na to, že věc „ze všech hledisek“ přezkoumal, aniž by se náležitě zabýval konkrétními námitkami osoby, která příslušný opravný prostředek podala. Těmito praktickými důsledky se však teoretici obhajující revizní princip v rámci „socialistické teorie trestního řízení“ nezabývali, a není proto divu, že nechápali tak jako Pipek ustanovení moderních demokratických trestně procesních kodexů, které jako např. § 318 německého trestního řádu subsidiárně v případě nevymezení důvodů považuje celé rozhodnutí za napadené, když k tomu s podivem uváděli, že toto není pojmáno jako zvýhodnění, ale spíše jako sankce.³⁶

Tyto úpravy západních demokracií, které vycházejí při stanovení rozsahu přezkoumávání ze zásady dispoziční, a proto požadují obligatorní vymezení opravného prostředku, přičemž přezkumný orgán je tímto vymezením důvodů opravného prostředku vázán a přezkoumává rozhodnutí zásadně pouze v mezích tohoto opravného prostředku a v něm uvedených důvodů, si totiž jsou dobře vědomy nebezpečí, na které jsem shora poukázal, pokud by celý rozsah přezkoumávání byl zásadně ponechán na vůli rozhodujícího orgánu. Proto tyto zákonné úpravy vedou strany k řádnému vymezení důvodů opravného prostředku a tedy k aktivní roli stran i v přezkumném řízení, která má podstatný význam právě vzhledem k tomu, že ve většině jurisdikcí je v přezkumném řízení postupováno jen na podkladě písemných

³⁶ PIPEK, Jiří. *Rozsah přezkoumávání rozhodnutí v trestních věcech (Revizní princip)*. Praha: Univerzita Karlova, 1988, s. 42.

spisových materiálů a vyjádření stran, aniž by se ve větším rozsahu prováděly v tomto stadiu řízení důkazy. Proti takovému chápání přezkumného řízení bylo většinou v socialistické teorii namítáno, že chudým a práva neznalým osobám je systém opravných prostředků i různých přezkumných řízení tak nesrozumitelný a nedostupný, že není reálné, aby tyto osoby v praxi mohly využít opravných prostředků ve svůj prospěch, přičemž bylo poukazováno zejména na „třídní“ hlediska.³⁷ Přitom však bylo zamlčováno, že v podstatě ve všech demokratických systémech je pro nemajetné obviněné poměrně snadno přístupný ustanovený obhájce, který právě v odvolacím řízení i v ostatních opravných řízeních má zásadní vliv na rozsah a kvalitu přezkoumání napadeného rozhodnutí, a to nyní i v našem systému (srov. § 33 odst. 2 až 4 platného a účinného znění trestního řádu). Tento princip pak u nás měl v socialistické éře ještě jeden negativní důsledek, a to právě ten, že s ohledem na povinnost přezkumného orgánu přezkoumat napadené rozhodnutí i řízení mu předcházející ze všech potřebných hledisek nebylo považováno za nutné, aby obhájce působil mimo případů nutné obhajoby v přezkumném řízení. V důsledku toho pak docházelo jen ke zcela formálním postupům přezkoumávajících orgánů, jak to bylo již shora popsáno, neboť nebyly vedeny ničím a nikým, aby skutečně alespoň nejnужnější přezkoumání napadeného rozhodnutí i řízení mu předcházejícího provedly. Již tehdy jsem také v Základních zásadách trestního řízení v demokratickém systému uvedl, že je třeba uvažovat o *opuštění revizního principu* v socialistickém pojetí, jako obecné profilující zásady opravného trestního řízení. Zásadně je totiž třeba vést strany k tomu, aby v opravném prostředku nebo v jeho odůvodnění přesně a jednoznačně vymezily výroky rozhodnutí, které napadají, i důvody, pro něž považují tyto výroky za nesprávné, tak jak tomu je ve všech demokratických systémech trestního řízení. Při zásadní vázanosti návrhem uvedeným v opravném prostředku včetně důvodů, pro které je rozhodnutí napadáno, je pak třeba dát orgánu rozhodujícímu v opravném řízení pravomoc napravit zcela zjevná pochybení v rozhodnutí i v řízení mu předcházejícím, i když nebyly vytýkány (srov. nyní § 254 odst. 1 až 3 trestního řádu, ve znění pozdějších předpisů). V každém případě je třeba zachovat tzv. *beneficium cohaesionis*, které má za úkol zabránit tomu, aby v téže věci byla vydána vzájemně si odporující rozhodnutí, a představuje významnou záruku důsledné nápravy nespráv-

³⁷ PIPEK, Jiří. *Rozsah přezkoumávání rozhodnutí v trestních věcech (Revizní princip)*. Praha: Univerzita Karlova, 1988, s. 42–44; JESTŘÁB, Miloš. *Zásada objektivní pravdy v trestním řízení*. Praha: Univerzita Karlova, 1981 (Acta Universitatis Carolinae, Iuridica Monographia XXXV/1981), s. 11–16; JESTŘÁB, Miloš. *Stížnost pro porušení zákona v československém socialistickém trestním řízení*. Praha: Univerzita Karlova, 1981 (Acta Universitatis Carolinae, Iuridica č. 2/1981), s. 132–133.

ných rozhodnutí v zájmu zákonných práv a zájmů občanů. Přichází přirozeně v úvahu jenom tam, kde se revizní princip neuplatňuje buď vůbec, anebo tam, kde revizní princip je uplatňován jen v omezené podobě a nevede k přezkoumání rozsudku ohledně všech osob nebo ze všech v úvahu přicházejících důvodů.³⁸

Na podporu tohoto názoru je třeba dále uvést, že i v moderním trestním řízení je třeba zachovávat hlavní účel trestního řízení z hlediska skutkového zjištění, a to z hlediska zásady či spíše cíle trestního procesu – zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností, což se někdy také označuje jako zásada materiální pravdy.³⁹ Veškerá argumentace pak ve prospěch principu vymezeného přezkoumání a popření obecné platnosti revizního principu pro přezkumné řízení souvisí s tím, že podání opravného prostředku a navazující opravné řízení vychází ze zásady *dispoziční*, neboť opravné řízení se nevede z moci úřední. Neuplatní se zde tedy jinak pro trestní řízení obecně platná zásada oficiality, ze které vyplývá povinnost orgánů činných v trestním řízení *postupovat z úřední povinnosti (ex officio)*. Od zásady oficiality jsou pak odvozeny též zásady legality a vyhledávací. Opravné řízení je však skutečnou výjimkou ze zásady oficiality, neboť se zahajuje podáním opravného prostředku stranou trestního řízení.⁴⁰ *Opravné řízení je fakultativním stadiem trestního řízení,*

³⁸ ŠÁMAL, Pavel. *Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému*. Praha: CODEX BOHEMIA, 1999, s. 274–278.

³⁹ Jde historický pojem, který vychází z děl klasických českých trestních procesualistů, např. Františka STORCHA (srov. *Řízení trestní rakouské. Díl. 1*. Praha: Tiskem a nákladem J. Otty, 1897, s. 5 a násl., zejména s. 7–8), který v návaznosti na zásadu oficiality a výklady o rozdílech řízení trestního a civilního zdůrazňuje: „Cíl, k němuž směřuje spravedlnost státu ve věcech trestních, jest jednak sice, aby každý viník zaslouženého trestu došel, jednak ale též, aby nikdo jiný než sám skutečný viník trestem postižen nebyl. Neshoda rozsudku s pravdou skutečnou ve věcech civilních není bezprávním, pokud má pramen svůj v pravidle: volenti non fit injura; ve věcech trestních neshoda taková byla by kalamitou, již by spravedlnost sama nemalou brala pohromu. Řízení trestní dlužno tedy nezbytně tak upravit, aby poskytovalo dostatečných záruk, že jím skutečná vina nebo nevína, skutečná, *materiální pravda* přijde najevo, pokud to ovšem přirozeně obmezenými prostředky lidského poznání vůbec možno.“ Storch tedy chápal „zásadu pravdy materiální“ podstatně širěji než jen omezeně na skutkové zjištění, a proto je podle mého názoru lépe používat pojem zásady či cíle „zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností“ (srov. ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní právo procesní*. 4. přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 121–125). Historicky k zásadě pravdy materiální srov. dále PRUŠÁK, Josef. Československé řízení trestní platné v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha: Všehrd, 1921, s. 21–22; KALLAB, Jaroslav. *Učebnice trestního řízení platného v Čechách a v zemi Moravskoslezské*. Brno: Čs. A. S. Právník, 1930, s. 23; MÍŘIČKA, August. *Trestní právo procesní*. Praha: Všehrd, 1932, s. 9–10; SOLNAŘ, Vladimír. *Učebnice trestního řízení platného v zemi České a Moravskoslezské*. Praha: Melantrich, 1946, s. 15. Viz k tomu i KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 217–208; podrobně citováno v poznámce pod čarou č. 30.

⁴⁰ Srov. ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní právo procesní*. 4. přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 100–101, zásada oficiality se v odvolacím řízení zásadně uplatní jen v tom směru, že

jehož konání je závislé na podání opravného prostředku oprávněnou osobou (převážně procesní stranou), a je proto v její dispozici. Při podání opravného prostředku se tak uplatňuje *zásada dispoziční*, poněvadž další úkony soudu nebo jiného orgánu projednávajícího opravný prostředek jsou možné jedině tehdy, když některá z oprávněných osob tím, že podala opravný prostředek, vyslovila pochybnost o správnosti napadeného rozhodnutí. Projevem zásady dispoziční je i možnost opravného prostředku se po vyhlášení rozhodnutí vzdát nebo vzít podaný opravný prostředek zpět. Od zásady dispoziční je odvozen také *rozsah přezkoumávání rozhodnutí oprávněným orgánem* po podání opravného prostředku. Z hlediska základních stran trestního řízení státní zástupce v souladu s Ústavou České republiky má hájit jako veřejný žalobce veřejný zájem, který zde spočívá zejména v zájmu státu na spravedlivém odsouzení pachatele trestného činu a jeho potrestání v souladu se zákonem. Rovněž obviněný (obžalovaný), pokud podá opravný prostředek, má právo sám zvolit rozsah a důvody přezkumu napadeného rozhodnutí, což vyplývá z jeho práva zvolit způsob své obhajoby, čímž princip vymezeného přezkoumání navazuje i na zásadu zajištění práva na obhajobu. Podobně je tomu také u ostatních osob oprávněných brojit proti rozhodnutí nebo některé jeho části podáním opravného prostředku.

Tyto zásady však revizní princip nerespektuje a vnucuje stranám, které podaly opravný prostředek rozsah přezkoumání učený v podstatě činností opravného orgánu s pojetím, že tento orgán „nejlépe ví, jakými vadami napadené rozhodnutí trpí“. Tento předpoklad je však mylný i vzhledem k tomu, že tento orgán se s rozhodnými skutečnostmi i právní kvalifikací použitou orgánem nižšího stupně seznamuje jen na základě rozhodnutí tohoto orgánu a na podkladě spisu, a proto je významný i vztah tohoto přezkumu k *zásadám ústnosti a bezprostřednosti*, které rovněž zejména z hlediska dokazování a zjištění skutkového stavu soudem ovládají náš trestní proces. Vliv těchto zásad při rozhodování v přípravném řízení, ale i např. v předběžném projednání obžaloby nebo ve vykonávacím řízení, kde ani soud prvního stupně často nerozhoduje ve veřejném zasedání, je omezený, ale je zásadní ve vztahu k rozhodnutím, která činí soud v hlavním líčení nebo ve veřejném zasedání, což jsou zpravidla ta nejdůležitější rozhodnutí v trestním řízení, včetně rozhodnutí rozsudkem o vině obžalovaného a trestu mu uloženém (příp. ochranném opatření nebo nároku na náhradu

příslušný opravný orgán činný v trestním řízení musí z vlastní iniciativy učinit vše pro naplnění účelu opravného řízení. Jakmile jsou dány zákonné podmínky pro provedení určitého procesního úkonu, např. nařízení veřejného zasedání o odvolání proti rozsudku, je orgán činný v trestním řízení povinen takový úkon provést a nemůže od něho upustit např. pro neúčelnost nebo proto, že si jeho provedení účastníci procesu nepřejí.

škody či dalších nároků poškozeného). Lze tedy v těchto posledně uvedených a nejdůležitějších případech vyjít z toho, že zásady bezprostřednosti a ústnosti, stejně jako zásada volného hodnocení důkazů, zásadně ovlivňují možnost přezkoumání napadeného rozhodnutí v opravném řízení po skutkové stránce a tím determinují úpravu rozsahu přezkoumání zejména v odvolacím řízení a rovněž úpravu dokazování v řízení o něm.

Pravdou totiž je, že jestliže je soudní řízení v prvním stupni upraveno v souladu se zásadami ústnosti a bezprostřednosti, jakož i na základě zásady volného hodnocení důkazů, je výrazně omezeno v opravném řízení rozhodování o otázkách skutkových a důkazních. Na to už upozorňoval Storch, který uváděl, že „rozhodnutí otázky, jak náleželo by upravit opravné prostředky, zvláště pokud se týče opravných prostředků řádných proti rozsudkům, závisí především na tom, jak a podle kterých zásad je upraveno řízení trestní v instanci první. Pokud by opravným prostředkem mělo v odpor bráno býti rozhodnutí otázky skutkové a důkazní jest patrné, že to není možno než v řízení, v němž došly v platnosti zásada písemnosti a zákonná theorie průvodní. Řízení opravné řádné předpokládá, že vyššímu soudu lze předložití též skutkový podklad, o němž opíral se rozsudek instance nižší. V řízení písemném, kde všechen skutkový materiál shromážděn a trvale ustálen je ve spisech a rozhodování děje se jen podle spisů, není prázdné závady, aby úplně též materiál byl předložen instanci druhé a dle potřeby i třetí i jakékoliv další. Jsou-li pak v zákoně vytčena pevná pravidla průvodní, dána je tím i možnost, aby vyšší instance dovedla posouditi, zdaliž instance nižší právem či neprávem tu neb onu okolnost skutkovou pokládala za dokázanou. ... Jinak je tomu v řízení, v němž zjednán průchod zásadě přímosti (vztažmo ústnosti) a zásadě volného hodnocení důkazů. V takovém řízení ten oddíl procesní, v němž vedou se důkazy a vynáší rozsudek, má ráz zjevu obmezeného určitým místem a časem, ráz živého obrazu, který dojmy své vtiskuje přímo v duši přítomných, avšak mizí skončeným přelíčením“.⁴¹

Toto historické vyjádření, byť dnes je možno využít i technických audio či video záznamů hlavního líčení, které samozřejmě uvedené hodnocení Storch posouvají, je stále do značné míry platné, neboť bezprostřední vjem prováděných důkazů v hlavním líčení nelze zcela nahradit uvedenými záznamy a už vůbec nelze rekonstruovat myšlenkový hodnotící postup rozhodujícího soudce při hodnocení před ním či v případě senátního rozhodování před soudci bezprostředně a ústně provedených důkazů, ke kterému se lze jen přiblížit

⁴¹ STORCH, František. *Trestní řízení rakouské*. Díl. II. Praha: Právnická jednota, 1897, s. 451–452; srov. podstatně stručněji PRUŠÁK, Josef. *Československé řízení trestní platné v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Všeherd, 1921, s. 154).

na základě písemného odůvodnění rozsudku, kde tento hodnotící postup by měl být popsán; ne vždycky tomu tak však je, což je způsobeno i tím, že bezprostřední dojmy zahrnuté do hodnocení důkazů se v odůvodnění rozsudku velmi obtížně popisují, takže se nezřídka v rozsudku po popisu rozhodných skutečností, o kterých například svědci vypovídají rozdílně, objevuje jen velmi stručné konstatování, že některému či některým svědkům soud neuvěřil, příp. se stručným odůvodněním v návaznosti na vztah k obžalovanému nebo na určité nepřesnosti v jejich výpovědích, aniž by tyto byly podrobeny detailnějším rozboru. Ještě složitější to je, podílelo-li se na přezkoumávaném rozhodnutí více soudců, kdy jejich myšlenkové hodnotící pochody mohou být samozřejmě rozdílné, přičemž se je tedy případně dozvíme pouze u soudce, který napsal přezkoumávané rozhodnutí.

Podobně je tomu i v zahraničí v demokratických zemích, jak to uváděl Pipek ve své opakovaně citované práci k rozsahu přezkoumávání rozhodnutí v trestních věcech (věnované reviznímu principu), když např. v Rakousku nebo Německu byla rovněž původně zcela vylučována možnost přezkoumání skutkového stavu. Např. Bertel k tomu uvedl, že bezprostřednost jako základ volného uvážení při přezkumné činnosti opravného orgánu nelze nahradit, neboť nepřezkoumatelné zůstávají dojmy z osobnosti obviněného a svědků, které mohou dovolovat uvěřit i neobvyklým věcem, stejně jako různé drobnosti a jednotlivosti, jež není možné zachytit v protokolu o přelíčení, tedy ve spisu. Podrobovat přezkoumání (kontrolu) závěry lépe informovaného soudu prvního stupně hůře informovaným druhostupňovým (odvolacím) soudem, „by bylo zjevným nesmyslem“. Chce-li opravný orgán přezkoumat i hodnocení výpovědi obviněného a svědků, nemůže to rozumně udělat na podkladě spisů, ale pouze po jejich novém provedení před ním samotným.⁴² Bertel tedy vychází z názoru, že ze skutkových zjištění soudu prvního stupně lze na základě protokolů o hlavním líčení v odvolacím řízení přezkoumat pouze pravidla poznání, která přezkumný orgán použil, zda jsou správná a zda byla správně použita. Na základě tohoto hodnocení může opravný orgán uvažovat, zda je z nich možno vyvodit pravděpodobnost závěrů soudu prvního stupně, které byly učiněny.

V německém trestní řízení poměrně zajímavým vývojem prošel Peters,

⁴² BERTEL, Christian. *Grundris des österreichischen Strafprozessrechts*. Wien: Manzsche Verlags – und Universitätsbuchhandlung, 1957, s. 22; podobně i VARGHA, J. *Das Strafprozessrecht*. Berlin: Carl Heimanns Verlag, 1907, s. 78; v Německu ROXIN, C. *Strafverfahrensrecht*. 16. Auflage. München: C. H. Beck, 1980, s. 292, který považuje bezprostřednost omezenou do té míry, ve které je povoleno před soudem druhé instance číst protokoly soudu první instance. V české literatuře se této problematice podrobněji věnoval PIPEK, Jiří. *Rozsah přezkoumávání rozhodnutí v trestních věcech (Revizní princip)*. Praha: Univerzita Karlova, 1988, s. 74–83 a 84–90.

který původně také uváděl, že zásady bezprostřednosti a ústnosti nemají v řízení o opravných prostředcích u vyšších soudů uplatnění, neboť jejich úkolem je kontrola právních závěrů a sjednocování judikatury (jejich činnosti).⁴³ Na tomto názoru setrval i ve svém diskusním příspěvku k vytvoření jednotného opravného prostředku v SRN, který by nahradil dosavadní formální revizi, v němž uvádí obtíže realizace přezkoumávání přesvědčení soudu vytvořeného na podkladě zásady bezprostřednosti, k čemuž přistupují i rozdílné procesní podmínky v nalézacím a přezkumném řízení, přičemž opravný orgán nemá pro tak obsáhlé, bezprostřední a ústní jednání vytvořeny náležité podmínky, a proto se v podstatě omezuje na kontrolu předloženého materiálu. Kontrola zjištění a tvorby přesvědčení je vázána na schopnosti přezkumné instance, přičemž k tomu, co je vázáno na takové schopnosti, nelze přezkumný orgán zákonem zavázat.⁴⁴ K dalšímu posunu u něj došlo v následující učebnici, kde připustil určitou přezkoumatelnost skutkového zjištění, když uvedl, že „[j]eště dnes často opakovaná věta o zásadní nepřezkoumatelnosti hodnocení důkazů je překonaná“. K tomu zdůraznil, že tvorba přesvědčení u soudce z povolání vyjádřená v odůvodnění rozsudku, podléhá, jak to odpovídá akademicky vzdělanému soudci, hraničním stanoveným právem a vědou (zákonům myšlení a poznání), v důsledku čehož je vzdálen subjektivismu a jeho přesvědčení je tak podrobena racionálnímu myšlení, a proto je přístupné, byť částečně omezené, kontrole třetích osob.⁴⁵ S tím je třeba i podle mého názoru nepochybně souhlasit.

Tato díla uvádí ve své práci věnované reviznímu principu i Jiří Pipek, přičemž sice na jedné straně zmiňuje, že v nich jsou některé racionální a odůvodněné postřehy, ale jinak je podrobuje jen jednostranné kritice, podle níž je „buržoaznímu trestnímu řízení vlastní formální pojetí zásady bezprostřednosti a jejich důsledků se snahou oddělovat od sebe jednotlivá stadia či části trestního řízení na zcela samostatné a svébytné celky s rozdílnými podmínkami a tím se snaží vzdát možnosti přezkoumatelnosti rozhodnutí po skutkové stránce, a vlastně připouští rozhodování i na základě vědomě nesprávných skutkových zjištění.“⁴⁶ Přitom s nimi odborně nepolemizuje, nerozebírá jednotlivé názory z hlediska jejich (ne)správnosti, a proto podle mého názoru

⁴³ PETERS, Karl. *Der Neue Strafprozess*. Karlsruhe: C. F. Müller Verlag, 1975, s. 184.

⁴⁴ PETERS, Karl. *Empfiehl es sich, das Rechtsmittelsystem in Strafsachen, insbesondere durch Einführung eines Einheitsrechtsmittels Grundlegend zu ändern?* Gutachten C., 52. Deutschen Juristentag. München: C. H. Beck, 1978, s. 32–53.

⁴⁵ Srov. PETERS, Karl. *Strafprozess*. Heidelberg – Karlsruhe: C. F. Müller, Juristischer Verlag, 1981, s. 612–613.

⁴⁶ PIPEK, Jiří. *Rozsah přezkoumávání rozhodnutí v trestních věcech (Revizní princip)*. Praha: Univerzita Karlova, 1988, s. 79.

není pro posledně uvedený závěr v těchto pracích žádný prostor, když není ani blíže zdůvodněn. Za takové hodnocení či polemiku není možno považovat ani Pipkovo tvrzení, „zásady bezprostřednosti a ústnosti je třeba chápat neformálně, stejně jako je třeba se opřít o neformální představu jednotné struktury trestního řízení, která má svůj základ v neformálnosti vztahu obou uvedených zásad k zásadě písemnosti. Zásady bezprostřednosti a ústnosti nelze prosazovat za každou cenu a jejich dodržení obětovat zjištění objektivní pravdy. Tyto zásady je nutno udržovat až na hranice jejich reálnosti.“⁴⁷

Odhlédneme-li již od uvedeného názoru na zjišťování „objektivní pravdy“, není podle mého názoru zcela jasné, co je míněno neformálním chápáním uvedených zásad, ani k čemu směřuje tvrzení, že zásady bezprostřednosti a ústnosti je „nutno udržovat až na hranice reálnosti“, když nepochybně je třeba trestní řízení chápat v jeho celku a takto k němu také přistupovat, a to nejenom z hlediska jeho struktury. K zásadám nelze přistupovat neformálně, ale je třeba s nimi pracovat jako s ostatními zásadami, principy, jako s přirozenoprávní součástí právního řádu, a to bez ohledu na to, zda jsou vymezeny v zákoně, tedy zda jsou kodifikovány či nikoliv. Přitom je třeba rozlišovat normy (pravidla), které se aplikují způsobem „buď ano, nebo ne“ (všechno nebo nic, jako celek nebo vůbec ne), a principy (zásady), které vycházejí z hodnotových kritérií a přikazují, aby jejich obsah byl realizován v co nejvyšší míře, samozřejmě s ohledem na ostatní principy (zásady), zejména dojde-li ke kolizi mezi nimi, kdy je třeba je zvažovat, porovnávat poměřovat, a hodnotit jeden princip vůči druhému či dokonce ve vztahu k více z nich.⁴⁸

⁴⁷ PIPEK, Jiří. *Principy apelace a kasace a jejich uplatnění v odvolání v československém trestním řízení*. Praha: Univerzita Karlova, 1980, s. 74.

⁴⁸ DWORKIN, Ronald. *Taking Rights Seriously*. London: Duckworth, 1977; česky: Když se práva berou vážně. Praha: OIKOYMENH, 2001; současně považuji k tomu za nutné uvést, že jsem si vědom a přihlížím k pozdější Alexyho kritice a rozšíření Dworkinovy koncepce (srov. ALEXY, Robert. *Theorie der Grundrechte*. 2. Aufl., Frankfurt a. M.: 1994, kde principy nazývá „příkazy k optimalizaci.“), včetně dalšího rozpracování v německé právní nauce. Dále přihlížím i ke kritice ze strany pozitivistů (vedle kritiky Hartovy v dodatcích k Hart, H. L. A. *Concept of Law*, publikovaných v 2. vyd. tohoto díla v Oxford Univerzity Press, 1994 (česky Hart, H. L. A. *Pojem práva*. Praha: Prostor, s. 233 a násl., viz např. WAINBERGER, Ota. *Norm und Institution. Eine Einführung in die Theorie des Rechts*. Wien: 1988; česky: Norma a instituce. Úvod do teorie práva. Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 79–81, který právní zásady – principy chápe jako abstraktní právní pravidla, která přímo neurčují jaké chování má být nebo jaké chování je dovoleno. Přispívají však k řešení právních vztahů, především těch, jejichž posouzení je závislé na hodnocení a soudcovském uvážení. Jakožto vůdčí zásady (maximy) zákonodárství obecně vyměřují základ právních pravidel. Jako prvky determinace a odůvodnění rozhodnutí napomáhají rozhodování v právní praxi. Aplikace právních zásad v praxi právního rozhodování je zásadně odlišná od aplikace norem chování, která je, jak známo, uplatňována zpravidla prostřednictvím subsumpčního úsudku. Podle Weinbergera, použijí-li se právní zásady jako právně relevantní argumenty právního rozhodnutí, musí být

Tento přístup je důležité respektovat i z hlediska zákonodárce při přijímání nové právní úpravy, neboť základní zásady (principy) trestního řízení nejsou základem pouze interpretace a aplikace trestního práva procesního, ale ústavně podmíněnými východiska jeho tvorby, tedy legislativní podoby trestního řádu, a to včetně řádných a mimořádných opravných prostředků a opravného řízení na ně navazujícího. Přitom nelze přehlédnout, že právní úprava opravných prostředků, potažmo revizního principu či principu vymezeného přezkoumání ve vztahu k jednotlivým opravným prostředkům a navazujícího řízení na ně musí respektovat nejenom tyto zásady, ale i praktické potřeby rychlého, efektivního a hospodárného trestního řízení.

4. Analýza historického vývoje

Nejprve je třeba zdůraznit, že základní vadou přístupu Jiřího Pipka v opakovaně citované práci, ale i socialistického zákonodárce, bylo na základě ideje „jednoduchého způsobu přezkoumávání přístupnému všem stranám trestního řízení, přístupného všem lidem (viz idea zlidovění soudnictví)“, zavést a zajistit jednotný způsob přezkoumávání všech rozhodnutí, a to bez ohledu na to, v jakém stadiu trestního řízení bylo vydáno (např. v přípravném řízení, v hlavním líčení, ve vykonávacím řízení), ať už bylo vydáno bez jednání, či v řízení před soudem po provedení různého typu zasedání (hlavní líčení, veřejné a neveřejné zasedání) a o jaké rozhodnutí z hlediska jeho typu se jednalo (např. rozsudek, meritorní usnesení či usnesení procesní povahy). Byť samozřejmě není nutné pro každé rozhodnutí, stádium řízení či způsob projednávání zavádět opravný prostředek s jiným rozsahem přezkoumávání rozhodnutí, nelze na druhou stranu přehlížet, že je třeba při úpravě rozsahu přezkoumávání u jednotlivých opravných prostředků uvedené rozdíly vzít v úvahu, a to s přihlédnutím k již uvedeným základním zásadám (principům), ale rovněž k zásadě zajištění práva na obhajobu, o které se sice Pipek zmiňuje, ale dostatečně ji nereflktuje, a to dokonce i přes to, že zjišťuje, že revizní princip, který směřuje k všestrannému přezkoumání celého rozhodnutí bez požadavku vymezení opravného prostředku, při prosazování celospole-

prokázáno, že jsou platným právem. Podle jeho názoru právní principy lze proto považovat za druh pozitivních právních pravidel, a to pravidel s abstraktním obsahem, nikoli za přirozenoprávní součásti právního řádu, jak je chápe Dworkin. Nelze ani nezmínit přístup Pavla Holändera a jeho návrat k tradičnímu chápání principů (zásad) podle Canarise nebo Larenze, v němž jsou principy (zásady) typické explicitním vyjádřením hodnotového obsahu a jsou charakteristické morálním obsahem a vztahem k idejím práva (Viz HOLLÄNDER, Pavel. *Filosofie práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2006, s. 151–152.

čenského zájmu na odhalování všech nedostatků rozhodnutí, které je podle něj nutnou podmínkou zabezpečení vysokého stupně úrovně rozhodování v celospolečenském měřítku, může být tím, že dává možnost přezkoumat rozhodnutí i v těch partiích a z těch hledisek, které mohou znamenat i neprospěch příslušné osoby (včetně obviněného), narušením zásady zajištění práva na obhajobu; úplný revizní princip tak dokonce může působit i u osob, které buď vůbec opravný prostředek nepodaly, nebo jichž se vůbec netýkal. Dokonce k tomu výslovně uvádí, že „[v] tomto ohledu se může revizní princip dostat i v případě opravného prostředku ve prospěch, při respektování celospolečenského zájmu do rozporu se zásadou obhajoby. Ani zákaz reformace in peius v konkrétní podobě jeho provedení, co do rozsahu a dosahu (výroky stadiu trestního řízení) nemusí být dostatečným garantem, může-li být eliminován podáním nevymezeného opravného prostředku prokurátorem“,⁴⁹ k čemuž dodávám, že k takovému rozporu se zásadou práva na obhajobu nezřídko v minulosti docházelo.

Přestože tedy dokonce i podle Jiřího Pipka byl revizní princip z hlediska práva na obhajobu vnitřně rozporný,⁵⁰ nevedlo ho to k důkladnému zamyšlení nad ním a nad jeho uplatněním, ale naopak k jeho prosazování u všech opravných řízení, a to pokud možno v nejširším rozsahu. Vůbec pak nehodnotil, že uplatnění revizního principu vedlo i k faktickému omezování práva na obhajobu obviněného v opravném řízení, neboť se uvádělo, že i když obviněný opravný prostředek vůbec nevymezí a neodůvodní ve vztahu k napadenému rozhodnutí, tak ho stejně opravný orgán ve všech směrech přezkoumá. Toto nebezpečí si uvědomoval i Pipek, ale jen alibisticky uváděl, že „[p]ostavení a roli obhájce, tj. formální obhajobu, nelze podceňovat tedy ani při existenci revizního principu“, když dále již jen cituje Dagmar Císařovou, že i když není třeba vymezovat opravný prostředek a z nevymezení v zásadě nemusí hrozit závažné nepříznivé důsledky pro podatele opravného prostředku, může obhájce sehrát významnou roli především tím, že vystihne chyby rozhodnutí a jejich příčiny a tím dá opravnému orgánu dobrý podklad pro rozbor rozhodnutí a usnadní tomuto orgánu práci i tím, že poukáže na okolnosti, kterých si orgán, který napadené rozhodnutí vydal, nepovšiml.⁵¹

⁴⁹ PIPEK, Jiří. *Rozsah přezkoumávání rozhodnutí v trestních věcech (Revizní princip)*. Praha: Univerzita Karlova, 1988, s. 55.

⁵⁰ PIPEK, Jiří. *Rozsah přezkoumávání rozhodnutí v trestních věcech (Revizní princip)*. Praha: Univerzita Karlova, 1988, s. 55.

⁵¹ CÍSAŘOVÁ, Dagmar. *Aktuální problémy dokazování v trestním řízení. AUC-Iuridica*. Praha: Univerzita Karlova, 1975, s. 23; PIPEK, Jiří. *Rozsah přezkoumávání rozhodnutí v trestních věcech (Revizní princip)*. Praha: Univerzita Karlova, 1988, s. 56 – ani tato citace práce Dagmar Císařové ho však nevedla k zamyšlení nad tím, že asi revizní princip nebude tak dokonalý, když si

K tomu je třeba uvést, že sice uvedené nepříznivé důsledky „nemusely hrozit“, ale v praxi poměrně často při formálním uplatnění revizního principu rozhodujícím orgánem hrozily.

Hodnotíme-li tedy bez „planého teoretizování“ a bez předsudků výhody a nevýhody revizního principu na jedné straně a principu vymezeného přezkoumání na druhé straně je třeba se zabývat především tím, který z těchto principů zajistí lépe a úplněji náležité přezkoumání napadeného rozhodnutí příslušným opravným orgánem.

Byť by se mohlo na první pohled zdát, že revizní princip zajistí přezkoumání napadeného rozsudku lépe a úplněji, než princip vymezeného přezkoumání, v praxi tomu tak nebylo a ani nemůže být, a to zejména z těchto důvodů:

- *opravný orgán se s danou trestní věcí setkává až po projednání prvostupňovým orgánem, který provedl dokazování na základě zásad bezprostřednosti a ústnosti a provedené důkazy zhodnotil na základě volného hodnocení důkazů ve smyslu § 2 odst. 6 trestního řádu z r. 1961, ve znění pozdějších předpisů, a dospěl k závěru o zjištěném skutkovém stavu, o němž nejsou důvodné pochybnosti, čímž nepochybně úvahy přezkoumávajícího orgánu bezprostředně a zásadně ohledně skutkového zjištění ovlivňuje, což vede zpravidla k tomu, že přezkoumávající orgán na takové zhodnocení provedených důkazů a zjištěný skutkový stav odkáže,*
- *opravný orgán přezkoumává napadené rozhodnutí zpravidla jen na podkladě spisu (tedy písemných materiálů), což ho výrazně omezuje nejen při přezkoumávání skutkového stavu věci, ale i ohledně právní kvalifikace skutku či jiného právního posouzení, neboť i tvrzené vady právní je třeba v opravném prostředku vymezit, neboť jde o právní názor příslušné strany podávající opravný prostředek, přičemž jí musí být v opravném prostředku upozorněno na jiný právní názor a jeho vyargumentování, zvláště když ještě judikatura nebyla či není ustálena, anebo proti již zastávanému názoru soudů vyšších instancí, se kterými podatel opravného prostředku nesouhlasí, a to např. s odkazem na rozpornou judikaturu nebo opačný názor v literatuře apod.; jinak opravný orgán sám od sebe takový odlišný právní názor nebude zpravidla ani zvažovat,*
- *při širokém uplatnění revizního principu, jak tomu bylo až do tzv. velké novely trestního řádu provedené zákonem č. 265/2001 Sb., byla podceňována z již shora uvedených důvodů role formální obhajoby zvoleným či usta-*

orgán při jeho použití nemusel podstatných okolností povšimnout, a že by mělo být uvažováno i přes případné uplatnění revizního principu o zajištění formální obhajoby obhájcem, alespoň u odvolání proti rozsudku a také bezplatné obhajoby u nemajetných obviněných.

- nověním obhájcem a *nebyla ani náležitě zajištěna možnost bezplatné obhajoby či obhajoby za sníženou odměnu v trestním řízení (včetně opravného řízení),*
- *revizní princip zásadně nerespektuje složitost postavení obviněného (obžalovaného), ale i poškozeného a zúčastněné osoby, při podávání opravného prostředku proti napadenému rozhodnutí, což se projevuje především u odvolání a u mimořádných opravných prostředků,*
 - *revizní princip zásadně nefunguje při posuzování návrhů stran ve vztahu k neprovedeným navrženým důkazům nebo i zcela novým důkazům, které nelze na základě revizního principu bez jejich uplatnění náležitě přezkoumat [viz judikatura Ústavního soudu k tzv. opomenutým důkazům, např. nálezy ze dne 3. 11. 1994, sp. zn. III. ÚS 150/93 (N 49/2 SbNU 87), ze dne 16. 2. 1995, sp. zn. III. ÚS 61/94 (N 10/3 SbNU 51), ze dne 15. 5. 1997, sp. zn. III. ÚS 51/96 (N 57/8 SbNU 69), ze dne 29. 11. 1996, sp. zn. IV. ÚS 185/96 (N 131/6 SbNU 461), ze dne 12. 6. 1997, sp. zn. III. ÚS 95/97 (N 76/8 SbNU 231), ze dne 20. 2. 2002, sp. zn. II. ÚS 213/00 (N 19/25 SbNU 143), ze dne 18. 4. 2001, sp. zn. I. ÚS 549/00 (N 63/22 SbNU 65), ze dne 22. 4. 2002, sp. zn. IV. ÚS 582/01 (N 52/26 SbNU 63), ze dne 24. 2. 2004, sp. zn. I. ÚS 733/01 (N 26/32 SbNU 239), ze dne 10. 10. 2002, sp. zn. III. ÚS 173/02 (N 127/28 SbNU 95), ze dne 21. 4. 2004, sp. zn. IV. ÚS 802/02 (N 58/33 SbNU 89), ze dne 30. 6. 2004, sp. zn. IV. ÚS 570/03 (N 91/33 SbNU 377), ze dne 18. 11. 2004, sp. zn. III. ÚS 177/04 (N 172/35 SbNU 315), ze dne 8. 11. 2006, sp. zn. II. ÚS 262/2004 (N 208/43 SbNU 323), ze dne 23. 9. 2005, sp. zn. III. ÚS 359/05 (U 22/38 SbNU 579), ze dne 8. 12. 2009, sp. zn. I. ÚS 118/2009 (N 254/55 SbNU 455) a mnoho dalších],*
 - *uplatnění revizního principu vykazuje zásadní nedostatky také při uplatňování jiného právního názoru, než použil orgán prvního stupně nebo i orgán vyššího stupně, jehož rozhodnutí je přezkoumáváno, např. na základě mimořádného opravného prostředku, zvláště když jde o právní názor, který by mohla uplatnit strana, jež podala opravný prostředek a která nesouhlasí s právním posouzením na základě odkazované judikatury nebo literatury, ale svůj názor neodůvodnila, když ani neodůvodnila svůj opravný prostředek, nebo ho sice odůvodnila, ale v tomto směru nedostatečně,*
 - *tzv. úplný revizní princip, který ovšem v České republice nebyl, byť byl někdy v nauce navrhován,⁵² nikdy uplatňován, by významným způsobem narušil i právní moc a vykonatelnost napadených rozhodnutí, jimiž by bylo rozhodnuto o více obžalovaných, ale i více poškozených nebo zúčastněných osobách, neboť by bylo třeba při podání opravného prostředku jednou*

⁵² Srov. PIPEK, Jiří. *Rozsah přezkoumávání rozhodnutí v trestních věcech (Revizní princip)*. Praha: Univerzita Karlova, 1988, s. 312 – 318 (zejména s. 318 předposlední odstavec).

osobou v důsledku zákonného přezkoumání v celém rozsahu i ohledně všech dalších osob vyčkat rozhodnutí o takovém odvolání (s dalšími důsledky u takových osob ve vazbě, kdy by zřejmě bylo třeba je propustit na svobodu apod.).

Všechny tyto vady založené v samé podstatě revizního principu vyniknou tím spíše u některých typů zpravidla v opravném prostředku jinak vytyká-
ných vad, a to zejména:

- jde-li o *vady skutkové*, kde v opravných prostředcích v řízeních určených k přezkoumání skutkového stavu, jsou podatelem opravného prostředku zpravidla uplatňovány námitky, které směřují proti skutkovému zjištění orgánu činného v prvním stupni, jež je založeno na určitých provedených důkazech a jejich zhodnocení; opravný orgán logicky v takové situaci, nejsou-li vady na první pohled zřejmé, vždy tenduje k „souhlasu s takovým rozsahem dokazování, zhodnocení provedených důkazů a na základě toho zjištěným skutkovým stavem“, není-li při „čistém“ uplatnění revizního principu (tedy bez náležitého odůvodnění opravného prostředku) k jinému názoru veden právě uplatněnými námitkami v opravném prostředku z hlediska rozsahu provedeného dokazování (srov. tzv. opomenuté důkazy), hodnocení provedených důkazů jednotlivě a v jejich souhrnu a na základě něho učiněného skutkového zjištění;
- jde-li o *právní posouzení*, tak nejde-li o zcela zjevnou vadu, opravný orgán, nemá na základě revizního principu zásadního důvodu pro odchýlení se od právní kvalifikace skutku nebo jiného právního posouzení, zvláště je-li napadené rozhodnutí v tomto směru „náležitě odůvodněno“ (často i s odkazem na dosavadní judikaturu); jinými slovy řečeno čím důkladněji je právní kvalifikace v napadeném rozhodnutí odůvodněna, a to bez ohledu na správnost takového odůvodnění, pak tím více lze přepokládat, že při uplatnění revizního principu opravný orgán zamítne opravný prostředek, aniž by se blíže právním posouzením sám zabýval, když nemá žádné podněty k jejímu přezkoumání; jiná situace může samozřejmě nastat, jestliže podatel opravného prostředku ho i při obecném uplatnění revizního principu řádně odůvodní, nicméně i v těchto případech se v praxi někdy uplatní jen formální přezkoumání, neboť revizní princip „svádí“ jen k takovému formálnímu přezkoumání např. na základě floskule: „Odvolací soud přezkoumal zákonnost a odůvodněnost všech výroků rozsudku, proti nimž mohl odvolatel podat odvolání, i správnost postupu řízení, které předcházelo rozsudku, přihlížející přitom i k vadám, které nebyly odvoláním vytykány, avšak žádné vady napadeného rozsudku ani předcházejícího řízení neshledal.“ Přitom, i když některá z osob podávajících opravný prostředek ho odůvodnila, nezřídka se opravný orgán právě s ohledem

na svou revizní povinnost konkrétně vytknutými vadami nezabýval a vystačil si s uvedenou floskulí, popř. se o nich jen zmínil a bez bližšího odůvodnění tyto námitky odmítl [viz k tomu i judikaturu Ústavního soudu ohledně stížností proti usnesením, kde revizní princip je i v současné době v České republice uplatňován – srov. např. nálezy Ústavního soudu ze dne 9. 6. 2009, sp. zn. IV. ÚS 426/09 (N 134/53 SbNU 681), z poslední doby viz např. nálezy ze dne 12. 7. 2023, sp. zn. I. ÚS 1301/23 a ze dne 12. 12. 2023, sp. zn. I. ÚS 3106/23⁵³];

- jde-li o *výroky o trestu* či o *ochranném opatření*, které jsou tradičně i v prvostupňových rozsudcích neúplně odůvodňovány, sváděl revizní princip k paušálnímu odůvodňování, že opravný orgán (např. odvolací soud) je přezkoumal, žádných vad či pochybení neshledal a na základě toho je shledal ve všech směrech odpovídající zákonu, přičemž u trestu se zpravidla objevovala i formulace, že není nepřiměřeným;
- podobně tomu bylo také u *výroku o náhradě škody*, kde sice již za platnosti revizního principu judikatura požadovala náležité odůvodnění v podstatě na úrovni rozhodnutí ve věcech občanskoprávních, v praxi tomu však v podstatě právě na základě uplatňování revizního principu nebylo (srov. k tomu zobecňující materiály tehdejšího Nejvyššího soudu pod č. II/1962 a č. III/1967 Sb. rozh. tr., ale i rozhodnutí uveřejněná pod č. 29/1965, č. 32/1965 a č. 17/1973 Sb. rozh. tr.).

Ze všech těchto důvodů je podle mého názoru iluzorní tvrzení, že „výhodou uplatnění revizního principu je větší záruka odstranění všech vad napadeného rozhodnutí a řízení mu přecházejícího, aniž by to kladlo zvýšené nároky na osobu oprávněnou k podání opravného prostředku“,⁵⁴ anebo že aby orgán rozhodující o opravném prostředku musel revizní povinnost vykonat, stačí, že opravný prostředek byl vůbec podán, čímž „se vytváří pro oprávněnou osobu záruka, že správnost rozhodnutí bude přezkoumána bez ohledu na to, zda se jí podařilo přesně poukázat na vady rozhodnutí a své námitky dostatečně odůvodnit.“⁵⁵

Naproti tomu *princip vymezeného přezkoumání* vychází z dispoziční zásady, která zásadně ovládá přezkumné řízení z hlediska vymezení napadených výroků v rozhodnutí, které je opravným prostředkem napadáno, a také z hledis-

⁵³ ŠÁMAL, Pavel K počátku a k počítání konce lhůty k podání stížnosti z pohledu Ústavního soudu. *Trestněprávní rozhledy*. 2023, roč. 22, č. 2, s. 79.

⁵⁴ Srov. PŮRY, František in FENYK, Jaroslav, CÍROVÁ, Dagmar, GRIVNA, Tomáš a kol. *Trestní právo procesní*. 6. vydání. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2015, s. 580, kde je tento názor uveden „drobným písmem“ a bez jakéhokoliv bližšího odůvodnění.

⁵⁵ Viz HASCH, Karel in JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo procesní*. 3. vydání. Praha: Leges, 2013, s. 618, a to opět bez bližšího odůvodnění.

ka rozsahu jejich přezkoumání, byť je zpravidla částečně v tomto směru omezena, aby *nedošlo k újmě u podatele opravného prostředku z hlediska nedostatku jeho právního vzdělání* vedoucího k nesprávnému vymezení rozsahu přezkoumání a také z hlediska zajištění jeho obhajoby. To je důsledek zásady oficiality, která je jinak profilující pro trestní řízení, neboť se v ní projevuje monopol státu na trestní stíhání. Opravné řízení je skutečnou výjimkou ze zásady oficiality, neboť ho lze zahájit jen na podkladě opravného prostředku, popř. na základě jiného návrhu, který má povahu opravného prostředku (srov. § 314l trestního řádu z r. 1961, ve znění pozdějších předpisů), přičemž tato výjimka z povahy věci odůvodňuje i právo podatele vymezit rozsah přezkoumání opravným orgánem (není-li omezeno přímo zákonem), a to jak pokud jde o výroky napadeného rozhodnutí, tak i pokud jde o směr a důvody jejich přezkoumání.

Nejširší je oprávnění podávat opravné prostředky u *státního zástupce*, který může podávat v rozsahu stanoveném zákonem opravné prostředky ve prospěch a příp. i v neprospěch obviněného (obžalovaného) a příp. i dalších osob. Státní zástupce (státní zastupitelství) zastupuje v trestním řízení veřejnou žalobu, příp. vykonává i další úkony, stanoví-li tak zákon (čl. 80 Ústavy). Již z tohoto vymezení vyplývá, že soud není oprávněn zasahovat do výkonu práv státního zástupce při výkonu práv vyplývajících ze zastupování veřejné žaloby v trestním řízení, a již proto nemůže zasahovat ani do rozsahu uplatňování těchto práv při podávání opravných prostředků v souladu se zásadou dispoziční.

Princip vymezeného přezkoumání je založen u *obviněného (obžalovaného)* na zásadě práva na obhajobu obviněného (§ 2 odst. 13 trestního řádu z r. 1961, ve znění pozdějších předpisů), přičemž v demokratickém právním státě je třeba respektovat, že je to obviněný, který příp. ve spolupráci s obhájcem určuje způsob a rozsah obhajoby, do které stát, tedy ani soud nebo jiný opravný orgán není nad rámec zákona oprávněn zasahovat, byť by byl přesvědčen, že tak činí v zájmu či ve prospěch obviněného (proto také Listina základních práv a svobod i zákon – trestní řád – stanoví přednost volby obhájce před jeho ustanovením soudem – viz čl. 40 odst. 3 Listiny základních práv a svobod; podle § 37 a § 38 odst. 1 téhož trestního řádu obviněný se obhájce může za zákonem stanovených podmínek vzdát – § 36b téhož trestního řádu; velmi restriktivně je třeba vykládat oprávnění předsedy senátu nebo soudce rozhodnout podle § 37a téhož trestního řádu o vyloučení advokáta jako zvoleného obhájce nebo podle § 40a téhož trestního řádu o zproštění ustanoveného obhájce povinnosti obhajování, apod.). Není tedy ani důvodu, aby bylo nad rámec zákona zasahováno do dispozice s opravným prostředkem a s rozsahem přezkoumávání na základě něho (srov. i příslušná ustanovení o vzdání se opravného prostředku nebo jeho zpětvzetí).

Podobně je tomu u *zúčastněné osoby*, u které sice nehovoříme o právu na obhajobu, ale její postavení je velmi podobné, neboť jako strana podporuje obhajobu, když postavení zúčastněné osoby je zpravidla od strany obhajoby odvozené a její zájmy jsou obdobné.

U *poškozeného* princip vymezeného přezkoumání je založen na zásadě zajištění práv poškozeného (§ 2 odst. 15 trestního řádu z r. 1961, ve znění pozdějších předpisů), přičemž ani zde zásadně nelze z hlediska zásady dispoziční, která se projevuje v tom, že poškozenému jsou poskytnuta široká procesní práva, ale i v právu a povinnosti poškozeného uplatnit nárok na náhradu škody co do důvodu a výše, kdy mu zásadně nelze přiznat více, než požadoval, do těchto práv zasahovat v rozporu se zásadou dispoziční a nad rámec zákona.

U *ostatních osob* uplatňujících příslušný opravný prostředek vlastním jménem (např. osoby oprávněné podat opravný prostředek ve prospěch obviněného i mladistvého – § 247 odst. 2 trestního řádu z r. 1961, ve znění pozdějších předpisů, § 72 odst. 2 zákona o soudnictví ve věcech mládeže, orgán sociálně právní ochrany dětí – § 72 odst. 1 zákona o soudnictví ve věcech mládeže, znalec v souvislosti s určením výše znalečného – § 105 a § 110b téhož trestního řádu, tlumočnick v souvislosti s určením tlumočeného – § 28 a § 29 odst. 2 téhož trestního řádu, osoba, které byla uložena pořádková pokuta – § 66 odst. 1, 4 téhož trestního řádu, apod.) vyplývá jejich rozsah práv v souladu s dispoziční zásadou z jejich postavení a z toho vyplývajícího rozsahu podávat opravné prostředky.

U všech těchto osob zásadně *není důvodu, aby zákon do jejich oprávnění podávat opravné prostředky a určovat rozsah přezkoumání zasahoval*, neboť tyto osoby nejlépe vědí, které výroky a z jakých důvodů chtějí přezkoumat. Z tohoto důvodu i judikatura Ústavního soudu zajišťuje právo dotčené osoby na sdělení náležitého odůvodnění rozhodnutí, aby se osoba podávající opravný prostředek proti napadenému rozhodnutí mohla seznámit se všemi důvody, o něž se opírá výrok rozhodnutí, a proto i rozhodnutí z hlediska běhu lhůty k podání opravného prostředku musí být dotčené osobě oznámeno takovým způsobem, aby z obsahu oznámení byly seznatelné všechny důvody, o něž se opírá každý výrok rozhodnutí [srov. např. nález Ústavního soudu ze dne 9. 6. 2009, sp. zn. IV. ÚS 426/09 (N 134/53 SbNU 681), z poslední doby viz např. nálezy ze dne 12. 7. 2023, sp. zn. I. ÚS 1301/23 a ze dne 12. 12. 2023, sp. zn. I. ÚS 3106/23]. Smyslu a účelu práva podat opravný prostředek vůči prvostupňovému rozhodnutí, je podle této judikatury Ústavního soudu reálná možnost seznámit se s rozhodovacími důvody obsaženými v rozhodnutí, jež je podrobena kritice v příslušném opravném prostředku.

Zákon musí pouze zajistit, aby *dotčené osoby nedošly újmy jen základě toho, že nemají potřebné právní znalosti a další dovednosti*, a to zvláště procesně-právní

povahy (srov. u odvolání § 251 odst. 1, 2, § 254 trestního řádu z r. 1961, ve znění pozdějších předpisů).

Princip vymezeného přezkoumání, tím, že vyžaduje náležité doručení (oznámení) rozhodnutí, proti němuž je možno podat opravný prostředek (ať už řádný či mimořádný), a seznámit se se všemi podstatnými důvody a uplatnit vzhledem k tomu mnohem lépe proti nim vlastní argumentaci, reálně zajišťuje možnost polemizovat se všemi závěry rozhodnutí, proti němuž opravný prostředek směřuje. Dále je třeba zdůraznit, zákonodárce se při jeho úpravě nespokojuje jen s touto úpravou, ale zpravidla vyžaduje i náležité odůvodnění podávaného opravného prostředku, za což je v určitých případech do značné míry odpovědný i příslušný orgán činný v trestním řízení (viz např. § 251 odst. 1 téhož trestního řádu), přičemž v určitých případech ukládá opravnému orgánu i povinnost ustanovit za účelem jeho odůvodnění nebo i zastupování v opravném řízení obhájce (u poškozeného či zúčastněné osoby zmocněnce), přičemž takový postup není vázán jen na důvody nutné obhajoby, ale uplatňuje se i v dalších případech (srov. § 251 odst. 2 téhož trestního řádu). V těch případech, kde již ze zákona musí být osoba podávající opravný prostředek zastoupena právním zástupcem, byť nejde o nutnou obhajobu (srov. § 265d odst. 2 téhož trestního řádu), zákon zajišťuje např. nemajetnému obviněnému právní zastoupení obhájcem bezplatně nebo za sníženou odměnu (srov. § 33 odst. 2 až 4 téhož trestního řádu). Všechny tyto přístupy ve své komplexnosti podle mého názoru zajišťují podstatně lépe *reálné naplnění práva podat skutečně účinný opravný prostředek*, než revizní princip, který sice formálně směřuje ke stejnému účelu, ale nikoli dostatečně účinným způsobem, neboť všechny podstatné a rozhodné přístupy a úkoly přenáší na opravný orgán, který je zpravidla vzhledem k tomu, že se s trestní věcí setkává až v pozdějším stadiu řízení, často se značným časovým odstupem a zásadně jen na podkladě spisových materiálů, nemůže náležitě zajistit. Na tom nemůže nic změnit ani skutečnost, že samozřejmě i za platnosti revizního principu může osoba podávající opravný prostředek tento řádně vymezit a odůvodnit. O tom, že orgány činné v trestním řízení v tomto smyslu s ohledem na revizní princip takto poměrně často nepostupují, svědčí právě četná judikatura obecných soudů, ale zejména Ústavního soudu, která se vytyká v řízení o stížnosti proti usnesení, kde je stále revizní princip uplatňován, obecným soudům, že často urychleně s poukazem na postačující oznámení rozhodnutí ve veřejném nebo vazebním zasedání a s poukazem na revizní princip rozhodnou, aniž by vyčakaly odůvodnění opravného prostředku [např. nález ze dne 23. 9. 2010, sp. zn. III. ÚS 1542/09 (N 201/58 SbNU 787)⁵⁶], a dokonce ani nedodrží tuto

⁵⁶ V tomto nálezu Ústavní soud mimo jiné uvedl: „Ani podání stížnosti do protokolu bezpro-

platnou ústavně konformní judikaturu ani ohledně počítání lhůty k podání opravného prostředku.⁵⁷

Lze tedy shrnout, že princip vymezeného přezkoumání zajišťuje lépe přezkoumání napadeného rozhodnutí tím, že pro náležitě přezkoumání a rozhodnutí v opravném řízení zásadně vyžaduje

- nejen podání opravného prostředku, ale i jeho *vymezení z hlediska jednotlivých výroků napadeného rozhodnutí a jeho náležité odůvodnění* (např. v řízení o odvolání podle § 249 trestního řádu z r. 1961, ve znění pozdějších předpisů, musí být podané odvolání ve lhůtě uvedené v § 248 téhož trestního řádu nebo v další lhůtě k tomu stanovené předsedou senátu soudu prvního stupně podle § 251 téhož trestního řádu také odůvodněno tak, aby bylo patrné, ve kterých výrocích je rozsudek napadán a jaké vady jsou vytýkány rozsudku nebo řízení, které rozsudku předcházelo; o tom musí být oprávněné osoby poučeny);
- aby byl upraven i *postup při odstraňování obsahových vad podaného opravného prostředku*, a to včetně případu, kdy obviněný, poškozený nebo zúčastněná osoba nebyli či nejsou v řízení před prvostupňovým orgánem právně zastoupeni a kdy je třeba jim takové zastoupení zajistit, aby podaný opravný prostředek splňoval náležitosti jeho obsahu (např. u odvolání srov. § 251 téhož trestního řádu).

Závěr

Ze všech těchto důvodů je vhodnější podle mého názoru u odvolání jako nejdůležitějšího řádného opravného prostředku, a u mimořádných opravných prostředků – dovolání, obnovy řízení i stížnosti pro porušení zákona – *princip vymezeného přezkoumání*. O revizním principu je možno uvažovat u stížnosti,

středně po vyhlášení usnesení nesmí této osobě znemožnit reagovat v rámci opravného prostředku na právní a skutkovou argumentaci uvedenou v odůvodnění usnesení, jež je teprve posléze vyhotoveno. V takovém případě je nutno oprávněné osobě poskytnout od okamžiku doručení písemného vyhotovení k doplnění její stížnosti přiměřenou dobu, jejíž délku je třeba přizpůsobit povaze napadeného usnesení (srov. vlastní lhůtu k podání stížnosti podle § 143 odst. 1 tr. řádu).“ Nebyl-li tedy odsouzenému v řízení o opravném prostředku proti zamítavému usnesení soudu prvního stupně o jeho návrhu na podmíněné propuštění dán prostor, aby jakkoli zpochybnil právní a skutkové úvahy soudu prvního stupně obsažené v odůvodnění napadeného usnesení, došlo tím k porušení *práva stěžovatele na spravedlivý proces* podle čl. 36 odst. 1 Listiny a k *porušení práva na obhajobu* podle čl. 40 odst. 3 Listiny.

⁵⁷ Blíže k tomu srov. ŠÁMAL, Pavel K počátku a k počítání konce lhůty k podání stížnosti z pohledu Ústavního soudu. *Trestněprávní revue*, 2023, č. 2, s. 75; dále viz výklad v kapitole 12. o stížnosti a judikaturu Ústavního soudu i Nejvyššího soudu tam podrobně uvedenou.

a to vzhledem ke krátké stížnostní lhůtě a také povaze většiny usnesení, proti nimž je možno podat stížnost. Tak nakonec postupoval zákonodárce, který tzv. velkou novelou provedenou zákonem č. 265/2001 Sb. opustil u nás do té doby převládající revizní princip a zakotvil do stávajícího trestního řádu jako základní princip vymezeného přezkoumání a revizní princip ponechal z uvedených důvodů jen v řízení o stížnosti.

LITERATÚRA

1. ALEXY, Robert. *Theorie der Grundrechte*. 2. Aufl., Frankfurt a. M.: 1994.
2. BERTEL, Christian. *Grundriss des österreichischen Strafprozessrechts*. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1957.
3. CÍSAŘOVÁ, Dagmar. *Aktuální problémy dokazování v trestním řízení*. *AUC-Iuridica*. Praha: Univerzita Karlova, 1975, s. 23.
4. DWORKIN, Ronald. *Taking Rights Seriously*. London: Duckworth, 1977; česky: Když se práva berou vážně. Praha: OIKOYMENH, 2001.
5. FENYK, Jaroslav, CÍŘOVÁ, Dagmar, GRÍVNA, Tomáš a kol. *Trestní právo procesní*. 6. vydání. Praha: Wolters Kluwer, a. s., 2015.
6. GLOS, Josef, ELIÁŠ, Josef, ŠIMÁK, Jaroslav, NOVÁK, František, ČECH, Bohumil. *Zákon o zli-dovění soudnictví a souviselé zákony a nařízení*. Praha: Orbis, 1949.
7. HOLLÄNDER, Pavel. *Filosofie práva*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2006.
8. HUSÁR, Eugen. *Odvolaie v československom socialistickom trestnom práve procesnom*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1961.
9. JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo procesní*. 3. vydání. Praha: Leges, 2013.
10. JESTŘÁB, Miloš. *Zásada objektivní pravdy v trestním řízení*. Praha: Univerzita Karlova, 1981 (*Acta Universitatis Carolinae, Iuridica Monographia XXXV/1981*).
11. JESTŘÁB, Miloš. *Stížnost pro porušení zákona v československém socialistickém trestním řízení* Praha: Univerzita Karlova, 1981 (*Acta Universitatis Carolinae, Iuridica* č. 2/1981)
12. KALLAB, Jaroslav. *Učebnice trestního řízení platného v Čechách a zemi Moravoslezské*. Brno: Čs. A. S. Právnick, 1930.
13. KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. Praha. C. H. Beck, 1995.
14. MÍŘIČKA, August. *Trestní právo procesní*. Praha: Všehrd, 1932
15. PETERS, Karl. *Der Neue Strafprozess*. Karlsruhe: C. F. Müller Verlag, 1975.
16. PETERS, Karl. *Empfiehl es sich, das Rechtsmittelsystem in Strafsachen, insbesondere durch Einführung eines Einheitsrechtsmittels Grundlegend zu ändern? Gutachten C., 52. Deutschen Juristentag, München*: C. H. Beck, 1978, s. 32–53.
17. PETERS, Karl. *Strafprozess*. Heidelberg – Karlsruhe: C. F. Müller, Juristischer Verlag, 1981
18. PIPEK, Jiří. *Principy apelace a kasace a jejich uplatnění v odvolání v československém trestním řízení*. Praha: Univerzita Karlova, 1980.
19. PIPEK, Jiří. *Rozsah přezkoumávání rozhodnutí v trestních věcech (Revizní princip)*. Praha: Univerzita Karlova, 1988.
20. PRUŠÁK, Josef. *Československé řízení trestní platné v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Všehrd, 1921.
21. ROXIN, C. *Strafverfahrensrecht*. 16. Auflage. München: C. H. Beck, 1980.
22. RŮŽEK, Antonín a kol. *Trestní řád. Komentář*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1975.
23. RŮŽEK, Antonín a kol. *Československé trestní řízení*. 3. doplněné a částečně přepracované vydání. Praha: Orbis, 1977.

24. SOLNAŘ, Vladimír. *Trestní řízení platné v zemi České a Moravskoslezské*. Praha: Melantrich, 1946.
25. STORCH, František. *Trestní řízení rakouské*. Díl. II. Praha: Právnická jednota, 1897.
26. ŠÁMAL, Pavel. *Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému*. Praha: SEVT, a. s., 1992.
27. ŠÁMAL, Pavel. *Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému*. Praha: CODEX BOHEMIA, 1999.
28. ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní právo procesní*. 4. přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2013.
29. ŠÁMAL, Pavel. K počátku a k počítání konce lhůty k podání stížnosti z pohledu Ústavního soudu. *Trestněprávní rozhledy*. 2023, roč. 22, č. 2, s. 79.
30. VARGHA, J. *Das Strafprozessrecht*. Berlín: Carl Heimanns Verlag, 1907.
31. WAINBERGER, Ota. *Norm und Institution. Eine Einführung in die Theorie des Rechts*. Wien: 1988; česky: Norma a instituce. Úvod do teorie práva. Brno: Masarykova univerzita, 1995.

Kontaktní údaje autora

prof. JUDr. Pavel Šámal, Ph.D., Dr.h.c.
Ústavní soud České republiky v Brně
pavel.samal@usoud.cz

TRESTNÍ PŘÍKAZ A ODPOR PROTI TRESTNÍMU PŘÍKAZU – NESTANDARDNÍ ROZHODNUTÍ V TRESTNÍCH VĚCECH A NESTANDARDNÍ OPRAVNÝ PROSTŘEDEK PROTI TOMUTO ROZHODNUTÍ

PENALTY ORDER AND STATEMENT OF OPPOSITION AGAINST A PENALTY ORDER – IRREGULAR DECISIONS IN CRIMINAL CASES AND IRREGULAR REMEDIES AGAINST SUCH DECISIONS

prof. JUDr. Jiří Jelínek, CSc.

Vysoká škola finanční a správní, Praha

Abstrakt: Studie pojednává o trestním příkazu, což rozhodnutí ve věcech trestních, které může v českém trestním řízení vydat samosoudce bez projednání věci v hlavním líčení, jestliže skutkový stav je spolehlivě prokázán. Nekoná se klasické řízení před soudem za účasti stran. Samosoudce rozhoduje jen na podkladě spisu. Trestní příkaz tak koliduje hned s několika základními zásadami trestního řízení, například zásadou volného hodnocení důkazů, zásadou veřejnosti, ústnosti, kontradiktornosti a jinými. Autor charakterizuje současný stav, dále se pak zaměřuje na možné změny, ke kterým by bylo žádoucí přistoupit při celkové rekodifikaci českého trestního práva procesního. Proti trestnímu příkazu je možné podat zvláštní opravný prostředek – odpor. Odpor mohou podat jen některé osoby zúčastněné na řízení. Podáním odporu se trestní příkaz ruší a ve věci je nařízeno hlavní líčení. V dalším řízení však neplatí zákaz reformace in peius, čili zákaz změny k horšímu. Tento a další nedostatky při rozhodování o podaném odporu by měla také odstranit nová právní úprava trestního řádu.

Klíčová slova: České trestní řízení, trestní příkaz, rekodifikace českého trestního práva procesního, odpor proti trestnímu příkazu, zákaz změny k horšímu v oprávněném řízení.

Abstract: This study deals with a penalty order, which is a decision in criminal matters that can be issued in Czech criminal proceedings by a single judge without a trial if the facts are reliably ascertained. It does not take place in a regular trial before a court with the parties present. The single judge decides only on the basis of the case file. The penalty order thus conflicts with several fundamental principles of criminal procedure, such as the principle of free evaluation of evidence, the principle of publicity, right to an oral hearing, adversarial procedure and others. The author characterises the current state of affairs and then focuses on possible changes that would be desirable in the overall recodification of Czech criminal procedural law. It is possible to file a special appeal against a penalty order – a statement of opposition. Only certain persons involved in the proceedings may lodge such statement. By filing a statement of opposition, the penalty order is revoked and a main trial is ordered in the case. However, the prohibition of reformatio in peius, i.e. the prohibition of change for the worse, does not apply in further proceedings. This and other shortcomings in deciding on the statement of opposition should be eliminated by the new legislation in the new Code of Criminal Procedure.

Keywords: Czech criminal proceedings, penalty order, recodification of Czech criminal procedural law, statement of opposition against a penalty order, prohibition of change for the worse in appellate proceedings.

Úvod

Trestní příkaz v obecnosti můžeme charakterizovat jako rozhodnutí ve věcech trestních, které v českém trestním řízení může vydat samosoudce v řízení před okresním soudem bez projednání věci v hlavním líčení, jestliže skutkový stav je spolehlivě prokázán opatřenými důkazy (§ 314e odst. 1 a násl. tr. řádu), a které má povahu odsuzujícího rozsudku. Jeho vydání záleží na úvaze samosoudce, který je k jeho vydání oprávněn, že právě toto rozhodnutí v konkrétním případě je schopno zajistit splnění účelu trestního řízení jako celku. Trestní příkaz je fakultativním vyřízením věci v trestním řízení, na které obviněný nemá právní nárok. Samosoudce má možnost se rozhodnout, zda vzhledem ke konkrétním okolnostem případu a účelu trestního řízení nebude účelnější projednat věc v hlavním líčení.

Trestní příkaz je formou odklonu v trestním řízení.¹

Právní úprava trestního příkazu v českém trestním řádu je obsažena v jeho hlavě dvacáté, označené jako „Zvláštní způsoby řízení“, a to v oddílu pátem, nazvaném „Řízení před samosoudcem“. Zvláštním způsobem (trestního) řízení označujeme zákonodárcem předvídaný a upravený procesní postup, ve kterém se otázka trestního postihu řeší způsobem zvláštním, podstatně odlišným od řízení typického pro daný trestně procesní systém. Zvláštností trestního příkazu je v daném případě okolnost, že soud nerozhoduje trestním příkazem na základě důkazů před ním provedených v hlavním líčení, ale že rozhoduje bez projednání věci v hlavním líčení pouze na základě důkazů a informací opatřených v předsoudním stadiu trestního řízení, resp. v řízení před soudem a nacházejících se ve spise, ovšem bez veřejného projednání věci v hlavním líčení.

Statistické údaje o použití trestního příkazu zcela jasně hovoří o tom, že tento institut je hojně využíván a je jím vyřizována více než polovina žalovaných trestných činů rozhodovaných okresními soudy, což souvisí mimo jiné s širokými možnostmi použití tohoto institutu. Znamená to, že tento původně zvláštní, nestandardní způsob vyřízení věci se stal v českém trestním řízení převažujícím způsobem rozhodování okresních soudů v trestním řízení, což podle mého názoru není žádoucí již proto, že důkazy nebyly provedeny za přítomnosti a kontroly veřejnosti v řízení před soudem, že je při rozhodování věci trestním příkazem oslabeno právo obviněného na obhajobu² a není dostatečně dbáno zájmů poškozeného.³

¹ JELÍNEK, J.: *Trestní příkaz včera, dnes a zítra*. Kriminalistika, ročník 38, č. 2, 2015, s. 90.

² VANTUCH, P.: *Trestní příkaz, podmínky pro jeho vydání a možnosti obhajoby*. Trestní právo, 2013, č. 7-8, s. 4 – 13.

³ Např. JELÍNEK, J.: *Poškozený v českém trestním řízení*. Praha: Karolinum, 1998, s. 175. JELÍ-

Ve své historii byl trestní příkaz střídavě označován buď za významný přínos pro zjednodušení, zhospodárnění a urychlení trestního procesu, za první odklon, který byl zaveden do československého trestního řízení, nebo za nedemokratický institut oslabující právo na obhajobu a kolidující se základními zásadami trestního řízení.⁴

V souvislosti s více jak čtyřicet let připravovanou rekodifikací českého trestního práva procesního, jejímž výsledkem má být zcela nový trestní řád, vyvstává otázka, zda má být trestní příkaz jako druh rozhodnutí zachován, a jaké případné změny by bylo žádoucí v současné úpravě trestního příkazu *de lege ferenda* učinit.

II.

Není pochyb o tom, že trestní příkaz, který si aplikační praxe oblíbila jako prostředek rychlého vyřízení trestních věcí, zůstane v té či oné podobě zachován i po celkové rekodifikaci českého trestního práva procesního.

Podle mého názoru by měly být při rekodifikaci trestního práva procesního zváženy následující náměty k právní úpravě trestního příkazu:

1. Omezení možnosti vyřídit věc trestním příkazem. Ve shodě s mezinárodními doporučeními⁵ a s přihlédnutím ke skutečnosti, že trestní příkaz koliduje hned s několika základními zásadami trestního řízení (volného hodnocení důkazů, kontradiktornosti, veřejnosti, ústnosti a dalšími), by bylo žádoucí omezit možnost vydat trestní příkaz na řízení o méně závažných trestných činech. Za optimální z hlediska teoretického lze považovat možnost vydat trestní příkaz v řízení o trestných činech, na které zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje dvě léta (variantně tři léta).

Podle platné právní úpravy samosoudce koná řízení o trestných činech, na které zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let (§ 314a odst. 1) a v tomto řízení může vydat trestní příkaz (§ 314e odst. 1), a nelze tedy hovořit o tom, že by bylo splněno doporučení vydávat trestní příkaz jen v řízení o méně závažných činech. Vždyť podle současné právní úpravy je možné vydat teoreticky vzhledem k trestní sazbě trestní příkaz u čtyř

NEK, J.: *Poškozený po novele trestního řádu 2001*. Bulletin advokacie, 2001, č. 11-12, s. 62. JE-LÍNEK, J.: *Postavení poškozeného v trestním řízení – možnosti zdokonalení právní úpravy nejsou vyčerpány*. Kriminalistika, ročník 26, 2003, č. 2, s. 115.

⁴ Srov. KLÁTIK, J.: *Zrýchlenie a zhospodárnenie trestného konania*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2010, s. 258.

⁵ Např. *Doporučení Rady Evropy 2/87/18 o zjednodušení trestního řízení*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha, 1993.

pětina trestných činů. Navrhovaná právní úprava (tj. omezení na trestné činy, jejichž horní hranice trestu odnětí svobody by nepřekračovala dvě či tři léta) by lépe odpovídala systematickému zařazení rozhodování trestním příkazem mezi zvláštní, tj. nestandardní, odchylné způsoby vyřízení věci. Navrhovaná právní úprava by vedla také k proporcionalnějšímu, vyváženějšímu používání trestního příkazu vůči podmíněnému zastavení trestního stíhání a narovnání (okruh trestních věcí, které je možné vyřídit těmito formami odklonu, sice není identický, ale je v zásadě stejný jako u trestního příkazu, protože tyto formy odklonu je možné použít „v řízení o přečinu“).

V této spojitosti nelze neuvést nepromyšlenost koncepce poloviční rekodifikace českého trestního práva, při které bylo rekodifikováno pouze trestní právo hmotné, ale nikoliv trestní právo procesní. Tím se zákonodárce zbavil možnosti promítnout novou hmotněprávní kategorizaci deliktů (zločin, přečin) do procesní diferenciaci, tedy vytvořením odlišného typu řízení pro ten který delikt. Tuto poloviční rekodifikaci a neprovázanost hmotněprávní a procesní úpravy jsem kritizoval již od přijetí nového trestního kodexu, a ani dnes jsem svůj názor nezměnil.⁶ Nabízela se totiž možnost vymezit kategorii přečinů užším způsobem, například jako úmyslné i nedbalostní trestné činy, za které zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje dvě (alternativně tři) léta. A o těchto trestných činech se mohlo konat jen formalitami omezené šetření v předsoudním stadiu trestního řízení a v řízení před soudem by bylo možné vyřídit takovou kategorii deliktů trestním příkazem. Pak by také byl splněn požadavek, aby jednoduché přečiny nebyly obsáhle projednávány před soudem tam, kde by bylo možné věc bez průtahů rozhodnout trestním příkazem.

V platné právní úpravě je možné trestním příkazem rozhodnout v řízení o přečinu, ale nikoliv o všech přečinech, protože přečin je vymezen širěji, než činí kompetence samosoudce. Přečiny jsou totiž vymezeny jako všechny nedbalostní trestné činy a ty úmyslné trestné činy, na něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do pěti let (§ 14 odst. 2 tr. zák.). A samosoudce koná řízení o trestných činech, na které zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let (§ 314a odst. 1 tr. řádu). Tuto nelogičnost a neprovázanost hmotného a procesního práva by bylo žádoucí odstranit.

2. Úprava podmínek, za kterých lze vydat trestní příkaz. Samosoudce může podle platné právní úpravy vydat trestní příkaz mimo jiné tehdy, jestliže skutkový stav je spolehlivě prokázán opatřenými důkazy (§ 314e odst. 1 tr.

⁶ JELÍNEK, J.: *K pojmu trestného činu v novém trestním zákoníku*. In JELÍNEK, J. (ed.): *O novém trestním zákoníku*. Praha: Leges, 2009, s. 20-21.

řádu). Jak uvádí Vantuch, samosoudce může rozhodovat při vydání trestního příkazu na základě opatřených důkazů jen tehdy, jestliže se koná rozšířené přípravné řízení (které se ovšem typicky o méně závažných trestných činech nekoná), anebo v některých případech i standardní přípravné řízení. Ve zkráceném přípravném řízení ovšem samosoudce rozhoduje nikoliv na základě opatřených důkazů, ale na základě spisového materiálu, který byl předložen spolu s návrhem na potrestání, jímž se zahajuje trestní stíhání, nikoliv na základě důkazů, které se ve zkráceném přípravném řízení vůbec neprovádějí.⁷ *De lege ferenda* proto navrhuje, aby ustanovení § 314e odst. 1 tr. řádu bylo formulováno takto: „Samosoudce může bez projednání věci v hlavním líčení vydat trestní příkaz, jestliže skutkový stav je spolehlivě prokázán opatřenými důkazy nebo záznamy (informacemi) zachycenými v úředních záznamech a protokolech o úkonech. A to i ve zjednodušeném řízení konaném po zkráceném přípravném řízení.“⁸ Takový návrh považuji za správný a v citovaném materiálu náležitě odůvodněný.

3. Nová úprava systému trestů, které lze uložit trestním příkazem. Podle citovaného doporučení Rady Evropy⁹ mají být trestním příkazem uloženy pouze sankce peněžité a ztráta práv s vyloučením uložení trestu odnětí svobody.

V souvislosti se zavedením trestní odpovědnosti právnických osob, k čemuž došlo s účinností od 1. 1. 2012 zákonem č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a o řízení proti nim, by bylo žádoucí doplnit do výčtu trestů, které lze uložit trestním příkazem, i dva nové tresty pro právnické osoby, a to trest zákazu plnění veřejných zakázek, účasti v koncesním řízení nebo ve veřejné soutěži (§ 21 topo) a trest zákazu přijímání dotací a subvencí (§ 22 topo). Tyto tresty by bylo možné uložit podobně jako trest zákazu činnosti nejvýše do pěti let. Trestní řád umožňuje uložit trestním příkazem trest zákazu činnosti do pěti let [§ 314e odst. 1 písm. e)], a to osobám fyzickým i osobám právnickým. Tresty zákazu plnění veřejných zakázek, účasti v koncesním řízení nebo ve veřejné soutěži a zákazu přijímání dotací a subvencí jsou svojí povahou typem (druhem) zákazového trestu, jsou vlastně speciálním případem trestu zákazu činnosti. Proto by bylo logické, kdyby i tyto tresty bylo možné uložit trestním příkazem.

⁷ VANTUCH, P.: *Trestní příkaz, podmínky pro jeho vydání a možnosti obhajoby*. Trestní právo, 2013, č. 7-8, s. 5-6.

⁸ VANTUCH, P.: *Op. cit.* s. 13.

⁹ *Doporučení Rady Evropy 2/87/18 o zjednodušení trestního řízení*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha, 1993.

4. Nové podmínky pro uložení peněžitého trestu trestním příkazem. Nedostatkem současné právní úpravy je také okolnost, že uložení peněžitého trestu trestním příkazem není žádným způsobem limitováno. Peněžitý trest by měl být připuštěn do určité, nižší než obecně stanovené hranice. Podle stávající právní úpravy je možné uložit trestním příkazem peněžitý trest v nejvyšší možné výměře, tj. 36 500 000 Kč (srov. § 68 odst. 1, 2 tr. zák.). Nejvyšší možnou hranici peněžitého trestu by mohla být např. částka 1 milion Kč s tím, že náhradní trest odnětí svobody za peněžitý trest by nesměl ani s uloženým trestem odnětí svobody přesahovat jeden rok (případně i méně, pokud by došlo k omezení výměry trestu odnětí svobody, či jeho vypuštění).

Současná možnost uložit peněžitý trest trestním příkazem bez omezení koliduje s možností uložit trest zákazu činnosti, vyhoštění, zákazu pobytu a zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce nejvýše v polovině zákonné výměry, tj. nejvýše na pět let (nejvyšší výměra těchto trestů je 10 let – srov. § 73 odst. 1, § 75 odst. 1, § 76 odst. 1 a § 80 odst. 2 tr. zák.). Podobně v maximálně poloviční výměře jednoho roku je možno uložit trest domácího vězení (jinak v hlavním líčení jej lze uložit až na 2 roky – srov. § 60 odst. 1 tr. zák.).

5. Umožnit uložení ochranného opatření, a to ambulantního ochranného léčení a zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty trestním příkazem. Podle současné právní úpravy obsažené v ustanovení § 314e odst. 7 písm. b) tr. řádu nelze trestní příkaz vydat, „jestliže má být rozhodováno o ochranném opatření.“ Pokud obžaloba státního zástupce obsahuje návrh na uložení ochranného opatření, může soud rozhodnout trestním příkazem o vině a uložit obviněnému trest. Teprve poté, co trestní příkaz nabude právní moci, může ve věci nařídít veřejné zasedání k rozhodnutí o ochranném opatření. Pomineme-li ochrannou výchovu, kterou nelze uložit proto, že trestní příkaz nelze vydat v řízení ve věci mladistvého, který nedovršil osmnáct let věku (§ 63 zák. mládeže) a ochrannou výchovu ostatně nelze uložit ani po dovršení osmnáctého roku věku mladistvého, lze ji pouze prodloužit do devatenácti let věku, ale musí již být předtím uložena (§ 22 odst. 2 zák. mládeže), potom z ochranných opatření přichází v úvahu uložení ochranného léčení v ambulantní formě nebo zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty. Právní úprava umožňující samosoudci uložit tyto dva druhy ochranného opatření by samosoudci pomohla v případech, který by mohl na podkladě materiálů obsažených ve spise o takových ochranných opatřeních rozhodnout přímo trestním příkazem, a nemusel by konat ještě další zvláštní veřejné zasedání o uložení ochranného opatření. Jen v těch případech, ve kterých by samosoudce potřeboval pro rozhodnutí o ochranném opatření provést další dokazování, by musel konat po nabytí právní moci trestního příkazu konat veřejné zasedání o uložení ochranného opatření.

Navrhovaná změna by se promítla i do ustanovení § 314f odst. 2 tr. řádu o doručování trestního příkazu, protože by bylo nutné trestní příkaz doručit i zúčastněné osobě a má-li zúčastněná osoba zmocněnce, tak také zmocněnci zúčastněné osoby.

Jen na okraj uvádím, že našemu právu nejbližší, tj. právní úprava slovenská, umožňuje trestním příkazem ochranné opatření uložit – § 353 odst. 2 písm. j) slovenského tr. řádu. Trestním příkazem však nelze uložit ochranné opatření zabrání majetku a zabrání peněžitě částky vyšší než 331 930 EUR, což je nejvyšší možná výměra peněžitého trestu podle slovenského trestního zákona.

6. Doplnění obsahových náležitostí trestního příkazu. Obsahové náležitosti trestního příkazu by bylo žádoucí doplnit o jméno a příjmení samosoudce, který trestní příkaz vydal. Současná česká právní úprava (§ 314f odst. 1 tr. řádu) takový požadavek neobsahuje, neboť požaduje pouze označení soudu, který trestní příkaz vydal. Oproti tomu ve slovenském trestním řádu je obligatorní náležitostí trestního příkazu „označení soudu, jméno a příjmení samosoudce, který trestní příkaz vydal“ – § 354 odst. 1 písm. a) slovenského tr. řádu.

7. Odstranění pochybností o tom, zda lze vyřídit věc trestním příkazem po zahájení hlavního líčení. V trestním řádu by mělo být výslovně stanoveno, že po zahájení hlavního líčení již není možné vyřídit věc trestním příkazem.

8. Nově upravit opravný prostředek – odpor proti trestnímu příkazu. Podle § 314g odst. 1 českého trestního řádu obviněný, osoby, které jsou oprávněny podat v jeho prospěch odvolání, a státní zástupce, mohou podat proti trestnímu příkazu odpor. Podle § 314g odst. 2 trestního řádu byl-li podán oprávněnou osobou ve lhůtě odpor, trestní příkaz se tím ruší a samosoudce nařídí ve věci hlavní líčení; při projednání věci v hlavním líčení není samosoudce vázán právní kvalifikací ani druhem a výměrou trestu obsaženými v trestním příkazu. Jinak se trestní příkaz stane pravomocným a vykonatelným.

To znamená, že v hlavním líčení, které bude po podání odporu nařízeno, může samosoudce obviněného uznat vinným i těžším trestným činem a uložit mu přísnější trest, a to i když odpor podá výlučně obviněný. Soud ovšem nesmí rozhodovat podle své libovůle odlišně.

Odpor je tedy řádný opravný prostředek proti trestnímu příkazu, který vykazuje oproti odvolání proti rozsudku četné zvláštnosti, ne vždy rozumně vysvětlitelné. Předně je z podání odporu vyloučen poškozený, ačkoliv se trestním příkazem může rozhodovat o nároku na náhradu škody. Takové řešení je třeba změnit.

Odpor nemá ani účinek ani suspenzivní (podáním odporu se trestní příkaz ruší, podaný odpor nemá vliv na právní moc a vykonatelnost trestního

příkazu), ani nemá účinek devolutivní (řízení se po zrušení trestního příkazu koná u téhož soudu, který trestní příkaz vydal) a po podání odporu neprobíhá ani nějaké revizní zkoumání. Nelze dokonce ani říci, zda odpor je podán ve prospěch či v neprospěch, protože to vše závisí na budoucím nejasném výsledku hlavního líčení, které se koná po podání odporu. V důsledku automatického zrušení trestního příkazu ze zákona včasným podáním odporu oprávněnou osobou, nelze podaný odpor vzít zpět (srov. č. 1/1975, 34/1995, 32/1997 Sb. rozh. tr.).¹⁰

9. Zlepšení postavení poškozeného v řízení o přečinu rozšířením jeho procesních práv. Považuji za naléhavě žádoucí umožnit poškozenému, aby mohl podat odpor proti trestnímu příkazu, což platná právní úprava česká nedovoluje – § 314g odst. 1 *a contrario*.

Problém vidím v tom, že současná česká právní úprava dovoluje rozhodnout o náhradě škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo o vydání bezdůvodného obohacení trestním příkazem, trestní příkaz může obsahovat výrok o takové náhradě, jestliže byl tento nárok řádně uplatněn a dostatečně prokázán, ale neumožňuje poškozenému podat proti trestnímu příkazu řádný opravný prostředek – odpor, a proto se v tomto směru jeví jako neuspokojivá, neboť soud rozhoduje o určitém nároku, ale nedává straně, již se takové rozhodnutí týká, právo proti rozhodnutí brojit.¹¹

Věc však není tak jednoduchá. Již v minulosti bylo zvažováno zavedení právní úpravy, jež by umožnila podat poškozenému proti trestnímu příkazu odpor, a po zvážení všech argumentů pro a proti bylo od této varianty upuštěno. Převážily argumenty proti takovému návrhu.¹²

Jen pro srovnání: Podle slovenské právní úpravy může poškozený podat odpor proti trestnímu příkazu. Podáním odporu se trestní příkaz ruší ve výroku o náhradě škody a samosoudce usnesením odkáže poškozeného na řízení občanskoprávní nebo na řízení před jiným příslušným orgánem (srov. § 355 odst. 2 slovenského trestního řádu).

10. Zavedení zákazu reformace *in peius* v dalším řízení, které následuje po odporu podaném ve prospěch obviněného. Odstranilo by se tím riziko, že pachatel, který podá odpor, bude v nejistotě, zda kvůli procesní aktivitě jeho samotného si nepřivede zhoršení své situace v následném hlavním líčení,

¹⁰ K výčtu dalších nestandardních charakteristik odporu srov. FLEKOVÁ, M.: *Odpor proti trestnímu příkazu*. In GRÍVNA, T., MULÁK, J., BERANOVÁ, A.: *Opravné systémy a opravné prostředky v trestním řízení*. Praha. Wolters Kluwer ČR, 2023, s. 451-460.

¹¹ JELÍNEK, J., ŘÍHA, J.: *Rozhodnutí ve věcech trestních se vzory rozhodnutí soudů a podání advokátů. 5. aktualizované a doplněné vydání*. Praha. Leges, 2023, s. 120.

¹² Podrobně viz JELÍNEK, J., ŘÍHA, J.: *Rozhodnutí ve věcech trestních se vzory rozhodnutí soudů a podání advokátů. 5. aktualizované a doplněné vydání*. Praha. Leges, 2023, s. 120 a násl.

ve kterém bude rozhodovat týž soudce, který jako samosoudce vydal trestní příkaz. O takovém riziku hovoří poznatky z praxe.¹³ Je žádoucí připomenout, že existence zákazu změny k horšímu citelně ovlivňuje nejen rozhodování samotného obviněného, ale i dalších osob, zda podat či nepodat odpor proti trestnímu příkazu. Zákaz reformace in peius v trestním řízení je nepochybně jednou ze specifických záruk občanských práv a svobod v trestním řízení.

11. Prodloužit lhůtu k podání odporu na 15 dnů od jeho doručení. Návrh na prodloužení lhůty k podání odporu by znamenal, že by se také musela prodloužit lhůta k podání odvolání proti rozsudku v trestních věcech. Tím by došlo ke sjednocení lhůty k podání opravného prostředku nejen v trestním řízení, ale i v občanském soudním řízení i ve správním řízení. Tento návrh se odůvodňuje tak, že v trestním řízení se rozhoduje o nejdůležitějších zásazích do základních práv a svobod, a zároveň v současné době má trestní právo procesní nejkratší procesní lhůtu k podání řádných opravných prostředků.¹⁴

12. Zakotvit vyloučení soudce, který vydal trestní příkaz, z dalšího projednávání věci, které následuje po podání odporu, a to pro možný vztah takového samosoudce k projednávané věci nebo k osobě, které se takový úkon týká (srov. § 30 odst. 1 tr. řádu). Tento návrh by se promítl do změny ustanovení § 30 tr. řádu o vyloučení orgánů činných v trestním řízení z vykonávání úkonů trestního řízení. K případné námitce, že stejně tak může mít vztah k projednávané věci i soudce prvního stupně, kterému je věc vrácena soudem druhého stupně k novému projednání a rozhodnutí, lze uvést, že nic nebrání zákonodárci, aby takovou úpravu zvolil i pro případ řízení o odvolání.

13. Zvážit možnost vydání trestního příkazu i v těch případech, kdy bude ukládán souhrnný trest vůči rozsudku, a zároveň nebudou překročeny hranice, jde-li o druh a výměru trestu, který lze trestním příkazem uložit.

LITERATURA

1. DOPORUČENÍ RADY EVROPY 2/87/18 O ZJEDNODUŠENÍ TRESTNÍHO ŘÍZENÍ. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha, 1993.
2. FLEKOVÁ, M.: Odpor proti trestnímu příkazu. In GRÍVNA, T., MULÁK, J., BERANOVÁ, A.: Opravné systémy a opravné prostředky v trestním řízení. Praha. Wolters Kluwer ČR, 2023.
3. JELÍNEK, J.: K pojmu trestného činu v novém trestním zákoníku. In JELÍNEK, J. (ed.): O novém trestním zákoníku. Praha: Leges, 2009, s. 20-21.
4. JELÍNEK, J.: Poškozený v českém trestním řízení. Praha: Karolinum, 1998, s. 175. JELÍNEK, J.: Poškozený po novele trestního řádu 2001. Bulletin advokacie, 2001, č. 11-12, s. 62.
5. JELÍNEK, J.: Postavení poškozeného v trestním řízení – možnosti zdokonalení právní úpravy nejsou vyčerpány. Kriminalistika, ročník 26, 2003, č. 2.

¹³ VANTUCH, P.: *Op. cit.* s. 10.

¹⁴ NOVÁK, P.: *Trestní příkaz*. Praha. Leges, 2021, s. 133.

6. JELÍNEK, J.: Trestní příkaz včera, dnes a zítra. *Kriminalistika*, ročník 38, č. 2, 2015.
7. JELÍNEK, J., ŘÍHA, J.: Rozhodnutí ve věcech trestních se vzory rozhodnutí soudů a podání advokátů. 5. aktualizované a doplněné vydání. Praha. Leges, 2023.
8. KLÁTIK, J.: Zrýchlenie a zhospodárnenie trestného konania. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2010, s. 258.
9. NOVÁK, P.: Trestní příkaz. Praha. Leges, 2021.
10. VANTUCH, P.: Trestní příkaz, podmínky pro jeho vydání a možnosti obhajoby. *Trestní právo*, 2013, č. 7-8.

Kontaktní údaje autora

prof. JUDr. Jiří Jelínek, CSc.
Vysoká škola finanční a správní, Praha
mail: jiri_jelinek@email.cz

TRADIČNÍ A NETRADIČNÍ PŘÍSTUPY MODERNÍHO TRESTNÍHO PRÁVA APLIKOVANÉ NA POJEM TRESTNÉHO ČINU

TRADITIONAL AND NON-TRADITIONAL ATTITUDES IN MODERN CRIMINAL LAW USING THE CONCEPT OF CRIME AS AN EXAMPLE

prof. JUDr. Vladimír Kratochvíl, CSc.

Katedra trestního práva, Právnická fakulta Masarykovy univerzity, emeritní profesor
Nejvyšší soud České republiky, poradce pro judikaturu

Abstrakt: Text pojednává o aplikaci pojmů „tradiční“ a „netradiční“ v moderním trestním právu hmotném – na příkladu pojmu trestného činu; z hlediska viny (základů trestní odpovědnosti). „Tradiční“ je spojováno s klasickou školou trestního práva, „netradiční“ s pozitivistickou školou trestního práva a dalšími. Konvergence obou dosavadních pohledů je vyústěním obou předchozích přístupů k trestnému činu.

Klíčová slova: moderní trestní právo, pojem trestného činu, klasická škola trestního práva, pozitivistická škola trestního práva, konvergence v trestním právu

Abstract: The contribution deals with the application of the concepts of „traditional“ and „non-traditional“ in modern substantive criminal law – using the concept of crime as an example; from the point of view of guilt (the foundations of criminal liability). „Traditional“ is associated with the classical school of criminal law, „non-traditional“ with the positivist school of criminal law and others. The convergence of the two existing views is the outcome of the two previous approaches to crime.

Key words: modern criminal law, concept of the criminal act, classic doctrine of criminal law, positivist doctrine of criminal law, convergence in the criminal law

Osobní vzpomínka a poděkování jubilantovi

Před pěti lety, v Poctě k Ivanovým pětadesátinám, jsem vzpomínal na dobu, kdy jsem na katedře trestního práva právnické fakulty Trnavské univerzity zahájil své profesorské řízení, před komisí právě pod předsednictvím dnešního jubilanta, prof. JUDr. Ivana Šimovčeka, CSc. Moji opět skrovnou literární účast na Poctě tomuto nepřehlédnutelnému představiteli slovenské trestněprávní vědy k ještě „kulatějšímu“ nynějšímu jeho výročí rovněž беру a využívám jako osobní poděkování za vše, co vůbec dosud mezi Trnavou a Brnem díky osobním vztahům, nejen jubilanta a gratulanta, dobrého vzniklo a snad ještě v budoucnu vznikne, neboť stále snad ještě i dnes, v roce 2024 platí: „Nemo tam senex est, ut improbe unum diem speret“.¹

¹ „Nikdo není tak starý, aby nemohl beze studu doufat ještě v jeden den ...“ (Seneca).

Úvod

Tematické zaměření Pocty a tím i následujícího textu již samo o sobě evokuje otázku, co je vlastně v prostředí jednoho ze své podstaty tradičního odvětví práva oním „tradičním“ a co „netradičním“? Čtenář nemusí mít rozhodně obavu, že bych tu nabízel „amébní“ prostor postmoderně rozostřených pohledů a pojmů na to, co vnímat jako „tradiční“ a „netradiční“, tj. tradici se vymykající. Naopak, je třeba si dát jistá sebeomezení v podobě racionálních referenčních kritérií oné „tradice“ a „netradice“, má-li následující psaní vůbec k něčemu vést a něčím smysluplným být.²

Tradice vůbec, a např. v mezinárodním právu veřejném jí blízké pojmy *uzus longevus* a *opinio necessitatis*, anebo v moderním, resp. novověkém trestním právu³ kupř. maximy *nullum crimen, nulla poena sine lege*, coby nositelé, resp. vyjadřovatelé dlouhodobě přetrvávajících hodnot, jmenovitě jisté stability, tolik vlastní právu, jsou bytostně spjaté, jak jinak, s *tradičním konzervatismem*.⁴ Naopak, jak je na první pohled zřejmé, s oním naposledy uvedeným, tj. tradičním konzervatismem, budou poněkud „na štíru“ přístupy a postupy tradici se vymykající, tedy netradiční. Ty jsou konformní spíše s *netradičním progresivismem*.⁵

Bez rizika větší či menší polemiky, jak mám za to, lze konstatovat, že trestnímu právu byl, je a snad i bude bližší už zmíněný *tradiční konzervatismus*. S ním ovšem zřejmě nekomunikují takové revoluční úvahy v trestním právu, jež nabízí např. *kritická kriminologie* se svým *labeling approach*, *Etiketierungstheorie*. Takovýto přístup by byl pro tradiční trestní právo přímo existenciálním v tom smyslu, že vlastně teprve toto samotné právní odvětví „může za to“, že ve společnosti kriminalita vůbec existuje. Z toho *a contrario* jednoduše plyne,

² I když i tato upřímná snaha autora nemusí dojít vždy svého naplnění ...

³ Přívlastek „moderní“, resp. jeho synonymum „novověké“, jak je chápu, vyjadřuje ve spojení s trestním právem takový jeho atribut, který mu přiřkli ve svých dílech zejména italská klasikové rodícího se trestněprávního myšlení a trestního práva samotného. Zakladatelem této školy, jak známo, byl *Cesare Beccaria*, z dalších jejích představitelů lze jmenovat *Giandomenica Romagnosiho*, *Francesca Carraru* aj. Více k tomu srov. např. BARATTA, Alessandro. *Sociologie trestního práva*. Brno: MU, 1995, s. 16 až 19; český překlad P. Hungr. KRATOCHVÍL, Vladimír. *Filozofie trestného činu v pojmání brněnské trestněprávní školy*. *Právník*, roč. 158, č. 1/2019, s. 50.

⁴ Za zakladatele moderního konzervatismu je považován BURKE, Edmund. *Úvahy o revoluci ve Francii*. 1790; pokud jsem použil navíc přívlastek „tradiční“, tak v tom smyslu, že *superfluum non nocet*, jakož i v návaznosti na samotné téma věnované „tradičnímu“ a „netradičnímu“.

⁵ Na tomto místě nikoliv „progresivismus“ ve smyslu pejorativním, tedy tzv. „pokrokářství“, progresu za každou cenu, bez ohledu na objektivní a odůvodněnou její podmíněnost či potřebnost. Přívlastek „netradiční“ tu vyjadřuje pouze opozitum „tradičního konzervatismu“.

pokud by trestního práva nebylo, nebylo by ani kriminality.⁶ Tu se tak nabízí rychlé její řešení – zrušme trestní právo! Rychlé, možná i levné, spíše jen laciné, avšak velmi nebezpečné: není jisté, zda by na neexistenci trestního práva reagovala žádoucím způsobem i ona kriminalita; lze se obávat, že nikoliv.

Na druhé straně, jakkoliv se nám může právě takovýto přístup, tj. tradičně konzervativní, z řady důvodů zamlouvat, skrývá v sobě přinejmenším jedno riziko: ustrnutí ve vývoji ... Aby tomu tak, pokud možno, nebylo, je nezbytné nechat do, ze své podstaty, konzervativní trestněprávní tradice tu a tam vniknout i osvěžující progresivní „netradičnost“. Ale jen za toho předpokladu, pokud se ono konzervativní přestalo osvědčovat, ustrnulo ve svém vývoji, tedy jako doposud vyhovující přestalo fungovat.

Právě v takovémto propojení *tradičního konzervatismu s netradičním progresivismem* lze podle mého soudu vidět rozhodující výše zmíněné referenční kritérium. Jinak řečeno, ani „černé“, ani jen „bílé“, tedy ani „tradičně konzervativní“, ani jen „netradičně progresivní“, nýbrž racionální propojení obojího. To by mohl a měl být rámeček dalších úvah na téma vymezené jako „zadání“ pro zamýšlenou konferenci a sborník z ní k počtě jubilanta.

Pozorný čtenář by však mohl namítnout, že nabízím přesně to, o čem jsem na začátku ujišťoval, že se nestane, tedy „amébní“ prostor postmoderně rozostřených pohledů a pojmů ... Avšak při skutečně pozorném čtení textu by mu také nemělo uniknout, že nabízené propojení *tradičního konzervatismu s netradičním progresivismem* je podmíněno (striktně ve smyslu *conditio sine qua non*) jejich „přemostěním“ ve smyslu důsledného trvání na tom, že tradiční konzervatismus (konzervativní tradice) uvolní, resp. měl by uvolnit prostor netradiční progresi (progresivní netradičnosti), jen tehdy, jestliže, jak již řečeno, se ono konzervativní přestalo osvědčovat, jestliže jako doposud vyhovující přestalo fungovat. V podstatě nejde o nic víc, než o ono notoricky známé: nerušit, co funguje ...

Jak by mohl (či nemohl) tento mechanismus „přemostění“ fungovat na příkladu klíčového pojmu trestního práva, jímž je trestný čin, to se pokusím naznačit, alespoň v základní podobě, na následujících řádcích tohoto příspěvku.

Myslím, že stále platí také to, že protikladnost a spory idejí či škol zůstávají významným hybatelem dalšího vývoje a možného či reálného jejich uplatnění.⁷

⁶ Více k tomu srov. např. NOVOTNÝ, Oto, ZAPLETAL, Josef. *Kriminologie*. 3. vyd. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2008, s. 106.

⁷ KRATOCHVÍL, Vladimír. et al. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 154.

1. Tradiční přístup moderního trestního práva k pojmu „trestný čin“ – klasická škola trestního práva

Jak jsem psal již dříve: „... trestný čin (v pojetí této školy) je chápán jako objektivní skutek, abstraktně kategorizovaný (zločin – přečin), opřený o zásadu *nullum crimen sine lege*, včetně zákazu analogie *in malam partem*, pachatel je však mimo zorné pole bádání, ...”⁸

Vliv a přínos klasiků byl především v tom, že s jejich úsilím se spojuje počátek moderního vývoje trestního práva (*Beccaria, C., Carrara, F.*), jak již řečeno. Důkladně propracovali základní trestněprávní kategorie (*Feurbach, J. P. A.*). Byla tak prohloubena legalita trestního práva a tím vytvořen jeden z předpokladů (pozdější) účinné ochrany základních lidských práv a svobod. Myšlenky klasiků našly své uplatnění i v konkrétních zákonodárných dílech, jako byly trestní kodexy *Josefa II. (1787)*, *Leopolda II. (1803)*, *rakouský (1852)*, *uherský (1878)*, z nichž oba poslední platily v ČSR až do přijetí zákona č. 86/1950 Sb.

Ono moderní novověké trestní právo se ovšem formovalo na pozadí střetu trestního práva středověku a právního myšlení té doby, s myšlenkami osvícenství, s filozofickým racionalismem a přirozenoprávním učením, jakož i s teorií společenské smlouvy. Jinými slovy, v jistém smyslu nefunkční středověké trestní právo, coby symbol krutosti (tvrdé tresty, neúprosná inkvizice), jako takové v průběhu historického vývoje vyvolávalo a nakonec vyvolalo reakce směřující k jeho určité humanizaci. Tyto reflexe měly i své filozofické zázemí, které přispělo zásadním způsobem k formování základních škol trestního práva.⁹

Tedy i na historickém posunu trestního práva od jeho „nemoderní“ podoby, protože středověké (a možná v tom smyslu nezdravě „konzervativní“), k podobě moderní, tedy novověké (a v tom smyslu „progresivní“), sehrál, jak mám za to, svou jistou roli výše zmíněný mechanismus. Tedy mechanismus spočívající, jak již řečeno, v jakémsi „přemostění“ ve smyslu důsledného trvání na tom, že konzervativní tradice uvolní (měla by uvolnit a zde historicky i uvolnila) prostor progresivní netradičnosti jen tehdy a proto, jestliže, jak už zmíněno, se ono konzervativní přestalo osvědčovat, jestliže jako doposud vyhovující jednoduše přestalo fungovat. Tolik jen velmi stručně ke zrodu moderního novověkého trestního práva, „klasického stříhu“, a k jeho přístupu

⁸ Ibidem, s. 155. KRATOCHVÍL, Vladimír. Filozofie trestného činu v pojmání brněnské trestněprávní školy. *Právník*, roč. 158, č. 1/2019, s. 50.

⁹ KRATOCHVÍL, Vladimír. et al. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 154.

ke kategorii trestného činu, chápaného tu především jako kategorii *formálně právní*.

2. Netradiční přístup moderního trestního práva k pojmu „trestný čin“ – pozitivistická škola trestního práva

Výše stručně popsáný vývoj a relativní stav klasického trestního práva se v průběhu času začal projevovat coby nástroj kontroly kriminality jako málo efektivní. Zejména jisté upozadění osoby, resp. osobnosti pachatele trestného činu, tak typické pro klasickou školu trestního práva,¹⁰ nově obracelo zájem teorie a praxe právě tímto směrem, tedy k delikventovi a pozitivistické škole trestního práva různých směrů (sociologického, antropologického ...). *Enrico Ferri*, jeden z jejích čelných představitelů směru *sociologického*, ve svém spise *Sociologia criminale*, z roku 1896 výstižně konstatoval: „„Klasikové se zabývali „nemocemi“, tj. paragrafy, a nikoliv „nemocnými“, tj. pachateli.““

Naznačený posun pozitivistů tím samým však znamenal naopak upozadění kategorie trestného činu. Z pohledu orientace na osobu (resp. osobnost) pachatele trestného činu a její analýzu, což byla doména především *antropologického směru* (*Cesare Lombroso*), se trestný čin stává zajímavým jen jako symptom nebezpečnosti pachatele, představa jeho viny trestným činem však ustupuje do pozadí.¹¹

Popsaná netradiční progresa v přístupu k trestnému činu byla zřejmě vyvolaná nefunkčností systému předchozího, jak k tomu výstižně poznamenal *Olšar*: „... základy, na nichž stavěla klasická škola trestního práva, byly stavěny na písku ...“¹²

Výše zmíněný mechanismus „přemostění“ ve významu důsledného trvání na tom, že konzervativní tradice, tzn. zde klasická škola trestního práva, by měla uvolnit prostor progresivní netradičnosti, tj. zde pozitivistické škole trestního práva, tak zafungoval právě proto, že se ono konzervativní (tradiční klasické) přestalo osvědčovat, tedy že jako doposud vyhovující přestalo fungovat a kriminalita rostla.

¹⁰ Nicméně, nemohu si odpustit upozornění na jistý pozitivní paradox spojený s klasiky, jenž spočíval v tom, že tito autoři se myšlenkou *punitur ne peccetur* (trestá se, aby nebylo páčáno zlo), jinak typické pro *relativní/utilitární* teorie trestání, tedy pro pozitivistickou školu trestního práva, nebránili. Srov. např. BECCARIA, Cesare. *O zločincích a trestech*. Brööstl, A., Holänder, P. (eds), slov. překlad O. Pažitková, Bratislava: Kalligram, 2009, s. 53.

¹¹ Více k tomu srov. KRATOCHVÍL, Vladimír. et al. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 157 a tam citovaná další literatura.

¹² OLŠAR, Erich. *Trestní právo na přelomu. Časopis pro právní a státní vědu*, 1936, s. 440,441.

Ovšem ne vždy (resp. pokaždé), pokud se jeden nevyhovující krajní prostředek (extrém), ve snaze chod věcí vylepšit, jednoduše nahradí prostředkem, resp. extrémem opačným, vede takovýto přístup ke kýženým výsledkům. Obrazný pohyb takového „kyvadla“ se jeví nutným zklidnit, resp. ponechat je, necht' se do tohoto stavu „dokývá“ samo. Na druhé straně spoléhání se jen na takovýto „samospád“ / „samopohyb“ by nemuselo bez dalšího očekávaný pozitivní efekt, tj. vyvážený klidový stav, skutečně garantovat.

Proto je namísto vhodná korekce pohybu od jedné krajnosti ke druhé a zpět. Tou by měl být cílený výběr a fungování pozitiv spojených s oběma krajnostmi, jakož i cílené omezení, resp. vyloučení jejich negativ.

I takovýto postup, jak mám za to, může být variantou, resp. žádoucí modifikací zmiňovaného „přemostění“ mezi tradičně konzervativním a netradičně progresivním, tzn. variantou, která rovněž reaguje na nedostatečnost předchozího, s cílem dát prostor nadcházejícímu, ovšem nikoliv jen v jakési „černobílé“ formě, ale v podobě jakési funkční „šedi“, o níž však více v další části tohoto textu.

3. Propojení tradičního konzervatismu s netradičním progresivismem v přístupu k pojmu „trestný čin“ – „konvergentní/integrační škola trestního práva“ („smíšené teorie“)

Výše naznačený „kyvadlový“ pohyb dopadající v „dobrém i zlém“ na kategorii trestného činu měl v průběhu věků jistou tendenci se postupně ustálit a setrvat mezi oběma „úvratěmi“ (tradiční – klasickou a netradiční – pozitivistickou) – částečně díky vzpomínanému „samopohybu“, částečně pak díky cílenému výběru a působení pozitiv spojených s oběma krajnostmi, jakož i cílenému omezení, resp., pokud možno, vyloučení jejich negativ.

Na toto téma jsem v roce 2019 uvedl v již citované práci následující: „Další vývoj těchto filozoficky určitým způsobem limitovaných škol vykazuje zajímavý rys, jímž je tendence k jejich vzájemnému sblížování až prolínání neboli *konvergencí, integraci*. Jinak řečeno, vliv obou jinak „nesmířitelných“ škol na pohyb moderního trestního práva se v průběhu času i dnes projevuje nutně onou *konvergencí, integrací* jejich východisek, základních atributů a jejich principů. Zvláště zřetelně je to ilustrováno tzv. *smíšenými (slučovacími) teoriemi trestání* opírajícími se o konvergenční a spojení trestních teorií *absolutních* (klasických) a *relativních* (pozitivistických). K potvrzení faktu, že některé rysy trestněprávního „klasicismu“ a „pozitivismu“ jsou svým způsobem i dnešní realitou, stačí otevřít trestní zákoník nejen český. Atributy konvergence a integrace, tj. vzájemného ovlivňování a propojování zmíněných škol trestního

práva samotných jsou konec konců patrné i na jejich vývoji ve století XX., zejm. jeho druhé poloviny, demonstrováném myšlenkami tzv. *nové sociální ochrany* (M. Ancel), která neznámá odmítnutí tradičních kategorií a pojmů (klasického) trestního práva. Naopak, nová sociální ochrana musí být integrována do systému tohoto právního odvětví, musí položit ideový základ obnovené trestní politiky, která je zaměřena proti jednáním definovaným trestním zákonem jakožto trestné činy. Boj s kriminalitou je třeba realizovat přísně v hranicích zákonnosti, s ohledem na osobnost pachatele, na základě principu individuální odpovědnosti a individualizace trestu, při zachování garancí práv osobnosti v oblasti trestního práva hmotného a procesního.¹³

I na tomto místě by mi mohl pozorný čtenář vytknout nedodržení slibu, který jsem dal v úvodu, tedy že tu v rozporu s ním přece jenom nabízím „amébní“ prostor postmoderně rozostřených pohledů a pojmů na to, co vnímat jako „tradiční“ a „netradiční“, ve vztahu k pojmu trestného činu. V rámci „teoretické sebeobrany“ však musím čtenáře opět ujistit, že to s ním myslím skutečně dobře, tedy jako na začátku – k žádnému rozostření pojmů se tu neutíkám.

Fakt, že pro někoho to tak „zvonku vyzerá“, ještě neznámá, že tomu tak je i ve skutečnosti, resp. zde, v tomto textu.

Ona konvergence¹⁴ mající blízko svým výstěm k integraci pojmů, právě ve své reálné podobě postihuje jejich obsah nikoliv zjednodušeně, nýbrž v mnohavrstevné, vzájemně propojené jejich složitosti a komplexnosti.

Naproti tomu vše relativizující, zpochybňující pojmová „postmoderna“, koketující někdy až s demagogií, která s výše uvedeným nic společného rozhodně nemá, představuje naopak právě to nebezpečí, jež spočívá v pouhém (z)matení pojmů, ať již záměrném, či nevědomém; je otázka, co z toho je horší zlo?

Vraťme se však ještě krátce ke konvergenci samotné. Ta i mimo právo nabízí svým přístupem cenné, mnohdy i neocenitelné hodnoty a koneckonců též pro mnohé (mne nevyjímaje) i vítané estetické vjemy.¹⁵

¹³ Blíže srov. KRATOCHVÍL, Vladimír. Filozofie trestného činu v pojmání brněnské trestně-právní školy. *Právník*, roč. 158, č. 1/2019, s. 50. Jinak k podstatě „integrace“ pojmů (tj. pojmů „systému trestního práva“, „trestní odpovědnosti“ a „trestného činu“) ovšem v kontextu jejich „unifikace“ a „desintegrace“, jakož i „diferenciace“ („kategorizace“, „klasifikace“) podrobněji srov. KRATOCHVÍL, Vladimír. *Trestný čin v československé a české trestněprávní vědě a trestním zákonodárství*. Brno: MU v Brně, 1995, s. 9 a n.

¹⁴ Nikoliv samozřejmě „konverze“, jako pojem zcela jiného významu a zároveň metodologicky „jednodušší“.

¹⁵ Stačí se zaposlouchat do dvojalba: Marián Varga a Collegium musicum, *Konvergenie*, Bratislava: Opus, 1971.

V právu samotném a trestním zvláště, pak osobně spatřuji její zejm. vědecký přínos v tom, že může naše úsilí (do)vést k poznatkům odpovídajícím pokud možno (ne tedy absolutně) realitě, řečeno ve zkratce slovy zákona „... ke zjištění skutkového stavu věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti ...“

Naznačený konvergentní, tj. v jistém smyslu smíšený, kombinovaný metodologický přístup k pojmu a pojetí trestného činu jsem pak ve vzpomínaném mém textu vyjádřil způsobem, na kterém nemám ani dnes co měnit: „... koncept kombinovaného pojetí trestného činu – *formálně-materiálního* – viděno z aspektu viny (základu trestní odpovědnosti). ...dialekticky mířil a míří proti krajnostem ryziho formalizmu, jakož i vulgárního materializmu.¹⁶ To znamená koncept, jemuž dnes konvenuje *filozofický kompatibilismus (konvergence k integraci)*.“¹⁷

K tomu jen dodávám, že výše zmíněný koncept pojetí trestného činu sleduji dlouhodobě¹⁸ a snad i konzistentně, s aktuálním jeho doplněním, jak již řečeno, o v nedávné době pro tuto klíčovou kategorii trestního práva „objevný“ *filozofický kompatibilismus*.

Závěr

„Tradiční“ a „netradiční“ v trestním právu vykazuje široké spektrum pohledů na tento fenomén. Jeden z mnoha, tj. aspekt *hmotně trestněprávní*, jsem si proto dovolil alespoň ve stručné podobě a jen hrubých rysech přiblížit i v tomto textu věnovanému našemu jubilentovi.

Fakt, že svým dosavadním dílem a vědeckým i pedagogickým působením se prof. JUDr. Ivan Šimovček, CS. řadí spíše mezi renomované *trestní procesualisty*, snad nebude v kontextu mého dnešního psaní pochopen špatně.

Ostatně samotnými uspořadateli nabízené velmi přitažlivé téma tribute-konference to, myslím, spolehlivě vylučuje.

¹⁶ O tomto pojmu více SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., VANDUCHOVÁ, M. *Systém českého trestního práva. Část druhá Základy trestní odpovědnosti*. Praha: Nakladatelství Novatrix, 2009, s. 37.

¹⁷ KRATOCHVÍL, Vladimír. Filozofie trestného činu v pojmání brněnské trestněprávní školy. *Právník*, roč. 158, č. 1/2019, s. 63, 64.

¹⁸ Prakticky již od roku 1986, nepočítáme-li jeho monografii z r. 1984 (Kategorizace deliktů ...); srov. KRATOCHVÍL, V., KUČHTA, J. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Praha: SPN, 1986, s. 21, 22, kde již bylo, možná poněkud neobratně, naznačeno něco na způsob „zárodečného“ kombinovaného pojetí trestného činu. Podrobnějšího rozpracování se pak dočkalo toto pojetí zejm. v učebních textech z let 1991, 1994, 1996, 2002, 2009 a 2012.

LITERATÚRA

1. BARATTA, Alessandro. *Sociologie trestního práva*. Brno: MU, 1995.
2. BECCARIA, Cesare. *O zločincích a trestech*. Bröstl, A., Holänder, P. (eds), slov. překlad O. Pažitková, Bratislava: Kalligram, 2009.
3. BURKE, Edmund. *Úvahy o revoluci ve Francii*. 1790.
4. KRATOCHVÍL, V., KUČHTA, J. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Praha: SPN, 1986.
5. KRATOCHVÍL, V. *Trestný čin v československé a české trestněprávní vědě a trestním zákonodárství*. Brno: MU v Brně, 1995.
6. KRATOCHVÍL, Vladimír. et al. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2012.
7. KRATOCHVÍL, Vladimír. *Filozofie trestného činu v pojmání brněnské trestněprávní školy*. *Právník*, roč. 158, č. 1/2019, s. 45 až 66.
8. NOVOTNÝ, Oto, ZAPLETAL, Josef. *Kriminologie*. 3. vyd. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2008.
9. SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., VANDUCHOVÁ, M. *Systém českého trestního práva. Část druhá Základy trestní odpovědnosti*. Praha: Nakladatelství Novatrix, 2009.

Kontaktní údaje autora

prof. JUDr. Vladimír Kratochvíl, CSc.
Nejvyšší soud České republiky
Brno, Burešova 20
vladimir.kratochvil@nsoud.cz

PENĚŽITÝ TREST – EVERGREEN SANKČNÍ POLITIKY

FINANCIAL PENALTY – THE EVERGREEN OF SANCTION POLICY

prof. JUDr. Věra Kalvodová, Dr.

Katedra trestního práva, Právnická fakulta Masarykova univerzita

Abstrakt: Příspěvek se zabývá problematikou peněžitého trestu zejména v kontextu připravované novelizace trestního zákoníku, která přináší zásadní změnu předpokladů pro jeho ukládání. Téma je zasazeno do širšího rámce současné právní úpravy, včetně změn provedených zákonem č. 333/2020 Sb. a vybraných zahraničních právních úprav.

Abstract: The paper deals with the issue of financial penalty especially in the context of the forthcoming amendment to the Criminal Code, which brings a fundamental change in the assumptions for imposing them. The topic is set in the broader framework of the current legal regulation including amendments made by the Act No. 333/2020 Coll, and selected foreign legal regulations.

Klíčová slova: peněžitý trest, alternativní trest, předpoklady ukládání, poškozený, zahraniční právní úprava.

Key words: financial penalty, alternative punishment, grounds for imposition, injured party, foreign legislation.

Vážený pane profesore, milý Ivane, srdečně blahopřeji k významnému životnímu jubileu a do dalších let přeji jen vše dobré, hlavně pevné zdraví a optimistický pohled na svět. Upřímně se těším na další, mně osobně vždy milá a obohacující setkávání se.

Úvod

Peněžitý trest je již řadu let předmětem intenzivního zájmu právní nauky, legislativy i aplikační praxe. Jedná se o sankci, která má značný potenciál plnit roli alternativního trestu k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, jenž však stále není dostatečně využíván. Významný pozitivní posun v četnosti jeho ukládání nicméně v uplynulých několika letech bezesporu nastal. Jak uvádí Ščerba a Vicherek, „peněžitý trest představuje dynamický prvek ve struktuře ukládaných trestů, neboť jeho podíl pravidelně narůstá, a to jak v případech, kdy je ukládán jako hlavní sankce, tak i v případech, kdy je ukládán jako trest vedlejší.¹

¹ Ščerba, F., Vicherek R. Ukládání trestům dospělým – český pohled. In Gřivna, T., Mulák, J. a kol. Symbióza trestního práva a kriminologie – k odkazu prof. Oto Novotného. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2022, s. 101.

K častějšímu ukládání peněžitého trestu přispěly nepochybně jednak aktivity Nejvyššího soudu v podobě analýzy ukládání peněžitých trestů a na ni navazující sérii seminářů pořádaných Nejvyšším soudem ve spolupráci s Nejvyšším státním zastupitelstvím, jednak i změny právní úpravy realizované novelou trestního zákoníku č. 333/2020 Sb., která vycházela i ze společného legislativního návrhu změn právní úpravy peněžitého trestu a jeho výkonu zkoncipovaného Nejvyšším soudem a Nejvyšším státním zastupitelstvím.² Tato novela zrušila problematickou, odbornou veřejností dlouhodobě kritizovanou možnost (resp. povinnost) přeměny nevykonaného peněžitého trestu primárně na trest domácího vězení nebo obecně prospěšné práce, která přinášela řadu interpretačních problémů a spolu s poměrně komplikovanou procesní úpravou vymáhání peněžitého trestu oslabovala roli náhradního trestu odnětí svobody a byla nepochybně jednou z příčin neochoty soudů peněžitý trest ukládat.³ Na druhé straně ani institut náhradního trestu odnětí svobody nebyl prost problémů. Např. Vanduchové shledávala až čtyřletou výměru náhradního trestu odnětí svobody příliš vysokou.⁴ Ščerba poukazyval na to, že by v trestním zákoníku mělo být zakotveno pevné pravidlo pro určování výměry náhradního trestu odnětí svobody odvíjející se od počtu uložených denních sazeb.⁵ Náhradní trest odnětí svobody u peněžitého trestu byl zmíněnou novelou zrušen a nahrazen přeměnou nevykonaného peněžitého trestu v trest odnětí svobody, a to v poměru každá zcela nezaplacená částka odpovídající jedné denní sazbě rovná se za dva dny odnětí svobody (§ 68 odst. 2 tr. zákoníku). K přeměně soud přistoupí, jestliže pachatel nezplatí peněžitý trest na výzvu soudu nebo do uplynutí doby, na kterou byl výkon trestu odložen anebo na kterou byly povoleny splátky, a pokud je zřejmé, že by vymáhání peněžitého trestu mohlo být zmařeno nebo by bylo bezvýsledné. Jak patrně, zákonodárce oslyšel návrhy na návrat k právní úpravě, která nepočítala s vymáháním peněžitého trestu a jedinou možnou reakcí na nevykonání

² Šámal, P. K peněžitému trestu po novele trestního zákona provedené zákonem č. 333/2020. In Gřivna, T., Šimánová, H. Trestní právo s lidskou tvář. V upomínku na Marii Vanduchovou. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2021, s. 309.

³ Viz např. Kalvodová, V. Trest odnětí svobody a jeho výkon. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016, s. 90 a násl., Ščerba, F. Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 270-272, Scheinost, M., Válková, H. a kol. Sankční politika a její uplatňování. Praha: IKSP, 2015, s. 106. Šámal, P. K peněžitému trestu po novele trestního zákona provedené zákonem č. 333/2020. In Gřivna, T., Šimánová, H. Trestní právo s lidskou tvář. V upomínku na Marii Vanduchovou. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2021, s. 310 a násl.

⁴ Vanduchová, M. Peněžitý trest – praxí nedocenená alternativa trestu odnětí svobody? In Pochta Otovi Novotnému k 80. narozeninám. Praha: ASPI, Wolters Kluwer, 2008, s. 429.

⁵ Ščerba, F. Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 446.

peněžitého trestu bylo nařízení náhradního trestu odnětí svobody nebo jeho poměrné části, resp. nyní přeměna peněžitého trestu v trest odnětí svobody a stanovení způsobu z jeho výkonu.⁶ Šámal k této otázce uvádí: „Po poměrně rozporuplných diskuzích společný legislativní návrh zvolil variantu řešení, která stanovila přednost vymáhání peněžitého trestu před rozhodnutím o jeho přeměně v trest odnětí svobody, aby byl tam, kde je to možné, zaplacen, a nedošlo k dalšímu nárůstu přeměněných nepodmíněných trestů odnětí svobody.“⁷ Uvedený argument má své ratio, a to i v kontextu přijetí zákona č. 59/2017 Sb., o použití peněžních prostředků z majetkových trestních sankcí uložených v trestním řízení a o změně některých zákonů (viz níže). Třeba ještě dodat, že nastavený přepočítaný poměr peněžitého trestu na trest odnětí svobody v poměru 1 ku 2 znamená, že výměra trestu odnětí svobody po přeměně může případně dosáhnout až na 4 léta, tj. stejně jako u předchozího náhradního trestu odnětí svobody.

Z hlediska ukládání (nejen) peněžitého trestu je pak významné i nové ustanovení § 92 odst. 2 tr. řádu, které zmíněná novela přinesla, podle něhož je třeba se při výsledku obviněného dotázat na jeho osobní, rodinné, majetkové a jiné poměry tak, aby pro případ rozhodnutí o vině a trestu obviněného byly zjištěny skutečnosti v rozsahu nezbytném pro stanovení druhu trestu a jeho výměry. A konečně dalším prvkem přispívajícím k častějšímu ukládání peněžitého trestu je i rozhodnutí sp. zn. 8 Tdo 383/2016 publikované ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek pod číslem 12/2018. Z něho mj. vyplývá povinnost státního zástupce zajistit, aby byly již v přípravném řízení náležitě objasněny osobní a majetkové poměry pachatele (obviněného), pokud reálně přichází v úvahu, že soud uloží trest propadnutí majetku nebo jiný trest, který pachatele postihne na majetku (§ 39 odst. 7 tr. zákoníku). Zjišťování osobních a majetkových poměrů v rámci dokazování již v průběhu přípravného řízení bezesporu může rozhodování soudu o uložení peněžitého trestu usnadnit.⁸

⁶ Viz např. Kalvodová, V. Trest odnětí svobody a jeho výkon. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016, s. 175, Ščerba, F. Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. 2. vydání. Praha: Leges, 2014, s. 446.

⁷ Šámal, P. K peněžitému trestu po novele trestního zákona provedené zákonem č. 333/2020. In Gřivna, T., Šimánová, H. Trestní právo s lidskou tváří. V upomínku na Marii Vanduchovou. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2021, s. 316.

⁸ Kalvodová, V. Peněžítý trest – praxí konečně doceněná alternativa trestu odnětí svobody? In Tomáš Gřivna. Pocta Pavlu Šámalovi k 65. narozeninám. Čtvrtstoletí hledání spravedlnosti na Nejvyšším soudě ČR. Praha: C. H. Beck, 2018, s. 102. Viz k tomu i Šámal, P. K peněžitému trestu po novele trestního zákona provedené zákonem č. 333/2020. In Gřivna, T., Šimánová, H. Trestní právo s lidskou tváří. V upomínku na Marii Vanduchovou. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2021, s. 313-314.

V současné době je v legislativním procesu návrh novely trestních předpisů, který zásadně mění předpoklady pro ukládání peněžitého trestu. Následující úvahy budou věnovány peněžitému trestu zejména v kontextu navrhované změny a vybraných zahraničních právních úprav.

1. Předpoklady ukládání peněžitého trestu de lege lata a navrhované změny

Peněžitý trest, resp. peněžité trestní opatření je součástí sankčního systému ve vztahu ke všem v úvahu přicházejícím okruhům pachatelů, tj. dospělým, právníckým osobám i mladistvým.

Současná právní úprava peněžitého trestu obsažená v trestním zákoníku obsahuje tři možnosti jeho uložení:

- za úmyslný trestný čin spáchaný ze zjištěné pohnutky (jestliže pachatel získal nebo se snažil získat pro sebe nebo pro jiného majetkový prospěch); § 67 odst. 1 tr. zákoníku,
- za jakýkoli jiný trestný čin, u něhož trestní zákon uložení tohoto trestu dovoluje; § 67 odst. 2 písm. a) tr. zákoníku,
- za přečin v případě, že vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a osobě a poměrům pachatele neukládá současně nepodmíněný trest odnětí svobody; § 67 odst. 2, písm. b) tr. zákoníku.

Ve všech uvedených případech může být peněžitý trest uložen buď jako samostatný, anebo vedle jiného trestu. Jako samostatný však může být peněžitý trest uložen pouze tehdy, jestliže vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu a osobě a poměrům pachatele uložení jiného trestu není třeba; § 67 odst. 3 tr. zákoníku. Ustanovení § 53 odst. 1 tr. zákoníku pak vylučuje možnost uložení peněžitého trestu vedle propadnutí majetku.⁹ Z hlediska ukládání peněžitého trestu je významné i ustanovení § 39 odst. 8 tr. zákoníku, které v rámci kritérií pro stanovení druhu a výměry trestu v podstatě stanoví povinnost soudu („soud uloží“) uložit pachateli, který získal nebo se snažil získat trestným činem majetkový prospěch, některý z trestů, který ho postihne na majetku, jestliže to nevyklučují jeho majetkové nebo osobní poměry, a to jako trest samostatný nebo vedle jiného trestu. Soud zejména zvaží uložení peněžitého trestu. Byť obecně nejsem zastáncem právní úpravy, která v rámci trestání stanoví obligatorní postup a zasahuje tak do soudcovské indi-

⁹ Kalvodová, V. Peněžitý trest – praxí konečně doceněná alternativa trestu odnětí svobody? In Tomáš Grívna. Pocta Pavlu Šámalovi k 65. narozeninám. Čtvrtstoletí hledání spravedlnosti na Nejvyšším soudě ČR. Praha: C. H. Beck, 2018, s. 101.

vidualizace trestu, v tomto případě je zcela akceptovatelná, neboť majetkové tresty a v jejich rámci právě peněžitý trest jsou určeny primárně k postihu majetkově motivovaných trestných činů.¹⁰

Zmínit třeba ještě další podmínku pro uložení peněžitého trestu, jíž je jeho dobytost. Podle § 68 odst. 6 TrZ soud peněžitý trest neuloží, je-li zřejmé, že by byl nedobytný. Jak judikoval Nejvyšší soud, „námitka zřejmé nedobytnosti uloženého peněžitého trestu (§ 68 odst. 6 tr. zákoníku) odpovídá dovolacímu důvodu podle § 265b odst. 1 písm. h) tr. ř. v jeho první alternativě, tj. že byl uložen takový druh trestu, který zákon nepřipouští;“ viz rozhodnutí sp. zn. 7 Tdo 702/2017 publikované ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek pod číslem 9/2018.

Pokud jde o mladistvé, těm lze ukládat buď peněžitá opatření, anebo peněžitá opatření s podmíněným odkladem jeho výkonu (§ 24 odst. 1 písm. b), c) z. s. m.). Výše uvedené podmínky stanovené v trestním zákoníku se uplatní i u mladistvých (viz § 27 z. s. m.). K nim však přistupují i další, alternativně stanovené předpoklady. Mladistvý buď musí být výdělečně činný, anebo jeho majetkové poměry uložení peněžitého opatření umožňují.

Peněžitý trest zaujímá významné postavení v sankčním systému právnických osob [§ 15 odst. 1 písm. c) t. o. p. o.]. Podle ustanovení § 18 odst. 1 t. o. p. o. soud může peněžitý trest právnické osobě uložit za úmyslný trestný čin nebo za trestný čin spáchaný z nedbalosti, tzn. okruh trestných činů není nijak omezen. Požadavek dobytosti peněžitého trestu stanovený v trestním zákoníku se uplatní i u právnických osob. Na rozdíl od fyzických osob je v případě právnických osob výslovně stanovena omezující podmínka, a sice ta, že uložení peněžitého trestu nesmí být na újmu práv poškozeného. To ale neznamená, že by zájmy poškozeného neměly být při ukládání peněžitého trestu fyzickým osobám brány v úvahu. Naopak, pro ukládání peněžitého trestu, resp. stanovení jeho výměry je významnou také zásada zohlednění právem chráněných zájmů poškozeného; srov. § 38 odst. 3 tr. zákoníku.¹¹ Je to právě

¹⁰ Srov. Ščerba, F., Vicherek R. Ukládání trestům dospělým – český pohled. In Gřivna, T., Mulák, J. a kol. Symbióza trestního práva a kriminologie – k odkazu prof. Oto Novotného. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2022, s. 101, Šámal, P. K peněžitému trestu po novele trestního zákona provedené zákonem č. 333/2020. In Gřivna, T., Šimánová, H. Trestní právo s lidskou tváří. V upomínku na Marii Vanduchovou. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2021, s. 306.

¹¹ Blíže k této zásadě např. Kalvodová, V. Zásada zohlednění právem chráněných zájmů poškozených trestným činem. In: Dny práva 2013. Brno: Masarykova univerzita, 2013, s. 33-38, Šimovček, I. Oprávněné zájmy poškozeného trestným činem a ukládání alternativních trestů. In Strémy, T. (ed): Restoratívna justícia a systém alternativných trestů. Praha: Leges, 2017, s. 217-229, Vanduchová, M. in Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. Obecná část. Komentář. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012, s. 508, Ščerba Filip a kol. Trestní zákoník. Komentář. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2020, s. 569 a násl.

uložení peněžitého trestu, resp. jeho výše, které mohou nepříznivě ovlivnit možnost uspokojení nároku poškozeného na náhradu škody.¹² Šimovček má v této souvislosti za to, že nejdříve by měl být vyřešen oprávněný požadavek poškozeného na náhradu škody a až poté by tato skutečnost měla být promítnuta do uložení peněžitého trestu a jeho výše.¹³ Požadavek zohlednění zájmů poškozeného, byť může vytvářet určité limity pro ukládání peněžitého trestu, je zcela v souladu se současnými trendy v trestání spojenými s koncepcí restorativní justice.¹⁴ Nutno ještě dodat, že případný nepříznivý dopad uložení peněžitého trestu na zájmy poškozeného je do jisté míry eliminován či zmírněn přijetím, resp. aplikací zákona č. 59/2017 Sb., o použití peněžních prostředků z majetkových trestních sankcí uložených v trestním řízení a o změně některých zákonů, jenž s účinností od 1. 1. 2018 umožňuje uspokojení majetkového nároku poškozeného (tj. nároku na náhradu majetkové škody nebo nemajetkové újmy, jež byla způsobena trestným činem, nebo nároku na vydání bezdůvodného obohacení, které pachatel na úkor poškozeného získal) z peněžních prostředků získaných výkonem mj. peněžitého trestu.

Lze říci, že stávající právní úprava poskytuje prostor pro uložení peněžitého trestu poměrně širokému okruhu pachatelů, resp. za široký okruh trestných činů. Především jde o univerzální trest pro úmyslné trestné činy spáchané ze zjištěné pohnutky,¹⁵ které zahrnují nejen majetkové a hospodářské trestné činy, ale i řadu jiných trestných činů z různých hlav zvláštní části tr. zákoníku. Peněžítý trest lze uložit i za úmyslné trestné činy bez majetkové motivace i za nedbalostní trestné činy, pokud je obsažen přímo v sankci skutkové podstaty ve zvláštní části tr. zákoníku (např. ohrožení pod vlivem návykové látky podle § 274 tr. zákoníku, poškození a ohrožení provozu obecně prospěšného zařízení podle § 276 odst. 1 tr. zákoníku, nedovolené pěstování rostlin obsahujících omamnou nebo psychotropní látku podle § 285 tr. zákoníku, těžké ublížení na zdraví z nedbalosti podle § 147 tr. zákoníku

¹² Kalvodová, V. Peněžítý trest – praxí konečně doceněná alternativa trestu odnětí svobody? In Tomáš Gřivna. Pocta Pavlu Šámalovi k 65. narozeninám. Čtvrtstoletí hledání spravedlnosti na Nejvyšším soudě ČR. Praha: C.H.Beck, 2018, s. 103.

¹³ Šimovček, I. Oprávněné zájmy poškozeného trestným činem a ukládání alternativních trestov. In Strémy, T. (ed): Restorativní justice a systém alternativních trestov. Praha: Leges, 2017, s. 226.

¹⁴ Kalvodová, V. Peněžítý trest – praxí konečně doceněná alternativa trestu odnětí svobody? In Tomáš Gřivna. Pocta Pavlu Šámalovi k 65. narozeninám. Čtvrtstoletí hledání spravedlnosti na Nejvyšším soudě ČR. Praha: C.H.Beck, 2018, s. 103.

¹⁵ Šámal, P. K peněžitému trestu po novele trestního zákona provedené zákonem č. 333/2020. In Gřivna, T., Šimánová, H. Trestní právo s lidskou tváří. V upomínku na Marii Vanduchovou. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2021, s. 306.

a další).¹⁶ Okruh trestných činů, za něž lze ukládat peněžitý trest, aniž je splněna podmínka zjištěné pohrůtky, je rozšířeno ustanovením § 67 odst. 2 pís., b) tr. zákoníku, z něhož zřetelně vyplývá alternativní povaha peněžitého trestu ve vztahu k odnětí svobody, kdy peněžitý trest je ukládán za přečin namísto nepodmíněného odnětí svobody, a to buď jako trest samostatný za podmínek uvedených v § 67 odst. 3 TrZ, anebo vedle jiného trestu (kromě nepodmíněného odnětí svobody a propadnutí majetku).¹⁷

Je otázkou, zda je třeba okruh trestných činů, za něž může být uložen peněžitý trest, ještě rozšiřovat, a pokud ano, jakým způsobem. Jak uvedeno výše, tzv. na stole je návrh novely mj. trestního zákoníku, který mj. zásadním způsobem rozvolňuje předpoklady pro ukládání peněžitého trestu fyzickým osobám. Podle navrhovaného znění § 67 odst. 1 tr. zákoníku „peněžitý trest může soud uložit pachateli za jakýkoli trestný čin; zejména zváží jeho uložení, jestliže pachatel pro sebe nebo pro jiného úmyslným trestným činem získal nebo se snažil získat majetkový prospěch. Peněžitý trest soud neuloží, je-li zřejmé, že by byl nedobytný.“ V návaznosti na uvedené se ruší ustanovení § 67 odst. 2 tr. zákoníku a dále se peněžitý trest vypouští ze všech skutkových podstat zvláštní části tr. zákoníku, v nichž je nyní obsažen. A dále se v ustanovení § 39 odst. 8 tr. zákoníku zrušuje věta druhá („Soud zejména zváží uložení peněžitého trestu“), tj. ponechává se pouze povinnost soudu v tam uvedených případech (viz i výše) uložit některý z majetkových trestů. Peněžitý trest je tak v návrhu koncipován jako univerzální trest pro všechny trestné činy s tím, že lze dovodit i nadále prioritu jeho ukládání za úmyslné trestné činy spáchané ze zjištěné pohrůtky. Vytrácí se však výslovné uchopení peněžitého jako alternativního trestu pro typově méně závažnou kategorii trestného činu, tj. přečin, což se jeví zcela jeví kontraproduktivním dlouhodobě deklarovanému trendu omezování nepodmíněného trestu odnětí svobody a jeho nahrazování tresty alternativními.

Důvodová zpráva nenabízí přesvědčivé odůvodnění navrhované změny. V její zvláštní části je vztahu k § 67 konstatováno, že se „navrhuje zrušit zákonná omezení a umožnit ukládání peněžitého trestu ve všech případech, kdy se to bude jevit vhodné. Vychází se z myšlenky, že majetkový postih je jedním z velmi efektivních postihů, který pachatele „bolí“, vynucené zřeknutí se spotřeby a s tím spojené omezení životního standardu je vnímáno u většiny společnosti, u níž převládá konzumní myšlení a je akcentováno naplňování materiálních potřeb, jako výrazná újma.“ Poukazuje dále na to, že „po přijetí zákona č. 59/2017 Sb. je možné, aby se z peněžních prostředků získaných výkonem peněžitého trestu uspokojily nároky poškozených, není jeho uložení na úkor práv poškozených, ale právě naopak pro ně

¹⁶ Srov. k tomu i tamtéž, s. 307.

¹⁷ Kalvodová, V. : Trest odnětí svobody a jeho výkon. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016, s. 88.

představuje jednodušší cestu, jak se domoci svých majetkových nároků“ a že univerzalita peněžitého trestu neznamená, že by bylo možné bez dalšího tento trest ukládat jako trest samostatný za všechny trestné činy, neboť podmínky, kdy může dojít k uložení samostatného peněžitého trestu, nejsou novou právní úpravou nijak měněny.

Navrhované rozšíření možnosti uložení peněžitého trestu na všechny trestné činy je příliš radikální změnou oproti stávající právní úpravě. Lze souhlasit s tím, že peněžitý trest by měl být využíván ve větší míře, zejména pak jako trest alternativní, tj. místo nepodmíněného trestu odnětí svobody, a to nejen u přečinů. Okruh trestných činů, za něž může být uložen, by však měl být omezen. Nabízí se varianta ponechání stávající právní úpravy s tím, že by došlo ke změně ustanovení § 67 odst. 2 písm. b) tr. zákoníku, které by mohlo být vhodně doplněno o další trestné činy. Je pak otázkou, jaký by takový katalog měl být – zda vyloučit zvláště závažné zločiny, případně jen některé apod. Lze zvážit i doplnění peněžitého trestu jako přípustného druhu trestu do dalších skutkových podstat ve zvláštní části tr. zákoníku nad rámec stávající právní úpravy. Nicméně závěry v tomto směru by měly být opřeny o náležitý kriminologický výzkum, měly by reflektovat i funkce trestního práva a být zasazeny do celkové koncepce trestání, alternativních trestů i jejich vzájemných vztahů. Takto široká možnost ukládání peněžitého trestu se jeví problematičnou zejména z hlediska generálně preventivního, kdy veřejnost může vnímat možnost uložení peněžitého trestu za jakýkoli trestný čin negativně ve stylu *„kdo má peníze, ten se vyplatí, i kdyby spáchal ten nejzávažnější trestný čin.“* A nebude ji zajímat to, že uložení peněžitého trestu jako samostatného, popř. jako alternativy namísto nepodmíněného trestu odnětí svobody je vázáno na posouzení povahy a závažnosti trestného činu a osoby pachatele a jeho poměrů, což jsou navíc i kritéria dost abstraktní a mohou vést k odlišné rozhodovací praxi.

Zmínit třeba ale i pozitivum návrhu, a to doplnění kritérií pro ukládání peněžitého trestu, kdy podle nového znění § 68 odst. 5 tr. zákoníku soud „při stanovení výše trestu přihlédne též k výši náhrady škody nebo nemajetkové újmy, kterou je pachatel povinen uhradit, a k výši bezdůvodného obohacení, které je pachatel povinen vydat.“ S odkazem na úvahy uvedené výše k problematice zásady zohlednění oprávněných zájmů poškozeného lze tuto změnu podpořit.

2. Předpoklady ukládání peněžitého trestu ve vybraných zahraničních právních úpravách

V obecné části důvodové zprávy k výše zvedenému návrhu novelizace je uvedeno, že „přestože počet ukládaných peněžitých trestů za poslední léta poměrně výrazně vzrostl, trestní zákoník pro jeho ukládání stanoví zbytečně omezující podmínky, když praktické poznatky i zahraniční zkušenosti ukazují, že je vhodné umožnit jeho ukládání v co nejširší míře.“ Cílem následující pasáže je v návaznosti na výše uvedené úvahy nabídnout pro srovnání exkurz do několika zahraničních právních úprav předpokladů ukládání peněžitého trestu. Nemá tedy ambici hlubší komparativní analýzy.

Francouzská právní úprava obsahuje peněžitý trest (pokutu) ve výčtu možných trestů za přečinu (Čl. 131-3 Code pénal) a za přestupky (Čl. 131-12 Code pénal). Zločiny jsou trestány odnětím svobody, to však nevylučuje uložení peněžitého trestu (Čl. 131-2 Code pénal). U přečinů je rozlišována pokuta a denní pokuta. Některé přečiny mohou být trestány jen pokutou, některé odnětím svobody. Pokud se přečin trestá odnětím svobody, může soud uložit denní pokutu (Čl. 131-5 Code pénal).

Podle **německé právní úpravy** může být peněžitý trest uložen tehdy, pokud jeho uložení dovoluje StGB u konkrétního trestného činu. Pokud se pachatel spácháním trestného činu obohatil nebo se pokusil obohatit, může mu být uložen peněžitý trest, který by jinak nebyl stanoven, vedle odnětí svobody, pokud se to jeví jako přiměřené s ohledem na osobní a majetkové poměry pachatele (§ 41 StGB). V zásadě stejně je nastavena i **rakouská právní úprava** (§ 40, 41 StGB).

Maďarská právní úprava obsahuje taxativní výčet trestů v § 33 trestního zákona. Jeho součástí je i peněžitý trest [§ 33 odst. 1 pís. d)]. Peněžitý trest je koncipován jednak jako alternativní trest, a to k trestu odnětí svobody u trestných činů s horní hranicí trestní sazby odnětí svobody maximálně tří let (§ 33 odst. 4) a dále k trestu v anglickém překladu maďarského trestního zákona uváděného jako custodial arrest (§ 46)¹⁸ u trestných činů, za něž může být tento trest uložen (§ 33 odst. 5), jednak jako vedlejší trest ukládaný spolu s trestem odnětí svobody. Podle § 50 odst. 2 osobě, která je odsouzena k trestu odnětí svobody na dobu určitou za trestný čin spáchaný za účelem finančního prospěchu a má dostatečný příjem nebo majetek, bude rovněž uložen peněžitý trest.

V **polské právní úpravě** je peněžitý trest („grzywna“) ve výčtu trestů v článku 32 Kodeksu karného uveden na prvním místě, což má poukazovat

¹⁸ Jedná se o krátkodobé uvěznění stanovené ve dnech, minimální délka činí 5 a maximální 90 dnů.

na to že by měl být oproti ostatním přísnějším trestům ukládán přednostně.¹⁹ Lze ho uložit jako samostatný trest i jako trest vedlejší. Jako samostatný trest může být uložen v případě, že jej zákon u daného trestného činu uvádí, dále jako alternativa k trestu odnětí svobody, jenž by nepřesahoval 1 rok, za splnění dalších podmínek článku 37a Kodeksu karného, v případě mimořádného snížení trestu podle článku 60 § 6 bodů 3 a 4 Kodeksu karného a rovněž namísto nařízení výkonu podmíněně odloženého trestu odnětí svobody podle článku 75a § 1 Kodeksu karného. Jako vedlejší trest může být peněžitý trest uložen ve dvou případech: vedle trestu odnětí svobody v případě, že pachatel spáchal trestný čin za účelem získání majetkového prospěchu nebo když takový prospěch získal, a to podle článku 33 § 2 Kodeksu karného, nebo spolu s podmíněně odloženým trestem odnětí svobody za podmínek uvedených v článku 71 Kodeksu karného.²⁰ Zajímavé je, že do 30. 6. 2015 byl soud podle článku 58 § 2 Kodeksu karného povinen peněžitý trest neuložit, bylo-li z majetkových poměrů pachatele zřejmé, že peněžitý trest nezaplatí a vymáhání bude neúspěšné. Toto ustanovení bylo však považováno za zdroj problémů při ukládání peněžitého trestu a za jeden z hlavních důvodů, proč není ukládán ve větším rozsahu a novelou Kodeksu karného bylo zrušeno s účinností ke dni 1. 7. 2015.²¹

Slovenská právní úprava umožňuje uložení peněžitého trestu ve dvou případech. Jednak pachateli úmyslného trestného činu, kterým získal nebo se snažil získat majetkový prospěch (§ 56 odst. 1 Trestného zákona), jednak (bez splnění této podmínky), pokud ho ukládá pachateli za přečin a vzhledem k povaze spáchaného přečinu a možnosti nápravy pachatele neukládá trest odnětí svobody (§ 56 odst. 2 Trestného zákona). Peněžitý trest soud neuloží, pokud by se jím zmařila možnost náhrady škody způsobení trestným činem (§ 56 odst. 3 Trestného zákona). Peněžitý trest se neuloží rovněž v případě, že je zřejmé, že ho odsouzený vzhledem k osobním a majetkovým poměrům nebude schopen zaplatit (§ 57 Trestného zákona).

Jak patrně, v žádné z těchto úprav není peněžitý trest v postavení univerzálního trestu pro všechny trestné činy. Naopak, okruh trestných činů, za něž lze peněžitý trest uložit, je v nich v různém rozsahu omezen. Přitom právě ve většině zmíněných států je peněžitý trest ukládán častěji než v České republice.²²

¹⁹ Pustówka, U. Systém trestních sankcí v České republice a v Polsku – Peněžitý trest vs. Grzywna. Dostupné z Systém ASPI – stav k 11.6.2024 do částky 145/2024 Sb. – RA2370.

²⁰ Tamtéž.

²¹ Blíže k tomu tamtéž.

²² Francie 30 %, Německo téměř 85%, Maďarsko téměř 50%, Polsko 35 %. V České republice v roce 2022 cca 26 %.

Závěr

Co říci závěrem? Peněžitý trest je tradiční součástí moderních sankčních systémů. Jeho podoba v nich je rozmanitá. Může být trestem hlavním i vedlejším, trestem ukládaným samostatně či v kombinaci s jinými druhy trestu včetně odnětí svobody i trestem alternativním, ukládaným místo odnětí svobody. Ve všech těchto podobách pak může významně přispět k naplnění účelu trestání, a tím i funkcí trestního práva. V českém trestním právu či přesněji řečeno v aplikační praxi byl peněžitý trest řadu let opomíjen a ukládán jen v mizivém počtu případů, zřejmě z důvodů, na něž bylo v odborné literatuře dlouhodobě poukazováno a které byly naznačeny výše. Stoupající tendence ukládání peněžitého trestu, a to i jako samostatného v posledních osmi letech je proto potěšující, byť ve srovnání s jiným evropskými státy je počet uložených peněžitých trestů stále, mnohdy i výrazně, nižší. Stávající právní úprava peněžitého trestu se jeví jako v zásadě dobře nastavená. Změny provedené zákonem č. 333/2020 Sb. představují bezesporu pozitivní krok, stejně jako přijetí zákona č. 59/2017 Sb., o použití peněžních prostředků z majetkových trestních sankcí uložených v trestním řízení. Byť, jak uvedeno výše, lze uvažovat i určitým rozšíření okruhu trestných činů, za něž lze peněžitý trest uložit, nejví se to jako akutní potřeba. Peněžitý trest by však rozhodně neměl být pojmán jako univerzální trest pro všechny trestné činy. Vždy by mělo zůstat zachováno jeho výslovné pojetí jakožto trestu alternativního.

Positivní hodnocení stávající právní úpravy, resp. změn, k nimž došlo, ovšem neznamená, že by peněžitému trestu a jeho ukládání neměla být i nadále věnována pozornost. Jak uvádí Šámal, *„je třeba si uvědomit, že nová legislativa je jen jeden z dalších kroků v dané oblasti. Ve vztahu k aplikační praxi je nezbytné klást důraz i na potřebu ootřebu výraznějších aktivit v oblasti vzdělávání soudců a státních zástupců.“*²³ Za vhodný nástroj pak považuje i analytickou činnost vnitrostátní rozhodovací praxe a provádění srovnávacích studií fungování trestní politiky v zahraničních právních řádech. Uvedené pak vztahuje nejen k peněžitému trestu, ale i k dalším alternativním trestům a odklonům.²⁴ S uvedeným lze bezesporu souhlasit s dovětkem, že opomíjeny by neměly ani aktivity ve vztahu k veřejnosti cílené na akceptaci alternativních přístupů k trestání. Tady je prostor mj, i pro zapojení akademické sféry.

²³ Šámal, P. K peněžitému trestu po novele trestního zákona provedené zákonem č. 333/2020. In Gřivna, T., Šimánová, H. Trestní právo s lidskou tvář. V upomínku na Marii Vanduchovou. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2021, s. 327.

²⁴ Tamtéž.

LITERATURA

1. Čentěš, J. a kol.: Trestný zákon, Komentář. Bratislava. Eurokódex, 2013.
2. Kalvodová, V.: Peněžitý trest – praxí konečně doceněná alternativa trestu odnětí svobody? In Tomáš Gřivna. Pocta Pavlu Šámalovi k 65. narozeninám. Čtvrtstoletí hledání spravedlnosti na Nejvyšším soudě ČR. Praha: C. H. Beck, 2018.
3. Kalvodová, V.: Trest odnětí svobody a jeho výkon. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016
4. Kalvodová, V.: Zásada zohlednění právem chráněných zájmů poškozených trestným činem. In: Dny práva 2013. Brno: Masarykova univerzita, 2013.
5. Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník I. Obecná část Komentář. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2012.
6. Šámal, P.: K peněžitému trestu po novele trestního zákona provedené zákonem č. 333/2020. In Gřivna, T., Šimánová, H. Trestní právo s lidskou tvář. V upomínku na Marii Vanduchovou. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2021.
7. Pustówka, U.: Systém trestních sankcí v České republice a v Polsku – Peněžitý trest vs. Grzywna. Dostupné z Systém ASPI – stav k 11.6.2024 do částky 145/2024 Sb. – RA2370.
8. Scheinost, M., Válková, H. a kol.: Sankční politika a její uplatňování. Praha: IKSP, 2015
9. Ščerba, F., Vicherek R.: Ukládání trestům dospělým – český pohled. In Gřivna, T., Mulák, J. a kol. Symbióza trestního práva a kriminologie – k odkazu prof. Oto Novotného. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2022.
10. Ščerba Filip a kol.: Trestní zákoník. Komentář. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2020.
11. Ščerba, F.: Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. 2. vydání. Praha: Leges, 2014.
12. Šimovček, I.: Oprávněné záujmy poškozeného trestným činem a ukládání alternativních trestov. In Strémy, T. (ed): Restoratívna justícia a systém alternativných trestov. Praha: Leges, 2017.
13. Vanduchová, M.: Peněžitý trest – praxí nedoceněná alternativa trestu odnětí svobody? In Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám. Praha: ASPI , Wolters Kluwer, 2008.

Kontaktní údaje autora:

prof. JUDr. Věra Kalvodová, Dr.
Právnická fakulta Masarykovy univerzity
vera.kalvodova@law.muni.cz

**(NE)PŘÍČETNOST FYZICKÉ OSOBY
A (NE)PŘÍČITATELNOST JEJÍHO JEDNÁNÍ
PRÁVNICKÉ OSOBĚ V ČESKÉM TRESTNÍM PRÁVU –
STRUČNÉ ZAMYŠLENÍ NEJEN
NAD JEDNÍM ROZHODNUTÍM NEJVYŠŠÍHO SOUDU**

**THE (IN)CAPACITY OF A NATURAL PERSON
AND THE (IN)IMPUTABILITY OF HIS/HER ACTIONS
TO A LEGAL ENTITY IN CZECH CRIMINAL LAW –
A BRIEF REFLECTION ON NOT JUST
ONE THE SUPREME COURT DECISION**

prof. JUDr. Jaroslav Fenyk, Ph.D., DSc.,

emeritní místopředseda Ústavního soudu ČR,
katedra trestního práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity, advokát

Abstrakt: Příspěvek je stručnou analýzou konkrétního, ve Sbírce rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR publikovaného rozhodnutí, jehož podstatou je odůvodnění přičitatelnosti trestného činu nepřičetné fyzické osoby osobě právnické. Autor se pokusil stručně upozornit na některé nepřesvědčivé aspekty uvedeného rozhodnutí, přičemž vychází ze základů právní teorie trestní odpovědnosti, zejména jejího proku – přičetnosti a jejího vlivu na subjektivní stránku trestného činu jako obligatorního znaku skutkové podstaty a odpovědnosti za zavinění. Základem pro posuzování trestní odpovědnosti právnické osoby je přenesení jednotlivých znaků osoby fyzické, které za právnickou osobu jedná na právnickou osobu. Přitom nelze pominout základy jednání za právnickou osobu podle civilního práva a porovnání svéprávnosti podle civilního práva a přičetnosti podle práva trestního. Oba tyto instituty spojuje rozum a vůle jednající fyzické osoby. Svéprávnost pro účinky právního jednání právnické osoby, přičetnost (zejména vůle), je podmínkou pro existenci a určení povahy zavinění v trestním řízení. Význam kvazideliktu a kvazizavinění nelze v případě právnické osoby uplatnit pro nepřenositelnost právní konstrukce tohoto deliktu v trestním právu na právnickou osobu.

Klíčová slova: Trestný čin, trestní odpovědnost, fyzická osoba, právnická osoba, přičitatelnost, přičetnost, nepřičetnost, vůle, svoboda vůle, skutková podstata, zavinění, svéprávnost, zastoupení, kvazidelikt, kvazizavinění, objektivní odpovědnost

Abstract: The article is a brief analysis of a specific decision published in the Collection of Decisions of the Supreme Court of the Czech Republic, which concerns the issue of whether a non-physical person can be held responsible for a criminal offense. The author attempts to briefly point out some unconvincing aspects of this decision, based on the foundations of the theory of criminal liability, particularly its element – sanity and its impact on the subjective aspect of the crime as a necessary attribute of its substance and responsibility for causing harm. The basis for assessing the criminal liability of a legal entity is the transfer of individual characteristics of a physical person, which acts on behalf of the legal entity. However, one cannot ignore the principles of agency under civil law and the comparison of legal capacity under civil law and sanity under criminal

(Ne)příčetnost fyzické osoby a (ne)příčitelnost jejího jednání právnické osobě v českém trestním právu...

law. Both these institutions are connected by reason and will of the physical person acting on behalf of the legal entity. Legal capacity for the effects of legal acts performed by a legal entity, sanity (particularly will), is a condition for the existence and determination of causality in criminal proceedings. The concept of quasi-delict and quasi-causality cannot be applied to a legal entity in cases where this delict is non-transmissible in criminal law to a legal entity.

Key Words: *Criminal offense, criminal responsibility, natural person, legal entity, imputability, sanity, insanity, will, freedom of will, objective and subjective element (of a crime), causality, competence (under civil law), representation, quasi-liability, quasi-culpability, objective responsibility*

Úvod

Podnět k tomuto příspěvku vyvolalo rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 28. 7. 2020 sp. zn. 3 Tz 70/2019, publikované pod č. 4/2021 Sb., ve kterém se Nejvyšší soud vyslovil pro trestní odpovědnost právnické osoby, za kterou jednala nepřičetná fyzická osoba. Příspěvek se pokouší komentovat toto důležité a jistě zajímavě odůvodněné rozhodnutí a představit alternativní přístup k názorům Nejvyššího soudu ČR, prezentovaným v citovaném rozhodnutí.

Autor si dovilil to, co v jiných případech učinit zpravidla nesmí – uchopit téma jako volnou úvahu, nikoli jako konečnou a rozhodnou argumentaci, kterou by teorie a praxe trestní odpovědnosti právnických osob měla bez pochyb respektovat. Umožnilo mu to tematické zaměření sborníku k životnímu jubileu ctěného kolegy prof. JUDr. Ivana Šimovčeka, CSc., které podobným úvahám laskavě poskytuje prostor, i vědomí, že sám jubilant často a rád klade podobné náměty k řešení. I tak snad mohou prezentované úvahy přispět k jistě vysoké úrovni sborníku a vytvořit čtivou a pro potřeby odborné praxe podnětnou látku, ať už budou přijaty vlídně nebo kriticky.

1. Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28.7.2020, sp. zn. 3 Tz 70/2019, publikovaný pod č. 4/2021 Sb. rozh. tr., o přičítání trestného činu nepřičetné fyzické osoby osobě právnické

Trestní odpovědnost právnických osob v České republice je založena na přičitatelnosti trestného činu osoby fyzické osobě právnické (§ 8 zákona č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, ve znění pozdějších předpisů – dále jen „TOPO“). Znamená to kromě jiného požadavek, aby fyzická osoba, jejíž trestný čin se právnické osobě přičítá, naplnila v intencích individuálního trestního práva hmotného znaky skutkové podstaty trestného činu.

Nejvyšší soud České republiky při výkladu ustanovení § 8 odst. 4 TOPO v rozhodnutí ze dne 28.7. 2020, sp.zn. 3 Tz 70/2019, publikovaném pod č. 4/2021 Sb. rozh. tr., dospěl k poměrně radikálnímu a velmi zajímavě odůvodněnému názoru, podle kterého pro trestní odpovědnost právnické osoby není rozhodné, zda jednáající fyzická osoba ve smyslu § 8 odst. 4 písm. d) TOPO splňuje požadavky kladené na trestně odpovědný subjekt, včetně přičetnosti. Jedná-li za právnickou osobu jednáající fyzická osoba ve smyslu § 8 odst. 1 TOPO, která ovšem není trestně odpovědná pro její nepřičetnost,¹ nelze závěr o nedostatku trestní odpovědnosti fyzické osoby bez dalšího vztáhnout na právnickou osobu, jelikož přičetnost jednáající fyzické osoby není obecně obligatorním znakem skutkové podstaty trestného činu právnické osoby.

Trestní odpovědnost právnické osoby není podmíněna trestní odpovědností fyzické osoby. Orgány činné v trestním řízení musí posuzovat přítomnost všech obligatorních znaků skutkové podstaty trestného činu právnické osoby, přičemž v případě subjektivní stránky musí u takové nepřičetné fyzické osoby její kvazizavinění zjišťovat podle vnějších projevů, tj. podle znaků objektivní stránky trestného činu.

Nejvyšší soud uzavřel, že nepřičetnost jednáající fyzické osoby, která sama není trestně odpovědná, nebrání přičtení protiprávního jednání právnické osobě, za kterou tato osoba jednala. K tomuto závěru dospěl výkladem § 8 odst. 1 TOPO ve slovech „protiprávní čin“ (nikoliv tedy „trestný“) a použitím výslovného § 8 odst. 4 písm. d) TOPO. Odůvodnil tento závěr především tak, že jestliže je možno podle § 8 TOPO dospět k závěru, že pro trestní odpovědnost právnických osob není nezbytné, aby byla ustanovena fyzická osoba, jejíž jednání se právnické osobě přičítá (§ 8 odst. 3 TOPO), a kdy je v podstatě nemožné zjistit kvalitu jejích rozpoznávacích a ovládacích schopností, pak odpovědnosti právnické osoby nebrání ani to, je-li prokázáno, že fyzická osoba, jejíž jednání má být právnické osobě přičteno, není přičetná. Nejvyšší soud zde argumentuje podobností odpovědnosti fyzické osoby za kvazidelikt opilství (kvaziúmysl a kvazinedbalost), dovozované z vnějších projevů fyzické osoby, resp. tím, že obecný znak skutkové podstaty v podobě přičetnosti, je založen na biologicko-psychologickém pojetí, a je to tedy znak, který se u právnické osoby nežadá. Soud tak přistoupil k příslušné části důvodové zprávy k vládnímu návrhu TOPO, která argumentuje v podstatě stejně.

Další část argumentace se opírá o osamostatnění odpovědnosti obou osob, která ve vztahu k osobě fyzické, jejíž čin se právnické osobě přičítá, nepožaduje naplnění stejných znaků jako u osoby fyzické. Nejvyšší soud zde

¹ Ustanovení § 26 tr. zákoníku

dále předkládá jako argument § 9 odst. 3 TOPO, podle kterého trestní odpovědností právnické osoby není dotčena trestní odpovědnost fyzických osob uvedených v § 8 odst. 1 TOPO a trestní odpovědností osob fyzických není dotčena trestní odpovědnost právnické osoby (srov. rozsudek č. 4/2021 Sb. rozh. tr.). Zde Nejvyšší soud vycházel ze svého dřívějšího názoru uvedenému v rozhodnutí (NS 7 Tdo 1199/2015), kde zdůraznil, že v tomto vztahu nepůjde o formu trestné součinnosti mezi právnickou a fyzickou osobou, ale o souběžnou odpovědnost založenou na individuální odpovědnosti za zavinění a na příčetelnosti trestného činu. Soud vycházel také z komentářové literatury, která akcesoritu odpovědnosti osoby fyzické a právnické odmítá.²

Vezmeme-li v úvahu námitky významné části odborné veřejnosti, která zastává opačný názor, protože nepřičetnost má zásadní vliv na subjektivní stránku trestného činu a bez ní není možno určit formu zavinění (Forejt, Habarta, Trešlová, 2012, nebo Jelínek, 2017 či Šelleng, 2019), nebude patrně názor Nejvyššího soudu zcela bez problémů. V tomto příspěvku se pokusím nastínit jen některé, ale podle mého názoru zásadní výhrady k uchopení vlivu nepřičetnosti osoby fyzické na čin osoby právnické.

2. Význam svobody vůle jako základu příčetnosti i subjektivní stránky trestného činu a trestní odpovědnosti jako odraz svéprávnosti osob v civilním řízení

Slabina výše uvedeného rozsudku Nejvyššího soudu spočívá především v absenci důkladnější analýzy výkladů o obsahu a významu příčetnosti, resp. právně rozhodné vůle ve vztahu k vině a v mechanickém přebírání obsahu důvodové zprávy k vládnímu návrhu zákona.

Otázka kondice fyzické osoby, jejíž čin se právnické osobě přičítá, není z hlediska následků pro právnickou osobu jednoduchá. V druhém vydání komentáře k TOPO³ jsme si jako kolektiv autorů položili například otázku, zda a kdy lze u právnické osoby uvažovat o činu jinak trestném, který by korespondoval činu jinak trestnému fyzické osoby. Upozornili jsme již tehdy na rizika posuzování pro případ, bude-li ustanovení § 8 odst. 4 TOPO⁴ vykládáno příliš extenzivně

² Konkrétně ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní odpovědnost právnických osob: komentář* [online]. V Praze: C. H. Beck, 2012. Dostupné na <http://www.beck-online.cz/>, komentář k § 9 odst. 3.

³ FENYK, J. SMEJKAL, V., BÍLÁ, I. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Komentář*. 2. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2018.

⁴ *Podle tohoto ustanovení se ustanovení odstavců 1 a 2 (roz. přičtení činu osoby fyzické osobě právnické) se užijí i tehdy, jestliže jednajícím fyzická osoba není za takový trestný čin trestně odpovědná.*

a právnické osobě přičítáno i jednání, které trestným činem není, i když může být činem jinak trestným. Tato úvaha si заслужuje vysvětlení.

Činem jinak trestným se obecně rozumí čin, který je ve smyslu trestního zákoníku relativně beztrestný, i když za jiných okolností by trestným činem byl. Takové činy lze rozdělit do dvou kategorií.

Do první skupiny spadají protiprávní činy v zákonem požadovaném stupni naplňující znaky skutkové podstaty trestného činu, ovšem trestným činem nejsou z důvodu nedostatku věku, z **důvodu nepřičetnosti** nebo nedostatku rozumové a mravní vyspělosti u mladistvých.

Druhou skupinu tvoří činy pachatele trestně odpovědného naplňující znaky skutkové podstaty trestného činu, u nichž však **chybí protiprávnost**.

Nás zde zajímá vliv nepřičetnosti.

Nejvyšší soud v citovaném rozhodnutí kromě jiného uvedl, že přičetnost není obligatorním znakem skutkové podstaty trestného činu právnické osoby, a tudíž její absence není pro potřebu odpovědnost právnické osoby problémem.

Přičetnost (i věkový census) fyzické osoby – pachatele nauka ovšem také často řadí mimo skutkovou podstatu trestného činu. Například nestor československého trestního práva Vladimír Solnař ve výkladech o skutkové podstatě trestného činu odmítal považovat celý subjekt trestného činu (včetně způsobilosti být pachatelem) za znak skutkové podstaty s odůvodněním, že tento postrádá podstatné prvky typičnosti trestného činu. Výjimku podle autora tvoří případy, kdy půjde o omezení způsobilých pachatelů na určitý okruh osob, jako jsou například úřední osoby nebo vojáci (konkrétní a speciální subjekt). K otázce nepřičetnosti uvedl výslovně, že „*Omezení trestní odpovědnosti na osoby přičetné, které dosáhly určitého věku, nikterak necharakterizuje typičnost činu, nýbrž přičetnost a věk 15 let jsou nezbytné, aby se mohla uplatnit skutková podstata jakéhokoli trestného činu jako podmínka trestní odpovědnosti. Proto není možné zařadit způsobilost subjektu mezi znaky skutkové podstaty trestného činu.*“⁵

Solnařův závěr by jistě obstál za podmínky, že by některé znaky určující způsobilost subjektu, zejména svobodná vůle nepodmiňovaly další subjektivní znaky skutkové podstaty trestného činu, konkrétně zavinění a nebyly v komplexu znaků oddělitelné. Řada dnes uznávaných autorů za formální znaky (skupiny znaků) skutkové podstaty trestného činu považuje subjekt-subjektivní stránku-objekt-objektivní stránku. Je to také výsledek dlouhodobého vývoje české trestněprávní vědy.

⁵ SOLNAŘ, V. FENYK, J. CÍSAŘOVÁ, D., VANDUCHOVÁ, M. *Systém českého trestního práva*, II. Základy trestní odpovědnosti. Praha: Novatrix, 2009, s. 76-77.

Například Jiří Jelínek v učebnici trestního práva hmotného z roku 2019 jako obligatorní znaky (skupiny znaků) uvádí objekt, objektivní stránku, pachatele a subjektivní stránku.⁶ Poté charakterizuje pachatele jako „osobu trestně odpovědnou a příčetnost jako způsobilost být pachatelem trestného činu, pokud závisí na duševních schopnostech pachatele.“ Pachatelova nepřičetnost zde způsobuje oslabení – vyloučení odpovědnosti způsobilého subjektu.

Čili, jestliže způsobilost být subjektem trestného činu chybí, chybí způsobilý subjekt jako článek ze souboru obligatorních znaků skutkové podstaty. Výjimku z pravidelných výkladů o znacích skutkové podstatě trestného činu české právo, jak správně uvádí Nejvyšší soud, zná. Ale nejedná se o absenci subjektu nebo jeho způsobilosti.

Tvoří ji případy tzv. kvazideliktů (*obligationes quasi ex delicto*). V českém trestním právu je za kvazidelikt považován trestný čin opilství podle § 360 odst. 1 tr. zákoníku, kterého se dopustí ten, kdo se požitím nebo aplikací návykové látky přivede, byť i z nedbalosti, do stavu nepřičetnosti, v němž se dopustí činu jinak trestného.

Nejprve je třeba analyzovat význam znaků skutkové podstaty trestného činu z hlediska trestní odpovědnosti právnické osoby. Jedno je jisté. I pro trestní odpovědnost právnické osoby platí zásada *nullum crimen, nulla poena sine lege* (čl. 39 Listiny a § 13 odst. 1 tr. zákoníku). Jaké jsou tedy znaky skutkové podstaty trestného činu fyzické osoby a jaké právnické osoby, liší se nebo jsou stejné?

Formálními znaky skutkové podstaty trestného činu osoby fyzické jsou objekt, objektivní stránka, subjekt a subjektivní stránka. O tom není pochyb. Obecnou skutkovou podstatu trestného činu tvoří požadavky na její obsah a rozsah – jde o součást obecné – úvodní části trestního zákoníku. Zvláštní část tr. zákoníku pak systematickou vytvořenou na základě objektů trestných činů specifikuje konkrétní skutkové podstaty trestného činu a upřesňuje požadavky na jejich naplnění.

Znaky skutkové podstaty trestného činu právnické osoby se od znaků skutkové podstaty osoby fyzické liší, protože právnická osoba je fikcí. Výklady o vlivu příčetnosti nebo nepřičetnosti fyzické osoby na právnickou osobu ovšem musí navazovat na výklady o příčetnosti v trestním řízení vůbec.

Vliv rakouské a německé trestněprávní úpravy, nauky i vědy je v této oblasti nepochybný, protože všichni autoři českých prací z konce 19. a počátku 20. století (Prušák, Kallab, Miříčka, Milota, Ráliš, Storch, Zucker) pracovali především s rakouským trestním zákoníkem, rakouským trestním právem

⁶ Tak např. JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné*, obecná část, Zvláštní část. 7. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2019, na s. 171

a rakouskou trestněprávní vědou i s příbuznými německými prameny a těmito problémy se důkladně zabývali. Pojďme tedy ke kořenům.

Jako vzor jsem si zvolil učebnici trestního práva hmotného Josefa Prušáka z počátku 20. století. Prušák v roce 1912 definoval trestný čin jako *čin, který odpovídá určité (zákonné) skutkové podstatě, právu se přičítí, je zaviněný, určité pohrůžce trestní může být podřaděn a zadost činí jejím podmínkám.*⁷

Při vymezení striktních znaků pak Prušák používá zdánlivě jednodušší strukturu trestného činu, než je ta, kterou známe, když zločin charakterizuje jako čin **bezprávný, zaviněný a trestný.**⁸

Prušák považuje skutkovou podstatu za určitou šablonu, určitý zákonný typ. Přitom, podobně jako to činíme dnes, zřetelně odděluje objektivní a subjektivní znaky činu bezprávného, zaviněného a trestného, resp. vnitřní a vnější část činu trestného. **V rámci vnitřních**, tj. subjektivních znaků se **podmětem trestného činu** (roz. subjektem, pozn. autora) rozumí osoby, mající **způsobilost** se trestného činu dopustit. Pod touto způsobilostí má Prušák na mysli **vůli a projevy volní**. Je zajímavé, že úmysly a záměry osob kolektivních (roz. právnických, pozn. autora) považuje, stejně jak to vidíme dnes, za fikci, ale současně opatrně dodává: „...mluviti o přičetnosti, nepřičetnosti, zmenšené přičetnosti, polepšitelnosti neb nepolepšitelnosti osob kolektivních je dle běžných názorů prostě protismyslným. Avšak přehlížeti nelze, že přes to právo (civilní) počítá se zaviněním (vinou) osob kolektivních, tedy jakýsi rudiment (roz. počáteční stav, pozn. autora) jejich přičetnosti nezbytně předpokládá.“

Důvod, proč osoby právnické nemohou být trestně odpovědné Prušák vidí ve zcela jiné souvislosti než v nedostatku subjektivních prvků, a to v tom, že trestem uloženým právnické osobě jsou postiženy další osoby, vinné i nevinné, bez ohledu na tom, jak jsou k pachatelově činu vzdálené nebo poškozené.⁹

Tyto úvahy nejsou ničím neobvyklým. Kde ale začíná být Prušákova práce pro potřebu řešení otázek v tomto příspěvku nastolených velmi zajímavá, jsou úvahy o významu **svobody lidské vůle**.¹⁰ Podle Prušáka svobodná vůle znamená „*volný projev vlastního já.*“ A v úvahách pokračuje závěrem, že „...*přičetnost je vůle právně rozhodná... je základní podmínkou viny (přičitatelnosti, trestní odpovědnosti).*“ Dodává pak, že z formálního hlediska „*Přičetnost je*

⁷ Prušák zde ovšem přejímá německou, Belingovu teorii trestného činu z práce *Die Lehre vom Verbrechen, Lehrbuch des Deutschen Strafrechts* 1907.

⁸ Zde Prušák sáhl k Lisztově práci *Lehrbuch des Deutschen Strafrechts* 1906.

⁹ PRUŠÁK, J. *Rakouské právo trestní*. Díl všeobecný. Praha: Věšhrd. 1912, s. 51-52.

¹⁰ Odmítl tedy deterministickou koncepci vůle – podle které je lidská vůle podrobena vše ovládajícímu zákonu psychické kausalitě, je určena předchozími fakty, jež jsou příčinou chtění (vůle projevené, činu).

*subjektivní způsobilost ke zločinu, způsobilost k vině.*¹¹ Shodně s dnešní naukou zdůrazňuje, že příčetnost je pojem právní, nikoli lékařský.

Z obsahového hlediska subjekt trestného činu musí podle Prušáka mít „určité individuální vlastnosti, které příčetnost tvoří, a to **právní způsobilost rozpoznávací** (způsobilost poznat rozhodné znaky trestného činu, tedy jeho škodlivost a nebezpečnost, jeho odpor s normami ve státě platnými) a **duševní způsobilost dispoziční** (způsobilost dle onoho rozpoznání dle vlastní individuality jednat, a tak proti popudům, jež k činu nabádají, reagovati způsobem přiměřeným povaze naší a zájmům v ní spočívajícím).“ Tedy opět v souladu s dnešní naukou.

Druhým subjektivním znakem skutkové podstaty je podle Prušáka **zavinění**.¹² Kladný úsudek o zavinění pak podle jeho názoru kumuluje „*vůli právně rozhodnou, příčinný vztah mezi činností a právně rozhodným výsledkem a kvalitativní vztah mezi projevenou vůlí a osobností pachatelovou.*“ Jinak řečeno, Prušák ukazuje názorně a poměrně jednoduše, že příčetnost je podmínka zavinění a je tedy se zaviněním neoddělitelně spjata. Není-li příčetnost, nemůže být ani zavinění.

Z hlediska přítomnosti nebo absence vůle v případě úmyslu a nedbalosti rozlišuje u těchto forem zavinění Prušák případ **úmyslu, kdy pachatel rozhodný výsledek chce a případ nedbalosti, kdy jej naopak nechce** (o potřebě přímého a nepřímého úmyslu vede Prušák řadu komparativních srovnání, ale nikoli významných z hlediska potřeby projevit vůli). Konstrukce obou forem zavinění se zde od současné odlišuje jen v detailech.¹³ Co je důležité, ale je, že všechny formy zavinění buď pozitivní nebo negativní projev vůle vyžadují.¹⁴ Není-li u fyzické osoby příčetnost, není ani zavinění.

Jak je tomu z hlediska právnické osoby? Může být i právnická osoba nepřičetná? Nebo jinak. Má vliv nepřičetnosti fyzické osoby za právnickou osobu jednající na příčetnost, potažmo trestní odpovědnost právnické osoby vliv?

Nejvyšší soud zaujal v předmětném rozhodnutí stanovisko, podle kterého se příčetnost právnické osoby nevyžaduje, protože není znakem skutkové podstaty právnické osoby. Tento závěr je z hlediska trestní odpovědnosti právnické osoby příliš zjednodušující. Nebere totiž v úvahu, že právnická osoba je především osobou civilního práva.

¹¹ PRUŠÁK, J. op.cit. s. 61-63.

¹² Prušák v souladu s tehdejší terminologií používá na místo zavinění pojem „vina.“

¹³ Srov. podrobné výklady in PRUŠÁK, J. op.cit. s. 61-109.

¹⁴ Terminologií § 15 tr. zákoníku: „chtěl, byl s tím srozuměn, srozuměním se myslí i smíření“. Naopak z ustanovení § 16 tr. zákoníku přes absenci explicitního vyjádření vyplývá, že „nechtěl.“ Obdobně viz MÍŘIČKA, A., *O formách trestné viny a jich úpravě zákonně*. Česká akademie věd císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. 1902. číslo I. s. 12-21, kde podrobně popisuje teorii vůle.

V civilním, právu se fyzickým osobám přiznává právo právně jednat ustanovení § 31 o. z., podle kterého „každý nezletilý, který nenabyl plné svéprávnosti, je způsobilý k právním jednáním co do povahy přiměřené rozumové a volní vyspělosti nezletilých jeho věku“. Z tohoto ustanovení plyne, že to, co činí z nesvéprávné fyzické osoby osobu svéprávnou, je její rozum a vůle, pokud jsou přítomny. Tyto dvě složky svéprávnosti korespondují v obecné rovině složkám přičetnosti fyzické osoby v trestním řízení, jak uvedeno výše.

Podle § 20 odst. 1 o. z. je „*právní osoba organizovaný útvar, o kterém zákon stanoví, že má právní osobnost, nebo jehož právní osobnost zákon uzná. Právní osoba může bez zřetele na předmět své činnosti mít práva a povinnosti, které se slučují s její právní povahou.*“ Toto ustanovení tedy poskytuje právní osobě právní osobnost, tj. způsobilost mít práva a povinnosti, ale nezmiňuje nic o svéprávnosti. Mám za to, že současná teorie i praxe uznává, že (nejen) toto ustanovení činí z právní osoby fikci, proto, aby mohla vystupovat v civilních právních vztazích.

Ustanovení § 151 odst. 1 o.z. uvádí, že „*zákon stanoví, popřípadě zakladatelské právní jednání určí, jakým způsobem a v jakém rozsahu členové orgánů právní osoby za ni rozhodují a nahrazují její vůli.*“

Nemá-li právní osoba **vlastní rozum a vůli**, nemá svéprávnost, a tudíž nemá ani přičetnost podle trestního práva. Přičetnost se tedy, jak správně uvádí Nejvyšší soud v citovaném rozhodnutí, u právní osoby nevyžaduje. To platí, jen pokud jde o přičetnost vlastní. Neznamená to však, že by v případě protiprávního jednání právní osoby (§ 8 odst. 1 TOPO) mohly **rozum a vůle**, potažmo přičetnost zcela absentovat, protože ani v civilních vztazích v případě svéprávnosti tomu tak není.¹⁵

Ze shora uvedených ustanovení o.z. i z ustálených výkladů v teorii plyne¹⁶, že občanský zákoník v současné podobě neposkytuje právní osobě právo jednat jí samotné, ale, jedná za ni osoba uvedená v § 161- § 167 o.z. Toto ustanovení má příslušný odraz v případě jednání za právní osobu z trestního hlediska.

Jak velmi výstižně uvádí civilní teoretik Karel Beran, v práci věnované svéprávnosti právní osoby, „*právní osoba nikdy nemůže být způsobilá k vlastnímu právnímu jednání. Rozum a vůle právní osoby se totiž budou zároveň vždy přičítat jiné fyzické osobě,¹⁷ která jen proto, že je orgánem právní osoby, svoji*

¹⁵ PELIKÁNOVÁ, I. Problémy nové kodifikace, právní osoby, jejich orgány, zastoupení a forma právních jednání. *Rekodifikace & Praxe*. 2015, č. 10, s. 2.

¹⁶ Srov řadu obdobných názorů na tuto otázku in BERAN, K. Může být právní osoba svéprávná? *Právník*. 2018, č. 8, s. 657-669

¹⁷ Resp. i naopak – pozn. autora

právní osobnost rozhodně neztrácí. Z toho důvodu je třeba přisvědčit závěru, že rozum a vůle právnické osoby jsou vždy „cizím rozumem a vůlí,“ neboť vždy zároveň pochází od „cizí“ osoby.¹⁸

Pro účely trestního řízení ze shora uvedeného lze dovozovat, že absence příčetnosti, tak jak ji akceptoval ve svém rozhodnutí Nejvyšší soud by znamenala právě onu absenci cizí (roz. fyzické osoby jednající za právnickou osobu) vůle a rozumu právnické osoby ve vztazích, jejichž průběh může mít povahu trestného činu. Úkony právnické osoby by tak postrádaly nezbytný element podle civilního práva. Bez příčetnosti (svéprávnosti) by se vůbec o (proti) právní úkony nejednalo a nemohla by z nich plynout jakákoli forma právní odpovědnosti včetně trestní.

Kromě tohoto závěru je pro účely trestního řízení nezbytné vnímat příčetnost jako podmínku, základ pro subjektivní stránku trestného činu, která také bude „**cizí subjektivní stránkou.**“

Je tedy zřejmé, že příčetnost právnické osoby v trestním řízení je právnické osobě přičítána od osoby cizí – fyzické, uvedené v ustanovení § 8 odst. 1 TOPO. **Není-li fyzická osoba příčetná, nemohou být její úkony považovány za (proti) právní a nemohou být přičítány právnické osobě v trestním řízení. Není-li fyzická osoba jednající za právnickou osobu podle § 8 odst. 1 TOPO příčetná, nelze ani určit formu zavinění trestného činu podle § 15 a § 16 trestního zákoníku a podřadit čin pod odpovídající skutkovou podstatu trestného činu. Opačný postup znamená objektivní odpovědnost**

3. Kvazidelikt a kvazizavinění u trestného činu opilství podle § 360 jako příklad analogie v neprospěch právnické osoby

Samotné úvahy ohledně obdobných podmínek právně platného vystupování právnických osob v civilním a trestním řízení by mohly k pochybnostem o správnosti odůvodnění závěru Nejvyššího soudu o absenci vlivu nepřičetnosti osoby fyzické jednající za právnickou osobu postačovat. Přesto je, především z teoretického hlediska, potřebné zabývat se i dalšími argumenty, o které Nejvyšší soud své rozhodnutí opřel. Konkrétně o argumentaci kvazideliktem a kvazizaviněním.

Důvodová zpráva k vládnímu návrhu TOPO k ustanovení § 8 odst. 4 TOPO uvádí: „*Odpovědnost založenou na přičitatelnosti trestného činu právnické osobě je třeba považovat za zvláštní odpovědnost za zavinění u právnické osoby odlišnou od pojmu viny (zavinění) u fyzické osoby. Je však třeba odmítnout myšlenku,*

¹⁸ BERAN, K. op.cit. s. 669

že by trestní odpovědnost právnických osob byla odpovědností objektivní; v tomto případě jde v podstatě o obdobnou odpovědnost jako při odpovědnosti za kvazidelikt, která je konstruována v § 360 trestního zákoníku. Při této konstrukci je požadována jednak souvislost s páčáním trestného činu a jednak je přihlédnuto i k povaze právnické osoby, jejíž zájmy mohou být jiné než zájmy jednotlivce. Od odpovědnosti za výsledek se konstrukce této odpovědnosti odlišuje, neboť jejím předpokladem je jednak naplnění znaků skutkové podstaty trestného činu, jednak deficit v kontrolní či řídicí rovině právnické osoby, a to buď ve formě zaviněného spáchání trestného činu osobami v řídicím či kontrolním postavení, nebo ve formě zaviněného nedostatečného dohledu, kontroly či organizace. Model přičitatelnosti se v různých modifikacích objevuje v zahraničních právních úpravách trestní odpovědnosti nejčastěji. Ze zemí EU je taková konstrukce zvolena např. v Dánsku, Finsku, Portugalsku, Polsku, Francii nebo Rakousku. Trestní odpovědnost právnické osoby není vyloučena jen z toho důvodu, že fyzická osoba pro daný trestný čin, který zakládá odpovědnost právnické osoby, trestně odpovědná není. Tím se zdůrazňuje určité osamostatnění trestní odpovědnosti právnických osob vyplývající z odlišnosti předpisů trestního zákoníku a tohoto zákona, zejména co do odlišnosti podmínek zakládajících trestní odpovědnost.“

Z textu rozsudku Nejvyššího soudu sp. zn. 3 Tz 70/2019 plyne, že s obsahem důvodové zprávy pracoval, protože argumentace o kvazideliktu zde na obsah důvodové zprávy navazuje.

Lze položit klíčovou otázku. Je či není trestní odpovědnost právnických osob kvaziodpovědností podobnou případu kvazideliktu u osob fyzických?

Kvazidelikt byl do zvláštní části trestního zákona č. 140/1961 Sb. zařazen pod názvem „opilství“, ačkoliv tento výraz je neobyčejně zavádějící a nevystihuje obsah jím titulovaného ustanovení. V současné době trestní zákoník pod totožným názvem obsahuje kvazidelikt v ustanovení § 360. Podstata kvazideliktu spočívá v tom, že předpokládá jen **zaviněné** přivedení se do stavu nepřičetnosti (nebezpečné) a následné spáchání trestného činu v tomto stavu. **Jde vlastně o úmyslnou nebo nedbalostní intoxikaci**, resp. přivedení se do stavu nepřičetnosti a následné spáchání trestného činu bez **specifického zavinění ve vztahu k trestnému činu**. Nezaviněné jsou toliko případy nepředvídatelného přivedení se do stavu nepřičetnosti.

Zákon zde nepožaduje zavinění ve vztahu k subjektivní stránce činu spáchaného ve stavu intoxikace. Tím cíleně vybočuje ze zásady odpovědnosti za zavinění. To samo o sobě může vyvolávat pochybnosti o formě zavinění tam, kde zákon předpokládá možnost obou forem zavinění. Sama pochybnost o tom, o jakou formu (chybějícího) zavinění by mělo jít, může vyvolávat nejistotu a vést k „pouhé“ odpovědnosti za následek což při rozpětí trestní sazby může vyvolávat řadu otázek nad ústavností a zákonností trestného

činu i trestu.¹⁹ Ustanovení § 360 trestního zákoníku mívá na jediný případ – **uvedení se do nebezpečného stavu požitím nebo aplikací návykové látky**. Jakákoli jiná forma nebezpečné činnosti (například porušení péče řádného hospodáře, jak se naznačuje v rozhodnutí Nejvyššího soudu s odkazem na důvodovou zprávu a komentářovou literaturu) odporuje požadavku zákonitosti i ústavnosti znaků trestného činu (*nullum crimen sine lege* – čl. 39 Listiny a § 13 odst. 1 tr. zákoníku), který se vztahuje i na osoby právnické, zvláště, má-li být použita jako analogie v neprospěch pachatele. Ustanovení § 8 odst. 4 písm. d) TOPO na tom nemůže nic změnit, protože je neurčité, nepředvídatelné a nevymezuje konkrétně, které znaky trestného činu musí právnická osoba naplnit, aby byla trestně odpovědná.

Na straně jedné se zde vyžaduje naplnění skutkové podstaty trestného činu (předpokladem trestní odpovědnosti je jednak naplnění znaků skutkové podstaty trestného činu), na straně druhé jsou tyto znaky snad doplněny nikoli o prvky subjektivní stránky trestného činu, ale o prvky objektivní stránky (deficit v kontrolní či řídicí rovině právnické osoby, a to buď ve formě zaviněného spáchání trestného činu osobami v řídicím či kontrolním postavení, nebo ve formě zaviněného nedostatečného dohledu, kontroly či organizace). I kdyby bylo možno analogicky aplikovat podstatu kvazideliktu podle § 360 tr. zákoníku, na právnickou osobu, octneme se ve stejném problému se zaviněním ke konkrétnímu trestnému činu, jako v případě kvazideliktu.

Trestný čin opilství podle § 360 tr. zákoníku je vyloučen z trestných činů, kterých se může dopustit právnická osoba (§ 7 TOPO). Takže skutečného kvazideliktu se právnická osoba dopustit ani nemůže. Logikou věci, kterou předkládá Nejvyšší soud, by ale byla odpovědná za trestný čin, ke kterému směřovalo nebezpečné jednání osoby fyzické. Bylo by pak zajímavé sledovat názory na formu zavinění právnické osoby ve vztahu ke konkrétnímu trestnému činu, jestliže subjektivní stránka fyzické osoby k této části skutku reálně absentuje.

Také argumentace oslabením znaků skutkové podstaty trestného činu právnické osoby odkazem na § 8 odst. 1 TOPO („protiprávní čin“), jak to činí Nejvyšší soud, pokulhává, protože katalog trestných činů podle zvláštní části trestního zákona, limitovaný pro účely trestní odpovědnosti právnických osob uvozovací větou § 7 odst. 1 TOPO „*Trestnými činy se pro účely tohoto zákona rozumí zločiny nebo přečiny uvedené v trestním zákoníku, s výjimkou...*“ žádné podobné oslabení neumožňuje. Takové oslabení, resp. zamlžení (zde) subjektivní části skutkové podstaty trestného činu, by vytvářelo zásadní nerovnost mezi trestní odpovědností osob fyzických a právnických a ve svém důsledku

¹⁹ Srov. SOLNAŘ, V. FENYK, J. ČÍSAŘOVÁ, D., VANDUCHOVÁ, op.cit. s. 256

by mohlo opět vést až neschopnosti určit formu zavinění a v krajním případě k objektivní trestní odpovědnosti právnických osob. Ostatně, pokud výklad Nejvyššího soudu zde stojí na protiprávnosti, pak tou se rozumí především **projev vůle porušit normu** trestního práva. A vůle je, jak bylo uvedeno mnohokrát shora základem přičetnosti, která podmiňuje určení zavinění.

Závěr

Příspěvek se věnuje otázkám o úloze mentální způsobilosti fyzických osob v trestním právu a možných důsledcích rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 3 Tz 70/2019, podle kterého právnické osoby jsou odpovědné za trestné činy fyzických osob, které za ně jednájí, i když tyto jsou nepřičetné.

Nemá-li fyzická osoba – pachatel svobodnou vůli, nejedná přičetně. Pak se jí nemůže přičítat ani zavinění, a to v jakékoli formě.²⁰ Je-li v trestním řízení zjištěno, že fyzická osoba je nepřičetná, nelze této přiřadit ani žádnou z forem zavinění, protože přičetnost je podmínkou zavinění. Má-li být právnické osobě přičten trestný čin osoby fyzické, musí mít tento čin všechny znaky trestného činu včetně způsobilého subjektu (jeho přičetnosti) a tedy i některou z forem zavinění, jinak o trestný čin právnické osoby nejedná.

Použit jako možné řešení nezávislosti právnické osoby na rozumové a volní stránce fyzické osoby za ní jednáající, ustanovení trestního zákoníku o kvazideliktu není, z důvodů uvedených v tomto příspěvku, rovněž příslušné.

Tento závěr plyne jednak z teorie trestního práva hmotného, jednak z teorie civilního práva.

LITERATURA

1. ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní odpovědnost právnických osob: komentář* [online]. V Praze: C. H. Beck, 2012. Dostupné na <http://www.beck-online.cz/>,
2. FENYK, J. SMEJKAL, V., BÍLÁ, I. *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Komentář*. 2. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2018
3. SOLNAŘ, V. FENYK, J. CÍSAŘOVÁ, D., VANDUCHOVÁ, M. *Systém českého trestního práva, II. Základy trestní odpovědnosti*. Praha: Novatrix, 2009
4. JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné, obecná část, Zvláštní část*. 7. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2019

²⁰ Zbývající výklady Prušákovy učebnice ke skutkové podstatě se způsobem obvyklým zabývají vnějšími elementy trestného činu, jakými jsou **předmět** trestného činu, jímž je právní řád – zájmy společenské jím chráněné- statky právní (roz. objekt trestného činu, pozn. autora). Předmět může být abstraktní, konkrétní, hmotný nebo pomyslný. Mezi objektivní znaky řadí Prušák také známým způsobem čin jako konání nebo opomenutí a následku, rozbor následku a příčinného vztahu. Ty však pro potřeby tohoto příspěvku již nehrají zásadní roli.

(Ne)příčetnost fyzické osoby a (ne)přičitatelnost jejího jednání právnické osobě v českém trestním právu...

5. PRUŠÁK, J. *Rakouské právo trestní*. Díl všeobecný. Praha: Věšhrad. 1912
6. PELIKÁNOVÁ, I. Problémy nové kodifikace, právnické osoby, jejich orgány, zastoupení a forma právních jednání. *Rekodifikace & Praxe*. 2015, č. 10
7. BERAN, K. Může být právnická osoba svéprávná? *Právník*. 2018. č. 8

Kontaktní údaje autora:

prof. JUDr. Jaroslav Fenyk, Ph.D., DSc.
Právnická fakulta Masarykovy univerzity
Jaroslav.Fenyk@law.muni.cz

OSOBNÍ PROHLÍDKA A PROHLÍDKA TĚLA U TRANSGENDER A NEBINÁRNÍCH OSOB

PERSONAL SEARCH AND BODY EXAMINATION OF TRANSGENDER AND NON-BINARY PERSONS

prof. JUDr. Marek Fryšták, Ph.D.

Masarykova univerzita, Právnická fakulta

Abstrakt: V rámci svého příspěvku se autor věnuje vymezení ochrany nedotknutelnosti osoby, resp. práva na soukromí a toho, jak se toto prostřednictvím zásad přiměřenosti projevuje v rámci institutu osobní prohlídky a prohlídky těla upravené v § 82, resp. § 114 TR. Věnuje se problematice genderu a genderových stereotypů. V té souvislosti se zamýšlí nad tím, jak je ochrana těchto práv realizována při provádění těchto úkonů u transgender a nebinárních osob vymykajících se tradičnímu dělení na muže a ženy. Tento příspěvek vychází ze článku, který autor zpracoval v roce 2018 ve vztahu k transsexuálům.¹

Klíčová slova: soukromí; rodinný život; osobní prohlídka; prohlídka těla, přiměřenost, pohlaví, gender, genderová identita, genderová krize, Ústavní soud

Abstract: In his contribution, the author focuses on the definition of the protection of the inviolability of the person, or the right to privacy, and how this is manifested through the principles of proportionality within the institute of personal search and body search provided for in Article 82 or Article 114 of the Criminal Procedure Code. It addresses the issue of gender and gender stereotypes and the related gender identity crisis. In this context, it examines how the protection of these rights is implemented in the performance of these acts for transgender and non-binary persons who fall outside the traditional division between men and women. This paper is based on an article the author produced in 2018 in relation to transgender people.

Keywords: privacy; family life; personal search; body search, adequacy, gender, gender identity, gender crisis, Constitutional Court

Vážený pane profesore, i já bych se velmi rád připojil ke všem Vaším gratulantům a popřál Vám k Vašemu životnímu jubileu všechno nejlepší, hlavně hodně zdraví, osobní pohody a taky, abyste si nadále zachoval svůj specifický smysl pro humor.

¹ FRYŠTÁK, Marek. Osobní prohlídka a prohlídka těla transsexuálů. In Tomáš Gřivna. *Pocta Pavlu Šámalovi k 65. narozeninám. Čtortstoletí hledání spravedlnosti na Nejvyšším soudě ČR*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck. 2018. s. 49-57. ISBN 978-80-7400-709-5.

1. Právo na respektování soukromého a rodinného života

Podle čl. 8 Evropské úmluvy² (dále jen Úmluva) má „každý právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence, přičemž státní orgán nemůže do výkonu tohoto práva zasahovat kromě případů, kdy je to v souladu se zákonem a nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, předcházení nepokojům a zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných.“

Čl. 8/1 Úmluvy garantuje právo každého na respektování jejich soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence. Úmluva však nedefinuje blíže ani jeden z uvedených čtyř pojmů, a proto je interpretace významu článku podávána v rámci rozhodovací činnosti Evropského soudu pro lidská práva (dále jen ESLP).

Práva chráněná čl. 8 Úmluvy nejsou právy absolutními, jelikož čl. 8/2 uvádí řadu *legitimních* cílů, pro které může být do práva na soukromý a rodinný život státem zasahováno. Jmenovitě národní bezpečnost, veřejná bezpečnost, hospodářský blahobyt země, ochrana pořádku a předcházení zločinnosti, ochrana zdraví nebo morálky nebo ochrana práv a svobod jiných jsou důvody, které umožňují smluvnímu státu zasahovat do chráněných práv. Nutnou podmínkou zásahu státního orgánu do výkonu práva na soukromý a rodinný život je soulad takového zásahu se zákonem a nezbytnost zásahu v demokratické společnosti. Povinnost státu respektovat soukromý a rodinný život jednotlivce zahrnuje, jak negativní závazek nezasahovat do Úmluvou garantovaného práva, tak pozitivní povinnost státu přijmout taková opatření, aby výkon práv byl efektivní. Úmluva totiž zaručuje efektivní a nikoli pouze teoretické užívání práv.

K uvedenému čl. 8 Úmluvy se mnohokrát ve svých rozhodnutích³ vyjadřoval ESLP. Z těchto rozhodnutí vyplývá, že porušení článku 8 Úmluvy nastává, pokud došlo k zásahu do některého z práv chráněných tímto ustanovením, tento zásah nebyl stanoven zákonem nebo nesledoval legitimní cíl

² Československo bylo roku 1992 vůbec prvním státem střední a východní Evropy, který se stal stranou Evropské úmluvy; tato byla z naší strany ratifikována 18. 03. 1992 a publikována pod č. 209/1992 Sb.

³ Z těch novějších je možno zmínit např. Rozsudek ze dne 7. dubna 2022 ve věci č. 2338/20, Callamand proti Francii; Rozsudek ESLP ze dne 14. 4. 2020 ve věci č. 75229/10, Dragan Petrović proti Srbsku; Rozsudek ze dne 12. listopadu 2020 ve věci č. 19511/16, Honner proti Francii, Rozsudek ze dne 8.4.2021 ve věci č. 47621/13, Vavříčka a ostatní proti České republice, byt se tato přímo nedotýkají osobní prohlídky a prohlídky těla a spíše reagují na problematiku rodinného života nebo domovních prohlídek.

uvedený v čl. 8/2 anebo nebyl nezbytný v demokratické společnosti. Přesto by autor ve vztahu ke čl. 8 Úmluvy zmínil rozsudek ESLP ze dne 30.11.2021 ve věci č. 51107/16, *Țiriac proti Rumunsku*, byť se tento netýká přímo předmětu tohoto článku, kde ESLP konstatoval, že veřejně známé osobnosti se nemohou domáhat ochrany práva na respektování soukromého života stejným způsobem jako osoby veřejnosti neznámé.⁴

Uvedené právo je shodně upraveno v čl. 7 Listiny základních práv Evropské unie⁵ (dále jen Listina). Pouze pojem korespondence je nahrazen pojmem komunikace, který příhodněji vyjadřuje a postihuje chráněnou hodnotu. Listina chrání základní práva, které požívají lidé v EU. Jedná se o moderní a komplexní nástroj práva EU, který chrání a prosazuje práva a svobody lidí s ohledem na společenský vývoj, sociální pokrok a vědeckotechnologický rozvoj.

Listina nezakládá nová práva či zásady, nýbrž potvrzuje práva stanovená na základě ústavních tradic a mezinárodních závazků společných členským státům EU, mezi něž patří Úmluva, sociální charty přijaté Radou Evropy a judikatura Soudního dvora EU a ESLP. Tam, kde práva obsažená v Listině odpovídají právům zaručeným Úmluvou, jsou jejich smysl a rozsah stejné jako ty, které jim přikládá Úmluva. Podle čl. 52/3 Listina nebrání tomu, aby byla poskytována širší ochrana než garantuje Úmluva.

Listina je aktem primárního práva. Text Listiny je závazný pro instituce, orgány, úřady a agentury Evropské unie. Pro členské státy je zavazující v případě, že provádějí právo Evropské unie. Listina respektuje Evropskou úmluvu, ale protože není její součástí, nemůže být jako právní akt z hlediska jejího dodržování podrobována externí kontrole ESLP, ale podléhá kontrole Soudního dvora EU, jenž naopak k obsahu Úmluvy a Listiny přihlížet musí.⁶

Současný vztah mezi Úmluvou a Listinou lze charakterizovat jako částečně souběžný. Listina totiž některá práva obsažená v Úmluvě přebírá. Tím sice uznává subsidiární a závaznou povahu Úmluvy, ale nevyklučuje vyšší standard ochrany poskytovaný Listinou (srov. její čl. 52/3).⁷

V rámci vnitrostátní právní úpravy je ochrana práva na respektování soukromého a rodinného života vyjádřena v čl. 7/1 Listině základních práv a svo-

⁴ Blíže In. https://www.cak.cz/assets/komora/bulletin-advokacie/ba_1-2_2022_web.pdf. [online]. [cit. 12. 04. 2024].

⁵ Ve vztahu k jejímu textu srovnej Úřední věstník Evropské unie 2010/C 83/02 ze dne 30. 10. 2010 blíže dostupný In. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:C-S:PDF>. [online]. [cit. 12. 04. 2024].

⁶ FENYK, Jaroslav. Listina základních práv Evropské unie a trestní řízení. *Státní zastupitelství*, Wolters Kluwer ČR a.s., 2015, neuveden, č. 2, s. 11.

⁷ FENYK, Jaroslav. Listina základních práv Evropské unie a trestní řízení. *Státní zastupitelství*, Wolters Kluwer ČR a.s., 2015, neuveden, č. 2, s. 11.

bod (dále jen LZPS), která uvádí, že nedotknutelnost osoby a jejího soukromí je zaručena.

V členských státech Evropské unie tedy vnikají tři úrovně ochrany základních práv, které se vzájemně doplňují. Jedná se o vnitrostátní ústavní právo (u nás představované LZPS), subsidiárně k němu Úmluva a naposledy supranacionální unijní právo představované Listinou.⁸

V České republice v rámci systematizace LZPS je právo na soukromí primárně garantováno v čl. 10 LZPS. Zbytková garance soukromí v čl. 7/1 LZPS se uplatní pouze v segmentu ochrany tělesné a duševní integrity, resp. tam, kde respektování soukromí úzce souvisí nebo je spojeno s problematikou zásahů do tělesné a duševní integrity.

Garance nedotknutelnosti osoby svědčí každému člověku bez ohledu na občanství, svéprávnost, zdravotní stav či věk. Jde o součást komplexu svobod tzv. první generace (status negativus), a proto je ústavní příkaz adresován zejména státu, resp. veřejné moci. Garance nedotknutelnosti osoby však klade na stát i pozitivní závazky, vyplývající z jeho ochranné funkce, a jejich prostřednictvím a díky efektu prozařování základních práv dopadá i na horizontální vztahy. Své pozitivní závazky stát naplňuje především vytvořením adekvátního normativního rámce pro ochranu tělesné a duševní integrity v oblasti trestní represe (trestné činy proti životu a zdraví v hlavě první zvláštní části trestního zákoníku), ve sféře medicínského práva (normativní zakotvení pravidla svobodného a informovaného souhlasu) i občanského práva (ochrana osobnosti, náhrada újmy na zdraví) Pozitivní závazky státu však mají i procesní aspekt, tzn. stát musí vytvořit též normativní rámec pro efektivní uplatnění procesních prostředků ochrany práv, včetně případů nedbalostního zanedbání zdravotní péče, ať už jde o postupy trestněprávní, občanskoprávní či v režimu správního práva včetně opatření disciplinárních); viz např. rozsudek ESLP ze dne 23.3.2010 ve věci č. 4864/05, Oyal proti Turecku.⁹

2. Osobní prohlídka

Důvodem pro vykonání osobní prohlídky je podle § 82/3, 4 trestního řádu (dále jen TR nebo trestní řád) důvodné podezření, že osoba má u sebe věc dů-

⁸ FENYK, Jaroslav. Listina základních práv Evropské unie a trestní řízení. *Státní zastupitelství*, Wolters Kluwer ČR a.s., 2015, neuveden, č. 2, s. 8.

⁹ LANGÁŠEK, Tomáš. *Komentář k čl. 7 LZSP*. Dostupné In. ASPI. In. WAGNEROVÁ, Eliška, Vojtěch ŠIMÍČEK, Tomáš LANGÁŠEK a Ivo POSPÍŠIL a kol. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2023, 1067 s. nebo Městský soud v Praze sp. zn. 10 A 20/2014-95 ze dne 19.2.2016.

ležitou pro trestní řízení, resp. u osoby zadržené a u osoby, která byla zatčena nebo se bere do vazby je podezření, že má u sebe zbraň nebo jinou věc, jíž by mohla ohrozit život nebo zdraví vlastní nebo cizí.¹⁰ Zatímco podle § 82/3 TŘ je vyžadováno důvodné podezření, podle § 82/4 TŘ postačuje podezření prosté. Rozdíl je v tom, že důvodnost podezření musí být založena na existenci takových faktů a informací, které jsou způsobilé přesvědčit objektivního pozorovatele, že osoba mohla spáchat trestný čin.¹¹ V žádném případě není přípustné, aby se osobní prohlídka prováděla pouze preventivně.

Nařídit osobní prohlídku v přípravném řízení je podle § 83b/1 TŘ oprávněn předseda senátu, státní zástupce nebo s jeho souhlasem policejní orgán. Trestní řád se žádným způsobem, na rozdíl od příkazu k domovní prohlídce a prohlídce jiných prostor a pozemků, nezmiňuje, jakou formu by příkaz k osobní prohlídce měl mít. S ohledem na skutečnost, že osoba, u které je třeba provést osobní prohlídku, je povinna podle § 85a TŘ tento úkon strpět, je vhodné, aby i tento příkaz měl písemnou podobu, a považoval bych i za vhodné, aby byl řádně a přezkoumatelně odůvodněn a to zejména z důvodu, že v době konání osobní prohlídky skutečně existovalo důvodné podezření, a nikoliv podezření bona fide.¹² Důvodné podezření je možno vnímat jako takové podezření, které je podloženo takovými fakty a informacemi, které jsou způsobilé přesvědčit nezávislého pozorovatele, v našem případě státního zástupce nařizujícího osobní prohlídku, resp. udělující souhlas policejnímu orgánu, o jejich existenci. Je naprosto nepřípustné, aby policejní orgán provedl osobní prohlídku bez toho, aniž by zde takové důvodné podezření existovalo.

Bez příkazu, resp. souhlasu může policejní orgán podle § 83b/4 TŘ vykonat osobní prohlídku tehdy, jestliže příkazu nebo souhlasu předem dosáhnout nelze, a to ani telefonicky, a věc nesnese odkladu, protože hrozí, že věc

¹⁰ Česká i slovenská judikatura se k důvodům pro provedení osobní prohlídky vyjadřuje shodně. Jestliže tedy v rámci trestního řízení došlo k provedení osobní prohlídky bez zákonného podkladu, tj. v rozporu s § 82/3, 4 a § 83b TŘ, pak důkaz získaný tímto způsobem je důkazem absolutně neúčinným, a proto jej nelze použít v trestním řízení (TR NS 70/2010-T 1331). Ústavní soud Slovenské republiky ve svém rozhodnutí ze dne 22. 1. 2004, sp. zn. III. ÚS 204/2002 konstatoval, že zvláštním zásahem do práva na nedotknutelnost osoby je osobní prohlídka. Ve smyslu trestného poriadku není možno vykonat osobní prohlídku, pokud neexistuje podezření, že osoba má u sebe věc důležitou pro trestní řízení anebo nebyla ve smyslu trestného poriadku zadržaná, zatčena nebo vzata do vazby – In. ČERNÁKOVÁ, Lucia. *Judikatura vo veciach zaistenia osob a věcí*. Bratislava: Nakladatelství Iura Edition, 2013. s. 324.

¹¹ V modifikované srovnání Rozsudek ESLP ze dne 30.8.1990 ve věci č. 12244/86, 12245/86 a 12383/86, Fox, Campbell and Hartley proti Spojenému království. Dostupné In. <http://www.refworld.org/cases,ECHR,3ae6b6f90.html> [online]. [cit. 12-04-2024].

¹² V modifikované srovnání Rozsudek ESLP ze dne 30.8.1990 ve věci č. 12244/86, 12245/86 a 12383/86, Fox, Campbell and Hartley proti Spojenému království. Dostupné In. <http://www.refworld.org/cases,ECHR,3ae6b6f90.html> [online]. [cit. 12-04-2024].

bude mezitím zničena, poškozena nebo zašramocena, nebo jestliže jde o osobu přistiženou při činu nebo o osobu, na kterou byl vydán příkaz k zatčení nebo o osobní prohlídku u osoby zadržené a u osoby, která byla zatčena nebo která se bere do vazby, je-li tu podezření, že má u sebe zbraň nebo jinou věc, již by mohla ohrozit život nebo zdraví vlastní nebo cizí.

Z § 83b/4 TŘ, na rozdíl od § 83a/3 TŘ, nevyplývá pro policejní orgán žádná povinnost, aby v případě, kdy provede osobní prohlídku bez příkazu, resp. souhlasu, o tomto svém postupu informoval dozorového státního zástupce a dodatečně si vyžádal jeho souhlas. V praxi se samozřejmě s požadavkem dozorového státního zástupce na dodatečné vyrozumění o takovém úkonu setkáváme, ale tento požadavek souvisí s realizací jeho dozorových oprávnění uvedených v § 174/2 TŘ.

Autor fakticky nevidí důvod k tomu, aby povolovací režim osobní prohlídky podle § 83b/4 TŘ byl odlišný od prohlídky jiných prostor a pozemků, byť by to znamenalo jeho zpřísnění. Provedení osobní prohlídky představuje podstatný zásah do základních práv a svobod jednotlivce, a to zejména do její osobnostní sféry, který každopádně vnímám intenzivněji a citlivěji, než např. provedení prohlídky jiných prostor a pozemků. Domnívá se, že povinnost dodatečného vyžádání souhlasu, s možností jeho neudělení, by se měla týkat i osobní prohlídky.

Osobní prohlídku podle § 83b/3 TŘ vykonává vždy osoba stejného pohlaví. Prohlídku bude nejčastěji provádět příslušník Policie České republiky nebo zdravotnický pracovník, samozřejmě vždy stejného pohlaví, jako má prohlížená osoba. Při prohlídce je možno **využívat přímé fyzické kontakty nebo „jen“ pozorovat**, a to i odhalené tělo. Prohlížená osoba může být taktéž vyzvána k učinění pohybu, ze kterého bude zřejmé, že nemá zbraň či jinou nebezpečnou věc. Osobní prohlídka zahrnuje také prohlídku oblečení a věcí, které má tato osoba zrovna u sebe.

Podmínka stejného pohlaví prohlíženého a prohlízejícího je nutné z řady důvodů, mezi které patří zejména důvody etické, psychologické a zdravotní.

Jestliže bychom chtěli striktně blíže rozlišit, co lze pod tyto jednotlivé důvody podřadit, bylo by to velmi obtížné, jelikož tyto se mnohdy budou překrývat, resp. splývat. Navíc odborná literatura představovaná učebnicemi trestního práva procesního a dostupnými komentáři k trestnímu řádu se bližšímu vysvětlení těchto pojmů nevěnují a uchylují se pouze k obecnému konstatování zmiňovanému výše. Taktéž judikatura obecných soudů a soudu Ústavního k uvedenému tématu mlčí.

Pokud bychom přesto chtěli uvedeným pojmům blíže porozumět, je třeba vyjít z toho, že nejčastějším důvodem k provedení osobní prohlídky podle

§ 82/3 TŘ je důvodné podezření, že osoba má u sebe věc důležitou pro trestní řízení.

Můžeme si představit situaci, kdy v rámci osobní prohlídky je zjišťováno, zda osoba u sebe nemá omamné či psychotropní látky nebo věci pocházející z trestného činu krádeže podle § 205 TZ. V tomto případě je více než jasné, že v rámci výkonu osobní prohlídky může dojít ze strany prohlížející osoby k dotykům na intimních partiích či jiných místech prohlížené osoby, což této samozřejmě nemusí být nikterak příjemné a mohou jí způsobit např. pocit určitého studu, ponížení či úplné bezmoci a bezbrannosti před státní mocí. Ustanovení § 83b/3 TŘ ochraňuje nejen osobu prohlíženou, ale i prohlížejícího, aby tento nebyl nařčen z toho, že provedením osobní prohlídky sleduje jiné důvody, než ty vymezené v § 82/3, 4 TŘ. Proto by osobní prohlídku měla provádět právě osoba stejného pohlaví.

3. Prohlídka těla

Prohlídka těla se podle § 114/1 TŘ v trestním řízení provádí tehdy, je-li nezbytné zjistit, zda jsou na těle fyzické osoby stopy nebo následky trestného činu, čímž jsou myšleny různé hematomy, odřeniny, tržné, bodné či sečné rány, puchýře atd., nebo je nezbytné zjistit znaky osoby pro její identifikaci, čímž jsou myšlena její zvláštní tělesná znamení, jako třeba mateřská znaménka nebo jizvy. Tuto prohlídku by měla zásadně provádět osoba stejného pohlaví, nejčastěji lékař a teprve v případě, že není tento k dispozici, může ji provést jiná osoba stejného pohlaví, nejčastěji příslušník Policie České republiky.

S ohledem na to, co je smyslem a cílem této prohlídky, je zcela odůvodněné, aby takovou prohlídku nejprve provedl lékař, pokud je k dispozici, protože zejména on je schopen odborně posoudit, zda se na těle fyzické osoby nacházejí stopy nebo následky trestného činu. Lékař by měl mít odborné znalosti z oboru traumatologie, aby mohl odlišit stopy a následky trestného činu od stop a následků, které vznikly na těle této osoby bez souvislosti s posuzovaným trestným činem. Prohlídku těla může provést i lékař/znalec z oboru zdravotnictví, jestliže jsou skutečnosti zjištěné touto prohlídkou nezbytné k objasnění skutečností důležitých pro trestní řízení a k podání znaleckého posudku podle § 105/1 TŘ. Teprve poté, co nelze zajistit přítomnost lékaře k provedené prohlídce těla, by měla nastoupit osoba stejného pohlaví jako je pohlaví osoby prohlížené.

ESLP se k prohlídce těla vyjádřil v rozsudku ze dne 22.02.2007 ve věci č. 2293/03, Wieser proti Rakousku, že per analogiam prohlídka, která je provedena přiměřeným způsobem s patřičným ohledem na lidskou důstojnost

a s legitimním cílem může být v souladu s čl. 3 Úmluvy.¹³ Ovšem pokud by způsob provedení prohlídky měl potupující prvky, které významně zhoršují nezbytné pokoření související s tímto postupem, vyvolává to problém z hlediska čl. 3 Úmluvy, např. tam, kde osoba byla přinucena svléct se v přítomnosti ženy policistky a jeho pohlavních orgánů a potravin se dotýkali holýma rukama.

Zajímavou otázkou v uvedené souvislosti je, zda lékař provádějící prohlídku těla podle § 114 TŘ má ve vztahu k orgánům činným v trestním řízení povinnost mlčenlivosti či zda je může seznámit s výsledky této prohlídky. V té souvislosti by autor zmínil dvě rozhodnutí Ústavního soudu, kde tento konstatoval, že při prohlídce podle § 114 TŘ povinnost mlčenlivosti lékaře vůbec nevzniká, neboť lékař provádějící takovéto úkony se s informacemi o zdravotním stavu neseznamuje v souvislosti s výkonem svého povolání, nýbrž v rámci úkonů trestního řízení. Zdravotnický pracovník, který např. provedl prohlídku těla podle ustanovení § 114 TŘ, proto nepotřebuje předchozí souhlas soudce podle § 8/5 TŘ k tomu, aby orgánu činnému v trestním řízení sdělil výsledky této prohlídky. Pokud by Ministerstvo zdravotnictví, kraje a orgány, které by měly povinnost mlčenlivosti zprošťovat, tak uvedená úloha by neodpovídala jejich postavení, oprávněním, ani praktickým možnostem důvodnost návrhu na zproštění mlčenlivosti posoudit. V této souvislosti lze též připomenout, že pokud právní předpis umožňuje různou interpretaci norem jednoduchého práva, je povinností všech státních orgánů postupovat ústavně konformním způsobem. Tam, kde zákon připouští dvojí výklad, je tak třeba upřednostnit ten, který je co nejvíce souladný s ústavním pořádkem. Pokud v dané věci proti sobě stojí výklad zastávající zprošťování mlčenlivosti ministerstvem, respektive krajským úřadem na straně jedné, a soudem na straně druhé, je třeba přisvědčit posledně uvedenému. Soud totiž, vzhledem ke svému institucionálnímu rysům v podobě nestrannosti a nezávislosti, a též ke svému procesnímu postavení v trestním řízení, je bezpochyby lépe předurčen k posouzení důvodnosti návrhu na zbavení mlčenlivosti a s tím spojenému omezení základních práv a svobod.¹⁴

¹³ Čl. 3 Úmluvy – Nikdo nesmí být mučen nebo podrobován nelidskému či ponižujícímu zacházení anebo trestu.

¹⁴ Blíže srovnej rozhodnutí Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 321/06 ze dne 18.12.2006 nebo sp. zn. II. ÚS 2050/14 ze dne 10.3.2015.

4. Zásada přiměřenosti, resp. zdrženlivosti při realizaci osobní prohlídky a prohlídky těla

Praktická realizace osobní prohlídky a prohlídky těla velmi úzce souvisí se zásadou přiměřenosti, resp. zdrženlivosti,¹⁵ která by měla být při jejich praktické realizaci naplňována, upravenou v § 2/4 TŘ. Ten stanoví, že trestní věci projednávají s plným šetřením práv a svobod zaručených Listinou základních práv a svobod a mezinárodními smlouvami o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána; při provádění úkonů trestního řízení lze do těchto práv osob, jichž se takové úkony dotýkají, zasahovat jen v odůvodněných případech na základě zákona a v nezbytné míře pro zajištění účelu trestního řízení.

Z uvedeného ustanovení lze dovodit, že zasahovat do těchto práv osob, jichž se takové úkony dotýkají, lze při provádění úkonů trestního řízení jen při splnění tří podmínek:

- musí zde existovat důvod pro takový zásah,
- zásah musí proběhnout na základě zákona,
- míra zásahu musí být omezena na minimum nezbytné pro zajištění účelu trestního řízení.

Chráněným je zde nejen ten, proti kterému se trestní řízení vede (fyzická i právnická osoba), ale i veškeré další osoby, kterých se postup orgánů činných v trestním řízení může dotknout; např. obhájce, poškozený, svědek, znalec, zúčastněná osoba atd.

Zásada přiměřenosti je dále zmíněna v § 52 TŘ, ve vztahu ke způsobu provádění úkonů trestního řízení. V něm je uvedeno, že při provádění úkonů trestního řízení se musí jednat s osobami na úkonu zúčastněnými tak, jak to vyžaduje význam a výchovný účel trestního řízení; vždy je nutno šetřit jejich osobnosti a jejich ústavou zaručených práv.

Ustanovení § 52 TŘ tak zavazuje nejen orgány činné v trestním řízení, ale i všechny pracovníky těchto orgánů.

5. Pohlaví, gender, genderová identita a krize (genderové) identity

Dříve, než se začneme věnovat problematice genderu a transgender a nebinárním osobám, je třeba vysvětlit, co to je pohlaví. Termín pohlaví je používán tam, kde se hovoří o biologických rozdílech mezi muži, ženami

¹⁵ Ve vztahu této zásadě dále srovnej FENYK, Jaroslav, Dagmar CÍSAŘOVÁ a Tomáš GRÍVNA a kol. *Trestní právo procesní*. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 96-97.

a intersexuály. Toto označení zahrnuje biologické rozdíly chromozomální, gonadální, hormonální, fenotypické, rozdíly vnějších a vnitřních genitálií a rozdíly v psychosexuálních mozkových centrech predisponujících jádrovou pohlavní identitu.¹⁶

Velmi zjednodušeně lze konstatovat, že pohlaví je biologické rozlišení. Jsou to biologické vlastnosti, které odlišují lidské bytosti jako ženy a muže, zejména odlišnosti týkající se pohlavních orgánů a reprodukčních dispozic. Tvrzení, že pohlaví člověka není určeno při narození, ale je výsledkem sociálního a psychického vývoje, není pravdivé. Pohlaví je po narození určeno geny na pohlavních chromozomech. Žena má dva chromozomy X a muž má jeden chromozom X a jeden Y. Čas od času se narodí jedinec, u kterého nejde pohlaví jednoznačně určit, protože je nositelem charakteristik (pohlavní orgány, chromozomy, hormony atd.) obou pohlaví. V tomto případě jde o intersex osobu/lidi, tzn. o osobu, která se narodila s pohlavními orgány, které nejsou ani mužské, ani ženské. Tento termín nahradil dříve používaný pojem hermafrodit.

Genderová identita představuje součást identity osobní, a konkrétně si ji lze představit jako vnímání sebe samého jako muže nebo jako ženy. Jde fakticky na rozdíl od pohlaví, o soubor očekávání od mužů a žen, která se mění v místě a čase.

Dítě se chápe jako součást konkrétní skupiny, ženské nebo mužské. Rozeznáváme přitom dvě situace, v případě, že dítě samo sebe chápe jako muže nebo jako ženu na základě svého biologického pohlaví, pak lze hovořit o uvědomění si své pohlavní identity.¹⁷

Genderová identita neboli subjektivní vědomí si sebe samého jako ženy nebo muže, a přiřazení sebe samého do femininní nebo maskulinní skupiny populace disponuje svým unikátním a specifickým psychologickým rozměrem, ale zároveň je toto uvědomění utvářeno i silnými sociálními vlivy.¹⁸

Pod pojmem genderová role si lze představit konkrétní způsoby chování, jednání a smýšlení, které se očekávají od lidí určitých pozic. Z pohledu genderových rolí se pak jedná o konkrétní chování, jednání, postoje a smýšlení, které jsou společností očekávány od femininní a maskulinní části populace, tj. očekávání, jací by muži a ženy měli být.

¹⁶ SKOPAL, Ivo. *Genderová identita jako výsledek sebeidentifikace*. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita. Fakulta Filozofická. Brno, 2021. s. 14.

¹⁷ PONĚŠICKÝ, Jan. *Fenomén ženství a mužství: psychologie ženy a muže, rozdíly a vztahy*. Vyd. 2. Praha: Triton, 2004. s. 15.

¹⁸ PONĚŠICKÝ, Jan. *Fenomén ženství a mužství: psychologie ženy a muže, rozdíly a vztahy*. Vyd. 2. Praha: Triton, 2004. s. 17.

Rolím, které jsou spjaty s biologickou povahou jedince, se jedinec učí již od svého dětství, je na ně společností připravován a postupem času si je nevědomě osvojuje. Tohoto přejímání rolí je důkaz již u malých děvčat nebo hochů, kdy jsou od útlého dětství malým dívkám podstrkovány a kupovány panenky a miminka, o která se musejí holčičky pečovat, jsou převlékány do princeznovských šatiček, jsou zkrášlovány, a zatímco chlapci si nesmějí hrát s panenkami, ale pouze s autíčky, nákladáky atd. Ve výběru hraček si rodiče neuvědomují, že dítěti podporují příslušnou genderovou identitu. Dítě při osvojování genderové roli napodobuje rodiče, který pro něj má větší autoritu a také je zásadní, jak se daný rodič k němu chová.¹⁹

Mnozí lidé si ani neuvědomují, jak je společenské vnímání genderových rolí a dodržování genderových stereotypů pro každého jedinců velice náročné a zdraví škodlivé. Utkvělé představy společnosti o tom, jak by se měl každý jedinec chovat, aby nebyl společností odsouzen nebo na něj nebylo nahlíženo s posměšky a opovržením, má velký dopad na lidskou psychiku i na lidské chování.²⁰

Genderová identita tedy představuje náš vnitřní pocit příslušnosti k určitému pohlaví, pocit, zda se cítíme být ženou, či mužem, případně ani jedním. Genderová identita se vytváří v našem mozku a je ovlivňována působením hormonů a jiných biologických procesů. Zásadní roli zde hraje rovněž i prostředí, které například ovlivňuje, jak vnímáme gender, nebo (ne)přijímání sama sebe na základě toho, jak silně naplňování genderových norem vyžaduje.

S genderovou identitou se velmi často pojí tzv. genderové stereotypy. Genderové stereotypy představují zažitý soubor předsudků, jak by měl vypadat maskulinní muž feminin žena. Snaží se tak ženy a muže udržet v určitých rolích, které někomu vyhovují, ale pro mnohé jsou s píše překážkou, aby s i zařídili život podle toho, jak sami touží, a ne podle toho, jak s i to představuje jejich okolí a společnost. O ženských a mužských stereotypech lidé většinou uvažují bipolárně. Muž nenese žádné rysy ženskosti a naopak. Často se na nekonformní jedince pohlíží jako na ty, které se odlišují od zažitých standardů společnosti.²¹

¹⁹ OAKLEY, Ann. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, 2000. s. 134-137.

²⁰ Ve vztahu k problematice genderu a, genderových rolí a stereotypů blíže srovnej např. In. SKOPAL, Ivo. *Genderová identita jako výsledek sebeidentifikace*. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita. Fakulta Filozofická, 2021. 52 s. nebo PITLÍKOVÁ, Jana. *Genderová identita, její utváření a význam v pojetí Sigmunda Freuda a Nancy Chodorowové*. Bakalářská práce. Plzeň: Západočeská univerzita. Fakulta Filozofická, 2022. 34 s.

²¹ Ve vztahu k genderovým stereotypům blíže srovnej In. DENKOVÁ, Emma. *Genderové stereotypy a jejich analýza ve vybraných školních učebnicích*. Bakalářská práce. Praha: Univerzita Karlova. Pedagogická fakulta. 2023. 76 s.

V souvislosti se zpracovávaným tématem nelze opomenout ani krizi (genderové) identity.²² Mezi odborníky už v zásadě vládne shoda, že podobně jako se sexuální orientací (heterosexuální či homosexuální) přicházíme na svět i s pocitem příslušnosti k ženskému nebo mužskému rodu (gender). A ten nemusí odpovídat právě tomu pohlaví, se kterým jsme se narodili. Někdy se tak dívky vnitřně cítí jako muži a naopak. Projevuje se to obvykle už v rané pubertě nebo i dříve. Řešením výrazného nesouladu mezi anatomickým a psychickým stavem je stále častěji změna pohlaví, tzv. tranzice, což je proces, během kterého trans osoby začínají žít pod svým skutečným genderem. Tranzice může mít podobu jak hormonálních terapií, tak operativní formy. Takové osoby označujeme jako transgender. Můžeme se setkat i se starším termínem transsexuál, od kterého se ovšem upouští, jelikož tento odkazuje na změnu pohlaví, o kterou ne každá transgender osoba stojí, nebo na sexuální orientaci, se kterou transgender identita nemá nic společného. Transgender osoby mohou mít jakoukoli sexuální orientaci. Posun směrem k terminologii užívající slovo gender ukazuje na sociální vnímání role pohlaví či genderu, nikoli biologickou danost, kterou lze změnit čistě chirurgicky či hormonálně.²³

Někteří lidé se ale necítí být ani muži, ani ženami bez ohledu na pohlaví, se kterým se narodili. Vžilo se pro ně označení nebinární, který vychází z toho, že jsou zpravidla mimo běžné rozdělení pohlaví na dvě formy, mužskou a ženskou. Někteří samozřejmě ale mohou stát někde mezi.²⁴

Binarita je často středovým prvkem diskuse kolem genderu. Jedinci, kteří se rozhodnou se definovat mimo binaritu, se musí oprostit od okolím očekávaného genderu. Variace v prožívání a expresi genderu je tím pádem v samém základu nebinární identity. Člověk se nemusí držet pouhých dvou možností. Zjednodušenou představou může být, že nebinární lidé čerpají ze znaků pohlavní binarity a zároveň se staví mimo ni.²⁵

6. Nález Ústavního soudu ze dne 9.11.2021 sp. zn. Pl. ÚS 2/20

Na území České republiky se lidé dělí na ženy a muže. Toto chápání bi-

²² MOORE, Henrietta L. *Co se stalo se ženami a muži?* Cargo, 3,4/2001. s. 174–196.

²³ <https://www.novinky.cz/clanek/zena-deti-nebinarni-deti-fenomen-moderni-doby-40430769> nebo <https://jsmetransparent.cz/o-translidech/kdo-jsme/> [online]. [cit. 15-04-2024].

²⁴ V případě bližšího porozumění dané problematice srovnej např. STACHOVÁ, Kateřina. *Nebinární gender identita*. Bakalářská práce. České Budějovice: Jihočeská univerzita. Fakulta Pedagogická. 2020, 92 s.

²⁵ SOCHOVÁ, Ivana. *Vnímání těsnosti lidmi s nebinární genderovou identitou*. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita. Fakulta humanitních studií. 2022, 84 s.

nární existence lidského druhu nemá původ ve vůli státu ve smyslu vůle veřejné moci, neboť veřejná moc je pouze akceptovala jako společenskou realitu. Ostatně pohlaví samotné není v českém právním řádu ani výslovně definováno. Právní úprava neurčuje výslovně, že v České republice existují jen dvě pohlaví, a to mužské a ženské, poněvadž to plyne již ze samotného slova pohlaví, jak je mu běžně v českém jazyce rozuměno. Výslovně není stanoveno ani to, jaké charakteristiky definují muže a jaké ženu, a to z obdobného důvodu – slova mají význam a pojmy muž a žena jsou samy o sobě dostatečně srozumitelné a u většiny jedinců rozřazení do těchto dvou kategorií, k němuž dochází ihned po narození, nezpůsobuje potíže (podobně např. nebylo potřeba definovat člověka). Jinými slovy, v otázkách souvisejících s pohlavím jednotlivce je veřejná moc v České republice do značné míry pasivní a omezující se vesměs na kodifikaci a právní zastřešení toho, k čemu společnost sama dospěla.

Existenci mužů a žen bere na vědomí i ústavní pořádek a některé mezinárodní smlouvy o lidských právech, jimiž je Česká republika vázána (srov. č. 12 Úmluvy nebo čl. 29/1 LZPS). S pohlavím, a to s pohlavím binárně chápaným, pak pracuje i podústavní právo. Podle § 655 občanského zákoníku (dále jen OZ) je manželství definováno jako trvalý svazek muže a ženy nebo tak, jak bylo již zmiňováno výše, podle § 83b/3 TrŘ tak osobní prohlídku vykonává vždy osoba stejného pohlaví. Uznání existence žen a mužů tedy není samo o sobě z ústavněprávního hlediska problematické a stejně tak nevzbuzuje ústavněprávní pochybnosti bez dalšího to, že k mužům a ženám přistupováno v určitých, nezbytných případech odlišně či odděleně. Je tedy ústavně akceptováno, a dokonce ústavním pořádkem předvídáno, že se lidé dělí na muže a ženy a že toto dělení má a má mít určité právní či praktické dopady, jak je blíže zmiňováno v tomto nálezu Ústavního soudu.

7. Osobní prohlídka a prohlídka těla u transgender a nebinárních osob

Určité pochybnosti mohou v praxi vzniknout v případě osobní prohlídky a prohlídky těla vykonané osobou stejného pohlaví u transgender a nebinárních osob, jak tato problematika byla popsána blíže výše.

Ustanovení § 83b/3 TrŘ, resp. § 114/1 TrŘ pak zcela ztrácí svůj smysl, jelikož zákonem stanovená podmínka stejného pohlaví prohlíženého a prohlížejícího je nutná z řady důvodů, mezi které patří zejména důvody etické, psychologické a zdravotní, které jsou u těchto osob neaplikovatelné.

Při prohlídce je rozhodující pohlaví uvedené v oficiálních dokumentech,

např. v občanském průkaze či cestovním pase. Je zřejmé, že v tomto případě tomu nemůže být ani jinak.

Bylo by tedy ideální, kdyby tyto prohlídky prováděl pouze a jen lékař, který by každopádně k uvedené prohlídce měl vždy přistupovat velmi citlivě, a nikoli žádná jiná osoba, byť stejného pohlaví, jak stanoví stávající právní úprava. Jsem si ale vědom, že to může způsobit řadu organizačních komplikací, kde uvedeného lékaře operativně zajistit. S tím souvisí otázka, jak by se prokazovalo, že tuto osobu je možno označit za transgender osobu nebo osoba nebinární? Určitou výjimku by bylo možné akceptovat pouze v případě, že uvedená prohlídka by nesnesla odkladu.

Závěr

Možná jde o dosti provokativní otázku, zda by do budoucna výše naznačené skutečnosti neměly být určitým způsobem zohledněny i v právní úpravě, protože otázka krize pohlavní (genderové) identity se v poslední době stále dere do popředí naší pozornosti a nabývá stále silnější odezvy.

Navíc se tato otázka v obecné rovině netýká se to jen osob transgender či osob nebinárních, ale stejně citlivě, či možná spíše problematicky, může být vnímáno provedení i např. u homosexuálních osob, tj. osob téměř výhradně sexuálně orientovaných na osoby stejného pohlaví.

Jsem si v rámci této krátké úvahy vědom toho, že může vyvolat určitou polemiku a mohou zazní, a pravděpodobně asi i zazní, argumenty o možném zneužití. Uvedený článek však směřoval právě k vyprovokování takovéto diskuse.

„Obiter dicta“ příspěvku

Zcela nad rámec tohoto příspěvku, byť obsahově to s ním velmi úzce souvisí, bych zmínil knihu Abigail Shier pod názvem „Irreversible Damage – The Transgender Craze Seducing Our Daughters,“ která vyšla v roce 2020 v nakladatelství Regnery Publishing, USA. V České republice ji vydalo v roce 2024 nakladatelství Bourdon pod názvem „Nevratné poškození – Jak naše dcera propadají transgenderové mánii“.

Nechci se nijak jakkoliv vyjadřovat k jejímu obsahu a k argumentům v ní uvedených, to ponechám na jednotlivém čtenáři. Kniha totiž již po svém vydání ve Spojených státech i dalších zemích, včetně České republiky, vyvolala svou kontroverzí bouřlivé reakce a v mnoha případech i snahu o úplný zákaz

prodeje, kterému čelila mimo jiné distribuční síť Amazon nebo knihkupectví v Japonsku, ta byla dokonce cílem výhrůžek žhářskými útoky. Řada nakladatelství odmítla tuto knihu vůbec vydat.

Část odborné komunity argumenty Abigail Shrier vyvrací, jiní odborníci je ale považují za přesvědčivé. „Nevratné poškození“ **otevřelo vášnivou diskusi o jednom z fenoménů naší doby: prudce rostoucím počtu dívek, které se identifikují s opačným pohlavím.**

Zatímco ještě donedávna byla takzvaná genderová dysforie (identifikace jedince s jiným než se svým biologickým pohlavím) vzácným fenoménem, který se týkal téměř výhradně chlapců, v posledních deseti letech se jako „transgender“ po celém světě identifikuje stále více dospívajících dívek.

Abigail Shrier se prostřednictvím statistik a příběhů ze skutečných rodin pokouší tento trend vysvětlit jako novodobou epidemii, která nemá nic společného se skutečnou genderovou dysforií, ale pramení zejména z křehkosti a pomíjivosti naší současné kultury. Popisuje, jak „přiznání“ transgenderové orientace okamžitě zvyšuje společenský status dívek a jak je těžké vrátit se zpět, jakmile jednou udělají první krok k tranzici.

Přichází s tvrzením, že o genderovou dysforii v případě dospívajících dívek ve skutečnosti vůbec nejde a za nárůstem spatřuje vliv sociálních médií i aktivistů nebo selhání péče o duševní zdraví.

LITERATURA

1. ČERNÁKOVÁ, Lucia. *Judikatura vo veciach zaistenia osob a věci*. Bratislava: Nakladatelství Iura Edition, 2013, 352 s. ISBN: 978-80-807-8566-6
2. DENKOVÁ, Emma. *Genderové stereotypy a jejich analýza ve vybraných školních učebnicích*. Bakalářská práce. Praha: Univerzita Karlova. Pedagogická fakulta, 2023
3. FENYK, Jaroslav. Listina základních práv Evropské unie a trestní řízení. *Státní zastupitelství*, Wolters Kluwer ČR a.s., 2015, s. 8-15. ISSN: 1214-3758
4. FENYK, Jaroslav, Dagmar ČÍSAŘOVÁ a Tomáš GRÍVNA a kol. *Trestní právo procesní*. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019, 952 s. ISBN: 978-80-7598-307-7
5. FRYŠTÁK, Marek. Osobní prohlídka a prohlídka těla transsexuálů. In Tomáš Grívna. *Pocta Pavlu Šámalovi k 65. narozeninám. Čtvrtstoletí hledání spravedlnosti na Nejvyšším soudě ČR*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck. 2018. s. 49-57. ISBN: 978-80-7400-709-5. 2018
6. FIFKOVÁ, HANA. *Transsexualita: diagnostika a léčba*. Praha: Grada Publishing, 2002, 166 s. ISBN: 80-247-0333-5
7. FIFKOVÁ, HANA. *Transsexualita a jiné poruchy pohlavní identity*. Praha: Grada Publishing, 2008, 206 s. ISBN: 978-80-247-1696-1
8. MOORE, Henrietta L. 2001. Co se stalo se ženami a muži? *Cargo*, 3,4/2001: 174–196
9. OAKLEY, Ann. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál, 2000. 171 s. ISBN: 80-7178-403–6
10. SKOPAL, Ivo. *Genderová identita jako výsledek sebeidentifikace*. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita. Fakulta Filozofická, 2021. 52 s
11. SOCHOVÁ, Ivana. *Vnímání těsnosti lidmi s nebinární genderovou identitou*. Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita. Fakulta humanitních studií. 2022

12. PITLÍKOVÁ, Jana. *Genderová identita, její utváření a význam v pojetí Sigmunda Freuda a Nancy Chodorowové*. Bakalářská práce. Západočeská univerzita. Fakulta Filozofická, 2022. 39 s.
13. PONĚŠICKÝ, Jan. *Fenomén ženství a mužství: psychologie ženy a muže, rozdíly a vztahy*. 2. vyd. Praha: Triton, 2004. 201 s. ISBN: 80-7254-374-1
14. SHRIER, Abigail. *Nevratné poškození – Jak naše dcera propadájí transgenderové mánii*. Praha: Nakladatelství Bourdon, 2024, 336 s. ISBN: 978-80-7611-150-9
15. STACHOVÁ, Kateřina. *Nebinární gender identita*. Bakalářská práce. České Budějovice: Jihočeská univerzita. Fakulta Pedagogická. 2020. 92 s.
16. WAGNEROVÁ, Eliška, Vojtěch ŠIMÍČEK, Tomáš LANGÁŠEK a Ivo POSPÍŠIL a kol. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2023, 1076 s. ISBN: 978-80-7676-747-8

Kontaktné údaje autora

prof. JUDr. Marek Fryšták, Ph.D.
Masarykova univerzita, Právnická fakulta
Marek.Frystak@law.muni.cz

BIPARTÍCIA, TRIPARTÍCIA ČI INÉ DELENIE TRESTNÝCH ČINOV: OSCILÁCIA MEDZI ODBORNÝMI A POLITICKY ZNEUŽITEĽNÝMI VÝZNAMAMI TRESTNOPRÁVNÝCH POJMOV

BIPARTITION, TRIPARTITION OR OTHER DIVISIONS OF OFFENCES: OSCILLATION BETWEEN TECHNICAL AND POLITICALLY EXPLOITABLE MEANINGS OF CRIMINAL LAW TERMS

prof. JUDr. Eduard Burda, PhD.

Katedra trestného práva, kriminológie a kriminalistiky,
Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Abstrakt: Ciele tohto vedeckého článku sú nasledovné. Po prvé podrobil' súčasnú slovenskú bipartíciu trestných činov analýze, do akej miery, vlastne ide o bipartíciu a či náhodou nejde o tripartíciu trestných činov alebo o nejaké iné delenie a do akej miery je tento inštitút v takejto podobe potrebný v našom právnom poriadku. Záver je taký, že v skutočnosti aj Trestný zákon aj Trestný poriadok pracujú s toľkými rôznymi deleniami trestných činov, že fakticky máme na Slovensku multipartíciu trestných činov. Druhým cieľom bolo zistiť, či samotné používanie pojmu zločin nemôže byť politicky a mediálne zneužitelné, čo sa potvrdilo. A tretím cieľom bolo navrhnúť, ako by delenie trestných činov mohlo byť usporiadané *de lege ferenda*. Tu navrhujem ponechať základnú kategóriu trestný čin a jej subkategóriu obzvlášť závažný trestný čin (prítom v článku navrhujem text legálnych definícií) a pri rôznych hmotnoprávných a procesnoprávných režimoch vzťahujúcich sa na nejaké kategorizované trestné činy v proom rade používať toto delenie.

Kľúčové slová: bipartícia, tripartícia, zločin, prečin, trestný čin

Abstract: The objectives of this scientific article are as follows. Firstly, to analyse the current Slovak bipartition of criminal offences, to what extent it is actually a bipartition and whether it is not a tripartition of criminal offences or some other division, and to what extent is this institute in this form necessary in our legal order. The conclusion is that, in fact, both the Criminal Code and the Code of Criminal Procedure work with so many different divisions of offences that we effectively have a multipartition of offences in Slovakia. The second objective was to find out whether the use of the term crime itself could be politically and media exploitable, which was confirmed. And the third objective was to suggest how the division of crimes could be arranged *de lege ferenda*. Here, I propose to retain the basic category of crime and its subcategory of particularly serious crime (while suggesting the text of legal definitions in the article) and to use this division in the first instance in the various substantive and procedural legal regimes applicable to some categorised crimes.

Key words: bipartition, tripartition, crime, minor offence, criminal offence

Na pánovi profesorovi Šimovčekomu obdivujem, okrem mnohých iných vecí, že keď na konferencii začne svoj príspevok, nikdy neviete, či bude trvať dlho alebo krátko, dô-

ležité je, že vždy udrie klinček po hlavičke. A tak, keďže pri zborníku z jeho ostatného jubilea som sa čo sa týka laudácie celkom rozpísal, teraz sa pokúsím mu vzdať úctu tým, že sa budem snažiť, aj keď trochu neobratne, ho napodobniť. Pán profesor, ďakujem Ti za to, že si stále taký, aký si. Ja osobne a mnohí ďalší Ti vdčíme za veľmi veľa.

Úvod

„Kategorizácia trestných činov má tradične podobu minimálne bipartície (zločin, prečin...),“ (napr. Trestný zákonník Spolkovej republiky Nemecko, český Trestný zákonník, slovenský Trestný zákon) „...alebo tripartície (zločin, prečin, priestupok, napr. rakúsky trestný zákonník z r. 1852, francúzsky Code Pénal z r.1810), popr. kvadripartície (...trestný kódex Ruskej federácie z roku 1996).“¹

Z uvedeného je zjavné, že delenie trestných činov, v prípade delenia na dve kategórie bipartícia trestných činov a v prípade delenia na tri kategórie tripartícia trestných činov, nie je žiadnou novinkou a má vo svete dlhodobú tradíciu a svoje miesto v rámci štruktúry trestných zákonníkov i celého trestného práva. Dokonca angloamerický právny systém delí trestný čin (crime) na menej závažný trestný čin (misdemeanor) a na závažný trestný čin (felony).²

Cieľom tohto článku je podrobiť súčasnú slovenskú bipartíciu trestných činov analýze, do akej miery, vlastne ide o bipartíciu a či náhodou nejde o tripartíciu trestných činov či o nejaké iné delenie a do akej miery je tento inštitút v takejto podobe potrebný v našom právnom poriadku, či niektoré jeho aspekty nemôžu byť politicky a mediálne zneužiteľné a zároveň navrhnúť, ako by toto delenie trestných činov mohlo byť usporiadané *de lege ferenda*.

Zároveň podotýkam, že tento článok sa nezaobera konkurenciou medzi dvoma kategóriami verejnoprávných deliktov, trestným činom a správnym deliktom, na ktorú sa tiež vzťahuje zásada *ne bis in idem*. „Zákaz dvojakého trestného stíhania a potrestania za totožný skutok (*ne bis in idem*) je ústavnou zásadou (čl. 50 ods. 5 Ústavy a čl. 4 ods. 1 Protokolu č. 7 Európskeho dohovoru). Zmyslom danej zásady je zabrániť opakovaniu trestného stíhania za rovnaký spáchaný skutok.“³

¹ Šámal, P. a kol. *Trestní zákoník. Komentář. 3. vydání*. Praha: C.H. Beck, 2023, s. 300.

² Merriam webster. *Dictionary. Crime. Felony. Misdemeanor*. [online]. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/crime>; <https://www.merriam-webster.com/dictionary/felony>; <https://www.merriam-webster.com/dictionary/misdemeanor>.

³ Záhora, J. – Šimovček, I.: *Zákon o trestnej zodpovednosti právnických osôb. Komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016, s. 287.

1. Nástup bipartície trestných činov v roku 2005

Deklarovaná bipartícia trestných činov sa na Slovensku zaviedla opätovne prijatím zákona č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov (ďalej len „TZ“ alebo „Trestný zákon“). Stanovil ju § 9 TZ jednoduchou vetou: „Trestný čin je prečin a zločin.“

Prvý komentár k tomuto Trestnému zákonu od jeho rekodifikátorov význam tohto znovuzavedenia dvoch kategórií trestných činov odôvodnil nasledovne, citujem:

„Trestnými činmi sú prečiny a zločiny. Touto kategorizáciou sa Slovenská republika vracia k tradícii delenia trestných činov v mezivojnovom období. Znamená to aj návrat k pôvodnej bipartícii súdne trestných činov platnej do 1. júla 1990. Nejde o samoučelné delenie trestných činov. Umožňuje presnejšie vyjadrenie ich rôznej závažnosti a škodlivosti, lepšie dokumentuje štruktúru evidovanej kriminality, podiel závažných trestných činov a ich pomer k menej závažnej kriminalite. Kategorizácia ďalej umožní podstatne odlišiť zložitost' trestného konania o jednotlivých kategóriách trestných činov. Konkrétne konanie o menej závažných prečinoch, ktoré bolo doteraz zbytočne formálne a zdĺhavé, napomôže zjednodušiť a urýchliť a tiež môže prispieť k vytvoreniu priestoru pre vykonanie skutočne kvalitného a dôsledného trestného konania o obzvlášť závažných zločinoch, ktorých kategória sa tiež zavádza. Z hľadiska teoreticko-praktického však naďalej zostáva nadradeným pojmom trestný čin“⁴, koniec citácie.

Netreba však zabúdať na jednu podstatnú maličkosť, poznáme ešte aj tretiu kategóriu trestného činu a tým je obzvlášť závažný zločin, ktorý je definovaný v § 11 ods. 3 TZ, teda v rámci paragrafu upravujúceho zločin a je vnímaný ako subkategória zločinu. Oficiálne preto stále v podmienkach slovenského Trestného zákona hovoríme o bipartícii a nie o tripartícii. Je to ale teoreticky správne riešenie? Naozaj máme len bipartíciu a nie tripartíciu? Inak povedané, nie sú praktické dôsledky delenia zločinu na zločin a obzvlášť závažný zločin takého charakteru, že fakticky tu máme tripartíciu? Alebo ešte niečo viac?

2. Bipartícia, tripartícia, či multipartícia trestných činov?

Skúsme sa pozrieť na jednotlivé rozdiely medzi rôznymi kategóriami trestných činov najskôr z hmotnoprávneho a potom procesného hľadiska a to

⁴ Samaš, O. – Stiffel, H. – Toman, P.: *Trestný zákon. Stručný komentár*. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 29.

najskôr z hľadiska delenia na prečiny a zločiny, potom z hľadiska delenia na prečin, zločin a obzvlášť závažný zločin a napokon na špecifiká, ktoré stanovujú ešte iné kritéria delenia trestných činov, spravidla typ trestného činu s určitou výškou trestnej sadzby.

Z hmotnoprávneho hľadiska má bipartícia na zločiny a prečiny nasledovné dôsledky:

- materiálny korektív sa môže aplikovať iba pri prečine (formálno-materiálne chápanie tejto kategórie trestného činu), nie pri zločine (formálne chápanie tejto kategórie trestného činu),
- vývinové štádium trestného činu prípravy je trestné iba pri zločine, nie pri prečine.

Hmotnoprávne dôsledky faktickej tripartície na prečin, zločin a obzvlášť závažný zločin sa zas vyskytujú pri týchto inštitútoch:

- pri recidíve zločinu sa zvýši dolná hranica zákonom ustanovenej trestnej sadzby o jednu tretinu, v prípade obzvlášť závažných zločinov o jednu polovicu, pri prečinoch nie,
- podmienčné prepustenie z výkonu trestu odňatia slobody je pri prečine možné po polovici výkonu trestu, pri zločine po dvoch tretinách výkonu trestu a pri obzvlášť závažnom zločine po troch štvrtinách výkonu trestu,
- pri obzvlášť závažnom zločine sa zakladá osobná pôsobnosť slovenského Trestného zákona ak bol čin spáchaný mimo územia Slovenskej republiky proti občanovi Slovenskej republiky a v mieste činu je čin trestný alebo ak miesto činu nepodlieha žiadnej trestnej právomoci, to pri prečine alebo iba zločine neplatí,
- trest straty čestných titulov a vyznamenaní možno uložiť len pri obzvlášť závažných zločinoch.

Ďalšie hmotnoprávne inštitúty používajú pojem prečin, zločin či obzvlášť závažný zločin s určitými modifikáciami bez ohľadu na bipartíciu trestných činov či faktickú tripartíciu trestných činov, najmä:

- upustenie od potrestania sa vzťahuje iba na prečiny, ktorými nebola spôsobená smrť ani ťažká ujma na zdraví,
- trest povinnej práce sa síce môže ukladať len za prečin, ale len za taký, ktorého horná hranica trestu odňatia slobody neprevyšuje päť rokov.

Trestný zákon zároveň pozná aj osobitné kategorizácie trestných činov bez ohľadu na to, či sú zločinnými, prečinnými alebo obzvlášť závažnými zločinnými, v zásade sú tieto kategorizácie riešené na základe toho, či ide o úmyselný alebo nedbanlivostný trestný čin (napr. pokus trestného činu je možný len pri úmyselných trestných činoch, trest zákazu pobytu možno uložiť len pri úmyselnom trestnom čine) alebo na základe výšky trestných sadzieb:

- obmedzenia mimoriadneho zníženia trestu odňatia slobody pod zákonom ustanovenú trestnú sadzbu,
- možnosť uložiť trest domáceho väzenia.

Zároveň Trestný zákon pozná aj hybridné riešenia, ktoré delia trestné činy podľa rôznych kritérií, pričom čiastočne sa zohľadňuje aj delenie na prečin, zločin či obzvlášť závažný zločin:

- využitie pri konštrukcii asperačnej (zostrujúcej) zásady, ktorá zvyšuje hornú hranicu trestnej sadzby trestu odňatia slobody o jednu tretinu, avšak len v prípade, že ide aspoň o dva úmyselné trestné činy vo viacčinnom súbehu a aspoň jeden z nich je zločin,
- vonkajšia diferenciácia výkonu trestu odňatia slobody (kde do maximálneho stupňa strázenia sa zaraďujú aj páchatelia obzvlášť závažných zločinov, na ostatné stupne strázenia sú kritériá na zaradenie iné),
- možnosť uloženia peňažného trestu,
- podmienky uloženia trestu prepadnutia majetku,
- podmienky uloženia ochranného dohľadu,
- premlčanie trestného stíhania.

Ako je teda badateľné z vyššie uvedeného prehľadu, praktické hmotno-právne dôsledky delenia trestných činov podľa oficiálnej bipartície sa aplikujú v dvoch veľkých množinách prípadov, faktická tripartícia sa aplikuje v štyroch množinách prípadov, ďalšie dve množiny prípadov síce z bipartície vychádzajú, ale sú osobitne modifikované, najmenej v štyroch množinách prípadov sa trestné činy diferencujú na základe iných kritérií a v šiestich množinách prípadov sa síce bipartícia či faktická tripartícia trestných činov vyskytuje, ale zároveň v premiešanej podobe aj s inými kritériami.

Aký teda z toho vyplýva záver? Že z hmotnoprávneho hľadiska napriek tomu, ako je formulovaný § 9 Trestného zákona, v skutočnosti slovenský Trestný zákon takmer nepracuje s bipartíciou trestných činov, dokonca častejšie pracuje s tripartíciou trestných činov a navyiac aj s mnohými inými deleniami kategórii trestných činov a teda z faktického hľadiska je slovenský Trestný zákon postavený na multipartícii trestných činov.

Za takejto situácie nie je odôvodnené z vedeckého ani praktického hľadiska zotrvávať na oficiálnej bipartícii trestných činov, pretože tá sa ukazuje ako teoretický konštrukt, ktorému praktická legislatíva „*prerástla cez hlavu*“ už v štádiu prípravy rekodifikácie Trestného zákona. Akékoľvek praktické delenie trestných činov je potrebné dosiahnuť, dá sa to urobiť bez použitia pojmov zločin a prečin.

Iný môže byť pohľad na bipartíciu trestných činov z **hľadiska procesného práva**. Veď na tento význam upozorňovali niektorí duchovní otcovia rekodifikácie a jej propagátori (v dobrom slova zmysle) už pred samotnou rekodifiká-

ciou: „...ukazovalo sa neúnosným držať jednotný procesný režim pre závažné, menej závažné a dokonca trestné činy skutkovo jednoduché.“⁵ Tak sa teda poďme pozrieť, či sa tento predpoklad naplnil aj v praxi?

Z procesnoprávneho hľadiska musíme konštatovať, že čistá bipartícia na zločiny a prečiny nemá v Trestnom poriadku svoje vyjadrenie, jednoducho len na základe týchto rozdeľovacích kritérií nefunguje žiadny trestnoprocesný inštitút.

Procesnoprávne dôsledky faktickej tripartície na prečin, zločin a obzvlášť závažný zločin sa zas vyskytujú pri týchto inštitútoch:

- možnosť zastúpenia advokáta ako obhajcu advokátskym koncipientom,
- celkové lehoty trvania väzby (v niektorých aspektoch však vstupujú aj ďalšie kritériá, napr. ak bol trestný čin spáchaný zločineckou skupinou alebo ide o niektorý z trestných činov terorizmu),
- rozhodnutie o zadržanej osobe (iná lehota pri obzvlášť závažnom zločine).

Trestný poriadok zároveň pozná aj osobitné kategorizácie trestných činov bez ohľadu na to, či sú zločinmi, prečinmi alebo obzvlášť závažnými zločinnými, v zásade sú tieto kategorizácie riešené na základe toho, či ide o úmyselný alebo nedbanlivostný trestný čin alebo na základe výšky trestných sadzieb, (plus vymenované trestné činy). Tieto kategorizácie sa používajú pri nasledujúcich inštitútoch:

- predstieraný prevod,
- sledovanie osôb a vecí.
- vyhotovovanie obrazových, zvukových alebo obrazovo-zvukových záznamov,
- oznámenie údajov o telekomunikačnej prevádzke,
- porovnávanie údajov v informačných systémoch,
- teoreticky definícia extradičných trestných činov.

Zároveň Trestný poriadok pozná aj hybridné riešenia, ktoré delia trestné činy podľa rôznych kritérií, pričom čiastočne sa zohľadňuje aj delenie na prečin, zločin či obzvlášť závažný zločin. Tieto kategorizácie sa používajú pri nasledujúcich inštitútoch:

- podmienky využitia inštitútu agenta,
- vecná príslušnosť súdov vrátane pôsobnosti špecializovaného trestného súdu,
- podmienky povinnej obhajoby,
- časť úpravy týkajúca sa zadržania zásielok,
- odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky,

⁵ Mathern, V.: Aké budú nové trestnoprávne kódexy. Úvahy nad návrhmi nového Trestného zákona a Trestného poriadku. 2. časť. In: *Justičná revue*, 2003, r. 55, č. 12, s. 1100.

- použitie legendy pri svedkovi,
- vyšetrovanie sa vykonáva pri zločinoch a pri prečinoch za splnenia ďalších podmienok, o ostatných prečinoch sa vykonáva skrátené vyšetrovanie, ale aj v rámci tohto je vnútorná diferenciácia, ktorý policajt má ktoré prečiny vyšetrovať v rámci skráteného vyšetrovania,
- podmienené zastavenie trestného stíhania,
- inštitúty spojené so spolupracujúcim obvineným z hľadiska trestných činov, na ktorých objasnení sa podieľa,
- zmier,
- konanie pred samosudcom a pred senátom.

Ako je teda badateľné z vyššie uvedeného prehľadu, praktické procesno-právne dôsledky delenia trestných činov podľa oficiálnej bipartície sa neaplikujú vôbec, faktická tripartícia sa aplikuje v troch množinách prípadov, v šiestich množinách prípadov sa trestné činy diferencujú na základe iných kritérií a najväčšiu skupinu tvorí kategorizácia, ktorá síce bipartíciu či faktickú tripartíciu trestných činov využíva, ale zároveň v premiešanej podobe aj s inými kritériami a to v jedenástich množinách prípadov.

A aký záver vyplýva z analýzy procesných inštitútov vzhľadom ku bipartícii trestných činov? Že z procesnoprávneho hľadiska Trestný poriadok s čistou formou bipartície nepracuje a to dokonca ani v prípade predpokladaného najvýznamnejšieho procesnoprávneho dopadu bipartície, delenia na vyšetrovanie a skrátené vyšetrovanie. A aj tam, kde bipartíciu alebo faktickú tripartíciu používa, najčastejšie sa využíva v hybridnej podobe aj s mnohými inými subdefiničnými kritériami delenia kategórii trestných činov. Z faktického hľadiska je slovenský Trestný poriadok rovnako ako aj Trestný zákon postavený na multipartícii trestných činov.

Za takejto situácie neexistujú ani procesnoprávne dôvody z vedeckého či praktického hľadiska na zotrvaní na oficiálnej bipartícii trestných činov, pretože tá sa ukazuje ako teoretický konštrukt, ktorému praktická legislatíva „*prerástla cez hlavu*“ už v štádiu prípravy rekodifikácie Trestného poriadku. Akékoľvek praktické delenie trestných činov pre procesné účely je potrebné dosiahnuť, dá sa to urobiť bez použitia pojmov zločin a prečin.

3. Zločin – pojem presahujúci odborný význam

Dovolím si však upozorniť ešte na jeden aspekt želaného efektu delenia trestných činov na zločiny a prečiny, ktorý priznali rekodifikátori Trestného zákona v jeho prvom komentári: „*Nejde o samoučelné delenie trestných činov. Umožňuje presnejšie vyjadrenie ich rôznej závažnosti a škodlivosti, lepšie dokumen-*

tuje štruktúru evidovanej kriminality, podiel závažných trestných činov a ich pomer k menej závažnej kriminalite“⁶, koniec citácie.

Takže jedným z cieľov bipartície trestných činov bolo pomenovanie závažnej a menej závažnej trestnej činnosti. Na aký účel? Na odborný a vedecký účel? Možno pôvodne áno. Ale pozrime sa, ako to dopadlo. Pri úmyselných trestných činoch rozhoduje o tom, či ide o zločin alebo o prečin či o obzvlášť závažný zločin (a to najmä pred novelou Trestného zákona, ktorá výraznejšie znížila trestné sadzby za majetkové a ekonomické trestné činy) len výška hornej, pri obzvlášť závažných zločinoch dolnej hranice trestnej sadzby trestu odňatia slobody. V kombinácii s príliš „rozvetvenými“ kvalifikovanými skutkovými podstatami, ktoré obsahujú množstvo kvalifikačných znakov, ktoré mnohokrát v konkrétnom prípade z materiálneho hľadiska závažnosť činu ani nezvyšujú, a v kombinácii s mnohokrát naozaj zbytočne vysokými trestnými sadzbami, je reálne vyjadrenie závažnosti trestného činu podľa toho či ide o prečin, zločin alebo obzvlášť závažný zločin z odborného a vedeckého hľadiska minimálne diskutabilné, podľa môjho názoru dokonca mimoriadne nepresné a zavádzajúce.

Uvediem môj obľúbený príklad, aj keď v tomto prípade ide len o zločiny a obzvlášť závažné zločiny. Trestný čin lúpeže mal v predchodcovi súčasného trestného zákona v rámci kvalifikovaných skutkových podstát šesť kvalifikačných znakov, súčasný český Trestní zákoník má v rámci kvalifikovaných skutkových podstát lúpeže šesť kvalifikačných znakov, ale súčasný slovenský Trestný zákon má v rámci kvalifikovaných skutkových podstát lúpeže tridsaťpäť kvalifikačných znakov. Myslím, že uvedené čísla hovoria sami za seba.

Pojem zločin, podľa mojej mienky na rozdiel od pojmu trestný čin, však v sebe zahŕňa ešte jeden výrazný význam, ktorý niekedy priam drvivým spôsobom pôsobí na verejnosť. Podľa právnického slovníka od Dušana Hendrycha z roku 2009, „zločin je pojmom kriminologickým, politickým, právnym a iným.“⁷

Takže pojem zločin je aj pojmom politickým a pojmom mediálnym. Len si spomeňme na vyjadrenia politikov, keď hovoria o trestnom práve alebo obviňujú svojich rivalov, zväčša nehovoria o trestnom čine a o páchateloch trestného činu, ale o zločinoch a o zločincoch a samozrejme o zločineckých skupinách. Pozrime sa tiež na pár novinových titulkov: *Polícia pátra po Františkovi na FOTO: Je obvinený zo zločinu podvodu*⁸; *Akcia Súmrak: Zadržali Kaliňá-*

⁶ Šamaš, O. – Stiffel, H. – Toman, P.: *Trestný zákon. Stručný komentár*. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 29.

⁷ Hendrych, D. a kol. *Právnický slovník, 3. podstatně rozšířené vydání*. Praha: C.H. Beck, 2009, s. 1409.

⁸ Topky.sk. *Polícia pátra po Františkovi na FOTO: Je obvinený zo zločinu podvodu*. [online]. [cit.

ka. S Ficom sú obvinení zo založenia zločineckej skupiny⁹; Bestseller Fico: Časy, keď si organizovaný zločin podal ruku s úradom vlády¹⁰; Najzbytočnejší zločin Roberta Fica¹¹; NAKA obvinila viacero osôb, zločinecká skupina mala diskreditovať OČTK.¹² A takto by sme mohli pokračovať.

Politici by mali obviňovanie zo zločinov či trestných činov obmedziť na právoplatné odsudzujúce rozsudky. A médiá v rámci svojej úlohy informovať spokojne môžu používať menej výbušný pojem trestný čin.

Takže zo všetkých vyššie uvedených informácií mi vyplýva záver, že pojem zločin, je síce vo všeobecnosti nielen u nás, ale aj celosvetovo a tiež v historických súvislostiach, jednoznačne odborným trestnoprávnym pojmom, ktorého ďalšie legislatívne, praktické i teoretické využívanie je možné. Zároveň je to však aj pojem, ktorý sa využíva, nadužíva, podľa mňa aj zneužíva v politickej a mediálnej rovine. A keď si toto dáme do komparácie s vyššie uvedeným výskumom, podľa ktorého v slovenskej trestnoprávnej legislatíve v skutočnosti nemáme bipartíciu trestných činov ale multipartíciu trestných činov a to ako z hmotnoprávneho, tak aj procesného hľadiska, potom nám musí byť jasné, že v našej legislatíve pojem zločin nepotrebujeme. Spokojne si vystačíme s pojmom trestný čin a jeho prípadnými odnožami, pokiaľ si povieme, že nejaké jednotnejšie delenie alebo subdelenie trestných činov potrebujeme a nevystačíme si s vymedzením toho, na aké trestné činy sa ktorý trestnoprávny inštitút akým spôsobom vzťahuje pri každom takomto inštitúte, ako je to fakticky aj v súčasnosti.

4. De lege ferenda

V prípade rekodifikácie Trestného zákona a prípadne aj Trestného poriadku som presvedčený, že by sme mali využiť šancu na zjednodušenie rôznych

2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://www.topky.sk/gl/707043/2757745/Policia-patra-po-Frantiskovi-na-FOTO--Je-obvineny-zo-zlocinu-podvodu> .

⁹ Pravda. *Akcia Súrak: Zadržali Kaliňáka. S Ficom sú obvinení zo založenia zločineckej skupiny.* [online]. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/623970-zadrzali-exministra-vnutra-kalinaka-s-ficom-su-obvineni-zo-zalozenia-zlocineckej-skupiny/> .

¹⁰ Aktuality.sk. *Bestseller Fico: Časy, keď si organizovaný zločin podal ruku s úradom vlády.* [online]. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://www.aktuality.sk/clanok/Z8tPXKj/bestseller-fico-casy-ked-si-organizovany-zlocin-podal-ruku-s-uradom-vlady/> .

¹¹ SME. Tkačenko, P. *Najzbytočnejší zločin Roberta Fica.* [online]. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://komentare.sme.sk/c/22298666/najzbytocnejsi-zlocin-roberta-fica.html> .

¹² Teraz.sk *NAKA obvinila viacero osôb, zločinecká skupina mala diskreditovať OČTK.* [online]. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://www.teraz.sk/slovensko/brief-naka-obvinila-viacero-osob-zlo/735099-clanok.html> .

delení trestných činov, avšak je potrebné v každom jednotlivom prípade delenia sledovať účel tohto delenia.

Ak vezmeme do úvahy dnes už legendárnu novelu Trestného zákona, ktorá veľmi správne zásadne znížila trestné sadzby trestu odňatia slobody za majtkové a hospodárske trestné činy a tiež potrebu ďalšieho znižovania trestných sadzieb aj za iné trestné činy a potrebu väčšieho príklonu k alternatívnym trestom k trestu odňatia slobody, dostávame sa k otázke, či delenie trestných činov podľa výšky hranice trestnej sadzby je vôbec vhodné.

A je vôbec potrebné formálne nejako deliť trestné činy?

Z procesného hľadiska považujem za mimoriadne podstatné tri dôležité delenia trestných činov.

Prvým je delenie pre potreby vymedzenia trestných činov, pri ktorých je možné použiť informačno-technické prostriedky. Tu navrhujem vymedzenie podľa zavinenia, teda že informačno-technické prostriedky možno použiť pri vyšetrovaní úmyselných trestných činov. Je to trošku rozšírenie možností použitia informačno-technických prostriedkov oproti súčasnému stavu, ale je plne v súlade s aktuálnou koncepciou boja proti kriminalite, ktorá zdôrazňuje, že nie je tak ani podstatná výška trestu, ako je podstatná jeho neodvratnosť. A tá nastane iba pri účinnom vyšetrovaní. A úprimne povedané, napríklad pri drogových trestných činoch, býva často možné vzhľadom na množstvo omamnej alebo psychotropnej látky a vzhľadom na spôsob fungovania niektorých dealerov, týmto ľuďom dokázať iba trestný čin, ktorý ich posudzuje ako konzumentov, teda menej závažný trestný čin. Preto by bolo vhodné, aby sa informačno-technické prostriedky mohli použiť aj na takéto prípady, zníži sa tým riziko rozmachu drogovej trestnej činnosti. A zároveň sa tým zníži potreba tlačiť na vyššie trestné sadzby trestu odňatia slobody.

Druhé, organizačne-technicky azda najpodstatnejšie procesné delenie trestných činov, slúži na určenie, či sa má postupovať v režime vyšetrovania alebo skráteneho vyšetrovania. V tomto prípade súčasné hybridné delenie využívajúce delenie na zločiny a na prečiny s istou modifikáciou, kedy sa vyšetrovanie použije aj na prečiny, považujem za absolútne nevyhovujúce pre daný účel, pretože častokrát až počas objasňovania trestného činu sa preukáže, či tam určitý kvalifikačný znak bol prítomný alebo nie, čo je často rozhodujúce z toho hľadiska, či ide o zločin alebo o prečin. Za oveľa vhodnejšie riešenie považujem taxatívny výpočet trestných činov, na ktorý by sa vzťahoval režim skráteneho vyšetrovania a na všetky ostatné trestné činy by sa vzťahoval režim vyšetrovania.

Tretie procesnoprávne hľadisko delenia trestných činov by bolo odôvodnené z hľadiska maximálnych dôb trvania väzby a tu priznávam (aj keď je možné použiť podobné riešenie ako pri riešení režimu vyšetrovania a skrátene-

ného vyšetrovania), že by sa hodilo riešenie podľa závažnosti trestných činov, kde by pri závažnejších trestných činoch mohla byť stanovená možnosť dlhšieho trvania väzby. Aj keď závažnosť trestného činu ešte nemusí vyjadrovať komplikovanosť vyšetrovania (napr. pokračovací podvod postavený na tom, že páchatel osobne presvedčí desať dôchodcov, aby investovali do neexistujúceho fondu a spôsobí tak škodu 40. 000 eur. sa môže vyšetrovať jednoduchšie ako internetový podvod so škodou za 5000 eur.).

Otázne je hmotnoprávne hľadisko. Na aké účely potrebujeme ešte deliť trestné činy?

Súčasnú delenie na prečiny a zločiny je podľa mojej mienky dôležité najmä preto, že pri prečinoch je možné použiť materiálny korektív a pri zločinoch nie. Tu som od začiatku presvedčený, že toto je zlé riešenie, pretože v praxi sa vyskytujú aj zločiny, ktoré sú v konkrétnom prípade bagateľné. Typický príklad je trestný čin sexuálneho zneužívania. Áno, mnoho týchto trestných činov je príšerných a ich páchatelia si zasluhujú najtvrdšie možné tresty, veď čo si to pedofili dovoľujú, zneužívať malé deti. Ale žiaľ, spadajú sem aj také prípady, kedy dvaja mladí ľudia, ktorých vekovo delí napríklad jeden mesiac, spolu sexuálne žijú povedzme od štrnástich rokov. Kým jeden z nich nie je trestne zodpovedný, nie je tu žiadny trestný čin pre chýbajúci subjekt skutkovej podstaty trestného činu. Keď majú obaja pätnásť rokov, už to nie je ani trestný čin ani čin inak trestný. Ale ten mesiac, kedy jedna osoba má pätnásť rokov a druhá ešte len štrnásť, pätnásťročná osoba pácha zločin sexuálneho zneužívania. Žiaľ tento príklad nie je len teoretický konštrukt, v praxi sa obdobné šialené prípady vyskytujú. Preto som presvedčený, že materiálny korektív, resp. materiálny znak by mal byť prítomný pri všetkých skutkových podstatách trestných činov tak, ako tomu bolo do roku 2005. Teda z tohto pohľadu delenie na prečiny a na zločiny nepotrebujeme.

Avšak predsa len sa vyskytujú podstatne závažnejšie trestné činy, na ktoré sa musí vzťahovať prísnejší režim, než na iné trestné činy. Napríklad z pohľadu možnosti, po akom čase by existovala možnosť podmieneného prepustenia z výkonu trestu odňatia slobody, alebo z pohľadu existencie nejakej formy asperačnej zásady, alebo z pohľadu toho, pri ktorých trestných činoch by prioritne, či dokonca obligatórne, boli pri prvopáchateloch ukladané alternatívne tresty k trestu odňatia slobody a pri ktorých by bolo nutné uložiť nepodmienený trest odňatia slobody.

Na tento účel podľa mojej mienky postačuje návrat k osvedčenému vydeleniu subkategórie obzvlášť závažný trestný čin zo všeobecnejšej kategórie trestný čin, čo mimochodom funguje aj dnes pri vydelení z kategórie zločin (obzvlášť závažný zločin) a čo fungovalo aj v predchodcovi súčasného trestného zákona ako obzvlášť závažný trestný čin.

Na rozdiel od súčasnosti aj minulosti (aj keď predchodca súčasného trestného zákona bol v riešení tejto otázky hybridnej povahy) by som však subkategoriu obzvlášť závažný trestný čin nevymedzoval podľa výšky dolnej hranice trestnej sadzby, ale ako taxatívne vymedzené paragrafy, prípadne aj skutkové podstaty trestných činov. A to z toho dôvodu, aby do tejto kategórie spadali naozaj len tie trestné činy, pri ktorých je napríklad veľký záujem poslať aj prvopáchatela do výkonu trestu odňatia slobody, čo sú najmä závažnejšie násilné trestné činy.

Z uvedených dôvodov navrhujem nasledovnú definíciu pojmu trestný čin a jeho subkategoriu obzvlášť závažný trestný čin:

§... Trestný čin

Trestný čin je čin, ktorého protiprávnosť stanovuje tento zákon a vykazuje vyššiu než nepatrnú mieru závažnosti.

Stupeň závažnosti trestného činu je určovaný najmä významom chráneného záujmu, ktorý bol činom dotknutý, spôsobom vykonania činu, následkami činu pre spoločnosť a následkami činu pre obeť činu, okolnosťami, za ktorých bol čin spáchaný, mierou zavinenia a pohnútkou páchatela, skutočnosťou, či sa činu dopustil prvopáchatel alebo recidivista.

§..... Obzvlášť závažný trestný čin

Obzvlášť závažný trestný čin je subkategoriou trestného činu. Ak tento zákon neustanovuje osobitné ustanovenia o obzvlášť závažnom trestnom čine, použijú sa na obzvlášť závažný trestný čin ustanovenia o trestnom čine.

Obzvlášť závažnými trestnými činmi sú vražda podľa §..., (nasleduje taxatívny výpočet obzvlášť závažných trestných činov.

Záver

Kategorizácia trestných činov býva tradične založená na delení trestných činov na prečin a na zločin, čo je z hľadiska vertikálnej aj horizontálnej komparácie úplne jednoznačné. Pojmy prečin a zločin sú odborne správne termíny.

Po vykonanej analýze používania rôznych delení trestných činov v Trestnom zákone, teda z hmotnoprávneho hľadiska, i v Trestnom poriadku, teda z procesnoprávneho hľadiska vyplýva záver, že napriek tomu, ako je bipartícia trestných činov formulovaná v § 9 Trestného zákona, v skutočnosti slovenský Trestný zákon takmer nepracuje s bipartíciou trestných činov, Trestný poriadok vôbec nepracuje s bipartíciou trestných činov, dokonca častejšie pracujú s tripartíciou trestných činov a navyiac aj s mnohými inými deleniami

kategórii trestných činov a teda z faktického hľadiska je ako Trestný zákon tak aj Trestný poriadok postavený na multipartícii trestných činov.

Za takejto situácie nie je odôvodnené z vedeckého ani praktického hľadiska zotrvať na oficiálnej bipartícii trestných činov, pretože tá sa ukazuje ako teoretický konštrukt, ktorému praktická legislatíva „prerástla cez hlavu“ už v štádiu prípravy rekodifikácie Trestného zákona i Trestného poriadku. Akékoľvek praktické delenie trestných činov je potrebné dosiahnuť, dá sa to urobiť bez použitia pojmov zločin a prečin.

Legislatívne, praktické i teoretické využívanie tohto pojmu je samozrejme aj naďalej možné. Zároveň je to však aj pojem, ktorý sa využíva, nadužíva aj zneužíva v politickej a mediálnej rovine. A keď tento fakt pomerujeme s vyššie uvedeným výskumom, podľa ktorého v slovenskej trestnoprávnej legislatíve v skutočnosti nemáme bipartíciu trestných činov ale multipartíciu trestných činov a to ako z hmotnoprávneho, tak aj procesného hľadiska, potom nám musí byť jasné, že v našej legislatíve pojem zločin nepotrebujeme. Spokojne si vystačíme s pojmom trestný čin a jeho prípadnými odnožami, pokiaľ dospejeme k záveru, že nejaké jednotnejšie delenie alebo subdelenie trestných činov potrebujeme a nevystačíme si s vymedzením toho, na aké trestné činy sa ktorý trestnoprávny inštitút akým spôsobom vzťahuje pri každom takomto inštitúte, ako je to fakticky aj v súčasnosti.

V prípade rekodifikácie trestného zákona a prípadne aj trestného poriadku som presvedčený, že by sme mali využiť šancu na zjednodušenie rôznych delení trestných činov, avšak je potrebné v každom jednotlivom prípade delenia sledovať účel tohto delenia.

Avšak stále budú existovať podstatne závažnejšie trestné činy, na ktoré sa musí vzťahovať prísnejší režim, než na iné trestné činy. Napríklad z pohľadu možnosti, po akom čase by existovala možnosť podmieneného prepustenia z výkonu trestu odňatia slobody, alebo z pohľadu existencie nejakej formy asperačnej zásady, alebo z pohľadu toho, pri ktorých trestných činoch by priority, či dokonca obligatórne, boli pri prvopáchateľoch ukladané alternatívne tresty k trestu odňatia slobody a pri ktorých by bolo nutné uložiť nepodmienený trest odňatia slobody.

Na tento účel preto podľa mojej mienky postačuje návrat k osvedčenému vydeleniu subkategórie obzvlášť závažný trestný čin zo všeobecnejšej kategórie trestný čin.

LITERATÚRA

1. Aktuality.sk. *Bestseller Fico: Časy, keď si organizovaný zločin podal ruku s úradom vlády*. [online]. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://www.aktuality.sk/clanok/Z8tPXKj/bestseller-fico-casy-ked-si-organizovany-zlocin-podal-ruku-s-uradom-vlady/>.

2. Hendrych, D. a kol. *Právnický slovník, 3. podstatně rozšířené vydání*. Praha: C.H. Beck, 2009.
3. Mathern, V.: Aké budú nové trestnoprávne kódexy. Úvahy nad návrhmi nového Trestného zákona a Trestného poriadku. 2. časť. In: *Justičná revue*, 2003, r. 55, č. 12.
4. Pravda. *Akcia SÚmrak: Zadržali Kaliňáka. S Ficom sú obvinení zo založenia zločineckej skupiny*. [online]. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/623970-zadrzali-exministra-vnutra-kalinaka-s-ficom-su-obvineni-zo-zalozenia-zlocineckej-skupiny/>.
5. Samaš, O. – Stiffel, H. – Toman, P.: *Trestný zákon. Stručný komentár*. Bratislava: Iura Edition, 2006.
6. SME. Tkačenko, P. *Najzbytočnejší zločin Roberta Fica*. [online]. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://komentare.sme.sk/c/22298666/najzbytocnejsi-zlocin-roberta-fica.html>.
7. Šámal, P. a kol. *Trestní zákoník. Komentář. 3. vydání*. Praha: C.H. Beck, 2023.
8. Teraz.sk *NAKA obvinila viacero osôb, zločinecká skupina mala diskreditovať OČTK*. [online]. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://www.teraz.sk/slovensko/brief-naka-obvinila-viacero-osob-zlo/735099-clanok.html>.
9. Topky.sk. *Polícia pátra po Františkovi na FOTO: Je obvinený zo zločinu podvodu*. [online]. [cit. 2024-07-11]. Dostupné na internete: <https://www.topky.sk/gl/707043/2757745/Policia-patra-po-Frantiskovi-na-FOTO--Je-obvineny-zo-zlocinu-podvodu>.
10. Záhora, J. – Šimovček, I.: *Zákon o trestnej zodpovednosti právnických osôb. Komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016.
11. Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.
12. Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov.

Kontaktné údaje autora

prof. JUDr. Eduard Burda, PhD.

Katedra trestného práva, kriminológie a kriminalistiky

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

eduard.burda@flaw.uniba.sk

UMELÁ INTELIGENCIA A JEJ TRESTNOPRÁVNE ASPEKTY

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND ITS CRIMINAL ASPECTS

Dr. h. c. prof. JUDr. Jaroslav Ivor, DrSc.

Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Abstrakt: *Umelá inteligencia sa stáva fenoménom súčasného ľudského vývoja a existencie. Príspevok poukazuje na možné oblasti jej efektívneho využitia, ale aj bezpečnostné riziká, ktoré so sebou prináša. Osobitnú pozornosť upriamuje na formovanie primeraných regulačných pravidiel pre implementáciu do rôznych oblastí života spoločnosti. Otvára diskusiu o spôsobe riešenia právnej regulácie umelej inteligencie najmä s dôrazom na trestné právo.*

Kľúčové slová: *umelá inteligencia, riziká, pozitívne využitie, regulačné pravidlá, legislatíva EÚ, trestné aspekty, trestná zodpovednosť.*

Abstract: *Artificial intelligence is becoming a phenomenon of current human development and existence. The paper points out the possible areas of its effective use, but also the security risks it brings with it. Special attention is paid to the formation of adequate regulatory rules for implementation in various areas of the life of society. It opens a discussion on the way to solve the legal regulation of artificial intelligence, especially with an emphasis on criminal law.*

Key words: *artificial intelligence, risks, positive use, regulatory rules, EU legislation, criminal aspects, criminal liability.*

Takmer všetky svetové médiá v závere minulého roku informovali o konaní medzinárodného summitu o bezpečnosti umelej inteligencie, ktorý sa konal v dňoch 1. a 2. novembra 2023 v Bletchley Parku neďaleko Londýna. Prvé stretnutie tohto druhu sa uskutočnilo symbolicky na mieste, kde britskí analytici svojho času rozlúštili kód Enigma nacistického Nemecka, čím urýchlili koniec II. svetovej vojny.

Dvadsaťosem krajín sveta vrátane USA, Číny, Veľkej Británie i Európskej únie podpísalo tzv. Deklaráciu z Bletchley, v ktorej súhlasili „s potrebou medzinárodnej spolupráce“ v oblasti bezpečnosti umelej inteligencie s cieľom riešiť potenciálne riziká tejto technológie. Poprední vývojári v oblasti umelej inteligencie, vrátane spoločnosti Open AI, Google Deep Mind či Microsoft súhlasili, že budú spolupracovať s vládami na testovaní najnovších modelov umelej inteligencie pred aj po ich uvedení na trh. Generálny tajomník OSN Antonio Guterres na summite vyzval na „jednotnú, udržateľnú a globálnu

reakciu“ na hrozby umelej inteligencie. Britský premiér Rishi Sunak na záver summitu okrem iného uviedol: „Zosnulý Stephen Hawking raz povedal, že umelá inteligencia bude pravdepodobne to najlepšie alebo najhoršie, čo sa ľudstvu stane.“

Toto podujatie sa uskutočnilo v čase, keď viacerí odborníci varujú pred nebezpečenstvami novej technológie bez patričnej regulácie.

Len pre ilustráciu: miliardár Elon Musk a skupina expertov koncom marca minulého roku v otvorenom liste vyzvali na pozastavenie vývoja výkonných systémov umelej inteligencie, aby mohla byť preverená ich bezpečnosť. Predmetnú výzvu podpísalo viac ako tisíc odborníkov na umelú inteligenciu. Ich žiadosť podnietilo vydanie novej verzie chatbotu Chat GPT zvanéj GPT-4 z dielne americkej organizácie Open AI. (Chatbot je program alebo softvérový agent navrhnutý na interakciu s ľuďmi prostredníctvom chatovacieho rozhrania. Je vytvorený s cieľom simulovať rozhovor s reálnou osobou a poskytovať odpovede na otázky alebo riešiť problémy používateľov.)

Na Slovensku je možné pomocou aplikácie Chat GPT viesť konverzáciu s umelou inteligenciou rovnako ako so živým človekom (www.textic.sk). Najnovšia verzia zvaná GPT-4 ako systém syntetického generovania obrazu a zvuku má potenciál ohroziť autorské práva, ochranu osobných údajov či narušiť trh práce (napr. v médiách zverejnené falošné obrázky výbuchu v Pentagone, zatknutie exprezidenta Trumpa, zatknutie pápeža v bielej páperovej bunde). Experti zastávajú názor, že GPT-4 dokáže urobiť kyberzločinca aj z úplného amatéra. Ozývajú sa však i hlasy odborníkov, ktorí žiadajú úplné zastavenie vývoja umelej inteligencie (napr. významný americký expert Eliezer Yudkowsky).

Umelá inteligencia je v súčasnosti takmer všadeprítomná. Je jednou z najrýchlejších sa rozvíjajúcich technológií s obrovským potenciálom do budúcnosti. Umelá inteligencia je v technologickom svete označovaná aj ako AI, čo je skratka anglického slova „Artificial intelligence“ (ďalej AI).

Dnešný boom AI vytvára u mnohých ilúziu, že máme do činenia s akýmsi najnovším vynálezom. To však nie je pravda. Pokusy o napodobenie ľudskej inteligencie môžeme sledovať už niekoľko storočí.

AI sa často spája s robotmi (prinajmenšom s robotmi 3. a 4. generácie).

Slovo „robot“ vymyslel český spisovateľ Karel Čapek pre svoju divadelnú hru R.U.R. (v texte prekladané ako Rossumovi univerzálni roboti) z roku 1920, v ktorej varuje pred zneužitím techniky.

Niektoré zdroje tvrdia, že prvým tvorcom predchodcov robotov bol Archytas z Tarenta, starogrécky matematik a mechanik. V rokoch 400 až 350 pred naším letopočtom údajne postavil dreveného parného holuba, ktorý dokázal preletieť vzdialenosť 200 metrov.

Leonardo da Vinci vynášiel mechanického človeka, pripomínajúceho obrneného rytiera, v roku 1495. O niečo skôr, v roku 1478, vynášiel vozík s vlastným pohonom, ktorý mnohí moderní odborníci považujú za prvé programovateľné zariadenie v histórii. Namiesto pary či spaľovacieho motora ho poháňala vinutá pružina. Vozík sa pohyboval iba dopredu, ale „vodič“ mohol v určitých intervaloch otáčať kolesami umiestňovaním kolíkov do malých otvorov.

V roku 2004 sa talianski odborníci (dizajnéri, programátori, inžinieri a tesári) spojili, aby skonštruovali automatický vozík podľa návrhov Leonarda da Vinci. A podarilo sa im to.

V 30. rokoch 19. storočia prišiel anglický matematik Charles Babbage s konceptom sofistikovanej digitálnej kalkulačky – akéhosi analytického prístroja, o ktorom vývojár tvrdil, že dokáže vypočítať ťahy pre šachovú hru. V roku 1914 vyrobil riaditeľ španielskeho technologického inštitútu Leonardo Torres y Quevedo elektromechanické zariadenie schopné zahrať najjednoduchšie šachové koncovky takmer rovnako dobre ako človek.

Od polovice 30. rokov minulého storočia sa diskutovalo o problémoch vytvárania zariadení, schopných samostatného riešenia zložitých úloh. Alan Mathison Turing (anglický matematik a kryptograf, ktorý v r. 1936 vyvinul „Turingov stroj“ na dešifrovanie správ nemeckých vojsk) navrhol, aby sa za inteligentný považoval len taký stroj, ktorý by používateľ pri komunikácii s ním nedokázal odlíšiť od človeka.

V lete 1956 sa na Dartmouthskej univerzite v USA uskutočnila prvá pracovná konferencia The Dartmouth Summer Research Project on Artificial Intelligence za účasti vedcov ako McCarthy, Minsky, Newell, Simon, Shannon, Turing a ďalších, ktorí boli neskôr uznaní za zakladateľov umelej inteligencie (AI) ako vedy.¹

Chápanie pojmu „umelá inteligencia“ nie je v súčasnosti ani jednotné ani trvalé a pod týmto fenoménom sa skrýva neuveriteľne veľké množstvo rôznych predstáv, definícií, prístupov a teórií. Pritom musíme rozlišovať AI ako vednú disciplínu a AI ako projekt – výsledok vedecko-výskumnej či realizačnej činnosti.

Napriek nedostatku všeobecne akceptovateľnej definície termínu „umelá inteligencia“, ponúkam pre naše účely nasledovnú definíciu:

„Stručne povedané, je to inteligencia demonštrovaná strojmi, na rozdiel od tej, ktorú prejavuje človek. Je to oblasť štúdia v počítačovej vede, ktorá sa snaží reprodukovať to, čo robí ľudský mozog. To znamená vnímať zmyslami

¹ Spano, M.: Umelá inteligencia v orechovej škrupinke: Stručný úvod do umelej inteligencie... Martin Spano, 2019, s. 15.

svet, rozumieť a reagovať na reč, učiť sa, plánovať a riešiť problémy. Keďže ide o počítač, ktorý túto reprodukciu vykonáva, je to softvér, ktorý zabezpečuje túto inteligenciu.“²

V súvislosti s ďalším rozvojom umelej inteligencie je treba poznamenať, že tieto prognózy nie sú vôbec konzistentné. Aj dnes je bez diskusie, že viac či menej inteligentní roboti sú užitočnými autonómnymi elementami zložitých výrobných procesov. Súčasne však sú na svete aj viaceré katastrofické predpovede. V roku 2015 uznávané osobnosti ako Steven Hawking, Bill Gates alebo Elon Musk spolu s ďalšími zverejnili otvorený list o umelej inteligencii vyzývajúci na výskum o sociálnych dopadoch AI s konkrétnym výskumom o možných úskaliach AI.

Veľmi zaujímavá je v tomto smere aj prognóza významného vynálezcu a futurológa Raya Kurzweila:

- V roku 2029 umelá inteligencia dosiahne ľudské schopnosti a prejde Turingovým testom.
- Koncom 20. rokov 21. storočia vďaka nanobotom v našom tele (t. j. robotom mikroskopickej povahy, ktorými prestaneme byť závislými na vlastnej imunite a ktoré sú schopné zničiť rakovinové bunky v priebehu pár dní) vymizne väčšina nemocí.
- Koncom 30. rokov 21. storočia bude virtuálna realita na nerozoznanie od skutočnosti. Nepoznáte, či hovoríte s priateľom alebo jeho avатарom. Vďaka bezdrôtovým sieťam budeme môcť „telepaticky“ komunikovať s inými ľuďmi či strojmi.
- V 40. rokoch 21. storočia umelá inteligencia prekoná ľudskú inteligenciu násobkom niekoľko miliárd a nastane singularita. Väčšinu ľudských činností nahradia nanoboti schopní vytvoriť čokoľvek od jedla až po mestá. Bežnou realitou sa stanú ľudia s vylepšenými časťami svojho tela.
- Do roku 2045 mnohonásobne zvýšime svoju inteligenciu napojením našej mozgovej kôry na umelú mozgovú kôru v cloude.

Jeho kľúčovou predpoveďou teda je, že náš svet ovládne technologická singularita, kde stroje budú chytřejšie než ľudia. Súčasne ale tvrdí, že to neznamená, že by si „inteligentné“ stroje ľudí zotročili, ale budú nás naopak podporovať.³

Ak je však súčasná realita? Vo všeobecnosti môžeme vychádzať z programového vyhlásenia Európskeho parlamentu z júna minulého roku pri vyjednávacej pozícii k zákonu o AI. Konštatuje, okrem iného, že ekonomický rast a bohatstvo Európy sú veľmi úzko prepojené s tým, ako dokáže využívať

² Larinová, E.: Umelá inteligencia. Big data. Kriminalita, Torden 2021, s. 11-13.

³ Smejkal, V.: Kybernetická kriminalita, 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2022, s. 109.

dáta a nové technológie. Umelá inteligencia dokáže v našich životoch urobiť veľké zmeny – pozitívne, ale aj negatívne. Preto musí byť náležite regulovaná a monitorovaná.

V tomto zmysle si dovoľím prezentovať niekoľko výhod ale zároveň aj ohrození spojených s umelou inteligenciou:

Výhody umelej inteligencie:

- zlepšenie kvality zdravotnej starostlivosti pre občanov, bezpečnejšia a efektívnejšia doprava, lacnejšie a trvácnejšie výrobky a služby, zvýšenie úrovne vzdelávania,
- vo verejných službách nové príležitosti v oblasti verejnej dopravy, vzdelávania, energetiky, zefektívnenie nakladania s odpadmi,
- posilňovanie demokracie, prevencia trestnej činnosti.

Riziká umelej inteligencie:

- nedostatočné využitie umelej inteligencie, no súčasne aj nadmerné používanie umelej inteligencie, ako aj jej zneužívanie,
- zatiaľ nezodpovedaná otázka, kto bude zodpovedný za škody spôsobené umelou inteligenciou (výrobca, programátor, či používateľ),
- dopady na súkromie a ochranu osobných údajov (zariadenia na rozpoznávanie tváre, on line sledovanie, profilovanie, zneužívanie osobných údajov z databáz),
- dopady na zamestnanosť – zánik niektorých pracovných miest,
- používanie mimoriadne realistického falošného videa, zvuku, obrazu („deepfakes“), ktoré môžu predstavovať finančné riziká, poškodiť dobrú povesť, spochybníť rozhodovanie.

Úsilie o dosiahnutie nevyhnutnej právnej regulácie zo strany Európskeho parlamentu a Európskej rady vyvrcholilo prijatím Návrhu Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady, ktorým sa stanovujú harmonizačné pravidlá v oblasti umelej inteligencie (Akt o umelej inteligencii) zo dňa 14. júna 2023. Ide o prvý komplexný zákon o umelej inteligencii na svete. Nasledovali rokovania s krajinami EÚ zastúpenými v Rade EÚ. Cieľom bolo dosiahnuť finálnu dohodu o konečnom znení nariadenia. Schválenie tohto návrhu bolo výsledkom politického záväzku po publikovaní Bielej knihy o umelej inteligencii z 19. 2. 2020, kedy bol stanovený dvojaký cieľ: nabádať k využívaniu umelej inteligencie a zároveň riešiť riziká spojené s niektorými použitiami tejto technológie.

Európsky parlament dňa 13. marca 2024 schválil Nariadenie (akt o umelej inteligencii), ktorého znenie bolo dohodnuté v decembri 2023 so všetkými členskými štátmi, ktorý zaisťuje bezpečnosť a súlad so základnými právami a zároveň podporuje inovácie.

EÚ chce v rámci svojej digitálnej stratégie regulovať umelú inteligenciu

tak, aby zabezpečila lepšie podmienky pre vývoj a využívanie tejto inovatívnej technológie. Súčasne však prioritou Parlamentu je zabezpečiť, aby systémy umelej inteligencie používané v EÚ boli bezpečné, transparentné, sledovateľné, nediskriminačné a šetrné k životnému prostrediu. Na systém AI by mali dohliadať ľudia a nie automatizácia, aby sa predišlo škodlivým následkom. Parlament chce tiež stanoviť technologicky neutrálnu a jednotnú definíciu umelej inteligencie, ktorá by sa mohla uplatňovať na všetky existujúce i budúce systémy AI. Nové pravidlá stanovujú povinnosti pre poskytovateľov a používateľov v závislosti od úrovne rizika vyplývajúceho z AI.

Zaujímavým je čl. 5 Zákona o AI, ktorý taxatívne vymedzuje a vymenováva praktiky v oblasti umelej inteligencie, ktoré označuje za zakázané. Zároveň zákon o AI vo svojich ustanoveniach podrobne klasifikuje úrovne rizík vyplývajúcich z AI:

- a) vysokorizikové systémy AI – považujú sa za hrozbu pre ľudí (napr. kognitívna manipulácia správania osôb, klasifikácia ľudí na základe správania, sociálno-ekonomického postavenia, osobitných charakteristík),
- b) vysoké riziko – predstavujú systémy AI, ktoré majú negatívny vplyv na bezpečnosť alebo základné práva. Všetky vysokorizikové systémy AI sa budú posudzovať pred ich uvedením na trh a počas celého ich životného cyklu,
- c) obmedzené riziko – systémy AI, musia spĺňať minimálne požiadavky na transparentnosť, ktoré by používateľom umožnili prijímať informované rozhodnutia. Po interakcii s aplikáciami sa používateľ môže rozhodnúť, či ich chce ďalej používať.

V samostatnej 3. kapitole sa pojednáva o presadzovaní práva, kde sa predpokladá okrem ingerencie Únie aj správne alebo trestné konanie príslušného členského štátu.

V týchto súvislostiach je potrebné aspoň ilustratívne zmieniť sa o použití resp. zneužití umelej inteligencie pri páchaní trestnej činnosti. Technológie v podobe voľne využiteľnej umelej inteligencie sú dostupné prostredníctvom internetu každému. Hoci v podmienkach Slovenskej republiky ešte nie sú verejne známe rozsiahle prípady takejto trestnej činnosti, v zahraničí ide o pomerne bežný jav. Najčastejšie prípady s využitím umelej inteligencie sa objavujú vo forme podvodov alebo vydierania. Páchatelia týchto trestných činov prišli s metódami, ktoré sú pre väčšinu obyvateľstva pomerne vierohodné.

Umelá inteligencia totiž dokáže vytvárať tzv. deep fake videá. Ide o video, v ktorom je počítačovo vyrobená podobizeň osoby aj s jej hlasom. Tieto videá sú spôsobilé vytvoriť falošné výzvy na peňažnú pomoc, podvod alebo inú formu získania finančných prostriedkov. Obdobne vie umelá inteligencia vytvoriť falošné fotografie alebo videá so sexuálnym motívom, ktoré páchatelia

ponúkajú na predaj na internete, prípadne dotknuté osoby vydierajú, aby im za nezverejnenie takýchto obrazových snímok vyplatili odmenu.

Využitie umelej inteligencie pri páchaní trestnej činnosti je u páchatel'ov v obľube aj preto, že stačí jej naprogramovanie a nie je potrebné byť fyzicky pri tom, ako prebieha páchanie trestného činu. Umelá inteligencia dokáže takto fungovať v podstate bez zásahu človeka a páchatel' ju dokáže ovládať aj z iného miesta prostredníctvom internetového spojenia.

V súčasnosti je tiež veľmi diskutovaná koncepcia tzv. autonómnych vozidiel. V leteckej doprave je hojne rozšírený autopilot. Autopilot prijíma a rieši určité technické informácie, vyhodnocovaním ktorých udrží lietadlo v stabilnom lete na nastavenej trase.

Autonómne systémy umelej inteligencie sa najčastejšie používajú v osobných automobiloch. Všeobecne sa akceptuje šesť úrovní autonómnosti jazdy automobilu. Ide o klasifikáciu 0 až 5. Nultý stupeň predstavuje väčšinu automobilov jazdiacich v súčasnosti na cestách, ktoré ovláda sám vodič bez prítomnosti autonómnosti systému. V ďalších stupňoch pribúdajú vo výbave automobilu rôzne prvky autonómneho systému (tempomat, asistencia držania v jazdnom pruhu, brzdenie, odstup od iného vozidla), no ide o situácie, keď je dominantný vodič a preberá riadenie v prípade potreby. Posledný piaty stupeň je plne automatizované jazdenie, bez akejkoľvek aktivity ľudského vodiča. Takto vyvinutý stupeň autonómnej jazdy je však už vo forme testovania, ale i pokusov o zaradenie do cestnej premávky.

Právny poriadok SR zatiaľ nepozná právnu úpravu jazdy vozidiel s umelou inteligenciou, teda autonómnych automobilov.

V niektorých európskych štátoch, ale najmä v USA boli zaznamenané pokusy so začlenením autonómnych vozidiel do štandardnej cestnej premávky, súčasne sa však evidujú viaceré dopravné nehody takýchto vozidiel aj so smrteľnými následkami. V USA, ak sa nehoda nezakladá na nedbanlivosti vodiča, ale len na poruche automatizovaného systému, platia predpisy o zodpovednosti za výrobok. Vo vede trestného práva dosiaľ neboli zaznamenané ustanovenia o možnej trestnej zodpovednosti predprogramovaného robota t. j. autonómneho vozidla. Autopiloti nie sú právnymi subjektami. Súčasný právny rámec nielen na Slovensku, ale ani v Európskej únii nie je vyvinutý na riešenie otázok zodpovednosti autonómneho vozidla, teda AI.

Umelá inteligencia si hľadá svoje miesto v existujúcich právnych úpravách, či to už bude právo súkromné či verejné. Zároveň jej aplikácia v praxi začína vyvolávať vznik mnohých právnych otázok, ktoré však nemožno spoločne riešiť prostredníctvom existujúcich právnych úprav. Príkladom môže byť otázka občianskoprávnej zodpovednosti za škodu spôsobenú umelou inteligenciou. Poukázať však treba i na otázku trestnej zodpovednosti. Vychá-

dzajúc z toho, že robot s umelou inteligenciou pre nedostatok právnej subjektivity a nedostatok „slobodnej vôle“, nemôže mať právnu spôsobilosť, čím je jeho trestná zodpovednosť prakticky vylúčená. Dosiaľ neriešenou otázkou je, či by výrobca, programátor alebo prevádzkovateľ mal niesť zodpovednosť za prípadné protiprávne konanie robota s umelou inteligenciou. Zároveň treba konštatovať, že i tento príspevok snáď otvorí aktuálnu diskusiu o tom, že trestná zodpovednosť za konanie robotov s AI sa týka rôznych aspektov súčasnej trestnoprávnej dogmatiky a včasné legislatívne riešenie dôsledkov tohto technologického pokroku je preto v každom prípade žiadúce až nevyhnutné.⁴

LITERATÚRA

1. Biela kniha o umelej inteligencii – európsky prístup k excelentnosti a dôvere, <https://op.europa.eu/publication?language-sk>
2. Funta, R.: Umelá inteligencia a trestná zodpovednosť?, *Justičná revue*, Bratislava č.1/2019, s. 73-83
3. Funta, R., Plavčan, P.: Predstavy o trestnej zodpovednosti autonómneho riadenia vozidla, *Justičná revue*, 73, 2021, č. 10, s. 1150 – 1163.
4. Larinová, E.: Umelá inteligencia, Big data. Kriminalita, Torden 2021
5. Návrh Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady, ktorým sa stanovujú harmonizované pravidlá v oblasti umelej inteligencie, <https://eur.tex.europa.eu/legal-content/TXT>
6. Smejkal, V.: Kybernetická kriminalita, 3. vyd., Plzeň. Aleš Čenek, 2022
7. Spano, M.: Umelá inteligencia v orechovej škrupinke: Stručný úvod do umelej inteligencie..., Martin Spano, 2019
8. Umelá inteligencia: možné oblasti využitia a riziká, ktoré so sebou prináša, <https://www.europarl.europa.eu/news/sk/headlines/society/202009>
9. V sídle Bletchley Park sa skončil dvojdný summit o bezpečnosti AI, www.teraz.sk, 3.11.2023.

Kontaktné údaje autora:

Dr. h. c. prof. JUDr. Jaroslav Ivor, DrSc.
Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
jaroslavivor@gmail.com

⁴ Funta, R.: Umelá inteligencia a trestná zodpovednosť?, *Justičná revue*, Bratislava č. 1/2019, s. 73-83.

POSTAVENIE PROKURÁTORA V PREDSÚDNOM KONANÍ PO NOVELE TRESTNÉHO ZÁKONA

THE POSITION OF THE PROSECUTOR IN PRE-TRIAL PROCEEDINGS AFTER THE AMENDMENT TO THE CRIMINAL CODE

prof. JUDr. Jozef Čentěš, DrSc.

Katedra trestného práva, kriminológie a kriminalistiky,
Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Abstrakt: Autor príspevku sa zamýšľa nad postavením prokurátora a zmenou jeho oprávnení v predsúdnom konaní, ktoré zákonodarca ustanovil zákonom č. 40/2024 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony v znení zákona č. 41/2024 Z.z. Týmto zákonom boli doplnené niektoré oprávnenia prokurátora z hľadiska dozoru nad dodržiavaním zákonitosti v predsúdnom konaní. Tiež prišlo k posilneniu oprávnení sudcu pre prípravné konanie a s tým nadväzujúcemu oslabeniu oprávnení prokurátora v predsúdnom konaní. K týmto zmenám autor zaujíma vlastné názory.

Kľúčové slová: prokurátor, sudca pre prípravné konanie, policajt, sťažnosť, rozhodovanie, benefity, spolupracujúca osoba, ochrana základných práv a slobôd.

Abstract: The author of the paper reflects on the position of the prosecutor and the change of his powers in pre-trial proceedings, which the legislator established by Act No. 40/2024 Coll., which amends Act No. 300/2005 Coll. Criminal Act, as amended, and amending certain acts, as amended by Act No. 41/2024 Coll. This Act supplemented certain powers of the prosecutor in terms of supervision over the observance of legality in pre-trial proceedings. It also introduced strengthening of the powers of the pre-trial judge and the consequent weakening of the powers of the prosecutor in pre-trial proceedings. On these changes, the author proposes his own views.

Key words: prosecutor, pre-trial judge, police officer, complaint, adjudication, benefits, cooperating person, protection of fundamental rights and freedoms.

V súvislosti s významným životným jubileom pána prof. JUDr. Ivana Šimovčeka, CSc. dovoľujeme si využiť túto príležitosť, aby sme vzdali úctu tejto osobnosti slovenskej vedy trestného práva. Na tomto mieste zvýrazňujeme publikačnú činnosť pána prof. Šimovčeka, v oblasti tak trestného práva, ako aj kriminalistiky. V tejto publikačnej činnosti využil teoretické vedomosti z pedagogického pôsobenia, ako aj z praktickej činnosti na úseku vyšetrovania. Uvedené tvrdenie podporujeme vedeckými článkami, monografiami ako aj vysokoškolskými učebnicami. Významná je aj činnosť pána prof. Šimovčeka v rámci vysokoškolského vzdelávania na Akadémii Policajného zboru v Bratislave a Trnavskej univerzite, Právnickej fakulte a účasti v habilitačných a inauguračných konaniach.

Úvod

Národná rada Slovenskej republiky schválila zákon č. 40/2024 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony v znení zákona č. 41/2024 Z.z. (ďalej len „zákon č. 40/2024 Z.z.“).¹ Článkom II zákona č. 40/2024 Z.z. sa novelizoval Trestný poriadok (ďalej len „novela Trestného poriadku“), ktorý s výnimkou dvoch ustanovení pozastavených Ústavným súdom Slovenskej republiky (ďalej len „Ústavný súd SR“)² nadobudol účinnosť 15. marca 2024, resp. 20 marca 2024 (zrušenie Úradu špeciálnej prokuratúry Generálnej prokuratúry Slovenskej republiky). Viaceré novelizačné body priniesli zmenu postavenia a oprávnení prokurátora v predsúdnom konaní (postup pred začatím trestného stíhania, prípravné konanie), ku ktorým zaujímame vlastné vyjadrenie.

1. Prokurátor v predsúdnom konaní

Novelou Trestného poriadku prišlo k modifikovaniu viacerých ustanovení upravujúcich trestné konanie, ako regulačný rámec ustanovujúci postavenie a oprávnenia prokurátora v predsúdnom konaní. V tomto zmysle ďalej zameriame pozornosť na zmenu vzťahu prokurátora a policajta, resp. prokurátora a sudcu pre prípravné konanie.

1.1 Vzťah medzi prokurátorom a policajtom

Novela Trestného poriadku priniesla rozšírenie oprávnení prokurátora vo vzťahu k policajtovi v predsúdnom konaní. Konkrétne došlo k zmene osoby oprávnenej rozhodovať v prípade, ak policajt oznámi svoju zaujatosť z dôvodov podľa § 31 ods. 1 Trestného poriadku (do nadobudnutia účinnosti novely Trestného poriadku to bol bezprostredne nadriadený policajt). Po nadobudnutí účinnosti novely Trestného poriadku sa touto oprávnenou osobou stal prokurátor (tzv. dozorujúci prokurátor). Tento postup sa uplatní aj na oznámenie o zaujatosti doručené pred nadobudnutím účinnosti novely Trestného

¹ Účinnosť zákona č. 40/2024 Z.z. bola sčasti pozastavená uznesením Ústavného súdu SR z 28. februára 2024, sp. zn. PL. ÚS 3/2024, publikovaným v Zbierke zákonov Slovenskej republiky pod č. 41/2024 Z. z. V čase odovzdania tohto príspevku Ústavný súd SR rozhodol v merite veci nálezom z 3. júla 2024, sp. zn. PL. ÚS 3/2024.

² Tamže pozri II bodu 39, čl. II bodu 134 v časti týkajúcej sa § 567t ods. 4.

poriadku, o ktorých do tohto dátumu nebolo rozhodnuté. Rovnako platí, že prokurátor rozhoduje o sťažnosti voči uzneseniu policajta vydanému podľa § 32 ods. 3 Trestného poriadku, t. j. námietke zaujatosti policajta vznesenej napr. obvineným (pred nadobudnutím účinnosti novely Trestného poriadku to bol bezprostredne nadriadený policajt).

Ďalšie zmeny súvisia s precíznejšou úpravou spolupracujúcej osoby a benefitov jej poskytovaných. Vo vzťahu k policajtovi našu pozornosť zameriame na inštitút dočasného odloženia vznesenia obvinenia (§ 205 ods. 1 Trestného poriadku) a prerušenia trestného stíhania (§ 228 ods. 3 Trestného poriadku).

Podľa Dôvodovej správy k zákonu č. 40/2024 Z.z. (ďalej len „Dôvodová správa“) *„Dočasné odloženie vznesenia obvinenia predstavuje výnimku zo zásady legality a aj preto musia byť podmienky pre takéto opatrenie stanovené presnejšie ako v doterajšej úprave. Na rozdiel od iných benefitov by sa malo toto opatrenie v zásade viazať na odhaľovanie skupinových trestných vecí osobou, ktorá sa na tejto trestnej činnosti aj podieľa, odhaľujúc spolupáchateľov, resp. ďalších participantov na skupinovej kriminalite. Odloženie vznesenia obvinenia by zároveň malo byť terminované a jeho dôvody pravidelne vyhodnocované“.*

Ustanovením § 205 ods. 1 novely Trestného poriadku sa doplnila povinnosť policajta, aby v opatrení (vo forme záznamu), ktorým dôjde k dočasnému odloženiu vznesenia obvinenia, uviedol skutok pre ktorý malo byť vznesené obvinenie, právnu kvalifikáciu skutku (pomenovanie trestného činu a jeho označenie podľa Trestného zákona) a aké dôvody viedli k dočasnému odloženiu vznesenia obvinenia. Zaviedla sa právna úprava, aby o dočasnom odložení vznesenia obvinenia mohol kedykoľvek rozhodnúť vo svojej pôsobnosti prokurátor. Prokurátor je oprávnený takéto opatrenia policajta zrušiť (ako nezákonné alebo nedôvodné) a tiež rozhodnúť o predĺžení základnej lehoty troch mesiacov (dokedy môže byť dočasne odložené vznesenie obvinenie), a to o ďalšie dva mesiace (a to aj opakovane). Takáto právna úprava môže vytvoriť predpoklady pre lepšiu a účinnejšiu kontrolu zákonnosti a dôvodnosti poskytovania tohto benefitu.

Zmenu vo vzťahu medzi prokurátorom a policajtom predstavuje tiež § 228 ods. 3 novely Trestného poriadku, o prerušení trestného stíhania obvineného (spolupracujúcej osoby), o ktorom je v prípravnom konaní oprávnený výlučne rozhodnúť prokurátor. Uvedené rozhodnutie je vecne obdobným rozhodnutím, ako odloženie vznesenia obvinenia; pričom v prípade oboch zväzujeme dočasnosť dôvodov takéhoto rozhodnutia. Dôvodmi prerušenia trestného stíhania sú v tomto prípade výlučne dôvody súvisiace so vzájomnou výhodnosťou spolupráce medzi orgánom činným v trestnom konaní a spolupracujúcou osobou (obvineným). Toto ustanovenie určuje podmienky tejto spolupráce a ich vyhodnocovania tak, aby po ukončení spolupráce alebo

v prípade porušenia podmienok bolo rozhodnuté o pokračovaní v trestnom stíhaní a podľa priebehu spolupráce bol/nebol spolupracujúcej osobe (obvinenému) poskytnutý výsledný benefit (zastavenie trestného stíhania, podmieňné zastavenie trestného stíhania alebo mimoriadne zníženie trestu).

2. Vzťah medzi prokurátorom a sudcom pre prípravné konanie

2.1. Zmeny pri rozhodovaní o zásahoch do základných práv a slobôd

Novelou Trestného poriadku došlo tiež k zmene vzťahu medzi prokurátorom a sudcom pre prípravné konanie. Podstatou tejto zmeny je prehĺbenie súdnej kontroly a rozšírenie ďalších oprávnení sudcu pre prípravné konanie.³ Uvedené tvrdenie podporujeme znením § 2 ods. 3 novely Trestného poriadku podľa ktorého *„Ak tento zákon neustanovuje inak, pred začatím trestného stíhania alebo v prípravnom konaní o zásahoch do základných práv a slobôd podľa tohto zákona rozhoduje sudca pre prípravné konanie; sudca pre prípravné konanie rozhoduje aj v iných prípadoch, ktoré ustanovuje zákon, medzinárodná zmluva alebo priamo uplatniteľný právne záväzný akt Európskej únie. Sudca pre prípravné konanie pred začatím trestného stíhania alebo v prípravnom konaní rozhoduje vždy, ak podľa medzinárodnej zmluvy alebo priamo uplatniteľného právne záväzného aktu Európskej únie má subjekt trestného konania (§ 10 ods. 10) zaručený účinný prostriedok nápravy pred súdom.“*

Z uvedeného vyplýva, že rozhodovanie sudcu pre prípravné konanie v predsúdnom konaní môže vyplynúť nielen z Trestného poriadku, ale aj iného (trestnoprocesného) zákona, medzinárodnej zmluvy (napr. Charta základných práv Európskej únie v spojení s čl. 6 Zmluvy o Európskej únii), ktorá má prednosť pred zákonom alebo právne záväzného aktu EÚ (rozumie sa takého aktu, ktorý disponuje priamym účinkom, ktorým môže byť napr. nariadenie). V Dôvodovej správe predkladateľ zvýraznil právo na prístup k súdu už v predsúdnom konaní na základe rozsudkov Súdneho dvora Európskej únie (Gavonozov II z 11. novembra 2021, vo veci C-852/19 a V.S. z 26. januára 2023, vo veci C-205/21).

³ K oprávneniam sudcu pre prípravné konanie sme sa podrobnejšie vyjadrili v príspevku ČENTĚŠ, J.: Rozšírenie oprávnení sudcu pre prípravné konanie v novele Trestného zákona, prezentovanom na konferencii Košické dni trestného práva, VIII. ročník, 19.-20. júna 2024, Košice. Prvýkrát sme sa k tejto téme komplexne vyjadrili v rámci našej prednášky na Univerzite Komenského v Bratislave Právnickej fakulte, konanej 8. apríla 2024 pod názvom „Relevantné zmeny Trestného poriadku“.

S prihliadnutím na postupnú harmonizáciu právnych poriadkov členských štátov EÚ aj na trendy moderného trestného práva EÚ podporujeme prehĺbenie súdnej kontroly pri zásahoch do základných práv a slobôd jednotlivca v predsúdnom konaní. V novele Trestného poriadku sa uvedené týka inštitútov predbežného príkazu na umiestnenie obvineného do zdravotníckeho zariadenia, ako aj prehliadky iných priestorov a pozemkov.

V prípade inštitútu predbežného príkazu na umiestnenie obvineného do zdravotníckeho zariadenia zákonodarca zaplnil právnú medzeru v Trestnom poriadku, ktorá spočívala v riešení situácie v prípade osoby (obvineného), ktorej duševný stav si vyžaduje jej hospitaláciu. Podľa novely Trestného poriadku v takomto prípade súd (po splnení zákonných podmienok) vydá predbežný príkaz na umiestnenie obvineného do zdravotníckeho zariadenia, a to spravidla na základe predchádzajúceho návrhu prokurátora. V prípravnom konaní vydá sudca pre prípravné konanie takýto predbežný príkaz v dvoch prípadoch.

V prvom prípade v prípade zadržania podozrivej osoby, ktorej zdravotný stav vyžaduje jej umiestnenie v zdravotníckom zariadení. V takomto prípade, ak policajt takúto osobu neprepustí zo zadržania, tak ju obviní a vypočuje (ak to jej zdravotný stav umožňuje). Následne vyšetrovací spis odovzdá prokurátorovi, ktorý podá súdu (sudcovi pre prípravné konanie) návrh na vydanie predbežného príkazu na umiestnenie obvineného do zdravotníckeho zariadenia a súčasne návrh na vyšetrovanie duševného stavu obvineného. Novela Trestného poriadku ustanovuje výnimku v prípade, ak je nutné obvineného umiestniť do zdravotného zariadenia okamžite (bezodkladne) z dôvodu zdravotného stavu obvineného. V takomto prípade policajt môže obvineného odovzdať zdravotníckemu zariadeniu aj bez súdneho príkazu. Zákonnými podmienkami tohto postupu sú: že tak policajt koná :

- i) predchádzajúci súhlas prokurátora a
- ii) prokurátor najneskôr do 24 hodín od umiestnenia obvineného do zdravotníckeho zariadenia podá návrh sudcovi pre prípravné konanie na vydanie príkazu.

Nesplnenie týchto zákonných podmienok má za následok, že prokurátor prepustí príkazom obvineného z umiestnenia v zdravotníckom zariadení.

Novela Trestného poriadku ustanovuje tiež postup v prípade, ak je obvinený už umiestnený v zdravotníckom zariadení z dôvodu zdravotných problémov, ktoré znemožňujú jeho umiestnenie (držanie) v cele policajného zariadenia alebo, ak v takomto zariadení umiestnený nie je, a je dôvodne podozrivý, že sa má dopúšťať páchania činu (skutku) kvalifikovaného ako trestný čin, v stave vyvolanom duševnou chorobou.

Tento postup sa aplikuje v prípade dôvodného predpokladu (očakávania) o zastavení trestného stíhania obvineného, ktorý nebol v čase činu (skutku)

pre nepríčetnosť trestne zodpovedný. V podanom návrhu prokurátor tiež konkretizuje zdravotný stav obvineného, ktorý svedčí o stave vyvolanom duševnou chorobou a to spravidla na základe lekárskejších správ, prípadne iných listinných podkladov. Ak sa sudca pre prípravné konanie stotožní s návrhom prokurátora vydá v zákonom ustanovenej lehote (najneskôr do 48 hodín) odôvodnený príkaz, ktorý okrem náležitostí podľa 181 ods. 1 Trestného poriadku, obsahuje aj označenie zdravotníckeho zariadenia (presný názov a adresa) a moment obmedzenia osobnej slobody obvineného a zabezpečí jeho bezodkladný výkon (realizáciu) dodania do zdravotníckeho zariadenia spravidla prostredníctvom Policajného zboru. V prípade, ak návrhu nevyhovie uvedie túto skutočnosť v uznesení (voči ktorému nie je prípustná sťažnosť) a bezodkladne obvineného prepustí písomným príkazom na slobodu.

V druhom prípade sa tento postup aplikuje, ak trestné stížanie obvineného bolo pre nepríčetnosť obvineného zastavené (§ 215 ods. 1 písm. e) Trestného poriadku) a pobyt obvineného na slobode je nebezpečný (z dôvodu jeho duševnej poruchy). Následne prokurátor vydá uznesenie o zastavení trestného stížania, zároveň podá súdu návrh na uloženie ochranného liečenia a návrh na vydanie predbežného príkazu na umiestnenie obvineného do zdravotníckeho zariadenia. Uznesenie o zastavení trestného stížania nadobudne právoplatnosť až po rozhodnutí súdu (sudcu pre prípravné konanie), ktorým vydal predbežný príkaz. V tomto zmysle vydanie predbežného príkazu slúži na preklopenie obdobia medzi vydaním uznesenia prokurátora o zastavení trestného stížania obvineného až do nadobudnutia právoplatnosti uznesenia súdu (sudcu pre prípravné konanie) o uložení ochranného opatrenia.

Sudca pre prípravné konanie rozhodne v lehote 3 mesiacov o neu(uložení) ochranného liečenia. V tejto lehote sudca pre prípravné konanie zhromažďuje potrebné podklady nevyhnutné na jeho rozhodnutia tak, aby mohol riadne rozhodnúť. Predĺženie lehoty je prípustné najmä z objektívnych dôvodov o 2 mesiace (a to aj opakovane), v takomto prípade sudca pre prípravné konanie primerane predĺži predbežný príkaz.

Novela Trestného poriadku ustanovuje tiež postup, keď prokurátor nepodá obžalobu, ale samostatne urobí návrh na uloženie ochranného opatrenia podľa § 235 písm. f) Trestného poriadku. V prípade, ak je pobyt obvineného na slobode nebezpečný z dôvodu jeho duševnej poruchy, prokurátor podá návrh súdu na vydanie predbežného príkazu na je umiestnenie do zdravotníckeho zariadenia. V takomto prípade samosudca alebo senát postupuje obdobne ako v predchádzajúcom prípade.

Zvýrazňujeme, že vo všetkých troch prípadoch (postupoch) po odpadnutí dôvodov umiestnenia obvineného v zdravotníckom zariadení, prokurátor

(v prípravnom konaní) príkazom prepustí obvineného zo zdravotníckeho zariadenia.

Ďalší spôsob prehľadania súdnej kontroly predstavuje vydanie príkazu na prehliadku iných priestorov alebo pozemkov, ktorý na základe novely Trestného poriadku je oprávnený vydať v predsúdnom konaní len sudca pre prípravné konanie. Z Dôvodovej správy vyplýva, že navrhovateľ sa inšpiroval českou právnou úpravou, kde bol dôvodom podobnej zmeny nález Ústavného súdu Českej republiky z 8. júna 2010, sp. zn. Pl. ÚS 3/09, ktorý v princípe konštatoval, že kvalitatívny rozdiel medzi domovou prehliadkou a prehliadkou iných priestorov a pozemkov neodôvodňuje rozdielny postup pri povolení týchto prehliadok, t. j. že neodôvodňuje taký postup, kedy by iné ako domové prehliadky (prehliadky iných priestorov a pozemkov) mohol povolať napr. aj iný orgán ako súd – štátny zástupca (v Slovenskej republiky prokurátor).

2.2 Zmeny v rozhodovaní o sťažnostiach proti rozhodnutiam prokurátora

Novela Trestného poriadku priniesla tiež zmeny v rozšírení okruhu rozhodnutí, v ktorých o sťažnosti proti uzneseniu prokurátora rozhoduje sudca pre prípravné konanie. Konkrétne v prípade pochybnosti o rozsahu práv a povinností podozrivého rozhodne na návrh policajta prokurátor uznesením, voči ktorému je prípustná sťažnosť. O sťažnosti rozhodne uznesením sudca pre prípravné konanie.

Táto zmena ustanovená § 33b novely Trestného poriadku súvisí s novelizovaním § 191 písm. e) Trestného poriadku v zmysle ktorého o sťažnosti proti rozhodnutiu, ktorým prokurátor rozhodol o rozsahu práv podozrivého podľa § 33b ods. 2 alebo ak podľa tohto zákona rozhodol vo veci, v ktorej subjekt trestného konania má podľa medzinárodnej zmluvy alebo priamo uplatniteľného právne záväzného aktu Európskej únie zaručený účinný prostriedok nápravy pred súdom.

2.3 Zmeny v meritórnych rozhodnutiach v prípravnom konaní

Novela Trestného poriadku priniesla zmeny v prípade meritórnych rozhodnutí vydávaných v prípravnom konaní. Tieto zmeny sa týkajú inštitútov zastavenia trestného stíhania (§ 215 ods. 1 písm. a) až c), ods. 3 Trestného poriadku) a podmieneného zastavenia trestného stíhania spolupracujúceho obvineného (§ 218 ods. 1 a 3 Trestného poriadku).

V prípade zastavenia trestného stíhania sú relevantné zmeny dôvodov

obligatórneho zastavenia trestného stíhania (§ 215 ods 1 1 písm. a) až c) Trestného poriadku) a fakultatívneho zastavenia trestného stíhania (§ 215 ods. 3 Trestného poriadku)..

Dlhodobu vnímame diskusiu o obligatórnych dôvodoch zastavenia trestného stíhania podľa § 215 ods. 1 písm. a) až c) Trestného poriadku, ktorých spoločnou podmienkou bola „**nepochybnosť**“.⁴ Táto podmienka spôsobovala, že v aplikačnej praxi prokurátori podávali obžaloby aj v prípade, keď bolo zrejmé, že „neustoja“ obžalobu v súdnom konaní, pretože existovala, čo aj malá pochybnosť a v takomto prípade rozhodoval súd. Dôsledkom tejto skutočnosti bolo spravidla oslobodenie obžalovaného spod obžaloby (najčastejšie podľa § 285 písm. c) Trestného poriadku). Uvedenú právnu úpravu sme považovali za prekonanú a nezodpovedajúcu postaveniu prokurátora v trestnom konaní, ktorý má povinnosť dokazovať na hlavnom pojednávaní vinu, na základe dôkazov zhromaždených v predsúdnom konaní a vykonaných na hlavnom pojednávaní. Z týchto dôvodov sme privítali novú právnu úpravu, ktorej zmysel vyjadrila Dôvodová správa nasledovne: „*V súlade s princípom kontradiktórnosti súdneho konania (hlavného pojednávania) platí, že „povinnosť prokurátora dokazovať na hlavnom pojednávaní vinu obžalovanému by sa mala prejavovať aj náležitou úpravou v prípravnom konaní, v ktorom by mal mať prokurátor jednoznačné oprávnenie nepodať obžalobu v prípadoch, v ktorých podľa názoru prokuratúry sa nepodarilo zhromaždiť dostatočné množstvo dôkazov na podanie obžaloby (či priamo na usvedčenie obžalovaného). Ak má mať prokurátor dôkazné bremeno v konaní pred súdom, tak právna úprava musí dať prokurátorovi možnosť podať obžalobu len v prípadoch, v ktorých je aj reálne možné preukázať vinu obžalovanému a tým dosiahnuť jeho odsúdenie*“.⁵

Novelou Trestného poriadku podmienku „nepochybnosti“ nahradilo slovné spojenie „**dostatočne odôvodnený záver**“, že sa skutok nestal; nie je trestným činom; že ho nespáchal obvinený. Logická je otázka, ako budú prokurátori v prípravnom konaní toto slovné spojenie vo svojich rozhodnutiach interpretovať. Podľa nášho názoru nepôjde o bezbrehé zastavenie trestného stíhania podľa § 215 ods. 1 písm. a), b) alebo c) Trestného poriadku. Dôsledné skúmanie zákonných podmienok tohto ustanovenia vyžaduje, aby prokurátori v súlade so zisteným skutkovým stavom a vykonaným dokazovaním, riadne (dostatočne) odôvodňovali uznesenia o zastavení trestného stíhania.

⁴ Podrobnejšie pozri BELEŠ, A. a kol.: Trestný poriadok. Eurokódex, Žilina, 2014, s. 33. ČEN-TEŠ, J., KURILOVSKÁ, L., ŠIMOVČEK, I., BURDA, E. a kol.: Trestný poriadok. II., § 196-569. Bratislava: C.H. Beck, 2021, s. 178 a nasl.

⁵ Podrobnejšie pozri ŠAMKO, P.: Kontradiktórnosť hlavného pojednávania (teoretické a praktické problémy konania pred súdom), text prednášky zverejnený na webovom sídle Justičnej akadémie Slovenskej republiky.

Tiež by mali v tomto uznesení uviesť, že výsledky vykonaného dokazovania neodôvodňujú záver o možnosti podania obžaloby.

Ustanovenie § 215 v ods. 3 novely Trestného poriadku prinieslo zásadnú zmenu v postavení sudcu pre prípravné konanie spočívajúcu v tom, že sa mu zverilo rozhodovanie v prípade zastavenia trestného stíhania obvineného (spolupracujúcej osoby) v prípravnom konaní. Uvedenú zmenu odôvodnil predkladateľ tým, že „extrémnou formou „kajúcnického“ benefitu bolo a je zastavenie trestného stíhania spolupracujúceho obvineného, o ktorom doteraz rozhodovala prokuratúra na základe vágnych kritérií, pričom išlo o rozhodnutie, ktorým bola výmenou za spoluprácu poskytovaná úplná beztrestnosť, a to bez možnosti podrobiť takéto rozhodnutie vo verejnom záujme súdnemu prieskumu (v dovolacom konaní). Kam až môže takáto bezbrehá úprava nasmerovať aplikačnú prax, ukázal prípad Adamčo proti Slovenskej republike. Zároveň podľa jeho názoru už po vyhlásení rozsudku Adamčo v roku 2019 Generálna prokuratúra Slovenskej republiky zverejnila stanovisko, v ktorom uviedla, že „samotný procesný inštitút tzv. korunného svedka ustanovený v Trestnom poriadku nie je v rozpore s Dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ale praktické využívanie tohto inštitútu by nemalo poskytovať absolútnu beztrestnosť tzv. korunného svedka v tých trestných veciach, v ktorých by jeho výpoveď mala byť len jedným priamym usvedčujúcim dôkazom páchatel'a zo spáchania trestnej činnosti. Generálna prokuratúra Slovenskej republiky v kontexte formulácie, aby odsúdení páchatelia závažnej organizovanej trestnej činnosti nemohli získať budúci zákonný profit vo forme obnovy trestného konania (v tomto prípade súdneho konania), zovšeobecni závery rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva z 12. novembra 2019 v konkrétnej trestnej veci vo vzťahu k orgánom činným v trestnom konaní a zváži uplatnenie legislatívnej iniciatívy vo vzťahu k inštitútu tzv. korunného svedka.“ Následne však nedošlo k potrebnej zmene v legislatíve, či v aplikačnej praxi. Spôsob využívania inštitútu spolupracujúceho obvineného kritizovala aj časť slovenskej právnickej obce a sudcovského stavu. (...). Tiež podľa Dôvodovej správy ponechať možnosť poskytnutia úplnej beztrestnosti kajúcnikom je možné iba za situácie, že výkon tejto právomoci bude plne pod kontrolou súdov. Preto sa navrhuje odňať túto pôsobnosť prokuratúre a zveriť ju sudcom pre prípravné konanie, čo umožní ďalší sťažnostný, resp. dovolací prieskum takýchto rozhodnutí, a to aj vo verejnom záujme (dovolanie ministra spravodlivosti) (...).“

Novelou Trestného poriadku sa ustanovením § 218 ods. 1 preniesla tiež pôsobnosť rozhodnúť v prípravnom konaní o podmienčnom zastavení trestného stíhania spolupracujúceho obvineného na sudcu pre prípravné konanie. Podľa Dôvodovej správy sa „navrhuje preniesť pôsobnosť rozhodovať o beztrestnosti kajúcnikov z prokurátora, ktorý je účastníkom „procesného obchodu“, na nezávislú inštitúciu, ktorou je jedine súd. Konkrétne podmienky rozhodovania o podmienčnom zastavení stíhania kajúcnika sa navrhujú identické ako pri rozhodovaní podľa § 215 ods. 3“.

3. K aplikačným poznatkom uplatňovania uvedených inštitútov

V rámci piatich prednášok pre sudcov, prokurátorov, vyšetrovateľov Policajného zboru a študentov k novele Trestného poriadku sme venovali pozornosť úvodným poznatkom z aplikácie skúmaných inštitútov (podrobnejšie bude možné novelu Trestného poriadku posúdiť až s väčším časovým odstupom).

Na základe získaných poznatkov konštatujeme, že pozitívne je vnímané rozšírenie oprávnení prokurátora vo vzťahu k policajtom, ktoré môže prispieť k precíznejšiemu a objektívnejšiemu rozhodovaniu o (ne)zaujatosti policajta a sprísneniu podmienok vedúcich k získaniu benefitov.

Kladne je tiež vnímaná právna úprava inštitútu vydávania predbežného príkazu na umiestnenie obvineného do zdravotníckeho zariadenia, ktorá vyplnila medzeru v Trestnom poriadku. Identifikovali sme však aplikačný problém tohto inštitútu spočívajúci v tom, že samotný postup nebol inštitucionálne zabezpečený zo strany zdravotníckych zariadení, ktoré o tejto zmene nemali vedomosť (prípadne neboli dostatočne vopred informované). Pri vydávaní príkazu na nariadenie a vykonanie prehliadky iných priestorov a pozemkov nám neboli doposiaľ signalizované závažnejšie aplikačné problémy.

Ďalej bolo akceptované doplnenie pojmu „podozrivý“ a to s ohľadom najmä na smernice EÚ. V aplikačnej praxi sme identifikovali odlišný postup orgánov aplikácie práva (orgány činné v trestnom konaní a súdy) pri konkretizácii práv a povinností podozrivého napr. z hľadiska povinnej obhajoby. Niektorí sudcovia pre prípravné konanie v tejto situácii odmietli vydávať opatrenia na ustanovenie obhajcu, a niektorí tieto opatrenia vydali. V tejto súvislosti pozitívne vnímame stanovisko Generálnej prokuratúry Slovenskej republiky (ďalej len „Generálna prokuratúra SR“), v ktorom zaujala právny názor na túto problematiku.⁶

Zároveň evidujeme výhrady k právnej úprave rozhodovania sudcu pre prípravné konanie o opravnom prostriedku (sťažnosti) proti uzneseniu prokurátora (§ 33b ods. 2 Trestného poriadku), ktoré je vnímané ako ďalší prostriedok formalizovania už aj tak ťažkopádneho trestného konania, ktoré sa bude ešte viac predlžovať. Poznamenávame, že novelou Trestného poriadku sa nezavádza inštitút vyšetrojúceho sudcu, avšak takéto rozhodovanie a aj ďalšie rozhodnutia (zastavenie trestného stíhania podľa § 215 ods. 3 Trestného poriadku a podmienené zastavenie trestného stíhania spolupracujúceho obvineného podľa § 218 ods. 1 Trestného poriadku), o ktorých rozhoduje, ako

⁶ Stanovisko prvého námestníka generálneho prokurátora Slovenskej republiky z 13. mája 2024, sp. zn. IV/1 Spr 216/24/1000-13.

by tomu nasvedčovali. Je na škodu veci, že predkladateľ v Dôvodovej správe nevenoval podrobnejšiu pozornosť vysvetleniu tejto zmeny. Osobitne by bolo tiež žiaduce venovať v Dôvodovej správe precíznejšiu pozornosť konkrétnejšiemu vymedzeniu práv a povinností podozrivému v predsúdnom konaní (a jeho odlišení od obvineného). V tejto súvislosti pozitívne vnímame citované stanovisko Generálnej prokuratúry SR.⁷

Z hľadiska vydávania meritórnych rozhodnutí – zastavenie trestného stíhania (§ 215 ods. 3 Trestného poriadku) a podmienené zastavenie trestného stíhania spolupracujúceho obvineného (§ 218 ods. 1 Trestného poriadku), v čase keď o nich rozhodoval prokurátor, poukazujeme na tieto okolnosti. Podľa štatistických údajov Generálnej prokuratúry SR za sledované obdobie (1. január 2018 až 31. decembra 2023)⁸ bolo vykázaných 81 rozhodnutí (záznamov) prokurátorov o zastavení trestného stíhania podľa § 215 ods. 3 Trestného poriadku. Z počtu týchto rozhodnutí vydali prokurátori bývalého Úradu špeciálnej prokuratúry Generálnej prokuratúry SR (62), Krajskej prokuratúry Bratislava (8), Krajskej prokuratúry Trnava (1), Krajskej prokuratúry Trenčín (2), Krajskej prokuratúry Nitra (1), Krajskej prokuratúry Žilina (2), Krajskej prokuratúry Banská Bystrica (2), Krajskej prokuratúry Prešov (1) a Krajskej prokuratúry Košice (1) a prokurátor Generálnej prokuratúry SR (1).

Pri vyhodnocovaní kvantitatívnych ukazovateľov konštatujeme, že krajské prokuratúry inštitút zastavenia trestného stíhania podľa § 215 ods. 3 Trestného poriadku aplikovali len okrajovo a v jednotlivých rokoch ho aplikovali len výnimočne, prípadne ho vôbec neaplikovali. Odlišná situácia je v prípade bývalého Úradu špeciálnej prokuratúry Generálnej prokuratúry SR, ktorá ho aplikovala každý rok, pričom v jednotlivých rokoch ho prokurátori aplikovali nasledovne 2018 (6), 2019 (6), 2020 (12), 2021 (14), 2022 (19) a 2023 (5). Štatistické údaje nasvedčujú tomu, že v rokoch 2018 a 2019 bol tento počet rozhodnutí stabilizovaný (po 6), v rokoch 2020 až 2022 mierne vzrástol (12, 14, 19) a v roku 2023 poklesol (5).

Z údajov Generálnej prokuratúry SR vyplýva, že krajské prokuratúry najčastejšie tento inštitút aplikovali v prípade skutkov právne posúdených ako majetkové a hospodárske trestné činy (krádež, skrátenie dane a poistného a neodvedenie dane a poistného), trestné činy proti životu a zdraviu (vražda, nedovolená výroba omamných a psychotropných látok, jedov alebo prekurzorov, ich držanie a obchodovanie s nimi), prípadne ako trestné činy proti

⁷ Tamže.

⁸ Dostupné na <https://www.genpro.gov.sk>. Pre úplnosť uvádzame, že webové sídlo Generálnej prokuratúry SR uvádza celkový počet 86 rozhodnutí, no 5 je duplicitných.

slobode a ľudskej dôstojnosti (lúpež, pozbavenie osobnej slobody a vydieranie) a pod. V prípade bývalého Úradu špeciálnej prokuratúry Generálnej prokuratúry SR tento inštitút aplikovali najčastejšie v prípade skutkov právne posúdených ako trestné činy korupcie (prijímanie úplatku, podplácanie, nepriama korupcia a volebná korupcia), menej v prípade trestných činov proti životu a zdraviu (úkladná vražda, vražda a ublíženie na zdraví) a trestných činov všeobecne nebezpečných (založenie, zosnovanie a podporovanie zločineckej skupiny).

Odlišná situácia je v prípade inštitútu podmieneného zastavenia trestného stíhania spolupracujúceho obvineného (§ 218 ods. 1 Trestného poriadku). Preskúmaním štatistických údajov Generálnej prokuratúry SR sme zistili, že za sledované obdobie (1. január 2018 až 31. decembra 2023)⁹ je evidovaných päť rozhodnutí (záznamov) prokurátorov o aplikovaní tohto inštitútu. Konkrétne Krajská prokuratúra Prešov vydal jedno rozhodnutie (2020), Krajská prokuratúra Banská Bystrica vydal jedno rozhodnutie (2021) a bývalý Úrad špeciálnej prokuratúry Generálnej prokuratúry SR celkovo tri rozhodnutia (z toho dve v roku 2021 a jedno v roku 2023). Ostatné krajské prokuratúry nevydali žiadne rozhodnutia o aplikovaní tohto rozhodnutia.

Z kvantitatívneho hľadiska nevnímame, že by sa inštitút zastavenia trestného stíhania spolupracujúceho obvineného (§ 215 ods. 3 Trestného poriadku) nadužíval v prípade bývalého Úradu špeciálnej prokuratúry Generálnej prokuratúry SR, a už vôbec nie v podmienkach krajských prokuratúr. V prípade inštitútu podmieneného zastavenia trestného stíhania spolupracujúceho obvineného (§ 218 ods. 1 Trestného poriadku) konštatujeme, že jeho aplikovanie bolo výnimočné a v rokoch 2018 až 2020 tento inštitút vôbec aplikovaný nebol.

Uvedomujeme si limitovanie tohto názoru, pri ktorom sme vychádzali len z kvantitatívnych (štatistických) údajov Generálnej prokuratúry SR, a nie z reálneho poznania skutkového stavu v konkrétnych trestných veciach. V záujme priblíženia názoru predkladateľa sme sa oboznámili s textom Dôvodovej správy k týmto zmenám (bližšie im venujeme pozornosť pod bodom 2.3 tohto príspevku). Jedným zo zásadných dôvodov týchto zmien boli „*vágne kritériá* (v právnej úprave do 14. marca 2024) a *nemožnosť podrobiť takéto rozhodnutie vo verejnom záujme súdnemu prieskumu (v dovolacom konaní)*“. S argumentom o vágnych kritériách (mienených v Trestnom poriadku) sa v podstate stotožňujeme a v tomto zmysle akceptujeme zmenu právnej úpravy v novele Trestného poriadku. Pokiaľ ide o argumentáciu jedným rozhodnutím Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej len „ESLP“) z 12. novembra 2019,

⁹ Dostupné na <https://www.genpro.gov.sk>. Pre úplnosť uvádzame, že webové sídlo Generálnej prokuratúry SR uvádza celkový počet 86 rozhodnutí, no 5 je duplicitných.

tak odôvodnenie zmien vnímame ako nedostatočné. Rovnako tak argument o „nekonaní“ Generálnej prokuratúry SR vnímame rozpačito, pretože podľa našich vedomostí citovanému rozhodnutiu ESLP bola v podmienkach slovenskej prokuratúry venovaná pozornosť a všetci prokurátori si ho mali možnosť preskúmať a postupovať v zmysle jeho záverov. Taktiež Generálna prokuratúra SR sa jasne vyjadrila, že „zváži uplatnenie legislatívnej iniciatívy vo vzťahu k inštitútu tzv. korunného svedka“. Z tohto vyjadrenia vyvodzujeme záver o jej úvahe (možnosti), ale nie priamo o rozhodnutí tak urobiť.

Záver

Zmeny v rozšírení oprávnení prokurátora v novele Trestného poriadku vnímame pozitívne vo vzťahu k policajtovi, pretože prispievajú k objektívnejšiemu rozhodovaniu o (ne)vylúčení policajta a sprísneniu podmienok pre získanie benefitov. Rovnaký právny názor zaujímame k rozšíreniu oprávnení sudcu pre prípravné konanie vo vzťahu k prehlbeniu súdnej kontroly zásahov do základných práv a slobôd jednotlivca, pri vydaní a realizácii predbežného príkazu na umiestnenie obvineného do zdravotníckeho zariadenia, z dôvodu jeho duševného stavu a vydania príkazu na prehliadku iných priestorov a pozemkov. V tomto zmysle zvyrazňujeme potrebu zvyšovania úrovne garancií základných práv a slobôd ako imanentného znaku materiálneho právneho štátu.

Zároveň ako formalistické vnímame rozhodovanie o sťažnosti proti uzneseniu prokurátora o rozsahu práv a povinností podozrivého, ktoré by malo svoje opodstatnenie v prípade, ak by sa novelou Trestného poriadku zaviedol inštitút tzv. vyšetrovacieho sudcu, k čomu však evidentne nedošlo. V tomto zmysle ide o ďalší prípad preformalizovania už aj tak ťažkopádneho trestného konania. Obdobne vnímame aj novelizovanú úpravu vydávanie meritórnych rozhodnutí súdom (sudcom pre prípravné konanie) v prípravnom konaní. V tomto zmysle ide o nevyváženosť novely Trestného poriadku, ktorá na jednej strane umožnila vydávať 2 rozhodnutia súdom (sudcom pre prípravné konanie), čo vnímame ako zúženie právomocí rozhodovania prokurátora v prípravnom konaní. Na druhej strane sa liberalizovali obligatórne dôvody zastavenia trestného stíhania (§ 215 ods. 1 písm. a) až c) Trestného poriadku), o ktorých rozhoduje v prípravnom konaní prokurátor. Očakávame, že počet uznesení vydaných prokurátorom novelizovaného § 215 ods. 1 písm. a) až c) Trestného poriadku bude väčší (než tomu bolo do 14. marca 2024) a logicky tiež väčší, než počet uznesení vydaných súdom (sudcom pre prípravné konanie) o zastavení trestného stíhania podľa § 215 ods. 3 Trestného poriadku

alebo podmiennečnom zastavení trestného stíhania spolupracujúceho obvineného podľa § 218 ods. 1 Trestného poriadku v prípravnom konaní.

LITERATÚRA

1. ČENTĚŠ, J. a kol.: Trestný poriadok. Eurokódex, Žilina, 2014, 944 s. ISBN 978-80-8155-021-8.
2. ČENTĚŠ, J., KURILOVSKÁ, L., ŠIMOVICEK, I., BURDA, E. a kol.: Trestný poriadok. II., § 196-569. Bratislava: C.H. Beck, 2021, 1336 s. ISBN 978-80-89603-88-6.
3. ŠAMKO, P.: Kontradiktórnosť hlavného pojednávania (teoretické a praktické problémy konania pred súdom), text prednášky zverejnený na webovom sídle Justičnej akadémie Slovenskej republiky.

Kontaktné údaje autora:

prof. JUDr. Jozef Čentěš, DrSc.

profesor a vedúci Katedry trestného práva, kriminológie a kriminalistiky

Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave/ Professor

E-mail: jozef.centesh@flaw.uniba.sk.

MOŽNO VYKONANIE KONFRONTÁCIE NA HLAVNOM POJEDNÁVANÍ NAHRADIŤ ČÍTANÍM ZÁPISNICE O KONFRONTÁCII Z PRÍPRAVNÉHO KONANIA?

IS IT POSSIBLE TO REPLACE THE CONFRONTATION AT THE MAIN HEARING BY READING THE MINUTES OF THE CONFRONTATION FROM THE PRELIMINARY PROCEEDINGS?

prof. JUDr. Sergej Romža, PhD.

Univerzita P.J. Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta

Abstract: *Konfrontácia v systéme ostatných dôkazných prostriedkov má nezastupiteľné miesto pri objasňovaní trestnej činnosti. Nič na veci nemení, že ide o subsidiárny prostriedok, vo vzťahu k uplatňovaniu ostatných dôkazných prostriedkov. Predpokladom jeho efektívneho uplatňovania v trestnom konaní je formovanie jeho procesných limitov (procesných podmienok), ako aj poznanie jeho materiálnej podstaty, ale rovnako tak poznanie a praktické uplatňovanie metodických a taktických odporúčaní pri jeho realizácii.*

Kľúčové slová: *konfrontácia; výsluch; zápisnica; analógia; metodika; taktika; organizačno – technické opatrenia; obvinený; svedok; subsidiarita*

Abstract: *In the system of other means of evidence, confrontation has an irreplaceable place in the clarification of criminal activity. It does not change the fact that it is a subsidiary mean, in relation to the application of other means of evidence. The assumption for its effective application in criminal proceedings is the formation of its procedural limits (procedural conditions), as well as knowledge of its material essence, but also knowledge and practical application of methodological and tactical recommendations in its implementation.*

Key words: *Confrontation, interrogation, minutes, analogy, methodology, tactics, organizational – technical measures, accused, witness, subsidiarity*

Úvod

Konfrontácia je nepochybne tradičným trestnoprocesným inštitútom, ktorého normatívne ukotvenie môžeme nachádzať už v zákone č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního.¹

¹ Podľa § 118, druhý a tretí odsek zákona č. 119/1873 ř. z. : „Byli – li by svědkové v seznání svém o důležité věci mezi sebou na rozdíl, může soudce vyšetřující učinili, aby byli sobě v oči postaveni.“

Odôvodnenosť konfrontácie vychádza zo všeobecne uznávaného empirického poznatku (zistenia), že povedať niekomu do očí (či už je to pravda alebo lož) je oveľa ťažšie, ako v prípade keď o ňom rozpráva separátne. Jednoducho odôvodnenosť konfrontácie vychádza z potreby vydiskutovať si veci (tvrdenia), ktoré niektorá z osôb, považuje za nepravdivé, s cieľom presvedčiť druhú osobu, že sa mylí alebo jej dokázať, že jednoducho vedome klame.

Praktické uplatnenie (využívanie) konfrontácie, pri objasňovaní trestných činov, vyplýva z požiadavky už samotného účelu trestného konania, normatívne ukotveného v ust. § 1 Trestného poriadku (ďalej len ako „Tr. por.“), podľa ktorého „*trestný poriadok upravuje postup orgánov činných v trestnom konaní a súdov tak, aby trestné činy boli náležite zistené, ...*“. S naplnením deklarovaného účelu trestného konania, veľmi úzko súvisí aj povinnosť orgánov činných v trestnom konaní postupovať tak, aby bol zistený stav vecí, o ktorom nie sú dôvodné pochybnosti, a to v rozsahu nevyhnutnom na ich rozhodnutie, ale rovnako tak aj povinnosť obstarávať dôkazy z úradnej povinnosti, nielen v neprospech, ale aj v prospech obvineného tak, aby umožnili spravodlivé rozhodnutie súdu. Z uvedeného potom rezultuje záver, že pokiaľ rozpory vo výpovediach obvineného a svedka alebo spoluobvineného, nemožno odstrániť inak, predstavujú prekážku náležitého zistenia skutkového stavu vecí, v dôsledku čoho vykonanie konfrontácie nadobúda obligatórny charakter. V opačnom prípade konanie vykazuje podstatnú procesnú vadu. Uvedenému záveru koreluje aj judikovaná prax Ústavného súdu Slovenskej republiky (ďalej len ako „Ústavný súd“), podľa ktorej k porušeniu procesnej stránky základných ľudských práv a slobôd dochádza nesplnením požiadavky náležitého zistenia skutkového stavu vecí v trestnom konaní, a to aj v dôsledku nevyužitia možnosti vykonať konfrontáciu.² Rovnako Najvyšší súd Slovenskej republiky (ďalej len ako „Najvyšší súd“), vo svojej judikovanej praxi, považuje vykonanie konfrontácie za jednu z podmienok, aby bola dodržaná zásada náležitého zistenia skutkového stavu vecí, pokiaľ okolnosti prípadu odôvodňujú potrebu jej využitia.³

Vůbec nemá se více osob zároveň v oči stavěti než dvě. Osoby v oči postavené buď též o každé okolnosti, v příčině kteréž se mezi sebou nesrovnávají, zvlášť o sobě slyšely a odpovědi obapolné proti kolem zapísány“.

² Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky z 13. decembra 2006, sp. zn.: III. ÚS 194/06 – 46.

³ Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, zo dňa 30. apríla 2014, sp. zn.: 3Tdo 18/2014.

1. Podstata a účel konfrontácie

Konfrontácia je v trestnoprosesnom význame *dôkazným prostriedkom*. Nič na veci nemení skutočnosť, že zákonodarca (zrejme v dôsledku legislatívno – technického nedopatrenia) opomenul (na rozdiel od rekognície) v ust. § 119 ods. 3, veta druhá Tr. por., v rámci demonštratívneho výpočtu dôkazných prostriedkov, uviesť aj konfrontáciu. Prezentovaný záver, možno vyvodíť s uplatnením systematického výkladu, nakoľko zákonodarca konfrontáciu normatívne ukotvil v ust. § 125 ods. 1 – 5 Tr. por., hneď za výsluch obvineného, čo nepochybne indikuje význam, aký zákonodarca prisudzuje konfrontácii, v rámci ostatných dôkazných prostriedkov, pri objasňovaní trestných činov.

Konfrontácia je však zároveň aj *metódou kriminalistickej taktiky*, ktorej podstata je založená na bezprostrednom psychologickom pôsobení na konfrontované osoby, ktoré vzniká postavením osôb tvárou v tvár v konfliktnnej situácii,⁴ ktorá je indikovaná podstatnými rozpormi v predchádzajúcich výpovediach konfrontovaných osôb.

Inak povedané *podstatou konfrontácie*, je vyvolanie stavu emocionálneho napätia medzi konfrontovanými osobami, ktoré predstavuje takticky prostriedok na dosiahnutie cieľa (účelu) inak sledovaného vykonaním konfrontácie.

Cieľom konfrontácie je potom vyjasnenie (odstránenie) podstatných rozporov medzi výpoveďami predtým vypočutých osôb k tej istej skutkovej okolnosti.⁵

V tejto súvislosti je potrebné prisvedčiť správnosti právneho názoru prezentovaného E. BURDOM, že zákonodarca v ust. § 125 ods. 1 Tr. por., normatívne ukotvil legálnu definíciu konfrontácie a že zároveň tým stanovil aj procesné podmienky, za splnenia ktorých ju možno uskutočniť.⁶

Podľa § 125 ods. 1 Tr. por. „*ak výpoveď obvineného v závažných okolnostiach nesúhlasí s výpoveďou spoluobvinených alebo svedka a rozpor nemožno vyjasniť inak, môže byť obvinený postavený tejto osobe tvárou v tvár*“.

Na základe uvedeného možno dôvodiť, že na vykonanie konfrontácie, musia byť splnené nasledované *procesné podmienky*, a to kumulatívne:

1. existencia predchádzajúcich výpovedí osôb, ktoré majú byť konfrontované a to v tom istom procesnom postavení, v akom sa majú konfronto-

⁴ PORADA, V.; POLÁK, P.; ROMŽA, S.; IVOR, J.: Kriminalistika. I. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer SR, s.r.o., 2024, s. 168.

⁵ PORADA, V.; POLÁK, P.; ROMŽA, S.; IVOR, J.: Kriminalistika. I. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer SR, s.r.o., 2024, s. 169.

⁶ ČENTĚŠ, J.; KURILOVSKÁ, L.; ŠIMOVIČEK, I.; BURDA, E. a kol.: Trestný poriadok I. § 1 – 195. Bratislava: C.H.BECK, 2021, s. 810

*vat.*⁷ Pre prípad, ak by medzičasom, teda v období, kedy boli konfrontované osoby pôvodne vysluchnuté, do času ich konfrontácie, došlo k transformácii ich procesného postavenia (napr. zo svedka sa stane obvinený), je potrebné takúto osobu, pred vykonaním konfrontácie „prepočítať“ v transformovanom procesnom postavení.

2. výpoveď obvineného, resp. svedka, v závažných okolnostiach nesúhlasí s výpoveďou spoluobvineného alebo svedka.

Za závažné okolnosti sa považujú okolnosti, ktoré sú predmetom dokazovania v trestnom konaní a ktoré sú eximplifikatívne ennumerované v ust. § 119 ods. 1 Tr. por., ide teda predovšetkým o skutkové okolnosti meritórneho charakteru. Z uvedeného potom rezultuje záver, že existencia menej významných rozporov neodôvodňuje a ani nezakladá procesnú povinnosť orgánov činných v trestnom konaní, resp. súdu, odstraňovať vykonaním konfrontácie, aj keď aplikačná prax sa v prevažnej miere uberať iným smerom, čo neprispieva k rýchlosti a ani k hospodárnosti trestného konania, ale ide skôr o preexponovaný procesný formalizmus uplatňovaný predovšetkým zo strany dozorových prokurátorov.

3. rozpor v predchádzajúcich výpovediach konfrontovaných osôb nemožno odstrániť inak (tzv. subsidiarita konfrontácie vo vzťahu k využitiu iných dôkazných prostriedkov).

V tejto súvislosti RŮŽEK, A. pripomína, že „inštitút konfrontácie je výnimočné opatrenie, ku ktorému sa má pristúpiť len vtedy, ak nemožno závažné rozpory medzi výpoveďami odstrániť inak (napr. opätovným výsluchom)“.⁸ Okrem opakovaného (detailnejšieho) výsluchu konfrontovaných osôb, do úvahy prichádza využitie aj ďalších dôkazných prostriedkov, akými sú previerka výpovede na mieste činu, rekonštrukcia, vyšetrovací pokus. Nad rámec uvedeného sa žiada poznamenať, že požiadavka (princíp) subsidiarity konfrontácie môže byť prakticky naplnený nielen v korelácii s možnosťou vykonania iných – indikovaných dôkazných prostriedkov, ale rovnako tak adekvátnym uplatnením metód formálneho logického myslenia v rámci hodnotenia predmetných výpovedí. Jednoducho pokiaľ orgány činné v trestnom konaní, ergo súd môžu existujúce rozpory vo výpovediach osôb odstrániť (presvedčivo vysvetliť) ich procesným hodnotením, v súlade s procesnými pravidlami normatívne ukotvenými v ust. § 2 ods. 12 Tr. por., a s využitím pravidiel formálneho logického myslenia, je potrebné tento procesný postup favorizovať oproti využitiu ostatných dôkazných prostriedkov, nakoľko ide o efektívnejší procesný postup, ktorý je zároveň súladný so zákonom.

⁷ porov. : R52/1992;

⁸ RŮŽEK, A. a kol.: Trestný poriadok – Komentár. Bratislava: Obzor, 1977, s. 245.

2. Postavenie konfrontácie v systéme ostatných dôkazných prostriedkov

V súvislosti s indikovanou témou tohto príspevku sa javí nevyhnutným prediktívne sa vysporiadať s postavením (miesta) konfrontácie, v systéme ostatných dôkazných prostriedkov, osobitne v korelácii s výsluchom.

Prevažujúca časť trestnoprocesnej jurisprudencie nepovažuje konfrontáciu za samostatný trestnoprocesný úkon a dôkazný prostriedok, ale len za osobitný druh výsluchu.⁹ Jedným z uplatňovaných argumentov spočíva v tom, že podmienky na vykonanie konfrontácie sú normatívne ukotvené v § 125 Tr. por., ktorý sa podľa § 38 Tr. por., primerane použije aj na výsluch svedka.

Naproti tomu niektorí autori tento prístup odmietajú a zastávajú názor, že konfrontácia nie je iba akýmsi druhom výsluchu, ale samostatnou kriminalistickou – taktickou metódou, ako aj samostatným dôkazným prostriedkom.¹⁰

KONRÁD, Z., a KUCHNA, J. akcentujú, že hlavným dôvodom, pre ktorý je potrebné konfrontáciu považovať za samostatný vyšetrovací (procesný) úkon, je skutočnosť, že osobitosti konfrontácie dosahujú taký význam a kvalitatívny stupeň, že nemožno hovoriť len o určitej modifikácii metódy výsluchu, ale o inej kvalite, ktorá je sygnifikantná pre samostatný procesný úkon (dôkazný prostriedok), pričom za najvýznamnejšie *špecifické znaky konfrontácie*, ktoré ju odlišujú od výsluchu, považujú:

- a) psychologickou podstatou konfrontácie, je silné bezprostredné psychologické pôsobenie vyvolané postavením skôr vypočutých osôb, tvárou v tvár;
- b) konfrontácia je prevažne vytvorením konfliktu a súčasne prostriedku riešenia konfliktnej situácie;
- c) konfrontáciu v trestnom konaní možno vykonať len za podmienok taxatívne uvedených v zákone;
- d) konštrukcia konfrontácie je úplne iná ako konštrukcia výsluchu;
- e) postavenie orgánov činných v trestnom konaní pri vykonávaní konfrontácie, najmä v prípravnom konaní, je špecifické, nakoľko iniciatíva je výrazne determinovaná prvkami kontradiktórnosti, prejavujúcimi sa pri

⁹ ČENTĚŠ, J. a kol.: Trestný poriadok – Veľký komentár, 2. aktualizované vydanie. Bratislava: Eurokódex, s. 342; IVOR, J., POLÁK, P.; ZÁHORA, J.: Trestné právo procesné I. Bratislava: Wolters Kluwer, s. 441; ČENTĚŠ, J.; KURILOVSKÁ, L.; ŠIMOŤEK, I.; BURDA, E. a kol.: Trestný poriadok I., § 1 – 195, s. 810; PORADA, V.; POLÁK, P.; ROMŽA, S.; IVOR, J.: Kriminológia. I. vyd. Bratislava: Wolters Kluwer SR, s.r.o., 2024 s. 168.

¹⁰ BAČÍKOVÁ, I.; LACA, M.: Konfrontácia. Bratislava: Akadémia policajného zboru v Bratislave, s. 5.

vykonávaní tohto úkonu (pri výsluchu v prípravnom konaní sa výrazne prejavuje uplatnenie zásady vyhľadávacej);

- f) iniciatíva v predkladaní argumentov o pravdivosti skôr podaných výpovedí a nepravdivosti výpovede druhej osoby je ponechaná konfrontovaným osobám;
- g) účastníci konfrontácie majú v trestnom konaní, často odlišné práva a povinnosti, vyplývajúce z ich procesného postavenia, čo ich často stavia do nerovnoprávneho postavenia.¹¹

STRAUS, J., na podporu prezentovanej argumentácie v prospech samostatnosti konfrontácie, dodáva a akcentuje predovšetkým špecifický cieľ, ktorý je sledovaný realizáciou konfrontácie, ktorým je odstránenie rozporov (závažných rozporov) medzi výpoveďami osôb, ktorý navyše vyplýva zo zákonného vymedzenia konfrontácie. Nakoľko príčiny vzniku takýchto rozporov môžu spočívať nielen vo vedomej lži jedného alebo oboch vypočúvaných, ale aj v omyle, ku ktorému mohlo dôjsť pôsobením rôznych negatívnych faktorov ovplyvňujúcich vnímanie, reprodukciu, či zapamätanie si jednotlivých skutkových okolností, pričom, konfrontáciou možno získať aj nové dôkazy, napríklad ak si svedok, počas jej priebehu spomenie na ďalšie okolnosti, ktoré doteraz neuviedol.¹²

V konečnom dôsledku sa konfrontácia vyznačuje *špecifickou metodikou (štruktúrou), ako aj špecifickými taktickými postupmi*, čo ju nepochybne odlišuje predovšetkým od výsluchu. Len pre ilustráciu, konfrontácia nie je štruktúrne členená, na jednotlivé štádiá, ako je to v prípade výsluchu (úvodné, monologické a dialogické štádium), nakoľko *konfrontácia je tematicky špecificky zameraná* na odstraňovanie rozporov v jednotlivých skutkových okolnostiach (tvrdeniach), ktoré sú súčasťou predchádzajúcej výpovede konfrontovanej osoby. Inak povedané konfrontácia nie je tematicky zameraná na objasňovanie podstaty skutku, ktorý je predmetom trestného stíhania. Jednoducho konfrontácia nemá a ani nemôže mať povahu opakovaného výsluchu, aj keď v praxi sme toho pomerne často svedkami. Uvedené možno názorne ilustrovať aj na uplatňovaných *špecifických taktických postupoch*, keď kriminalistická taktika odporúča, aby konfrontované osoby, pokiaľ si navzájom tykali pred konfrontáciou, aby si tykali aj počas konfrontácie, čo nepochybne prispieva k vytvoreniu stavu emocionálneho napätia, ktorý je predpokladom pre emocionálne a spontánne reakcie, ktoré môžu vyústiť do želanej, či oča-

¹¹ KONRÁD, Z.; KUCHNA, J.: K některým problémům konfrontace. Československá kriminalistika. 1986, roč. 2, č. 1, s. 55.

¹² STRAUS, J. a kol.: Kriminalistická taktika. 2. rozšírené vydání. PLZEŇ: Vydavatelství a nakladatelství Aleš ČENĚK, s. 129.

kávanej zmeny predchádzajúcej výpovede jednej z konfrontovaných osôb. Rovnako pokiaľ ide o taktické odporúčanie, aby o spornej skutkovej okolnosti sa najprv vyjadrila tá z konfrontovaných osôb, ktorej výpočet sa javí hodnovernejším v korelácii s obsahom iných vo veci vykonaných dôkazov, čo nepochybne poskytuje – vytvára pre túto konfrontovanú osobu psychologickú výhodu. Nevyhnutným dôsledkom, uplatňovania referovaných špecifických taktických postupov, pri vedení konfrontácie, je potreba zabezpečenia tomu zodpovedajúcich špecifických organizačno – technických opatrení.

Sumarizačne a zjednodušene povedané *konfrontácia má status samostatného procesného úkonu* (dôkazného prostriedku, či kriminalistickej metódy), *odlišného od výsluchu svedka, či obvineného, nakoľko sa vyznačuje:*

- *špecifickou materiálnou podstatou, ktorá indikuje aj špecifický psychologický aspekt (podstatu);*
- *špecifickým účelom;*
- *špecifickým tematickým zameraním;*
- *špecifickou metodikou;*
- *špecifickými taktickými postupmi a odporúčaniami;*
- *osobitosťami v procesnom postavení konfrontovaných osôb* a tomu zodpovedajúcemu procesnému poučeniu týchto osôb o ich procesných právach, ako aj povinnostiach.

K záveru o samostatnosti konfrontácie ako procesného úkonu možno dospieť aj s využitím *komparatívnej metódy a metódy analógie*. Jednoducho pokiaľ preverka výpovede na mieste trestného činu (§ 158 Tr. por.), ktorá nepochybne obsahuje prvky rekonštrukcie, nie je považovaná za osobitnú formu (druh) rekonštrukcie, potom rovnako tak (obdobne) nemožno považovať ani konfrontáciu za osobitnú formu (druh) výsluchu. Rovnako tak pokiaľ rekogníciu nepovažujeme za osobitnú formu výsluchu, pričom prienik medzi oboma procesnými úkonmi je pomerne významný, potom z logiky veci vyplýva, že ani konfrontáciu nemôžeme nedôvodne stotožňovať a zamieňať s výsluchom.

V konečnom dôsledku k záveru o konfrontácii ako samotnom procesnom úkone možno nepochybne dospieť aj s uplatnením *systémového výkladu*, keď zákonodarca konfrontáciu reglementoval v ust. § 125 Tr. por. ako samotný procesný úkon, čomu koreluje aj marginálne formálne označenie tohto procesného úkonu ako „Konfrontácia“ a navyše aj jej systémové zaradenie hneď za výsluch obvineného. Jednoducho pokiaľ by zákonodarca považoval konfrontáciu za osobitnú formu (druh) výsluchu, či už obvineného alebo svedka, nepochybne tomuto zámeru, by muselo korešpondovať aj jej legislatívno – technické vyjadrenie v Trestnom poriadku.

3. K možnosti čítania zápisnice o konfrontácii z prípravného konania ako dôkazu na hlavnom pojednávaní

Napriek tomu, že konfrontácia patrí nepochybne medzi „najstaršie“ dôkazné prostriedky využívané pri objasňovaní trestnej činnosti, v aplikačnej praxi vyvstávajú rôzne interpretačné a aplikačné problémy, ktoré predstavujú výzvu nielen pre orgány aplikujúce právo (orgány činné v trestnom konaní, či súdy), ale rovnako tak aj pre trestnoprocesnú jurisprudenciu. Tak je tomu aj v prípade polemiky o tom, *či možno zápisnicu o konfrontácii medzi spoluobvinenými, prípade medzi obvineným a svedkom, realizovanú v prípravnom konaní, prečítať na hlavnom pojednávaní ako dôkaz.*

Podľa judikovanej praxe Najvyššieho súdu Českej republiky¹³ „Zápisnicu o konfrontácii medzi spoluobvinenými, prípadne medzi obvineným a svedkom (§ 94 Tr. řád – v slovenskom Tr. por. – § 125 ods. 1), možno na hlavnom pojednávaní prečítať ako dôkaz len za podmienok ustanovenia § 207 ods. 2 (v slovenskom Tr. por. – § 258 ods. 4) resp. § 211 ods. 1 až 3 Tr. řádu (v slovenskom Tr. por. § 263), nie ako listinný dôkaz, podľa § 213 ods. 1 Tr. řádu (v slovenskom Tr. por. – § 269)“.

S prezentovaným právnym záverom, ktorý je súčasťou referovanej judikovanej súdnej praxe sa nemožno stotožniť bez výhrad.

Predovšetkým pre objasnenie a pochopenie ideových východísk referovanej judikovanej praxe sa javí nevyhnutným pochopiť a priblížiť jej dobový a ideový kontext a s tým súvisiacou a na vec vzťahujúcou sa ďalšou judikovanou praxou Najvyššieho súdu Českej republiky, podľa ktorej *konfrontácia je len zvláštnou formou výsluchu osôb.*¹⁴

S prezentovaným právnym záverom, že konfrontácia je len zvláštnou formou výsluchu a z tohto dôvodu je možné potom na hlavnom pojednávaní prečítať zápisnicu o konfrontácii osôb z prípravného konania procesným postupom podľa § 258 ods. 4 Tr. por., resp. podľa § 263 ods. 1 – 4 Tr. por., sa nemožno principiálne stotožniť už len z dôvodu, že konfrontáciu, z dôvodov, ktoré boli boli podrobne referované v predchádzajúcej časti tohto príspevku, na obsah ktorej v jednotlivostiach odkazujeme, nemožno považovať za osobitnú (zvláštnu) formu výsluchu, ale ide o samostatný procesný úkon a dôkazný prostriedok.

Nič na veci nemení skutočnosť, že časť trestnoprávnej jurisprudencie, v tejto súvislosti argumentačne odkazuje na skutočnosť, že podmienky vykonania konfrontácie sú právne upravené v ust. § 125 Tr. por., ktorý sa podľa § 138 Tr. por., primerane použije aj na výsluch svedka.¹⁵

¹³ porov. RČ 25/1993 – I;

¹⁴ porov. RČ 52/1992;

¹⁵ PORADA, V.; POLÁK, P.; ROMŽA, S.; IVOR, J.: Kriminológia. I. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer SR, s.r.o., 2024, s. 168.

Podľa § 138 Tr. por. „ustanovenia § 123 až 126 o výsluchu obvineného sa primerane použijú aj na výsluch svedka, na konfrontáciu medzi svedkami, ktorí už boli vypočutí, a na rekogníciu“.

Pravdou je, že zákonodarca v citovanom ustanovení § 138 Tr. por., *expressis verbis*, reglementoval možnosť použitia jednotlivých ustanovení upravujúcich procesné podmienky vedenia výsluchu, osobitne pokiaľ ide o právo obvineného nahliadať do svojich poznámok ako aj procesné podmienky dokumentácie výsluchu formou zápisnice o výsluchu, a to per analógiám, čo možno spoľahlivo vyvodíť s využitím jazykového výkladu pojmu „primerane“. Uvedené však neznamená, že zákonodarcom indikované analogické použitie ust. § 123 až 126 Tr. por., o výsluchu obvineného, možno uplatňovať aj na konfrontáciu, teda nemožno nedôvodne, bez existencie zákonného imperatívu, rozširovať a prakticky uplatňovať aj vo vzťahu k možnosti analogického uplatnenia ust. § 258 ods. 4 Tr. por., resp. § 263 Tr. por., reglementujúcich procesné podmienky, za splnenia ktorých možno namiesto výsluchu svedka, ergo obvineného, na hlavnom pojednávaní čítať zápisnicu o ich skoršej výpovedi, na konfrontáciu, osobitne na možnosť prečítať zápisnicu o konfrontácii na hlavnom pojednávaní, namiesto vykonania osobnej konfrontácie.

Pokiaľ by zákonodarca mal zámer analogicky rozšíriť možnosť čítania zápisnice o predchádzajúcom výsluchu na hlavnom pojednávaní, aj na konfrontáciu (možnosť prečítať zápisnicu o konfrontácii na hlavnom pojednávaní namiesto osobnej konfrontácie), potom tomuto zámeru by nepochybne muselo korešpondovať aj jeho legislatívno – technické vyjadrenie, tak ako to zákonodarca v konečnom dôsledku vyjadril (normatívne ukotvil *expressis verbis*) v prípade analogického použitia ust. § 263 ods. 1 až 4 Tr. por., o čítaní zápisnice o výpovedi, aj na prehranie zvukového a obrazového záznamu o výsluchu vykonaného prostredníctvom videokonferenčného zariadenia, podľa § 263 ods. 5 Tr. por.

Záver

Pri riešení interpretačných a aplikačných problémov súvisiacich s praktickým uplatnením jednotlivých dôkazných prostriedkov je potrebné k využívaniu inštitútu analógie pristupovať veľmi obozretne a zdržanlivo, teda tak, aby jej uplatňovaním fakticky nedochádzalo k dotváraniu práva orgánmi aplikácie práva, a teda, aby tieto orgány si urozporovali normatívnu kompetenciu, a tým neporušovali princíp delby moci. Jednoducho uplatňovanie formálneho prístupu – súdneho aktivizmu, pri interpretácii relevantných procesných noriem, vrátane možnosti čítania zápisnice o konfrontácii namiesto

osobnej konfrontácie, na hlavnom pojednávaní, bez toho, aby takýto postup rezultoval z obsahu relevantnej normatívnej úpravy a zároveň nerešpektoval samotnú materiálnu podstatu inštitútu konfrontácie, potenciálne, ale aj reálne, zakladá podstatnú vadu konania, pokiaľ na takomto dôkaze konajúci súd založí svoje meritórne rozhodnutie.

LITERATÚRA

1. BAČÍKOVÁ, I.; LACA, M.: Konfrontácia. Bratislava: Akadémia policajného zboru v Bratislave, 2014.
2. ČENTĚŠ, J. a kol.: Trestný poriadok – Veľký komentár, 2. aktualizované vydanie. Bratislava: Eurokódex.
3. ČENTĚŠ, J.; KURILOVSKÁ, L.; ŠIMOVIČEK, I.; BURDA, E. a kol.: Trestný poriadok I. § 1 – 195. Bratislava: C.H.BECK, 2021.
4. IVOR, J., POLÁK, P.; ZÁHORA, J.: Trestné právo procesné I. Bratislava: Wolters Kluwer.
5. KONRÁD, Z.; KUCHNA, J.: K některým problémům konfrontace. Československá kriminalistika. 1986, roč. 2, č. 1.
6. PORADA, V.; POLÁK, P.; ROMŽA, S.; IVOR, J.: Kriminalistika. I. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer SR, s.r.o., 2024.
7. RŮŽEK, A. a kol.: Trestný poriadok – Komentár. Bratislava: Obzor, 1977.
8. STRAUS, J. a kol.: Kriminalistická taktika. 2. rozšírené vydání. PLZEŇ: Vydavatelství a nakladatelství Aleš ČENĚK, 2021.
9. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky z 13. decembra 2006, sp. zn.: III. ÚS 194/06 – 46.
10. Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, zo dňa 30. apríla 2014, sp. zn.: 3Tdo 18/2014.
11. Rč 52/1992;
12. Rč 25/1993 – I;

Kontaktné údaje autora

prof. JUDr. Sergej Romža, PhD.

Katedra trestného práva

Právnická fakulta Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

sergej.romza@upjs.sk

MODERNÉ PRÍSTUPY V SANKCIONOVANÍ PRÁVNICKÝCH OSÔB

MODERN APPROACHES IN SANCTIONING LEGAL ENTITIES

prof. JUDr. Jaroslav Klátik, PhD.

Katedra trestného práva, kriminológie, kriminalistiky a forenzných disciplín,
Právnická fakulta UMB v Banskej Bystrici

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá sankcionovaním právnických osôb. Autor sa zameriava na poukázanie jeho problematických aspektov ako aj hlavné nedostatky a prípadné návrhy na zmeny súvisiace s týmto inštitútom. Právnické osoby by pri svojom pôsobení mali predovšetkým brať na zreteľ predchádzanie trestnej činnosti. Pre tento účel môžu využívať viaceré nástroje. Jedným z nich môže byť aj zavedenie tzv. Compliance programov.

Kľúčové slová: Právnické osoby. Sankcie. Tresty. Ochranné opatrenia. Trestná zodpovednosť.

Abstract: The paper deals with the sanctioning of legal entities. The author focuses on pointing out its problematic aspects as well as the main shortcomings and possible proposals for changes related to this institute. Legal entities should primarily take into account the prevention of criminal activity in their activities. For this purpose, they can use several tools. One of them can be the introduction of the so-called Compliance programs.

Key words: Legal entities. Sanctions. Punishments. Protective measures. Criminal liability

Pri tejto príležitosti chcem k významného životnému jubileu zablahoželať pánovi profesorovi Ivanovi Šimovčekomu, môjmu kolegovi a priateľovi a popriať mu veľa zdravia, rodinnej pohody, pracovných úspechov, veľa úspechov v pedagogickej a vedeckej oblasti a aby ho nikdy neopustil humor, ktorým nás všetkých po celé roky rozveseľuje a povzbudzuje.

Úvod

Pri stanovení názvu príspevku na medzinárodnej vedeckej konferencii „Tradičné a netradičné prístupy v trestnom práve“, ktorej súčasťou je pocta venovaná vedeckej a pedagogickej práci a dielu pána prof. JUDr. Ivana Šimovčeka, CSc. je problematika trestnej zodpovednosti právnických osôb veľmi aktuálna aj vzhľadom na to, že pán profesor Šimovček sa v posledných rokoch, okrem iných aktuálnych tém z odvetví trestného práva hmotného, trestného

práva procesného a kriminalistiky venuje aj problematike trestnej zodpovednosti právnických osôb.

V slovenskom právnom poriadku nemáme presne zadefinovaný pojem „trestná zodpovednosť právnických osôb“. Niektorí autori pojem „zodpovednosť“ vysvetľujú rôzne. Každopádne ide o právnu zodpovednosť ako inštitút práva vyjadrujúci vzťah subjektu ako nositeľa určitých práv a povinností k inému subjektu, ktorý je oprávnený na kontrolu plnenia týchto povinností, resp. na vyvodzovanie dôsledkov v prípade ich nesplnenia.¹ Počiatky istého druhu zodpovednosti právnických osôb siahajú už do čias antického Ríma, ktorý položil základy kontinentálneho typu právnej kultúry. Uplatňovala sa tu síce zásada *scietas delinquere non potest*, ktorá hovorila o tom, že združenia, tzv. *universitas*, ani spolky, tzv. *societas*, síce neboli deliktuálne zodpovedné, avšak v prípade, že protiprávnym konaním dosiahli nejaký zisk, mali povinnosť ho vydať.² Trestno-právna veda nám napovedá, že by sa dalo hovoriť o troch modeloch trestnoprávnej zodpovednosti právnických osôb, prihliadajúc na uplatňovanie rôznych prístupov k jej ponímaniu alebo jej obsahovému vymedzeniu.³ Prvým modelom je tzv. priama (pravá) trestnoprávna zodpovednosť právnických osôb. Tento model pochádza z angloamerického systému práva, avšak vo svojom právnom systéme ho majú zaradené aj niektoré z členských štátov Európskej únie. Ide o prípad, ak sú proti právnickým osobám vyvedené zvyčajné, priame tresty, ktoré nie sú podmienené trestným stíhaním fyzickej osoby.

S týmto súvisí aj zakotvenie právnej úpravy priamo v trestnoprávných kódexoch (napr. Francúzsko, Holandsko, Dánsko, Fínsko), prípadne prostredníctvom osobitných právnych predpisov (napr. Poľsko, Maďarsko, Slovinsko, Rakúsko).⁴ Model tzv. nepriamej trestnej zodpovednosti právnických osôb, nazývaný aj ako nepravá, resp. kvázi trestná zodpovednosť. Ide o prípad, kedy právna úprava umožňuje právnickým osobám uložiť trestnoprávne sankcie, presnejšie povedané kvázi-trestnoprávne sankcie aj napriek tomu, že trestná zodpovednosť právnických osôb výslovne v Trestnom zákone upravená nie je. Trestané sú fyzické osoby, ktoré konajú v mene právnickej osoby, ale súčasne je zákonom umožnené právnickým osobám uloženie niektorých

¹ IVOR, J. a kol. Trestné právo hmotné I. Bratislava: Iura Edition, 2006, s. 83.

² VEČEŘA, M., GERLOCH, A., SCHLOSSER, A., BERAN, K., RUDENKO, S. Teória práva. 2. rozšírené a doplnené vydanie, Bratislava: Poradca podnikateľa, 2008, s. 144.

³ WELLS, C. Corporation and criminal responsibility. 2nd edition. Oxford: Oxford University Press, 2001, s. 198.

⁴ STESENS, G.: Corporate Criminal Liability: A Comparative Perspective. In The International and Comparative Law Quarterly, Cambridge: Cambridge University Press, 1994, vol. 43, č. 3, s. 496-497.

sankcií, ktoré ale nie sú definované ako tresty. Ide o ochranné opatrenia, prípadne iné sankcie. Tieto sa ukladajú právnickým osobám nie ako dôsledok spáchania trestného činu, ale v záujme ochrany spoločnosti pred trestnými činmi. Takto bola trestná zodpovednosť právnických osôb aj u nás od prijatia zákona č. 224/2010 Z. z., ktorým sa menil a doplňal zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov, do prijatia a nadobudnutia účinnosti zákona č. 91/2016 Z. z. o trestnej zodpovednosti právnických osôb a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej aj „ZoTZPO“). Ďalej by sa dal uviesť príklad španielskej prípadne švédskej právnej úpravy. O treťom, a teda poslednom modeli prístupu k chápaniu protiprávnej činnosti právnických osôb hovoríme v prípade, že za činy, ktoré ak by spáchala fyzická osoba a bolo by možné voči nej vyvodiť trestnú zodpovednosť, tak toto konanie je postihované normami administratívno-právnej povahy, a to prostredníctvom noriem správneho práva, a súčasne aj trestného práva (napr. nemecká právna úprava). Zákon č. 91/2016 Z. z. o trestnej zodpovednosti právnických osôb, ktorým bola do slovenského právneho poriadku zavedená koncepcia modelu pravej trestnej zodpovednosti právnických osôb je založený na koncepte pričítateľnosti trestného činu a podľa legislatívneho zámeru má smerovať k splneniu medzinárodných záväzkov, záväzkov k Európskej únii a ku kontrole závažných foriem kriminality vrátane organizovaného zločinu, korupcie, podpory terorizmu, obchodu s drogami, obchodovania s ľuďmi či detskou pornografiou. Návrh ZoTZPO mal za cieľ snahu o odstránenie pochybností o tom, či Európska únia v rámci deviatich rámcových rozhodnutí Rady, spomínaných v prílohe spomínaného zákona, odporúča zaviesť trestnú, administratívnu alebo občianskoprávnú úpravu s poukazom na čl. 8 Rámcového rozhodnutia Rady o útokoch na informačné systémy z 24. 02. 2005 už za účasti Slovenskej republiky: *„Každý členský štát prijme nevyhnutné opatrenia, aby zabezpečil, že právnické osoby môžu byť trestne zodpovedné za trestné činy uvedené v článkoch 2,3,4,5, spáchané v ich prospech akoukoľvek osobou konajúcou samostatne, alebo ako súčasť orgánu právnickej osoby, ktorá má v rámci právnickej osoby vedúce postavenie.“* Teda možno konštatovať, že bolo jednoznačne požadované zavedenie trestnej zodpovednosti právnických osôb. Ďalej je dôležité poznamenať, že v Českej republike došlo k prijatiu zákona č. 418/2011 Sb. o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim nadobudol účinnosť až 1. januára 2012 a teda o dva roky neskôr ako sa právna úprava problematiky trestnej zodpovednosti právnických osôb zaviedla u nás.⁵ Jeden z dôvodov, pre neskoršiu zmenu koncepcie modelov

⁵ JELÍNEK, J a kol. Trestní odpovědnost právnických osob – pět let poté. Praha: Leges, 2017, s. 28.

z nepravnej a pravej trestnú zodpovednosť právnických osôb môže byť aj fakt, že sa neevduje žiaden z prípadov aplikácie príslušných ustanovení Trestného zákona. V dôvodovej správe k ZoTZPO (ďalej aj „dôvodová správa“) sa k trestnoprávnej zodpovednosti právnických osôb uvádza, že *„jej samotná podstata do značnej miery narušuje princípy (zásady) kontinentálneho modelu trestného práva. Narušuje sa doterajší prísne individuálny charakter trestnej zodpovednosti, resp. jej vnímanie ako zodpovednosti fyzickej osoby.“*

Avšak v prospech zavedenia pravej trestnej zodpovednosti právnických osôb sa uvádzali aj fakty, že síce zodpovednosť právnickej osoby slovenský právny systém už bežne upravoval, a to podľa občianskeho práva, obchodného práva, pracovného práva ako aj podľa správneho práva, avšak takto upravená trestná zodpovednosť právnických osôb nepostačovala vtedajším spoločenským podmienkam. Ďalším z významných argumentov za zavedenia pravej trestnej zodpovednosti právnických osôb, sa tak ako pri prvom pokuse o zavedenie trestnej zodpovednosti právnických osôb z roku 2005, opätovne uvádzala potreba implementácie záväzkov, vyplývajúcich z členstva v medzinárodných organizáciách (EÚ, OECD, Rade Európy), ktoré apelujú na členské štáty, aby v prípade, ak došlo v súvislosti s činnosťou právnických osôb ku spáchaniu trestného činu bol mechanizmus sankcionovania právnických osôb efektívny.⁶

1. Územná pôsobnosť ZoTZPO a Compliance program

Územná pôsobnosť ZoTZPO vo vzťahu k právnickým osobám je upravená v ustanovení § 2 ZoTZPO. Ten územnú (miestnu) pôsobnosť zákona upravuje predovšetkým na základe zásady teritoriality (*leges non obligant extra territorium*), podobne ako Trestný zákon pri fyzických osobách. Trestnosť činu sa posudzuje, podľa toho či bol spáchaný právnickou osobou na území Slovenskej republiky, a neprihliada sa na to, či právnická osoba má na území Slovenskej republiky sídlo, prípade organizačnú zložku, alebo nemá.⁷ Ustanovenie § 2 ZoTZPO ďalej hovorí, že podľa zásady teritoriality sa uplatňuje aj pri tzv. dištančných deliktach. Dištančné delikty sú trestné činy, pri ktorých medzi konaním a následkom existuje určitá priestorová vzdialenosť, napríklad konanie bolo vykonané na území Slovenskej republiky a následok nastal na území cudzieho štátu a naopak. Avšak prednosť pred ostatnými zásada-

⁶ Dôvodová správa k zákonu č. 91/2016 Z. z. o trestnej zodpovednosti právnických osôb.

⁷ IVOR, J., PŔLÁK, P., ZÁHORA, J. Trestné právo hmotné i. – Všeobecná časť, 2. vydanie, Bratislava: Wolters Kluwer, 2021, s. 501.

mi má výnimka vymedzujúca negatívnu pôsobnosť podľa medzinárodných zmlúv (§ 2 ods. 7 ZoTZPO).⁸ Základným východiskom pre určovanie osobnej pôsobnosti ZoTZPO je zásada sídla. Ide o istú formu zásady aktívnej personality, ktorá je uplatňovaná voči fyzickým osobám. Sídlo právnickej osoby vymedzuje § 2 ods. 3 Obchodného zákonníka, toto ustanovenie sa použije aj pre účely určenia sídla podľa ZoTZPO. Na uplatnenie spomínanej zásady sa nevyžaduje obojstranná trestnosť činu, ak dôjde k spáchaniu trestného činu mimo územia Slovenskej republiky, v prípade že páchatel – právnická osoba má sídlo v Slovenskej republike.

A teda stačí, ak čin je trestný podľa slovenského právneho poriadku a naplnil skutkovú podstatu niektorého z trestných činov vymedzených v § 3 ZoTZPO. Na to, aby bola právnická osoba trestne zodpovedná za spáchanie niektorého z trestných činov vymedzených v § 3 ZoTZPO sa vyžaduje aby bol trestný čin spáchaný v jej prospech, v jej mene, v rámci jej činnosti alebo jej prostredníctvom konal štatutárny orgán alebo člen štatutárneho orgánu; ten, kto vykonával kontrolnú činnosť alebo dohľad v rámci právnickej osoby, alebo iná osoba, ktorá je oprávnená zastupovať právnickú osobu alebo za ňu rozhodovať. Toto ustanovenie je založené na koncepte pričítateľnosti trestného činu právnickej osobe (ďalej len „koncept pričítateľnosti“). Koncept pričítateľnosti vychádza zo skutočnosti, že právnická osoba nie je totožným subjektom práva ako fyzická osoba, keďže ide o subjekt umelo vytvorený právom, priznáva sa jej síce spôsobilosť na práva a povinnosti, právne a protiprávne úkony a zodpovednosť k právnym vzťahom, avšak právnická osoba ako celok nedisponuje vôľovou zložkou, čo znamená, že nemôže konať podľa vlastnej vôle. Z už spomínaného dôvodu bola zavedená nová, doteraz pre kontinentálne trestné právo nepoznaná kategória a to práve spomínaná pričítateľnosť trestného činu právnickej osobe. A teda ZoTZPO v ustanovení § 4 stanovil za vlastné konanie právnickej osoby predstavujúce také prejavy vôle, ktoré menom právnickej osoby konajú ňou určené orgány alebo zástupcovia právnickej osoby ako fyzické osoby a právne následky spojené s týmito prejavmi sa pričítajú priamo právnickej osobe ako subjektu práva. Možno teda konštatovať, že právnická osoba, aj keď za ňu konajú fyzické osoby, je spôsobilá za zavinené konanie. Koncept pričítateľnosti možno obhájiť aj na základe výkonu tzv. rizikového manažmentu právnickej osoby. Ten predstavuje akýsi druh vnútornej kontroly, „ktorý vystupuje buď priamo pri protiprávnom konaní fyzickej osoby (disciplinárne konanie) alebo pri chybnom zvládnutí prevádzkovania podniku, čo de facto znamená, že právnická osoba si sama

⁸ MAŠLANYOVÁ, D., SZABOVÁ, E. a kol. Trestné právo hmotné – Všeobecná a osobitá časť, 4. vydanie, Plzeň: Aleš Čeněk, 2021, s. 45.

vyberá svojich zamestnancov, za ktorých v konečnom dôsledku nesie plnú zodpovednosť, a tiež za kontrolu a riadenie podniku vykonávanú prostredníctvom vedenia, resp. zamestnancov širšom zmysle slova. Problematike rizikového manažmentu sa bližšie venujeme v nasledujúcej kapitole *Compliance* programy. Ustanovenie § 5 ZoTZPO taxatívne vymedzuje právnické osoby vyňaté z pôsobnosti tohto zákona. Právnické osoby by pri svojom pôsobení mali predovšetkým brať na zreteľ predchádzanie trestnej činnosti. Pre tento účel môžu využívať viacero nástrojov. Jedným z nich môže byť aj zavedenie tzv. *Compliance programov*.

Tento termín nie je v slovenskom právnom poriadku nijako definovaný, hoci najčastejšie sa používa na pomenovanie súboru predpisov a opatrení zabezpečujúcich súlad interných predpisov s platnou právnou úpravou. Vhodne, primerane a efektívne nastavený a funkčný Compliance program môže viesť k nepričítaniu trestného činu alebo až k exkulpácii právnickej osoby, v prípade preukázania, že zabezpečila dostatočný dohľad a kontrolu vzhľadom na existujúce trestnoprávne riziká, ale aj riziká porušovania všeobecne záväzných právnych predpisov, štandardov a etických noriem, ktoré, by pre trestnú činnosť vytváralo podmienky. Už samotný ZoTZPO na to istým spôsobom právnické osoby nabáda. A to v ustanovení § 4 ods. 2, ktorý hovorí o pričítaní spáchaného trestného činu právnickej osobe v prípade ak osoba uvedená v ods. 1 nedostatočným dohľadom alebo kontrolou, ktoré boli jej povinnosťou, hoci z nedbanlivosti umožnila spáchať trestný čin osobou, ktorá konala v rámci oprávnení, ktoré jej boli zverené právnickou osobou.⁹ Avšak v zákone následne absentuje výslovná povinnosť nastavenia vnútorného systému noriem, tak aby zabezpečili dohľad a kontrolu nad činnosťou právnických osôb, a zároveň záväzného výkonu jednotlivých činností v rámci právnickej osoby s náležitou starostlivosťou, aby predišli prípadnému páchaniu trestnej činnosti v rámci právnickej osoby. V otázke trestno-právnej roviny nemožno Compliance program zúžiť len na zavedenie povinnosti vypracovania určitých interných predpisov správania sa. Ide o, natoľko komplexnú a rozsiahlu oblasť, že by ju bolo veľmi náročné obsiahnuť v jednom univerzálnom kódexe. Pokiaľ hovoríme o vhodne nastavenom Compliance programe ako prevencii páchania trestnej činnosti právnickou osobou v súvislosti s trestnou zodpovednosťou právnickej osoby, jeho neopomenuteľnou súčasťou by mal byť taktiež protikorupčný program. Inak sa spoločnosti vystavujú vysokému riziku spojenému s korupciou vo vzťahu verejným činiteľom, prí-

⁹ ŠIMOVIČEK, I., ZÁHORA, J. Ukladanie trestov právnickým osobám – slovenský pohľad [print] = Imposition of penalties on legal entities – Slovak view : kapitola 7 / In: Symbióza trestného práva a kriminologie. – 1. vyd. – Praha : Wolters Kluwer ČR, 2022, s. 377-391 [print, online].

padne obchodným partnerom verejného sektora. Pre tieto účely sa odporúča tzv. *due diligence* obchodných partnerov. Due diligence je pojem, ktorý sa používa v súvislosti s určitou právnou a ekonomickou previerkou obchodnej spoločnosti.

Podstatnou časťou právneho due diligence sú revízie zmlúv, korporátnej dokumentácie, oprávnení a iných právnych dokumentov. Aplikovanou kontrolou sa môžu odhaliť potenciálne skryté záväzky, obmedzenia a povinnosti vyplývajúce zo zmlúv, príp. riziko pokút v prípade nedodržania špecifických zmluvných podmienok, čo môže predchádzať prípadnému trestnoprávnemu sankcionovaniu obchodnej spoločnosti ako právnickej osoby.¹⁰

2. Sankcionovanie právnických osôb

Hneď na začiatku je dôležité objasniť problematiku okolo používania pojmov „sankcionovanie“ a „trestanie“, s ohľadom terminologického označenia postihovania právnickej osoby v trestnom konaní. V slovenskej právnej úprave (t.vj. v ZoTZPO) sa stretávame s pojmi ako „Tresty“, „Výkon trestov“, podobne tak aj v českom zákone č. 148/2011 Sb. Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim.¹¹ Podľa niektorých odborníkov je správne vychádzať z pojmu „sankcia“ namiesto pojmu „trest“, opierajúc sa aj o názor Wellsa, ktorý tvrdí, že „zatiaľ čo v prípade fyzických osôb je výhradne používaný pojem punishment (trest), tak v prípade korporácií ako subjektov trestnej zodpovednosti sa používa pojem sanction (sankcia).¹² Z tohto vychádza aj Prof. Jelínek¹³, ktorý hovorí, že *“je pojmovo zrejmé, že nemôže ísť o tresty, ktoré sú spojené s individuálnou vinou páchatel'a, ale skôr o sankcie svojho druhu.”* Naopak existujú aj názory, ktoré v tomto ohľade zastávajú opačný názor. Forejt, Habarta¹⁴ a Třešlová v danej problematike zastávajú názor, že: *“....trest ako opatrenie štátneho donútenia je ukladaný v trestnom konaní v mene štátu k tomu oprávnenými súdmi páchatel'ovi za trestný čin, ktorého sa dopustil, je ním spôsobená určitá ujma páchatel'ovi a zároveň vyslovené etické odsúdenie spáchaného konania a jeho páchatel'a, pričom táto charakteristika sa plne uplatní aj na sankcie upravené*

¹⁰ NOSKOVÁ, M. Compliance management, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2020, s. 3 a nasl.

¹¹ JELÍNEK, J. Trestní odpovědnost právnických osob. Praha: Linde, 2007, s. 20 a nasl.

¹² WELLS, C. Corporation and criminal responsibility. 2nd edition. Oxford: Oxford University Press, 2001, s. 198.

¹³ JELÍNEK, J. Trestní odpovědnost právnických osob. Praha: Linde, 2007, s. 157.

¹⁴ FOREJT, P., HABARTA, P., TŘEŠLOVÁ, L. Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim s komentářem. 1. vydanie, Praha: Linde, 2012, s. 133

zákonom o trestnej zodpovednosti právnických osôb, a nie je preto namieste prichádzať s novou terminológiou pre označenie týchto druhov sankcií uložených právnickým osobám“.

K tomuto postoju sa prikláňa aj Prof. Kalvodová¹⁵, s tvrdením, že: „...ak už akceptujeme samotný pojem trestnej zodpovednosti právnickej osoby, potom sa netreba brániť ani pojmu trest či trestanie,, lebo trestný čin a trest predstavujú dva základné elementy trestnej zodpovednosti. Navyše v pojme trest je obsiahnuté negatívne hodnotenie trestného činu a jeho páchatel'a, čo má svoj význam aj v prípade, že týmto páchatel'om je právnická osoba. Pojem „trest“ je užšieho významu ako pojem „sankcia“, čím možno považovať za vhodnejšie pri danej problematike používať pojem „sankcionovanie“. Súbežne možno poukázať na terminológiu medzinárodných zmlúv a európskych dohovorov, ktorými je Slovenská republika viazaná, a na ktorých základe bol prijatý ZoTZPO.¹⁶

3. Účel sankcionovania právnických osôb

Čo sa týka účelu sankcií, máme za to, ten by sa dal rozdeliť na dve roviny. Prvá z nich by hovorila vo všeobecnej rovine nazerania sa na účel sankcionovania v trestnom práve. Základným, resp. konečným účelom sankcií je ochrana spoločnosti pre trestnými činmi a ich páchatel'mi. Samotný ZoTZPO presne nedefinuje účel trestu ani len jedným z ustanovení. Avšak po hlbšom štúdiu by sa dalo konštatovať, účel trestu by sa dal vyvodiť aj zo samotných zásad ukladania trestov a to najmä s poukazom na ustanovenie § 34 ods. 1 Trestného zákona.

A teda, by sa dalo povedať, že pojem účel trestu/ sankcie by mohol zahŕňať praktické, jasne definovateľné ciele, ktoré má trest/ sankcia plniť. Druhá rovina nazerania na účel sankcií sa zameriava konkrétne na sankcionovanie právnických osôb, kedy je potrebné zdôrazniť isté čiastočné odchýlky v súvislosti s účelom ich sankcionovania naproti sankcionovaniu fyzických osôb. V podstate by sa dalo konštatovať, že pri právnických osobách by ich

¹⁵ KALVODOVÁ, V. Vybrané aspekty sankcionování právnických osob. In JELÍNEK, J. a kol. Trestní odpovědnost právnických osob v České republice: Bilance a perspektivy. 1. vydanie, Praha: Leges, 2013, s. 231

¹⁶ Napríklad: Dohovor Rady Európy o praní, vyhľadávání, zaistení a konfiškovaní ziskov z trestnej činnosti a o financovaní terorizmu č. 198 prijatý 16. mája 2005 bol vo Varšave (ETC 198), (oznámenie č. 91/2009 Z. z.); Trestnoprávny dohovor o korupcii z 27. januára 1999 a podpísaný v Štrasburgu (ETC 173), platný pre SR od 1. júla 2002, (oznámenie č. 375/2002 Z. z.); Medzinárodný dohovor o potláčaní financovania terorizmu prijatý 9. decembra 1999 v New Yorku, platný pre SR od 13. októbra 2002 (oznámenie č. 593/2002 Z. z.).

sankcionovanie mal mať predovšetkým preventívny, rehabilitačný, výchovný a denunciačný účinok. Pokiaľ ide o preventívny účinok, ten bude sankcia udelená právnickej osobe napínať iba v tom prípade, ak bude právnické osoby odrádzať od páchania protispoločenského konania. Rehabilitačný účinok má za cieľ zmenu správania právnickej osoby, ktoré ju priviedlo k spáchaniu trestného činu.¹⁷ Ďalším z dôležitých účinkov je výchovný účinok. Ten má za úlohu uvedomenie si, aké dôležité je konanie v súlade so zákonom. Posledným, denunciačný účinok, nastane zväčša až po vydaní odsudzujúceho rozsudku, tzv. *naming and shaming*. Pojem denunciačia by sa dal preložiť ako udanie, obvinenie, prípadne donášanie. A teda pokiaľ hovoríme o denunciačnom účinku sankcie udelennej právnickej osobe rozumieme tým dopady na jej reputáciu, predovšetkým v negatívnom slova zmysle. Podľa môjho názoru pre účel sankcionovania podľa ZoTZPO úplne postačuje ustanovenie § 11 ods. 1 a ods. 2 ZoTZPO s poukazom na § 1 ods. 2 ZoTZPO a následným subsidiárnym použitím § 34 ods. 1 Trestného zákona, ktorý plní štyri základné účely: a) ochrana spoločnosti pred právnickými osobami páchajúcimi trestné činy, b) výchovné pôsobenie na ostatné právnické osoby, c) výchova odsúdenej právnickej osoby k tomu aby viedla „riadny život“.

4. Zásady ukladania sankcií právnickým osobám

Zavedenie, rešpektovanie a následné dodržiavanie základných zásad ukladania sankcií súdmi, je dôležité pre správne a spravodlivé ukladanie sankcií a určovaní ich výmery. V samotnej dôvodovej správe k ZoTZPO je uvedené, že tieto zásady majú byť založené na princípe proporcionality.¹⁸ Východiskovými bodmi základných zásad je ich vymedzenie v základom zákone štátu, to jest Ústava SR (napr. zásada *nulla poena sine lege*, ktorá je zakotvená v čl. 49 Ústavy SR), v ktorej sú obsiahnuté ako vedúce právne idey vo vzťahu k sankciám.¹⁹ Ďalej vychádzajú z medzinárodných dokumentov, ktorými je Slovenská republika viazaná, Trestného zákona ako *lex generalis* (§ 34 – zásady

¹⁷ ŠIMOVČEK, I., SZABOVÁ, E. Trestná zodpovednosť právnických osôb – komparácia vybraných aspektov právnych úprav niektorých členských štátov Európskej únie, USA a Švajčiarska a možnosti ich ďalšieho vývoja na pôde Európskej únie. In: Státní zastupitelství, Roč. 12, č. 5 (2014), s. 52 a nasl.

¹⁸ ŠIMOVČEK, I., JALČ, A. Riešenia problematiky trestnej zodpovednosti právnických osôb v európskom priestore a úvahy de lege ferenda. In: Trestná zodpovednosť právnických osôb. 1. vyd. – Bratislava : Eurokódex, 2009, s. 47 a nasl.

¹⁹ ŠIMOVČEK, I., ZÁHORA, J. Zákon o trestnej zodpovednosti právnických osôb : komentár – [1. vyd.] – Bratislava : Wolters Kluwer, 2016. – 342 s. – (Komentáre). Spôsob prístupu: <http://ukftp.truni.sk/epc/13081.pdf>.

ukladania trestov a § 35 – zásady ukladania ochranných opatrení), ktorý má subsidiárne postavenie k ZoTZPO ako *lex specialis* (§ 11 – zásady ukladania trestov a ochranných opatrení). Z toho možno konštatovať, že v prípade ukladania sankcie právnickej osobe bude musieť súd postupovať tak, že primárne bude aplikovať ustanovenie § 11 ods. 1, 2 a 5 ZoTZPO s poukazom na ustanovenia § 34 ods. 1 a § 35 ods. 1 Trestného zákona. Podľa § 11 ods. 1 ZoTZPO je súd pri určovaní druhu a výmere povinný prihliadať na nasledujúce kritériá: a) povahu a závažnosť trestného činu, b) pomery právnickej osoby vrátane jej doterajšej činnosti, c) jej majetkové pomery, pričom musí prihliadať aj na to, d) či právnická osoba vykonáva činnosť vo verejnom záujme, ktorá má strategický význam pre národné hospodárstvo, obranu alebo bezpečnosť. Pokiaľ hovoríme o povahe a závažnosti trestného činu ako jedného z hodnotiacich kritérií pri určovaní druhu a výmere sankcií, dalo by sa konštatovať, že ide o najpodstatnejšie z nich, podobne ako pri fyzických osobách.²⁰ Ďalším kritériom zohľadňujúcim pri určení druhu a výmery trestu sú pomery právnickej osoby vrátane jej doterajšej činnosti. Súd môže hodnotiť za akých okolností vznikla právnická osoba, predmet jej činnosti, vzťahy s inými právnickými osobami. Toto hodnotenie je dôležité pri hodnotení doterajšieho „života“ právnickej osoby, a skutočnosťou či dodržiavala príslušné právne predpisy a záväzky, či nebola trestaná, resp. postihovaná za správne delikty.

Majetkové pomery súd skúma najmä preto, že majetok právnickej osoby môže byť predmetom jej budúceho trestu, predovšetkým vtedy keď súd uvažuje o uložení peňažného trestu. A to z toho dôvodu, že sankcia uložená právnickej osobe má byť uložená primerane jej majetkovým pomerom, avšak má byť aj úmerná k spáchanému trestnému činu, aby došlo k dosiahnutiu účelu uloženej sankcie. Zisťujú sa ako aktíva (výška kapitálu, pohľadávky, vlastníctvo hnutelných vecí, nehnuteľností, cenných papierov) tak aj pasíva (najmä záväzky) právnickej osoby.

Ak hovoríme o poslednom z hodnotiacich kritérií pre určenie druhu a výmery trestu – vykonávanie činnosti vo verejnom záujme, ktorá má strategický význam pre národné hospodárstvo, obranu alebo bezpečnosť, rozumieme tým napríklad, vykonávanie verejného zdravotného poistenia (§ 2 ods. 2 zákona č. 580/2004 Z. z. o zdravotnom poistení), poskytovanie sociálnej služby vo verejnom záujme (§ 75 zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách), dopravné služby na dráhach vo verejnom záujme (§ 3 ods. 4 zákona č. 514/2009 Z. z. o doprave na dráhach), prevádzkovanie autobusovej dopravy vo verejnom záujme (§ 11 zákona č. 56/2012 Z. z. o cestnej doprave).

²⁰ IVOR, J., POLÁK, P., ZÁHORA, J. Trestné právo hmotné i. – Všeobecná časť, 2. vydanie, Bratislava: Wolters Kluwer, 2021, s. 510

Ďalším krokom, ktorý musí súd pre určenie a výmery trestu vykonať, je zhodnotenie skutočností uvedených v § 11 ods. 2 ZoTZPO, a teda a) to, aby bol zabezpečený čo najmenší vplyv trestu na zamestnancov právnickej osoby, b) právom chránené záujmy poškodených a veriteľov právnickej osoby, ktorých pohľadávky voči právnickej osobe vznikli v dobrej viere a nemajú pôvod v trestnej činnosti alebo nesúvisia s trestným činom spáchaným právnickou osobou, c) pôsobenie právnickej osoby po spáchaní trestného činu, najmä na jej účinnú snahu odstrániť škodlivé následky trestného činu alebo dobrovoľne nahradiť spôsobenú škodu, d) očakávaný dôsledok výkonu trestu pre ďalšiu činnosť právnickej osoby, e) pomer, v akom na právnickú osobu prešli výhody z trestného činu spáchaného v spolupáchateľstve.

Tu zákonodarca zakotvil tiež akúsi modifikovanú formu zásady personalitu trestu. Tá prikazuje súdu pri ukladaní trestu prihliadať na skutočnosť, že trest má postihovať výhradne páchatel'a trestného činu. Pričom pokiaľ ide o fyzické osoby sa berie na zreteľ to, aby bol zabezpečený čo najmenší vplyv na jeho rodinu a blízkych, tak pri právnických osobách musí súd zohľadňovať práva tretích osôb (či už zamestnancov alebo veriteľov). Ustanovenie § 11 v ods. 3 upravuje podmienky pre ukladanie sankcií právnym nástupcom právnickej, pričom ukladá povinnosť prihliadať pri rozhodovaní primárne na: rozsah prechádzajúceho imania zodpovedajúceho prospechu na niektorého z nástupcov; sekundárne na iné výhody spáchaného trestného činu a subsidiárne aj na to v akom rozsahu ktorýkoľvek z nástupcov pokračuje v činnosti, v súvislosti s ktorou bol spáchaný trestný čin.²¹

Výnimkou z tohto pravidla je prípad, ak právnym nástupcom právnickej osoby sa stane fyzická osoba. A to z dôvodu zákazu prechodu zodpovednosti právnickej osoba na fyzickú osobu podľa poslednej vety ustanovenia § 7 ods. 1 ZoTZPO. ZoTZPO zavádza zásadu nezlučiteľnosti niektorých sankcií pre právnické osoby, podobne ako to je zavedené pre fyzické osoby v Trestnom zákone.

Spomínaná zásada, upravená v ustanovení § 11 ods. 4 a ods. 5 ZoTZPO, bráni neopodstatnenému kumulovaniu sankcií podobného alebo rovnakého charakteru o jedného páchatel'a trestného činu. Zavedenie týchto pravidiel má za úlohu predchádzať situáciám, kedy výkon dvoch sankcií sa vzájomne vylučuje, prípadne, kedy obsah dvoch trestov je v podstate podobný alebo rovnaký.

Kombinácie sankcií, ktoré ZoTZPO vylučuje: a) trest zrušenia právnickej osoby a trest prepadnutia majetku, b) trest prepadnutia majetku a peňažný

²¹ IVOR, J., POLÁK, P., ZÁHORA, J. Trestné právo hmotné I. – Všeobecná časť. 2. vydanie, Bratislava: Wolters Kluwer, 2021, s. 511-512.

trest, c) trest prepadnutia majetku a trest prepadnutia veci, d) ochranné opatrenie zhabania časti majetku a trest prepadnutia majetku. Pri rozoberaní zásad sankcionovania právnických osôb nemožno opomenúť všeobecné zásady trestného práva hmotného, z ktorých tieto spomínané zásady primárne vychádzajú.

Zásada súbežnej a nezávislej trestnej zodpovednosti fyzických a právnických osôb, hovorí o tom, že trestná zodpovednosť právnických osôb nepodmieňuje vyvodenie trestnej zodpovednosti voči fyzickej osobe a naopak. Medzi zodpovednosťou fyzických osôb a zodpovednosťou právnických osôb je vzťah nezávislosti a osamostatnenia jednej zodpovednosti od druhej. Prirodzene, vychádzajúc aj zo zásady zákonnosti je táto zásada uplatniteľná iba v prípadoch kedy páchatelom trestného činu môže byť právnická osoba. Zásada pričítateľnosti činu právnickej osobe znamená, že za páchatela trestného činu je označená právnická osoba, ktorej sa pričíta porušenie alebo ohrozenie záujmu chráneného Trestným zákonom.

Zásada prechodu trestnej zodpovednosti na právneho nástupcu je novinkou v trestnom práve, a to z dôvodu, že po smrti páchatela trestného činu (fyzickej osoby) zanikol trestnoprávny vzťah a tak dochádzalo k zániku aj práv a povinností plynúcich z tohto trestnoprávneho vzťahu. Cieľom tejto zásady je zabránenie právnickej osobe, aby sa vyhla dôsledkom trestnej zodpovednosti napríklad tým, že zmení svoju organizačnú štruktúru.

5. Druhy trestov podľa zákona o trestnej zodpovednosti právnických osôb

Ustanovenie § 10 ZoTZPO je venované taxatívnemu výpočtu trestov, ktoré je možné uložiť právnickej osobe za niektorý z trestných činov uvedených v § 3 ZoTZPO. Novelizáciou ZoTZPO v roku 2021 bol pridaný odsek 2, ktorý súdu umožňuje uložiť právnickej osobe ochranné opatrenie zhabanie časti majetku. Prof. Čentíš s JUDr. Prikrylom²² vo svojich „Úvahách o trestnej zodpovednosti právnických osôb“ rozdelili sankcie proti právnickým osobám do štyroch skupín: a) sankcie smerujúce proti reputácii právnickej osoby –trest zverejnenia odsudzujúceho rozsudku (§ 20 ZoTZPO); sankcie postihujúce majetok právnickej osoby – trest prepadnutia majetku (§ 13 ZoTZPO), trest prepadnutia veci (§ 14 ZoTZPO), peňažný trest (§ 15 ZoTZPO); sankcie sme-

²² ČENTÍŠ, J., PRIKRYL, O. Úvahy o trestnej zodpovednosti právnických osôb v trestnom zákone. In: Acta Universitatis Brunensis Juridica, č. 337. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 1697.

rujúce proti činnosti – trest zákazu činnosti (§ 16 ZoTZPO), trest zákazu prijímať dotácie alebo subvencie (§ 17 ZoTZPO), trest zákazu prijímať pomoc a podporu poskytovanú z fondov Európskej únie (§ 18 ZoTZPO), trest zákazu účasti vo verejnom obstarávaní (§ 19 ZoTZPO).

S týmto delením sa možno plne stotožniť. Pokiaľ sa hovorí o sankciách smerujúcej proti reputácii právnickej osoby, ide predovšetkým o trest zverejnenie odsudzujúceho rozsudku udeľovaného podľa ustanovenia § 20 ZoTZPO. Tento trest patrí do v systéme trestov do trestov poškodzujúce dobré meno právnickej osoby. Je na úvahe súdu či tento trest uloží. Zároveň sa zaraďuje ako jediný do kategórie vedľajších trestov, čo znamená, že ho možno uložiť len súběžne s iným trestom, ktoré možno uložiť právnickej osobe.

Trest právnickej osoby spočíva v tom, že po nadobudnutí právoplatnosti odsudzujúceho rozsudku je jej uložená povinnosť na svoje vlastné náklady zverejniť znenie odsudzujúceho rozsudku alebo len jeho súdom určenú časť v Obchodnom vestníku alebo aj v jednej alebo viacerých prevádzkach alebo organizačných zložkách právnickej osoby s uvedením názvu a sídla odsúdennej právnickej osoby. V odsudzujúcom rozsudku, ktorý má byť zverejnený, musia byť pred zverejnením údaje umožňujúce identifikáciu osoby, ktorá je odlišná od odsúdennej právnickej osoby, anonymizované. Súd súčasne určí rozsah a spôsob zverejnenia odsudzujúceho rozsudku a lehotu na zverejnenie rozsudku.²³

Existuje dôvodný predpoklad, že zverejnenie odsudzujúceho rozsudku môže mať na právnickú osobu negatívnejší dopad ako uloženie iného trestu, či už ide o peňažný trest alebo trest zákazu činnosti. Aj s poukazom na dobré meno právnickej osoby, ktoré je v prostredí obchodných spoločností ťažko a častokrát dlhodobo budované, a ktorého poškodenie môže mať pre jej fungovanie ďalekosiahlejšie následky. Strata súčasných alebo odstránenie potenciaálnych obchodných partnerov alebo zákazníkov, to všetko môže mať na právnickú osobu taký vplyv, že to môže viesť k strate jeho postavenia na trhu a následnému kompenzovaniu zvyšovaním cien tovarov a služieb, ktoré poskytuje. To by predstavovalo aj nepriamy „postih“ konzumentov týchto tovarov a služieb, resp. obchodných partnerov.

A práve preto musí súd pri ukladaní trestu zverejnenia odsudzujúceho rozsudku pamätať na určité podmienky, a tými sú: a) ak je potrebné oboznámiť verejnosť s odsudzujúcim rozsudkom, najmä vzhľadom na okolnosti alebo závažnosť trestného činu alebo b) aj to vyžaduje záujem na ochrane bezpečnosti alebo zdravia ľudí, zvierat alebo majetku. Aj v kontexte týchto

²³ IVOR, J., POLÁK, P., ZÁHORA, J. Trestné právo hmotné I. – Všeobecná časť. 2. vydanie, Bratislava: Wolters Kluwer, 2021, s. 518-519.

skutočností možno hodnotiť pomerne negatívne nemožnosť súdu uložiť tento trest samostatne ale len súbežne s niektorým z iných trestov podľa § 10 ods. 1.

Trest prepadnutia majetku sa považuje, po treste zrušenia právnickej osoby, za druhý najprísnejší trest postihujúci právnickú osobu a jeho podstatou je prechod vlastníctva majetku z právnickej osoby na štát. ZoTZPO obsahuje pomerne komplexnú úpravu tohto trestu.

Súd ho ukladá právnickej osobe obligatórne a to v prípade ak a) právnická osoba spáchala trestný čin uvedený v § 58 ods. 2 Trestného zákona, ak nadobudla majetok aspoň v značnom rozsahu trestnou činnosťou alebo z príjmov pochádzajúcich z trestnej činnosti. Alebo ak b) právnická osoba spáchala trestný čin uvedený v § 58 ods. 3 Trestného zákona.

Prepadnutý majetok sa stáva vlastníctvom štátu, ak súd na základe vyhlásenej medzinárodnej zmluvy, ktorou je Slovenská republika viazaná nerozhodne inak, a teda sa môže tento majetok stať aj vlastníctvom iného štátu. Spravidla sa tak stáva, ak súd cudzieho štátu požiada o vyslovenie trestu prepadnutia majetku, resp. časti majetku niektorý z príslušných slovenských súdov. Ustanovenie § 13 ods. 4 zavádza súdu povinnosť požiadať a zároveň prihliadať pri svojom rozhodovaní o uložení spomínaného trestu o vyjadrenie Národnej banky Slovenska, ktorá sa vyjadrí k možnostiam a dôsledkom jeho uloženia, v prípade ak právnickou osobou je dohliadaný subjekt finančného trhu, podliehajúci dohľadu vykonávanému Národnou bankou Slovenska.

ZoTZPO pri vymedzení podmienok trestu prepadnutia veci na ustanovenie § 60 Trestného zákona, ktorý súdu ukladá povinnosť uložiť trest prepadnutia veci obligatórne ak táto vec, a) bola použitá na spáchanie trestného činu; b) bola určená na spáchanie trestného činu; c) je výnosom z trestnej činnosti. Musí byť však naplnená podmienka, že sa jedná o vec patriacu páchatelovi. Súd môže uložiť prepadnutie náhradnej hodnoty, ak vec, ktorá by mala byť predmetom trestu prepadnutia veci, sa medzičasom stala nedosiahnuteľná alebo neidentifikovateľná, alebo je zmiešaná s majetkom páchatela alebo s majetkom inej osoby získaným v súlade so zákonom.²⁴

Náhradná hodnota musí zodpovedať hodnote veci uvedenej v ustanovení § 60 ods. 1 Trestného zákona. Trestný zákon vymedzuje aj negatívnu podmienku uloženia trestu prepadnutia veci, kedy súd neuloží tento trest, a to v prípade ak a) poškodenému vznikol z činu nárok na náhradu škody, ktorého uspokojenie by bolo znemožnené prepadnutím veci, b) hodnota veci

²⁴ ŠIMOVČEK, I., STRÉMY, T. Trestná alebo správna zodpovednosť právnických osôb. In: Trestní odpovědnost právnických osob v České republice – bilance a perspektivy. – 1. vyd. – Praha : Leges, 2013, s. 37 a nasl.

je v zjavnom nepomere k miere závažnosti prečinu, alebo c) súd upustil od potrestania páchatel'a. Pri sankcionovaní právnických osôb je peňažný trest univerzálnym trestom, pretože ho možno uložiť ktorejkoľvek trestne zodpovednej právnickej osobe. Tak ako sa v trestnom konaní ukladá fyzickým osobám primárne trest odňatia slobody, podobne pri trestnom konaní proti právnickým osobám súd najčastejšie pristupuje k uloženiu peňažného trestu. Na rozdiel od predchádzajúcim dvom trestom postihujúcim majetok právnickej osoby, sa peňažný trest ukladá fakultatívne.

Právnu úpravu peňažného trestu v ZoTZPO považujú mnohí odborníci za pomerne skromnú. Obmedzuje sa na výmeru trestu stanovenú na rozmedzie od 1 500 eur do 1 600 000 eur, kedy ju nemožno znížiť alebo zvýšiť podľa pomerov právnickej osoby a závažnosti spáchaného trestného činu. ZoTZPO neustanovuje inak a ani povaha veci síce nevyklučujú subsidiárne využitie Trestného zákona a teda je možnosť aplikácie ustanovenia § 56 ods. 3 až 5 Trestného zákona, no je tu nevyhnutné podotknúť, že právnické osoby môžu byť v administratívnom konaní postihované rovnakým druhom sankcie, čo vedie k prekryvaniu sa niektorých z početných skutkových podstát protiprávnych konaní so skutkovými podstatami trestných činov, ktoré možno právnickej osobe pričítať práve na základe ZoTZPO.

Medzi sankcie smerujúce proti činnosti právnickej osoby zaraďujeme trest zákazu činnosti a zvyšné tresty (trest zákazu prijímať dotácie a subvencie, trest zákazu prijímať pomoc a podporu poskytovanú z fondov Európskej únie, trest zákazu účasti vo verejnom obstarávaní) sa dajú považovať za isté špecifické formy trestu zákazu činnosti. Účelom uloženia jedného z týchto trestov je dočasné vyradenia právnickej osoby z činností, v rámci ktorých sa právnická osoba dopustila trestnej činnosti.

Počas výkonu jedného z týchto trestov sa právnickej osobe zakazuje a) výkon jedného alebo viacerých predmetov podnikania alebo takej činnosti, na ktorú treba osobitné povolenie, alebo ktorej podmienky výkonu upravuje osobitný predpis, b) uchádzať sa alebo prijať dotáciu, subvenciu, príspevok alebo iné plnenie zo štátneho rozpočtu, z rozpočtu verejnoprávnej inštitúcie, rozpočtu štátneho fondu, rozpočtu vyššieho územného celku alebo rozpočtu obce, c) uchádzať sa alebo prijať pomoc a podporu poskytovanú z fondov Európskej únie podľa osobitného predpisu alebo iné plnenie z fondov Európskej únie, d) zúčastniť sa vo verejnom obstarávaní.

Každý z týchto trestov možno uložiť samostatne alebo popri niektorom z iných trestov. Až na výnimku trestu zrušenia právnickej osoby, čo samotná povaha tohto trestu vylučuje. ZoTZPO umožňuje uložiť, ktorýkoľvek z týchto trestov vo výmere od jedného roka až desať rokov. Všetky tresty súd ukladá obligatórne za splnenia zákonom stanovených podmienok súvisiacich s tou,

ktorou činnosťou má byť trest uložený, až na výnimku trestu zákazu činnosti, ktorý sa ukladá fakultatívne.

V súvislosti s týmto trestom musí súd, podobne ako pri treste prepadnutia majetku, v prípade, ak je právnickou osobou dohliadaný subjekt finančného trhu, môže uložiť trest zákazu činnosti až po vyjadrení Národnej banky Slovenska k možnostiam a dôsledkom jeho uloženia a na toto vyjadrenie musí súd pri svojom rozhodovaní prihliadať. Porušenie ktoréhokoľvek z trestov smerujúcich proti činnosti právnickej osoby zakladá trestnú zodpovednosť pre trestný čin marenia výkonu úradného rozhodnutia podľa ustanovenia § 348 ods. 1 písm. d) Trestného zákona. Pri skúmaní problematiky trestov možno naraziť na výrazné problémy hmotnoprávneho charakteru, ale skôr je nedostačujúcou úpravou súvisiacou s výkonom trestu zákazu prijímať verejné dotácie alebo subvencie. Ide o problematické absenciu centrálného registra, ktorý by sumarizoval všetky dotácie a subvencie. Tu treba podotknúť, že pri treste zákazu činnosti, treste zákazu prijímať pomoc a podporu poskytovanú z fondov Európskej únie a treste zákazu účasti vo verejnom obstarávaní podobné komplikácie s absentujúcimi registrami nenastávajú.

Trest zrušenia právnickej osoby, ktorý ako jediný sa zaraďuje medzi sankcie postihujúce samotnú existenciu právnickej osoby, sa považuje za najprísnejší trest smerujúci proti právnickej osobe. Možno ho označiť aj ako tzv. „trest smrti právnickej osoby“, a to z dôvodu, že uloženie tohto trestu smeruje k úplnému zániku právnickej osoby ako subjektu práva. Súd môže spomínaný trest uložiť obligatórne aj fakultatívne. Nadobudnutie právoplatnosti rozhodnutia o uložení trestu zrušenia právnickej osoby má za následok vstup právnickej osoby do likvidácie. Občiansky zákonník v ustanovení § 20a ako zrušenie právnickej osoby tak aj likvidáciu právnickej osoby v odseku 4 odkazuje na využitie Obchodného zákonníka a to aj v prípade inej právnickej osoby to povaha veci nevylučuje.

Záver

Ustanovenia § 12 ods. 4 a 5 ZoTZPO, upravujú situáciu, ak je právnická osoba subjektom finančného trhu alebo komoditnou burzou, v takom prípade súd môže uložiť trest zrušenia právnickej osoby až po vyjadrení príslušného orgánu k možnostiam a dôsledkom uloženia takéhoto trestu. Považujem za dôležité podotknúť, že pri úprave podmienok fakultatívneho ukladania trestu zrušenia právnickej osoby existuje odlišnosť slovenskej právnej úpravy od českej. Podľa ZoTZPO môže súd uložiť spomínaný trest aj takej právnickej osobe, ktorej činnosť nebola úplne alebo prevažne využívaná na likvidácii

obchodných spoločností sa primerane použijú aj na likvidáciu inej právnickej osoby, pokiaľ z ustanovení upravujúcich tieto právnické osoby nevyplýva niečo iné. Pri pozornom preskúmaní taxatívneho výpočtu trestných činov v ustanovení § 3 ZoTZPO, možno prísť k záveru, že ide o pomerne malú skupinu prípadov, kedy bude možné uložiť trest zrušenia právnickej osoby.

Ďalej za pomerne významné negatívum je považovaná absencia podmienky sídla právnickej osoby v Slovenskej republike, aj v prípade fakultatívneho ukladania tohto trestu, pretože súdy nemajú možnosť v rámci svojej rozhodovacej činnosti zasahovať do pomerov existujúcich v inom štáte. V súvislosti so sankciami smerujúcim proti majetku právnickej osoby považujem za najproblematickejšiu veľmi skromnú úpravu peňažného trestu podľa ZoTZPO. ZoTZPO sa vyjadruje len k rozsahu výmery trestu, pričom po dôkladnej analýze tejto problematiky možno považovať takúto právnu úpravu za absolútne nevyhovujúcu. Najmä keď ide o súdmi každoročne najčastejšie ukladanú sankciu právnickým osobám.

Aj napriek tomu možno konštatovať, že dostatočne nenapĺňa parciálnu požiadavku odradenia ostatných potenciálnych páchatelov od páchania trestných činov, aj vzhľadom na výrazný nárast počtu trestných činov. Za pomerne problematické taktiež možno považovať ustanovenie § 21 ods. 1 a jeho uprednostňovanie noriem trestného práva pred normami správneho práva, čo je akýsi rozpor s princípom *ultima ratio*. Na riešenie rôznych aplikačných problémov sa vyžaduje moderný prístup k posudzovaniu trestnej zodpovednosti právnických osôb, vrátane sankcionovania právnických osôb.

Súčasná právna úprava sa opiera predovšetkým o zahraničné (prevažne české) súdne rozhodnutia, lenže vzhľadom na isté odlišnosti a špecifiká právnej úpravy právnických osôb v jednotlivých vnútroštátnych právnych úpravách, považujem za dôležité aby právne medzery boli vyplňané najmä judikatúrou slovenských súdov. Otázkou trestnej zodpovednosti právnických osôb možno považovať za aktuálnu a je jej venovaná istá pozornosť ako zo strany odbornej, tak aj laickej verejnosti.

V kontexte neustále sa vyvíjajúcich spoločensko-ekonomických, hospodárskych a sociálnych vzťahov je jej právna úprava v našich podmienkach veľmi sporná. Na jednej strane Slovenská republika po dlhých rokoch pristúpila k zavedeniu priamej trestnej zodpovednosti právnických osôb, čo prinieslo každoročný nárast trestných vecí, v ktorých bolo vedené trestné stíhanie proti konkrétnej právnickej osobe. No na strane druhej je má táto právna úprava mnoho nedostatkov, predovšetkým pokiaľ ide o právnu úpravu sankcionovania právnických osôb.

Avšak kontrolu kriminality nemožno dosiahnuť len prísny trestaním. Sankcionovanie, ako jeden z najdôležitejších inštitútov trestnej zodpovednos-

ti právnických osôb, na to aby bolo účelné a efektívne, musí byť racionálne prepojené s prevenciou. ZoTZPO ponúka pomerne širokú paletu sankcií, avšak ich úprava je v niektorých prípadoch, podľa nášho názoru opierajúceho sa o názory odborníkov, nedostačujúca. Každopádne zákonodarca nemôže reagovať na všetky jej nedostatky, a práve preto máme za to, že určité nedostatky by mohla odstrániť kvalitná judikatúra, ktorá by mohla dopomôcť k zjednoteniu rozhodovacej činnosti súdov a k lepšej aplikácii v praxi, tak ako to vidíme v českej právnej úprave, z ktorej slovenské súdy často odvodzujú svoje rozhodnutia.

LITERATÚRA

1. ČENTĚŠ, J., PRIKRYL, O. Úvahy o trestnej zodpovednosti právnických osôb v trestnom zákone. In: Acta Universitatis Brunensis Iuridica, č. 337. Brno: Masarykova univerzita, 2008, Dostupné online na: <https://www.pwc.com/sk/sk/odborne-clanky>
2. FOREJT, P., HABARTA, P., TŘEŠLOVÁ, L. Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim s komentářem. 1. vydanie, Praha: Linde, 2012, 408 s. ISBN 978- 80-7201-875-8.
3. IVOR, J. a kol. Trestné právo hmotné I. Bratislava: Iura Edition, 2006, 556 s. ISBN 978-0-81685-09-5.
4. IVOR, J., POLÁK, P., ZÁHORA, J. Trestné právo hmotné I. – Všeobecná časť. 2. vydanie, Bratislava: Wolters Kluwer, 2021, 560 s. ISBN 978-80-571-0407-0.
6. JELÍNEK, J. Trestní odpovědnost právnických osob. Praha: Linde, 2007, 270 s. ISBN 9 78- 80-7201-683-9.
7. JELÍNEK J. Trestní odpovědnost právnických osob – pět let poté. Praha: Leges, 2017, 88 s. ISBN 978-80-7502-205-9.
8. KALVODOVÁ, V. Vybrané aspekty sankcionování právnických osob. In JELÍNEK, J. a kol. Trestní odpovědnost právnických osob v České republice: Bilance a perspektivy. 1. vydanie, Praha: Leges, 2013.
9. MAŠLANYOVÁ, D., SZABOVÁ, E. a kol. Trestné právo hmotné – Všeobecná a osobitá časť. 4. vydanie, Plzeň: Aleš Čeněk, 2021, 654 s. ISBN 978-80-7380-862-4.
10. STESENS, G.: Corporate Criminal Liability: A Comparative Perspective. In The International and Comparative Law Quarterly, Cambridge: Cambridge University Press, 1994, vol. 43. č. 3.
11. ŠIMOVČEK, I., ZÁHORA, J. Ukladanie trestov právnickým osobám – slovenský pohľad [print] = Imposition of penalties on legal entities – Slovak view : kapitola 7 / In: Symbióza trestního práva a kriminologie. – 1. vyd.. – Praha : Wolters Kluwer ČR, 2022. – ISBN 978-80-7676-639-6. – S. 377-391.
12. ŠIMOVČEK, I., ZÁHORA, J. Zákon o trestnej zodpovednosti právnických osôb : komentár – 1. vyd. – Bratislava : Wolters Kluwer, 2016. – 342 s. – (Komentáre). – ISBN 978-80-8168-413-5. – Spôsob prístupu: <http://ukftp.truni.sk/epc/13081.pdf>.
13. ŠIMOVČEK, I., SZABOVÁ, E. Trestná zodpovednosť právnických osôb – komparácia vybraných aspektov právnych úprav niektorých členských štátov Európskej únie, USA a Švajčiarska a možnosti ich ďalšieho vývoja na pôde Európskej únie. In: Státní zastupitelství. – ISSN 1214-3758. – Roč. 12, č. 5 (2014), s. 52-61.
14. ŠIMOVČEK, I., JALČ, A. Riešenia problematiky trestnej zodpovednosti právnických osôb v európskom priestore a úvahy de lege ferenda. In: Trestná zodpovednosť právnických osôb – 1. vyd. – Bratislava : Eurokódex, 2009. – ISBN 978-80-89447-15-2. – S. 47-53.

15. ŠIMOŤEK, I., STRÉMY, T. Trestná alebo správna zodpovednosť právnických osôb. In: Trestní odpovědnost právnických osob v České republice – bilance a perspektivy. – 1. vyd. – Praha : Leges, 2013. – ISBN 978-80-87576-58-8. – S. 37-51.
16. VEČEŘA, M., GERLOCH, A., SCHLOSSER, A., BERAN, K., RUDENKO, S. Teória práva. 2. rozšírené a doplnené vydanie, Bratislava: Poradca podnikateľa, 2008, 335 s. ISBN 978-80-8944-704-6.
17. WELLS, C.: Corporation and criminal responsibility. 2nd edition. Oxford: Oxford University Press, 2001, 198 s.
18. Dôvodová správa k zákonu č. 91/2016 Z. z. o trestnej zodpovednosti právnických osôb.
19. Zákon č. 91/2016 Z. z. o trestnej zodpovednosti právnických osôb a o zmene a doplnení niektorých zákonov /v zmysle poslednej novely č. 309/2023 Z. z./

Kontaktné údaje autora

prof. JUDr. Jaroslav Klátik, PhD.

Katedra trestného práva, kriminológie, kriminalistiky a forenzných disciplín,
Právnická fakulta UMB v Banskej Bystrici

OSOBITNÉ PROSTRIEDKY SPRAVODAJSKÝCH SLUŽIEB A TRESTNÉ KONANIE

SPECIAL MEANS ACCORDING TO INTELLIGENCE SERVICES AND CRIMINAL PROCEEDINGS

doc. JUDr. Adrián Vaško, PhD.

Katedra trestného práva, kriminológie, kriminalistiky a forenzných disciplín,
Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Abstrakt: Príspevok je zameraný na ofenzívne dôkazné prostriedky upravené osobitnými právny-
mi predpismi, ktoré sú využívané spravodajskými službami Slovenskej republiky. Cieľom príspev-
ku je poukázať na súčasnú právnu úpravu osobitných, resp. špecifických dôkazných prostriedkov.
Uvedieme argumenty, preto ktoré možno považovať spravodajské informácie za relevantný zdroj
informácií pre trestné konanie. Aby bolo možné sa dopracovať k uvedenému cieľu, bolo potrebné
najprv upriamiť pozornosť na základné teoretické východiská a inštitúty viažuce sa ku samotnému
dokazovaniu a jednotlivým moderným dôkazným prostriedkom.

Kľúčové slová: Dokazovanie. Dôkazné prostriedky. Osobitné dôkazné prostriedky. Spravodajské
informácie.

Abstract: The contribution is focused on offensive means of evidence regulated by special legal
regulations, which are used by the intelligence services of the Slovak Republic. The aim of the
contribution is to point out the current legal regulation of special or specific means of evidence.
We will present arguments why intelligence information can be considered a relevant source of
information for criminal proceedings. In order to be able to work towards the stated goal, it was
first necessary to pay attention to the basic theoretical starting points and institutions related to
the proof itself and individual modern means of proof.

Key words: Proving. Evidence. Special evidence. Intelligence information.

Úvod

Tak ako sa ľudská civilizácia v spoločensky prospešných oblastiach vy-
víja a napreduje, rovnako tak novšie a modernejšie techniky používajú pri
páchaní trestnej činnosti aj páchatelia trestných činov. Na objasnenie konkrét-
ných trestných činov a zistenie identity páchatel'a slúži inštitút dokazovania.
V rámci predmetného inštitútu sa vykonávajú konkrétne dôkazné prostried-
ky, ktorých cieľom je zistiť nové informácie – dôkazy. Samotné dokazovanie
spolu s demonštratívne vymedzenými dôkaznými prostriedkami je upravené
v § 119 a nasl. zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších
predpisov (ďalej len ako „Trestný poriadok“). Z predmetných ustanovení

vyplýva, že v trestnom konaní možno použiť aj dôkazné prostriedky podľa iných, osobitných právnych predpisov. Vtedy hovoríme o získaní dôkazov tzv. mimoprocesným spôsobom.

Cieľom tohto príspevku je vyhľadať a analyzovať ustanovenia upravujúce využiteľnosť ofenzívnych dôkazných prostriedkov v trestnom konaní, ktoré sa nevyskytujú v Trestnom poriadku.

1. Dokazovanie

Tak ako už bolo spomenuté vyššie, samotné dokazovanie v rámci trestného konania je upravené výlučne v ustanoveniach § 119 až 161 Trestného poriadku. Konkrétne § 119 ods. 3 Trestného poriadku okrem iného uvádza, že za dôkaz môže slúžiť čokoľvek, čo sa získalo z dôkazných prostriedkov nielen podľa Trestného poriadku, ale aj osobitného právneho predpisu.¹ Z doslovného výkladu predchádzajúcej vety možno dospieť ku konštatovaniu, že existuje len jeden právnych predpis odlišný od Trestného poriadku, v ktorom sú uvedené iné dôkazné prostriedky využiteľné v trestnom konaní. Toto nazeranie, ale nie je správne, nakoľko v právnom poriadku Slovenskej republiky možno nájsť nespočetné množstvo iných ustanovení zákonov, z ktorých možno čerpať poznatky dôležité pre trestné konanie.

Samotný Trestný poriadok nám ale nijako neposkytuje definíciu dokazovania. Trestný poriadok nám „len“ približný určuje okruh skutočností, ktoré je nutné v konkrétnom prípade dokazovať. Čo možno ponímať pod pojmom dokazovanie vyplýva len z právnej doktríny. Vo všeobecnosti možno teda tvrdiť, že dokazovanie je konkrétny, zákonom stanovený postup, ktorým je upravená činnosť všetkých subjektov trestného konania.² Cieľom tohto postupu je (ako už bolo vyššie naznačené), zistiť všetky relevantné skutkové okolnosti skutku, ktorý je predmetom konkrétnej trestnej veci, a to bez dôvodných pochybností. Požiadavka uvedená v predchádzajúcej vete sa má dosiahnuť prostredníctvom vyhľadávania, zabezpečovania, preverovania a hodnotenia dôkazov nielen počas konania pred súdom, ale v rámci celého trestného konania.

¹ MIHÓK, M.: *Zákonnosť a použiteľnosť procesných a mimoprocesných dôkazných prostriedkov v trestnom konaní*. Praha: Leges, 2023, s. 14.

² § 10 ods. 10 Trestného poriadku určuje, že za subjekty trestného konania považujeme kohokoľvek, „kto má a vykonáva vplyv na priebeh konania a komu tento zákon na uskutočnenie tohto vplyvu priznáva určité procesné práva alebo ukladá povinnosti.“ V aplikačnej praxi teda hovoríme o orgánoch činných v trestnom konaní (policajt a prokurátor), súdoch, obvinenom, zúčastnených osobách, oznamovateľovi trestného činu či o poškodenej osobe (ak nie je oznamovateľom).

Pojem dokazovanie, ktoré sme priblížili v predošlom odseku, sme definovali rýdzo v právneho uhla pohľadu. Netreba však zabúdať na skutočnosť, že definíčné znaky uvedeného pojmu sa môžu líšiť v závislosti od využívaných vedných disciplín akými sú napr. kriminológia, kriminalistika, súdne lekárstvo, súdna psychiatria alebo súdna psychológia.³

Inými slovami možno povedať, že s pojmom dokazovanie pracujú aj iné, resp. príbuzné vedné odbory, ktoré môžu mať vplyv na základné definíčné znaky tohto pojmu.

Pri analýze § 2 ods. 10 Trestného poriadku možno vyvodíť, že samotným účelom celého trestného konania je zistiť skutkový stav trestnej veci. V rámci trestného konania nevyplýva požiadavka na zistenie objektívnej pravdy, postačuje však zistiť skutkový stav veci bez dôvodných pochybností. Zisťovanie objektívnej pravdy predstavuje požiadavku, ktorá nie je faktická zrealizovateľná alebo je zrealizovateľná len veľmi ťažko, nakoľko by sa tým muselo dokazovať absolútne všetko, čo súviselo s vyšetrovaným trestným činom.⁴ Ako príklad možno uviesť, že pri vyšetrovaní trestného činu vraždy, ktorá bola spáchaná na verejnosti, by bolo nutné vypočuť všetkých svedkov, ktorí sa v daný čas a na danom mieste nachádzali. To ale v aplikáčnej praxi častokrát nie je ani možné, nakoľko väčšina ľudí by pri najmenšom náznaku nebezpečenstva ušla.⁵ V prípade aplikácie zásady „zistenia skutkového stavu bez dôvodných pochybností“ sa vypočujú „len“ napr. tí svedkovia, ktorí priamo vraždu videli, nakoľko totožnosť iných svedkov sa nepodarilo zistiť. Teda zistením skutkového stavu bez dôvodných pochybností sa v našom prípade zistilo, že konkrétna spáchala trestný čin vraždy, pričom nebolo nutné vyšetrovať a zisťovať všetky okolnosti trestného činu.

Na rozdiel od pojmu dokazovanie, ktorý nemáme nikde legálne zakotvený, predmet dokazovania nám demonštratívne ponúka Trestný poriadok. Teda v rámci trestného konania je potrebné dokazovať najmä, *„či sa stal skutok a či má znaky trestného činu; kto tento skutok spáchal a z akých pohnutí; závažnosť činu vrátane príčin a podmienok jeho spáchania“*⁶ a iné. Hoci sa tento výpočet primárne vzťahuje na rozhodnutie vo veci samej, nepochybne obsahuje aj také okolnosti, ktoré sú relevantné pre vydanie iných rozhodnutí v rámci celého trestného konania.

³ BURDA, E. Šiesta hlava. Dokazovanie. In: ČENTĚŠ, J., KURILOVSKÁ, L., ŠIMOVICEK, I., BURDA, E. a kol.: *Trestný poriadok I. § 1 – 195*. Bratislava: C. H. Beck, 2021, s. 718.

⁴ IVOR, J.: Predmet a rozsah dokazovania v prípravnom konaní. In: ZÁHORA, J. (ed.): *Aktuálne problémy prípravného konania trestného*. Praha: Leges, 2014, s. 42.

⁵ BURDA, E. Šiesta hlava. Dokazovanie. In: ČENTĚŠ, J., KURILOVSKÁ, L., ŠIMOVICEK, I., BURDA, E. a kol.: *Trestný poriadok I. § 1 – 195*. Bratislava: C. H. Beck, 2021, s. 719.

⁶ Pozri § 119 ods. 1, zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov.

Viktoryová uvádza, že predmet dokazovania možno chápať ako „*súhrn procesných skutočností predpokladaných zákonom ako nevyhnutý a dostatočný na aplikovanie noriem hmotného a procesného práva.*“⁷ Vo všeobecnosti však možno tvrdiť, že primárne sa musí skúmať, či vyšetrovaný skutok napĺňa všetky obligatórne znaky trestného činu; ktorá osoba spáchala vyšetrovaný trestný čin (je nutná jej identifikácia, pričom vo väčšine prípadov sa zisťuje aj motív páchatela); zisťuje sa aj výška škoda, ktorá bola spôsobená trestným činom, ale aj výnosy, ktoré daná osoba nadobudla vďaka spáchanému trestnému činu. V súvislosti s predmetom dokazovania z aplikačnej praxe vyplýva, že je záležitosťou už na konkrétnom orgáne vykonávajúcom dokazovanie, ktoré okolnosti bude s ohľadom na štádium trestného konania dokazovať.⁸ Na tomto mieste považujeme za potrebné podotknúť, že predmet dokazovania nemožno poňmať ako čosi nemenné, niečo, čo je rovnaké a rigidné počas celého trestného konania. Právne naopak, predmet dokazovania predstavuje „plastický“ inštitút, ktorého prvky sa formujú a závisia v prevažnej miere na tej-ktorej časti, či štádia trestného konania v ktorom sa dokazovanie vykonáva. Inak povedané, iné okolnosti sa budú dokazovať v rámci hlavného pojednávania, kde sa rozhoduje o vine a treste, a iné okolnosti sa budú dokazovať v prípade odvolacieho konania.

Práve s vyššie uvedeným súvisí aj rozsah samotného dokazovania. Totižto rozsah a predmet dokazovania sú úzko späté, navzájom sa prelínajúce a sú od seba neoddeliteľné súčasti. Ivor na margo uvedeného uvádza, že rozsah dokazovania si je potrebné vykladať ako rámeček pre príslušné orgány, v ktorom sa zisťuje a overuje predmet dokazovania.⁹ Rovnako tak ako predmet, ani rozsah dokazovania nie je vo všetkých častiach a štádiách trestného konania rovnako. Markantný rozdiel možno vidieť napr. v prípade prípravného konania a hlavného pojednávania. Je to z toho dôvodu, že iný rozsah dokazovania sa vyžaduje na zistenie skutočností odôvodňujúcich podanie obžaloby v rámci prípravného konania a iný rozsah dokazovania sa bude vyžadovať v prípade vydania rozsudku, ktorým sa ukladá vina a trest.

⁷ VIKTORYOVÁ, J.: Dokazovanie. In: IVOR, J. a kol.: *Trestné právo procesné*. Bratislava: IURA EDITION, 2006, s. 423.

⁸ BALÁŽ, P., PALKOVIČ, J.: *Dokazovanie v trestnom konaní. teoretická a praktická časť*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2005, s. 37.

⁹ IVOR, J.: Predmet a rozsah dokazovania v prípravnom konaní. In ZÁHORA, J. (ed.): *Aktuálne problémy prípravného konania trestného*. Praha: Leges, 2014, s. 43.

2. Moderné dôkazné prostriedky podľa osobitných právnych predpisov

Tak ako už bolo uvedené vyššie, ustanovenie § 119 ods. 3 Trestného poriadku je pre potreby nášho príspevku dôležité, nakoľko určuje, že aj osobitné dôkazné prostriedky podľa iných právnych predpisov (teda odlišných od Trestného poriadku) môžu poskytovať vysokú informačnú hodnotu a sú využiteľné v trestnom konaní. Medzi dôkazné prostriedky podľa Trestného poriadku zaradzujeme „výsluch obvineného, svedkov, znalcov, posudky a odborné vyjadrenia, previerku výpovede na mieste, rekonštrukciu, rekonštrukciu, vyšetrovací pokus, obhliadku, veci a listiny dôležité pre trestné konanie, oznámenie, informácie získané použitím informačno-technických prostriedkov alebo prostriedkov operatívno-pátracej činnosti.“¹⁰ Častokrát možno postrehnúť, že v odborných príspevkoch alebo v právnicko ladených diskusiách sú zamieňané pojmy dôkaz a dôkazný prostriedok. Oba pojmy nemožno v praktickej ani teoretickej rovine stotožňovať. Je nutné si uvedomiť, že oba uvedené pojmy sú síce odlišné, no navzájom korelujú. Dôkazný prostriedok možno charakterizovať ako procesný úkon v trestnom konaní, ktorý je vykonaný za účelom nadobudnutia konkrétnych informácií, ktoré neskôr budú využité ako dôkazy v trestnom konaní. Ak by sme si uvedená charakteristiku dôkazného prostriedku vyložili reverzným spôsobom, dôkaz by sme mohli ponímať, ako akúkoľvek informáciu, resp. poznatok, ktorý bol nadobudnutý z legálne vykonaného dôkazného prostriedku. Na základe uvedeného možno vo všeobecnosti uviesť, že informáciu možno označovať ako dôkaz v trestnom konaní výlučne vtedy, ak má vysokú výpovednú hodnotu vo vzťahu k vyšetrovanému trestnému činu; zdrojom tejto informácie je prostriedok uvedený v Trestnom zákona alebo inom právnom predpise, pričom celý proces získavania dôkazu musí byť v súlade s Trestným poriadkom.

V aplikačnej praxi sa možno mnohokrát stretnúť s výsluchom svedka, teda dôkazným prostriedkom podľa Trestného poriadku. Vykonanie tohto dôkazného prostriedku spočíva v jeho vypočutí a výsledkom takéto výsluchu je výpoveď. Výpoveď svedka teda môže (a nemusí) obsahovať informácie dôležité pre vyšetrovanú trestnú vec – dôkazy.

Na tomto mieste považujeme za nutné vysvetliť skutočnosť, že za dôkazné prostriedky podľa osobitných predpisov možno subsumovať aj také dôkazné prostriedky, ktoré nie sú uvedené v žiadnom zákone či všeobecne záväznom právnom predpise.¹¹ Je to z toho dôvodu, že nikto nie je schopný

¹⁰ Pozri § 119, ods. 3, zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov.

¹¹ BURDA, E.: Šiesta hlava. Dokazovanie. In ČENTĚŠ, J., KURILOVSKÁ, L., ŠIMOVČEK, I., BURDA, E. a kol.: *Trestný poriadok I. § 1 – 195*. Bratislava: C. H. Beck, 2021, s. 744.

predpokladať, čo môže v budúcnosti, vzhľadom na individualitu a jedinečnosť každého prípadu, slúžiť ako zdroj významných informácií pre trestné konanie. Aj napriek tomu, že tieto moderné a ofenzívne dôkazné prostriedky (uvedené alebo neuvedené v osobitnom právnom predpise) môžu byť uplatnené v trestnom konaní, musia spĺňať požiadavku legality. Inými slovami povedané, dôkazný prostriedok akéhokoľvek charakteru môže byť využiteľný v trestnom konaní len v tom prípade, ak je použitý v súlade so zákonom, resp. jeho použitie explicitne nevylučuje Trestný poriadok alebo iný osobitný právny predpis. Len pre lepšie pochopenie možno uviesť, že samotný Trestný poriadok zakazuje vykonať výsluch svedka v prípade zákazu výsluchu svedka podľa § 129 Trestného poriadku. Požiadavku legality v prípade využiteľnosti dôkazov a dôkazných prostriedkov možno chápať ako esenciálnu vlastnosť, ktoré musí byť zabezpečená nielen počas procesu dokazovania, ale aj v rámci celého trestného konania. Inak povedané, v trestnom konaní možno využiť iba také dôkazné prostriedky (a z nich vyplývajúce dôkazy), ktoré spĺňajú všetky požiadavky, t. j. materiálne a formálne vyžadované príslušnými právnymi predpismi.

Zhrnutím vyššie uvedených poznatkov by bolo možné dospieť ku konštatovaniu, že Trestný poriadok pripúšťa využitie aj iných dôkazných prostriedkov odlišných od tých, ktoré sú demonštratívne uvedené v Trestnom poriadku. Názory na tieto moderné, netradičné, či ofenzívne dôkazné prostriedky na naprieč právnických spektrom líšia. Niektorí uvádzajú, že len zákon č. 166/2003 Z. z. o ochrane súkromia pred neoprávneným použitím informačno-technických prostriedkov znení neskorších predpisov (ďalej len ako „zákon o ochrane pred odpočúvaním“) je jediným zákonom odlišným od Trestného poriadku, z ktorého možno čerpať dôkazy pre trestné konanie. S uvedenými tvrdeniami sa ale nestotožňujeme, nakoľko podľa nášho názoru, existuje celý rad zákonov, ktoré nám svojimi ustanoveniami, či už explicitne alebo implicitne, ponúkajú širokú paletu dôkazných prostriedkov. Okrem zákona o ochrane pred odpočúvaním, ktorý nám ponúka využitie výsledkov tzv. spravodajskej činnosti¹² v trestnom konaní, možno spomenúť najmä:

a) zákon č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody v znení neskorších predpisov (ďalej len ako „zákon o výkone trestu“) a zákon č. 221/2006 Z. z.

¹² Spravodajská činnosť je činnosť vykonávaná výlučne spravodajskými službami, teda Slovenskou informačnou službou a Vojenským spravodajstvom, ktorej cieľom je zisťovať informácie o objekte spravodajskej činnosti. Jej výsledkom je spravodajská informácia. Bližšie pozri VAŠKO, A.: Možnosti využitia spravodajských informácií v trestnom konaní. In: *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie: legality and admissibility of evidence in criminal proceedings: collection of papers from the international academic conference*. Bratislava: Akadémia policajného zboru v Bratislave, 2019, s. 90-91.

- o výkone väzby v znení neskorších predpisov (ďalej len ako „zákon o výkone väzby“),
- b) zákon č. 473/2005 Z. z. o poskytovaní služieb v oblasti súkromnej bezpečnosti v znení neskorších predpisov (ďalej len ako „zákon o súkromnej bezpečnosti“),
 - c) zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov (ďalej len ako „Občiansky zákonník“),
 - d) zákon č. 1/2014 Z. z. o organizovaní verejných športových podujatí v znení neskorších predpisov (ďalej len ako „zákon o športových podujatiach“).
 - e) zákon č. 483/2001 Z. z. o bankách v znení neskorších predpisov (ďalej len ako „zákon o bankách“).
 - f) zákon č. 18/2018 Z. z. ochrane osobných údajov v znení neskorších predpisov (ďalej len ako „zákon ochrane osobných údajov“).

Uvedený výpočet je demonštratívny a nezahŕňa všetky právne predpisy Slovenskej republiky, ktoré by potenciálne mohli obsahovať netradičné dôkazné prostriedky. Pre potreby tohto príspevku považujeme za dôležité zmieniť ustanovenia nachádzajúce sa vo vyššie uvedenom výpočte zákonov, ktoré nám ponúkajú špecifické dôkazné prostriedky. Ako prvý v poradí je zákon o ochrane pred odpočúvaním, ktorý obsahuje viacero dôležitých ustanovení v súvislosti s rozoberanou problematikou.¹³ Získavanie dôkaz podľa tohto právneho predpisu sa v právnej doktríne označuje aj ako získavanie informácií mimo trestného rámca, teda mimoprocesne. Hlavné jadro využívania informačno-technických prostriedkov podľa tohto zákona sa nijako nelíši od účelu využívania informačno-technických prostriedkov podľa Trestného poriadku. Samozrejme, zákon o ochrane pred odpočúvaním zakotvuje odlišné mechanizmy povoľovania, podmienky a mantinely používania informačno-technických prostriedkov najmä spravodajskými službami (teda Slovenskou informačnou službou a Vojenským spravodajstvom).

Zákon o výkone trestu a zákon o výkone väzby umožňuje príslušníkom Zboru väzenskej a justičnej stráže zadržiavať korešpondenciu väznených osôb a oboznamovať sa s jej obsahom; monitorovať a zaznamenávať telefonické hovory uskutočňované väznenými osobami; zadržiavať a kontrolovať obsah balíkov, ktoré sú adresované väzneným osobám; zaznamenávať priestory cely a kompenzačných miestností prostredníctvom kamerového záznamu.¹⁴

¹³ Na určitú časť z nich sa upriami pozornosť v poslednej kapitole tohto príspevku.

¹⁴ MIHÓK, M.: *Zákonnosť a použiteľnosť procesných a mimoprocesných dôkazných prostriedkov v trestnom konaní*. Praha: Leges, 2023, s. 173-174.

Ďalší dôležitý zákon je zákon o súkromnej bezpečnosti, ktorý okrem iného upravuje činnosť detektívnych služieb.¹⁵ Je nepochybné, že detektívne služby v rámci výkonu svojej činnosti sú oprávnené používať mnoho špecifických metód a prostriedkov. Jednou z najbežnejších metód je aj monitorovanie konkrétneho objektu¹⁶, ktorý je predmetom detektívneho záujmu. Inak povedané, aj monitorovaním predmetného objektu dokážu detektívne služby zachytiť relevantný poznatkový fond dôležitý pre trestné konanie. S monitorovaním úzko súvisí aj vyhotovovanie záznamov osobnej povahy podľa § 12 Občianskeho zákonníka. Toto ustanovenia nám kladie podmienky, za splnenia ktorých možno, resp. nemožno vyhotovovať poznatky súkromnej povahy, ktoré by bolo možné neskôr využiť ako dôkaz v trestnom konaní.

Ustanovenia zákona o športových podujatiach oprávňujú príslušné zložky Policajného zboru vyhotovovať obrazové, zvukové alebo obrazovo-zvukové záznamy z miesta, kde sa konkrétne športové podujatie koná, a to aj bez označenie monitorovaných priestorov.¹⁷

Podľa nášho názoru aj zákon o bankách možno zaradzovať medzi právne predpisy, ktoré nám dokážu zabezpečiť relevantné informácie pre objasnenie trestného činu. V tomto prípade upriamujeme pozornosť na ustanovenie, ktoré stanovuje, že banka, resp. pobočka zahraničnej banky môže monitorovať svoje priestory a priestory zmenárenských automatov za účelom odhaľovania trestných činov a zisťovania totožnosti páchatelov týchto trestných činov.¹⁸ Sústavné monitorovanie verejne prístupných miest v určitej miere pripúšťa aj zákon ochrane osobných údajov.¹⁹

Nakoľko moderných, ofenzívnych a netradičných dôkazných prostriedkov je mnoho, pozornosť upriamime na informačno-technické prostriedky, zámenu vecí a predstieraný prevod vecí, ktoré sa spravujú ustanoveniami zákona o ochrane pred odpočúvaním.

¹⁵ Pozri § 58 a nasl., zákona č. 473/2005 Z. z. o poskytovaní služieb v oblasti súkromnej bezpečnosti v znení neskorších predpisov.

¹⁶ V rámci monitorovania sa môžu vyhotovovať obrazové, zvukové alebo obrazovo-zvukové záznamy.

¹⁷ Pozri § 18 ods. 2, zákona č. 1/2014 Z. z. o organizovaní verejných športových podujatí v znení neskorších predpisov.

¹⁸ Pozri § 93a ods. 7, zákona č. 483/2001 Z. z. o organizovaní verejných športových podujatí v znení neskorších predpisov.

¹⁹ Pozri § 42 ods. 3 písm. c), zákona č. 18/2018 Z. z. o ochrane osobných údajov v znení neskorších predpisov.

3. Osobitné prostriedky spravodajských služieb

V tejto kapitole sa upriami pozornosť na tzv. mimoprocesné využívanie informačno-technických prostriedkov, zámenu veci a predstieraný prevod veci, ktoré využíva predovšetkým Slovenská informačná služba a Vojenské spravodajstvo, a ktoré sa spravujú výlučne ustanoveniami zákona o ochrane pred odpočúvaním.

V prvom rade je nutné vysvetliť, resp. zadefinovať charakteristické znaky informačno-technických prostriedkov. Samotnú definíciu nám právny poriadok Slovenskej republiky ponúka hneď v niekoľkých právnych predpisoch.²⁰ Okrem zákona o ochrane pred odpočúvaním je to aj Trestný poriadok²¹ alebo aj zákon č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore v znení neskorších predpisov (ďalej aj ako „zákon o Policajnom zbore“).²² Jednotlivé definície informačno-technických prostriedkov sú síce mierne odlišné v každom uvedenom zákone, no aj napriek tomu sú v hlavných znakoch totožné. Vo všeobecnosti teda možno konštatovať, že sa jedná o prostriedky (akéhokoľvek) technického charakteru využívané osobitnými štátnymi orgánmi (alebo konkrétnou zložkou Policajného zboru) utajeným spôsobom pri vykonávaní špecifických činností. V prípade zákona o ochrane pred odpočúvaním ide o činnosti spočívajúce v hľadaní poštových a iných zásielok a oboznamovaní sa s ich obsahom; oboznamovaní sa s obsahom správ a telekomunikácie, ktoré sú zachytené v rámci komunikačných sietí; vyhotovovaní obrazových, zvukových a obrazovo-zvukových záznamov.²³ Ako už možno z uvedeného dedukovať, používanie informačno-technických prostriedkov predstavuje jeden z najzávažnejších zásahov do základných ľudských práv a slobôd osoby, proti ktorej sa tieto prostriedky používajú. Podľa Šantu sa používaním informačno-technických prostriedkov mimo trestného rámca (teda na základe zákona o ochrane pred odpočúvaním) zasahuje do základných ľudských práv a slobôd ešte intenzívnejšie v porovnaní s využívaním týchto špeciálnych prostriedkov v rámci trestného konania. Svoje tvrdenia odôvodňuje skutočnosťou, že použitie informačno-technických prostriedkov podľa zákona o ochrane pred odpočúvaním nepodlieha „brzdíacim mechanizmom“, ktoré určuje Trestný poriadok.²⁴ Nie je preto pochýb, že príslušné zákony musia

²⁰ VAŠKO, A.: *Spravodajské informácie v trestnom konaní*. Praha: Leges, 2021, s. 41-43.

²¹ Pozri § 10 ods. 21, zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov.

²² Pozri § 36, zákona č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore v znení neskorších predpisov.

²³ Pozri § 2 ods. 1, zákona č. 166/2003 Z. z. o ochrane súkromia pred neoprávneným použitím informačno-technických prostriedkov v znení neskorších predpisov.

²⁴ ŠANTA, J.: K praktickým poznatkom vyplývajúcim zo Zákona o ochrane pred odpočúvaním a Trestného poriadku. In: *Informačno-technické prostriedky v trestnom konaní – možnosti a perspektívy*. Praha: Leges, 2019, s. 67-68.

zakotvovať prísne a jasné podmienky, ktoré by zabraňovali zneužívaniu týchto inštitútov. Inak povedané, využívanie informačno-technických prostriedkov musí spĺňať zásadu proporcionality²⁵ a subsidiarity.²⁶

Čo sa týka ďalších inštitútov v rámci zamerania príspevku je potrebné zdôrazniť, že zámena veci je upravená v dvoch právnych predpisoch, a to konkrétne v zákone č. 46/1993 Z. z. o Slovenskej informačnej službe v znení neskorších predpisov (ďalej len ako „zákon o Slovenskej informačnej službe“) a v zákone č. 500/2022 Z. z. o Vojenskom spravodajstve (ďalej len ako „zákon o Vojenskom spravodajstve“). Oba zmienené inštitúty boli začlenené do § 11 zákona o Slovenskej informačnej službe medzi informačno-operatívne prostriedky, a to prostredníctvom novelizačného zákona č. 444/2015 Z. z., ktorý sa dopĺňal taktiež zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov (ďalej len ako „Trestný zákon“).

Aj napriek tejto skutočnosti, účel toho inštitútu zostáva rovnaký a spočíva v riadenej a účelovej zámene konkrétnej veci za inú vec zo strany príslušných subjektov. Tento inštitút je možné využívať výlučne v prípade, ak sa jeho použitím má zabrániť vzniku nežiaducich protiprávných stavov spočívajúcich v ohrození bezpečnosti štátu, vyzradení utajovaných skutočností, či narušení jeho hospodárskych záujmov.²⁷ Ďalšou podmienkou pre použitie zámeny veci je, že jeho využitie nesmie spôsobiť väčšiu škodu v porovnaní so škodou, ktorá by vznikla v prípade, ak by sa konkrétna vec nezamenila vôbec.²⁸ Kulík uvádza, že zámena veci nie je v aplikačnej praxi netradičná forma ochrany záujmov štátu a častokrát sa využíva v spojení so sledovaním osôb a vecí.²⁹ Naproti tomu, predstieraný prevod veci predstavuje akýsi simulovaný právny úkon spočívajúci v kúpe, predaji, či iného spôsobu prevodu takých vecí, na ktorých držanie je potrebné mať špeciálne povolenie podľa osobitných

²⁵ Zásada proporcionality sa neuplatňuje výlučne pri používaní informačno-technických prostriedkov, ale jej využitie nachádzame v rámci všetkých odvetví slovenského právneho poriadku. Jej význam spočíva v tom, že zásah do základných ľudských práv a slobôd musí byť primeraný a trvať len nevyhnutný čas.

²⁶ Rovnako ako zásada proporcionality, aj zásada subsidiarity má miesto v rámci celého právneho poriadku Slovenskej republiky. V zmysle zákona o ochrane pred odpočúvaním znamená, že informačno-technické prostriedky sa môžu použiť len vtedy, ak nie je účelné, resp. neexistuje iná možnosť na získanie požadovaných skutočností.

²⁷ Pozri § 11 ods. 7, zákona č. 46/1993 Z. z. o Slovenskej informačnej službe v znení neskorších predpisov.

²⁸ Pozri § 11 ods. 7, zákona č. 46/1993 Z. z. o Slovenskej informačnej službe v znení neskorších predpisov a § 22, zákona č. 500/2022 Z. z. o Vojenskom spravodajstve.

²⁹ KULÍK, J.: Prostriedky spravodajských služieb využiteľné v procese zberu a získavania informácií. In: *Zborník pôvodných vedeckých prác, štúdií a odborných článkov. Kriminálne spravodajstvo*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2022, s. 118-119.

právnych predpisov.³⁰ Podmienky použitia tohto inštitútu sú totožné s podmienkami použitia zámeny osôb a vecí, a to existencia taxatívne uvedených nepriaznivých stavov ohrozujúcich záujmy Slovenskej republiky. Z dôvodovej správy k novelizačnému zákonu č. 444/2015 Z. z. vyplýva, že predstieraný prevod vecí slúži spravodajským službám k získaniu dôležitých informácií nielen o osobách, ktoré s danými vecami obchodujú, ale aj o samotnom účele tohto obchodovania. V aplikačnej praxi sa tento inštitút využíva najmä pri odhaľovaní trestných činov terorizmu, ktoré majú medzinárodný presah.³¹

Z uvedeného možno konštatovať, že sa prikláňame k názoru, podľa ktorého možno informácie získané prostredníctvom informačno-technických prostriedkov, zámeny vecí a predstieraného prevodu vecí využiť ako dôkaz v trestnom konaní. K uvedenému záveru sme dospeli na základe analýzy znenia § 119 ods. 3 Trestného poriadku, ktorý explicitne nevylučuje ani použitie dôkazných prostriedkov podľa osobitných právnych predpisov. Z aplikačnej praxe vyplýva, že množstvo trestných činov, najmä tých s medzinárodným presahom, nemožno vyšetriť len na základe použitia „klasických“ dôkazných prostriedkov. Je teda nutné a potrebné prísť aj k iným, moderným dôkazným prostriedkom, ktoré sú využívané spravodajskými službami, a ktoré sú výsledkom spravodajskej činnosti. Jedná sa teda o spravodajské informácie, pričom podľa nášho názoru, aj tie majú „svoje miesto“ medzi dôkazmi v právnom poriadku Slovenskej republiky. Túto skutočnosť podporuje aj vyššie zmieňovaný zákon o ochrane pred odpočúvaním, ktorého ustanovenia *expresis verbis* pripúšťajú dôkaznú relevanciu aj spravodajským informáciám.³² Inými slovami povedané, zákon o ochrane pred odpočúvaním vyslovene uvádza, že ak majú byť informácie nadobudnuté prostredníctvom informačno-technických prostriedkov využité ako dôkaz v rámci trestného konania je potrebné, aby bol k záznamu o použití informačno-technických prostriedkov priložený aj doslovný prepis zvukového, obrazového alebo zvukovo-obrazového záznamu.³³ Z uvedeného teda vyvstáva otázka, či aj iné osobitné právne predpisy uvedené v 2. kapitole príspevku, musia obsahovať ustanovenia, ktoré vyslovene pripúšťajú využiteľnosť informácií získaných v súlade s ustanoveniami týchto osobitných právnych pred-

³⁰ KULIK, J.: Prostriedky spravodajských služieb využiteľné v procese zberu a získavania informácií. In: *Zborník pôvodných vedeckých prác, štúdií a odborných článkov. Kriminálne spravodajstvo*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2022, s. 118-119.

³¹ Dôvodová správa k zákonu č. 444/2015 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony.

³² STIERANKA, J., VAŠKO, A.: *Odhaľovanie trestných činov (Nová stratégia a prístupy)*. Praha: Leges, 2021, s. 158-159.

³³ Pozri § 7 ods. 2, zákona č. 166/2003 Z. z. o ochrane súkromia pred neoprávneným použitím informačno-technických prostriedkov v znení neskorších predpisov.

pisov v trestnom konaní. Na zodpovedanie tejto otázky je nepochybne potrebná aj hĺbková diskusia, no my zastávame názor, že takéto tzv. „*expressis verbis* ustanovenia“ nie sú nevyhnutné.

Dôvod, prečo nie sú spravodajské informácie a ich využitie v trestnom konaní podrobnejšie upravené v právnych predpisoch, spočíva v samotnom základnom princípe spravodajskej služby – v utajenosti. Totižto presné spôsoby a metódy používania informačno-technických a informačno-operatívnych prostriedkov nemožno zakotvovať v zákonoch, nakoľko tvoria utajované skutočnosti.

Naše závery, že spravodajské informácie získané použitím zámery veci a predstieraného prevodu veci možno využiť ako relevantné dôkazy v trestnom konaní podporuje aj vyššie uvedená skutočnosť o zakomponovaní týchto inštitútov do zákona o Slovenskej informačnej službe a zákone o Vojenskom spravodajstve.³⁴ Týmto úkonom sa právny režim používania týchto inštitútov „presunul“ pod zákon o ochrane pred odpočúvaním. Predmetný zákon stanovuje, že na použitie zámery veci a predstieraného prevodu veci je potrebné získať predchádzajúci písomný súhlas príslušného súdu.³⁵ Integritácia súdu v prípade využívania týchto inštitútov je prejavom zásady *judiciality*, ktorá spočíva v tom, že o najzávažnejších zásahoch do základných práv a slobôd je oprávnený rozhodovať jedine súd. Je to z toho dôvodu, že len nezávislý a nestranný súd nám dáva záruku objektívneho prieskumu skutočností uvedených v žiadosti.³⁶ Podľa nášho názoru, aj uplatnenie zásady *judiciality* v povoľovacom procese týchto špecifických prostriedkov je dôvodom na to, aby takto získané informácie mohli byť využité ako dôkaz v trestnom konaní. Judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva na margo predmetnej problematiky uvádza, že ani Dohovorom o ochrane ľudských práv a slobôd neupravuje a bližšie sa nezaobera problematikou dokazovania. Podmienky, za akých možno akceptovať dôkazy v trestnom konaní, ponecháva výlučne na vnútroštátnu právnu úpravu. Keďže, ako už bolo uvedené vyššie, povoľovanie osobitných dôkazných prostriedkov spravodajských služieb je zverené do rúk príslušnému súdu, považujeme túto skutočnosť za jeden z najvyšších predpokladov zákonnosti.

³⁴ Pozri § 11 ods. 1, zákona č. 46/1993 Z. z. o Slovenskej informačnej službe v znení neskorších predpisov.

³⁵ Súhlas súdu sa vyžaduje aj pri využívaní ostatných informačno-operatívnych prostriedkov ako sú sledovanie osôb a vecí, legalizačné dokumenty a legenda a využívanie osôb konajúcich v prospech spravodajskej služby. Podľa nášho názoru, aj informácie získané prostredníctvom týchto inštitútov môžu byť využiteľné v trestnom konaní.

³⁶ TITLOVÁ, M.: Povoľovací mechanizmus vo vzťahu k ITP. In: *Informačno-technické prostriedky v trestnom konaní – možnosti a perspektívy*. Praha: Leges, 2019, s. 183.

Naším konštatovaniam neodporuje ani fakt, že Európsky súd pre ľudské práva taktiež pripustil, že vnútroštátne orgány členských štátov Európskej únie môžu využívať špecifické, moderné a ofenzívne formy a metódy slúžiace na odhaľovanie a objasňovanie najzávažnejšej trestnej činnosti. Zároveň dodáva, že si je vedomý toho, že využívanie týchto inštitútov je charakteristickým znakom nedemokratických a políciou ovládaných štátov.³⁷ Z tohto dôvodu zdôrazňuje, že je nevyhnutné, aby vnútroštátna právna úprava zakotvovala jasné a presné mechanizmy, ktoré by zabraňovali ich zneužitiu.

Faktom zostáva, že využívanie spravodajských informácií ako dôkazov v trestnom konaní nie je „každodennou“ činnosťou. Z analýzy verejne dostupných štatistík zverejňovaných Slovenskou informačnou službou sme sa dopracovali k záverom, že v rokoch 2019 a 2020 boli informačno-technické prostriedky využité celkovo 741-krát. Aj napriek tomu, že sa jedná o pomerne vysoké číslo, ani jedna získaná informácia nebola využitá ako dôkaz v trestnom konaní.³⁸ V roku 2021 boli informačno-technické prostriedky vyžité Slovenskou informačnou službou 476-krát, z toho len raz boli takto získané informácie využité v trestnom konaní ako dôkaz.³⁹ V roku 2022 a 2023 bolo vydaných celkovo 411 súhlasov na použitie informačno-technických prostriedkov, pričom ani Slovenská informačná služba a ani súdy nedisponujú informáciami, či niektoré zo získaných informácií boli využité ako dôkaz v trestnom konaní.⁴⁰

Čo sa týka využívania informačno-technických prostriedkov Vojenským spravodajstvom, tak Vojenské spravodajstvo využíva tieto inštitúty zriedkavejšie. Za prvý polrok roku 2019, 2020 a 2021 boli celkovo použité „iba“ 74-krát, pričom ani jedna zistená informácia nebola využitá v trestnom konaní ako dôkaz. No rok 2022 možno nazvať aj „prelomovým“ rokom. Totižto z celkového počtu 46 prípadov, v ktorých boli využité informačno-technické prostriedky, až 7-krát boli informácie využité ako dôkaz v trestnom konaní.⁴¹

³⁷ MIHÓK, M.: *Zákonnosť a použiteľnosť procesných a mimoprocených dôkazných prostriedkov v trestnom konaní*. Praha: Leges, 2023, s. 356.

³⁸ Správa o činnosti Slovenskej informačnej služby za rok 2018. Dostupné na internete: <https://www.sis.gov.sk/pre-vas/sprava-o-cinnosti-2018.html> [cit. 2024-06-19].

³⁹ Správa o činnosti Slovenskej informačnej služby za rok 2021. Dostupné na internete: <https://www.sis.gov.sk/pre-vas/sprava-o-cinnosti-2021.html> [cit. 2024-06-19].

⁴⁰ Správa Osobitného kontrolného výboru Národnej rady Slovenskej republiky na kontrolu činnosti Slovenskej informačnej služby o stave použitia informačno-technických prostriedkov za rok 2022 a 2023. Dostupné na internete: <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=525526> a <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=544419> [cit. 2024-06-19].

⁴¹ Správa Osobitného kontrolného výboru Národnej rady Slovenskej republiky na kontrolu činnosti Vojenského spravodajstva o stave použitia informačno-technických prostriedkov za rok 2022. Dostupné na internete: <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=525527> [cit. 2024-06-19].

V roku 2023 Vojenské spravodajstvo použilo informačno-technické prostriedky celkovo 42-krát, no z uvedeného počtu ani jedná informácia nebola využitá ako dôkaz v trestnom konaní.⁴²

Záver

Zámerom príspevku bolo poukázať a rozobrať súčasnú právnu úpravu upravujúcu možnosti využitia spravodajských informácií v trestnom konaní.

Z uvedeného možno konštatovať, že cieľ príspevku bol splnený. Upriamili sme pozornosť na dôkazné prostriedky, ktoré nie sú uvedené v Trestnom poriadku, no možno ich nájsť v zákone o Slovenskej informačnej službe, v zákone o Vojenskom spravodajstve, či v zákone o ochrane pred odpočúvaním. Dospeli sme k záverom, že uvádzané právne predpisy obsahujú ustanovenia, ktoré pripúšťajú využitie spravodajských informácií v trestnom konaní. Samozrejme, nezodpovedaných otázok je v rámci tejto témy mnoho, preto apelujeme na uskutočnenie odbornej diskusie, ktoré by bez pochyb poskytla mnoho cenných záverov.

LITERATÚRA

1. BALÁŽ, P., PALKOVIČ, J.: *Dokazovanie v trestnom konaní. teoretická a praktická časť*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2005, 2005, 428 s. ISBN 8022408409
2. BURDA, E.: Šiesta hlava. Dokazovanie. In: ČENTÉŠ, J., KURILOVSKÁ, L., ŠIMOVČEK, I., BURDA, E. a kol.: *Trestný poriadok I. § 1 – 195*. Bratislava: C. H. Beck, 2021, 1232 s. ISBN 978-80-89603-88-6.
3. Dôvodová správa k zákonu č. 444/2015 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony.
4. IVOR, J.: Predmet a rozsah dokazovania v prípravnom konaní. In: ZÁHORA, J. (ed.): *Aktuálne problémy prípravného konania trestného*. Praha: Leges, 2014, 384 s. ISBN 978-80-7502-030-7.
5. KULIK, J.: Prostriedky spravodajských služieb využiteľné v procese zberu a získavania informácií. In: *Zborník pôvodných vedeckých prác, štúdií a odborných článkov. Kriminálne spravodajstvo*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2022, 246 s. ISBN 978-80-8054-950-3.
6. MIHÓK, M.: *Zákonosť a použiteľnosť procesných a mimoprocesných dôkazných prostriedkov v trestnom konaní*. Praha: Leges, 2023, 414 s. ISBN 978-80-7502-659-8.
7. Správa o činnosti Slovenskej informačnej služby za rok 2018. Dostupné na internete: <https://www.sis.gov.sk/pre-vas/sprava-o-cinnosti-2018.html> [cit. 2024-06-19].
8. Správa o činnosti Slovenskej informačnej služby za rok 2021. Dostupné na internete: <https://www.sis.gov.sk/pre-vas/sprava-o-cinnosti-2021.html> [cit. 2024-06-19].

⁴² Správa Osobitného kontrolného výboru Národnej rady Slovenskej republiky na kontrolu činnosti Vojenského spravodajstva o stave použitia informačno-technických prostriedkov za rok 2023. Dostupné na internete: <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/Document?Preview.aspx?DocID=544423> [cit. 2024-06-19].

9. Správa Osobitného kontrolného výboru Národnej rady Slovenskej republiky na kontrolu činnosti Slovenskej informačnej služby o stave použitia informačno-technických prostriedkov za rok 2022 a 2023. Dostupné na internete: <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=525526> a <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=544419> [cit. 2024-06-19].
10. Správa Osobitného kontrolného výboru Národnej rady Slovenskej republiky na kontrolu činnosti Vojenského spravodajstva o stave použitia informačno-technických prostriedkov za rok 2022. Dostupné na internete: <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=525527> [cit. 2024-06-19].
11. Správa Osobitného kontrolného výboru Národnej rady Slovenskej republiky na kontrolu činnosti Vojenského spravodajstva o stave použitia informačno-technických prostriedkov za rok 2023. Dostupné na internete: <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=544423> [cit. 2024-06-19].
12. STIERANKA, J., VAŠKO, A.: *Odhaľovanie trestných činov (Nová stratégia a prístupy)*. Praha: Leges, 2021, 270 s. ISBN 978-80-7502-512-8.
13. ŠANTA, J.: K praktickým poznatkom vyplývajúcim zo Zákona o ochrane pre odpočúvaním a Trestného poriadku. In: *Informačno-technické prostriedky v trestnom konaní – možnosti a perspektívy*. Praha: Leges, 2019, 267 s. ISBN 978-80-7502-363-6.
14. TITTLVÁ, M.: Povoľovací mechanizmus vo vzťahu k ITP. In: *Informačno-technické prostriedky v trestnom konaní – možnosti a perspektívy*. Praha: Leges, 2019, 267 s. ISBN 978-80-7502-363-6.
15. VAŠKO, A.: Možnosti využitia spravodajských informácií v trestnom konaní. In: *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie: legality and admissibility of evidence in criminal proceedings: collection of papers from the international academic conference*. Bratislava: Akadémia policajného zboru v Bratislave, 2019, 240 s. ISBN 978-80-7160-520-1.
16. VAŠKO, A.: *Spravodajské informácie v trestnom konaní*. Praha: Leges, 2021, 152 s. ISBN 978-80-7502-552-4.
17. VIKTORYOVÁ, J. Dokazovanie. In IVOR, J. a kol.: *Trestné právo procesné*. Bratislava: IURA EDITION, 2006, 993 s. ISBN 80-8078-101-X.
18. Zákon č. 166/2003 Z. z. o ochrane súkromia pred neoprávneným použitím informačno-technických prostriedkov v znení neskorších predpisov.
19. Zákon č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore v znení neskorších predpisov.
20. Zákon č. 18/2018 Z. z. o ochrane osobných údajov v znení neskorších predpisov.
21. Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov.
22. Zákon č. 46/1993 Z. z. o Slovenskej informačnej službe v znení neskorších predpisov.
23. Zákon č. 473/2005 Z. z. o poskytovaní služieb v oblasti súkromnej bezpečnosti v znení neskorších predpisov.
24. Zákon č. 500/2022 Z. z. o Vojenskom spravodajstve.
25. Zákon č. 1/2014 Z. z. o organizovaní verejných športových podujatí v znení neskorších predpisov.

Kontaktné údaje autora

doc. JUDr. Adrián Vaško, PhD.

Katedra trestného práva, kriminológie, kriminalistiky a forenzných disciplín

Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

adrian.vasko@umb.sk

STRUČNÉ OHLÉDNUTÍ ZA TRESTNÝMI ČINY PŘÍSLUŠNÍKŮ BEZPEČNOSTNÍCH SBORŮ

A BRIEF OVERVIEW OF CRIMINAL OFFENSES COMMITTED BY SECURITY FORCES MEMBERS

doc. JUDr. Mgr. František Vavera, Ph.D., LL.M.

Katedra trestního práva, Fakulta právnická Západočeské univerzity v Plzni

Abstrakt: *Trestné činy vojáků z povolání a příslušníků bezpečnostních sborů patří ke specifickým trestným činům. Páchání trestné činnosti příslušníky bezpečnostních sborů (policistů, celníků či hasičů) je v řadě případů obdobné jako páchání další trestné činnosti. Ale v hlavě XII trestního zákoníku je specifická úprava trestné činnosti proti služebním povinnostem příslušníků bezpečnostních sborů. A právě na tuto oblast trestné činnosti, podrobné rozebrání této specifické trestné činnosti se toto pojednání zaměřuje. Jedná se o podrobný popis těchto trestných činů, které jsou obsaženy v trestním zákoníku. Též text bude zaměřen na judikaturu v této oblasti. A nebude opomenuto ani morální hledisko v rámci služebního poměru.*

Klíčová slova: *Trestné činy vojenské, Trestné činy příslušníků bezpečnostních sborů, Služební poměr, Příslušník bezpečnostního sboru, Voják z povolání, Služební povinnost,*

Abstract: *Crimes committed by professional soldiers and members of security forces fall into a specific category of criminal offenses. The criminal activities of security force members (police officers, customs officers, or firefighters) are, in many cases, similar to other types of criminal activities. However, Chapter XII of the Criminal Code contains specific provisions concerning crimes against the official duties of security force members. This study focuses precisely on this area of criminal activity, providing a detailed analysis of these specific offenses. It includes a thorough description of the criminal acts contained in the Criminal Code. Additionally, the text will address case law in this field and will not overlook the moral perspective within the framework of the service relationship.*

Keywords: *Military crimes, Crimes of security force members, Service relationship, Security force member, Professional soldier, Official duty.*

Před samotným pojednáním a textem si dovoluji pár osobních slov k oslavenci, jemuž je tato publikace věnována. Osobu prof. Ivana Šimovčeka, tedy jako autora publikací v kriminalistice, jsem poprvé zažil jako student vysoké školy na přelomu tisíciletí. Následně mi bylo od Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk nabídnuto, abych recenzoval publikaci „Kriminalistika“ právě z „dílny“ prof. Šimovčeka. Což jsem rád udělal a troufnu si říci, že mě pan profesor i zažil, kdo jsem. Při každé vhodné příležitosti, kdy máme možnost se vidět, s panem profesorem vždy krátce pohovoříme. Pana prof. Šimovčeka osobně spatřuji jako „velkého“ kriminalistu, osobu, jež prošla řadou funkcí akademických, ale i profesních v rámci bezpečnostních složek.

Osobu zaměřující se na trestní právo, kriminalistiku, kriminologii a odborně garantující řadu předmětů a programů související s trestním právem. Jistě k jeho významnému jubileu mohu jen popřát mnoho zdraví, štěstí a pohody. V neposlední řadě stálý profesní optimismus.

Úvod

Trestná činnost osob, které zajišťují bezpečnost příslušeného státu, je vždy považována za vysoce patogenní jev, jehož některá jednání jsou uvedena přímo v trestním právu a jsou tedy společností považována za tak důležité, že jsou to trestné činy. Každý stát má jednu ze základních „povinností“, a to zajišťovat bezpečnost, vnitřní, a i tu vnější. K tomu si vytváří své složky, zejména ozbrojené složky, jejímž prostřednictvím tuto bezpečnost zajišťuje.

Bezpečnost je nutné vnímat z nejšířšího pohledu, tedy jako ochranu demokratických hodnot, základů společnosti, ochrany hranic, zajištění mezinárodních bezpečnostních závazků, ale též základní „chod“ každého státu. Toto stručné pojednání má za cíl systematicky se zaměřit a popsat dá se říci „tradiční“ trestné činy příslušníků bezpečnostních sborů, zakomponované přímo v trestním zákoníku (zákon č. 40/2009 Sb.). I když na druhou stranu jedná se o spíše „netradiční“ trestné činy, které z hlediska statistik nejsou tak hojně páhány.

V rámci českých zemí, Československa, České republiky, je bezpečnost zajišťována zejména policií, četnictvem nebo sborem národní bezpečnosti. Jistě i další „veřejné sbory“ zajišťují bezpečnost České republiky v širším slova smyslu, Vězeňská služba, Celní správa, Hasičský záchranný sbor, Armáda, tajné služby nebo městská policie.

Vojenské trestné činy skutkově činěné příslušníky bezpečnostních sborů jsou (zejména z hlediska historického vývoje těchto skutkových podstat trestných činů) tradiční trestné činy. Ovšem z pohledu samotného jednání, a i četnosti těchto trestných činů se spíše jedná o netradiční trestné činy. V současné době se z pohledu trestné činnosti příslušníků bezpečnostních sborů spíše jedná o jinou trestnou činnost, např. podvod, krádež, či neoprávněné nakládání s osobními údaji, než o trestné činy vojenské konané příslušníky bezpečnostních sborů. V tomto ohledu vojenské trestné činy konané příslušníky bezpečnostních sborů jsou netradičními trestnými činy vyšetřované tradiční formou a skutkově tradiční normotvorně zakotveny.

Metody, které budu využívat při sepisování tohoto pojednání, jsou především metoda deskriptivní, analytická a komparační. Pojednání čerpá zejména z odborných publikací a právních předpisů a příslušných komentářů

k zákonům (zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 273/2008 Sb. o Policii České republiky, zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů). V pojednání byl využit i řízený rozhovor (tedy položené otázky na danou problematiku) s předním odborníkem (praktika a i teoretika).

1. Základní pojmosloví

Jelikož v rámci tohoto pojednání jsou využívány pojmy, které vycházejí z právní úpravy, považuji za vhodné je alespoň stručně popsat a uvést.

Bezpečnostními sbory jsou podle ustanovení § 1 odst. 1 zákona o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů (zákon č. 361/2003 Sb.), Policie České republiky, Bezpečnostní informační služba, Vězeňská služba České republiky, Úřad pro zahraniční styky a informace (ÚZSI), Hasičský záchranný sbor České republiky (HZS ČR) a Celní správa České republiky a Generální inspekce bezpečnostních sborů (GIBS). Další možné rozdělení je na ozbrojené a neozbrojené bezpečnostní sbory. Jediný neozbrojený bezpečnostní sbor je HZS ČR (i když i v tomto případě používají prostředky, které lze uvést jako zbraň, např. sekerka, ale nedisponuje tento sbor oprávněním použít střelnou zbraň).¹ Díky tomuto rozdělení není HZS ČR v rámci pravomoci GIBS (při prověřování a vyšetřování trestné činnosti). Některé bezpečnostní sbory jsou také základní složkou integrovaného záchranného systému (což jsou HZS ČR, jednotky sborů dobrovolných hasičů obcí zařazených v plošném pokrytí, Policie ČR a Zdravotnické záchranné služby České republiky).²

Služební poměr je vztahem mezi Českou republikou a příslušníkem, a to bez ohledu na to, v jakém bezpečnostním sboru je příslušník zařazen. Práva a povinnosti státu vůči příslušníkovi plní příslušný bezpečnostní sbor. Vytváří se tak právní fikce jednoho bezpečnostního sboru jako jedné organizační složky státu (i když tomu tak fakticky není, jelikož např. u hasičského záchranného sboru a policie je vytvořeno v rámci krajů 14 organizačních složek státu). Právní úpravou služebního poměru, na rozdíl od ostatních pracovněprávních vztahů, zejména od pracovního poměru, je výrazně potlačena rovnost obou subjektů zaměstnaneckého právního stavu.³ Služební poměr se člení na služební poměr na dobu určitou a služební poměr na dobu neurčitou.

¹ Více viz MATES, Pavel, ŠKODA, Jindřich a VAVERA, František. *Veřejné sbory*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. Právní monografie (Wolters Kluwer ČR), s. 29.

² Více viz HENDRYCH Dušan a kol.: *Právní slovník*. 3. vydání. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 258.

³ TOMEK, Petr. *Slovník služebního poměru*. 1. vyd. Olomouc: Anag, 2009, s. 205 – 209.

Příslušníkem bezpečnostního sboru podle zákona o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů se rozumí „fyzická osoba, která v bezpečnostním sboru vykonává službu“. Musí se jednat o státního občana České republiky, která je bezúhonná a prokáže fyzickou, osobnostní a zdravotní způsobilost.⁴

Voják z povolání je občan České republiky, který vojenskou činnou službu vykonává jako svoje zaměstnání. Voják je ve služebním poměru k České republice. Občan může být povolán do služebního poměru jen na základě vlastní žádosti.⁵

2. Služební kázeň, služební povinnost

Ne každé jednání je automaticky trestným činem. Právě u příslušníků bezpečnostních sborů je jednání, které má znaky přestupku či porušení služební kázně, možno považovat za určité jiné vyřízení negativního jednání příslušníků bezpečnostních sborů. V tomto ohledu existuje služební pragmatika (tedy v podmínkách ČR zákon č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů, ve znění pozdějších předpisů), která řeší nejen morální a etické hledisko jednání příslušníků, ale i případné patogenní jednání těchto příslušníků (např. kázeňský přestupek).

Problematika služebního poměru příslušníků bezpečnostních sborů byla do 1. ledna 2007 upravena dosti různorodě, pro příslušníky policie, hasičského záchranného sboru, vězeňské služby a celní správy zákonem č. 186/1992 Sb., o služebním poměru příslušníků Policie České republiky, ve znění pozdějších předpisů. Stejná úprava platila i pro příslušníky povolané ministrem vnitra k plnění úkolů Úřadu pro zahraniční styky a informace. Pro potřeby příslušníků hasičského záchranného sboru byla navíc dopracována úprava v zákoně o hasičském záchranném sboru a pro příslušníky celní správy v zákoně č. 13/1993 Sb., celní zákon, ve znění pozdějších předpisů. Pro příslušníky Bezpečnostní informační služby byla zakotvena úprava služebního poměru v zákoně o Bezpečnostní informační službě. Z uvedeného vyplývá, že stávající právní úprava služebního poměru příslušníků bezpečnostních sborů byla dosti právně roztržštěná, a to jak po stránce věcné (nejednotně byly stanoveny práva a povinnosti příslušníků bezpečnostních sborů), tak po stránce formální (různé formy právních předpisů). Zejmé-

⁴ Viz § 1 a § 13 a násl. zákona č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů, ve znění pozdějších předpisů.

⁵ Viz § 2 zákona č. 221/1999 Sb., o vojácích z povolání, ve znění pozdějších předpisů.

na z těchto důvodů bylo tehdy přistoupeno k nové právní úpravě, zákonu o služebním poměru.⁶

Základní povinnosti pro příslušníky upravují též speciální zákony (např. pro příslušníky policie, zákon o policii, pro příslušníky vězeňské služby, zákon o vězeňské službě). Vojáci z povolání mají upraveny základní povinnosti v zákoně o vojenské policii a v zákoně o vojenském zpravodajství. Pro příslušníky bezpečnostních sborů jsou nastaveny povinnosti „přísněji“ než pro zaměstnance těchto sborů (např. pro zaměstnance policie). Úprava služebního poměru i speciální právní úpravy zakládají „vyšší“ nároky a povinnosti na příslušníky a vojáky z povolání než pro zaměstnance (podle zákoníku práce).

Kázeňský přestupek je definován v zákoně o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů v ustanovení § 50 tohoto zákona, který stanovuje, že je kázeňský přestupek zaviněné jednání, při kterém dochází k porušení služební povinnosti, přičemž se nejedná o trestný čin, ani o přestupek. Za kázeňský přestupek se považuje i nedosažení uspokojivých výsledků při výkonu služby. Může být spáchán jak úmyslně, tak i z nedbalosti.⁷ Podle zákona o služebním poměru se jednáním, které má znaky přestupku, zabývá služební funkcionář. Řízení vede ústně. O ústním jednání a o důležitých úkonech v řízení vyhotovuje písemný záznam. Výsledkem řízení může být uložení kázeňského trestu. Za jednání, které má znaky přestupku, lze uložit písemné napomenutí, snížení základního tarifu až o 25 % na dobu nejvýše 3 měsíců, odnětí služební medaile, odnětí služební hodnosti, pokutu, propadnutí věci nebo zákaz činnosti. Pokutu, propadnutí věci a zákaz činnosti lze uložit společně nebo společně s ostatními kázeňskými tresty. Pokuta se ukládá v sazbě, kterou pro přestupek stanoví zvláštní právní předpis. V případě uložení kázeňského trestu – snížení základního tarifu až o 25 % na dobu nejvýše 3 měsíců – nesmí úhrnná výše překročit horní hranici pokuty, která je za toto jednání v rámci příslušné sazby stanovena zvláštním zákonem.

V tomto ohledu lze spatřit možnost, kdy je příslušník již „potrestán“ za urč. kázeňský přestupek, či za jednání mající znaky přestupku, že to má sankční vyřešení jednání oproti trestnému činu. Nehledě na princip „ne bis in idem“ v rámci vyřízení věci ve služebním řízení (ve vztahu k možnému postihu trestněprávnímu).

⁶ Více viz Důvodová zpráva k návrhu zákona o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů. Obecná část.

⁷ Zákon č. 361/2003 Sb., zákon o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů, ve znění pozdějších předpisů, ustanovení § 50.

3. Trestněprávní aspekty vojenských trestných činů (příslušníků bezpečnostních sborů)

Tato část pojednání je základním ohlédnutím a stručným systematickým shrnutím za trestnými činy přímo uvedenými v trestním zákoníku, tedy speciálně kodifikované skutkové podstaty pro speciální subjekt, příslušníky bezpečnostních sborů.

Trestné činy vojenské a trestné činy proti brannosti jsou v současném pojetí součástí trestního zákona a trestního zákoníku již od roku 1961 potažmo 2009. Trestné činy proti brannosti postihují porušení nebo neplnění povinností, které jsou v zájmu obrany vlasti a její přípravy uloženy zvláštními předpisy, opírajícími se o tehdejší Ústavu z roku 1960.⁸ Trestné činy vojenské měly společný chráněný zájem, tedy společenské vztahy (zájmy) uvnitř ozbrojených sil a sborů, vznikající v souvislosti s jejich úkoly.⁹

Vojenské trestné činy jsou definovány v hlavě dvanácté ve zvláštní části trestního zákoníku v ustanovení § 375 – § 398. a jde např. o tyto trestné činy: neuposlechnutí rozkazu, neuposlechnutí rozkazu z nedbalosti, zprotvěnění a donucení k porušení vojenské povinnosti, urážka mezi vojáky, urážka mezi vojáky násilím nebo pohrůžkou násilím, urážka vojáka stejné hodnosti násilím nebo pohrůžkou násilím, násilí vůči nadřízenému, zbabělost před nepřitelem, nesplnění bojového úkolu, opuštění vojenského materiálu. Tohoto výčtu trestných činů se kromě vojáka z povolání mohou dopustit i příslušníci bezpečnostního sboru. V ustanovení § 399 trestního zákoníku¹⁰ se nachází taxativní výčet těchto trestných činů.¹¹

3.1 Obecně k hlavě XII. Trestního zákoníku

Hlava XII. zvláštní části trestního zákoníku upravuje trestné činy vojenské. Stanovuje tedy, jaká jednání jsou protiprávní v rámci organizace ozbrojených sil, ale také pro příslušníky bezpečnostních sborů.

Za základní úkol ozbrojených sil a bezpečnostních sborů je třeba považovat přípravu a případnou obranu suverenity České republiky. Zákonným

⁸ NEZKUSIL, Jiří a kol. Československé trestní právo díl II. zvláštní část. Praha: Orbis, s. 256.

⁹ NEZKUSIL, Jiří a kol. Československé trestní právo díl II. zvláštní část. Praha: Orbis, s. 265.

¹⁰ Na příslušníky bezpečnostního sboru se vztahují i ustanovení o trestných činech neuposlechnutí rozkazu (§ 375), neuposlechnutí rozkazu z nedbalosti (§ 376), urážka mezi vojáky (§ 378), urážka mezi vojáky násilím nebo pohrůžkou násilím (§ 379), urážka vojáka stejné hodnosti násilím nebo pohrůžkou násilím (§ 380), násilí vůči nadřízenému (§ 381), porušení povinnosti strážní služby (§ 389) a porušení povinnosti dozorcí nebo jiné služby (§ 390).

¹¹ ŠÁMAL, P., a kol. Trestní zákoník II. Komentář, 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2012, s. 3476-3482

rámcem pro fungování ozbrojených sil je především zákon č. 219/1999 Sb., o ozbrojených silách České republiky. Tento zákon mimo jiné stanoví kogentní úpravu hierarchie postavení v ozbrojených silách. Organizační struktura je založena na vztazích nadřízenosti a podřízenosti. Takový způsob organizace je zásadní pro udržení obranyschopnosti a funkčnosti ozbrojených sil.

Aby tak velká organizační struktura mohla být funkční, je nutné, aby trestní zákon stanovil limity, jež zaručí, že se taková struktura nezřítí. Na tomto místě je důležité mít na paměti zásadu subsidiarity trestní represe. V rámci struktury ozbrojených sil, ale i bezpečnostních sborů existuje sankční systém, který je užíván v případě menších „provinění“. Trestní zákon se omezuje pouze na nejzávažnější narušení organizačního systému.

Typické pro trestné činy vojenské je jejich speciální subjekt. Subjektem těchto trestných činů, tedy pachatelem a spolupachatelem může být pouze voják. Pro definici pojmu voják je nutné nahlédnout do § 114 odst. 4 trestního zákona, který jej vymezuje následovně:

Podle trestního zákona se vojákem myslí voják v činné službě, voják mimo činnou službu, pokud je ve služebním stejnokroji, příslušník bezpečnostního sboru u taxativně vyjmenovaných trestných činů a válečný zajatec.

Z hlediska subjektu trestného činu je dále důležité si vymezit, koho lze považovat za příslušníka bezpečnostního sboru vzhledem k § 114 odst. 4 trestního zákona. Příslušník bezpečnostního sboru je příslušník Policie ČR, Hasičského záchranného sboru ČR, Celní správy ČR, Vězeňské služby ČR, GIBS, BIS, Úřadu pro zahraniční styky a informace. Pro jednotlivé bezpečnostní sbory existují zvláštní právní předpisy, které v úvodních ustanoveních obsahují dikci, že se jedná o bezpečnostní sbor (jen teda u Úřadu pro zahraniční styky a informace jsem to v zákoně nenašel, nicméně v komentáři to je).

Zájem, který v této hlavě trestní zákon chrání, tedy objekt trestného činu je druhový neboli skupinový. Jedná se tedy o množinu trestných činů, jež mají stejný objekt. Objektem je zde souhrn vztahů uvnitř organizační struktury ozbrojených sil a bezpečnostních sborů. Kauzálně lze jmenovat služební kázeň, akceschopnost a celkovou funkčnost organizace, plnění povinností spojených s výkonem služby.

Po subjektivní stránce je vyžadován zejména úmysl. Výjimkou je především § 376 neuposlechnutí rozkazu z nedbalosti. Dále je potřebné si u některých skutkových podstat všimnout sousloví „byť i z nedbalosti“, které značí, že skutková podstata může být naplněna nedbalostním i úmyslným zaviněním. Takové slovní spojení se vyskytuje v některých zkoumaných trestných činech, konkrétně se jedná o trestný čin porušení povinnosti strážní služby (§ 389), porušení povinnosti dozorcí nebo jiné služby (§ 390) a porušení služební povinnosti příslušníka bezpečnostního sboru (§ 398).

3.2 Vybrané trestné činy

Tento výčet vycházející z normativní úpravy hlavy XII trestního zákoníku je spíše dokreslující popis skutkových podstat vycházející i z judikatury. Jistě se nejedná o podrobný popis skutkových podstat, to by byl popis mnohem obsáhlejší.

3.2.1 Ustanovení § 375 Neuposlechnutí rozkazu

Zprvu je třeba mít na zřeteli, že toto ustanovení chrání funkčnost vztahů nadřízenosti a podřízenosti.

Rozkaz je jednoznačně specifickým příkazem typickým pro ozbrojené síly či právě bezpečnostní sbory. Podle základního řádu ozbrojených sil České republiky se definuje rozkaz jako projev vůle nadřízeného, jímž se podřízenému závazně ukládá určitá povinnost s údaji nezbytnými k jeho splnění.¹² Což je obdobné i u příslušníků bezpečnostních sborů.

Právo nadřízeného dávat rozkazy vyplývá ze zákonů, vojenských řádů a předpisů. Nadřízený může své právo uplatňovat pouze za účelem výkonu služby. Není možné, aby rozkazy dané podřízeným byly směřovány mimo působnost ozbrojených sil či bezpečnostních sborů. Uložená povinnost musí být spjata s plněním úkolů a posláním ozbrojených sil či bezpečnostních sborů a může být uložena pouze v oblasti, ve které je ten, kdo rozkaz ukládá, nadřízený tomu, komu je určen.¹³ Za rozkaz tedy není možné považovat každý projev vůle velitele vůči podřízenému.

Podřízenému ovšem z rozkazu automaticky nevyplývá povinnost zkoumat, zda nadřízený nepřekročil svoji pravomoc, avšak v případě, kdy rozkaz zjevně naplňoval znaky trestného činu, je povinností podřízeného odepřít jeho vykonání. Pokud podřízený musel vědět, že vykonáním rozkazu spáchá trestný čin, je společně s nadřízeným trestně odpovědný. Povinnost podřízeného odepřít vykonání rozkazu je upraveno ve zvláštních zákonech. Pro příslušníky bezpečnostních sborů zákonem č. 361/2003 Sb. § 46 odst. 3, pro vojáky zákonem č. 221/1999 Sb. § 48 odst. 2.

3.2.2 Ustanovení § 376 Neuposlechnutí rozkazu z nedbalosti

Základní skutková podstata je téměř shodná s kvalifikovanou skutkovou podstatou dle § 375 odst. 2, písm. c). Lze si všimnout, že naplnění základní

¹² ŠÁMAL, Pavel. Trestní zákoník: komentář. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře.

¹³ Sp. zn. R 12/1985

skutkové podstaty dle § 376 odst. 1 je složitější než naplnění základní skutkové podstaty dle § 375 odst. 1.

Po subjektivní stránce se jedná o nedbalostní trestný čin. Stačí nedbalostní zavinění.

Příprava nemůže být trestná, jelikož se jedná o nedbalostní trestný čin.

3.2.3 Ustanovení § 378 Urážka mezi vojáky

Pachatel může být pouze voják ve smyslu §114 odst. 1, 4.

Urážkou je rozuměn projev vůle, který směřuje na lidskou či vojenskou důstojnost jiného vojáka. Takové protiprávní jednání má za cíl snížit vážnost postavení/hodnosti či zneuctit čest poškozeného. Zákonodárce neukládá další podmínky, jež je třeba naplnit pro spáchání trestného činu urážky mezi vojáky. Z toho důvodu je irrelevantní, zda je trestný čin spáchán veřejně, či před další osobou. Dokonce není podstatné, že urážka nebyla projevena v přítomnosti poškozeného. Urážka může být provedena verbálně, písemně, ale i hrozbou nebo gestem. Jako typické příklady lze uvést cloumání za oděv, ojedinelý políček (=facka) a podobně.¹⁴

Strážní, dozorčí nebo jinou službou je nutné rozumět konkrétní službu danou služebním, či jiných řádem. Nejedná se o běžné zaměstnání vojáka. Jde o specifickou službu vyplývající vojákově z rozkazu nadřízeného, či z jeho funkčního zařazení – výkon dozorčí, strážní, hlídkové a jiné služby.

Trestní zákoník neobsahuje žádná kvantitativní kritéria, která by odlišovala přečin urážky mezi vojáky podle § 378 odst. 1 písm. a) trestního zákoníku od obdobného kázeňského přestupku (např. podle § 50 odst. 1 zákona č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů, ve znění pozdějších předpisů). Má-li tedy být urážka mezi vojáky kvalifikována jako trestný čin, musí tomu – s ohledem na zásadu subsidiarity trestní represe ve smyslu § 12 odst. 2 tr. zákoníku – odpovídat její povaha a intenzita, okolnosti, za nichž byla učiněna, popřípadě další charakteristiky urážky nebo jejího pachatele odůvodňující vyšší společenskou škodlivost daného případu (např. opakované urážlivé projevy, recidiva pachatele, vážné narušení vojenské kázně nebo kázně v bezpečnostním sboru apod.).

Proto skutečnost, že se obviněný jako voják nižší hodnosti dopustil ojedinelého vulgárního výroku vůči vojáku vyšší hodnosti, nelze bez dalšího posoudit jako přečin urážky mezi vojáky, není-li z povahy urážky, její intenzity a dalších okolností zřejmé, že k účinnému postihu toho, kdo se dopustil uráž-

¹⁴ ŠÁMAL, Pavel. Trestní zákoník: komentář. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře.

ky, nepostačuje vyvodit vůči němu pouze kázeňskou odpovědnost v rámci ozbrojených sil nebo bezpečnostního sboru.^{15 16}

3.2.4 Ustanovení § 379 Urážka mezi vojáky násilím nebo pohrůzkou násilí

Objektem je (viz § 378) čest, vážnost, lidská důstojnost vojáků.

Subjektem, pachatelem může být pouze voják ve smyslu § 114 odst. 1 a 4 trestního zákoníku.

Na pojem násilí je třeba nahlížet jako na fyzický útok směřující na lidskou integritu. Za násilí nelze považovat takový útok, který je malé intenzity a je ojedinělý. Takové jednání by nemělo být kvalifikováno jako trestný čin urážka mezi vojáky násilím nebo pohrůzkou násilí (§ 379), ale „pouze“ jako urážka mezi vojáky (§ 378). Z hlediska naplnění znaku násilí je tedy potřebná určitá vyšší míra intenzity takového protiprávního jednání.

Pohrůžka bezprostředního násilí je takové jednání pachatele, ze kterého je zřejmé, že bude následovat násilí vůči poškozenému. Pohrůžka musí směřovat vždy proti poškozenému (uraženému).

Vztah nadřízenosti-podřízenosti nemůže vzniknout mezi vojákem a příslušníkem bezpečnostního sboru. Vztah nadřízenosti-podřízenosti tedy není možný např. mezi vojákem a hasičem. Stejně tak nemůže takový vztah vzniknout mezi příslušníky různých bezpečnostních sborů. Zajímavá by mohla být situace, kdy by k dopravní nehodě dorazili příslušníci policie, záchranné služby a hasiči. Otázkou totiž je, kdo má „hlavní slovo“ v tento kritický moment, a tedy jestli zde vztah nadřízenosti-podřízenosti vzniká. Pokud ano, je zde zřejmě možné naplnění této nejméně základní skutkové podstaty.

Z hlediska subjektivní stránky je třeba úmyslné zavinění. To však musí být doplněno vztahem nadřízenosti a podřízenosti či vztahem nižší a vyšší hodnosti.¹⁷

¹⁵ Sp. zn. 5 Tdo 960/2015-27

¹⁶ Viz příklad Sp. zn. 4 Tdo 889/2011: *Obviněná L. L. byla rozsudkem Okresního soudu v Trutnově ze dne 9. 12. 2010 sp. zn. 1 T 149/2010 uznána vinnou přečinem urážky mezi vojáky podle § 378 odst. 1 písm. b) tr. zákoníku. Toho se dopustila tím, že jako policistka ve služebním poměru příslušníka Policie ČR v hodnosti praporčíka dne 26. 1. 2010 kolem 17.00 hodin v obci V. u D. K. n. L., v té době mimo výkon služby, poté co se dostavila na místo řešení dopravního přestupku, kterého se měl dopustit M. Ř. překročením povolené rychlosti v obci, začala ihned po příjezdu za přítomnosti M. Ř. zasahovat do výkonu služby uniformované hlídky Policie ČR, Krajské ředitelství policie Královéhradeckého kraje, Územní odbor, Dopravní inspektorát Trutnov ve složení nstržm. I. K. a nstržm. L. Z. tak, že verbálně vulgárním způsobem tuto hlídku napadala s tím, že jednáji protiprávně, že jsou „hloupé nány, policejní potěr a blbý krávy, jejich šéf je asi taky blbej a je zhnusená tím, co policie bere“ a snažila se nstržm. I. K. vytrhnout z ruky desky s dokumenty souvisejícími s projednávaným přestupkem, což se jí nepodařilo.*

¹⁷ ŠÁMAL, Pavel. Trestní zákoník: komentář. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře.

3.2.5 Ustanovení § 380 Uražka vojáka stejné hodnosti násilím nebo pohrůžkou násilím

Objektem je (viz § 378) čest, vážnost, lidská důstojnost vojáků.

Subjektem je pachatel voják (ve smyslu § 114 odst. 4 trestního zákona), který musí mít stejnou hodnost jako poškozený (uražený). Zároveň mezi nimi nesmí být vztah nadřízenosti-podřízenosti. Je nutné odlišovat vztah nadřízenosti-podřízenosti a vztah přímé nadřízenosti-podřízenosti. V rámci přímé podřízenosti je voják služebně podřízen nadřízenému. „Klasický“ vztah nadřízenosti a podřízenosti je určen dle výše vojenské hodnosti.

3.2.6 Ustanovení § 381 Násilí vůči nadřízenému

Objekt: „Ustanovení § 381 chrání nerušený výkon vojenských povinností nadřízených před násilnými rušivými útoky ze strany pořízených.“¹⁸

Subjekt: Pachatelem může být voják (ve smyslu § 114 odst. 4 trestního zákona), jež je v době spáchání činu podřízeným poškozeného (nadřízeného). Z logiky věci musí být i poškozený vojákem – musí být totiž nadřízeným. Účastníkem může být ovšem i osoba, která vojákem není.

Dále je na místě si poukázat, že k naplnění skutkové podstaty § 381 nepostačuje pohrůžka násilím, což je zásadní odlišnost např. od § 379 či § 380 trestního zákona.

Vojenskými povinnostmi je třeba rozumět souhrn oprávnění i povinností, kterými nadřízený disponuje v souvislosti s výkonem jeho funkce. Jde přitom o výkon jakýchkoli vojenských, respektive služebních, povinností vyplývajících z funkce nadřízeného vojáka, respektive příslušníka bezpečnostního sboru, a z existujícího vztahu nadřízenosti a podřízenosti, jenž se uplatňuje u ozbrojených sil a bezpečnostních sborů.¹⁹ Všeobecné povinnosti vojáků jsou vymezeny v příslušných vojenských předpisech (stejně tak u příslušníků bezpečnostních sborů – u Policie ČR jsou to závazné pokyny policejního prezidenta).

Z hlediska subjektivní stránky se jedná o úmyslný trestný čin. Úmysl musí působit na výkon jeho vojenských povinností nebo pro výkon vojenských povinností.

¹⁸ ŠÁMAL, Pavel. Trestní zákoník: komentář. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře.

¹⁹ ŠČERBA, Filip. Trestní zákoník: komentář. Beckova edice komentované zákony. [Praha]: C.H. Beck, [2020].

3.2.7 Ustanovení § 389 Porušení povinnosti strážní služby

Objektem je zájem na řádném výkonu služby vojáka, či příslušníka bezpečnostního sboru.

Za „jinou obdobnou službu“ se považuje taková služba, která není výslovně označena jako služba strážní, ale svým účelem, způsobem výkonu a svým významem jí odpovídá (Rt 12/1985).²⁰ Jde o takovou službu, která ač nemá všechny znaky strážní služby, je svou povahou s ní. Příkladem může být eskortní služba.

Z hlediska subjektivní stránky se jedná o změnu od výše probíraných trestných činů. Trestný čin porušení povinnosti strážní služby je možné spáchat úmyslně, ale i nedbalostně. To lze vyvodit ze sousloví „byť i z nedbalosti“. Zde je zapotřebí poznamenat, že v rozsudku není možné popsat zavinění tak, že „pachatel spáchal přečin porušení povinnosti strážní služby, byť i z nedbalosti“. Soud (a předtím státní zástupce v obžalobě) je povinný určit, zda pachatel trestný čin spáchal úmyslně či nedbalostně.

3.2.8 Ustanovení § 390 Porušení povinnosti dozorčí nebo jiné služby

Objektem je zájem na výkonu dozorčí nebo jiné služby.²¹

Subjektem může být jednak voják dle §114 odst. 4.

Z hlediska subjektivní stránky může být trestný čin zaviněn úmyslně nebo nedbalostně (viz sousloví „byť i z nedbalosti“).

Voják vykonává dozorčí službu, pokud tak tuto službu přímo označují vojenské předpisy. Tímto předpisem je Základní řád ozbrojených sil. Dle Základního řádu ozbrojených sil Zákl-1 vykonávají dozorčí službu posádkové a útvarové směny.

Do kategorie předpisy a pravidla dozorčí a jiné služby je třeba zařadit především služební řády, směrnice nebo nařízení vydaná veliteli. Pokud mají povahu nařízení nebo rozkazu a jsou porušena, je nutné tento skutek kvalifikovat jako trestný čin porušení povinnosti dozorčí nebo jiné služby (§ 380) nikoli jako trestný čin neuposlechnutí rozkazu (§ 375). Za důležité je nutné považovat povahu těchto předpisů. Mají povahu interních předpisů, a tudíž nejde o obecně závazné právní normy. Z toho důvodu se v trestním řízení není možné spoléhat na zásadu *iura novit curia* (soud zná právo) a je třeba tyto předpisy dokazovat.

²⁰ ŠČERBA, Filip. Trestní zákoník: komentář. Beckova edice komentované zákony. [Praha]: C.H. Beck, [2020].

²¹ ŠÁMAL, Pavel. Trestní zákoník: komentář. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře.

3.2.9 Ustanovení § 398 Porušení služební povinnosti příslušníka bezpečnostního sboru

Objektem je ochrana použitelnosti výzbroje, výstroje nebo jiných věcných prostředků.

Subjektem zde může být pouze příslušník bezpečnostního sboru. Jde tedy o jediný námi zkoumaný trestný čin, který může být spáchaný jen příslušníkem bezpečnostního sboru. Tato skutková podstata je ovšem trochu složitější z hlediska subjektu TČ. Pro pochopení je dobré si skutkovou podstatu rozdělit na první základní skutkovou podstatu: odst. 1 a druhou základní skutkovou podstatu: odst. 2 alinea 1 a odst. 2 alinea 2.

Pachatelem podle odst. 1 může být příslušník bezpečnostního sboru, který má služební povinnost pečovat o výzbroj, výstroj a jiné věcné prostředky.

Pachatelem podle odst. 2 alinea 1 může být příslušník bezpečnostního sboru.

Pachatelem dle odst. 2 alinea 2 může být příslušník bezpečnostního sboru – nadřízený či hodnostně výše postavený než příslušníci zneužívající k mimoslužebným úkonům.

Z pohledu subjektivní stránky může být trestný čin porušení služebních povinností příslušníka bezpečnostního sboru v první základní skutkové podstatě spáchán z nedbalosti, ale i úmyslně. Ovšem nejsou možné obě formy zavinění zároveň – ve výroku musí být uvedena jedna z možných forem zavinění. Ovšem ve druhé základní skutkové podstatě (odst. 2) může být spáchán pouze úmyslně.

Uloženou služební povinností je třeba chápat jako povinnost, kterou příslušníku ukládají zákony a příslušné služební předpisy.

Podstatné snížení použitelnosti. K takovému stavu výzbroje, výstroje nebo jiných věcných prostředků dojde, pokud je jejich funkčnost podstatně snížena nebo (a *minori ad maius*) je není možné použít k účelu, ke kterému běžně slouží.

Výzbroj, výstroj a jiné věcné prostředky. Do výzbroje se řadí zbraně, zbraňové systémy a munice. Výstrojí se rozumí oděv, obuv a jiná výbava (mimo výzbroje), která slouží k řádnému výkonu služby. Jiné věcné prostředky jsou veškerý další materiál bezpečnostních sborů, může jít o materiál proviantní, spojovací apod.²²

Příprava je trestná jen dle § 398 odst. 4 trestního zákoníku, jelikož pouze podle této skutkové podstaty se jedná o zvlášť závažný zločin.²³

²² ŠÁMAL, Pavel. Trestní zákoník: komentář. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře.

²³ Viz např. Sp. zn. 11 To 26/97: V případě neoprávněného užití vojenské autocisterny k odčer-

4. Zhodnocení právní úpravy, praxe a závěr

Uvedeným popisem a výčtem bylo nastíněno několik problémů a oblastí. Je vždy nutné zhodnotit kvalifikaci daného skutku, zda se jedná o kázeňský přestupek, jednání mající znaky přestupku nebo ultima ratio trestný čin. Záměrem bylo se zaměřit přímo na normativní text trestního zákoníku. Tedy systematický popis jednotlivých trestných činů (dá se říci tradičních trestných činů), které jsou přímo skutkově jednány příslušníky bezpečnostních sborů.

Pro lepší pochopení a i optimální vnímání této trestné činnosti a skutkových podstat trestných činů příslušníků bezpečnostních sborů jsem požádal bývalého ředitele Generální inspekce bezpečnostních sborů brig. gen. v.v. JUDr. Bc. Radima Dragouna, Ph.D. (ředitelem Generální inspekce bezpečnostních sborů byl v letech 2018-2023, v současné době je vedoucí vrchního státního zastupitelství v Olomouci). Jedná se o jeho názor na položené otázky jako osoby, která se dlouhodobě zaměřuje a zaměřovala na trestnou činnost příslušníků bezpečnostních sborů.

1. Jak vnímáte normativní právní úpravu trestných činů příslušníků bezpečnostních sborů (z hlediska vojenských trestných činů)?

Právní úpravu postihující trestnou činnost příslušníků bezpečnostních sborů z hlediska vojenských trestných činů považuji za dostatečnou. Podotýkám však, že právní úprava není příliš „prověřena“ praxí.

2. Jedná se o dle Vašeho názoru o hojně vyskytované trestné činy či spíše o minoritní trestné činy?

Vojenské trestné činy tvoří marginální část činnosti generální inspekce. Pověstí se jednalo o jednotky takových trestných činů za rok. Typicky se jednalo o trestné činy dle § 389 a § 390 trestního zákoníku. Asi nejčastějším příkladem je porušení povinností při eskortě vězně, nebo zadržené osoby (útěk eskortované osoby). I v takových případech však byla vždy pečlivě posuzována škodlivost jednání, zejména se hodnotila míra porušení povinností konkrétního příslušníka bezpečnostního sboru, doba, po kterou byla eskortovaná osoba na útěku, nebezpečnost uprchlé osoby atd.

3. Z hlediska vyšetřování, jedná se o „tradiční“ metodiku vyšetřování, či je potřeby „speciálních“ postupů?

Vyšetřování těchto (zásadně skutkově jednoduchých) trestných činů bylo relativně nenáročné, prováděné tradičními postupy, kdy se dokumentovalo jednání, ke kterému došlo v minulosti, a to zejména výslechy osob, vytěžováním záznamové techniky apod.

pání pohonných hmot, které byly pachateli svěřeny k přepravě, je možný jednočinný souběh trestného činu porušování služebních povinností podle § 288a odst. 2, alinei první, tr. zák. (neoprávněná jízda s autocisternou) s trestným činem zpronevěry podle § 248 tr. zák. (odčerpání převážených pohonných hmot).

4. Trestné činy příslušníků jsou silně patologický jev, vnímáte do budoucna snížení či spíše snížení této trestné činnosti?

Pokud jde o tyto trestné činy, pak se domnívám, že jejich počet bude plus minus setrovalý. Bude se jednat nejspíše stále o stejné typy trestných činů jako doposud. Jejich četnost a závažnost bude dána zejména kvalitou a motivací konkrétních příslušníků bezpečnostních sborů.

Odpovědnost příslušníka bezpečnostního sboru vychází již z jeho služebního poměru, který příslušníku „nejtěsnější vztah“ mezi občanem a státem. Vzniknuvší vztah je třeba odlišit od soukromoprávního pracovního poměru. Rozdíl je celkem jasný. Zatímco soukromoprávní pracovní poměr vzniká dohodou „smluvních stran“ pracovního vztahu, služební poměr je uzavírán dle zákona o služebním poměru ke státu. Zvláštní postavení příslušníků bezpečnostních sborů ve služebním poměru je projevem mocenského postavení státu, vztahu podřízenosti a nadřízenosti, subordinačním projevem vůle. Je zjevné, že služební poměr příslušníků bezpečnostních sborů je institutem veřejného práva. V tomto ohledu je vždy na zvážení, zda se jedná o možné provinění kázeňské, tedy správně právní, či až trestněprávní.

V této souvislosti je nutné i zmínit to, že příslušník bezpečnostního sboru vystupuje v postavení úřední osoby.²⁴ V tomto ohledu jsou tyto osoby nadány urč. vyšší ochranou z hlediska trestního práva. A tím i je zejména u ozbrojených bezpečnostních sborů dána i speciální právní úprava pro trestnou činnost příslušníků bezpečnostních sborů.

V neposlední řadě je nutné uvést, že bezpečnostní sbory²⁵ jsou hierarchicky řešeny až vojenských způsobem. Kdy je logické, že část vojenských trestných činů dopadá právě i příslušníky bezpečnostních sborů.

Lze dovodit zřejmé závěry k dané právní úpravě (tedy ve vztahu k normativní úpravě hlavy XII trestního zákoníku):

- Skutkové podstaty trestných činů příslušníků bezpečnostních sborů jsou právně teoreticky podloženy a normativní úprava je v současné době dostatečná.
- Orgány činné v trestním řízení v rámci této trestné činnosti mají dostatek znalostí a zkušeností, zejména jelikož se jedná o tradiční, dá se říci klasickou trestnou činnost, která nevyžaduje speciální vyšetřovací postupy.
- Je vždy nutné zvažovat míru zavinění a samotného jednání, zda u těchto

²⁴ Předchozí trestní zákon, zákon č. 140/1961 Sb., používal označení veřejného činitele. Veřejným činitelem zákon označoval v ustanovení § 89 odst. 9 „příslušníka ozbrojených sil nebo příslušníka bezpečnostního sboru“. V důsledku „kritiky“ pojmu veřejného činitele byl v trestním zákoníku zaveden pojem úřední osoby.

²⁵ O to více dříve policie a četnictvo, kdy předešlé postavené zejména četnictvo bylo vojensky organizováno a i kasárensky se žilo.

trestných činů příslušníků bezpečnostních sborů se jedná o kázeňský delikt, tedy správně právní delikt nebo

- Z hlediska judikatury se jedná spíše o netradiční trestné činy, které nejsou hojně řešeny.
- Není předpoklad dynamické zvýšení této kriminality.

Trestná činnost příslušníků bezpečnostních sborů podle hlavy dvanácté zvláštní části trestního zákoníku je sice tradiční forma trestné činnosti, ovšem netradiční z pohledu četnosti těchto skutků.

LITERATURA

1. HENDRYCH Dušan a kol. *Právnícký slovník*. 3. vydání. Praha: C.H. Beck, 2009. 1481 s. ISBN 978-80-7400-059-1
2. JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. 9. vydání, Leges, 01.12.2022 [cit. 26.09.2023] Převzato z CODEXIS®, doplňku LIBERIS®
3. MATES, Pavel, ŠKODA, Jindřich a VAVERA, František. *Veřejné sbory*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011, 363 s. ISBN 978-80-7357-604-2
4. MATES, Pavel., VAVERA, František., ŠKODA, Jindřich., SLABÝ, Antonín. *Veřejné sbory v České republice*. Praha: Leges, 2023, 408 s. ISBN 978-80-7502-650-7
5. NEZKUSIL, Jiří a kol. *Československé trestní právo díl II. zvláštní část*. Praha: Orbis, 3. vyd. 1976, 307 s.
6. TOMEK, Petr. *Slovník služebního poměru*. 1. vyd. Olomouc: Anag, 2009, 304 s. ISBN 978-80-7263-541-2
7. ŠÁMAL, Pavel. *Trestní zákoník: komentář*. 2. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2012. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-428-5.
8. ŠČERBA, Filip. *Trestní zákoník: komentář*. Beckova edice komentované zákony. [Praha]: C.H. Beck, [2020]. ISBN 978-80-7400-807-8. S3214
9. VAVERA, František. Zajištění bezpečnosti ČR (z pohledu HZS ČR). *Právnícké listy*. č. 1, 2019, s. 23-28.

Kontaktní údaje autora

doc. JUDr. Mgr. František Vavera. Ph.D., LL.M.

Katedra trestního práva, Fakulta právnická Západočeské univerzity v Plzni

Sady Pětatřicátníků 14, 301 00 Plzeň

vaveraf@seznam.cz

Blahoželanie profesorovi Šimovčekovi

doc. JUDr. Filip Ščerba, Ph.D.

Katedra trestního práva,
Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Rád bych touto cestou za sebe i za celou olomouckou katedru trestního práva popřál prof. JUDr. Ivanu Šimovčekovi, CSc. k jeho životnímu jubileu mnoho zdraví, spokojenosti a optimismu. Pana profesora potkávám na konferencích a podobných akcích prakticky celý svůj akademický život a znám jej jako skvělého trestněprávního odborníka s osobitým projevem a jedinečným smyslem pro humor. I k nám mladším a méně zkušeným přistupoval vždy přátelsky a otevřeně. Neváhám říct, že v řadě ohledů pan profesor byl a je inspirativní pro trestní právníky na obou březích řeky Moravy. Velmi mě mrzí, že kvůli zdravotním problémům nejsem schopen tuto gratulaci spojit s odbornou statí, jak by si tato pocta panu profesorovi zasloužila. Jsem si ale jistý, že se s panem profesorem ještě potkáme na nejděle konferenci, při které bude příležitost k výměně nejen odborných názorů. Pane profesore – vše nejlepší!

JE PRESKÚMANIE ROZHODNUTIA V DÔSLEDKU ZMENY ZÁKONA SKUTOČNE MIMORIADNYM OPRAVNÝM PROSTRIEDKOM?

IS A REVIEW OF A DECISION DUE
TO A CHANGE IN THE LAW REALLY
AN EXTRAORDINARY REMEDY?

prof. JUDr. Jozef Záhora, PhD.

Ústav verejného práva, Fakulta práva,
Paneurópska vysoká škola v Bratislave

Abstrakt: Novelou Trestného poriadku č. 40/2024 Z. z. bol medzi mimoriadne opravné prostriedky doplnený nový procesný postup preskúmania rozhodnutia nazvaný preskúmanie rozhodnutia v dôsledku zmeny zákona. Doplnenie uvedeného procesného postupu, jeho zaradenie medzi mimoriadne opravné prostriedky a samotné znenie príslušných ustanovení vyvoláva viacero otázok. Autor sa zamýšľa nad nedostatkami uvedeného legislatívneho textu a v závere sa snaží zodpovedať otázku či uvedený procesný postup má charakter mimoriadne opravného prostriedku.

Kľúčové slová: opravný prostriedok, preskúmavanie rozhodnutí, prokurátor, rozsudok, súd, uznesenie, zánik trestnosti, zmena zákona.

Abstract: Amendment to the Code of Criminal Procedure no. 40/2024 Coll. introduced among the extraordinary remedies a procedure for review of the decision called review of a decision due to a change in the law. The addition of the mentioned procedure, its incorporation among extraordinary remedies and the very wording of the relevant provisions raise several questions. The author thinks about shortcomings of the mentioned legislative text and at the end, he tries to answer the question whether the mentioned procedure has the character of an extraordinary remedy.

Key words: remedy, reviewing decisions, prosecutor, judgment, court, resolution, expiration of criminal liability, change of law.

Vážený jubilant prof. JUDr. Ivan Šimovček CSc.,
je pre mňa veľkou čťou že môžem prispieť do zborníka vedeckých prác ktorý je
venovaný Tvojmu krásnemu životnému jubileu. Poznám Ťa a vnímam Tvoju vedeckú
a pedagogickú činnosť bezmála tridsať rokov. Si jednou z najvýznamnejších osobností
trestnoprávnej teórie a kriminalistiky.

Vážený oslávenec, milý Ivan, ďakujem za možnosť poznať Ťa, učiť sa od Teba,
čerpať z Tvojich prác a spolupracovať s Tebou. Do ďalších rokov Ti prajem hlavne
pevné zdravie a veľa tvorivých síl do ďalšej práce.

Úvod

Hlavným dôvodom na voľbu témy príspevku bolo, že profesor Šimovček sa dlhodobo venuje problematike opravných prostriedkov v trestnom konaní a bol aj zodpovedným riešiteľom grantového projektu „*Revízia rozhodnutí v trestnom konaní*“¹. K tejto téme, okrem iného autorsky, či spoluautorsky publikoval viacero monografií², vedeckých článkov³, či príspevkoch v zborníkoch⁴.

Ďalším dôvodom bolo to, že Národná rada SR 8. februára 2024, schválila novelu⁵ Trestného poriadku, ktorou medzi mimoriadne opravné prostriedky zaradila aj „nový procesný postup preskúmania rozhodnutia“ nazvaný **Preskúmanie rozhodnutia v dôsledku zmeny zákona**.

Vzhľadom na to, že zaradenie predmetného postupu medzi mimoriadne opravné prostriedky vyvoláva určité pochybnosti, v texte príspevku sa predovšetkým pokúsím nájsť odpoveď na otázku položenú v nadpise – či uvedený procesný postup je skutočne mimoriadnym opravným prostriedkom, ako to vyplýva z jeho zaradenia do systematiky Trestného poriadku.

1. Všeobecné východiská

Opravné konanie je štádiom trestného konania, ktorého účelom je preskúmanie konkrétneho rozhodnutia a v prípade jeho nesprávnosti náprava rozhodnutia v záujme dotknutých subjektov. Je budované na všeobecných zásadách trestného konania, má však špecifickú úlohu zvýšiť záruky, že roz-

¹ VEGA č. 1/0043/14.

² Napr. ŠIMOVICEK, I., JALČ, A., SZABOVÁ, E. *Revízia rozhodnutí v trestnom konaní*. Praha: Leges, 2015, ŠIMOVICEK, I. Right of appeal in criminal matters. In: *Principles of modern criminal procedure*. Budapest: Wolters Kluwer, 2017, s. 176-197.

³ Napr. ŠIMOVICEK, I. Obhajca v opravnom konaní trestnom. In: *Acta Iuridica Olomucensia: vĕdecký časopis právnický*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. Právnická fakulta. Roč. 8, č. 2/2013, s. 7-15, ŠIMOVICEK, I. Revízny princíp v trestnom opravnom konaní. In: *Forum Iuris Europaeum: recenzovaný časopis pre právnú vedu*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave. Právnická fakulta. Roč. 2, č. 1/2014, s. 2743.

⁴ Napr. ŠIMOVICEK, I. Historické aspekty opravného trestného konania. In: *Constans et perpetua voluntas: pocta Petrovi Blahovi k 75. narodeninám*. 1. vyd. . Trnava: Trnavská univerzita v Trnave. Právnická fakulta, 2014, s. 591-602, ŠIMOVICEK, I. Perspektívy revízie rozhodnutí v trestnom konaní. In: *Trestná politika štátu – história, súčasnosť a perspektívy*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2015, s. 32-40.

⁵ Zákon č. 40/2024 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony.

hodovania orgánov činných v trestnom konaní a súdov bude plne v súlade s požiadavkami zákonnosti.⁶

Na rozdiel od iných štádií trestného konania, nie je jeho obligatórnym štádiom. Na začatie opravného konania sa **nevzťahuje zásada oficiality**.⁷ Opravené konanie sa začína procesným úkonom, ktorým sa osoby na to oprávnené domáhajú preskúmania príslušného rozhodnutia, z dôvodov uvedených v zákone. Takýto procesný úkon sa nazýva **opravným prostriedkom**.⁸ Pokiaľ vo veci nie je urobený takýto procesný úkon, k tomu oprávnenej osoby, tak sa toto štádium trestného konania v konkrétnej veci ani nezačína.⁹

Podanie opravného prostriedku je teda dispozitívnym úkonom oprávnenej osoby na základe ktorého sa rozhodnutie preskúmava len v tom prípade, ak proti nemu oprávnená osoba podá opravný prostriedok, čím dáva podnet k pokračovaniu konania pred opravným orgánom.¹⁰ Dispozičná zásada sa prejavuje aj v tom, že oprávnená osoba sa môže opravného prostriedku vzdať alebo ho môže vziať späť a tým neiniciovať resp. ukončiť opravné konanie.

Podstata opravného konania spočíva v tom, že (spravidla) orgán vyššieho stupňa, ktorý má na to kvalifikačné predpoklady a vyššiu odbornosť, na základe podaného opravného prostriedku preskúma **zákonnosť** a **dôvodnosť** napadnutého rozhodnutia. Výsledkom tohto preskúmania je buď potvrdenie napadnutého rozhodnutia, alebo v prípade zistenia nedostatkov jeho zrušenie a nahradenie iným rozhodnutím.¹¹

Opravné prostriedky možno členiť podľa rôznych kritérií. Najčastejšie sa opravné prostriedky rozdeľujú podľa toho, či smerujú proti rozhodnutiu, ktoré ešte nie je právoplatné (riadne opravné prostriedky) alebo proti rozhodnutiu, ktoré už nadobudlo právoplatnosť (**mimoriadne opravné prostriedky**). Ako už bolo v úvode uvedené, zákonodarca zaradil predmetný procesný postup preskúmanie rozhodnutia v dôsledku zmeny zákona medzi mimoriadne opravné prostriedky.

Ako z názvu „mimoriadne“ vyplýva, tieto opravné prostriedky by sa mali uplatňovať iba výnimočne. Právna úprava mimoriadnych opravných prostriedkov, vzhľadom na to, že sú prielomom do právoplatnosti rozhodnutí,

⁶ JELÍNEK, J. a kol. a kol. *Trestní právo procesní*. Praha: nakladatelství Leges, 2010, s. 556.

⁷ IVOR, I., POLÁK, P., ZÁHORA, J. *Trestné právo procesné II. Priebeh trestného konania*. 2. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer SR s. r. o., 2021, s. 203.

⁸ RŮŽEK, A. a kol. *Československé trestné konanie*. Bratislava: Obzor, 1984, s. 319.

⁹ NETT, A. a kol. *Trestní právo procesní*. Brno: Masarykova univerzita v Brne, 1996, s. 228.

¹⁰ ŠIMOVČEK, I., SZABOVÁ, E. a kol. *Trestné právo procesné*. 4. preprac. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2023, s. 300.

¹¹ IVOR, I., POLÁK, P., ZÁHORA, J. *Trestné právo procesné II. Priebeh trestného konania*. 2. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer SR s. r. o., 2021, s. 203.

musí rešpektovať obmedzenia, že tento zásah je odôvodnený len v prípade, keď rozhodnutie alebo konanie, ktoré mu predchádzalo, má také chyby, že ponechanie rozhodnutia ako právoplatného by znamenalo vážne ohrozenie správneho a spravodlivého rozhodovania.

Z uvedeného vyplýva, že najzásadnejší rozdiel medzi riadnymi a mimoriadnymi opravnými prostriedkami je v tom, že zatiaľ čo riadne opravné prostriedky možno podať proti rozhodnutiu, ktoré ešte nie je právoplatné, mimoriadne opravné prostriedky prichádzajú do úvahy až vtedy, keď nedošlo k odstráneniu chýb v rozhodnutí riadnymi opravnými prostriedkami, alebo keď oprávnené osoby možnosť podania riadnych opravných prostriedkov nevyužili a rozhodnutie medzitým nadobudlo právoplatnosť.

Právoplatnosť je dôležitou vlastnosťou rozhodnutia, ktorá znamená jeho **nezmeniteľnosť** (*formálnu právoplatnosť*) a **záväznosť** (*materiálnu právoplatnosť*). Na jednej strane právoplatné rozhodnutie vyjadruje vôľu štátu vyriešiť definitívne trestnú vec, na druhej strane však znemožňuje sťahovať osobu, proti ktorej bolo už trestné stíhanie pre ten istý skutok skončené. Mimoriadny opravný prostriedok má byť len skutočne výnimočným prielomom do inštitútu právoplatnosti, ktorý je dôležitou zárukou stability právnych vzťahov a právnej istoty.¹²

2. Preskúmanie rozhodnutia v dôsledku zmeny zákona

Spomínanou novelou¹³ dochádza v Trestnom zákone okrem iného aj k depenalizácii resp. dekriminalizácii¹⁴ t. j. k zníženiu trestných sadzieb, resp. nepostihovaní niektorých činov prostriedkami trestného práva, v dôsledku čoho zákonodarca do prechodných ustanovení Trestného zákona (§ 438k ods. 7) doplnil text „*Trest, ktorý bol právoplatne uložený pred 15. marcom 2024 a ktorý nebol ešte celkom vykonaný, za čin, ktorý podľa tohto zákona v znení účinnom od 15. marca 2024 nie je trestným činom, sa vo zvyšnom rozsahu nevykoná.*“

V nadväznosti na to, bol do Trestného poriadku doplnený nový procesný postup **Preskúmanie rozhodnutia v dôsledku zmeny zákona**, ktorý bol v rámci systematiky zaradený do štvrtého dielu, ôsmej hlavy, tretej časti Trestného poriadku medzi mimoriadne opravné prostriedky. Dôvodová

¹² *Mutatis mutandis* uznesenie Najvyššieho súdu SR z 3. februára 2016, sp. zn. 4 Tdo 80/2015.

¹³ Zákon č. 40/2024 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony.

¹⁴ K týmto pojmom pozri STRÉMY, T., BALOGH, T., TURAY, L. *Trestná politika v Slovenskej republike. Minulosť, súčasnosť, budúcnosť*. Bratislava: C. H. Beck, 2020, s. 4 a nasl.

správa¹⁵ k predmetným ustanoveniam je veľmi stručná, iba konštatuje, že „Zavádza sa nový procesný postup preskúmania rozhodnutia súdu (najmä rozsudkov, ktorými bola vyslovená vina) pre prípad zániku trestnosti činu v dôsledku zmeny zákona podľa § 84 Trestného zákona, ako aj postup pri zániku trestnosti činu v niektorých procesných situáciách v prípravnom konaní.“ Bližšie predkladateľ nezdôvodňuje prečo tejto „postup“ zaradil medzi mimoriadne opravné prostriedky, ani bližšie nevysvetľuje jednotlivé ustanovenia.

Predmetný inštitút je upravený v štyroch ustanovenia –§ 405a – 405d Trestného poriadku. Ustanovenie § 405a Trestného poriadku „*ex lege*“ ukladá súdu, ktorý rozhodol v prvom stupni, povinnosť preskúmať jeho rozhodnutie, ak v dôsledku citovanej novely došlo k zániku trestnosti činu ak trest ešte nebol vykonaný. Ustanovenie zároveň stanovuje poriadkovú lehotu súdu rozhodnúť do 30 dní odo dňa nadobudnutia účinnosti zmeny zákona.

Súd môže v tomto prípade rozhodovať buď uznesením alebo rozsudkom. Uznesením rozhoduje ako došlo v dôsledku zmeny zákona k zániku trestnosti činu. V tomto prípade súd rozhodne, že sa zvyšok trestu nevykoná. Proti tomuto uzneseniu môže podať sťažnosť iba prokurátor, podobne ako pri rozhodnutí o nevzatí obvineného do väzby (§ 83 Trestného oriadku) a to len hneď po vyhlásení uznesenia. Obsah sťažnosti prokurátor uvedie do zápisnice. Nadriadený súd o jeho sťažnosti rozhodne do 20 pracovných dní od predloženia veci.

Rozsudkom rozhoduje v prípade, ak ide o skutok, za ktorý bol uložený úhrnný alebo súhrnný trest. V tomto prípade súd rozsudkom zruší rozhodnutie len vo výroku o treste a podľa § 41 alebo § 42 Trestného zákona uloží primeraný trest za zostávajúce zbiehajúce sa trestné činy, pri ktorých nezanikla trestnosť činu. Zároveň rozhodne o započítaní už vykonaného trestu, ak je vzhľadom na druh uloženého trestu započítanie možné. Súd rozhoduje na neverejnom zasadnutí, o ktorom upovedomí prokurátora. Rozsudok sa vyhlasuje na verejnom zasadnutí, ktoré sa vykoná iba za účelom vyhlásenia rozsudku. Ak súd ukladá nový trest, rozsudok sa stáva právoplatným až právoplatnosťou výroku o novourčenom treste.

V ustanovení § 405c Trestného poriadku je upravený procesný postup preskúmania uznesení, ktorými bolo rozhodnuté o podmieňacom zastavení trestného stíhania podľa § 216 Trestného poriadku alebo podmieňacom zastavení trestného stíhania spolupracujúceho obvineného podľa § 218 Trestného poriadku. Prokurátor počas plynutia skúšobnej doby rozhodne o pokra-

¹⁵ Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony, číslo parlamentnej tlače 106, dátum doručenia 6. 12. 2023, s. 44.

čovaní v trestnom stíhaní a zároveň rozhodne o zastavení trestného stíhania obvineného podľa § 215 ods. 1 písm. d) alebo h) Trestného poriadku. Ak sa uznesenie týka viacerých činov, prokurátor rozhodne uvedeným spôsobom len v rozsahu činov, ktorých trestnosť zanikla. Rovnako prokurátor postupuje aj v prípade prerušenia trestného stíhania podľa § 228 Trestného poriadku, ak pre zánik trestnosti činu je potrebné prerušené trestné stíhanie zastaviť podľa § 215 ods. 1 písm. d) alebo h) Trestného poriadku.

3. Diskusia

Doplnenie uvedeného procesného postupu do Trestného poriadku, jeho zaradenie medzi mimoriadne opravné prostriedky a samotné znenie príslušných ustanovení vyvoláva viacero otázok, na ktoré sa v nasledujúcom texte pokúsim poukázať.

Ako už bolo uvedené, zákonodarca sa rozhodol cez prechodné ustanovenia reagovať na situáciu keď skutok, za ktorý bol páchatel právoplatne odsúdený za čin, ktorý po účinnosti zákona už nie je trestným činom a trest za tento trestný čin nebol ešte celkom vykonaný, takým spôsobom, že sa trest vo zvyšnom rozsahu nevykoná. Inými slovami, vo vzťahu k zániku trestnosti spomínané ustanovenie zavádza retroaktivitu v prospech páchatela aj na právoplatné rozhodnutia o treste.

Hoci retroaktivita v trestnom práve v prospech páchatela je povinná (porovnaj § 2 ods. 1, § 84 Trestného zákona), ale týka sa iba kategórie „trestnosti činu“: Trestnosťou činu v zmysle cit. ustanovení sa rozumie možnosť, že páchatel bude pre určitý trestný čin odsúdený; sú to teda všetky podmienky relevantné pre výrok o vine a treste, pri nepodmienečnom treste odňatia slobody vrátane zaradenia na výkon trestu do ústavu na výkon trestu odňatia slobody s príslušným stupňom stráženia.¹⁶ Zmyslom zaradenia pojmu „trestnosť činu“, pod ktorým sa rozumejú všetky podmienky, od ktorých závisí výrok súdu o vine a treste, do ustanovenia § 2 ods. 1 Trestného zákona je určenie – podľa ktorého zákona (v prípade jeho zmien) sa má „trestnosť činu“ posúdiť. Z toho vyplýva, že toto ustanovenie má na zreteli zmeny Trestného zákona iba v období od spáchania činu **do doby, kedy sa o ňom rozhoduje**.¹⁷

¹⁶ IVOR, I., POLÁK, P., ZÁHORA, J. *Trestné právo hmotné I. Všeobecná časť. 2. vydanie*. Bratislava: Wolters Kluwer SR s. r. o., 2021, s. 55.

¹⁷ Porovnaj Stanovisko trestného kolégia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky na zjednotenie výkladu ustanovenia § 16 ods. 1 Trestného zákona vo vzťahu k § 61 ods. 1 a § 62 ods. 1 Trestného zákona z 9. októbra 2003, publikované pod číslom S 59/2003.

Aj napriek uvedenému, ustanovenia spôsobujúce retroaktivitu aj na právoplatne rozhodnuté veci sa sporadicky objavujú v prechodných ustanoveniach trestnoprávných noriem. Ako príklad možno uviesť Trestný zákon č. 140/1961 Zb. V § 296 ods. 1 cit. normy bol uvedený text „*Trest právoplatne uložený pred účinnosťou tohto zákona za čin, ktorý nie je trestným činom podľa tohto zákona, sa nevykoná;*“. V podobnom duchu boli do Trestného zákona č. 300/2005 Z. z. bolo doplnené¹⁸ prechodné ustanovenie § 438j. Toto ustanovenie sa však týkalo len zníženia trestných sadziieb za niektoré drogové trestné činy. Podľa dôvodovej správy, cieľom predmetného ustanovenia je umožniť prehodnotenie a zníženie už uložených trestov v prípade páchatel'ov odsúdených podľa § 171 a § 172 Trestného zákona po zmene znenia skutkových podstát a výšky trestných sadziieb. Okrem hmotnoprávnej normy, uvedené prechodné ustanovenia obsahovali aj niektoré procesné pravidlá. Súd podľa tohto ustanovenia bez návrhu pomerne skrátil trest uložený podľa cit. ustanovení, ak by podľa novej právnej úpravy by bol predmetný skutok posúdený ako iný trestný čin alebo ako čin miernejšie trestný.

Hoci spomínanom novelou, okrem dekriminalizácie dochádza k zásadnej depenalizácii t. j. znižovaniu trestných sadziieb, či už priamo (znížením hornej hranice trestnej sadzby pri jednotlivých trestných činoch) alebo nepriamo, t. j. zvýšením jednotlivých druhov škôd, zákonodarca však na túto situáciu **nereaguje**, ako to urobil v rámci citovanej novely č. 105/2022 Z. z. čiže k prehodnoteniu už uložených trestov. V prechodných ustanoveniach citovanej novely č. 105/2022 Z. z. výslovne uvádza, že „*Trest odňatia slobody, ktorý nebol podmienene odložený a ktorý bol právoplatne uložený pred 1. májom 2022 za čin, ktorý bol posúdený ako trestný čin podľa § 171 alebo § 172, a ktorý by bol po 30. apríli 2022 posúdený ako iný trestný čin alebo ako čin miernejšie trestný, súd po opätovnom posúdení pomerne skráti, ak dĺžka uloženého trestu odňatia slobody prevyšuje hornú hranicu trestnej sadzby pre taký čin po nadobudnutí účinnosti tohto zákona, alebo ak vzhľadom na osobu páchatel'a a okolnosti prípadu by bolo ponechanie pôvodnej dĺžky trestu odňatia slobody pre odsúdeného neprimerane prísne.*“ Čiže postup v prechodných ustanoveniach zákona č. 40/2024 Z. z. sa použije iba v prípade podľa novej právnej úpravy skutok za ktorý bol páchatel' odsúdený **nie je trestným činom**, nie však na prípady ako podľa novej právnej úpravy je to **čin miernejšie trestný**.

Ďalším problémom na ktorý by som chcel poukázať je slovné spojenie „*dôjde k zániku trestnosti činu v dôsledku zmeny zákona podľa § 84 Trestného zákona súd preskúma právoplatné rozhodnutie...*“. Predmetná konštrukcia vyznieva nelogic-

¹⁸ Zákon č. 105/2022 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

ky. Ako už bolo uvedené, zánik trestnosti v zmysle uvedeného ustanovenia prichádza do úvahy iba v období od spáchania činu do doby, kedy sa o ňom rozhoduje.¹⁹ Preto nemôže nastať zánik trestnosti činnosti činu v zmysle § 84 Trestného zákona už právoplatne rozhodnutého činu, ale iba na základe prechodných ustanovení. Ak bolo cieľom zákonodarcu rozšíriť dôvody zániku trestu aj na zmenu zákona, bolo by potrebné do Trestného zákona doplniť nový dôvod zániku trestu a to zmena zákona.

Zmätočne vyplývajú aj poriadkové lehoty, ktoré sú pre takéto rozhodovanie stanovené. V § 405a ods. 2 Trestného poriadku, stanovuje samosudcovi resp. senátu na preskúmanie veci a rozhodnutie lehotu do 30 dní odo dňa nadobudnutia účinnosti zmeny zákona. Rovnakú lehotu na rozhodnutie stanovuje aj v § 405b ods. 2 Trestného poriadku v prípade ak je odsúdený vo výkone trestu odňatia slobody a nebol mu uložený úhrnný alebo súhrnný trest. Z textu uvedených ustanovení nie je zrejmé čo chcel tým predkladateľ povedať. Rozumel by som tomu, keby kratšiu lehotu stanovoval v prípade ak je odsúdený vo výkone trestu nakoľko je obmedzená osobná sloboda odsúdeného. Nie je zrejmé či ustanovenie § 405a je všeobecné ustanovenie a ustanovenie § 405b Trestného poriadku je špeciálne ustanovenie. Zo znenia § 405b ods. 2 Trestného poriadku vyplýva, že uvedená lehota sa nevzťahuje na rozsudky, ktorými bol uložený úhrnný alebo súhrnný trest. V tomto prípade súd nemá na rozhodnutie žiadnu lehotu.

Posledným problémom na ktorý chcem poukázať, že predkladateľ stanoví v uvedenom postupe rozhodovať na neverejnom zasadnutí. Takýto postup sa javí ako nesystematický a vecne nesprávny.

Neverejné zasadnutie je vyhradené pre prejednávanie a rozhodovanie súdu o menej významných otázkach, kde podľa povahy veci nie je potrebné vykonávať dôkazy výsluchom obvineného, poškodeného, svedkov a znalcov alebo prejednávať vec za účasti procesných strán. Spravidla tak možno rozhodnúť len na základe spisového materiálu trestného spisu.²⁰ Neverejné zasadnutie sa koná za stálej prítomnosti všetkých členov senátu a zapisovateľa. Iné osoby sú z účasti na neverejnom zasadnutí vylúčené.

Nemyslím si, že rozhodovanie o tom, že zvyšok trestu sa nevykoná resp. ukládanie primeraného trestu za zostávajúce zbiehajúce sa trestné činy, či započítaní už vykonaného trestu je „menej významnou“ otázkou, o ktorej by

¹⁹ Porovnaj Stanovisko trestného kolégia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky na zjednotenie výkladu ustanovenia § 16 ods. 1 Trestného zákona vo vzťahu k § 61 ods. 1 a § 62 ods. 1 Trestného zákona z 9. októbra 2003, publikované pod číslom S 59/2003.

²⁰ IVOR, I., POLÁK, P., ZÁHORA, J. *Trestné právo procesné II. Priebeh trestného konania*. 2. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer SR s. r. o., 2021, s. 190.

mal súd rozhodovať na nevernom zasadnutí. V obdobných prípadoch Trestný poriadok stanovuje verejné zasadnutie napr. určenie primeraného trestu za ostávajúce trestné činy po zrušení rozsudku nálezom ústavného súdu (§ 362d Trestného poriadku), konanie o návrhu na povolenie obnovy konania (§ 402 ods. 1 Trestného poriadku), rozhodovanie o zmene spôsobu výkonu trestu (§ 411 Trestného poriadku), rozhodovanie o nezapočítaní času prerušenia výkonu trestu (§ 414 ods. 3 Trestného poriadku).

Zákonodarca v procese schvaľovania zrejme nebol spokojný s riešením predkladateľa a preto na základe pozmeňujúcich návrhov²¹ bol do § 302 Trestného poriadku doplnený nový odsek č. 3 „*Na neverejnom zasadnutí podľa ôsmej hlavy štvrtého dielu môže predseda senátu povoliť účasť aj prokurátorovi a odsúdenému, ak je to potrebné.*“ Následne bol upravený aj § 303 Trestného poriadku, v zmysle ktorého samosudca neverejné zasadnutie nevykonáva; to neplatí, ak ide o konanie podľa ôsmej hlavy štvrtého dielu t. j. pri preskúmaní rozhodnutia v dôsledku zmeny zákona.

Hoci vyššie uvedené ustanovenia predpisujú súdu rozhodovať na neverejnom zasadnutí, takýto rozsudok sa vyhlasuje na verejnom zasadnutí (§ 405d ods. 2 Trestného poriadku). Úvahu ukončím otázkou na čo je dobré vec prejedávať na neverejnom zasadnutí s účasťou odsúdeného a prokurátora ale rozsudok sa vyhlási na verejnom zasadnutí. Nebolo by jednoduchšie vec preskúmať na verejnom zasadnutí, na ktorom by sa zároveň vyhlásilo rozhodnutie?

Záver

Na základe uvedených úvah možno na otázku položenú v úvode odpovedať, že predmetný postup nazvaný Preskúmanie rozhodnutia v dôsledku zmeny zákona **nemá charakter mimoriadneho opravného prostriedku** z nasledovných dôvodov:

Opravné konanie sa štandardne začína **procesným úkonom oprávneného subjektu** – ktorým sa oprávnené osoby domáhajú preskúmania rozhodnutia, ktoré vydal orgán činný v trestnom konaní alebo súd z dôvodov uvedených v zákone. Konanie v zmysle § 405a Trestného poriadku sa začína *ex lege* zo zákona, bez návrhu oprávneného subjektu.

²¹ Body č. 77 a 78 spoločnej správy výborov Národnej rady Slovenskej republiky o prerokovaní vládneho návrhu zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony (tlač 106) v druhom čítaní, číslo: CRD-2538/2023.

Podstata opravného konania spočíva v tom, že (spravidla) orgán vyššieho stupňa, preskúma **zákonnosť** a **dôvodnosť** napadnutého rozhodnutia. Nesprávnosť rozhodnutia, ktoré je predmetom opravného konania sa môže prejavíť v **skutkových, právnych alebo procesných chybách**.²² Pri postupe podľa § 405a a nasl. Trestného poriadku sa nezisťujú „chyby“ rozhodnutia, ale len skutočnosť, či skutok za ktorý bol obžalovaný odsúdený, podľa novej právnej úpravy je alebo nie je trestným činom. Ak trest za predmetný trest nebol vykonaný, súd rozhodne zvyšok trestu sa nevykoná, resp. sa zastaví trestné stíhanie.

Opravné konanie je až na výnimky **dvojinštančné**. Jedna výnimka sa týka autoremedúry pri sťažnosti (§ 190 ods. 1 Trestného poriadku). Druhá sa týka mimoriadneho opravného prostriedky obnova konania, kde v zmysle § 397 ods. 2 Trestného poriadku rozhoduje „*rozhoduje iný samosudca alebo iný senát súdu, ktorý vo veci rozhodol v prvom stupni*“. V prípade postupu podľa § 405a resp. § 405b Trestného poriadku zákonodarca zveril preskúmanie rozhodnutia v dôsledku zmeny zákona samosudcovi resp. senátu, ktorý vo veci **rozhodol v prvom stupni**. Predkladateľ v dôvodovej správe to nijako nezdôvodňuje. Možno sa domnieva, že uvedenú kompetenciu zveril rozhodujúcemu samosudcovi resp. senátu preto, lebo zrejme najlepšie obsah spisu a môže bez dlhého štúdia rozhodnúť v stanovenej lehote. Predkladateľ však zrejme nemyslel na situáciu, ak bolo predmetné rozhodnutie napadnuté opravným prostriedkom a odvolací súd zrušil prvostupňové rozhodnutie a podľa § 322 ods. 3 Trestného poriadku rozhodol vo veci sám.

Z dôvodovej správy nie je jasné, či uvedený procesný postup reaguje „ad hoc“ len na prechodné ustanovenia doplnené predmetnou novelou č. 40/2024 Z. z. do ustanovenia § § 438k ods. 7 Trestného zákona, alebo to má byť štandardný postup po každej zmene zákona, v dôsledku ktorej niektoré konanie nebude trestným činom. Mám za to, že je to iba procesný postup viažuci sa na prechodné ustanovenia. Ustanovenie § 405a ods. 1 Trestného poriadku ako základnú podmienku pre iniciáciu takéhoto postupu situáciu, že „*dôjde k zániku trestnosti činu v dôsledku zmeny zákona podľa § 84 Trestného zákona...*“. Ako už bolo uvedené, zmyslom zaradenia pojmu „trestnosť činu“, pod ktorým sa rozumejú všetky podmienky, od ktorých závisí výrok súdu o vine a treste, do ustanovenia § 2 ods. 1 Trestného zákona je určenie – podľa ktorého zákona (v prípade jeho zmien) sa má „trestnosť činu“ posúdiť. Z toho vyplýva, že toto ustanovenie má na zreteli zmeny Trestného zákona iba v období od **spá-**

²² IVOR, I., POLÁK, P., ZÁHORA, J. *Trestné právo procesné II. Priebeh trestného konania*. 2. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer SR s. r. o., 2021, s. 203.

chania činu do doby, kedy sa o ňom rozhoduje.²³ Ak by aj v dôsledku zmeny zákona došlo k situácii, že niektoré konanie už nebude trestným činom, bez príslušných prechodných „hmotnoprávných“ ustanovení sa tento procesný postup nebude dať aplikovať.

Vzhľadom na záver, že predmetný postup nemá charakter mimoriadneho opravného prostriedku, jeho zaradenie medzi tieto prostriedky je nesystematické. Vhodnejšie zaradenie by bolo do siedmej hlavy trestnej časti Trestného poriadku medzi osobitné spôsoby konania, obdobne ako je tam zaradené Konanie po zrušení rozhodnutia nálezom Ústavného súdu (§ 362b a nasl. Trestného poriadku). Pretože už ide o vykonávacie konanie, tento postup by mohol byť tiež zaradený do štvrtej časti Trestného poriadku, ktorá práve upravuje vykonávacie konanie, napr. ako nová – 6. hlava tejto časti.

Literatúra

1. IVOR, I., POLÁK, P., ZÁHORA, J. *Trestné právo hmotné I. Všeobecná časť*. 2. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer SR s. r. o., 2021, 560 s. ISBN 978-80-571-0407-0.
2. IVOR, I., POLÁK, P., ZÁHORA, J. *Trestné právo procesné II. Priebeh trestného konania*. 2. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer SR s. r. o., 2021, 496 s. ISBN 978-80-571-0334-9.
3. JELÍNEK, J. a kol. a kol. *Trestní právo procesní*. Praha: nakladatelství Leges, 2010, 784 s. ISBN 978-80-87212-30-1.
4. NETT, A. a kol. *Trestní právo procesní*. Brno. Masarykova univerzita v Brne, 1996, 311 s. ISBN 80-210-1016-9.
5. RŮŽEK, A. a kol. *Československé trestné konanie*. Bratislava: Obzor, 1984, 456 s.
6. STRÉMY, T., BALOGH, T., TURAY, L. *Trestná politika v Slovenskej republike. Minulosť, súčasnosť, budúcnosť*. Bratislava: C. H. Beck, 2020, 240 s. ISBN 978-80-89603-81-7.
7. ŠIMOVČEK, I. *Historické aspekty opravného trestného konania*. In: *Constans et perpetua voluntas: pocta Petrovi Blahovi k 75. narodeninám*. 1. vyd. . Trnava: Trnavská univerzita v Trnave. Právnická fakulta, 2014. ISBN 978-80-8082-764-9, s. 591-602.
8. ŠIMOVČEK, I. *Obhajca v opravnom konaní trestnom*. In: *Acta Iuridica Olomucensia: vědecký časopis právnícký*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. Právnická fakulta. – ISSN 1801-0288. Roč. 8, č. 2/2013, s. 7-15.
9. ŠIMOVČEK, I. *Perspektívy revízie rozhodnutí v trestnom konaní*. In: *Trestná politika štátu – história, súčasnosť a perspektívy*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2015. ISBN 9788081523908, s. 32-40.
10. ŠIMOVČEK, I. *Revízy princípu v trestnom opravnom konaní*. In: *Forum Iuris Europaeum: recenzovaný časopis pre právnu vedu*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave. Právnická fakulta. ISSN 1339-4401. Roč. 2, č. 1/2014, s. 27-43.
11. ŠIMOVČEK, I. *Right of appeal in criminal matters*. In: *Principles of modern criminal procedure*. Budapest: Wolters Kluwer, 2017. ISBN 978-963-295-689-3, s. 176-197.
12. ŠIMOVČEK, I., JALČ, A., SZABOVÁ, E. *Revízia rozhodnutí v trestnom konaní*. Praha: Leges, 2015, 256 s. ISBN 978-80-7502-103-8.

²³ Porovnaj Stanovisko trestného kolégia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky na zjednotenie výkladu ustanovenia § 16 ods. 1 Trestného zákona vo vzťahu k § 61 ods. 1 a § 62 ods. 1 Trestného zákona z 9. októbra 2003, publikované pod číslom S 59/2003.

13. ŠIMOVČEK, I., SZABOVÁ, E. a kol. *Trestné právo procesné*. 4. prepracované vyd. Plzeň: Vydavateľstvá a nakladateľstvá Aleš Čeněk, 2023. 438 s. ISBN 978-80-7380-927-0.

Kontaktné údaje autora

prof. JUDr. Jozef Záhora, PhD.
Fakulta práva, Paneurópska vysoká škola,
Tomášikova 20, 821 02 Bratislava
e-mail: jozef.zahora@paneurouni.com

DETEKTOR LŽI AKO (NE)SPOLIAHLIVÁ KRIMINALISTICKÁ METÓDA?

THE POLYGRAPH AS A (UN)RELIABLE CRIMINALISTICS METHOD?

prof. JUDr. Margita Prokeinová, PhD.

Katedra trestného práva, kriminológie a kriminalistiky,
Právnická fakulta UK v Bratislave

Abstrakt: Autorka sa venuje tematike detektoru lži (polygrafu), ktorý je síce kriminalistickou metódou, ale podľa judikatúry výsledky testovania na ňom nie sú u nás možné použiť ako dôkaz, pretože nemá náležitosti predpokladané zákonom. V príspevku sú tiež prezentované vyjadrenia odborníkov na margo detektora lži.

Kľúčové slová: Detektor lži, polygraf, polygrafické vyšetrenie, fyziologické a elektrofyziologické procesy a reakcie, kriminalistická metóda, dôkazný prostriedok, dôkaz.

Abstract: The author deals with the theme of the lie detector (polygraph), which is though a criminalistics method, but according to the case law, the results of testing on it can not be used as evidence in our country, because it does not have the requirements required by law. The article also presents the statements of experts on the lie detector.

Key words: Lie detector, polygraph, polygraph examination, physiological and electrophysiological processes and reactions, criminalistics method, a means of proof, evidence.

Pri spomienke na jubilanta prof. JUDr. Ivana Šimovčeka, CSc. mi prichádza na um jeho optimizmus a jedinečný zmysel pre humor, ktorý nám vždy dokázal odľahčiť formálnu atmosféru na konferenciách a iných vedeckých podujatiach. V pamäti mi zostáva aj jeho ochota pomôcť v mojom profesionálnom raste, čo si, samozrejme, veľmi vážim. Pán profesor prajem Vám z celého srdca zdravie šťastie, pohodu a nech nás ešte dlho obohacujete svojou prítomnosťou.

Úvod

Príspevok je venovaný jubilantovi prof. JUDr. Ivanovi Šimovčekovi, CSc. a keďže sa venuje okrem trestného práva hlavne aj vednej disciplíne – kriminalistike, preto je zvolená téma zameraná na detektor lži, ktorý je jednou z kriminalistických metód. Vyšetrenie touto metódou má svojich prívržencov i odporcov, ktorí sa riadia pravidlom, že fyziológiu nemožno oklamať, len

správanie vyšetrovaného. Keďže sú na túto metódu rôzne rozporuplné názory, treba z trestno-procesného hľadiska zdôrazniť, že u nás zatiaľ nie je akceptovaná ako dôkazný prostriedok. Prečo je tomu tak, chceme bližšie ozrejmiť v tomto príspevku hlavne za pomoci odbornej literatúry ako i na základe judikatúry. Zdrojov je u nás v tejto oblasti síce poskromne, ale napriek tomu nás to neodradilo poodhaliť tematiku o detektore lži.

1. Na čo slúži detektor lži

Detektor lži, inak nazývaný aj ako polygraf,¹ slúži na podporu alebo vyvrátenie pravdivosti výpovede obvineného, prípadne svedka. Vo všeobecnosti platí, že všetky kriminalistické metódy dokazovania musia vychádzať z istých zásad, na ktorých stojí súčasný trestný proces vo vyspelých krajinách. Kriminalistické metódy sú rôzne, sú uvedené demonštratívne, čiže môžu sa použiť i také, ktoré nie sú uvedené v zákone, ak sa mu nepriečia. Preverenie pravdivosti výpovede vypočúvanej osoby pomocou detektora lži je viazané na jej súhlas, pretože ide o zásah do sféry občianskych práv a slobôd. Polygrafickým testovaním sa totiž skúmajú fyziologické i elektrofyziologické procesy ako sú tlak krvi, tepová frekvencia, reakcia pokožky (pot), elektrická aktivita mozgu – tzv. elektroencefalografia (ďalej len „EEG“) atď. Okrem toho sa využíva i metóda hlasovej analýzy, ktorou sa sledujú zmeny v hlase bez snímačov. Polygrafické vyšetrenie a hlasová analýza sú zahrnuté pod fyziodetekčné vyšetrenie, na základe ktorého sa vyhodnotí potvrdenie alebo vyvrátenie pravdivosti výpovede testovanej osoby. Uherík uvádza, že fyziologické či elektrofyziologické reakcie zaznamenané polygrafom sú ukazovateľmi, ktoré hovoria o sile emócií, vlastnostiach nervového systému, adaptačných, kompenzačných či regulačných vlastnostiach vyšetrovaného, ale v žiadnom prípade vedecký prístup nepripúšťa, že ony sú aj ukazovateľmi pravdovravnosti alebo klamstva.² Prepojenie medzi psychickými a fyziologickými procesmi je veľmi komplikovaný a je medzi nimi nezávislý vzťah. Treba tomu rozumieť tak, že naše myšlienkové procesy sú také špecifické, nevyspytateľné, jemné a bleskurýchle, že sa nemôžu premietnuť do hrubých fyziologických či elektrofyziologických procesov, ktoré za nimi

¹ Oddelenie aplikovanej psychofyziológie Kriminalistického a expertízneho ústavu Prezídia Policajného zboru spadajúce pod rezort Ministerstva vnútra Slovenskej republiky používa modernejšiu terminológiu „psychofyziologické overovanie pravdovravnosti“.

² UHERÍK, A. Detektor lži neexistuje. 1. vyd. Bratislava: VERBIS, 2014, s. 47.

pokrivkávajú.³ Engel v roku 1960 publikoval výsledky výskumu zameraného na riešenie otázky, či podnet-odpoveď a individuálna špecifickosť odpovede prebiehajú simultánne. Experimenty boli realizované na 20 osobách v podmienkach aplikácie piatich druhov stimulácie. Odpovedovými mierami boli: systolický a diastolický krvný tlak, palmárny kožný odpor, teplota prsta a tváre, tepová frekvencia a jej variabilita a napokon dýchanie. Engel zistil, že z ôsmich odpovedových mier bolo sedem takých, ktoré ukázali výrazné rozdiely medzi subjektami. Tieto výsledky sú podľa neho znakom toho, že existencia vzťahu podnet-odpoveď je významne ovplyvňovaná individuálnymi osobitosťami subjektu.⁴

Podľa nášho názoru sa bežne stáva, že súhlas dá i tá osoba, ktorá má v úmysle vedome hovoriť nepravdu. Spolieha sa na to, že bude odpovedať suverénne, presvedčivo a detektor lži nezachytí žiadne fyziologické zmeny. Niektoré osoby totiž nemajú problém klamať s kamennou tvárou bez mihnutia oka. Do úvahy môže prísť aj druhý dôvod a síce taký, že obvinený môže mať obavy z posudzovania jeho rozhodnutia zo strany orgánov činných v trestnom konaní, že prejavom svojho nesúhlasu dal dopredu najavo, že o niektorých skutočnostiach nechce hovoriť pravdivo. V prípade nesúhlasu obvineného s prevedením polygrafického testovania, samozrejme, nemôžu orgány činné v trestnom konaní takéto rozhodnutie posudzovať ako priťažujúcu okolnosť. Taktiež môže nastať aj taká situácia, že testovaná osoba odpovedá na otázky pravdivo, a napriek tomu sa jej v dôsledku trémy chveje hlas, odpovedá nesúvisle, potí sa, má zrýchlenú tepovú frekvenciu atď., v dôsledku čoho sú potom výsledky testu skreslené. Na základe týchto argumentov možno súhlasiť s názorom Uheríka.

Jeden z najkompetentnejších ľudí (fyziológ) z Federálneho úradu pre vyšetrovanie Dr. Drew C. Richardson, ktorý pracoval na Polygrafickom inštitúte Ministerstva obrany, predniesol ešte v roku 1997 svoje stanovisko na margo polygrafického vyšetrenia pred komisiou Senátu USA v tomto znení: *„Polygrafické vyšetrenie je úplne bez teoretického základu a nemá žiadnu validitu. Hoci u vedcov nie je zhoda o jeho použití v kriminálnej oblasti, napriek tomu panuje všeobecná zhoda v tom, že polygrafické vyšetrenie nemá žiadnu vedeckú hodnotu a nemalo by sa používať. Jeho diagnostická hodnota nie je väčšia ako tá v astrológii, resp. v predpovedaní z listu čajovníka.“*⁵

³ UHERÍK, A. Detektor lži neexistuje. 1. vyd. Bratislava: VERBIS, 2014, s. 114.

⁴ UHERÍK, A. Detektor lži neexistuje. 1. vyd. Bratislava: VERBIS, 2014, s. 171.

⁵ Cit. podľa UHERÍK, A. Detektor lži neexistuje. 1. vyd. Bratislava: VERBIS, 2014, s. 126-127.

2. Ako prebieha vyšetrenie na detektore lži

Test pomocou detektora lži má tri od seba odlišné fázy:⁶

1. pre-testové interview,
2. in-testová fáza,
3. post-testová fáza.

Pre-testové interview predstavuje úvodnú fázu vyšetovania, v ktorej vyšetrujúci oboznámi vyšetovaného s funkciou a schopnosťou polygrafu. Oboznamuje ho o tom, ako budú jeho reakcie sledované na od jeho vôle nezávislých fyziologických a elektrofyziologických reakciách. Týmto sa má navodiť u vyšetovaného rešpekt pred testom, ale aj presvedčenie, že vyšetrujúci skutočne môže pomocou tohto zariadenia „čítať“ jeho myšlienkové pochody. Pravidlom je, že sa nesmú klásť otázky týkajúce sa religiozity, politických názorov a sexuálnej orientácie. Vyšetovanému sú kladené relevantné, irelevantné a kontrolné otázky. Výber relevantných otázok vychádza z povahy veci, ktorá sa má vyšetovaním riešiť. Vyšetovaný nevie o tom, ktoré otázky sú kontrolné a ktoré relevantné.

Vo fáze vlastného vyšetovania sa zaznamenávajú fyziologické a elektrofyziologické reakcie vyšetovaného na kladené otázky. Sleduje sa zmena kožného odporu pri odpovedi na otázku, dýchanie, krvný tlak, tepová frekvencia a vo zvláštnych prípadoch sa sledujú aj zmeny v EEG. Vyšetovaná osoba je inštruovaná, aby mala počas vyšetovania otvorené oči a na otázky odpovedala stručne len „áno“ a „nie“. Otázky sú kladené v intervale približne 30 sekúnd, pričom sú podľa uváženia opakované dva až trikrát.

V záverečnej fáze sa pokračuje v kladení otázok, ktoré vyplynuli z už realizovaných fáz vyšetovania. Zachytené záznamy na detektore lži sú vyhodnocované tak, že sa porovnávajú reakcie na relevantné otázky s reakciami na kontrolné otázky.⁷ To, či je na kontrolné otázky menšia fyziologická reakcia, ako na otázky relevantné, to má byť kritériom na robenie záveru, či vyšetovaná osoba hovorila pravdu, alebo klamala. Vyšetovaná osoba môže aj ovplyvniť fyziologické reakcie, keď sa napríklad nesústredí na kladené otázky, manipuluje dýchanie, čím sa ovplyvňuje krvný tlak tepová frekvencia, kožný odpor.⁸

⁶ UHERÍK, A. Detektor lži neexistuje. 1. vyd. Bratislava: VERBIS, 2014, s. 21-23.

⁷ K tomu bližšie pozri UHERÍK, A. Detektor lži neexistuje. 1. vyd. Bratislava: VERBIS, 2014, s. 23.

⁸ UHERÍK, A. Detektor lži neexistuje. 1. vyd. Bratislava: VERBIS, 2014, s. 27-28.

3. Kde je zázemie detektora lži a ako je to s jeho používaním v Slovenskej republike?

Testovanie pomocou tohto zariadenia je zaužívané v krajinách používajúcich *common law*, osobitne v USA a v Kanade, kde má polygraf svoje zázemie. Preto je metóda polygrafického testovania v týchto štátoch aj najširšie rozpracovaná po právnej stránke. Z krajín z bývalého tzv. východného bloku sa najčastejšie uskutočňuje vyšetrovanie na detektore lži v Poľsku. Určité pokusy s touto kriminalistickou metódou prebehli aj u nás. Kolískou detektora lži sú teda Spojené štáty americké a treba povedať aj to, že postupom času sa tam vyvinul aj na pekný biznis. Za pol storočia sa už tak veľmi rozmohol, že federálny zákon z roku 1988 zakázal používať polygraf súkromným podnikateľom a firmám ako nástroj pri výbere uchádzačov o zamestnanie alebo pri testovaní zamestnancov. Preto sa tam polygraf nachádza už len v útlmovej fáze na rozdiel od Slovenskej republiky (ďalej len „SR“), kde sa jeho využitie vzráha.⁹ Vo veľkej miere ho používajú naše štátne inštitúcie, akými sú Ministerstvo vnútra SR a Národný bezpečnostný úrad. Taktiež sa mu podrobilo i niekoľko politikov.

V úvode sme sa už zmienili o tom, že v rámci našej krajiny zatiaľ nie je vyšetrovanie na detektore lži akceptované ako dôkazný prostriedok. Môžeme to dokumentovať judikátom z aktuálneho obdobia. Ide o rozsudok Krajského súdu Trnava, sp. zn. 6To/92/2022 z 26. januára 2023. V právnej vete sa uvádza: „K výhrade obhajoby, že okresný súd neprihliadal na výsledky vyšetrovania obžalovaného na tzv. detektore lži, krajský súd poukazuje na uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 30. júla 2002, sp. zn. 6Tz/13/2002, kde Najvyšší súd SR okrem iného uviedol, že vyšetrovanie obvineného na detektore lži, teda overovanie pravdivosti výpovede obvineného jednak nie je formálne upravené v Trestnom poriadku a je zrejme v rozpore s ustanovením § 89 ods. 2 (pozn. teraz § 119 ods. 3 Trestného poriadku), pretože zjavne nahrádza výsluch obvineného. Najvyšší súd Slovenskej republiky nepoprel, že sú prípustné aj iné dôkazné prostriedky než len tie, ktoré sú výslovné upravené v Trestnom poriadku, avšak o to viac musia byť pri u týchto presne nepomenovaných dôkazných prostriedkoch dodržané zákonné pravidlá platné pre vykonávanie obdobných dôkazných prostriedkov v trestnom konaní, ktoré sú obsahom a účelom najbližšie spornému dôkaznému prostriedku. Práve z formulácie otázok, ktoré boli obvinenému položené, je zjavné, že účelom overovania pravdivosti malo byť nielen overenie jeho pravdivosti všeobecne, ale aj zistenie jeho postoja ku konkrétnym skutočnostiam. Preto bolo nutné skúmať, či boli dodržané zákonné pravidlá pre výsluch obvineného. Najvyšší súd ďalej uviedol, že Trestný poriadok

⁹ UHERÍK, A. Detektor lži neexistuje. 1. vyd. Bratislava: VERBIS, 2014, s. 65.

neupravuje hodnotenie alebo posudzovanie výpovede obvineného a túto činnosť ponecháva doposiaľ výhradne pre orgány činné v trestnom konaní a v konečnom dôsledku je hodnotenie pri rozhodovaní o vine po podaní obžaloby ponechané na súdoch. Súdu v rámci toho prislúcha hodnotiť nielen obsah dôkazu, ale aj jeho zákonnosť a prípustnosť. Z uvedeného dôvodu podľa NS SR nemožno použiť ako dôkaz v trestnom konaní výsledky vyšetrenia na detektore lži, pretože nemá náležitosti predpokladané zákonom. V trestnom konaní možno ako dôkaz použiť len tie poznatky, ktoré obvinený poskytol v súlade s ustanovením § 91 a nasl. Trestného poriadku (pozn. teraz § 121 a nasl. Trestného poriadku), čo v prípade vyšetrenia na tzv. detektore lži splnené nie je. Najvyšší súd ďalej uviedol, že vyšetrením obvineného na detektore lži nie je prípustné nahrádzať výsluch obvineného, resp. iný úkon trestného konania, ktorý s obvineným možno vykonať len podľa zákona, pretože len zákon stanovuje presne vymedzenú formu, kto ho má vykonať, za akých podmienok, po akom poučení, akou formou a rámcovo aj, aký má mať obsah. Ani v prípade, ak sa vyšetrenie na detektore lži uskutoční po predchádzajúcom súhlase obvineného, takýto súhlas sám osebe nie je priznaním k spáchaniu trestnej činnosti a nemôže ho nijako nahrádzať. Vyšetrením na detektore lži je možné, samozrejme, overiť pravdovravnosť obvineného, ak s tým vysloví súhlas. Otázky na overenie pravdovravnosti výpovede obvineného (nie však podozrivého), by však nemali v žiadnom prípade (aspoň súčasná právna úprava to nedovoľuje) úzko súvisieť s konaním, v ktorom sa vidí trestný čin, a už vôbec by nemali byť sugestívne alebo kapciózne. Výsledky vyšetrenia na detektore lži je z týchto dôvodov možné považovať len za kriminalisticko-technický prostriedok, ktorý môže slúžiť na zameranie vyšetrovania za účelom vyhľadania, zistenia a vykonania dôkazov podľa § 89 ods. 2 Trestného poriadku (pozn. teraz § 119 ods. 3 Trestného poriadku).“

Záver

V trestnom práve procesnom sa využíva veľa rôznych kriminalistických metód na zistenie trestnej činnosti a odhalení ich páchatelov. Medzi kriminalistické metódy sa zaraďuje aj vyšetrenie detektorom lži (polygrafom), ktorým sa má preveriť pravdivosť výpovede vyšetrovaného. Táto metóda má však nielen svojich priaznivcov, ale i odporcov u nás i v zahraničí. Pri písaní tohoto príspevku sme čerpali hlavne z monografie pod názvom „*Detektor lži neexistuje*“ od autora Uheríka, ktorý sa ako psychofyziológ venoval problematike detektora lži vyše štyridsať rokov na pôde Slovenskej akadémie vied a dospel k záveru, že fyziologické či elektrofyziologické reakcie zaznamenané polygrafom nie sú hodnovernými, spoľahlivými ukazovateľmi pravdovravnosti alebo klamstva. Keďže testovanie na detektore lži nie je podľa neho vedecky podložené, túto metódu neuznáva a dokonca tvrdí, že detektor

lži neexistuje. Prikláňame sa k jeho stanovisku, pretože výsledky vyšetrenia môžu ovplyvniť rôzne faktory, v dôsledku čoho sú potom skreslené. Môže byť napríklad taká situácia, že testovaná osoba odpovedá na otázky pravdivo, a napriek tomu sa jej v dôsledku trémy chveje hlas, odpovedá nesúvisle, potí sa, má zrýchlenú tepovú frekvenciu atď. Prezentovaný judikát taktiež nepripúšťa výsledky vyšetrenia na detektore lži ako dôkaz, pretože nemá náležitosti predpokladané zákonom.

LITERATÚRA

1. Rozsudok Krajského súdu Trnava, sp. zn. 6To/92/2022 z 26. januára 2023
2. UHERÍK, A. Detektor lži neexistuje. 1. vyd. Bratislava: VERBIS, 2014. – 286 s. ISBN 978-80-970579-5-4
3. Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

Kontaktné údaje autora

prof. JUDr. Margita Prokejinová, PhD.
Katedra trestného práva, kriminológie a kriminalistiky
Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
margita.prokeinova@flaw.uniba.sk

INSTITUT „OKUPY“ VE ŠPANĚLSKU A JEHO TRESTNĚPRÁVNÍ KONOTACE

THE INSTITUTION OF „OKUPAS“ IN SPAIN AND ITS CRIMINAL LEGAL CONNOTATIONS

doc. JUDr. Mgr. Jana Tlapák Navrátilová, Ph.D.

Katedra trestního práva, Právnická fakulta Univerzity Karlovy

Abstrakt: Příspěvek pojednává o institutu okupy ve Španělsku, se zaměřením na trestněprávní rovinu. Okupas je zvláštním případem, kdy osoby neoprávněně obsazují nevyužitě nemovitosti. Hlavním cílem tohoto příspěvku je přiblížit problematiku okupy ve Španělsku, a na to navazujících trestněprávních důsledků. V úvodní části je představen pojem squattingu a příklady squattingu v České republice. V další části příspěvek vymezuje pojem okupas ve Španělsku. Dále je pokračováno ve vymezení trestných činů souvisejících s neoprávněným obsazením nemovitostí ve Španělsku. Zejména se příspěvek zaměřuje na porušení domovní svobody a uzurpaci. Třetí část se zaměřuje na okupu z pohledu občanskoprávního s důrazem na tzv. expresní vystěhování. Následující dvě kapitoly shrnují připravovanou novou právní úpravu, včetně statistických údajů a nejznámějších případů. Poslední část představuje kontroverzní soukromou společnost, snažící se zabránit okupas.

Klíčová slova: okupas, squatting, Španělsko, neoprávněně obsazení nemovitosti, uzurpace, desokupa, expresní vystěhovávání

Abstract: The article discusses the institution of okupas in Spain, with a focus on the criminal law level. Okupas is a special case where persons illegally occupy unused property. The main goal of this contribution is to bring to light the issue of okupas in Spain, and the related criminal law consequences. In the introductory part, the concept of squatting and examples of squatting in the Czech Republic are introduced. In the next part, the contribution defines the concept of okupas in Spain. Furthermore, the definition of criminal offenses related to the unauthorized occupation of property in Spain continues. In particular, the contribution focuses on the violation of home freedom and usurpation. The third part focuses on okupas from the point of view of civil law with an emphasis on the so-called express eviction. The following two chapters summarize the upcoming new legislation, including statistical data and the best-known cases. The last part presents a controversial private company that is trying to prevent okupas.

Key words: okupas, squatting, Spain, unauthorized occupation of property, usurpation, desokupa, express eviction

„Quan viure es un luxe, okupar es un dret!”

„Když je bydlení luxus, squatting je právo!”¹

¹ Katalánské graffiti vyjadřující postoj ke squattingu. Online. Dostupné z: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Quan_viure_luxe_okupar_dret.jpg. [citováno 2024-05-28].

Úvod

Squatting je definován jako svévolné obsazování prázdných nemovitostí. Chápeme jej jako obsazení neobývaných pozemků, domů, hotelů – tedy obsazování míst, které squatter nevlastní ani si je nepronajímá. Jedná se o urbánní sociální hnutí, které vzniklo někdy v 70. letech 20. století pod heslem „**Obsad' a žij!**“² **Byť v České republice bylo po roce 1989 několik známých squattů, není to u nás příliš rozšířená problematika. Je zajímavé, že i když má squatting pro většinu lidí negativní nádech, v souvislosti s využíváním jedno z nejznámějších squattů poslední doby, Kliniky, rozhodl Nejvyšší soud zajímavým rozsudkem.** Autonomní sociální centrum Klinika bylo sociální a kulturní centrum v Praze na Žižkově, které vzniklo koncem listopadu 2014 nelegálním obsazením nevyužívané budovy bývalé plicní kliniky v Jeseniově ulici. Přestože squateři po nějakou dobu využívali budovu legálně na základě smlouvy o výpůjčce uzavřené s Úřadem pro zastupování státu ve věcech majetkových, po jejím neprodloužení ze strany úřadu byla Klinika v roce 2019 vyklizena exekutorem. Úřad podal návrh k soudu na vydání bezdůvodného obohacení za užívání nemovitosti, a nakonec Nejvyšší soud ČR dospěl k závěru, že za neoprávněné zabránění a užívání zchátralé nemovitosti není třeba jejímu vlastníkovi zaplatit. V tomto případě sice nešlo o klasický squatting, neboť nemovitost byla po určitou dobu užívána legálně na základě souhlasu vlastníka, ale posléze už byla obsazena protiprávně.³ Přístup, který soudy, včetně Nejvyššího soudu, zvolily, by však byl pravděpodobně použit i v případě typického squattingu, tedy obsazení opuštěného, neužívaného nebo neobývaného domu či pozemku, protiprávně proti vůli jeho vlastníka. Toto rozhodnutí jen dokresluje zajímavý přístup k ochraně vlastnictví i v konzervativní české společnosti. Mým tématem je ale ještě daleko liberálnější institut „okupy“ ve Španělsku.

1. Okupas

Fenomén okupace neboli „okupas“ je ve Španělsku stále více diskutovaným tématem. Termín okupas označuje osoby, které neoprávněně obsadí nevyužitá nemovitosti bez souhlasu vlastníka.

Historicky se nejedná o žádnou novinku, problematiku okupas lze ve Španělsku vysledovat až do 80. let 20. století, kdy se squatting stal formou soci-

² KOKEŠOVÁ, Gabriela. *Způsob života jménem squatting*. Online. In: Skvt.cz. Dostupné z: <https://skvt.cz/blog/52-zpusob-zivota-jmenem-squatting>. [citováno 2024-05-28].

³ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 27. 2.2019, sp. zn. 28 Cdo 4184/2018.

álního protestu proti nedostatku dostupného bydlení a nevyužívání prázdných nemovitostí. Po finanční krizi v roce 2008 se tento problém prohloubil, protože mnoho lidí přišlo o své domovy a nemohlo si dovolit nové bydlení. Ekonomická nejistota a vysoká nezaměstnanost vedly k nárůstu počtu okupas, kteří začali využívat prázdné nemovitosti, často vlastněné bankami nebo developerskými společnostmi. I to je důvodem, proč levicové strany, pokud jsou u vlády, nemají potřebu přijímat právní úpravu, která by vedla k přísnějšímu potírání squattingu.

Významné ekonomické důsledky okupy spočívají v tom, že ovlivňují trh s nemovitostmi, ale zároveň způsobují finanční ztráty vlastníkům nemovitostí. Náklady spojené s právními procesy, opravami škod a vyklizením nemovitostí mohou být značné. Nelze opominout ani sociální dopady – na jedné straně je okupace vnímána jako forma sociálního protestu proti nedostatečné dostupnosti bydlení a vysokým nájům, na druhé straně může okupace narušit sociální soudržnost v komunitách a vést ke konfliktům mezi okupas a legálními obyvateli.

2. Úprava trestných činů souvisejících s okupou podle španělského trestního zákoníku

Ve Španělsku se problém nelegálního obsazování nemovitostí řeší prostřednictvím různých právních nástrojů, včetně trestního práva. Tato úprava je komplexní a zahrnuje několik důležitých aspektů, které jsou klíčové pro efektivní vynucování práva a ochranu práv vlastníků nemovitostí.

2.1 Vývoj příslušné trestněprávní zákonné úpravy

Španělský trestní zákoník (zákon č. 10/1995) vedl ke kriminalizaci nezákonného zabírání obydlí v reakci na nárůst squattingu v rámci hnutí okupa, které se ve Španělsku rozšířilo v 80. letech 20. století. Teprve tehdy byl upraven jak trestný čin porušování domovní svobody, typizovaný v čl. 202, který trestá trestem odnětí svobody každého, kdo vstoupí do cizího obydlí nebo se v něm zdržuje proti vůli obyvatele, s přitěžující sankcí, pokud se tak děje za použití násilí nebo zastrašování osob, tak trestný čin uzurpace v čl. 245, který trestá pokutou každého, kdo obsadí nemovitost bez řádného povolení. Teprve reforma z 22. června 2010 upravila trestnost trestného činu uzurpace, přičemž trest a úprava za porušování domovní svobody zůstaly stejné jako v původním znění.

2.2 Porušování domovní svobody

Trestný čin porušování domovní svobody je upraven v článcích 202, 203 a 204 trestního zákoníku. V těchto článcích lze rozlišovat, zda se jedná o obydlí soukromé osoby, veřejné nebo soukromé právnické osoby, a také zda je trestný čin spáchán veřejným činitelem. Nejprve lze s důrazem na článek 202 trestního zákoníku rozlišit základní typ porušování domovní svobody a přitěžující případ, pokud je spáchán s použitím násilí nebo pohrůžkou násilí. První část uvedeného článku postihuje jednotlivce, který, aniž by byl obyvatelem, vstoupí do obydlí jiné osoby nebo se v něm zdržuje proti vůli tohoto obyvatele, přičemž se zpřísnuje trest předpokládaný v druhém odstavci, pokud je čin spáchán násilím nebo zastrašováním. Určení existence násilí nebo zastrašování je pro konstrukci trestného činu velmi důležité. Pokud jde o pojem násilí nebo s pohrůžkou násilí, je třeba odkázat na rozsudek Nejvyššího soudu č. STS 179/2007 ze dne 7. března 2007, který uvádí, že přitěžující okolnost výše uvedeného čl. 202 odst. 2 zahrnuje případy, kdy bylo použito násilí nebo zastrašování ke vstupu nebo pobytu v cizím obydlí, včetně případů násilí proti věcem. Podle judikatury v tomto ohledu lze na roveň postavit násilí nebo zastrašování proti osobám za předpokladu, že násilí spáchané proti věcem je prostředkem k provedení vloupání. Pojem obydlí, který byl judikaturou rozveden v rozsudku Nejvyššího soudu STS č. 1775/2000, lze ve stručnosti definovat jako prostor, v němž mohou lidé rozvíjet svůj soukromý život a intimitu. V rámci širokého pojetí soukromí je třeba chráněný právní zájem u trestného činu porušování domovní svobody vnímat jako právo na soukromí. Toto právo je rozšířeno na všechny osoby žijící v domácnosti, s výjimkou třetích osob.

Jak je patrné z trestního zákoníku, zákonodárce předpokládá dva typy jednání, a to jednání, které spočívá ve „vniknutí do obydlí jiné osoby“, tedy v konání, a ve „zdržování se v obydlí bez aktuálního souhlasu“, tedy v omisivním jednání. Vniknutím je myšleno jednání spočívající ve vstupu do prostoru kvalifikovaného jako obydlí. Pokud je při tomto vstupu použito násilí nebo zastrašování, uplatní se ustanovení druhého odstavce výše uvedeného článku. Zdržovat se v obydlí bez aktuálního souhlasu představuje další variantu, neboť předpokládá, že subjekt již do obydlí vstoupil. Vyžaduje předchozí souhlas se vstupem a jeho následné odebrání. K jednání může dojít kdykoli, přičemž nejprve je vstup povolen a následně původní zákonný obyvatel přestane s pobytem pachatele souhlasit. Nesouhlas musí být vyjádřen dostatečně srozumitelně a vážně.

Zákonodárce vytvořil i kvalifikovanou skutkovou podstatu trestného činu, pokud je čin proveden násilím nebo pohrůžkou násilí. Tento čin je určen

výše popsaným jednáním, kdy pachatel do obydlí vnikne nebo se v něm zdržuje proti vůli obyvatele, avšak s tím, že je proveden násilím nebo s pohrůžkou násilí. Trestný čin porušování domovní svobody je dokonán v okamžiku, kdy subjekt vstoupil do cizího obydlí nebo neuposlechl vůle obyvatele, aby jej opustil.

2.3 Uzurpace

Skutkovou podstatu uzurpace chápeme jako trestný čin přivlastnění si nemovitosti násilím nebo zastrašováním, pokud se nejedná o obydlí. Je velmi důležité zdůraznit v tomto případě absenci obydlí, a to z toho důvodu, že pokud by nemovitost tvořila obydlí osoby, jednalo by se o trestný čin dle čl. 202 porušování domovní svobody, jak bylo vysvětleno výše. Trestný čin uzurpace se v trestním zákoníku nachází v kapitole V „O uzurpaci“, hlavě XIII „Trestné činy proti majetku a sociálně-ekonomickému uspořádání“, konkrétně v člancích 245, 246 a 247.

Zákonodárce rozlišuje dva druhy uzurpace: článek 245 odst. 1 trestního zákoníku postihuje obsazení, které se děje násilím nebo pod pohrůžkou násilí na věcech nebo osobách, nebo přisvojení si práva nad věci patřící jiné osobě (toto násilí je srovnatelné s výše uvedeným trestným činem porušování domovní svobody); v druhém odstavci je kriminalizováno jednání spočívající v neoprávněném obsazení cizího pozemku, domu nebo stavby bez použití násilí. Chráněné zákonné právo je určeno vlastnickým právem a dalšími právy vztahujícími se k nemovitostem. Pachatel se nestává vlastníkem uzurpované nemovitosti, nicméně nad ní fakticky vykonává držbu. Trestný čin je spáchán, když osoba vstoupí do obydlí násilím nebo bez násilí (a bez souhlasu vlastníka), aniž by byla vlastníkem této nemovitosti.

Podle rozsudku Nejvyššího soudu STS 800/2014 ze dne 12. 11. 2014 musí být pro spáchání trestného činu uzurpace splněno následujících pět podmínek:

- a) okupace bez násilí nebo pohrůžky násilí a s úmyslem v nemovitosti, která nepředstavuje obydlí, zůstat,
- b) jednání lze kvalifikovat jako skutečnou okupaci,
- c) pachatel postrádá právní titul, který by držbu legitimizoval,
- d) vlastník vyjádří, že okupace byla provedena bez jeho souhlasu předtím nebo poté, co k ní došlo,
- e) pachatel provádí uzurpaci s vědomím absence oprávnění k užívání nemovitosti.

V neposlední řadě je třeba poukázat na rozdíl mezi trestným činem uzurpace bez použití násilí či pohrůžky násilí dle článku 245.2 trestního zákoníku,

a trestným činem porušování domovní svobody podle článku 202.1 trestního zákoníku. Rozdíl mezi těmito dvěma trestnými činy spočívá v objektu útoku, na který typické jednání dopadá, tj. zatímco u uzurpace je materiálním objektem cizí majetek, domy nebo budovy, které tvoří obydlí, u trestného činu porušování domovní svobody je materiální objekt ztotožněn s pojmem obydlí.⁴

Na tomto místě vyvstává otázka, jaký je skutečný rozdíl mezi trestným činem uzurpace a trestným činem porušování domovní svobody. Hlavní rozdíl mezi nimi spočívá v pojmu obydlí. Když u trestného činu uzurpace hovoříme o okupas, máme na mysli ty nemovitosti, které nejsou obydlím jejich vlastníka, například ty, které jsou prázdné nebo opuštěné. U trestného činu porušování domovní svobody však máme na mysli obydlí jeho vlastníka, tj. místo, kde vlastník bydlí nebo vykonává každodenní činnost. Stručně řečeno, pod pojmem „obydlí“ rozumíme obvyklý příbytek, ve kterém osoba žije. Za obydlí se však považuje také místo, kde osoba vykonává své každodenní činnosti. V důsledku toho by se dalo chápat, že pojem obydlí zahrnuje také druhé a další obydlí, tj. byty na pláži, v horách, na vesnici atd.⁵

Španělské právo umožňuje okamžitý zásah policie v případě, že je nelegální obsazení nahlášeno do 48 hodin od jeho začátku. Policie může bez soudního příkazu vyklidit nemovitost, pokud je zřejmé, že došlo k neoprávněnému vniknutí a okupanti nemají žádný právní nárok na užívání nemovitosti.

3. Občanskoprávní úprava

V roce 2018 byl zaveden nový postup, který měl umožnit rychlejší vystěhování nelegálních obyvatel. **Tzv. expresní vystěhování je upraveno** v článku 441.1 občanského zákoníku a vztahuje se pouze na vlastníky nemovitostí, kteří jsou fyzickými osobami. „Desahucio Expres“ (rychlé vyklizení) umožňuje majitelům nemovitostí rychlejší soudní proces pro vyklizení nelegálně obsazených prostor s následujícím průběhem:

Podání Žaloby: Majitelé nemovitostí mohou podat žalobu, kde uvedou důkazy o neoprávněném vniknutí.

⁴ GRANELL BARBERÀ, Isabela. *La ocupación ilegal de inmuebles: Una problemática actual*. Trabajo Fin de Grado. Castellón de la Plana: Universitat Jaume I, Grado en Criminología y Seguridad. 2021. Dostupné z: https://repositori.uji.es/xmlui/bitstream/handle/10234/194000/TFG_2021_GranellBarbera_Isabel.pdf?sequence=1. [citováno 2024-06-02].

⁵ LÓPEZ MAYORAL, Raquel. *La ocupación ilegal de viviendas*. Trabajo Fin de Grado. Zaragoza: Universidad de Zaragoza, Facultad de Derecho. 2021. Dostupné z: <https://zaguan.unizar.es/record/110455/files/TAZ-TFG-2021-1362.pdf>. [citováno 2024-06-02].

Pět dní na obranu: Po podání žaloby má squatter pět dní na to, aby předložil důkazy o legálním nároku na užívání nemovitosti.

Soudní rozhodnutí: Pokud squatteři nepředloží žádné důkazy, soud může nařídít okamžité vyklizení nemovitosti.⁶

Vyklizení nemovitosti: Pokud soud nařídí vyklizení nemovitosti, to může proběhnout buď dobrovolně poté, co squatteři obdrží soudní rozhodnutí, nebo prostřednictvím policejního zásahu v případě, že okupas přes soudní příkaz odmítají nemovitost opustit.⁷

I přes zjednodušené postupy mohou soudní řízení trvat několik měsíců, což zvyšuje náklady pro majitele nemovitostí.

4. Návrh nové právní úpravy, statistika

V září roku 2020, kdy byla situace ohledně okupas velmi vypjatá, vydalo Nejvyšší státní zastupitelství pokyn k urychlení předběžných opatření a usnadnění vystěhování v případě neoprávněného vniknutí. Následoval další pokyn Ministerstva vnitra ke sjednocení kritérií pro postup příslušných orgánů. Podle statistik Ministerstva vnitra bylo v roce 2020 napočítáno celkem 14 792 trestných činů souvisejících s okupas. V roce 2021 se tyto trestné činy zvýšily na 17 274 případů (+16 %), následně v roce 2022 se toto číslo již zmírnilo na 16 726 případů (-3 %). V roce 2023 bylo do září v celém Španělsku 11 539 „squátů“. Dle statistik Ministerstva vnitra tvoří polovinu z 36 842 osob zatčených a vyšetřovaných od roku 2020 za trestné činy související s okupací domů cizí státní příslušníci.⁸

I v současnosti je politická reprezentace rozdělena v tom, jak danou problematiku řešit. Začátkem roku 2024 byl v Senátu, a to díky absolutní většině Partido Popular v této komoře, schválen návrh zákona, který zpřísňuje právní úpravu postihující okupas.⁹ Nicméně v druhé komoře španělského Parlamen-

⁶ PARFITT, Joshua. *Explained: The laws you need to know about squatters in Spain and how to evict 'okupas'*. Online. In: The Olive Press. Dostupné z: <https://www.theolivepress.es/spain-news/2022/06/22/explained-the-laws-you-need-to-know-about-squatters-in-spain-and-how-to-evict-okupas/>. [citováno 2024-06-02].

⁷ *Okupas: Squatters In Spain*. Online. In: Healthplan magazine. Dostupné z: <https://www.healthplanspain.com/blog/expat-tips/1276-okupas-squatters-in-spain.html>. [citováno 2024-06-02].

⁸ *La mitad de los 36.000 detenidos o investigados por okupación son extranjeros*. Online. In: The Objective. Dostupné z: <https://theobjective.com/espana/2024-03-03/mitad-detenedos-okupacion-extranjeros/>. [citováno 2024-06-02].

⁹ *Proposición de Ley Orgánica contra la ocupación ilegal y para la convivencia vecinal y la protección de la seguridad de las personas y cosas en las comunidades de propietarios, 124/000003*. Návrh zákona ze dne 23. 2. 2024. Dostupné z: https://www.congreso.es/public_oficiales/L15/CONG/BOCG/B/BOCG-15-B-64-1.PDF.

tu, kde má naopak většinu vládní strana PSOE, byl návrh zákona zablokován. Vzhledem k vysoké samostatnosti jednotlivých autonomních oblastí (*comunidades autónomas*) se však zástupci Partido Popular již vyjádřili, že v územích oblastech, ve kterých má tato strana politickou převahu, bude svůj záměr ohledně zpřísnění boje proti okupas prosazovat na lokální úrovni.¹⁰

Návrh zákona proti squattingu zavádí vystěhování domu do 24 hodin, čímž zabráňuje squatterům, aby se v něm mohli usadit, a to tím, že odstraňuje podmínku „obydlí“ pro squattery. Kromě toho zvyšuje tresty stanovené v trestním zákoníku za trestné činy související se squattingem a také zavádí tresty pro ty, kteří squatting podporují nebo propagují. Nový právní rámec také zmocňuje sdružení vlastníků domů obrátit se na veřejné orgány v případě, že squatteri provádějí zakázané činnosti, které jsou obtěžující, nezdравé, škodlivé, nebezpečné nebo nezákonné.¹¹ Katalánský politik Alejandro Fernández má v případě svého zvolení v úmyslu zřídit speciální úřad, který bude pomáhat občanům, jejichž nemovitost se stala předmětem okupy. Úřad bude odpovědný jak za poskytování právního poradenství osobám postiženým okupou, tak za zajištění zásahu bezpečnostních složek co možná nejdříve.¹²

5. Zásadní případy

Případ Lavapiés (Madrid) – V roce 2018 se čtvrť Lavapiés stala epicentrem sociálního napětí po tom, co policie zasáhla proti squatterům v jedné z místních budov. Tento incident vyvolal vlnu protestů a diskusí o právech squatterů a o důležitosti sociálního bydlení.

Případ Can Vies (Barcelona) – Can Vies, historická budova v Barceloně, byla obsazena aktivisty od roku 1997 až do její částečné demolice v roce 2014, což vyvolalo rozsáhlé nepokoje a střety s policií. Případ ukazuje na komplikovaný vztah mezi squattery, místními komunitami a městskými úřady.

¹⁰ *El PP llevará su Ley Antiokupación a los ayuntamientos y reivindica el desalojo en 24 horas.* Online. In: PP Málaga. Dostupné z: <https://ppmalaga.es/el-pp-llevara-su-ley-antiokupacion-a-los-ayuntamientos-y-reivindica-el-desalojo-en-24-horas/>. [citováno 2024-06-02].

¹¹ *El PP llevará su Ley Antiokupación a los ayuntamientos.* Online. In: La Opinión de Málaga. Dostupné z: <https://www.laopiniondemalaga.es/malaga/2024/04/30/pp-llevara-ley-antiokupacion-ayuntamientos-101764969.html>. [citováno 2024-06-02].

¹² *Alejandro Fernández promete la constitución «inmediata» de una oficina antiokupas.* Online. In: The Objective. Dostupné z: <https://theobjective.com/espana/politica/2024-04-13/alejandro-fernandez-constitucion-inmediata-antiokupas/>. [citováno 2024-06-02].

Případ Banco Expropiado (Barcelona) – Další významný incident se odehrál v Banco Expropiado, autonomním sociálním centru v Barceloně, které bylo původně bankou a později bylo squattery transformováno na komunitní prostor. Jeho násilné vyklizení v roce 2016 vedlo k dalším protestům a rozpravám o právech na bydlení.

6. Desokupa

S ohledem na výše uvedenou neschopnost orgánů veřejné moci řešit problémy spojené s okupas není překvapením, že se občané, jejichž nemovitost byla tímto způsobem zabráná, obrací na soukromé společnosti, které se jejich situaci snaží vyřešit. Nejznámějším subjektem, a to i díky svým kontroverzním postupům, je společnost *Conciencia y Respeto 1970 S. L.*, často označovaná jednoslovným názvem Desokupa. Modus operandi této společnosti se zaměřuje na kontrolu přístupu k nemovitostem, které byly nelegálně obsazeny, s cílem zabránit okupas v opětovném vstupu do budovy, jakmile ji opustí. Desokupa se řídí vícestupňovou strategií, jak zajistit vystěhování nežádoucích osob. Ověřuje vlastnictví nemovitosti, snaží se situaci vyřešit smírným vyjednáváním se squattery s cílem dosáhnout vzájemné dohody o uvolnění nemovitosti, a to i formou zajištění náhradního ubytování či vyplacením dohodnuté finanční částky. Pokud je toto jednání neúspěšné, přistoupí k zavedení kontroly přístupu na pozemek prostřednictvím smlouvy s majitelem, která zahrnuje monitorování vchodů a východů 24 hodin denně. Desokupa používá taktiku psychologického odstrašování prostřednictvím svých zaměstnanců, kteří působí zastrašujícím dojmem, ale neuchylují se k fyzickému násilí. Ve zvláště vypjatých situacích je místo použití fyzické síly přivolána policie. Přestože právní tým společnosti Desokupa tvrdí, že jednání společnosti je v souladu se zákonem, jsou známy i případy, kdy byly společnosti uloženy pokuty za její postupy. Zároveň jsou někteří členové Desokupy spojováni s neonacistickým hnutím.¹³

V praxi lze poukázat na aktuální případ řešený v Katalánsku, kdy bylo zadrženo a v současnosti je trestně stíháno 16 osob – členů organizované skupiny, kteří vystěhovali okupas za použití násilí, vydírání, vyhrožování, loupeží atp. Konkrétně se jednalo např. o ničení vozidel a domů, bití, instalaci GPS přímo na oběti, aby je sledovaly, krádež psa nebo dokonce únos tříletého

¹³ *La CUP denuncia que Desokupa exhibió símbolos nazis en la protesta de la Bonanova.* Online. In: *El Periódico*. Dostupné z: <https://www.elperiodico.com/es/barcelona/20230512/cup-denuncia-desokupa-exhibiosimbolo-s-nazis-protesta-okupas-bonanova-barcelona-87258450>. [citováno 2024-06-03].

dítěte z rukou matky, aby ta opustila svůj domov a útočníci do něj mohli vsoupit a vyhodit rodinu ven.¹⁴

Vzhledem k nárůstu trestné činnosti osob působících při soukromoprávním výkonu desokupas navrhla parlamentní strana Podemos novelizaci trestního zákoníku s cílem kriminalizovat nezákonnou činnost desokupas, případně tyto skupiny postavit zcela mimo zákon. Konkrétně měly být změněny články 510, 510 bis a 515 trestního zákoníku, podle nichž měla být stanovena pokuta od šesti do dvanácti měsíců a trest odnětí svobody od jednoho do čtyř let pro ty, kteří „ze zjištěných důvodů a za účelem dosažení svých cílů podporují, podněcují, povzbuzují nebo přímo či nepřímo provádějí činy obtěžování, diskriminace, pronásledování, násilí nebo zastrašování vůči osobám, které se nacházejí v ekonomicky nebo sociálně slabé situaci, a to i v případě, že takové jednání je pouze prostředkem k dosažení jejich cílů“.¹⁵ Tento návrh zákona však nakonec nebyl ve španělském Parlamentu schválen.

Jednání desokupas ve Španělsku je právně a sociálně komplexní problematika, která zahrnuje řadu trestněprávních kvalifikací, a to v závislosti na konkrétních okolnostech každého případu. Zejména se může jednat o vydírání, porušování domovní svobody, uzurpaci, poškození cizí věci, přisvojení pravomoci úřadu, ale i jiné. Kromě toho je nutné zohlednit i širší kontext, jako je ochrana zranitelných skupin, lidská práva, na druhou stranu nelze opomenout často nezákonné jednání ze strany okupas. Tyto aspekty společně formují složitý právní rámec, ve kterém musí být činnost desokupas posuzována.

Závěr

Právní úprava okupy ve Španělsku je komplexní a kontroverzní téma. Současná legislativa poskytuje určitou ochranu vlastníkům nemovitostí, ale často je kritizována za svou neefektivitu a dlouhou dobu trvání soudních procesů. Sociální a ekonomické dopady okupace jsou značné a vyvolávají potřebu dalších reforem a diskuzí. Budoucí vývoj této problematiky bude záviset na vyvážení práv vlastníků nemovitostí s potřebami sociálně znevýhodněných skupin obyvatel. A budme rádi, že tato problematika se České republiky týká jen velmi okrajově.

¹⁴ RODRÍGUEZ, Pau. *Acoso, robos, palizas y racismo: así operaba una banda de ‘desocupaciones’ desmantelada por los Mossos*. Online. In: OelDiario.es. Dostupné z: https://www.eldiario.es/catalunya/detienen-16-personas-cataluna-presuntamente-desocupaciones-extrajudiciales_1_11378241.html. [citováno 2024-06-03].

¹⁵ *Podemos formaliza en el Congreso su ley para perseguir penalmente e ilegalizar a ‘Desokupa’*. Online. In: infoLibre. Dostupné z: https://www.infolibre.es/politica/formaliza-congreso-ley-perseguir-penalmente-e-ilegalizar-desokupa_1_1500303.html. [citováno 2024-06-03].

LITERATURA

1. *Alejandro Fernández promete la constitución «inmediata» de una oficina antiokupas*. Online. In: The Objective. Dostupné z: <https://theobjective.com/espana/politica/2024-04-13/alejandro-fernandez-constitucion-inmediata-antiokupas/>.
2. *El PP llevará su Ley Antiokupación a los ayuntamientos*. Online. In: La Opinión de Málaga. Dostupné z: <https://www.laopiniondemalaga.es/malaga/2024/04/30/pp-lleva-ley-antiokupacion-ayuntamientos-101764969.html>.
3. *El PP llevará su Ley Antiokupación a los ayuntamientos y reivindica el desalojo en 24 horas*. Online. In: PP Málaga. Dostupné z: <https://ppmalaga.es/el-pp-lleva-su-ley-antiokupacion-a-los-ayuntamientos-y-reivindica-el-desalojo-en-24-horas/>.
4. GRANELL BARBERÀ, Isabela. *La ocupación ilegal de inmuebles: Una problemática actual*. Trabajo Fin de Grado. Castellón de la Plana: Universitat Jaume I, Grado en Criminología y Seguridad. 2021. Dostupné z: https://repositori.uji.es/xmlui/bitstream/handle/10234/194000/TFG_2021_GranellBarbera_Isabel.pdf?sequence=1.
5. *Katalánské graffiti vyjadřující postoj ke squattingu*. Online. Dostupné z: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Quan_viure_luxe_okupar_dret.jpg. [citováno 2024-05-28].
6. KOKEŠOVÁ, Gabriela. *Způsob života jménem squatting*. Online. In: Skvt.cz. Dostupné z: <https://skvt.cz/blog/52-zpusob-zivota-jmenem-squatting>.
7. *La CUP denuncia que Desokupa exhibió símbolos nazis en la protesta de la Bonanova*. Online. In: El Periódico. Dostupné z: <https://www.elperiodico.com/es/barcelona/20230512/cup-denuncia-desokupa-exhibio-simbolos-nazis-protesta-okupas-bonanova-barcelona-87258450>.
8. *La mitad de los 36.000 detenidos por okupación o investigados por okupación son extranjeros*. Online. In: The Objective. Dostupné z: <https://theobjective.com/espana/2024-03-03/mitad-detenidos-okupacion-extranjeros/>.
9. LÓPEZ MAYORAL, Raquel. *La ocupación ilegal de viviendas*. Trabajo Fin de Grado. Zaragoza: Universidad de Zaragoza, Facultad de Derecho. 2021. Dostupné z: <https://zaguan.unizar.es/record/110455/files/TAZ-TFG-2021-1362.pdf>.
10. *Okupas: Squatters In Spain*. Online. In: Healthplan magazine. Dostupné z: <https://www.healthplanspain.com/blog/expat-tips/1276-okupas-squatters-in-spain.html>.
11. PARFITT, Joshua. *Explained: The laws you need to know about squatters in Spain and how to evict 'okupas'*. Online. In: The Olive Press. Dostupné z: <https://www.theolivepress.es/spain-news/2022/06/22/explained-the-laws-you-need-to-know-about-squatters-in-spain-and-how-to-evict-okupas/>.
12. *Podemos formaliza en el Congreso su ley para perseguir penalmente e ilegalizar a 'Desokupa'*. Online. In: infoLibre. Dostupné z: https://www.infolibre.es/politica/formaliza-congreso-ley-perseguir-penalmente-e-ilegalizar-desokupa_1_1500303.html.
13. *Proposición de Ley Orgánica contra la ocupación ilegal y para la convivencia vecinal y la protección de la seguridad de las personas y cosas en las comunidades de propietarios, 124/000003*. Návrh zákona ze dne 23. 2. 2024. Dostupné z: https://www.congreso.es/public_oficiales/L15/CONG/BOCG/B/BOCG-15-B-64-1.PDF.
14. RODRÍGUEZ, Pau. *Acoso, robos, palizas y racismo: así operaba una banda de 'desocupaciones' desmantelada por los Mossos*. Online. In: OelDiario.es. Dostupné z: https://www.eldiario.es/catalunya/detenien-16-personas-cataluna-presuntamente-desocupaciones-extrajudiciales_1_11378241.html.
15. *Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 27. 2.2019, sp. zn. 28 Cdo 4184/2018*.

Kontaktní údaje autora

doc. JUDr. Mgr. Jana Tlapák Navrátilová, Ph.D.
Katedra trestního práva
Právnická fakulta Univerzity Karlovy
novakoj@prf.cuni.cz

VYNUCENÉ DOZNÁNÍ A PRÁVO NA SPRAVEDLIVÝ PROCES

COERCED CONFESSIONS AND THE RIGHT TO A FAIR TRIAL

doc. JUDr. Ingrid Galovcová, Ph.D.

Katedra trestního práva, Fakulta bezpečnostně právní,
Policejní akademie České republiky v Praze

***Abstrakt:** Příspěvek se zabývá problematikou použití donucení při získání důkazu v trestním řízení a polemikami o relativizaci zákazu mučení v hraničních situacích, které mají použití donucovací praktiky ospravedlňovat. Poukazuje na vývoj rozhodovací praxe Evropského soudu pro lidská práva zdůrazňující absolutní povahu práva nebýt mučen, ale i jeho přístup k posuzování dopadů využití nepřipustných praktik na garance plynoucí z práva na spravedlivý proces.*

***Klíčové slova:** dokazování; donucení; mučení; spravedlivý proces*

***Abstract:** The paper deals with the issue of the use of coercion in obtaining evidence in criminal proceedings and polemics about the relativization of the prohibition of torture in border situations, which are supposed to justify the use of coercive practices. It points to the development of the decision-making practice of the European Court of Human Rights emphasizing the absolute attribute of the right not to be tortured, but also its approach to assessing the impact of the use of inadmissible practices on the guarantees arising from the right to a fair trial.*

***Key words:** evidence; coercion; torture; fair trial*

Úvod

Stávající česká právní úprava dokazování nevymezuje taxativním způsobem, co může být jako důkaz v trestním řízení využito. Interpretací kritéria přípustnosti, resp. nepřipustnosti důkazu jsou dovozovány z teoretických východisek interpretace zákonné úpravy dokazování a z judikaturní praxe. V jednom případě však trestní řád jednoznačně určuje, co jako důkaz v trestním řízení použitelné není, když v ustanovení § 89 odst. 3 trestního řádu¹ stanovuje zákaz použití důkazu získaného donucením nebo hrozbu takového donucení. Výjimku představuje pouze případ, kdy má být použitý jako důkaz proti tomu, kdo donucení nebo hrozbu donucení použil. Právní úprava je v tomto směru absolutně určitá. Navzdory tomu se však objevují polemiky

¹ Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.

o tom, zda v hraničních situacích je nezbytné na tomto požadavku trvat a zda nelze donucovací praktiky ospravedlnit účelem, jehož se orgány činné v trestním řízení snaží dosáhnout.

1. Relativizace zákazu mučení při podezření z terorismu

Zákaz donucování s cílem získat doznání, nebo použití hrozby donucení za tímto účelem, koresponduje i s požadavkem zákazu mučení plynoucím z mezinárodních lidskoprávních úmluv. Úmluva OSN proti mučení a jinému a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání z 10. 12. 1984² definuje mučení jako *„jakékoli jednání, jímž je člověku úmyslně působena silná bolest nebo tělesné či duševní utrpení s cílem získat od něho nebo od třetí osoby informace nebo přiznání, potrestat jej za jednání, jehož se dopustil on nebo třetí osoba nebo z něhož jsou podezřelí nebo s cílem zastrašit nebo přinutit jej nebo třetí osobu nebo z jakéhokoli jiného důvodu založeného na diskriminaci jakéhokoli druhu, když taková bolest nebo utrpení jsou působeny veřejným činitelem nebo jinou osobou jednající z úředního pověření nebo z jejich podnětu či s jejich výslovným nebo tichým souhlasem. Toto vymezení nezahrnuje bolest nebo utrpení, které vznikají pouze v důsledku zákonných sankcí, jsou od těchto sankcí neoddělitelné nebo jsou jimi vyvolány náhodou“*³. Zákaz mučení je obsažen i v čl. 3 Evropské úmluvy o lidských právech (dále jen „Úmluva“), podle kterého *„nikdo nesmí být mučen nebo podrobován nelidskému či ponižujícímu zacházení anebo trestu“*, přičemž tento zákaz je s poukazem na čl. 15 odst. 2 Úmluvy zákazem absolutním. Nepřipouští se omezení tohoto práva a ani ve výjimečných situacích nelze připustit opatření, jež by směřovala k odstoupení od tohoto závazku. Na vnitrostátní úrovni je mimo již uvedeného § 89 odst. 3 trestního řádu zákaz mučení obsažen v čl. 7 Listiny základních práv a svobod, ale plyne i z ustanovení § 149 trestního zákoníku⁴, jenž upravuje trestný čin mučení a jiného nelidského a krutého zacházení.

V celosvětovém měřítku jsou diskuse o přípustnosti možnosti použití donucení jako krajního řešení v hraničních situacích spojovány se zhoršující se bezpečnostní situací a rostoucím trendem páchání závažných forem kriminality, u něž je zejména v případech teroristických útoků ohrožený život a zdraví většího počtu lidí. Otázka přípustnosti mučení při výslechu byla již před lety diskutována i na nejvyšší politické úrovni v souvislosti s praktikami využíva-

² Vyhl. č. 143/1988 Sb. ve znění vyhl. č. 39/1997 Sb.

³ Čl. 1 Úmluvy OSN proti mučení a jinému a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání.

⁴ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

nými v tajných věznicích CIA, v nichž byli zadržované osoby podezřelé z terorismu. Veřejně diskutované a kritizované byly praktiky využívané ve věznicích Guantánamo. Mučení osob podezřelých z terorismu popisuje odtajněná zpráva senátního výboru o taktikách CIA v období prezidentského mandátu Georga W. Busha, jež kromě popisu využívání ponižování, bití, zastrašování psy, spánkové deprivace apod. informuje i o dalších, do té doby neznámých „vyšetřovacích taktikách“ používaných při výslechu osob podezřelých z terorismu.⁵ Za povolení wateboardingu jako výslechové metody se veřejně vyslovil i Donald Trump.⁶

Různé formy donucování, jako výslechové praktiky jsou však využívány i v jiných státech. Za ukázkový příklad trestního soudnictví, které se podílí na mučících výslechových praktikách, jimž má zabránit, označil v minulosti ESLP v jednom ze svých rozhodnutí jordánský systém soudů pro státní bezpečnost. Poukázal přitom, že v Jordánsku bylo rozšířené nejen mučení, ale i používání důkazů o mučení tamními soudy.⁷ V souvislosti s problematikou relativizace zákazu mučení, diskutovanou zejména po útocích z 11. září 2001, již před několika lety Herczeg poukázal na odbornou polemiku připouštějící zmírnění zákazu mučení ve výjimečných situacích a zabýval se přitom též výslechovými praktikami izraelské tajné služby a jejího vnímání veřejností. Poukázal na to, že téměř dvě třetiny Izraelců se ztotožňují s využíváním fyzického násilí jako standardní výslechové praxe izraelské tajné služby.⁸

2. Zákaz mučení a hrozby donucení v judikatuře ESLP

Relativizace zákazu učení a diskuse o přípustnosti vynucování doznání nebo poskytnutí relevantních informací nesouvisí pouze s bojem proti terorismu, ale dotýkají se i jiných forem závažné kriminality. Při zvažování přípustnosti využití donucení se argumentuje zejména jednáním v krajní nouzi vylučujícím protiprávnost takového způsobu jednání. V rozhodovací praxi

⁵ Blíže viz *Mučení v režii CIA: Jedná se pouze o špičku ledovce* [online]. © 1996-2018 Občanské sdružení Britské listy [cit. 2024-06-26]. Dostupné z: <https://blisty.cz/art/75790-muceni-v-rezii-cia-jedna-se-pouze-o-spicku-ledovce.html>

⁶ *Trump: Muslimové v USA oslavovali útoky 11. září. A teroristy mučte.* [online]. © 2001 – 2018 Copyright CZECH NEWS CENTER a.s. ISSN 1213-8991 [cit. 2024-06-26]. Dostupné z: <http://www.blesk.cz/clanek/zpravy-svet/357364/trump-muslimove-v-usa-oslavovali-utoky-11-zari-a-teroristy-mucte.html>

⁷ Viz rozhodnutí ESLP ve věci *Othman (Abu Quatada) v. Spojené království* ze dne 17. 1. 2012, stížnost č. 8139/09; bod 277.

⁸ HERCZEG, Jiří. *Zákaz mučení a jeho relativizace v boji proti terorismu.* Trestněprávní revue, 2007, č. 6, s. 205

Evropského soudu pro lidská práva lze za zásadní označit rozhodnutí Gäfgen v. Německo, v němž byla řešena hraniční situace, kdy se použití zakázaných metod výslechu mohlo jevit jako důvodné a oprávněné. Rozhodnutí se zabývá (ne)přípustností použití hrozby donucení vůči zadrženému podezřelému únosci ve snaze nalézt dítě – oběť únosu.⁹ Závěry ESLP o nepřípustnosti použití hrozby donucení jsou založeny na jednoznačné formulaci čl. 3 Úmluvy a povaze záruk z něj plynoucích, když soud uvedl, že „každá lidská bytost má absolutní, nezadatelné právo nebýt podrobena mučení nebo nelidskému či ponižujícímu zacházení za žádných, ani těch nejtěžších okolností. Filozofický základ, na němž je založena absolutní povaha práva podle článku 3, nepřipouští žádné výjimky nebo ospravedlňující faktory či vyvažování zájmů, a to bez ohledu na chování dotyčné osoby a povahu daného trestného činu.“¹⁰ Poukazuje přitom na interpretaci pojmu „mučení“, pod nějž lze subsumovat i samotnou hrozbu mučením, neboť podstata mučení zahrnuje jak fyzickou bolest, tak duševní utrpení a strach oběti z fyzického mučení může představovat mučení psychické.¹¹

Evropský soud pro lidská práva tak ve své rozhodovací praxi zdůrazňuje, že důkazy získané při mučení jsou vyloučeny za účelem ochrany nedotknutelnosti soudního procesu i právního státu jako takového, a proto v případech, v nichž došlo ke špatnému zacházení ze strany zástupců státu v rozporu s článkem 3 Úmluvy, považuje přijetí výpovědí získaných v rozporu s tímto článkem za porušující právo na spravedlivý proces, a to bez ohledu na jejich důkazní hodnotu.¹² Důkazy získané mučením nebudou přípustné za žádných okolností, a to ani v situaci, kdy jejich význam je marginální¹³. V tomto směru došlo v rozhodovací praxi ESLP k posunu od jeho tradičního přístupu, který spočíval v pojetí, že důkaz získaný pod nátlakem nesmí být pro odsouzení rozhodujícím či zásadním¹⁴.

Absolutní povaha zákazu mučení je v Evropském soudem pro lidská práva v jeho rozhodovací praxi akceptována a nevyvolává pochybnosti. Zákaz mučení dle čl. 3 Úmluvy nelze omezit ani za tak závažných okolností, jako je

⁹ Zevrubně tuto kazuistiku rozebral ve svém posledním článku doc. Herczeg, viz: HERCZEG, Jiří. *K německé a švýcarské úpravě zákazu použitelnosti nezákonně získaných důkazů*. Právník, 2017 (156), č. 10, s. 886.

¹⁰ Rozhodnutí ESLP ve věci Gäfgen v. Německo ze dne 1. 6. 2010, stížnost č. 22978/05 (bod 25).

¹¹ Tamtéž.

¹² Srov. rozhodnutí ESLP ve věci Gäfgen v. Německo ze dne 1. 6. 2010, stížnost č. 22978/05 (bod 166 a případy tam citované).

¹³ Srov. rozhodnutí ESLP ve věci Yusuf Gezer v. Turecko ze dne 1. 12. 2009, stížnost č. 21790/04 (body 40-45); rozhodnutí ESLP ve věci Ashot Harutyunyan v. Arménie ze dne 15. 6. 2010, stížnost č. 34334/04 (body 58-66).

¹⁴ Srov. rozhodnutí ESLP ve věci Saunders v. Spojené království ze dne 17. 12. 1996, stížnost č. 19187/91 (body 67-76).

boj proti terorismu či organizovanému zločinu. Neurčité a polemiky vyvolávající je však rozlišení toho, jaké jednání lze pod pojem mučení podřadit, což vede ke snaze odlišit jednotlivé formy mučení nebo zlého zacházení, přičemž „méně závažné“ formy jednání pak nejsou subsumovány pod čl. 3 Úmluvy, ale mohou představovat „pouze“ zásah do práva na soukromý život garantovaného čl. 8 Úmluvy.

Míra závažnosti jednání je posuzována individuálně v každém případě, a to s ohledem na všechny rozhodující okolnosti. Posuzován je zejména způsob jednání, jeho trvání, fyzické a psychické následky, ale i pohlaví, věk a zdravotní stav oběti, jakož i konkrétní procesní situace v němž se nachází, ale i důvod a kontext, v němž bylo špatné zacházení způsobeno, a také zda byla oběť ve zranitelné situaci (např. umístěná v zařízení, kde je zbavena osobní svobody).¹⁵ Repík v této souvislosti poukazuje na rozhodnutí ESLP, v nichž i použití pout u zadržené nebo zatčené osoby s ohledem k dalším okolnostem případu bylo podřazeno pod porušení čl. 3 Úmluvy.¹⁶ Nelze tedy dovést obecně platná kritéria pro rozlišení mučení od jiných forem špatného zacházení, které již nemá být považované za mučení dle čl. 3 Úmluvy. Přístup ESLP je striktně individuální. Vždy bude záviset od konkrétních okolností a situace, v němž bylo takto jednáno. Jako mučení tak ESLP označuje konkrétní jednání, jež dosahuje určitou míru závažnosti. Nikoliv každému zlému zacházení je tedy poskytována ochrana dle čl. 3 Úmluvy. Nadto, i rozhodovací praxe ESLP v této oblasti podléhá vývoji a reflektuje měnící se společenskou situaci a nahlížení na základní hodnoty. V rozhodnutí ve věci *Selmouni v. Francie* ESLP připouští, že některá jednání v minulosti kvalifikovaná jako „nelidské nebo ponižující zacházení“ a nikoliv jako „mučení“ by v budoucnu mohla být kvalifikována odlišně. Připomíná, že Úmluva „je živým nástrojem, který je nutné interpretovat ve světle současných životních podmínek.“¹⁷ Poukázal přitom na to, že „stále vyšší standard vyžadovaný v oblasti ochrany lidských práv a základních svobod odpovídajícím způsobem a nevyhnutelně vyžaduje větší rozhodnost při posuzování porušení základních hodnot demokratických společností“¹⁸.

Z čl. 3 Úmluvy plyne pozitivní závazek státu chránit osoby před mučením, nelidským či ponižujícím zacházením nejen ze strany orgánů veřejné

¹⁵ Srov. např. rozhodnutí ESLP ve věci *Bouyid proti Belgii* ze dne 28. 9. 2015, stížnost č. 23380/09 (body 83 a 86); rozhodnutí ESLP ve věci *Khlaifia a ostatní v. Itálie* ze dne 15. 12. 2016, stížnost č. 16483/12.

¹⁶ REPÍK, Bohumil *Ochrana lidské důstojnosti v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva (se zvláštním zřetelem k ochraně před policejním násilím)*. Trestněprávní revue, 2004, č. 10, s. 283.

¹⁷ Rozhodnutí ESLP ve věci *Selmouni v. Francie* ze dne 28.7.1999, stížnost č. 25803/94.

¹⁸ Rozhodnutí ESLP ve věci *Selmouni v. Francie* ze dne 28.7.1999, stížnost č. 25803/94 (bod 101).

moci, ale i ze strany soukromých osob.¹⁹ V rozporu s čl. 3 Úmluvy tak budou i důkazy získané v důsledku jednání soukromých osob, které mělo charakter mučení. Státy musí zajistit osobám ve své jurisdikci ochranu před špatným zacházením i ze strany soukromých osob a rozsah tohoto pozitivního závazku státu se nemění v návaznosti na povahu subjektu, který by zákaz mučení porušoval.²⁰ Nepřípustnými jsou tak i důkazy, které byly získané při mučení, jehož původcem nebyly orgány veřejné moci.

V rozhodnutí *Othman (Abu Quatada) v. Spojené království* objasňuje ESLP své jasné vymezení se vůči použití důkazů získaných mučením argumentací o jejich právní i morální nepřípustnosti, když jejich použití „by slo- užilo pouze k nepřímému ospravedlnění zavrženíhodného jednání“²¹, k němuž se vztahuje absolutní zákaz v čl. 3 Úmluvy. Za další a stejně závažné důvody jejich nepřípustnosti považuje to, že jsou „nespolehlivé, nespravedlivé, urážlivé vůči běžným standardům lidskosti a slušnosti a neslučitelné se zásadami, které by měl dodržovat tribunál usilující o výkon spravedlnosti“²². I na podkladě své předchozí rozhodovací praxe ESLP zdůraznil, že vyloučení důkazů získaných mučením chrání nikoliv jen integritu soudního procesu jako takového, ale i samotný právní stát, protože žádný právní systém založený na vládě zákona nemůže tolerovat připuštění důkazů, které by byly získány „tak barbarskou praxí, jako je mučení“.²³

3. Použití nepřípustného donucení a záruky plynoucí z práva na spravedlivý proces

Způsoby nezákonného donucení při získávání důkazu mohou mít různou podobu, od nerespektování tzv. zákazu sebeobviňování při využívání procesních postupů v dokazování až po použití fyzického násilí, mučení s cílem získat potřebné informace nebo doznání obviněného. Naopak, určitý stupeň

¹⁹ Viz např. rozhodnutí ESLP ve věci *Beganović v. Chorvatsko* ze dne 25. 6. 2009, stížnost č. 46423/06; rozhodnutí ESLP ve věci *A. proti Spojenému království* ze dne 23. 9. 1998, stížnost č. 100/1997/884/1096; rozhodnutí ESLP ve věci *Volodina v. Rusko* ze dne 9. 7. 2019, stížnost č. 41261/17; rozhodnutí ESLP ve věci *Nicolae Virgiliu Tănase v. Rumunsko* ze dne 25. 6. 2019, stížnost č. 41720/13.

²⁰ Srov. rozhodnutí ESLP ve věci *A. proti Spojenému království* ze dne 23. 9. 1998, stížnost č. 100/1997/884/1096 (bod 22); rozhodnutí ESLP ve věci *Beganović v. Chorvatsko* ze dne 25. 6. 2009, stížnost č. 46423/06 (bod 69).

²¹ Viz rozhodnutí ESLP ve věci *Othman (Abu Quatada) v. Spojené království* ze dne 17. 1. 2012, stížnost č. 8139/09 (bod 264).

²² Tamtéž.

²³ Tamtéž.

fyzického nátlaku může být zákonným postupem přípustným za účelem získání biologického materiálu (moč, vlasy, vzorky tkáně pro potřeby DNA) či jiného hmotného důkazu (otisk prstu) v případech, kdy takový důkaz existuje nezávisle na vůli obviněného a jeho získání si nevyžaduje závažný zásah do tělesné autonomie obviněného.²⁴

Hranice mezi legálními výslechovými praktikami a donucováním k výpovědi, mučením nebo zlým zacházením však není vždy zjevná a určitá.²⁵ Rozhodovací praxe soudů se však odmítavě staví i k „méně závažným“ praktikám, když za absolutně neúčinné důkazy považují i důkazy získané výsledkem realizovaným s využitím abstinenciho syndromu nebo únavy vyvolané zacházením s obviněným. Stejně tak neustálé opakování výslechu nebo využití zajišťovacích úkonů nelze použít k tomu, aby byl obviněný donucovaný k výslechu²⁶. Za absolutně neúčinný důkaz bylo považováno i „*provádění výslechu obviněného za záměrně vytvořených okolností výrazně nepříznivě ovlivňujících jeho psychický stav, jako je např. výslech bezprostředně následující po dlouhodobé eskortě obviněného uskutečňovaný po dlouhou dobu i v nočních hodinách za aktivní účasti většího počtu vyslychajících*“²⁷. Za vynucené doznání ESLP považoval i postup, kterým byl na celu obviněného umístěn tajný agent s cílem vymámit doznání k vraždě, což ESLP považoval za obcházení vůle obviněného, když po neustálých dotazech agenta obviněný podlehl psychologickému tlaku a přiznal se mu.²⁸

Jak již bylo výše uvedeno, ESLP v rámci své rozhodovací praxe při posuzování špatného zacházení na základě konkrétních okolností rozlišuje mezi mučením zakázaným dle čl. 3 Úmluvy a méně závažným nedovoleným jednáním, jímž může být porušeno právo na soukromí zaručené čl. 8 Úmluvy. Toto rozlišení samo o sobě však není zásadním pro posuzování záruky spravedlivého procesu. Ani v situaci, kdy je shledáno porušení čl. 3 Úmluvy, nemusí být současně shledáno porušení práva na spravedlivý proces zaručeného čl. 6 Úmluvy. Garance spravedlivého procesu vytvářené čl. 6 Úmluvy totiž nepředstavují absolutní právo neumožňující žádné

²⁴ Rozhodnutí ESLP ve věci Jalloh v. Německo ze dne 11. 7. 2006, stížnost č. 54810/00 (body 103-123).

²⁵ Blíže ke sporným metodám výslechu a výslechovým praktikám viz KALVODOVÁ, Věra, HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. *Dokazování v trestním řízení – právní, kriminologické a kriminálně-psychologické aspekty*. Brno, 2015. Kapitola 7 – Zákonné meze výslechu a donucování k výpovědím v českém procesním trestním právu.

²⁶ Srov. např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 9. 4. 1968, sp. zn. 7 Tz 11/68; publ. pod č. 38/1968 Sb.NS.

²⁷ Viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 6. 3. 1989, sp. zn. 7 To 1/89; publ. pod č. 25/1990 Sb. NS.

²⁸ Rozhodnutí ESLP ve věci Allan v. Spojené království ze dne 5. 11. 2022, stížnost č. 48539/99.

výjimky, ale jsou procesními zárukami, u nichž jsou dle okolnosti případu posuzovány dopady dílčích zásahů do práv obviněného na spravedlivost řízení jako celek. Např. v již výše uváděném případě Gäfgen v. Německo ESLP sice konstatoval porušení čl. 3 Úmluvy, současně však rozhodl, že právo na spravedlivý proces porušeno nebylo.²⁹ Vycházel přitom zejména ze skutečnosti, že základem pro odsouzení bylo nové přiznání pachatele a ze způsobu, jakým bylo porušení práv pachatele v řízení kompenzováno. Pro odsouzení pachatele totiž postačovaly jiné důkazy ve věci, které nebyly získány násilím či pohrůžkou násilí a neměly v takovýchto důkazech ani svůj základ. Tedy i bez vynuceného doznání před policií měly německé soudy dost důkazů k tomu, aby stěžovatele uznaly vinným. Evropský soud pro lidská práva tak v tomto rozhodnutí konzistentně s předchozí svou judikaturou zdůrazňuje absolutní povahu práva dle čl. 3 Úmluvy, u něhož nelze připustit žádné výjimky, a to ani s poukazem na chování se oběti, motivaci autorit nebo povahu objasňovaného zločinu. Nelze tedy zohlednit žádné ospravedlňující okolnosti nebo vybalancování zájmů, jež by zákaz mučení relativizovaly.³⁰ Jinou optikou však přistupuje k posuzování porušení práva na spravedlivý proces, u něhož je zvažována spravedlivost řízení jako celku. Proces jako celek může být posouzen jako spravedlivý i v situaci, kdy některý z jeho dílčích aspektů založil nespravedlnost, pokud jsou shledány konkrétní okolnosti a kompenzační mechanismy, v jejichž důsledku lze celkově označit řízení za spravedlivé.

V trestním řízení tak může vzniknout situace, kdy důkaz získaný donucením bude absolutně neúčinným a nepoužitelným, navzdory tomu však trestní řízení jako celek bude spravedlivým. Nelze přitom vyloučit, že i informace získané z absolutně neúčinného důkazu budou mít v kontextu celého řízení svůj význam a „nasměřují“ činnost orgánů činných v trestním řízení směrem, kterým by se jinak neubíraly. Diskutovanou se tak stává (ne)možnost využití informací z neúčinného důkazu získaných a nakládání s nimi jako s operativními informacemi.³¹

Právo na spravedlivý proces zaručené čl. 6 Úmluvy neupravuje pravidla přípustnosti důkazů. Podmínky přípustnosti a použitelnosti jsou závislé od vnitrostátní úpravy, a proto se v zásadě ESLP v rámci své rozhodovací praxe nezabývá posuzování přípustnosti konkrétního důkazu.³² Ve vztahu k pou-

²⁹ Rozhodnutí ESLP ve věci Gäfgen v. Německo ze dne 1. 6 2010, stížnost č. 22978/05.

³⁰ Rozhodnutí ESLP ve věci Gäfgen v. Německo ze dne 1. 6 2010, stížnost č. 22978/05 (bod 107).

³¹ Blíže viz GALOVCOVÁ, Ingrid. *Využitelnost informací z neúčinných důkazov*. In: Ústavně-právní limity trestního práva: k odkazu Jiřího Herczega. 1 vyd. Praha: Leges, 2019, s. 104-115.

³² Srov. rozhodnutí ESLP ve věci *Khan proti Spojenému království ze dne 12. 5. 2020*, stížnost č. 35394/97.

žití důkazu, který byl získaný porušením čl. 3 Úmluvy však ESLP uplatňuje zvláštní přístup, a to právě s ohledem na absolutní povahu základního práva, jehož porušení vždy vyvolává závažné otázky ohledně spravedlivosti řízení, a to i v situaci, kdy takovýto důkaz nebyl pro odsouzení stěžejním³³. Z hlediska respektování garancí spravedlivého procesu je nutné se zabývat otázkou, zda výsledek řízení proti obžalovanému, tj. jeho odsouzení nebo trest, je důvodný s ohledem na další okolnosti a procesně použitelné důkazy, u nichž byly aspekty spravedlivého procesu respektovány a řízení jako celek tak lze považovat za spravedlivé.

Závěr

Tradiční přístup k dokazování a tradiční náhled na nepřípustnost použití donucování v trestním řízení ze strany orgánů veřejné moci by neměl ustupovat snahám o relativizaci zákazu mučení a souvisejících praktik při získávání doznání nebo informací relevantních pro další postup v trestním řízení. Rozhodovací práce Evropského soudu pro lidská práva je konzistentní v otázce absolutního zákazu mučení a nepřípustnosti využití důkazu ve spojení s ním získaným. Hranice jsou však již rozostřené při rozlišování mučení od špatného zacházení, které nedosahuje takové podoby nebo intenzity, aby mu byla poskytována ochrana dle čl. 3 Úmluvy. S tím jsou spojeny i polemiky, za jakých okolností prostředky donucení použít, resp. snahy o relativizaci zakázaných praktik v určitých situacích, kdy dochází ke střetu vzájemně kolidujících právních zájmů a kýženého účelu nelze dosáhnout standardními prostředky.

Ospravedlňování zakázaných praktik účelem, jehož se orgány činné v trestním řízení snaží dosáhnout, však vede k machiavelistickému vnímání procesu dokazování, které nemá své místo v demokratickém právním státě založeném na respektování základních práv a svobod jednotlivce a vázanosti veřejné moci stanovenými limity pro výkon její činnosti. Jak výstižně konstatoval v této souvislosti Herczeg *„je osudem demokracie, že ne všechny prostředky jsou v boji s globálním terorismem přijatelné a strážci demokracie tak musí často bojovat s jednou rukou svázanou za zády. Proto musí platit i nadále: problémy, které je možné řešit pouze s pomocí mučení, jednoduše nejsou v právním státě legálně řešitelné, bez ohledu na to, jak to v jednotlivém případě může být tragické. Naopak, je potřeba důsledně čelit pokusům o nenápadnou demontáž základních práv a svobod, i když jen cestou postupné eroze některých dílčích principů, na nichž tyto práva*

³³ Srov. rozhodnutí ESLP ve věci *İçöz proti Turecku* ze dne 9. 1. 2003, stížnost č. 54919/00.

*a svobody spočívají. Takováto eroze může dříve nebo později pohltnit celou, po generace budovanou právní kulturu, co by konec konců znamenalo vítězství těch, proti nimž měla být právě tato demontáž využita.*³⁴

LITERATÚRA

1. GALOVCOVÁ, Ingrid. *Využitelnost informací z neúčinných důkazov*. In: Ústavněprávní limity trestního práva: k odkazu Jiřího Herczega. 1 vyd. Praha: Leges, 2019, s. 104-115. ISBN 978-80-7502-349-0
2. HERCZEG, Jiří. Zákaz mučení a jeho relativizace v boji proti terorizmu. *Trestněprávní revue*, 2007, č. 6, s. 205
3. HERCZEG, Jiří. K německé a švýcarské úpravě zákazu použitelnosti nezákonně získaných důkazů. *Právník*, 2017 (156), č. 10, s. 886.
4. KALVODOVÁ, Věra, HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. *Dokazování v trestním řízení – právní, kriminologické a kriminalistické aspekty*. Brno, 2015. ISBN: 978-80-210-8072-0.
5. REPÍK, Bohumil. Ochrana lidské důstojnosti v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva (se zvláštním zřetelem k ochraně před policejním násilím). *Trestněprávní revue*, 2004, č. 10, s. 283.
6. Rozhodnutí ESLP ve věci Gäfgen v. Německo ze dne 1. 6 2010, stížnost č. 22978/05.
7. Rozhodnutí ESLP ve věci Yusuf Gezer v. Turecko ze dne 1. 12 2009, stížnost č. 21790/04.
8. Rozhodnutí ESLP ve věci Ashot Harutyunyan v. Arménie ze dne 15. 6. 2010, stížnost č. 34334/04.
9. Rozhodnutí ESLP ve věci Saunders v. Spojené království ze dne 17. 12. 1996, stížnost č. 19187/91.
10. Rozhodnutí ESLP ve věci Bouyid proti Belgii ze dne 28. 9. 2015, stížnost č. 23380/09.
11. Rozhodnutí ESLP ve věci Khlaifia a ostatní v. Itálie ze dne 15. 12. 2016, stížnost č. 16483/12.
12. Rozhodnutí ESLP ve věci Selmouni v. Francie ze dne 28.7.1999, stížnost č. 25803/94.
13. Rozhodnutí ESLP ve věci Beganović v. Chorvatsko ze dne 25. 6. 2009, stížnost č. 46423/06.
14. Rozhodnutí ESLP ve věci A. proti Spojenému království ze dne 23. 9. 1998, stížnost č. 100/1997/884/1096.
15. Rozhodnutí ESLP ve věci Volodina v. Rusko ze dne 9. 7. 2019, stížnost č. 41261/17.
16. Rozhodnutí ESLP ve věci Nicolae Virgiliu Tănase v. Rumunsko ze dne 25. 6. 2019, stížnost č. 41720/13.
17. Rozhodnutí ESLP ve věci Othman (Abu Quatada) v. Spojené království ze dne 17. 1. 2012, stížnost č. 8139/09.
18. Rozhodnutí ESLP ve věci Jalloh v. Německo ze dne 11. 7. 2006, stížnost č.54810/00.
19. Rozhodnutí ESLP ve věci Allan v. Spojené království ze dne 5. 11. 2022, stížnost č. 48539/99.
20. Rozhodnutí ESLP ve věci Khan proti Spojenému království ze dne 12. 5. 2020, stížnost č. 35394/97.
21. Rozhodnutí ESLP ve věci İçöz proti Turecku ze dne 9. 1. 2003, stížnost č. 54919/00.
22. Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 9. 4. 1968, sp. zn. 7 Tz 11/68; publ. pod č. 38/1968 Sb.NS.
23. Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 6. 3. 1989, sp. zn. 7 To 1/89; publ. pod č. 25/1990 Sb.NS.
24. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

³⁴ Herczeg, J. Zákaz mučení a jeho relativizace v boji proti terorizmu. *Trestněprávní revue*, 2007, č. 6, s. 212

25. Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.
26. Úmluva OSN proti mučení a jinému a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (vyhl. č. 143/1988 Sb. ve znění vyhl. č. 39/1997 Sb.)
27. *Mučení v režii CIA: Jedná se pouze o špičku ledovce* [online]. © © 1996-2018 Občanské sdružení Britské listy [cit. 2024-06-26]. Dostupné z: <https://blisty.cz/art/75790-muceni-v-rezii-cia-jedna-se-pouze-o-spicku-ledovce.html>
28. *Trump: Muslimové v USA oslavovali útoky 11. září. A teroristy mučte.* [online]. © 2001 – 2018 Copyright CZECH NEWS CENTER a.s. ISSN 1213-8991 [cit. 2024-06-26]. Dostupné z: <http://www.blesk.cz/clanek/zpravy-svet/357364/trump-muslimove-v-usa-oslavovali-utoky-11-zari-a-teroristy-mucte.html>

Kontaktní údaje autora

doc. JUDr. Ingrid Galovcová, Ph.D.

Katedra trestního práva, Fakulta bezpečnostně právní

Policejní akademie České republiky v Praze

galovcova@polac.cz

PROGRAMY RESTORATÍVNEJ JUSTÍCIE¹

THE PROGRAMMS OF RESTORATIVE JUSTICE

prof. JUDr. Tomáš Strémy, PhD.

Katedra trestného práva, kriminológie a kriminalistiky,
Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

JUDr. Tomáš Balogh

Krajská prokuratúra Žilina

Abstrakt: Restoratívna justícia sa môže rôznymi spôsobmi prelínať s procesom trestného súdnictva alebo fungovať nezávisle od neho. Mnohé programy restoratívnej justície boli vyvinuté ako alternatívy k trestnému konaniu a ponúkajú inú cestu k spravodlivosti, otvorenú účasť obetí a zapojeniu komunity. Realizuje sa aj niekoľko programov po vynesení rozsudku, niekedy založených na väzbe, ktoré môžu prispieť k účinnej rehabilitácii páchateľov.

Kľúčové slová: typy procesov, programy restoratívnej justície, mediácia, konferencie, kruhy, prevencia, trestná justícia.

Abstract: Restoratívna justícia sa môže rôznymi spôsobmi prelínať s procesom trestného súdnictva alebo fungovať nezávisle od neho. Mnohé programy restoratívnej justície boli vyvinuté ako alternatívy k trestnému konaniu a ponúkajú inú cestu k spravodlivosti, otvorenú účasť obetí a zapojeniu komunity. Realizuje sa aj niekoľko programov po vynesení rozsudku, niekedy založených na väzbe, ktoré môžu prispieť k účinnej rehabilitácii páchateľov.

Key words: types of processes, restorative justice programs, mediation, conferences, circles, prevention, criminal justice.

Úvod

V ostatnom období v našej spoločnosti výrazne rezonovala téma restoratívnej justície a to predovšetkým v súvislosti s aktuálnou novelou trestných kódexov, zákonom č. 40/2024 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony (ďalej aj „Novela“). Táto Novela bola predkladateľmi častokrát označujúca ako „restoratívna“. Aj zo samotnej dôvodovej správy k Novele vyplýva, že jedným z dôvodov prijatia tohto právneho predpisu je aj potreba najmä humanizácie trestov s ohľadom na princípy právneho štátu

¹ Tento príspevok je súčasťou projektu APVV č. APVV-23-0645 (Optimalizácia sankčného mechanizmu v oblasti ochrany životného prostredia a zvýšenie jeho efektívnosti).

(spravodlivé a primerané trestanie trestných činov), priklonenia sa k filozofii restoratívnej justície vrátane uprednostnenia alternatívnych trestov pred potrestaním páchatel'a nepodmienečným trestom odňatia slobody, celkového presadzovania alternatívnych trestov a podpory probačnej služby¹. Ako odborníkov dlhodobo venujúcich sa problematike restoratívnej justície, aktívne zúčastňujúcich v nedávnej minulosti na tvorbe tzv. Karasovej novely Trestného zákona (vládny návrh zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony, parlamentná tlač 1528), ktorej legislatívny proces bol neúspešne ukončený prvým čítaním v Národnej rade SR, nás prirodzene zaujímalo, akými konkrétnymi inštitútmi chce predkladateľ Novely naplniť vyššie spomenutý cieľ, a preto sme sa rozhodli poukázať na programy restoratívnej justície a typy jej procesov.

Programy restoratívnej justície a typy procesov

Restoratívna justícia je v podstate filozofický smer vnímaný ako určitá koncepcia trestania, ktorá verí v to, že k náprave narušených vzťahov spôsobených trestným činom je možno dospieť prostredníctvom uznania ujmy a potrieb poškodeného a aktívnej podpory páchatel'a k tomu, aby prevzal za svoje správanie zodpovednosť, nahradil spôsobené škody a riešil príčiny, ktoré ovplyvňujú jeho správanie. Restoratívna justícia usiluje o nápravu následku spôsobeného trestným činom prostredníctvom pozitívne definovaných krokov, a tak disponuje potenciálom zohľadniť poškodeného i páchatel'a s cieľom pomôcť obom stranám, a tak dospieť k žiadúcim zmenám v ich životoch².

Napriek rôznorodosti programov restoratívnej justície sa niektoré typy restoratívnych procesov využívajú viac ako iné. Sú to: (a) mediácia medzi obeťou a páchatel'om (zmierovacie konanie, tzv. VOM); (b) restoratívne konferencie; a (c) kruhy.

1. Mediácia medzi obeťou a páchatel'om

Programy mediácie medzi obeťou a páchatel'om (ďalej len „VOM“) (známe aj ako programy zmierenia medzi obeťou a páchatel'om, programy dialógu medzi obeťou a páchatel'om a v Európe ako trestná mediácia) patrili medzi prvé iniciatívy restoratívnej justície. Sú najbežnejším typom programov restoratívnej justície, ktoré krajiny uvádzajú. Ponúkajú priamy alebo nepriamy proces, v ktorom sa obeť a páchatel' zapájajú do diskusie o trestnom čine

a jeho dôsledkoch, ktorú sprostredkúva nestranná tretia strana vyškolená na tento účel, a to buď na osobnom stretnutí, alebo inými nepriamymi prostriedkami. Prinajmenšom ponúkajú možnosť, aby sa medzi páchatelom a obeťou uskutočnil priamo alebo nepriamo asistovaný dialóg.

1.1. Rakúsko: mediácia medzi obeťou a páchatelom (vom) ako program odklonu

V Rakúsku je VOM začlenená do Trestného poriadku (§ 204) ako súčasť „balíka odklonov“ (Rücktritt von der Verfolgung alebo stiahnutie trestného stíhania). VOM ako jedno z odklonových opatrení možno uplatniť na trestné činy, za ktoré možno uložiť trest odňatia slobody kratší ako päť rokov, pričom trestný čin nesmie mať za následok smrť. VOM možno uplatniť v ktoromkoľvek štádiu trestného konania, ale ponuka VOM sa zvyčajne predkladá v počiatočnom štádiu. Prokurátor má právo rozhodnúť o postúpení prípadu na VOM a môže vykonať vyšetrovanie s cieľom zistiť, či prípad spĺňa kritériá. Postúpenie vecí môžu vykonať aj sudcovia. Približne 85 % postúpení na VOM v Rakúsku uskutočňujú prokurátori. Obete a páchatelia však nemajú právo požiadať o VOM.

Ak sa prokurátor alebo sudca rozhodne ponúknuť VOM, vykonáva ju Združenie pre probačnú službu a sociálnu prácu (Neustart), autonómny orgán financovaný ministerstvom spravodlivosti, ktorý má 35 pobočiek po celom Rakúsku. Mediátori v Neustarte sú sociálni pracovníci, právnicki alebo psychológovia so špeciálnym vzdelaním alebo praxou a vyžaduje sa od nich príslušná odborná kvalifikácia. Mediátor osloví páchatela a obeť a väčšinou prostredníctvom priamej osobnej mediácie sa pokúsi dosiahnuť urovnanie alebo zmierenie bez súdneho procesu alebo odsúdenia. Výsledkom VOM môže byť finančná náhrada škody a dohoda musí byť písomná, podpísaná stranami. Mediátor je zodpovedný za spracovanie celého prípadu vrátane záverečnej správy pre prokurátora.

Ak sa prokurátor alebo sudca rozhodne ponúknuť VOM, vykonáva ju Združenie pre probačnú službu a sociálnu prácu (Neustart), autonómny orgán financovaný ministerstvom spravodlivosti, ktorý má 35 pobočiek po celom Rakúsku. Mediátori v Neustarte sú sociálni pracovníci, právnicki alebo psychológovia so špeciálnym vzdelaním alebo praxou a vyžaduje sa od nich príslušná odborná kvalifikácia. Mediátor osloví páchatela a obeť a väčšinou prostredníctvom priamej osobnej mediácie sa pokúsi dosiahnuť urovnanie alebo zmierenie bez súdneho procesu alebo odsúdenia. Výsledkom VOM môže byť finančná náhrada škody a dohoda musí byť písomná, podpísaná

stranami. Mediátor je zodpovedný za spracovanie celého prípadu vrátane záverečnej správy pre prokurátora. Aby bolo možné použiť VOM, páchatel musí: (a) vyjadriť pripravenosť zodpovedať sa za svoje správanie (nemusí ísť o priznanie viny); (b) poskytnúť náhradu škody spôsobenej činom; a (c) vyjadriť pripravenosť zdržať sa takéhoto správania v budúcnosti. Keďže VOM sa uplatňuje aj v prípadoch týkajúcich sa násilia v intímnych vzťahoch, existuje osobitná úprava, ktorá zabezpečuje, aby sa mediácia neuskutočnila, ak páchatel obviňuje obeť alebo bagatelizuje či popiera protiprávne konanie, a aby nedošlo k vážnej nerovnováhe moci, násiliu v minulosti alebo zo strany obeť existuje emocionálna nestabilita.

Ak je v správe prokurátora uvedený akýkoľvek takýto rizikový faktor, uskutoční sa osobitné osobné stretnutie s oboma stranami a na posúdenie vhodnosti prípadu pre VOM sa môže použiť aj nástroj na posúdenie rizika. Úspešné absolvovanie VOM pravidelne vedie k upusteniu od trestného stíhania, trestu a záznamu v registri trestov. Od roku 2015 bolo 74,1 % VOM úspešných. Podľa samostatnej štúdie 84 percent účastníkov po ukončení mimosúdneho odškodnenia nepáchalo opätovnú trestnú činnosť.

2. Restoratívne konferencie

Restoratívne konferencie, ako sú komunitné konferencie a rodinné skupinové konferencie, sa od VOM líšia tým, že sa na nich zúčastňuje viac strán ako len primárna obeť a páchatel. V modeli konferencie sa stretávajú ďalšie osoby dotknuté trestným činom, ako sú rodinní príslušníci, priatelia, zástupcovia komunity a v závislosti od modelu aj polícia alebo iní odborníci, a to prostredníctvom nestranej tretej strany, ktorá pôsobí ako facilitátor konferencie. V mnohých prípadoch sa využíva viac ako jeden facilitátor, aby sa podporila rodová rovnováha alebo záujmy LGBTQ, zohľadnili špecifické postihnutia alebo vytvorili vhodné väzby na zvykové právo. Okrem toho je zameranie konferencie širšie: okrem cieľov VOM sa konferencia snaží aj umožniť páchatelom uznať vplyv, ktorý mal ich trestný čin nielen na obeť a ich rodiny, ale aj na ich vlastnú rodinu a priateľov, a poskytnúť príležitosť na obnovenie týchto vzťahov.

3. Komunitné konferencie

Komunitné konferencie sa používajú aj ako program „alternatívneho opatrenia“, ktorým sa páchatel môže odkloniť od systému trestného súdnictva.

Takéto programy spravidla riadia komunitné skupiny alebo agentúry s finančnou podporou vlády alebo bez nej. Na konferencii sa zvyčajne stretávajú osoby, ktoré majú najväčší záujem o páchateľa a obeť, a akýkoľvek iný člen komunity, ktorý má záujem na tomto procese (napr. učiteľ v škole v prípade mladistvého páchateľa alebo zamestnávateľ). Agentúra alebo komunitná skupina, ktorej je páchateľ postúpený, je tiež zodpovedná za monitorovanie dodržiavania podmienok dohody zo strany páchateľa a môže, ale nemusí fungovať pod priamym dohľadom orgánov činných v trestnom konaní alebo súdnictva.²

Záver

Restoratívna justícia je nepochybne jedným z prvkov tzv. modernej justície. Ak chce Slovenská republika byť jedným zo štátov aktívne aplikujúcim takúto justíciu, musí nevyhnutne svoju trestnú politiku zamerať na zefektívnenie využívania restoratívnych prvkov orgánmi aplikácie práva. K splneniu takéhoto cieľa je však potrebné vykonať legislatívne zmeny, ktoré sme naznačili v našom článku. V tomto smere je tiež nevyhnutné výrazné navýšenie personálneho stavu na orgánoch aplikácie práva majúcich kľúčové postavenie pri praktickom výkone restoratívnych programov, pričom máme na mysli najmä policajtov a predovšetkým probačných a mediačných úradníkov. Akcentujúc úlohu prokurátora v tomto procese sa ako veľmi dôležitým javí postavenie prokuratúry SR, preto vyzdvihujeme aktivity aktuálne realizované generálnou prokuratúrou SR na tomto úseku. Rovnako tak vítame aj organizačné zmeny na Ministerstve spravodlivosti SR zamerané na akceleráciu restoratívnych procesov v trestnom konaní, a tiež legislatívne aktivity tohto ministerstva smerujúce k prijatiu zásadnej novely Trestného poriadku, ktorej cieľom by okrem iného malo byť prijatie nových inštitútov výrazne podporujúcich aplikáciu restoratívnej justície v podmienkach slovenského trestného konania. Veríme, že v rámci legislatívneho procesu bude prihliadané aj na niektoré naše návrhy prezentované v tomto článku v rámci úvah „de lege ferenda“. Ako veľmi prínosné hodnotíme v tomto smere aj rozsiahle edukačné aktivity organizované v ostatnom období Justičnou akadémiou SR, a tiež akademickou obcou. Takouto aktivitou sú aj Košické dni trestného práva, v rámci ktorých bol prezentovaný tento príspevok.

² Link: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/20-01146_Handbook_on_Restorative_Justice_Programmes.pdf

LITERATÚRA

1. Dôvodová správa k zákonu č. 40/2024 Z. z.
2. Handbook on Restorative Justice programmes. Second Edition. Link: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/20-01146_Handbook_on_Restorative_Justice_Programmes.pdf
3. Kuchta, J., Váľková, H. a kol.: Základy kriminológie a trestné politiky. Praha: C.H.Beck, 2005, s. 9-10. Pozri tiež: Šimunová, L.: Sankčná politika, In. Dianiška, G., Strémy, T., Vráblová, M. a kol.: Kriminológia. 3. Vyd. Plzeň: Aleš Čenek, 2016, s. 161-187.
4. Lubelcová, G.: Uplatňovanie mediácie v slovenských podmienkach. In. Strémy, T. (ed.): Restoratívna justícia a alternatívne tresty v aplikačnej praxi. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Praha: Leges, 2015, s. 72-87.
5. Průvodce restoratívními programy, druhé vydání, Úrad OSN pre drogy a kriminalitu, Viedeň 2020.
6. Strémy, T., Kurilovská, L., Vráblová, M.: Restoratívna justícia. Praha: Leges, 2015, ISBN 978-80-7502-075-8
7. Zehr, H., Úvod do restoratívnej justície. Praha 2003. ISBN 80-902998.

Kontaktné údaje autorov

prof. JUDr. Tomáš Strémy, PhD.

prodekan Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

Katedra trestného práva kriminológie a kriminalistiky

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

tomas.stremy@flaw.uniba.sk

JUDr. Tomáš Balogh

krajský prokurátor v Žiline

Krajská prokuratúra Žilina

tomas.balogh@genpro.gov.sk

TRADIČNÉ A NETRADIČNÉ NÁZORY NA PRÍPRAVNÉ KONANIE A NA JEHO MIESTO V TRESTNOM KONANÍ¹

TRADITIONAL AND NON-TRADITIONAL VIEWS ON PRELIMINARY PROCEEDINGS AND THEIR PLACE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

prof. JUDr. Peter Polák, PhD.

Ústav verejného práva, Fakulta práva, Paneurópska vysoká škola v Bratislave

Abstrakt: *Prípravné konanie, ako obligatórne štádium proej časti trestného konania, je spojené s riešením základnej teoretickej otázky, ktorou je vzťah prípravného konania ku konaniu na súde. Prípravné konanie je spojené aj s riešením problémov aplikačnej praxe, pričom medzi najzávažnejšie problémy patria problémy súvisiace s dokazovaním a možnosťou využitia dôkazov vykonaných v prípravnom konaní v konaní na súde. Ambíciou príspevku je zaujať k uvedeným problémom stanovisko a hľadať východiská ich riešenia*

Kľúčové slová: *prípravné konanie, vzťah prípravného konania ku konaniu na súde, dokazovanie v prípravnom konaní, využitie dôkazov z prípravného konania*

Abstract: *Preliminary proceedings, as an obligatory stage of the first part of criminal proceedings, are affiliated with a solution to an elementary theoretical question, which is the relation of preliminary proceedings to proceedings before a court of law. Preliminary proceedings are also interconnected with solutions to practical problems, while problems related to substantiation and the option of utilizing those pieces of evidence that have been executed in the preliminary proceedings in proceedings before a court of law belong amongst the most significant problems. The ambition of this contribution is to take a stand on the aforementioned problems and seek bases for their solution.*

Key words: *preliminary proceedings, relation of preliminary proceedings to proceedings before a court of law, substantiation during preliminary proceedings, utilization of evidence from preliminary proceedings*

K osobe jubilanta

Nikto z nás sa vo svojom živote nemôže vyhnúť stretnutiam s inými ľuďmi, či už ide o vzťahy medzi blízkymi osobami na rodinnom alebo inom základe, ale aj o vzťahy s osobami, a možno lepšie použiť pojem osobnosťami, ktoré ovplyvňujú náš život nielen po stránke profesionálneho, ale aj všeobecne po stránke ľudského formo-

¹ Táto práca je podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-15-0644

vania. Medzi takýchto ľudí určite v mojom prípade patrí náš jubilant slovutný pán profesor Ivan Šimovček, s ktorým sa osobne poznám od roku 1994. A o pár rokov neskôr som začal pozorne vnímať aj jeho rozsiahlu erudovanú odbornú spisbu, venovanú kriminalistike, ale aj trestnému právu hmotnému a procesnému. Vždy som veľmi rád a s veľkou pozornosťou, sledoval, a aj stále sledujem, jeho vystúpenia na rôznych verejných vedeckých podujatiach, ktoré prinášali a prinášajú jednoznačné argumentačne podložené závery inšpiratívneho charakteru. Svoje vystúpenia vedel a vie predniesť osobitným vlastným spôsobom, súčasťou ktorého je mierny priateľný sarkazmus a humor. Ak sa zamyslíme nad tým, kto sa v posledných rokoch najviac spolupodieľal na ovplyvňovaní charakteru trestného práva a kriminalistiky v podmienkach Slovenskej republiky, tak potom je to práve aj náš jubilant. Robil tak a stále ešte tak robí nielen svojou vedecko-výskumnou a publikačnou činnosťou, ale aj svojou pedagogickou činnosťou.

Prof. Šimovček stál pri mojich graduačných vedecko-pedagogických postupoch ako náročný, kritický a vysoko profesionálny oponent v rámci môjho habilitačného a inauguračného konania, za čo mu patrí moja vďaka a úcta.

Možno jednoznačne povedať, že náš jubilant svojim životom naplňuje odkaz tvorcu európskej právnej vedy Rudolfa von Iheringa vyjadrený slovami „každý, kto užíva požehnanie práva, má aj zo svojej strany prispievať k tomu, aby sa moc zákona a úcta k nemu zachovávali, skrátka každý je rodeným bojovníkom za práva v záujme celej spoločnosti“.

Ad multos annos, pán profesor.

Úvod

Prípravné konanie je druhým štádiom predsúdnej časti trestného konania uplatňovaného v Slovenskej republike, a zároveň aj jeho obligatórnym štádiom. Prípravné konanie Trestný poriadok (zákon č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov, ďalej len „Trestný poriadok“ alebo „TP“) v § 10 ods. 14 definuje ako „úsek trestného konania od začatia trestného stíhania do podania obžaloby, návrhu na schválenie dohody o uznaní viny a prijatí trestu (ďalej len „dohoda o vine a treste“) alebo do právoplatnosti rozhodnutia orgánu činného v trestnom konaní vo veci samej“. Podľa súčasnej úpravy je prípravné konanie vykonávané formou vyšetrovania (§ 200 a 201 TP) alebo skráteného vyšetrovania (§ 202 a 203 TP).

Z hľadiska procesnej charakteristiky prípravného konania je dôležité ustanovenie § 201 ods. 2 Trestného poriadku, podľa ktorého policajt² postupuje

² Pojem „policajt“ je upravený v ustanovení § 10 ods. 7, 8, a 9 Trestného poriadku

pri vyšetřovaní alebo v skrátrenom vyšetřovaní tak, aby čo najrýchlejšie zadovážil podklady na objasnenie skutku v rozsahu potrebnom na posúdenie prípadu a zistenie páchatela trestného činu.

Vychádzajúc z uvedených legálnych definícií je vlastne **základnou úlohou prípravného konania zabezpečiť podklady pre rozhodnutie, či má byť podaná obžaloba alebo návrh na schválenie dohody o vine a treste a vecou sa má zaoberať súd, aby rozhodol o vine a o trestnej sankcii, alebo zabezpečiť podklady pre iné rozhodnutia vo veci samej tak, teda či sa má od ďalšieho trestného stíhania dočasne alebo natrvalo upustiť**. Prípravné konanie je teda dôležitým štádiom trestného konania. Jeho riadne vykonanie je často rozhodujúce pre výsledok celého procesu. Začína sa vydaním uznesenia o začatí trestného stíhania alebo vykonaním zaisťovacieho úkonu, neodkladného alebo neopakovateľného úkonu, napríklad obhliadky miesta činu (§ 199 ods. 1 TP) a končí sa niektorým z už spomínaných spôsobov ukončenia prípravného konania. **Prípravné konanie, ako obligatórne štádium prvej časti trestného konania, je spojené s riešením základnej teoretickej otázky, ktorou je vzťah prípravného konania ku konaniu na súde**. Je to najmä vtedy, ak je výsledkom prípravného konania podanie obžaloby alebo návrhu na dohodu o vine a treste. Okrem toho je prípravné konanie spojené aj s riešením problémov aplikačnej praxe, pričom medzi najzávažnejšie problémy patria problémy súvisiace s dokazovaním, napríklad prípustnosť dôkazov vykonaných po začatí trestného stíhania ale pred vznesením obvinenia konkrétnej osobe, ako aj problémy súvisiace s možnosťou využitia dôkazov vykonaných v prípravnom konaní v konaní na súde.

1. Prípravné konanie a jeho vzťah ku konaniu na súde

V kontinentálnom modeli je pevnou súčasťou trestného konania predsúdne konanie, ktoré býva buď celé, alebo aspoň jeho časť, označované ako prípravné konanie. Účel predsúdneho (prípravného) konania a jeho vzťah ku konaniu na súde sú už dlho predmetom teoretických úvah. Dá sa povedať, že je to už od realizácie moderných úprav kontinentálneho inkvizičného konania, v rámci ktorých sa začala uplatňovať aj obžalovacia zásada, čo malo za následok oddelenie orgánov žaloby a súdu.³ Podstata týchto úvah spočíva vo

³ Za historický predel sa v tomto smere považuje prijatie francúzskeho zákonníka o trestnom súdnom konaní počas vlády cisára Napoleona v roku 1808 (Code d' instruction criminelle), v ktorom boli upravené dve časti trestného konania – prípravné konanie, pod kontrolou štátneho zástupcu (prokurátora) a konanie na súde, pod kontrolou súdu. Od účinnosti tohto

vymedzení účelu prípravného konania, ako aj jeho predmetu a rozsahu dozakovania, pričom **riešenie má vychádzať z odpovede na otázku, kde sa má tvoriť dôkazný základ pre meritórne rozhodnutie veci**. Možno povedať, že väčšina takýchto úvah je výsledkom skúmania najmä viacerých českých procesualistov minulého storočia a aj súčasných. Medzi najvýznamnejších z nich patria V. Solnař, J. Štěpán, D. Císařová, A. Růžek, J. Musil, M. Růžička, P. Šámal, J. Jelínek, J. Fenyk a v poslednom čase aj M. Fryšták. Slovenskí procesualisti sa touto problematikou až na malé výnimky, ku ktorým patrí predovšetkým J. Ivor, J. Čentěš a I. Šimovček, systematicky nezaoberali. Podľa chápania spomínaných východísk tohto problému, môžeme v našich územných podmienkach (česko-slovenských) hovoriť o dvoch základných koncepciách riešenia účelu a procesného významu prípravného konania, ako aj jeho vzťahu ku konaniu na súde. Tieto koncepcie vychádzajú z dobového hodnotenia existujúcich právnych úprav trestného konania od roku 1918 až po súčasnosť, a to najmä z charakteru úpravy dozakovania tak v predsúdnej časti trestného konania, ako aj v konaní na súde, najmä na hlavnom pojednávaní, ku ktorému dospeli uvedení procesualisti.

Prvá koncepcia vychádza z myšlienky takzvaného „silného prípravného konania“, ktoré je chápané ako podstatná časť trestného konania, usilujúca sa o čo najúplnejšie objasnenie veci, pričom takto poňaté prípravné konanie je akousi „generálnou skúškou“ na hlavné pojednávanie, na ktorom sa dôkazy vykonané už v prípravnom konaní spravidla len opakujú, dokonca často len prečítaním protokolov napísaných v priebehu vyšetrovania. Prípravné konanie má vykonávať vyšetrojúci sudca alebo iný procesne samostatný orgán s rozsiahlymi procesnými právomocami, napríklad policajný vyšetrovateľ.⁴

Druhá koncepcia takzvaného „slabého prípravného konania“ s malým prejudikačným vplyvom a „silného hlavného pojednávania na súde“, zdôrazňuje výslovne pomocnú rolu prípravného konania, ktorého účelom je len žalobcovi umožniť rozhodnutie, či podozrenie proti obvinenému môže odô-

zákonníka mohol súd konať len o tej trestnej veci, na ktorú podal štátny zástupca obžalobu a až potom, čo bola obžaloba podaná. Na druhej strane len súd môže rozhodnúť o vine a treste. Uzákonenie rozdelenia trestného konania na uvedené dve časti, ako aj naznačeného rozdelenia kompetencií v trestnom konaní medzi štátneho zástupcu a súd, sa stalo základom pre vznik kontinentálneho modelu trestného konania, teda inkvizíčno-akuzačného konania, ktorý sa postupne v priebehu 19. storočia rozšíril v rôznych modifikáciách vo väčšine štátov Európy. Tento model trestného konania ovplyvňuje rôzne modifikácie úprav trestného konania, vrátane akceptácie prvkov adverzatívneho konania v súdnej časti trestného konania, vo väčšine štátov Európy dodnes – pozn. autora.

⁴ Růžička, M.: Přípravné řízení a stadium projednání trestní věci v řízení před soudem. Praha: Lexis Nexis CZ. 2005, s. 69, porovnaj aj Solnař, V.: Jaké záruky mají být poskytnuty obviněným během přípravného řízení. In: Věstník Čs. společnosti pro právo trestní. Č. XIII/2.1937, s. 21

vodníť obžalobu a hlavné pojednávajúce proti nemu, alebo či treba od trestného stíhania upustiť. Verejné hlavné pojednávajúce na súde je považované za hlavné procesné štádium, ktorého účelom je vykonať so zárukami moderného procesu všetky dôkazy spôsobilé vec objasniť. Ťažisko dokazovania spočíva na hlavnom pojednávajúci, na ktorom majú byť vykonané všetky pre vec relevantné dôkazy. Tento typ prípravného konania má vykonávať buď polícia alebo štátny zástupca (prokurátor).⁵

V šesťdesiatich rokoch minulého storočia formuloval J. Štěpán aj takzvanú „tretiu koncepciu prípravného konania“, pričom ju odôvodňoval tým, že podľa platnej procesnej úpravy je štádium hlavného pojednávajúce postavené na zásade bezprostrednosti. J. Štěpán poukazoval na to, že vo vzťahu k hlavnému pojednávajúci nemôže mať prípravné konanie iné ako pomocnú, či predbežnú povahu, a to aj napriek tomu, že materiál zhromaždený v priebehu prípravného konania určoval v tej dobe obsah a rozsah dokazovania v konaní na súde. Z vtedy platnej procesnej úpravy vyplýval podľa J. Štěpána záver, že dokazovanie v prípravnom konaní má byť čo najúplnejšie, všestranné, idúce do všetkých podrobností. Ak nebola táto úloha prípravného konania naplnená, mal súd v rámci predbežného pojednávajúce obžaloby vrátiť vec prokurátorovi na došetrenie. Napriek tomu bolo podľa J. Štěpána naďalej ťažisko konania na súde, pričom zo znenia § 220 ods. 3 vtedy platného Trestného poriadku⁶ odvodzoval tvrdenie, že tie výsledky prípravného konania, ktoré mohli mať význam pre rozhodnutie, musel súd zásadne dokazovať priamym vykonávaním dôkazov na hlavnom pojednávajúci. Podstata tretej koncepcie prípravného konania teda spočívala v tom, že medzi požiadavkou, aby zásadou bezprostrednosti ovládané hlavné pojednávajúce zostalo ťažiskom trestného konania a požiadavkou čo najúplnejšieho prípravného konania, nie je rozpor.⁷

Proti tejto „tretej koncepcii prípravného konania“ vystúpili už bezprostredne po jej zverejnení v roku 1967 A. Růžek a D. Císařová a podrobili ju kritike. Odôvodnili ju tým, že určujúcim pre vzťah medzi prípravným konaním a hlavným pojednávajúci je to, kde sa tvorí skutkový základ pre rozhodnutie vo veci, teda či priamo na hlavnom pojednávajúci, alebo či sa na

⁵ Pozri Růžička, M.: Přípravné řízení a stadium projednání trestní věci v řízení před soudem. Praha: Lexis Nexis CZ. 2005, s. 70.

⁶ „Dokazný materiál z prípravného konania, ktorý má vzťah k pojednávajúci veci, je súd povinný na hlavnom pojednávajúci prebrať a v rozhodnutí sa s ním vyrovnat“ (§ 220 ods. 3 Trestného poriadku z roku 1961). Toto ustanovenie platilo do 1. 10. 1994, kedy bolo z tohto Trestného poriadku vypustené.

⁷ Porovnaj Růžička, M.: Přípravné řízení a stadium projednání trestní věci v řízení před soudem. Praha: Lexis Nexis CZ. 2005, s. 70 až 72.

hlavnom pojednávaní len preberajú výsledky objasňovania vecí, vykonaného v prípravnom konaní. Štěpánova koncepcia prípravného konania však umožňovala záver, že miera závislosti hlavného pojednávania na prípravnom konaní mohla oscilovať medzi obidvomi krajnosťami – teda od absolútnej nezávislosti k absolútnej závislosti.⁸

V deväťdesiatich rokoch minulého storočia sa potom ku kritike „tretej koncepcie prípravného konania“ pripojili aj P. Šámal a J. Musil a odmietli ju, pretože nezodpovedala realite dobovej procesnej úpravy. Podľa Šámala úprava dokazovania v prípravnom konaní a na hlavnom pojednávaní podľa príslušných ustanovení Trestného poriadku z roku 1961 bola taká, že ťažisko dokazovania bolo v prípravnom konaní a o žiadnu tretiu koncepciu nemohlo ísť. Podľa jeho názoru išlo o typické zmiešané inkvizičné konanie, v ktorom bolo hlavné pojednávanie len demonštráciou výsledkov prípravného konania a vyhlásenia rozhodnutia, ktoré bolo týmto spôsobom prejudikované.⁹ Musil na margo charakteru jednoznačne dominujúcej role prípravného konania, ktorá vychádzala z úpravy Trestného poriadku platnej od roku 1962 do roku 1993, uviedol, že trestné konanie charakterizujú nasledovné momenty:

- hypertrofia prípravného konania v štruktúre trestného konania, spočívajúca v precenení jeho miesta v trestnom konaní, a to na úkor konania na súde, ktorá pretrvávala až do zmien vykonaných novelou Trestného poriadku z roku 1961 zákonom č. 292/1993 Zb., (na Slovensku boli tie isté zmeny v Trestnom poriadku z roku 1961 vykonané zákonom č. 247/1994 Z.z. s účinnosťou od 1. 10. 1994 – pozn. autora),
- nadmerný rozsah dokazovania vykonávaného v prípravnom konaní, ktorý bol až do konca roka 1993 zakotvený v ustanovení § 164 ods. 2 Trestného poriadku z roku 1961,
- nadmerná judicializácia prípravného konania, ktorá sa okrem iného prejavovala aj jeho „prísnyim zošnúrovaním“ prísnyimi procesnými pravidlami a neobvykle vysokou administratívnou náročnosťou,
- mimoriadne silná autonómia vyšetrovateľov proti prokurátorovi a autonómne začlenenie vyšetrovacieho aparátu v rámci polície (napríklad ustanovenie § 164 ods. 4 Trestného poriadku z roku 1961 upravovalo inštitút námietok vyšetrovateľa proti pokynom prokurátora).¹⁰

⁸ Růžek, A. – Císařová, D.: Vztah přípravného řízení k hlavnímu líčení. In: Socialistická zákonost. 1968, č. 7, s. 426

⁹ Porovnaj Šámal, P.: Základné zásady trestného řízení v demokratickém systému, Průručky MS ČR, sv. 53, SEVT, Praha 1992, s. 57 až 58

¹⁰ Porovnaj Musil, J.: Funkce přípravného řízení, profesní profil a kvalifikační příprava policajního vyšetrovatele, In: Kriminallistika, 1994, č. 1, s. 65 až 66

Vráťme sa ale k prvej a druhej koncepcii prípravného konania, ktoré logicky prichádzajú do úvahy a možno ich odvodiť aj z existujúcej procesnej úpravy v jednotlivých krajinách s kontinentálnym modelom trestného konania. Podľa prvej koncepcie je potrebné konať zásadne procesnými postupmi, lebo dôkazy treba zadokumentovať pre súd v použiteľnej forme. V druhom prípade ide o neformálne (neprocesné) objasnenie podstatných skutočností dôležitých pre rozhodnutie prokurátora a len kľúčové, neodkladné a neopakovateľné úkony sa vykonávajú procesnou formou.

V teórii v podstate vo všetkých demokratických právnych systémoch sa zdôrazňuje, že ťažisko dokazovania musí byť v konaní na súde, lebo ak je súd orgánom, ktorý meritorne rozhoduje o trestnej veci, potom musí byť taktiež orgánom majúcim právo v konečnom dôsledku zhodnotiť dôkazy vykonané ním samým na základe zásad bezprostrednosti, ústnosti a verejnosti. Zadovážovanie dôkazov a procesné zabezpečenie ich obsahu iným orgánom ako súdom, respektíve ich vykonanie pred iným orgánom ako súdom, môže mať preto jedine predbežnú a prípravnú povahu, a nikdy nemôže byť, pokiaľ chceme zabezpečiť riadne objasnenie veci a zaručiť práva obvineného, poškodeného i ďalších zúčastnených osôb, rozhodujúce a konečné.¹¹

V teoretickom spore o povahu prípravného konania získali už v prvých desaťročiach nášho storočia jednoznačnú prevahu liberálni procesualisti, zastávajúci koncepciu slabého prípravného konania. Moderná procesualistika nijako nepopiera význam prípravného konania pre riadne fungovanie trestnej justície a pre úspešný boj s kriminalitou, avšak zdôrazňuje, že optimálne podmienky pre spravodlivý trestný proces existujú v konaní pred súdom, najmä na hlavnom pojednávaní. V ňom sa totiž najúplnejšie uplatňujú všetky pokrokové zásady trestného procesu, najmä zásada bezprostrednosti a ústnosti, zásada kontradiktórnosti dokazovania, zásada verejnosti a zabezpečenia práva na obhajobu. Veľmi silnú známku spravodlivého procesu predstavuje sudcovská nezávislosť a jeho procesná samostatnosť. Preto najprednejší svetový procesualisti, ale aj procesualisti pôsobiaci na území bývalého Československa, už takmer sto rokov zdôrazňujú, že ťažisko trestného procesu leží v konaní pred súdom. Pre „slabý“, to znamená policajný alebo prokurátorský typ prípravného konania sa v prvej polovici nášho storočia vyslovovali napr. von Liszt, Kadečka, Stoos, a z českých procesualistov napr. Zucker, Storch, Prušák, Kallab, Kronberger, Solnař.¹²

¹¹ Porovnaj Šámal, P.: Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému. Praha: Codex Bohemia, 1999, s. 62

¹² Musil, J.: Funkce přípravného řízení, profesní profil a kvalifikační příprava policajního vyšetřovatele. In: Kriminálnístika, 1994, č. 1. s. 62

Možno povedať, že väčšina našich (Československých, českých a slovenských) uznávaných procesualistov sa v nedávnej minulosti vyjadrovala, a aj v aktuálnej súčasnosti sa takisto jednoznačne vyjadruje za „slabý“ typ prípravného konania, avšak s rôznymi názormi najmä pokiaľ ide o jeho formy, predmet, rozsah a spôsob vykonávania dôkazov, ako aj o jeho inštitucionálne zabezpečenie. V Českej republike to boli alebo sú to najmä J. Štěpán, A. Růžek, D. Císařová, J. Musil, M. Růžicka, J. Jelínek, P. Šámal, J. Fenyk, A. Sotolář, Z. Sovák, V. Král, M. Fryšták a iní. Na Slovensku to boli alebo sú to potom najmä V. Mathern, M. Čič, E. Husár, V. Čechot, J. Ivor, J. Čentěš, S. Romža, L. Kurilovská, a P. Polák.

Je zrejmé, že sú už dávno preč časy, aby nachádzali podporu také názory, ktoré počiatkom 20. storočia formuloval slávny rakúsky kriminalista, vyšetrojúci sudca Hans Gross, autor známeho diela „Príručka pre vyšetrojúcich sudcov“ (Handbuch für Untersuchungsrichter), ktorá vyšla v r. 1893 v Gratz. O hlavnom pojednávaní sa vyjadril, že ide „len o divadlo“, lebo podľa jeho predstavy boli výsluchy osôb v prípravnom konaní len akousi generálnou skúškou na hlavné pojednávanie, ktorého plán si mal predsedajúci sudca dopredu určiť, aby priebeh pojednávania správne pôsobil na porotu. Jeho postoje najlepšie vystihuje výrok: „Bez dobrého prípravného vyšetovania sa strácajú takmer všetky výhody pravej bezprostrednosti, a len keď bol svedok už dopredu dobre vypočutý, vie predsedajúci sudca, ako a na čo sa to môže a musí pýtať. Len potom môže tiež svedok pôsobiť bezprostredne a správne“.¹³

Dôkazom toho sú aj vykonané reformy trestných procesov v Nemecku, vo Švédsku, v Taliansku a v Rakúsku koncom minulého storočia, alebo dokonca ešte prebiehajúce, minimálne vo forme diskusií. V Nemecku zákonom „o reforme trestného konania“ z roku 1974 (Bundesgesetzblatt I, 1974, S. 3393) bol zrušený inštitút vyšetrojúceho sudcu a úloha „pána prípravného konania“ (lat. dominus litis) bola zverená prokuratúre (v Nemecku štátne zastupiteľstvo – Staatsanwaltschaft). V Taliansku nový Trestný poriadok (taliansky Codice di Procedura Penale) z r. 1988, ktorého autorom je profesor Giuliano Vassali, zásadným spôsobom zasiahol aj úpravy prípravného konania. Celková tendencia jednoznačne smeruje k posilneniu hlavného pojednávania, na ktorom sa má odohrávať aj prevažná časť dokazovania. Z prípravného konania, ktoré je pod kontrolou prokurátora, sú do konania pred súdom „prenositelné“ v zásade len neodkladné úkony. Hlavné pojednávanie je potom koncipované ako dokazovanie pod kontrolou súdu, doplnené o ingerenciu kontradiktór-

¹³ Gross, H.: Zur Frage der Voruntersuchung. Archiv für Kriminalanthropologie und Kriminalistik. zv. II. Wien 1903, s. 191.

neho súperenia procesných strán. Podobná koncepcia sa od r.1988 uplatnila aj v trestnom konaní vo Švédsku. Aj predstavitelia trestno-procesnej teórie a praxe v Rakúsku vedú už niekoľko desiatok rokov diskusiu o reforme trestného konania. Medzi koncepcie, ktoré získali najväčšiu podporu patril projekt nového Trestného poriadku autorov R. Miklaua a W. Szymanského, ktorí okrem iných zmien navrhovali aj odstránenie inštitútu vyšetrojúceho sudcu (Untersuchungsrichter) a jeho nahradenie policajným vyšetrovateľom (Untersuchungsleiter, Untersuchungsbeamte), ktorý by pracoval pod vedením štátneho zástupcu (prokurátora).¹⁴ No zdá sa, že reforma trestného konania v Rakúsku šla len s častí naznačeným smerom a reformný proces zostal nedokončený.¹⁵

Aj najširší a najvýznamnejší právny rámec Slovenskej republiky jednoznačne favorizuje v konaní o trestných činoch konanie pred súdom. Ústava Slovenskej republiky (č. 460/1992 Z.z. v znení neskorších ústavných zákonov) v čl. 50 ustanovuje, že „o vine a treste za trestné činy rozhoduje len súd.“ Súčasťou právneho poriadku Slovenskej republiky, ako členského štátu Rady Európy, je Dohovor (Rady Európy) o ochrane ľudských práv a základných slobôd. V ustanovení čl. 6 ods. 1 Dohovoru sa uvádza: „Každý má právo na to, aby bola jeho záležitosť spravodlivo, verejne a v primeranej lehote prerokovaná nezávislým a nestranným súdom, zriadeným zákonom, ktorý rozhodne o jeho občianskych právach, alebo záväzkoch alebo o oprávnenosti akéhokoľvek trestného obvinenia proti nemu.“ Podobnú dikciu obsahuje aj čl. 10 Všeobecnej deklarácie ľudských práv, prijatá Valným zhromaždením OSN dňa 10. novembra 1948.

Aký teda má byť vzťah medzi predsúdny (prípravným) konaním a konaním na súde?

V tejto súvislosti je vhodný aj krátky exkurs do našej (rozumej česko-slovenskej) nedávnej minulosti. V učebnici Československé trestné konanie z r. 1977 sa v rámci vymedzenia účelu prípravného konania hovorí o týchto základných úlohách (funkciách) prípravného konania:

„1. Úloha obstaráť podklad pre rozhodnutie, či sa má podať obžaloba, a teda či sa má vecou zaoberať súd, alebo či sa má od ďalšieho trestného konania upustiť.

2. Ak sa vec odovzdáva súdu, potom ju treba v prípravnom konaní objasniť

¹⁴ Pozri Miklau, R. – Szymanski, W.: Strafverfahrenreform und Sicherheitsbehörden – eine Nahestelle zwischen Justiz und Verwaltungsgesetz. In: Festschrift für Franz Pallin. Wien 1989, s. 249 – 282.

¹⁵ Porovnaj Schwaighofer, K.: Die neue Strafprozessordnung. Wien: Facultas Verlags und Buchhandels AG. 2008, s. 17 až 30

v rovnakom rozsahu, v akom ju treba objasniť na hlavnom pojednávaní. V tomto prípade je úlohou prípravného konania dať súdu úplný a všestranný prehľad okolností významných pre rozhodnutie o veci samej (teda o trestnom čine, páchatelovi, treste a ochrannom opatrení) i o nároku poškodeného na náhradu škody a prehľad potrebných dôkazov.

3. V prípravnom konaní treba napokon odhaliť príčiny trestnej činnosti a podmienky, ktoré umožnili alebo uľahčili jej spáchanie, urobiť opatrenia na ich odstránenie, a tak predísť podobnej trestnej činnosti v budúcnosti.¹⁶

Takto široko až bezbreho ponímané úlohy prípravného konania sú z pohľadu dnešných názorov už nereálne a neprijateľné. Treba ich chápať ako produkt vtedajších čias, podmienených nielen vtedy platnou procesnou úpravou a prevládajúcimi odbornými názormi, ale aj politickou situáciou a vládnuou ideológiou. Dôkazom zásadných zmien názorových zmien na riešenie tejto otázky, ktoré pramenia zo zmenenej momentálne platnej procesnej úpravy, sú názory súčasných českých a slovenských procesualistov na všeobecné vymedzenie účelu a významu prípravného konania. Možno sa s nimi stretnúť najmä v súčasných učebniciach trestného práva procesného a monografiách zameraných na riešenie poslania trestného konania v demokratických podmienkach. Napríklad v českej učebnici trestného práva procesného z roku 2013, vypracovanej kolektívom autorov pod vedením J. Jelínka sa na margo všeobecného účelu prípravného konania uvádza, že „jeho účelom je, aby príslušné orgány čo najrýchlejšie v potrebnom rozsahu vyhľadali dôkazy na objasnenie všetkých základných skutočností dôležitých pre posúdenie prípadu vrátane osoby páchatela a následkov trestného činu. Výsledkom prípravného konania je buď podanie obžaloby, dojednanie dohody o vine a treste, alebo dočasné, či trvalé upustenie od ďalšieho stíhania.“¹⁷ V podobnom duchu je vymedzený účel prípravného konania aj v slovenskej učebnici trestného práva procesného vypracovanej kolektívom autorov pod vedením J. Ivora, a to tak, že „účelom prípravného konania je najmä zhromaždenie, preverenie a vykonanie dôkazov v takom rozsahu, aby trestná vec mohla byť v prípravnom konaní rozhodnutá orgánom činným v trestnom konaní, alebo aby bola predložená na rozhodnutie súdu. Prípravné konanie má vo vzťahu ku konaniu na súde v zásade predbežnú povahu.“¹⁸ K takto definovanému účelu prípravného konania sa jednoznačne prihlásil aj P. Šámal ešte v roku

¹⁶ Růžek, A. a kol.: Československé trestné konanie. Bratislava: Obzor. 1977, s. 204 – 205.

¹⁷ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní. 3. vydání. Praha: Leges, 2013, s. 494 a 495

¹⁸ Ivor, J. a kol.: Trestné právo procesné. Druhé, doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: Iura Edition. 2010, s. 557 a 558.

1999 tým, že sa jednoznačne stotožnil s názorom jednej z najvýznamnejších osobností československej a českej trestnej procesualistiky D. Císařovej, keď vo svojej monografii uviedol : „Účelom a zmyslom prípravného konania je preveriť oznámenie a podnety týkajúce sa údajných trestných činov, zistiť osobu, ktorá je podozrivá zo spáchania trestného činu a dôkazne preveriť, či podozrenie z trestného činu proti určitej osobe je odôvodnené do tej miery, aby bola podaná obžaloba a vec odovzdaná súdu. Len v tomto rozsahu je dokazovanie v prípravnom konaní odôvodnené a je v súlade so základnými zásadami trestného konania, ako sú zásada prezumpcie neviny a zásada bezprostrednosti a ústnosti, ktoré sa musia prejavíť v konaní na súde. Zároveň len takéto prípravné konanie vyhovuje aj ďalšej základnej zásade trestného konania, a to zásade zdržanlivosti a primeranosti“.¹⁹

Súčasná slovenská a česká trestno-procesná úprava a aj trestno-procesná teória sa teda priklonili k väčšinovým názorom československých procesualistov z nedávnej minulosti, ktorí účel prípravného konania napriek existujúcej procesnej úprave a aplikačnej praxi, favorizujúcej zásadný význam prípravného konania pre trestné konanie, videli v úlohe „zadovážiť podklad pre rozhodnutie, či má byť podaná obžaloba a vecou sa má zaoberať súd, alebo či má byť od ďalšieho trestného stíhania dočasne alebo definitívne upustené“.²⁰

V tejto súvislosti stojí za úvahu vziať do úvahy aj názor slovenského procesualistu Kordíka, ktorý na margo účelu a významu prípravného konania uviedol, že **„prípravné konanie, z pohľadu štádií trestného konania, má v širšom slova zmysle ako celok čo najdôkladnejšie zabezpečiť podklady pre rozhodnutie vo veci, v užšom význame je účelom prípravného konania zabezpečiť podklady pre hlavné pojednávanie, ergo dokazovanie v prípravnom konaní má vo vzťahu k dokazovaniu na hlavnom pojednávaní pomocnú úlohu.“**²¹

S vymedzením účelu a významu prípravného konania sa možno stretnúť aj v novších učebniciach trestného práva procesného. Jedno takéto stručné, ale výstižné vymedzenie znie „ účelom prípravného konania je čo najrýchlejšie obstaráť dôkazy potrebné pre rozhodnutie , či sa má podať obžaloba, prípadne návrh na schválenie dohody o vine a treste, alebo či má orgán činný v trest-

¹⁹ Porovnaj Šámal, P.: Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému. Praha: Codex Bohemia, 1999, s. 110

²⁰ Porovnaj Růžička, M.: Přípravné řízení a stadium projednání trestní věci v řízení před soudem. Praha: Lexis Nexis CZ. 2005, s. 31 a 125.

²¹ Kordík, M.: Trestné stíhanie vo veci vo vzťahu k obvinenému a poškodenému v trestnom konaní – súčasný stav a pripravovaná novela. In: Predsúdne konanie. Zborník príspevkov z celoštátneho seminára s medzinárodnou účasťou konaného dňa 25. septembra 2008. Bratislava: Akadémia PZ, s. 80.

nom konaní ukončiť trestné konanie v tomto štádiu niektorým z meritórnych rozhodnutí (napr. zastavením trestného stíhania, schválením zmiernu, podmiennečným zastavením trestného stíhania a pod.).²² Súčasná odborná spisba obsahuje aj iné špecifické vymedzenie účelu a významu prípravného konania, a to, že „v užšom význame je účelom prípravného konaní preveriť oznámenia a podnety o trestných činoch, zistiť osobu, ktorá je podozrivá zo spáchania trestného činu a dôkazne preveriť, či podozrenie zo spáchania trestného činu proti určitej osobe je odôvodnené do tej miery, aby bola podaná obžaloba, resp. návrh na dohodu o vine a treste a vec odovzdaná súdu. V širšom význame je účelom prípravného konania zabezpečiť podklady pre všetky rozhodnutia vo veci, ktoré podľa Trestného poriadku prichádzajú do úvahy“.²³

Zovšeobecnením všetkých spomínaných úvah možno dospieť k názoru, že **účel a význam prípravného konania je treba odvodiť od objektívneho vymedzenia jeho miesta v celkovej štruktúre reformovaného kontinentálneho modelu trestného konania. Určujúcim pri tom je to, kde sa tvorí základ pre meritórne rozhodnutie veci. Z tohto pohľadu potom nie je až tak dôležité v akom rozsahu je trestná vec objasňovaná v prípravnom konaní, ale rozhodujúce je, aký význam má dokazovanie v prípravnom konaní pre meritórne rozhodovanie už v tomto štádiu, ako aj pre konanie na súde, najmä pre hlavné pojednávanie.**

2. Problémy prípravného konania z pohľadu aplikačnej praxe

Prípravné konanie, ako obligatórne štádium trestného konania, je spojené aj s riešením problémov aplikačnej praxe, pričom medzi najzávažnejšie problémy patria problémy súvisiace s dokazovaním. V tejto súvislosti ide predovšetkým o stanovenie predmetu a rozsahu dokazovania, o prípustnosť dôkazov vykonaných po začatí trestného stíhania ale pred vznesením obvinenia konkrétnej osobe, ako aj o problémy súvisiace s možnosťou využitia dôkazov vykonaných v prípravnom konaní v konaní na súde.

Typickým príkladom takýchto aplikačných problémov prípravného konania sú možnosti využitia svedeckých výpovedí získaných výsluchmi v prípravnom konaní ako dôkazov v konaní na súde.

Podľa platnej úpravy sa výsluch osoby v procesnom postavení svedka

²² Šimovček, I., Szabová, E. a kol.: Trestné právo procesné, Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o. 2023, s. 202

²³ Ivor, J., Polák, P., Záhora, J. : Trestné právo procesné, II. Priebeh trestného konania, Bratislava: Wolters Kluwer, 2021, s. 39 a 40.

môže vykonať najskôr až v prípravnom konaní, to znamená po začatí trestného stíhania podľa § 199 ods. 1 Trestného poriadku. Ak však ide o výsluch svedka ako o neodkladný a neopakovateľný úkon, môže sa vykonať aj pred začatím trestného stíhania s tým, že orgán činný v trestnom konaní musí potom bezodkladne vydať uznesenie o začatí trestného stíhania s uvedením, že trestné stíhanie bolo začaté vykonaním výsluchu svedka ako neodkladným a neopakovateľným úkonom (§ 199 ods. 1 Trestného poriadku). Ideálna, takzvané procesne čistá situácia nastáva vtedy, ak sa všetky výsluchy svedka vykonávajú až po tom, čo sa začne trestné stíhanie podľa § 199 ods. 1 Trestného poriadku a súčasne sa vznesie obvinenie konkrétnej osobe podľa § 206 ods. 1 Trestného poriadku. V aplikačnej praxi sa s takouto situáciou možno stretnúť len v menšom počte prípadov. Vo väčšine prípadov začínajú orgány činné v trestnom konaní trestné stíhanie podľa § 199 ods. 1 Trestného poriadku a až následne, po získaní potrebných dôkazov, vznášajú obvinenie konkrétnej osobe podľa § 206 ods. 1 Trestného poriadku. Preto je v aplikačnej praxi pomerne častý jav, že sa v týchto prípadoch vykonávajú výsluchy svedkov po začatí trestného stíhania podľa § 199 ods. 1 Trestného poriadku, takzvané „po začatí trestného stíhania vo veci“, a teda pred vznesením obvinenia. V takýchto prípadoch sa ale vykonávajú výsluchy svedkov aj po vznesení obvinenia. Je potom bežné, že v prípravnom konaní v tej istej veci je časť svedkov vypočutá po začatí trestného stíhania a časť je vypočutá až po vznesení obvinenia. V tejto súvislosti vzniká v aplikačnej praxi opakovaný problém, či sú dôkazy získané výsluchom svedka (výsluchmi svedkov), vykonaným orgánmi činnými v trestnom konaní v prípravnom konaní v čase po začatí trestného stíhania ale pred vznesením obvinenia, prípustné²⁴ v konaní na súde (napríklad na hlavnom pojednávaní alebo na verejnom zasadnutí).

²⁴ Podľa Trestného poriadku je prípustným iba taký dôkaz, ktorý môže prispieť na náležité objasnenie veci a ktorý sa získal z dôkazných prostriedkov podľa Trestného poriadku alebo podľa osobitného zákona (§ 119 ods. 2). Podľa trestnoprávnej teórie sa prípustnosťou rozumie nevyhnutná vlastnosť dôkazu, charakterizovaná súladom medzi Trestným poriadkom, základnými zásadami trestného konania a prameňmi dôkazov (nositeľmi dôkazov, ako aj súladom medzi Trestným poriadkom, základnými zásadami trestného konania a metódami, prostriedkami a postupmi použitými na získanie informácií tvoriacich obsah dôkazu. – bližšie pozri Ivor, J. a kol.: Trestné právo procesné, Iura Edition, Bratislava, 2010, s. 443. Neprípustnosť dôkazov považuje trestnoprávna teória za širší pojem ako prípustnosť dôkazov. Neprípustnosť dôkazov zahŕňa nielen ich neprípustnosť z dôvodu ich nezákonnosti, ale aj neprípustnosť danú prameňom dôkazu a neprípustnosť z formálneho dôvodu časovej preklúzie predloženia dôkazov procesnými stranami na súd. – bližšie pozri Šimovček, I.: Prípustnosť dôkazov v trestnom konaní. In: Zborník príspevkov z celoštátnej konferencie s medzinárodnou účasťou „Teoretické a praktické problémy dokazovania – pocta prof. JUDr. Vladimírovi Mathernovi, DrSc. k 80. narodeninám, Bratislava, 2008, s. 257

K tomuto problému zaujali zásadné stanovisko Čentěš a Kolcunová. Podľa ich názoru zo zmyslu ustanovenia § 119 ods. 3 Trestného poriadku, ako aj zo zásady voľného hodnotenia dôkazov, formulovanej v § 2 ods. 12 Trestného poriadku, možno odvodiť požiadavku zákonnosti získania dôkazu. Získanie dôkazu zákonným spôsobom je potom základným predpokladom jeho prípustnosti aj v ďalšom priebehu trestného konania, respektíve v jeho ďalších štádiách. Začatie trestného stíhania podľa § 199 ods. 1 Trestného poriadku je východiskovou podmienkou, ktorá orgánu činnému v trestnom konaní umožňuje vykonávať dokazovanie podľa VI. hlavy Trestného poriadku (VI. hlava Trestného poriadku definuje jednotlivé dôkazné prostriedky, vrátane výsluchu svedka, a upravuje právne podmienky ich použitia – pozn. autora). V rámci dokazovania je orgán činný v trestnom konaní oprávnený vykonať aj výsluch svedka, a to ku skutku uvedenému v uznesení o začatí trestného stíhania. Zákonný spôsob výsluchu svedka predpokladá splnenie tak formálnych (procesných) podmienok, ako aj materiálnych (obsahových) podmienok (R 38/2003-I). Formálne, teda procesné podmienky výsluchu svedka sú upravené príslušnými právnymi predpismi, najmä Trestným poriadkom, konkrétne v ustanoveniach § 127 až 140 a primerane aj § 123 až 126. Splnenie formálnych (procesných) podmienok výsluchu svedka vyžaduje, aby orgán činný v trestnom konaní rešpektoval procesné podmienky ustanovené najmä Trestným poriadkom na vykonanie tohto dôkazného prostriedku (napr. poučenie svedka o jeho právach a povinnostiach, rešpektovanie práva svedka odoprieť výpoveď, zákaz výsluchu a podobne). V tejto súvislosti možno pripomenúť, že ak výsluch svedka nebol vykonaný v súlade s ustanoveniami Trestného poriadku (napríklad bolo opomenuté poučenie svedka), tento nedostatok nemožno napraviť tým, že pri ďalšom výsluchu tohto svedka, ktorý sa realizuje v súlade so zákonom, sa svedok iba odvolá na svoju skoršiu, procesne chybnú výpoveď, lebo táto ani na hlavnom pojednávaní nemôže poslúžiť ako dôkaz (R 34/1980, R 9/1985, R 81/2003). Splnenie materiálnych, teda obsahových podmienok výsluchu svedka vyžaduje, aby sa orgán činný v trestnom konaní pri vykonávaní tohto dôkazu zamerlal na zistenie skutočností súvisiacich s objasnením trestného činu. Tu treba zdôrazniť, že výsluch svedkov pred vznesením obvinenia podľa § 206 ods. 1 Trestného poriadku slúži najmä na to, aby sa zistila osoba páchatela skutku, kvalifikovaného ako trestný čin, pre ktorý bolo začaté trestné stíhanie podľa § 199 ods. 1 Trestného poriadku. Splnenie materiálnych (obsahových) podmienok výsluchu svedka po začatí trestného stíhania teda úzko súvisí s ustanovením § 206 ods. 1 Trestného poriadku, ktoré upravuje podmienky vznesenia obvinenia proti konkrétnej osobe zo skutku a trestného činu, pre ktorý sa vedie trestné stíhanie. Základný význam vznesenia obvinenia spočíva v tom, že sa začína vykonávať trestné stíhanie

konkrétnej osoby a určuje sa v ňom postavenie tejto osoby ako obvineného. Od okamihu vznesenia obvinenia (nastáva vydaním uznesenia o vznesení obvinenia príslušným orgánom činným v trestnom konaní – pozn.autora) možno vykonať vo vzťahu k obvinenému aj procesné úkony, ktorými sa zasahuje do jeho osobnej slobody. Z týchto dôvodov je nevyhnutné, aby orgán činný v trestnom konaní „na podklade trestného oznámenia alebo zistenia skutočností po začatí trestného stíhania, ktoré dostatočne odôvodňujú podozrenie, že trestný čin spáchala konkrétna osoba“ (§ 206 ods. 1 Trestného poriadku) bezodkladne vydal uznesenie o vznesení obvinenia. Odkladanie alebo posúvanie vznesenia obvinenia na neskorší čas, hoci sú už pre takéto postup splnené vyššie uvedené podmienky, je porušením ustanovenia § 206 ods. 1 Trestného poriadku a podstatnou chybou prípravného konania z hľadiska porušenia práva na obhajobu a zásady rovnosti strán, ktoré možno reálne naplniť len v procesnej situácii, keď sa vedie trestné stíhanie proti konkrétnej osobe (ZSP 4/2006). Na základe uvedených skutočností možno dospieť k záveru, že ak výsluch svedka po začatí trestného stíhania, ale pred vznesením obvinenia, spĺňa spomínané formálne a materiálne podmienky, má charakter dôkazu získaného zákonným spôsobom. Otázne naďalej však zostáva to, či takto vykonaný výsluch svedka je prípustný aj v súdnom konaní, najmä na hlavnom pojednávaní. Treba opätovne pripomenúť a zdôrazniť, že výsluchy svedkov pred vznesením obvinenia slúžia najmä na to, aby sa zistila osoba páchatela skutku a trestného činu, pre ktorý bolo začaté trestné stíhanie. Preto nie každý výsluch svedka je dôležitý pre ďalšie dokazovanie v súdnom konaní. Význam vznesenia obvinenia pre vykonávanie procesných úkonov, a teda aj pre vykonávanie jednotlivých dôkazných prostriedkov, spočíva aj v tom, že sa ním fakticky určuje predmet trestného konania. Obžalobu totiž možno podať len pre skutok, pre ktorý sa vznieslo obvinenie a súd môže rozhodovať len o skutku, ktorý je uvedený v obžalobnom návrhu. Podobne ako v prípade začatia trestného stíhania, aj v prípade vznesenia obvinenia je svedok vypočúvaný ku skutku. V praxi nie je neobvyklé, že svedok vypovedajúci k trestnej činnosti obvineného o nej vypovedá ucelene, bez toho, aby dôsledne odlišoval, k akému trestnoprávne relevantnému skutku tak robí.²⁵

Podľa judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva majú vnútroštátne justičné orgány postupovať tak, aby v priebehu celého trestného konania bolo minimálne aspoň raz poskytnuté obvinenému právo zaručené článkom č. 6 ods. 3 písm. d) Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd

²⁵ Citované podľa Čentěš, J. – Kolcunová, M.: Výsluch svedka v prípravnom konaní a jeho prípustnosť v súdnom konaní, In: Justičná revue č. 3/2010, s. 350 až 353

(ďalej len „dohovor“)²⁶, teda právo na kontradiktórny postup. Pre spravodlivé súdne konanie tak postačuje, aby bol výsluch svedka vykonaný v prítomnosti obvineného, resp. jeho obhajcu v konaní pred súdom, čím sa tento dôkaz vystavuje kritickej previerke (Van Mechelen a ďalší v. Holandsko, Ludi v. Švajčiarsko). Konzekvence z toho vyplývajúce však možno dôsledne uplatniť len v prípade svedkov, ktorí budú v konaní na súde, napríklad na hlavnom pojednávaní, bez problémov vypovedať. Avšak problematické sú tí svedkovia, ktorých výpoveď vyplývajúca z výsluchu vykonanom v prípravnom konaní by bola výlučným alebo rozhodujúcim dôkazom a je tu hrozba, že by v konaní na súde vypovedať z nejakých objektívnych dôvodov nemohli (zmena pobytu, odchod do zahraničia, smrť svedka a pod.) alebo by vypovedať zo zákonných dôvodov odmietli (uplatnenie práva odmietnuť výpoveď podľa § 130 ods. 1 Trestného poriadku), alebo by podstatne svoju výpoveď zmenili. V takejto situácii prichádza do úvahy riešenie predpokladané aj Trestným poriadkom a spočívajúce v tom, že sa zápisnica o výsluchu svedka z prípravného konania v konaní na súde v súlade s ustanovením § 263 Trestného poriadku prečíta. K takémuto vykonaniu dôkazu však môže prísť v konaní na súde len vtedy, ak bol výsluch svedka v prípravnom konaní vykonaný zákonným spôsobom z hľadiska formálneho aj materiálneho, teda v súlade s príslušnými ustanoveniami Trestného poriadku, a ak boli dodržané podmienky kontradiktórneho postupu. Podmienky kontradiktórneho postupu však môžu byť dodržané výlučne len v prípade, ak je výsluch svedka v prípravnom konaní vykonaný po vznesení obvinenia. Len vtedy sa môže reálne uplatniť právo obvineného, respektíve jeho obhajcu, sa podľa § 213 Trestného poriadku zúčastniť sa výsluchu svedka a mať možnosť sa k nemu vyjadrovať, popierať informácie vyplývajúce z výpovede svedka a kľásť mu otázky.²⁷

V aplikačnej praxi je polemizovanou otázkou aj výsluch svedka vykonaný pred vznesením obvinenia a potreba jeho zopakovania po vznesení obvinenia v súvislosti s možnosťou odmietnutia obžaloby a vrátenia veci prokurátorovi v rámci preskúmania obžaloby podľa § 241 ods. 1 písm. f) Trestného poriadku, respektíve v rámci predbežného prejednávania obžaloby podľa § 244 ods. 1 písm. h) Trestného poriadku. Dôvodom, aby súd odmietol obžalobu a vrátil v jednom aj v druhom prípade vec prokurátorovi, je zistenie závažných procesných chýb v prípravnom konaní, najmä porušenie práva na obhajobu ale-

²⁶ Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd publikovaný v oznámení FMZV ČSFR č. 209/1992 Zb., v znení doplňujúcich protokolov – pozn. autora

²⁷ Bližšie pozri Čentěš, J. – Kolcunová, M.: Výsluch svedka v prípravnom konaní a jeho prípustnosť v súdnom konaní, In: Justičná revue č. 3/2010, s. 358 až 361

bo ak zistí, že prokurátor nepredložil úplné spisy vrátane všetkých dôkazov zabezpečených v prípravnom konaní, že obžaloba nespĺňa náležitosti podľa § 235 Trestného poriadku, alebo že spolupracujúcej osobe boli poskytnuté nezákonné benefity.²⁸

Významným hľadiskom pri posudzovaní potreby zopakovania výsluchu svedka, ktorý bol vypočutý pred vznesením obvinenia, je nesporne, a to aj vzhľadom na uvedené skutočnosti, dôkazná hodnota²⁹ výsluchu konkrétneho svedka. Ak výsluch svedka (svedkov) nemá pre trestné konanie rozhodujúci význam v podobe usvedčenia alebo vyvinenia obvineného zo spáchania trestného činu (teda ak výpoveď svedka nemá jednoznačný charakter usvedčujúceho alebo oslobodzujúceho dôkazu), je jeho opakovanie po vznesení obvinenia bezpredmetné. Trestné kolégium Najvyššieho súdu SR prijalo v tejto súvislosti stanovisko, podľa ktorého platí, že ak je výpoveď svedka jediným usvedčujúcim dôkazom alebo vo významnej miere dôkazom rozhodujúcim, o ktorý chce prokurátor, ako nositeľ dôkazného bremena v konaní pred súdom oprieť obžalobu, je nevyhnutné takého svedka vypočuť až po vznesení obvinenia, alebo svedka vypočutého pred týmto úkonom opätovne vypočuť, a tak zachovať právo obvineného na obhajobu v rámci kontradiktórneho postupu.³⁰ Zároveň treba v tejto súvislosti uviesť, že v prípade opätovného výsluchu svedka nestačí, ak sa tento svedok iba odvolá na výpoveď z predchádzajúceho výsluchu a túto potvrdí. Svedok musí byť pri opätovnom výsluchu k predmetu výsluchu riadne vypočutý.³¹ Obžaloba prokurátora sa však môže opierať aj o výsluch svedka (svedkov), ktorý nebol v prípravnom konaní vykonaný kontradiktórnym spôsobom, ale len v prípade, ak tento výsluch nie je rozhodujúcim alebo výlučne jediným dôkazom usvedčujúcim obvineného a ak existencia iných usvedčujúcich dôkazov z prípravného konania zabezpečuje spoľahlivý podklad ďalšieho konania tak, ako to vyplýva z ustanovenia § 238 ods. 1 Trestného poriadku. Absencia takýchto dôkazov, za súčasného vykonania usvedčujúceho výsluchu svedka nekontradiktórnym spôsobom, odôvodňuje rozhodnutie súdu o odmietnutí obžaloby a vrátení veci prokurátorovi, a to bez

²⁸ Právny rámec pre poskytnutie zákonných benefitov je upravený v ustanovení § 33a Trestného poriadku

²⁹ Trestnoprávna teória nepracuje v tejto súvislosti s pojmom „dôkazná hodnota“, ale pracuje skôr s pojmom „závažnosť dôkazov“. Závažnosťou dôkazov sa rozumie ich priama alebo nepriama využiteľnosť pre zistenie skutkového stavu. Ak obsah dôkazu potvrdzuje alebo vyvracia okolnosť dôležitú pre rozhodnutie veci, je dôkazom závažným. Bližšie pozri Ivor, J., Polák, P. a Záhora, J.: Trestné právo procesné, I., Všeobecná časť, Bratislava: Wolters Kluwer, 2021, s. 484 a 485

³⁰ Stanovisko trestnoprávneho kolégia NS SR sp.zn. Tpj 63/2009, prijaté dňa 7. decembra 2009

³¹ Bližšie pozri Uznesenie NS SR sp.zn.: 1 Tošs 29/2008

ohľadu na pasívny postoj obvineného, prípadne jeho obhajcu, k dôkazom vykonaným v prípravnom konaní.³²

Vzhľadom na uvedené skutočnosti, ako aj vzhľadom na aktuálnu judikatúru, vzťahujúcu sa na problematiku, možno k otázke prípustnosti výsluchov svedkov v neskorších štádiách trestného konania, ktoré boli vykonané v jeho predchádzajúcich štádiách, vyjadriť nasledovné súhrnné zovšeobecnenie. „**Obžaloba v trestnej veci môže byť opretá o výpovede svedkov a iné dôkazy vykonané pred vydaním uznesenia o vznesení obvinenia, prípadne pred oznámením uznesenia o vznesení obvinenia jeho vyhlásením (§ 206 ods. 1 Trestného poriadku), ak k ich vykonaniu došlo po začatí trestného stíhania „vo veci“ podľa § 199 ods. 1 Trestného poriadku. Ak je však výpoveď svedka jediným usvedčujúcim dôkazom alebo vo významnej miere rozhodujúcim dôkazom, o ktorý chce prokurátor ako nositeľ dôkazného bremena v konaní pred súdom oprieť obžalobu, je nevyhnutné takéhoto svedka vypočuť až po vznesení obvinenia, respektíve svedka vypočutého pred týmto úkonom znovu vypočuť, a tak zachovať právo obvineného na obhajobu, teda v tomto prípade práva kontradiktórny postup. Výnimku z kontradiktórneho postupu predstavujú výpovede svedkov, ktoré majú podľa § 263 ods. 3 písm. b) Trestného poriadku charakter neodkladného alebo neopakovateľného úkonu. Taký charakter majú aj výpovede svedkov mladších ako osemnásť rokov (§ 135 ods. 1 a 2 Trestného poriadku). Ak obvinený po vznesení obvinenia sám alebo prostredníctvom obhajcu žiada zopakovať výsluchy iných svedkov, je na úvahe orgánov činných v trestnom konaní, aby po posúdení dôkaznej situácie vo veci rozhodli o potrebe vykonať kontradiktórny výsluch svedka. Na spravodlivé posúdenie a na kritickú previerku výpovede svedka stačí, ak je výsluch svedka vykonaný v prítomnosti obvineného alebo jeho obhajcu v konaní pred súdom“ (S 30/2010).**

Záver

Obidva základné modely trestného konania, reformovaný kontinentálny, ako aj angloamerický, majú svoje prednosti, ale aj miesta, ktoré sú objektívne spojené s problémami. Kontinentálny model trestného konania, ktorý tradične prevláda a ovplyvňuje charakter trestného konania v našich podmienkach, je založený na relatívnej samostatnosti jeho dvoch základných častí. Preto

³² Bližšie pozri Čentíš, J. – Kolcunová, M.: Výsluch svedka v prípravnom konaní a jeho prípustnosť v súdnom konaní. In: Justičná revue č. 3/2010, s. 356 až 358.

bude stále dominovať otázka vzťahu medzi týmito dvomi časťami . Je to tak aj napriek tomu, že problém vzťahu medzi prípravným konaním a následnými štádiami konania na súde je teoreticky vyriešený, respektíve riešiteľný. Zrejme podobná situácia je aj v súvislosti s aplikačnými problémami prípravného konania. Každá trestná vec sa v určitých bodoch podobá ale zároveň je aj individuálna. Preto napriek jednotným procesným pravidlám, podľa ktorých prípravné konanie v jednotlivých trestných veciach prebieha, je vždy daný priestor aj pre individuálny prístup vykonávania potrebných procesných úkonov. Záleží potom už len na odbornej erudícii a skúsenostiach orgánov činných v trestnom konaní do akej miery sú spôsobilé osobitosti konkrétnych trestných vecí zvládnuť. Zdá sa, že aplikačná prax vie svoje problémy analyzovať a na ne aj adekvátne reagovať. Dôkazom toho sú aj zovšeobecnené poznatky o možnostiach riešenia problémov aplikačnej praxe súvisiace s dokazovaním v prípravnom konaní, pertraktované v predchádzajúcom texte. Napriek týmto skutočnostiam sú legitímne odborné úvahy *de lege ferenda* ako inak riešiť procesnú úpravu prípravného konania, jeho organizáciu, ako aj vzťah prípravného konania ku konaniu na súde, a to najmä na základe riešenia predmetu a rozsahu dokazovania v prípravnom konaní, vrátane riešenia procesného charakteru dokazovania.

LITERATÚRA

1. Čentíš, J. – Kolcunová, M.: Výsluch svedka v prípravnom konaní a jeho prípustnosť v súdnom konaní. In: Justičná revue č. 3/2010, s. 348-363.
2. Gross, H.: Zur Frage der Voruntersuchung, Archiv für Kriminalanthropologie und Kriminalistik, zv. II, Wien 1903.
3. Ivor, J., Polák, P., Záhora, J. : Trestné právo procesné, I, Všeobecná časť, Bratislava: Wolters Kluwer ,2021, ISBN 978-80-571-0332-5, 596 s.
4. Ivor, J., Polák, P., Záhora, J. : Trestné právo procesné, II, Priebeh trestného konania, Bratislava: Wolters Kluwer ,2021, ISBN 978-80-571-0334-9, 496 s.
5. Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní. 3. vydání. Praha: Leges, 2013, ISBN 978-80-87576-44-1, 864 s.
6. Kordík, M.: Trestné stíhanie vo veci vo vzťahu k obvinenému a poškodenému v trestnom konaní – súčasný stav a pripravovaná novela, In: Predsúdne konanie. Zborník príspevkov z celoštátneho seminára s medzinárodnou účasťou konaného dňa 25. septembra 2008. Bratislava: Akadémia PZ, ISBN 978-80-8054-454-6, s. 77 – 85.
7. Miklau, R. – Szymanski, W.: Strafverfahrensreform und Sicherheitsbehörden – eine Nahstelle zwischen Justiz und Verwaltungsrecht. In: Festschrift für Franz Pallin, Wien 1989, s. 249 – 282.
8. Musil, J.: Funkce přípravního řízení, profesní profil a kvalifikační příprava policajního vyšetřovatele. In: Kriminalistika, 1994. č. 1. s. 60 až 73.
9. Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol.: Kurs trestního práva. Trestní právo procesní. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 1999.
10. Růžek, A. a kol.: Československé trestné konanie. Bratislava: Obzor. 1977.
11. Růžek, A. – Čiśařová, D.: Vztah přípravného řízení k hlavnímu líčení. In: Socialistická zákonost. 1968, č. 7, s. 424 – 432.

12. Růžička, M.: Veřejná žaloba a orgány konající přípravné řízení v ČR. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 2005, ISBN 80-7179-929-7, 769 s.
13. Růžička, M.: Přípravné řízení a stadium projednání trestní věci v řízení před soudem. Praha: Lexis Nexis CZ. 2005. ISBN 80-86199-93-2, 156 s.
14. Schwaighofer, K.: Die neue Strafprozess-ordnung. Wien: Facultas Verlags und Buchhandels AG. 2008, ISBN 978-3-7089-0208-1, 517 s.
15. Sotolář, A. a kol.: Ke koncepci rekodifikace trestního procesu. In: Právní praxe, 1996, č. 8 – 9,
16. Šámal, P.: Základné zásady trestního řízení v demokratickém systéme. Príručky MS ČR, sv. 53, SEVT, Praha 1992.
17. Šámal, P. a kol.: Přípravní řízení trestní. Praha: C.H.Beck. 1997, ISBN 80-7179-087-7, 991 s.
18. Waltoš, S.: Akcesorické funkce přípravného řízení. In: Právník. 1967, č. 6, s. 512 až 518.
19. Šimovček, I.: Prípustnosť dôkazov v trestnom konaní, In: Zborník príspevkov z celoštátnej konferencie s medzinárodnou účasťou „Teoretické a praktické problémy dokazovania – pocta prof. JUDr. Vladimírovi Mathernovi, DrSc. k 80. narodeninám, Bratislava, 2008, 978-89363-17-9, 304 s.
20. Šimovček, I., Szabová, E. a kol.: Trestné právo procesné, Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o. 2023, ISBN 978-80-7380-927-0, 438 s.
21. Rozhodnutie Ústavného súdu SR III. ÚS 2/12.
22. Rozhodnutie Ústavného súdu SR I. ÚS 58/01.
23. Stanovisko trestnoprávneho kolégia Najvyššieho súdu SR na zjednotenie výkladu zákona – sp. zn. Tpj 63/2009 zo dňa 7. decembra 2009.

Kontaktné údaje autora

prof. JUDr. Peter Polák, PhD.

Fakulta práva PEVŠ

Tomášikova 20

821 02 Bratislava

Slovenská republika

Mail: peter.polak@paneurouni.com

ÚČEL TRESTU V KONTEXTE UPLATŇOVANIA RESTORATÍVNEJ JUSTÍCIE

THE PURPOSE OF PUNISHMENT IN THE CONTEXT OF THE APPLICATION OF RESTORATIVE JUSTICE

prof. JUDr. Ingrid Mencerová, PhD.

Katedra trestného práva, kriminológie, kriminalistiky a forenzných disciplín,
Právnická fakulta UMB, Banská Bystrica

Abstrakt: O účele trestu vznikli mnohé filozoficko – právne a etické teórie, ktorých podstata bola vždy podmienená názormi na štát a právo. Vymedzenie účelu trestu v trestnom práve a v Trestnom zákone sa v priebehu historického vývoja mení. Restoratívna justícia predstavuje koncepciu, ktorá prináša aj nový pohľad na účel trestu.

Kľúčové slová: účel trestu, restoratívna justícia, alternatívne tresty.

Abstract: Many philosophical –legal and ethical theories arose about the purpose of punishment, the essence of which was always conditioned by opinions about the state and the law. The definition of the purpose of punishment in criminal law and in the criminal law changes in the course of historical development. Restorative justice represents a concept that also brings a new perspective on the purpose of punishment.

Key words: purpose of punishment, restorative justice, alternative punishments.

Úvod

Spôsob, akým spoločnosť reaguje na kriminalitu, je prejavom jej trestno-právnej uvedomelosti a podlieha vývoju reflektujúcemu zmeny filozofického myslenia a nazerania na páchatel'ov trestných činov a účel trestania.¹ Implementačný proces restoratívnej justície² v podmienkach Slovenskej republiky nevyhnutne prináša aj nové pohľady na účel trestu.

Restoratívnu justíciu možno chápať ako určitý koncept zaobchádzania s páchatel'om, odlišný od klasickej retributívnej (trestajúcej) justície. Nie je to však nejaký ucelený systém reakcie spoločnosti na trestnú činnosť v zmysle

¹ Vasilik, L.: Restorácia a rehabilitácia ako súčasť modernej trestnej justície (1. časť), s. 1. Dostupné na: <https://www.projustice.sk/trestne-pravo/restoracia-a-rehabilitacia-ako-sucast-modernej-trestnej-justicie-1>. [cit. 25.6.2024].

² Pojmu restoratívna justícia (z angl. restore -obnoviť, navrátiť do pôvodného stavu) sa v slovenskom preklade obsahovo zrejme najviac približuje spojenie obnovujúca alebo napomáhajúca spravodlivosť. Poznámka autora.

anglosaskej koncepcie trestnej justície, či kontinentálneho trestného procesu. Predstavuje skôr určitý paralelný systém pôsobiaci vedľa klasickej trestnej justície alebo v mnohých smeroch systém, ktorý trestnú justíciu dopĺňa. Koncepcia restoratívnej justície vychádza z predpokladu, že trestný čin je sociálny konflikt medzi dvoma, prípadne i viacerými jednotlivcami či skupinami, a preto je možné ho účinne riešiť iba za podmienky aktívnej participácie všetkých dotknutých osôb, t. j. obeť, páchatela a príslušného sociálneho spoločenstva. Aj v súčinnosti s inštitúciami formálnej trestnej kontroly je tu snaha obnoviť trestným činom narušený systém chránených hodnôt a sociálnych vzťahov.³ **Restoratívna justícia** je komplexný odborný prístup k vysporiadaniu sa spoločnosti s dopadmi spáchaného deliktu. Jej význam v hmotnoprávnej oblasti spočíva najmä v zavádzaní rôznych alternatív k nepodmienečnému trestu odňatia slobody.

1. Účel trestu a jeho vyjadrenie v Trestnom zákone

V priebehu dejín sa vyvinulo niekoľko zdôvodnení trestania. Ak sa pozrieme na krátku históriu trestného zákonodarstva u nás, zistíme, že sa menil nielen obsah účelu trestu ale aj spôsob jeho vyjadrenia v Trestnom zákone (ďalej aj TZ). Účelom trestu podľa § 17 TZ č. 86/1950 Zb. bolo zneškodniť nepriateľov pracujúceho ľudu, zabrániť páchatelovi v páchaní trestných činov a vychovať ho k tomu, aby sa dodržiavali pravidlá socialistického spoluzitia a pôsobil výchovne na ostatných členov spoločnosti. Účelom trestu podľa § 23 TZ č. 140/1961 Zb. (v pôvodnom znení) už bola ochrana spoločnosti pred páchatelmi trestných činov, zabránenie odsúdenému v ďalšom páchaní trestnej činnosti a vychovávanie ho k tomu, aby viedol riadny život pracujúceho človeka a tým výchovne pôsobil aj na ostatných členov spoločnosti. Po zmenách spoločenského a právneho systému v roku 1990 došlo k novelizácii ustanovenia § 23 TZ tak, že účelom trestu bolo chrániť spoločnosť pred páchatelmi trestných činov, zabrániť odsúdenému v ďalšom páchaní trestnej činnosti a vychovať ho k tomu, aby viedol riadny život a tým výchovne pôsobil na ostatných členov spoločnosti. Zároveň sa v § 23 ods. 2 TZ doplnilo, že výkonom trestu nesmie byť ponížená ľudská dôstojnosť.

Trestný zákon č. 300/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov už nemá explicitne vyjadrený účel trestu⁴, avšak v podstatných črtách bolo ustanove-

³ Tobiašová, L.: Koncept restoratívnej justície. In: Acta Facultatis Iuridicae XXVII. Bratislava, 2009, s. 431 – 434.

⁴ Súhlasíme s názormi odbornej verejnosti, že účel trestu ako dôležitý prvok trestnej politiky

nie predchádzajúcej úpravy premietnuté do § 34 Zásady ukladania trestov. Možno povedať, že len také trestanie, ktoré sleduje zákonom stanovený účel a súčasne je v súlade so zásadami trestania, možno považovať za zákonné a spravodlivé.⁵

V § 34 ods. 1 TZ je účel trestu vyjadrený nasledovne: *„Trest má zabezpečiť ochranu spoločnosti pred páchatelom tým, že mu zabráni v páchaní ďalšej trestnej činnosti a vytvorí podmienky na jeho výchovu k tomu, aby viedol riadny život a súčasne iných odradí od páchania trestných činov; trest zároveň vyjadruje morálne odsúdenie páchatela spoločnosťou.“* Okrem vnímania trestu ako nástroja pre morálne odsúdenie páchatela spoločnosťou a menej priameho vyjadrenia výchovného aspektu trestu sa účel trestu a jeho hodnotové nasmerovanie nezmenili. Účel trestu je aj naďalej koncipovaný ako súhrn čiastkových cieľov, v ktorých sa jednotne spája moment trestnej prevencie a represie. Vo vede trestného práva sa zásadne rozlišuje hlavný (konečný) účel trestu, ktorý spočíva v ochrane spoločnosti pred páchaním trestnej činnosti. Ochranná funkcia trestu priamo súvisí s ochrannou funkciou trestného práva, pretože zmysel existencie a prípadnej aplikácie noriem trestného práva je predovšetkým v tom, aby trestné činy boli páchané v čo najmenšej miere. Tento cieľ má sledovať aj trest, pričom jeho ďalšie účinky – individuálna represia, individuálna a generálna prevencia vyjadrujú prostriedky na jeho dosiahnutie.

Individuálna represia sa dosahuje tým, že trest má zabrániť páchatelovi v ďalšom páchaní trestnej činnosti, a to buď priamo alebo nepriamo. Priamo tým, že uloženým trestom sa má páchatelovi znemožniť (alebo aspoň sťažiť) opakovanie trestnej činnosti, hoci tieto opatrenia nemusia predstavovať absolútne garancie. Trest je právnym následkom za spáchanie trestného činu a obmedzuje páchatela na jeho právach v rôznej miere, rôznou intenzitou, primerane k závažnosti trestnej činnosti. Je veľmi krátkozraké v rámci represie vnímať trest odňatia slobody ako najúčinnější spôsob ochrany spoločnosti pred páchatelom, i keď izolácia páchatela vytvára pocit spoľahlivej ochrany. Trest odňatia slobody je však spojený s permanentnou organizáciou a kontrolou života odsúdeného, čo znižuje jeho schopnosti samostatne organizovať svoj život po návrate na slobodu. Problémom je aj fenomén tzv. väzenskej kriminality. Je známe, že v rámci výkonu trestu odňatia slobody môže páchatel získať nové kriminálne zručnosti, čo je z hľadiska účelu trestu kontraproduk-

štátu by mal byť zákonne a aj pre širokú verejnosť zrozumiteľne vyjadrený v samostatnom ustanovení. V dôvodovej správe k rekodifikovanému Trestnému zákonu nie je uvedené prečo zákonodarcia účel trestu subsumoval pod Zásady ukladania trestov. Poznámka autora.

⁵ Polák, P., Titlová, M.: Ukladanie trestov dospelým (účel a zásady) – slovenský pohľad. In: Grívna, T., Mulák, J. a kol. Symbióza trestného práva a kriminologie. K odkazu prof. Oto Novotného. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2022, s. 314.

tívne. Rovnako môže páchať trestnú činnosť priamo na pôde ústavu, alebo sa u odsúdených minimálne môžu prehľbiť maladaptívne vzorce správania. Nepriamo sa páchatelovi bráni v páchaní trestnej činnosti samotnou existenciou trestu v zákone, hrozbou jeho uloženia a výkonu, vedomím jeho neodvratnosti, alebo aj určitým špecifickým spôsobom výkonu niektorých trestov (ide o tzv. psychické zábrany a pôsobenie). Ideálny trest by mal u páchatela vyvolať také psychické prekážky, aby sa trestných činov viac nedopúšťal, čo sa dá dosiahnuť najmä vyvrátením pocitu beztrestnosti za spáchaný zločin, vyvolaním obavy z ďalšieho trestu, či len zbavením pocitu konformnosti pri páchaní trestnej činnosti. Riziko opakovania trestnej činnosti totiž spočíva okrem objektívnych kriminogénnych podmienok tiež v psychologickvej výbave páchatela, jeho psychických vlastnostiach a sklonochoch.⁶

Individuálnou prevenciou sa sleduje výchova páchatela k tomu, aby viedol riadny život, čo predstavuje pomerne náročný a v praxi nie vždy realizovateľný účinok trestu. Výchovný vplyv môže mať už samotná zábranná (represívna) funkcia trestu, pokiaľ si v dôsledku jej splnenia páchatel uvedomí škodlivosť ďalšieho páchania trestnej činnosti, dokáže zmeniť svoje negatívne postoje k záujmom chráneným zákonom a je schopný do budúcnosti rešpektovať platný právny poriadok. Samotné zabránenie páchaniu trestnej činnosti represívnou zločkou trestu mnohokrát nestačí, a preto je využívaná priamo výchovná zložka niektorých trestov, napr. v prípade podmieneného odsúdenia a podmieneného odsúdenia s probačným dohľadom, ďalej výchovná činnosť s odsúdenými v ústave na výkon trestu odňatia slobody, účasť záujmových združení pri výkone niektorých trestov a pod. Vhodné individuálne preventívne pôsobenie trestu podmieňuje následne aj efektívnu generálnu preventívnu funkciu.

Generálna prevencia spočíva vo výchovnom pôsobení trestu na ostatných členov spoločnosti a uskutočňuje sa prostredníctvom individuálnej prevencie. Ak sa trestom zabráni páchatelovi v ďalšej trestnej činnosti, dáva sa tým nepochybne najavo i ostatným členom spoločnosti, aké správanie je nežiaduce, proti čomu je zameraný Trestný zákon, a tak možno ovplyvňovať ich pozitívnu hodnotovú orientáciu. Trest má pôsobiť na spoločenské okolie páchatela, pretože i páchatel pôsobí trestným činom na svoje okolie. V rámci generálnej prevencie pôsobí trest len svojimi psychickými účinkami. Disproporcie vo vzájomnom vzťahu medzi generálnou a individuálnou prevenciou môžu viesť k nedostatočnému výchovnému pôsobeniu trestu, keď uložený trest nepovažuje za spravodlivý ani spoločnosť, ale ani páchatel, a to či už ide o trest príliš zhovievavý alebo prehnane prísny.

⁶ Gregor, M.: Účel trestu v slovenskom trestnom práve: § 34 ods. 1 Trestného zákona v optike právnej filozofie; *Justičná revue*, 76, 2024, č. 1, s. 17.

Nakoniec, vyjadrenie morálneho odsúdenia páchatela spoločnosťou zahŕňa negatívne právne aj etické hodnotenie páchatela a jeho činu. Prostredníctvom vyslovenia viny a uloženia trestu spoločnosť vyjadruje zavrhnutiehodnosť trestného činu, teda že páchatel vykonal čin protispoločenský a nemorálny.⁷

Jednotlivé zložky tvoriace obsah pojmu účel trestu nie sú samostatné. Tvoria jednotu, vzájomne sa dopĺňajú a podmieňujú. Keďže konečným účelom trestu je ochrana spoločnosti a spomenuté čiastkové ciele prostriedkami ako tento účel dosiahnuť, pri rôznych druhoch trestov sú jednotlivé zložky rôzne zastúpené. Zatiaľ čo pri treste odňatia slobody do popredia vystupuje najmä priama represia, pri podmienenom odsúdení s probačným dohľadom je výraznejšia ich výchovná zložka a nepriame represívne pôsobenie. Treba tiež zdôrazniť, že praktické napĺňanie účelu trestu závisí na mnohých faktoroch a často veľmi protichodných záujmoch, reflektujúcich v rôznej miere konkrétnu spoločenskú situáciu a najmä celkový stav kriminality ale aj verejnej mienky.

2. Uplatňovanie alternatívneho trestania a napĺňanie účelu trestu

Rekodifikácia trestného práva, ktorá bola zavŕšená prijatím Trestného zákona (zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov, ďalej aj TZ) priniesla výrazné zmeny v oblasti trestných sankcií. Išlo predovšetkým o zmenu filozofie ukladania trestných sankcií, v rámci ktorej sa kladie dôraz na individuálny prístup pri riešení trestných vecí na základe širokej možnosti využitia alternatívnych sankcií a odklonov tak, aby sa v čo najväčšej miere zaistila pozitívna motivácia páchatela. Zmenila sa hierarchia sankcií tak, aby v jej rámci bol trest odňatia slobody chápaný ako ultima ratio, a to najmä v prípade menej závažných trestných činov. Očakávalo sa, že alternatívne tresty znížia väzenskú populáciu a náklady na väzenský systém. Rovnako tak sa očakávalo, že diferencovanejší prístup k zaobchádzaniu s páchatelmi trestných činov ako aj prostredie, v ktorom páchatel alternatívny trest vykonáva, znížia predpoklady recidívy. Analýzy štatistických údajov o podiele alternatívnych trestov na celkovom počte uložených trestov⁸ sved-

⁷ Mencerová, I. a kol.: Trestné právo hmotné. Všeobecná časť. 3. aktualizované a prepracované vydanie. Šamorín: Heuréka, 2021, s.305.

⁸ Mencerová, I., Klátik, J.: Ukladanie trestov dospelým (aplikačné problémy) – slovenský pohľad. In: Gřivna, T., Mulák, J. a kol. Symbióza trestního práva a kriminologie. K odkazu prof. Oto Novotného. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2022, s. 339 – 342.

čia o tom, že premietnutie deklarovanej zmeny filozofie trestania do praxe je dlhodobý proces.

2.1 Podmienky pre výkon alternatívnych trestov

Vychádzajúc zo štatistických údajov je na mieste otázka, prečo súdy pri sankcionovaní páchatelov vo väčšej miere nevyužívajú alternatívne formy trestania. Často uvádzaným dôvodom sú práve pochybnosti o napĺňaní účelu trestu a o účinnosti alternatívneho trestania.⁹ I keď požiadavka na širšie uplatňovanie alternatívnych trestov je racionálna, súdy by pri rozhodovaní o výbere druhu trestu nemali byť pod tlakom prezentovanej potreby širšieho uplatňovania alternatívnych trestov bez akýchkoľvek analýz a výsledkov hodnotenia ich účinnosti, prípadne len pod tlakom potreby znižovania väzenskej populácie.

Alternatívne tresty majú svoje špecifiká pri napĺňaní účelu trestu. Očakáva sa od nich vyššia účinnosť trestného postihu, posilnenie individuálneho prístupu a postupné znižovanie recidívy. Z pohľadu páchatelov trestných činov možno hovoriť v kontexte alternatívnych trestov o spravodlivejšom, humánnejšom postihu a lepšom dosiahnutí individuálnych preventívnych účinkov. Z uvedeného je zrejmé, že alternatívne tresty majú potenciál naplniť účel trestu.

Treba tiež uviesť, že výkon alternatívneho trestania a napĺňanie uvedených očakávaní od alternatívnych trestov si vyžaduje nielen kvalitnú právnu úpravu podmienok ich ukladania a výkonu, ale aj efektívnu kontrolu plnenia rôznych povinností, obmedzení, ktoré sú súčasťou ich výkonu a dostatočný počet kvalifikovaných odborníkov, ktorí budú tieto činnosti zabezpečovať. Pokiaľ však nebudú vytvorené podmienky pre efektívny výkon alternatívnych trestov, pochybnosti o ich možnostiach naplniť účel trestu budú pretrvávajúť.

Inštitúciou, ktorá by mala vytvárať podmienky pre uplatnenie alternatívnych trestov je probačná a mediálna služba. Výkon probácie a mediácie upravuje osobitný zákon č. 550/2003 Z. z. o probačných a mediálnych úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Uplatnenie probácie by malo viesť k zvýšeniu účinnosti trestnej represie a k dosiahnutiu vyváženého pomeru medzi trestnou represiou a prevenciou. Význam probácie spočíva hlavne v diferencovanom prístupe k páchatelovi trestného činu a vo využití účinnejších

⁹ Mencerová, I.: Uplatňovanie alternatívnych trestov v aplikačnej praxi. In: Interpolis ,20 / eds. Dominika Cevárová, Tomáš Beňuška ... [et al.] 1. vyd. – Banská Bystrica : Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela – Belianum,2020,s.174-182.

prostriedkov na reakciu na spáchaný trestný čin, než je trest odňatia slobody. Podstatou probácie je konštruktívna metóda prevýchovy a iného pozitívneho ovplyvňovania správania sa páchatel'a trestného činu, ktorá je založená na vzájomnej kombinácii prvkov kontroly, pomoci a poradenstva. Páchatel' je ušetrený škodlivých dôsledkov výkonu trestu odňatia slobody. Probáciu nemožno chápať ako prejav rezignácie na splnenie účelu trestu, alebo ako zmiernenie trestnej represie a zhovievavý postoj k páchatel'ovi trestného činu. Jej význam spočíva v diferencovanejšom prístupe a zaobchádzaní s páchatel'mi rôznych trestných činov. Autorita probačných a mediačných úradníkov je odvodená od autority súdu, preto nie je možné zamieňať ich činnosť s prácou sociálnych pracovníkov, aj keď niektoré ich postupy a metódy majú podobný charakter. Z podstaty probácie sa dá odvodiť aj jej základné zameranie. Práca probačného úradníka smeruje nielen k realizácii dohľadu súdu, ale najmä k starostlivosti o páchatel'a k pomoci v jeho problémoch s cieľom posilnenia jeho schopnosti bezkonfliktného spôsobu života v spoločnosti a pozitívneho vzťahu k prostrediu v ktorom žije, prípadne schopnosti nájsť nové prostredie, ktoré ho nebude negatívne ovplyvňovať vo vzťahu k trestnej, či inej protispoločenskej činnosti.¹⁰

Probačný a mediačný úradník má nezastupiteľné miesto pri ukladaní alternatívnych trestov. Sudca alebo prokurátor môže poveriť probačného a mediačného úradníka získaním informácií o obvinenom, ktoré potom môžu slúžiť pre rozhodovanie, kde probačný a mediačný úradník podá správu, v ktorej sa vyjadrí k vhodnosti či nevhodnosti uloženia alternatívneho trestu, uloženia primeraných obmedzení a povinností aj s ohľadom na ich vykonateľnosť v súvislosti s osobnostnými potrebami, možnosťami obvineného alebo poškodeného, pričom svoje návrhy podrobne odôvodní.

Vzhľadom na význam probácie je potrebné analyzovať nedostatky jej výkonu. Otázne však je efektívne nastavenie výkonu probácie, ktorého limitom je predovšetkým adekvátne finančné zabezpečenie.

2.2 Účel trestu a nové výzvy pre výkon trestu odňatia slobody

Do ústavov na výkon trestu odňatia slobody súdy posielajú cez 15 % odsúdených, čo pri celkovom počte odsúdených znamená každoročne značný nárast odsúdených vo väzenských zariadeniach. S poukazom na prehľad vývoja počtu odsúdených v ústavoch na výkon trestu odňatia slobody Slo-

¹⁰ Dôvodová správa k Zákonu č. 550/2003 Z. z. o probačných a mediačných úradníkoch a o zмене a doplnení niektorých zákonov. Dostupné na internete: <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=456163> [cit. 25.6.2024].

venská republika patrí dlhodobo medzi krajiny Európskej únie s najvyšším počtom väznených osôb na 100 tis. obyvateľov.¹¹ Príčiny preplnenia väzníc v podmienkach Slovenskej republiky sú kombináciou viacerých faktorov. Vo všeobecnosti však možno konštatovať, že pokiaľ bude verejnosť vnímať ako prioritnú úlohu väznenstva trestanie páchatel'ov trestných činov a nie ich nápravu a resocializáciu a pokiaľ sa takéto nastavenie spoločnosti nezmení, pravdepodobne nebude ani dostatočná politická vôľa na systémové zmeny trestnej politiky vzťahujúcej sa na výkon trestu odňatia slobody, ktoré by viedli k naplneniu restoratívnej justície aj v tejto oblasti.¹²

Ak sledujeme napĺňanie účelu trestu, je dôležité, aby väzenský systém nezabezpečoval iba dočasné obmedzenie slobody pohybu osôb právoplatne odsúdených za spáchanie trestného činu, ale aby vytváral aj podmienky na spravodlivé vysporiadanie sa s následkami trestného činu a cieľavedomú prípravu odsúdených na život po prepustení. Zbor väzenskej a justičnej správy pripravil novú Konceptiu väznenstva Slovenskej republiky na roky 2021 až 2030¹³, ako základného strategického materiálu udávajúceho smerovanie väznenstva v SR v nasledujúcej dekáde. Východiskami pri tvorbe tohto základného dokumentu pre činnosť zboru v nasledujúcom období bolo vyhodnotenie splnenia zámerov a cieľov z minulosti, súčasného stavu a potrieb slovenského väznenstva. Väznenstvo v Slovenskej republike stojí aj v kontexte nadnárodných záväzkov a integračných procesov v rámci Európskej únie pred mnohými úlohami. Okrem trestajúceho aspektu väzenia je potrebné vyvinúť úsilie na úspešnú prípravu na prepustenie a sociálnu reintegráciu bývalých väzňov. Je potrebné ponúkať väzňom zmysluplné činnosti, rozvíjať ich praktické zručnosti, napríklad vzdelávacie školenia alebo pracovné príležitosti a poskytnúť im tak nástroje na bezúhonný život po odpykaní trestu. Odsúdení by mali mať možnosť pracovať, študovať alebo absolvovať školiaci program, čím sa zabezpečí lepšie využitie času a príprava na ich opätovné začlenenie do spoločnosti. Dôležitá je aj spolupráca s rodinami páchatel'ov a ich priamym sociálnym prostredím.

¹¹ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Prison_statistics [cit. 25.6.2024].

¹² Griger, J., Lorko, J. 2018. Môže za preplnenosť väzníc len rozhodovacia činnosť súdov? In Mílniky práva v stredoeurópskom priestore 2018: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2018, s. 416 – 423.

¹³ LP/2021/688 Konceptia väznenstva Slovenskej republiky na roky 2021 až 2030. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/legislativne-procesy/SK/LP/2021/688> [cit. 25.6.2024].

3. Restoratívna justícia a účel trestu

Najväčší význam restoratívnej justície v hmotnoprávnej oblasti spočíva v zavádzaní alternatív k nepodmienečnému trestu odňatia slobody. Treba ale zdôrazniť, že alternatívne tresty nie sú synonymom restoratívnej justície. Restoratívna justícia nie je len o **podpore ukladania alternatívnych trestov ako náhrady za trest odňatia slobody**. Vyžaduje si realizáciu restoratívneho procesu medzi páchateľom a obeťou, prípadne inou osobou, inštitúciou či komunitou, ktoré boli spáchaním trestného činu dotknuté na právach alebo integrite s cieľom dosiahnuť restoratívny výsledok, t. j. uvedomenie si následkov činu, oľutovanie činu, náhradu škody. Uplatňovanie princípov restoratívnej justície tak prináša aj nové pohľady na účel trestu.

V dôvodovej správe k novele Trestného zákona č. 40/2024 Z. z.¹⁴ sa uvádza: *„Znovuzačlenenie do spoločnosti je dôležitým cieľom trestov nespojených s odňatím slobody, pričom platí, že uložené alternatívne tresty alebo opatrenia musia mať pre páchateľa čo najväčší zmysel, a mali by prispievať k osobnému a sociálnemu rozvoju páchateľa. Tresty nespojené s odňatím slobody sa ukladajú a vykonávajú so snahou rozvíjať páchateľov zmysel pre zodpovednosť voči spoločnosti a osobitne voči obeť.“*¹⁵

Alternatívne tresty majú potenciál nielen výraznejšie prispievať k prevýchove páchateľa, ale plniť aj reštitučnú a kompenzačnú funkciu vo vzťahu k poškodenému a celej spoločnosti. A tak sa aktuálnou stáva aj otázka, či možno chápať náhradu škody vo vzťahu k poškodenému ako jednu z foriem účelu trestu. V dôsledku fenoménu „privatizácie trestného práva“ sa vo všeobecnosti trestné právo vracia k svojej pôvodnej stredovekej podstate (samozrejme, s plným rešpektovaním zásady humanizmu a ľudských práv), keďže trestné právo v tom čase plnilo predovšetkým reintegračnú funkciu (obnovenie vzťahu medzi páchateľom a obeťou, začlenenie páchateľa do spoločnosti), a najmä reštitučnú funkciu (náhradu škody vo vzťahu k poškodenému). V súčasnosti sa napokon otvorene hovorí o oslabení funkcií štátu v oblasti výkonu trestnej spravodlivosti a ich delimitovaniu na iné subjekty.¹⁶

V už spomínanej novele Trestného zákona č. 40/2024 Z. z. bola v Zásadách ukladania trestov v § 34 ods. 4 doplnená povinnosť súdu prihliadať pri ukladaní trestu aj na práva a právom chránené záujmy osôb poškodených trestným činom, ako aj osôb, ktoré boli dotknuté škodlivým následkom trestného

¹⁴ Rozhodnutím Ústavného súdu SR sp. zn. PL ÚS 3/2024 zo dňa 28.02.2024 bola zatiaľ pozastavená účinnosť tejto novely Trestného zákona.

¹⁵ <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/29089/1>[cit. 25.6.2024].

¹⁶ Gregor, M.: Účel trestu v slovenskom trestnom práve: § 34 ods. 1 Trestného zákona v optike právnej filozofie; *Justičná revue*, 76, 2024, č. 1, s. 24.

činu. S ohľadom na princípy restoratívnej justície by ale bolo vhodnejšie, aby posilnenie práv obetí a ich právo na náhradu škody bolo obsiahnuté priamo v ustanovení § 34 ods. 1 TZ, ktoré vyjadruje účel trestu.

Záver

Ak chceme hovoriť o efektívnom dosahovaní účelu trestu s rešpektovaním princíпов restoratívnej justície, je potrebné sa zamerať na alternatívne tresty. Tie môžu do značnej miery napomôcť zvyšovaniu ochrany spoločnosti pred páchaním trestnej činnosti a rovnako tak aj prevencii kriminality. Nie sú to univerzálne tresty, ale majú veľký potenciál vo vzťahu k určitej skupine páchatel'ov a vo vzťahu k určitému okruhu trestných činov. Spôsob ich výkonu dáva ľuďom, ktorí sa dopustili trestnej činnosti, šancu odpykať si trest bez narušenia ich sociálnych vzťahov, bez negatívnych dopadov na ich rodinný, pracovný, či spoločenský život. Po odpykaní nepodmienečného trestu si odsúdení musia nanovo vytvárať vzťahy, hľadať uplatnenie. Tieto skutočnosti zvyšujú pravdepodobnosť opätovného páchania trestnej činnosti. Domnievame sa, že rozhodujúca cesta k vyššej efektivite sankcií, nespočíva v ich sprísňovaní či rozširovaní, ale v ich previazanosti s nadväzujúcimi opatreniami vo vzťahu k prostrediu, v ktorom sa sankcie uplatňujú a vykonávajú, prípadne v ktorom sa páchatelia po výkone trestu pohybujú. Len pri takomto komplexnom prístupe je možné dosiahnuť účinnejšiu a funkčnú sankčnú politiku.

Ústrednou témou trestnej politiky by nemal byť samotný inštitút trestu. Podstatné faktory, ktoré ovplyvňujú ďalšie kriminálne správanie páchatel'a omnoho viac súvisia s resocializačnou a reintegračnou zložkou trestu, ktorá musí byť prítomná tak pri výkone trestu vo väzení, tak aj v priebehu výkonu trestu na slobode. Je všeobecne známe, že najväčšie riziko pre opätovné spáchanie trestného činu po prepustení z výkonu trestu je v prvých troch až šiestich mesiacoch. V zahraničí sa práve na tento čas zameriava činnosť probačných domov, programových centier a iných špecializovaných zariadení, ktoré poskytujú efektívnu postpenitenciárnu starostlivosť. Vyškolení pracovníci v nich dohliadajú na čerstvo prepustených páchatel'ov a zároveň im pomáhajú v oblastiach, ktoré potrebujú po návrate na slobodu urgentne riešiť.

Efekt uložených sankcií je spravidla výrazne menší než vplyv rôznych faktorov pôsobiacich v prirodzenom sociálnom prostredí páchatel'a. Výskumy kriminálnej kariéry v tomto zmysle poukazujú najmä na význam niektorých životných udalostí, ktoré dokážu život páchatel'a zmeniť v pozitívnom zmysle a prispieť k jeho vlastnému rozhodnutiu v trestnej činnos-

ti nepokračovať. Intervencie štátu môžu byť najúčinnnejšie vtedy, ak sa im podarí tieto prirodzené životné procesy naštartovať, alebo urýchliť. Preto ak sa chceme snažiť znižovať kriminalitu, tak trestná politika sa nesmie obmedzovať len na oblasť trestania a je nevyhnutné rozšíriť diskusiu o vhodných opatreniach tiež do oblasti sociálnej politiky.¹⁷ Je potrebné vytvárať nástroje na podporu návratu väzňov do pracovného života s cieľom identifikovať pracovné príležitosti vzhľadom na miestne potreby a viesť neustály dialóg so zástupcami zamestnávateľov. Podnecovať zamestnávateľov ale aj súkromné spoločnosti k poskytovaniu odbornej prípravy väzňom s cieľom zamestnať ich po skončení výkonu trestu. Vytvárať stimuly pre zamestnávateľov, ktorí chcú zamestnať bývalých väzňov. Prospešné by bolo zriadenie kontaktných miest pre prepustených väzňov, ktoré by poskytovali informácie a podporu pri hľadaní práce, ako aj povinné a prísne kontrolované dialkovo vzdelávanie. Bez vytvorenia nadväznosti medzi ústavným a mimoústavným pôsobením nemožno očakávať zníženie recidívy. Vnútroštátne orgány by mali skúmať, do akej miery je obmedzenie osobnej slobody nápomocné pri riešení trestnej činnosti a do akej miery sú tí, ktorí sú prepustení, pripravení na opätovné začlenenie sa do spoločnosti a na to, aby viedli život bez páchania trestnej činnosti.

Realizovaním výskumov, popularizáciou významných zahraničných štúdií a publikovaním štúdií zameraných na vyhodnocovanie sankčnej politiky v SR sa nám snáď časom podarí zmeniť aj celospoločenský pohľad na problematiku trestania. Trvalá fascinácia trestami čoby predpokladaným „všielikom“ na kriminalitu, s ktorým sa stretávame ako u väčšiny politikov, tak aj verejnosti, je totiž tým posledným, čo racionálna kriminálna politika potrebuje. Je potrebné sa zamerať aj na verejné vysvetľovanie poslania a významu alternatívneho trestania. Bez pochopenia a podpory zmien v sankcionovaní páchatel'ov u širokej verejnosti, možno len ťažko očakávať výrazné zmeny v reálnom uplatňovaní nových trendov v sankčnej politike.

Slovenská republika by sa mala v budúcnosti jednoznačne uberať cestou širšieho aplikovania alternatívnych trestov, nielen kvôli úspore finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu, ale najmä z dôvodu aplikácie prvkov restoratívnej justície a jej vplyvu na spoločnosť. Akékoľvek snahy o skvalitnenie, resp. zefektívnenie trestnoprávneho postihu páchatel'a, však musia byť v súlade s myšlienkou, že nie prísnosť trestov odradí páchatel'ov od páchania trestných činov, ale zákonnosť trestu (v zmysle predvídateľnosti trestu za

¹⁷ Scheinost, M. – Válková, H. a kol.: Sankční politika a její uplatňování. (Teoretické a trestně-politické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí IV.) Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015, s. 118.

spáchaný trestný čin), úmernosť trestu a včasnú uloženie trestu (v čo najkratšom čase od spáchania trestných činov).¹⁸

LITERATÚRA

1. Gregor, M.: Účel trestu v slovenskom trestnom práve: § 34 ods. 1 Trestného zákona v optike právnej filozofie; *Justičná revue*, 76, 2024, č. 1.
2. Griger, J., Lorko, J. 2018. Môže za preplnenosť väzníc len rozhodovacia činnosť súdov? In: *Mílniky práva v stredo európskom priestore 2018: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2018.
3. Mencerová, I.: *Mnohosť trestnej činnosti*. Bratislava: C. H. Beck, 2013.
4. Mencerová, I. a kol.: *Trestné právo hmotné. Všeobecná časť. 3. aktualizované a prepracované vydanie*. Šamorín: Heuréka, 2021.
5. Mencerová, I.: Uplatňovanie alternatívnych trestov v aplikačnej praxi. In: *Interpolis '20 / eds. Dominika Cevárová, Tomáš Beňuška ... [et al.] 1. vyd.* – Banská Bystrica : Vydavateľstvo
6. Univerzity Mateja Bela – Belianum, 2020. Mencerová, I., Klátik, J.: Ukladanie trestov dospelým (aplikačné problémy) – slovenský pohľad. In: *Gřivna, T., Mulák, J. a kol. Symbióza trestného práva a kriminológie. K odkazu prof. Oto Novotného*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2022.
7. Polák, P., Titlová, M. : Ukladanie trestov dospelým (účel a zásady) – slovenský pohľad. In: *Gřivna, T., Mulák, J. a kol. Symbióza trestného práva a kriminológie. K odkazu prof. Oto Novotného*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2022.
8. Scheinost, M. – Váľková, H. a kol.: *Sankční politika a její uplatňování. (Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí IV.)* Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2015.
9. Tobiášová, L.: *Koncept restoratívnej justície*. In: *Acta Facultatis Iuridicae XXVII*. Bratislava, 2009.
10. Vasilik, L.: *Restorácia a rehabilitácia ako súčasť modernej trestnej justície (1. časť)*, s.1. Dostupné na: <https://www.projustice.sk/trestne-pravo/restoracia-a-rehabilitacia-ako-sucast-modernej-trestnej-justicie-1>.
11. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Prison_statistics.
12. <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/29089/1>.
13. LP/2021/688 *Koncepcia väznenstva Slovenskej republiky na roky 2021 až 2030*. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/legislativne-procesy/SK/LP/2021/688>.
14. *Dôvodová správa k Zákonu č. 550/2003 Z. z. o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov*. Dostupné na internete: <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=456163>.

Kontaktné údaje autora

prof. JUDr. Ingrid Mencerová, PhD.
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Právnická fakulta
ingrid.mencerova@umb.sk

¹⁸ Mencerová, I.: *Mnohosť trestnej činnosti*. Bratislava: C. H. Beck, 2013, s.109.

POŠKODENIE DOPRAVNÉHO ZARIADENIA V KONTEXTE § 288 TRESTNÉHO ZÁKONA¹

DAMAGE OF THE TRAFFIC FACILITY IN THE CONTEXT OF § 288 OF THE CRIMINAL CODE

doc. JUDr. Radovan Blažek, PhD.

Katedra trestného práva, kriminológie a kriminalistiky,
Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Abstrakt: Predmetom článku je kontroverzná téma vyvodzovania trestnej zodpovednosti za trestný čin poškodzovania a ohrozovania prevádzky všeobecne prospešného zariadenia v prípadoch poškodenia svetelného dopravného zariadenia. Búrliivú spoločenskú diskusiu na túto tému vyvolala udalosť z januára 2024, pri ktorej podpredseda parlamentu Andrej Danko poškodil semafor, ktorá sa však nakoniec obvinením neskončila. Táto udalosť vyvoláva otázku, či z teoreticko-právneho hľadiska v takýchto a obdobných prípadoch existuje dôvod na trestné stíhanie alebo nie.

Kľúčové slová: trestný čin, priestupok, všeobecne prospešné zariadenie, poškodzovanie a ohrozovanie prevádzky všeobecne prospešného zariadenia, materiálny korektív

Abstract: The topic of the article is controversial agenda of inferring criminal liability for the crime "damaging and endangering the operation of a generally beneficial facility" in cases of damage of the traffic light. Massive social debate on this topic was launched after the collision of the Vice-head of the parliament Mr. Andrej Danko, who damaged a traffic light in car accident. This case, however, did not end with the accusations in criminal proceedings. This act raises the question whether, from a theoretical-legal point of view, there is a ground for criminal prosecution in such and similar cases or not.

Key words: crime, administrative delict, generally beneficial facility, damaging and endangering the operation of a generally beneficial facility, material correction

Úvod

Dňa 12. januára 2024 takmer všetky médiá na Slovensku zverejnili správu o bizardnej udalosti v doprave, keď podpredseda parlamentu Andrej Danko narazil motorovým vozidlom do semaforu pre chodcov v bratislavskej Dúbravke a z miesta nehody navyše odišiel a nepočkal na príjazd polície.²

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-23-0645. This work was supported by the Slovak Research and Development Agency under the Contract no. APVV-23-0645.

² Danko pri nehode zdemoloval semafor, odhalila ho olejová stopa. Trafil som stĺp, no a čo, reagoval. Dostupné na: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/695699-danko-zdemoloval>

Po nehode sa hovorilo o trestnom stíhaní,³ k čomu aj v počiatočnej fáze vyšetrovania udalosti došlo: „Generálny prokurátor Maroš Žilinka informoval, že pre nehodu sa začne trestné stíhanie vo veci pre prečin poškodzovania a ohrozenia prevádzky všeobecne prospesného zariadenia.“⁴ Nakoniec sa však v marci 2024 rozhodlo, že sa skutok nebude riešiť ako trestný čin, ale ako priestupok: „Príslušník bratislavského krajského dopravného inšpektorátu rozhodol o postúpení trestnej veci vedenej pre prečin poškodzovania a ohrozenia prevádzky všeobecne prospesného zariadenia okresnému dopravnému inšpektorátu v bratislavskej Dúbravke.“⁵ Toto rozhodnutie vyvolávalo okamžite po jeho zverejnení pochybnosti o jeho správnosti, preto bolo uznesenie pod drobnohľadom dozorovej prokuratúry: „Závery uznesenia o postúpení veci, ktoré v piatok doručili okresnej prokuratúre, a súvisiaci spisový materiál vrátane znaleckého posudku prokuratúra preskúma.“⁶ Dozorová prokuratúra sa však s predmetným rozhodnutím stotožnila: „Prokuratúra sa stotožnila so záverom polície, že v prípade dopravnej nehody podpredsedu parlamentu Andreja Danku nejde o trestný čin, ale o skutok, ktorý by mohol byť priestupkom. Uznesenie o postúpení veci nadobudlo právoplatnosť dňa 25. marca 2024.“⁷

Keďže právna prax čelila podobným prípadom aj v minulosti a určite sa nejaké nové prípady vyskytnú aj v budúcnosti, ostáva otázkou právno-teoretickou, ako sa vysporiadať s obdobnými skutkami do budúcnosti, aby nedochádzalo k nerovnakému rozhodovaniu v obdobných veciach a ako posúdiť takéto prípady, či v rovine správneho práva alebo v rovine trestného práva. Keďže takýchto prípadov sa môže ešte udiť v budúcnosti pomerne veľa vzhľadom na nepredvídateľnosť udalostí v doprave, javí sa otázka korektného posúdenia týchto skutkov ako kľúčová.

-semafor-z-miesta-nehody-autom-odisiel-odhalila-ho-olejova-stopa/, zverejnené 12.1.2024, posledný prístup 12.7.2024.

³ Šéf SNS Andrej Danko sa priznal! Nafúkal po nehode so semaforom? Dostupné na: <https://www1.pluska.sk/spravy/z-domova/sef-sns-andrej-danko-prizna-nafukal-nehode-semaforom>, zverejnené 16.1.2024, posledný prístup 12.7.2024.

⁴ BRAXATORISOVÁ, K.: Danko po nehode do parlamentu neprišiel. Bude začaté trestné stíhanie, informoval Žilinka. Dostupné na: <https://www1.pluska.sk/spravy/z-domova/sef-sns-andrej-danko-prizna-nafukal-nehode-semaforom>, zverejnené 12.1.2024, posledný prístup 12.7.2024.

⁵ Dankovu nehodu budú ďalej vyšetrovať ako priestupok. Dostupné na: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/703190-dankovu-nehodu-budu-dalej-vysetrovat-ako-priestupok/>, zverejnené 15.3.2024, posledný prístup 12.7.2024.

⁶ Tamtiež.

⁷ Prokuratúra definitívne rozhodla, že v prípade Dankovej nehody nešlo o trestný čin. Hrozí mu maximálne pokuta. Dostupné na: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/705976-prokuratura-definitivne-rozhodla-ze-v-pripade-dankovej-nehody-neslo-o-trestny-cin-hrozi-mu-maximalne-pokuta/>, zverejnené 9.4.2024, prístup 12.7.2024.

1. Trestný čin poškodzovania a ohrozovania prevádzky všeobecne prospešného zariadenia

Skutkovú podstatu trestného činu poškodzovania a ohrozovania prevádzky všeobecne prospešného zariadenia nájdeme v ustanoveniach § 286 až 288 Trestného zákona.⁸ Kľúčovými ustanoveniami sú v tomto prípade § 286 TZ, ktorý ustanovuje trest za úmyselné konanie páchatela a § 288 TZ, ktorý rieši obdobné prípady, len s nedbanlivostným zavinením. V prípade dopravnej nehody nemožno hovoriť o úmyselnom zavinení, ale iba o zavinení z nedbanlivosti, preto do úvahy prichádza iba postih za nedbanlivostnú formu trestného činu podľa § 288 TZ: „Kto z nedbanlivosti ohrozí prevádzku všeobecne prospešného zariadenia podľa § 286 s výnimkou zvislej dopravnej značky zákazovej alebo príkazovej, potrestá sa odňatím slobody až na šesť mesiacov.“

Problémom uvedeného ustanovenia je skutočnosť, že § 288 TZ neobsahuje úplný opis objektívnej stránky trestného činu, ale používa odkaz na § 286 TZ a to najmä pri definícii, čo je všeobecne prospešné zariadenie. Podľa § 286 ods. 1 TZ: „Kto úmyselne ohrozí prevádzku

a) verejného telekomunikačného zariadenia, verejnej poštovej siete alebo prostriedku hromadnej prepravy alebo odstráni, alebo urobí neupotrebitel'nou zvislú dopravnú značku zákazovú alebo príkazovú,

b) ochranného zariadenia proti úniku znečisťujúcich látok,

c) energetického zariadenia alebo verejného vodovodu, alebo verejnej kanalizácie,

d) verejného ochranného zariadenia proti požiaru, povodni alebo inej mimoriadnej udalosti,

e) podmorského kábla alebo podmorského potrubia,

f) obranného alebo ochranného zariadenia proti leteckým a iným podobným útokom alebo ich následkom,

g) stavieb a zariadení slúžiacich lesnému hospodárstvu, alebo

h) podobného všeobecne prospešného zariadenia,

potrestá sa odňatím slobody na jeden rok až päť rokov.“

Ak si pozrieme výpočet „všeobecne prospešných zariadení“ v § 286 ods. 1 TZ, signalizačné zariadenie, t. j. ľudovo označované ako „semafor“, medzi nimi nenájdeme. Semafor je možné podradiť iba pod písmeno h) ako „podobné všeobecne prospešné zariadenie“. Takto formulovaná definícia je však značne široká, pretože samotný zákon presnú definíciu neobsahuje.

Je potrebné upriamiť pozornosť tiež na skutočnosť, že trestný čin podľa § 288 TZ je trestným činom nedbanlivostným, preto zároveň platia ustanov-

⁸ Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov, ďalej aj ako „Trestný zákon“ alebo „TZ“.

venia o zodpovednosti za nedbanlivostné zavinenie: „Trestný čin je spáchaný z nedbanlivosti, ak páchatel’

a) vedel, že môže spôsobom uvedeným v tomto zákone porušiť alebo ohroziť záujem chránený týmto zákonom, ale bez primeraných dôvodov sa spoliehal, že také porušenie alebo ohrozenie nespôsobí, alebo

b) nevedel, že svojím konaním môže také porušenie alebo ohrozenie spôsobiť, hoci o tom vzhľadom na okolnosti a na svoje osobné pomery vedieť mal a mohol.“⁹

Zároveň je potrebné zdôrazniť, že predmetný trestný čin je prečinom, pri ktorom platí aj tzv. materiálny korektív: „Nejde o prečin, ak vzhľadom na spôsob vykonania činu a jeho následky, okolnosti, za ktorých bol čin spáchaný, mieru zavinenia a pohnútku páchatel’a je jeho závažnosť nepatrná.“¹⁰

2. Podobné všeobecne prospešné zariadenie a judikatúra

Trestný zákon nikde nevymedzuje, čo sa rozumie pod pojmom „podobné všeobecne prospešné zariadenie“ v zmysle § 286 písm. h) TZ. Tento pojem je vysvetlený výlučne v odbornej literatúre: „Podobné všeobecne prospešné zariadenie je zariadenie, ktoré všeobecnou prospešnosťou zodpovedá povahe a významu zariadenia uvedeného v písm. a) až g). Za takéto zariadenie možno považovať napr. zabezpečovacie zariadenie na železničných prejazdoch (rampy, svetelná signalizácia).“¹¹ Táto definícia však zďaleka nie je a ani nemôže byť vyčerpávajúca, pretože životné situácie prinášajú natoľko veľkú rôznorodosť prípadov, že odpoveď na túto otázku dáva až samotná aplikačná prax. Preto uvádzame niekoľko poznatkov z rozhodovacej činnosti súdov Slovenskej republiky, čo považovali súdy za „podobné všeobecne prospešné zariadenie“ podľa § 288 TZ, resp. podľa § 286 ods. 1 písm. h) TZ.

Okresný súd Martin v trestnom rozkaze sp. zn. 3T/36/2023 zo dňa 15. decembra 2023 uznal obvineného vinným z trestného činu podľa § 288 TZ na skutkovom základe, že: „Dňa 04.09.2023 asi o 13:30 hod., viedol ako vodič nákladné motorové vozidlo značky zn. E. V., R.. Č.. X. po účelovej komunikácii zo smeru od smetiska z Y. Š. na smer do obce Y. Š., M. P. P., pričom ako prechádzal cez pravotočivú zákrutu cez železničné priečestie č. SP053 v blízkosti zastávky Y. Š., tak zadnou pravou časťou prívěsu zn. Y. R.. Č.. X. narazil do závery s výstražníkom, túto nárazom poškodil, čím spôsobil škodu spoločnosti Ž. D. O., J.E., T. X, XXX XX

⁹ Ust. § 16 TZ.

¹⁰ Ust. § 10 ods. 2 TZ.

¹¹ BURDA, E. – ČENTĚŠ, J. – KOLESÁR, J. – ZÁHORA, J. a kol.: *Trestný zákon II. Osobitná časť, komentár*. Praha : C. H. Beck 2011.

J. v zastúpení C.. W. T., L..XX.XX.XXXX, bytom L. Č.. XX, X., v sume 3.107,39 eur.¹²

Okresný súd Poprad v trestnom rozkaze sp. zn. 0T/153/2023 zo dňa 28. novembra 2023 uznal obvineného vinným okrem iného aj z trestného činu podľa § 288 TZ na skutkovom základe, že: „Dňa 25.11.2023 v čase o 22:40 hod., ako vodič viedol so súhlasom vlastníka, osobné motorové vozidlo továrenskej značky Škoda Fabia, evidenčného čísla D., po ceste 1/66 v smere jazdy od centra mesta D. na mesto E., počas toho ako unikal pred hliadkou polície, po tom čo nerešpektoval svetelné znamenie s príkazom na zastavenie dávané príslušníkom polície na pevnom stanovisku, kde pri odbočovaní vpravo na príjazdovú komunikáciu k prevádzke McDonald v smere od cesty 1/66 pri prejazde miernej pravotočivej zákruty v dôsledku toho, že neprispôbil rýchlosť jazdy vozidla svojim schopnostiam vyšiel s vozidlom na trávnatú plochu vyvýšeného ostrovčeka, kde **prednou časťou svojho vozidla narazil do elektrickej rozvodnej skrine, ktorú poškodil a prerušil tým prívod elektrickej energie k svetelným signalizačným zariadeniam na troch križovatkách na úseku cesty 1/66 v meste Poprad, kde bezprostredne po udalosti bol hliadkou Obvodného oddelenia Policajného zboru v Poprade podrobený dychovej skúške prístrojom AlcoQuant 6020 plus, evidenčného čísla A409660, ktorou v čase o 22.46 hod. dňa 25.11.2023 mu bola nameraná hodnota 0,49 mg/l alkoholu vo vydychovanom vzduchu, uvedeným konaním nedošlo k zraneniu osôb, ale bola ním spôsobená škoda na osobnom motorovom vozidle továrenskej značky Škoda Fabia, evidenčného čísla D., ktorého vlastníkom je F. B., narodený XX.X.XXXX, bytom D. vo výške 200 eur a škoda na elektrickej rozvodnej skrini patriacej spoločnosti Národná diaľničná spoločnosť, a.s., IČO: 35 919 001, so sídlom Dúbravská cesta 14, Bratislava vo výške 2.400 eur.**“¹³

Okresný súd Zvolen v trestnom rozkaze sp. zn. 0T/157/2023 zo dňa 15. novembra 2023 uznal obvineného vinným okrem iného aj z trestného činu podľa § 288 TZ na skutkovom základe, že: „Dňa 12.11.2023 v čase o 03:55 hodine, po predchádzajúcom požití návykovej látky, viedol ako vodič motorové vozidlo výrobnjej značky Audi A6, evidenčné číslo F., v meste Zvolen po ceste I. triedy, číslo 66 v smere jazdy do Banskej Bystrice, pričom na úrovni nákupného centra Hobby Express, v dôsledku neprispôsobenia rýchlosti jazdy svojim schopnostiam, vlastnostiam vozidla, stavu a povahe vozovky zišiel s vozidlom vpravo na ul. Obchodnú, kde **s vozidlom narazil do všeobecne prospešného zariadenia – svetelného dopravného značenia (semafor pre chodcov) a do zvislej dopravnej značky č. 202 – „Stoj, daj prednosť v jazde!**“ vlastníkom ktorých je spoločnosť KLM Zvolen RP a.s., so sídlom Karloveská 34, 84104 Bratislava, IČO:51154803, **následne s vozidlom narazil do stĺpa verejného osvetlenia, vlastníkom ktorého je Mesto Zvolen, so sídlom Zvolen,**

¹² Trestný rozkaz Okresného súdu Martin, sp. zn. 3T/36/2023 zo dňa 15. decembra 2023.

¹³ Trestný rozkaz Okresného súdu Poprad, sp. zn. 0T/153/2023 zo dňa 28. novembra 2023.

Námestie Slobody 22, IČO: 00320439, **pričom všetky tieto zariadenia znefunkčnil** a s vozidlom zastavil na stredovom deliacom ostrovčeku ul. Obchodnej, po čom bol na mieste kontrolovaný výjazdovou službou Okresného dopravného inšpektorátu vo Zvolene, ktorou bol vyzvaný, aby sa podrobil dychovej skúške prístrojom Alcotest 7510, výrobné číslo ARMF-0491, ktorým sa určí objemové percento alkoholu v krvi a ktorou mu bola dňa 12.11.2023 v čase o 04:18 hodine nameraná pozitívna hodnota 0,96 miligramu etanolu na liter vydychovaného vzduchu, prvou opakovanou dychovou skúškou vykonanou tým istým prístrojom a toho istého dňa v čase o 04:52 hodine mu bola nameraná pozitívna hodnota 1,09 miligramu etanolu na liter vydychovaného vzduchu, druhou opakovanou dychovou skúškou vykonanou tým istým prístrojom a toho istého dňa v čase o 05:29 hodine mu bola nameraná pozitívna hodnota 1,01 miligramu etanolu na liter vydychovaného vzduchu, čím svojím konaním spôsobil škodu pre spoločnosť KLM Zvolen RP, a.s., so sídlom Karloveská 34, Bratislava, IČO: 51154803, z titulu poškodenia svetelného dopravného značenia (semafor pre chodcov) vo výške 882,00 € a zvislej dopravnej značke č. 202 – „Stoj, daj prednosť v jazde!“ vo výške 247,50 € a pre Mesto Zvolen, so sídlom Zvolen, Námestie Slobody 22, IČO: 00320439, z titulu poškodenia stĺpu verejného osvetlenia vo výške 723,80 €, teda dopravnou nehodou spôsobil súhrnne škodu vo výške 1853,30 €.“¹⁴

Okresný súd Prešov v trestnom rozkaze sp. zn. 3T/38/2023 zo dňa 28. septembra 2023 uznal obvineného vinným z trestného činu podľa § 288 TZ na skutkovom základe, že: „Dňa 30.04.2023 v čase o 17.47 hod viedol ako vodič osobné motorové vozidlo zn. F. F., ev. č. G. XXX H. I. C., po ul. J. v priamom smere na ul. G., pričom v snahe aby nevstúpil do križovatky, keď to mal svetelnou signalizáciou zakázané, začal s vozidlom pred vstupom do križovatky prudko brzdiť, pričom s vozidlom vyšiel vpravo na ostrovček, kde svojou **prednou časťou vozidla narazil do stožiaru E. XX B. X, ktorý sa vytrhol z osadenia, došlo aj k poškodeniu 2 ks návěstidiel dopravných trojkomorových, a plastového pružného presvetleného majáka B. K., ktorý sa poškodil a vytrhol sa z betónového základu, dôsledkom čoho došlo k škode na uvedených zariadeniach, ktoré sú vo vlastníctve mesta C., vo výške 4.559,10 Eur s DPH.**“¹⁵

Okresný súd Galanta v trestnom rozkaze sp. zn. 5T/81/2022 zo dňa 15. novembra 2022 uznal obvineného vinným z trestného činu podľa § 288 TZ na skutkovom základe, že: „Dňa 04.09.2022 v čase o 05:00 h na 24,5 km cesty 1/75, v obci G. I. O.K. pred firmou Mecatube spôsobil s motorovým vozidlom zn. Audi A7, evidenčného čísla Q., dopravnú nehodu, pričom neprispôsobil rýchlosť jazdy svojim schopnostiam, čím porušil ust. § 16 ods. 1 zákona č. 8/2009 Z. z., následkom čoho nezvládol riadenie a v ľavotočivej zákrute zišiel mimo cesty vpravo a narazil do zvis-

¹⁴ Trestný rozkaz Okresného súdu Zvolen, sp. zn. 0T/157/2023 zo dňa 15. novembra 2023.

¹⁵ Trestný rozkaz Okresného súdu Prešov, sp. zn. 3T/38/2023 zo dňa 28. septembra 2023.

*lého dopravného značenia „Hlavná cesta“, čím spôsobil spoločnosti Slovenská správa ciest, Investičná výstavba a správa ciest, škodu vo výške 63,- EUR a následne **narazil do svetelného signalizačného zariadenia pred železničným priecestím č. SP DUSLO v katastri obce G. I. O., čím spôsobil škodu vo výške 3.251,20 EUR, pričom svetelné signalizačné zariadenie bolo poškodené a znefunkčnené.***¹⁶

Okresný súd Banská Bystrica rozsudkom sp. zn. 4T/59/2018 zo dňa 22. októbra 2018 uznal obvineného vinným okrem iného z trestného činu podľa § 288 TZ na skutkovom základe, že: „Dňa 02.02.2017 v čase okolo 13.20 h v K. K., na ulici Partizánska cesta, na svetelnej križovatke ciest č. 1/66 a č. III/2418, viedol, po ceste č. III/2418 v smere od cesty č. R do mestskej časti A., osobné motorové vozidlo zn. Škoda Fabia ev. č. K. XXX Y. tak, že nevenoval dostatočnú pozornosť situácii v cestnej premávke a jazdiac na signál zelenej farby pre jeho smer jazdy neumožnil bezpečný a plynulý prejazd vozidlu s právom prednostnej jazdy – špeciálnemu motorovému vozidlu Hasičského a záchranného zboru v Banskej Bystrici zn. Mercedes Šprintér ev. č. P. XXX Q., ktoré po ceste č. I/66, v smere od 2 5To/2/2019 centra mesta k budove bývalej cementárne, na signál červenej farby pre jeho smer jazdy, avšak so zapnutým zvukovým aj svetelným výstražným znamením, viedol B. K., nar. XX.XX. XXXX, v dôsledku čoho došlo k zrážke vozidiel, po ktorej bolo vozidlo ev. č. K. XXX Y. odrazené do semaforu pre smer jazdy od budovy bývalej cementárne do centra mesta, pričom došlo k jeho poškodeniu a to tak, že na semafore vypadali svetelné znamenia pre uvedený smer jazdy a došlo tiež k prepnutiu semaforu do núdzového režimu.“¹⁷

Okresný súd Košice I. v trestnom rozkaze sp. zn. 8T/2/2019 zo dňa 18. marca 2019 uznal obvineného vinným z trestného činu podľa § 286 ods. 1 písm. h) TZ na skutkovom základe, že: „V Košiciach dňa 25.7.2018 v čase medzi 0:37 až 0:39 hod. na križovatke ulíc Kuzmányho- Vojenská Poštová úmyselne **ohrozil prevádzku návěstidla cestnej svetelnej signalizácie (semafóra) tak, že pri prechádzaní po priechode pre chodcov cez ul. Kuzmányho od ul. Vojenskej smerom k ul. Poštovej, 13-krát kopol do tlačidla semafóra osadeného na ostrovčeku ul. Kuzmányho, na čo sa výskokom oboma rukami zavesil na kryt spodného svetla semafóra, ktoré v čase prevádzky vyžaruje zelenú farbu pre vozidlá prichádzajúce zo severu ul. Kuzmányho a odbočujúce vľavo na ul. Poštovú, pričom toto svetlo odtrhol z pôvodnej polohy a to ostalo visieť na elektrickom kábli, čím mestu Košice spôsobil celkovú škodu vo výške 210,16,- Eur.**“¹⁸

Okresný súd Trenčín v trestnom rozkaze sp. zn. 4T/109/2015 zo dňa 2. septembra 2015 uznal obvineného vinným z trestného činu podľa § 286 ods. 1

¹⁶ Trestný rozkaz Okresného súdu Galanta, sp. zn. 5T/81/2022 zo dňa 15. novembra 2022.

¹⁷ Rozsudok Okresného súdu Banská Bystrica, sp. zn. 4T/59/2018 zo dňa 22. októbra 2018.

¹⁸ Trestný rozkaz Okresného súdu Košice I., sp. zn. 8T/2/2019 zo dňa 18. marca 2019.

písm. h) TZ na skutkovom základe, že: „Dňa 27.06.2015 v čase okolo 04.10 hod. v Trenčíne na ulici Mládežníckej, časť K., na mieste začiatku mosta na K. smerom do mesta W. poškodil a znefunkčnil tam stojace prenosné svetelné signalizačné zariadenie (semafor) čiernej farby so značením Ardos takým spôsobom, že ho rukami zhodil do priekopy čím spoločnosti E. s.r.o., so sídlom W., M. XX, Z.: XX XXX XXX spôsobil škodu vo výške 400,- Eur.“¹⁹

Na základe vyššie uvedených rozhodnutí je zrejme, že slovenské súdy vo svojej rozhodovacej praxi na účel vyvodzovania trestnej zodpovednosti podľa § 288 TZ považujú akékoľvek dopravné signalizačné zariadenia alebo aj iné dopravné značenie, ktoré nie je zvislou zákazovou alebo príkazovou značkou, za „podobné všeobecne prospešné zariadenie“ v zmysle § 286 ods. 1 písm. h) TZ. Vo všetkých vyššie uvedených prípadoch však bolo vyvedenie trestnej zodpovednosti posudzované v kontexte porušenia iných právnych povinností (napr. požitie alkoholu pred jazdou, úmyselné konanie, nepri spôsobenie jazdy povahe vozovky a schopnostiam vodiča a pod.). V tomto kontexte teda samotné definovanie, či ide alebo nejde o „podobné všeobecne prospešné zariadenie“ nie je postačujúce na konštatovanie, či ide alebo nejde o trestný čin.

3. Zavinenie

Aj v prípade vyvedenia trestnej zodpovednosti za nedbanlivostný trestný čin je potrebné túto nedbanlivosť páchatelovi preukázať. Táto sa musí vyvodiť z príslušných dôkazov, ktoré potvrdia, že páchatel konal buď vo vedomej nedbanlivosti [§ 16 písm. a) TZ] alebo nevedomej nedbanlivosti [§ 16 písm. b) TZ]. Jeden aj druhý stupeň sa líšia stupňom vedomosti o možnom negatívnom následku páchatelovho konania.

Na vyvedenie trestnej zodpovednosti nestačí konštatovanie, že páchatel konal „z nedbanlivosti“, ale je potrebné, aby z konkrétnych dôkazov bolo možné vyvodiť, či konal vo vedomej alebo nevedomej nedbanlivosti, resp. aby bolo možné minimálne určitému jeho konaniu (alebo jeho časti) pripísať porušenie nejakej právnej povinnosti, z ktorej vyplýva príslušná sankcionovateľná zodpovednosť. Ak však dôkazy nepostačujú na takéto konštatovanie, je potrebné v zmysle zásady *in dubio pro reo* vyhodnotiť, že nedošlo k zavinenému konaniu páchatela.

V naznačenom skutkovom stave daného konkrétneho prípadu objasnenie okolností, za ktorých došlo ku spáchaniu skutku, bezprostredne po skutku

¹⁹ Trestný rozkaz Okresného súdu Trenčín, sp. zn. 4T/109/2015 zo dňa 2. septembra 2015.

nebolo možné, pretože podozrivý opustil miesto nehody. Z toho vyplýva, že v zmysle zásady *in dubio pro reo* je potrebné v trestnom konaní vychádzať aj z možnosti pre páchatela najpriaznivejšej, ktorá je tá, že k následku došlo nezavineným konaním páchatela, ak reálne okolnosti prípadu takúto možnosť pripúšťajú. Bez ohľadu na danú konkrétnu udalosť, každá udalosť v doprave môže mať príčinu aj v nezavinenom konaní osoby, napr. nečakané zdravotné problémy vodiča (infarkt, mozgová príhoda, iný fyziologický záchvat alebo nežiadúci prejav, ktorý neumožnil osobe v dostatočnej miere kontrolovať vozidlo), nečakané vonkajšie okolnosti (vytvorenie náhlej prekážky vodičovi chodcom, zvierateľom, padnutím veci na vozovku), nepredvídateľné poveternostné podmienky (prudký nápor bočného vetra, oslnenie vodiča zapadajúcim slnkom), prípadne konanie iných účastníkov premávky (nečakané oslnenie vodiča iným vozidlom) a pod.

Z uvedeného je potrebné vyvodiť, že aj negatívny následok v doprave nie je možné vždy pripísať ako následok nedbanlivostného konania a tento môže byť následkom aj nezavineneho konania a okolnosti vzniku negatívneho následku je potrebné vždy dôsledne prešetriť v každom jednotlivom prípade.

4. Vyvodzovanie prípadnej trestnej zodpovednosti

Pre vyvodenie trestnej zodpovednosti za trestný čin podľa § 288 TZ musí byť naplnená jeho objektívna stránka a zároveň subjektívna stránka.

Je potrebné konštatovať, že skutkové podstaty trestných činov podľa § 286 TZ a podľa § 288 TZ sa nelíšia len svojou subjektívnou stránkou, ale aj objektívnou stránkou. Zákonodarca vylúčil pri nedbanlivostnom zavinení (§ 288 TZ) zodpovednosť v prípade zvislej dopravnej značky zákazovej alebo príkazovej. Z takéhoto užšieho vymedzenia je zreteľné, že zákonodarca nepovažoval všetky všeobecne prospešné zariadenia uvedené v § 286 ods. 1 TZ za rovnocenné. Niektoré sú z pohľadu zákonodarcu menej významné, preto ich ochranu podľa § 288 TZ vylúčil.

Z uvedeného dôvodu je potrebné sa zamýšľať aj nad formuláciou § 286 ods. 1 písm. h) TZ, ktorý vymedzuje zariadenie v tomto písmene ako „podobné“, z čoho jasne vyplýva, že toto zariadenie musí byť „podobné“ niektorému inému zariadeniu uvedenému v písmenách a) až g).

Ak teda vychádzame zo znenia § 288 TZ, ktorý vylučuje určité zariadenia podľa § 286 ods. 1 TZ z ochrany podľa tohto ustanovenia, je potrebné aj bez opätovného explicitného vymedzenia týchto zariadení v § 288 TZ pristupovať k týmto zariadeniam tak, ako keby boli analogicky vymenované v § 288 TZ. Ak zákonodarca vylúčil z ochrany podľa § 288 TZ „zvislé značky záka-

zové a príkazové“, potom musia byť z ochrany podľa tohto ustanovenia vy-
lúčené aj zariadenia, ktoré sú „podobné“ zvislej zákazovej alebo príkazovej
značke.

V širšom kontexte je signalizačné zariadenie (semafor) tiež formou do-
pravného značenia:

„(1) V cestnej premávke sa používajú

- a) zvislé dopravné značky,
- b) vodorovné dopravné značky,
- c) dopravné zariadenia.

(2) Úprava cestnej premávky vykonaná dopravnými značkami a dopravnými za-
riadeniami je nadradená všeobecnej úprave cestnej premávky.“²⁰

Aktuálnou právnou úpravou účinnou od 1. apríla 2020 sa vypustilo usta-
novenia, ktoré považovalo svetelnú signalizáciu za nadradenú voči doprav-
ným značkám. Do 31. marca 2020 platil § 60 ods. 4 zákona č. 8/2009 Z. z.
o cestnej premávke v nasledovnom znení: „Pri riadení cestnej premávky do-
pravným zariadením sú svetelné signály nadradené dopravným značkám a ostatným
dopravným zariadeniam.“ S účinnosťou od 1. apríla 2020 sú zvislé dopravné
značky ekvivalentné a rovnocenné dopravným zariadeniam, teda aj svetelnej
signalizácií. Príkazové a zákazové značky majú v dopravnom značení regu-
lačnú funkciu, pretože ich cieľom je chrániť život, zdravie a majetok účastní-
kov cestnej premávky tým, že ich usmerňujú v tom, čo je a čo nie je dovolené
v cestnej premávke a majú za cieľ predchádzať dopravným nehodám a škod-
ovým udalostiam.

„Regulačné značky sa členia na

- a) značky o dávaní prednosti v jazde,
- b) **príkazové a zákazové značky,**
- c) značky o jazde po krajnici.“²¹

„Regulačné značky ukladajú účastníkom cestnej premávky príkazy, zákazy alebo
obmedzenia alebo im umožňujú výnimky zo všeobecných pravidiel cestnej premávky
(ďalej len „regulácia“).“²²

„(1) Dopravné zariadenia sa členia na

- a) **svetelné signalizačné zariadenia,**

²⁰ Ust. § 60 ods. 1 a ods. 2 zákona č. 8/2009 Z. z. o cestnej premávke a o zmene a doplnení nie-
ktorých zákonov v znení neskorších predpisov (v texte len „zákon č. 8/2009 Z. z. o cestnej
premvávke“).

²¹ Ust. § 2 ods. 3 vyhlášky Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 30/2020 Z. z. o doprav-
nom značení v znení vyhlášky Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 87/2022 Z. z.,
ktorou sa mení a dopĺňa vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 30/2020 Z. z.
o dopravnom značení (v texte len „vyhláška MV SR č. 30/2020 Z. z.“).

²² Ust. § 7 ods. 1 vyhlášky MV SR č. 30/2020 Z. z.

- b) vodiace zariadenia,
- c) výstražné zariadenia,
- d) parkovacie zariadenia,
- e) záchytné zariadenia,
- f) ostatné zariadenia.²³

(2) Svetelné signalizačné zariadenia sú zariadenia, ktorými sa dávajú svetelné signály.“

„Na riadenie cestnej premávky chodcov sa používajú svetelné signály červenej a zelenej farby v tvare chodca umiestnené za vozovkou, ktoré sú usporiadané vertikálne so signálom červenej farby hore a signálom zelenej farby dole.“²⁴

V kontexte vyššie uvedených ustanovení je pojem „regulácia“ a „riadenie“ *de facto* totožný, z čoho vyplýva, že funkcia zákazových a príkazových značiek na „reguláciu dopravy“ a funkcia svetelnej signalizácie na „riadenie dopravy“ je ekvivalentná, aj keď legislatívca použil v tomto prípade odlišné pojmy, ale z gramatického hľadiska rovnocenné.

V prípadoch signalizačných zariadení ide o zariadenia, ktoré majú *de facto* „zvýrazňujúcu“ povahu rovnakej funkcie ako príkazové a zákazové značky. V prípade vyradenia týchto zariadení z prevádzky (napr. z dôvodu technickej poruchy), sú tieto vždy nahradené príslušným zvislým dopravným značením, a ak ani to na danom úseku premávky nie je osadené, tak všeobecne platnými pravidlami platnými v cestnej premávke v zmysle zákonov a iných všeobecne záväzných právnych predpisov.

Z uvedeného vyplýva, že signalizačné svetelné zariadenia majú v prvom rade uľahčiť a urýchliť orientáciu účastníkov v doprave, avšak v prípade ich vyradenia z prevádzky sú vždy v doprave platné ďalšie príslušné ukazovatele, ktorými sa účastníci cestnej premávky musia riadiť (zvislé a vodorovné dopravné značenie, všeobecné pravidlá cestnej premávky).

Z uvedeného dôvodu vyradením takéhoto zariadenia z prevádzky nedochádza ku kompletnému narušeniu ďalšieho chodu cestnej premávky, ktorá je naďalej usmerňovaná inými pravidlami. V tomto smere zákazové a príkazové značky možno považovať za ekvivalentné zariadenia pre usmerňovanie dopravy, pretože ich poškodením alebo odstránením sa môžu výrazne zmeniť okolnosti napr. dania prednosti v jazde, čo môže zapríčiniť konfliktné pravidlá z rôznych privádzajúcich ciest do križovatky.

Takisto je potrebné prihliadnúť na skutočnosť, aký typ organizácie dopravy dané signalizačné zariadenie riadi a usmerňuje. Signalizačné zariadenie riadiace prejazd cez križovatku a upravujúce pravidlá dania prednosti v jaz-

²³ Ust. § 13 ods. 1 a 2 vyhlášky MV SR č. 30/2020 Z. z.

²⁴ Ust. § 20 ods. 1 vyhlášky MV SR č. 30/2020 Z. z.

de možno považovať za významnejšie ako zariadenie, ktoré je určené len na riadenie organizácie dopravy na priechode pre chodcov.

V kontexte vyššie uvedeného je potrebné uviesť aj § 4 ods. 1 písm. f) zákona č. 8/2009 Z. z. o cestnej premávke: *„Vodič je povinný dať prednosť chodcovi, ktorý vstúpil na vozovku a prechádza cez priechod pre chodcov, pritom ho nesmie ohroziť; to neplatí pre vodiča električky.“*

Z uvedeného vyplýva, že vodič vozidla je povinný dať prednosť chodcom na priechode pre chodcov aj v prípade, že na priechode pre chodcov nie je umiestnené svetelné signalizačné zariadenie. V tomto smere priechody pre chodcov so signalizačným zariadením majú len presne vymedzené časové úseky, kedy má chodec na priechode pre chodcov prednosť (v čase, keď na signalizačnom zariadení svieti signál „voľno“), zatiaľ čo v prípade priechodu pre chodcov bez signalizačného zariadenia má prednosť chodec v ktoromkoľvek čase a vodič, ktorý prichádza k priechodu pre chodcov po vozovke je povinný podľa § 4 ods. 1 písm. e) zákona č. 8/2009 Z. z. o cestnej premávke *„dbať na zvýšenú opatrnosť voči cyklistom a chodcom, najmä deťom, osobám so zdravotným postihnutím, osobitne voči osobám, ktoré používajú bielu palicu, a starým osobám.“* Vodič musí prispôbiť rýchlosť jazdy tomu, že na priechod pre chodcov môže vstúpiť chodec kedykoľvek a s touto možnosťou musí počítať.

Podradenie zariadenia pod „podobné všeobecne prospešné zariadenie“ v zmysle § 286 TZ na účely § 288 TZ by malo podliehať dôslednej analýze významu a funkcie tohto zariadenia a zohľadnenia nebezpečenstva pre spoločnosť, ktoré by mohlo byť vyvolané jeho poškodením alebo znefunkčnením. Podradenie akéhokoľvek zariadenia pod tento paragraf by teda nemalo byť paušálne a automatické bez zohľadnenia širších súvislostí.

Vzhľadom na dikciu ustanovenia § 288 TZ, ktoré je vo vzťahu k § 286 TZ reštriktívnejšie, sa javí ako nelogické, aby bolo prísnejšie chránené zariadenie, ktoré zákonodarca nedokázal v § 286 ods. 1 TZ jednoznačne vymedziť, než zvislé zákazové a príkazové značky, ktoré sú v § 286 ods. 1 TZ explicitne vymenované. Všetky zariadenia, ktorých ochranu zákonodarca považoval za najdôležitejšiu, už vymedzil v písmenách a) až g). Je možné konštatovať, že písmeno h) v tomto odseku má určitý subsidiárny charakter, keď sa snaží postihovať ohrozovanie prevádzky aj takých zariadení, ktoré v čase prijímania tejto právnej úpravy nebolo možné definovať konkrétnym vymedzením. Z uvedeného dôvodu ide o zariadenia takej povahy, ktoré majú až sekundárny charakter vo vzťahu k zariadeniam uvedeným v písmenách a) až g). Z tohto pohľadu možno význam týchto zariadení považovať za marginálny, keďže zákonodarca sa už snažil vymedziť známe dôležité všeobecne prospešné zariadenia ich explicitným vymenovaním v písmenách a) až g). Dôležitosť zariadení podľa písmena h) možno považovať za nižšiu, ako v ostatných

písmenách, kde zariadenia sú vymedzené explicitne. „Semafor“ je pomerne štandardné zariadenie, ktoré v čase prijímania uvedenej právnej úpravy bolo všeobecne rozšírené v Slovenskej republike, a teda zákonodarca mohol toto zariadenie vymedziť aj explicitne v tomto ustanovení, ak by bol zámer chrániť osobitne tieto zariadenia, čo však neurobil.

Z uvedeného vyplýva, že výklad zákona je potrebné robiť vždy v kontexte celej prijímanej právnej úpravy a v kontexte logiky súvisiacich ustanovení. Vyvodzovanie trestnej zodpovednosti za trestný čin podľa § 288 TZ s poukazom na § 286 ods. 1 písmeno h) TZ by malo byť vždy zároveň založené na vymedzení, ku ktorému všeobecne prospešnému zariadeniu má dané poškodené „podobné“ zariadenie najbližšie z písmen a) až g) v § 286 ods. 1 TZ. Iba „podobnosť“ týchto zariadení môže vyvolať trestnú zodpovednosť za § 286 ods. 1 písm. h) TZ a následne odvodene aj za § 288 TZ.

Ako bolo vyššie uvedené, svetelné signalizačné zariadenie (semafor) pre chodcov má najbližšie svojou povahou práve k zvislej zákazovej alebo príkazovej značke, ktorou ho možno aj nahradiť. Zákonodarca **explicitne** vyňal zákazové a príkazové značky z trestnej zodpovednosti podľa § 288 TZ. Z hľadiska logiky príslušných ustanovení je teda nelogické, ak ohrozenie „podobného všeobecne prospešného zariadenia“, ktoré má najbližšie práve „zákazovej alebo príkazovej značke“ má byť postihované podľa § 288 TZ, ak práve ohrozenie zákazovej alebo príkazovej značky je podľa tohto ustanovenia vyňaté z trestnej zodpovednosti. Na základe uvedeného možno považovať akékoľvek zariadenie explicitne neuvedené v písmenách a) až g) za zariadenia **nížšej dôležitosti**, pretože ich zákonodarca explicitne nevymedzil v § 286 ods. 1 TZ, ale ich podradil pod „ostatné“ bližšie nešpecifikované zariadenia.

Na základe uvedeného sa domnievame, že vyvodzovanie trestnej zodpovednosti v týchto prípadoch slovenskými súdmi (ako na to bolo poukázané v časti 2. tohto článku) nie je správne, pretože to nezodpovedá celkovej logike daných ustanovení a proporionalite postihu konania páchatel'a podľa stupňa závažnosti jeho konania.

Vyvodzovanie trestnej zodpovednosti za trestný čin podľa § 288 TZ by vždy malo reflektovať to, o aké „podobné všeobecne prospešné zariadenie“ sa jedná v prepojení na písmená a) až g) ustanovenia § 286 ods. 1 TZ, a ak ide o podobnosť so zákazovou alebo príkazovou značkou, aby trestná zodpovednosť podľa § 288 TZ **nebola** vyvedená, pretože úmysel zákonodarcu bol zrejmý – vyňať zákazové a príkazové značky z trestnej zodpovednosti podľa tohto ustanovenia a logicky aj všetky im „podobné všeobecne prospešné zariadenia“.

Naplnenie skutkovej podstaty tohto trestného činu nemôže byť odvodzované ani od hodnoty alebo zložitosti ohrozeného alebo poškodeného všeobec-

ne prospešného zariadenia, teda s poukazom na to, že „signalizačné zariadenie“ má väčšiu hodnotu ako „zákazová alebo príkazová značka“. Tento trestný čin je zaradený do šiestej hlavy osobitnej časti Trestného zákona medzi trestné činy „všeobecne nebezpečné“, t. j. objektom ochrany je v tomto prípade nie zariadenie z hľadiska jeho majetkovej hodnoty, ale z hľadiska jeho funkčnosti a plnenia určitej spoločenskej funkcie. V tomto smere treba teda prihliadnuť na to, aký závažný následok hrozí ohrozením alebo poškodením uvedeného zariadenia.

*„Priestupku sa dopustí ten, kto poškodí alebo neoprávnene zaberie verejné priestranstvo, verejne prístupný objekt alebo **verejnoprospešné zariadenie**.“²⁵*

Z uvedeného je zrejmé, že nie každé ohrozenie alebo poškodenie verejnoprospešného zariadenia (všeobecne prospešného zariadenia) je trestným činom a je potrebné prihliadať aj na ostatné okolnosti prípadu, t. j. na tzv. materiálny korektív a ďalšie skutočnosti, ktoré formujú závažnosť trestného činu a oddeľujú trestné činy od priestupkov. Pre posúdenie zariadenia ako hodného ochrany v zmysle § 288 TZ nie je možné vychádzať z jeho technického vymedzenia, ale je potrebné vždy prihliadať na jeho účel a funkciu, ktorú má toto zariadenie plniť. Treba zdôrazniť, že predmetný trestný čin je postihovateľný trestnou sadzbou odňatia slobody **do 6 mesiacov**. Z uvedeného vyplýva, ako to zdôraznili sudy pri svojej aplikačnej praxi, že nemožno opomenúť pri vyvodzovaní trestnej zodpovednosti aj fakt, že ide o najmiernejší trestný čin, pretože *„... je potrebné v prvom rade vychádzať zo závažnosti spáchaného trestného činu, ktorá je určená trestnou sadzbou ustanovenou pri jednotlivých skutkových podstatách trestných činov.“*²⁶

V tomto kontexte je obzvlášť dôležité práve pri trestných činoch s nízkymi trestnými sadzbami prihliadať na materiálny korektív podľa § 10 ods. 2 TZ. Materiálny korektív nie je fakultatívnym hľadiskom, ktoré sa má zohľadniť podľa vôle aplikujúceho subjektu, ale ide o **obligatórne pravidlo**, ktoré je vyjadrené úvodným návetím v § 10 ods. 2 TZ: *„nejde o prečin...“* Preto ak sú splnené podmienky na aplikáciu materiálneho korektívu, tento je nutné uplatniť a aplikovať.

Z uvedeného dôvodu by mala byť hranica materiálneho korektívu zohľadňovaná odlišne pri trestných činoch s nízkymi a s vyššími trestnými sadzbami, pretože aj tieto trestné sadzby vyjadrujú „stupeň závažnosti“ daného konania vyjadrený už priamo skutkovou podstatou trestného činu. Okolnosti v zmysle § 10 ods. 2 TZ, ktoré sa vyskytnú pri trestnom čine s nižšou trestnou sadzbou, by mali byť zohľadnené benevolentnejšie ako tie isté okolnosti, ktoré

²⁵ Ust. § 47 ods. 1 písm. g) zákona č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov.

²⁶ Rozsudok Krajského súdu v Bratislave, sp. zn. 3To 21/2021 zo dňa 8. júna 2021, str. 7-8.

sa vyskytnú pri trestnom čine s vyššou trestnou sadzbou. Zákonodarca totiž trestnou sadzbou už prednastavil určitý stupeň závažnosti daného konania, a preto aj individuálne posúdenie samotných okolností prípadu v zmysle § 10 ods. 2 TZ musí podliehať „korekcii“ po zohľadnení príslušnej trestnej sadzby.

Záver

Vyvodenie toho, či v obdobných prípadoch ako vyššie popisovanom prípade ide alebo nejde o naplnenie trestnej zodpovednosti za trestný čin, je vždy otázkou okolností konkrétneho prípadu. Len samotné vyhodnotenie či ide alebo nejde o „všeobecne prospešné zariadenie“ v konkrétnom prípade nepostačuje na vyhodnotenie, či ide alebo nejde o trestný čin. Je potrebné tiež zohľadniť zavinenie a materiálny korektív podľa § 10 ods. 2 TZ. Vo všeobecnosti sa však domnievame, že v zmysle vyššie naznačenej analýzy by si ustanovenie § 288 TZ vyžadovalo spresnenie pre svoju bezproblémovú a správnu aplikáciu a pre zabezpečenie určitosti danej právnej normy a právnej istoty adresátov, ktorým je táto právna norma určená.

LITERATÚRA

1. BRAXATORISOVÁ, K.: Danko po nehode do parlamentu neprišiel. Bude začaté trestné stíhanie, informoval Žilinka. Dostupné na: <https://www1.pluska.sk/spravy/z-domova/sef-sns-andrej-danko-prizna-nafukal-nehode-semaforom, zverejnené 12.1.2024>.
2. BURDA, E. – ČENTĚŠ, J. – KOLESÁR, J. – ZÁHORA, J. a kol.: *Trestný zákon II. Osobitná časť, komentár*. Praha : C. H. Beck 2011.
3. Danko pri nehode zdemoloval semafor, odhalila ho olejová stopa. Trafil som stĺp, no a čo, reagoval. Dostupné na: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/695699-danko-zdemoloval-semafor-z-miesta-nehody-autom-odisiel-odhalila-ho-olejova-stopa/, zverejnené 12.1.2024>.
4. Dankovu nehodu budú ďalej vyšetrovať ako priestupok. Dostupné na: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/703190-dankovu-nehodu-budu-dalej-vysetrovat-ako-priestupok/, zverejnené 15.3.2024>.
5. Prokuratúra definitívne rozhodla, že v prípade Dankovej nehody nešlo o trestný čin. Hrozí mu maximálne pokuta. Dostupné na: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/705976-prokuratura-definitivne-rozhodla-ze-v-pripade-dankovej-nehody-neslo-o-trestny-cin-hrozi-mu-maximalne-pokuta/, zverejnené 9.4.2024>.
6. Rozsudok Krajského súdu v Bratislave, sp. zn. 3To 21/2021 zo dňa 8. júna 2021.
7. Rozsudok Okresného súdu Banská Bystrica, sp. zn. 4T/59/2018 zo dňa 22. októbra 2018.
8. Šéf SNS Andrej Danko sa priznal! Nafúkal po nehode so semaforom? Dostupné na: <https://www1.pluska.sk/spravy/z-domova/sef-sns-andrej-danko-prizna-nafukal-nehode-semaforom, zverejnené 16.1.2024>.
9. Trestný rozkaz Okresného súdu Galanta, sp. zn. 5T/81/2022 zo dňa 15. novembra 2022.
10. Trestný rozkaz Okresného súdu Košice I., sp. zn. 8T/2/2019 zo dňa 18. marca 2019.
11. Trestný rozkaz Okresného súdu Martin, sp. zn. 3T/36/2023 zo dňa 15. decembra 2023.
12. Trestný rozkaz Okresného súdu Poprad, sp. zn. 0T/153/2023 zo dňa 28. novembra 2023.

13. Trestný rozkaz Okresného súdu Prešov, sp. zn. 3T/38/2023 zo dňa 28. septembra 2023.
14. Trestný rozkaz Okresného súdu Trenčín, sp. zn. 4T/109/2015 zo dňa 2. septembra 2015
15. Trestný rozkaz Okresného súdu Zvolen, sp. zn. 0T/157/2023 zo dňa 15. novembra 2023.
16. Vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 30/2020 Z. z. o dopravnom značení v znení vyhlášky Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 87/2022 Z. z., ktorou sa mení a dopĺňa vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 30/2020 Z. z. o dopravnom značení.
17. Zákon č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov.
18. Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.
19. Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov.
20. Zákon č. 8/2009 Z. z. o cestnej premávke a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Kontaktné údaje autora

doc. JUDr. Radovan Blažek, PhD.

Katedra trestného práva, kriminológie a kriminalistiky

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

radovan.blazek@flaw.uniba.sk

OCHRANA ZÁKLADNÝCH PRÁV A SLOBÔD V TRESTNOM KONANÍ V KORELÁCII S PRINCÍPMI PRÁVNEHO ŠTÁTU¹

PROTECTION OF FUNDAMENTAL RIGHTS AND FREEDOMS IN CRIMINAL PROCEEDINGS IN CORRELATION WITH THE PRINCIPLES OF THE RULE OF LAW

doc. JUDr. Ondrej Laciak, PhD.

Katedra trestného práva, kriminológie a kriminalistiky,
Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Abstrakt: Tento príspevok je zameraný na akcentovanie potreby ochrany základných práv a slobôd v trestnom konaní analyzujúc súvzťažnosť s princípmi právneho štátu. Rovnako sa v príspevku autor zamýšľa nad možnými riešeniami proti zasahovaniu štátu do základných práv a slobôd.

Kľúčové slová: ochrana základných práv a slobôd, trestné konanie, právny štát.

Abstract: This paper focuses on emphasizing the need to protect fundamental rights and freedoms in criminal proceedings, analyzing the correlation with the rule of law principles. In the same way, the author reflects on possible solutions against state interference in fundamental rights and freedoms.

Key words: protection of fundamental rights and freedoms, criminal proceedings, rule of law.

1. Právny štát

Podľa článku 12 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky „Základné práva a slobody sa zaručujú na území Slovenskej republiky všetkým bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vieru a náboženstvo, politické, či iné zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, majetok, rod alebo iné postavenie. Nikoho nemožno z týchto dôvodov poškodzovať, zvýhodňovať alebo znevýhodňovať.“ Základné práva a slobody nemajú ustálenú definíciu, ale vychádzajú z pozitívneho práva, teda platného práva, môžeme legálnu definíciu odvodiť z výpočtu základných (ľudských) práv a slobôd, ktoré zakotvuje napríklad Ústava Slovenskej republiky, či Dohovor o ochrane ľudských práv

¹ Tento príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0722/24 - Princípy právneho štátu v trestnom práve/ This contribution was prepared as part of the VEGA project no. 1/0722/24 – Principles of the rule of law in criminal law.

a základných slobôd v znení dodatkových protokolov. Pre prizmu analýzy ochrany základných práv a slobôd v trestnom konaní pôjde najmä o právo na osobnú slobodu, právo na spravodlivý proces, ktoré poníma prezumpciu nevinu, či právo na obhajobu, či právo na uloženie trestu výlučne podľa zákona, alebo právo nebyť dvakrát stíhaný za ten istý skutok, atď. Na úvod je takisto na mieste uviesť pár slov o tom, čo z materiálneho hľadiska môžeme chápať pod pojmom právny štát. Európska komisia pre demokraciu prostredníctvom práva (ďalej len „Benátska komisia“) identifikovala spoločné znaky pojmov rule of law, Rechtsstaat a État de droit, teda v slovenskej právnej terminológii právneho štátu. Pojem právneho štátu vyžaduje systém určitého a predvídateľného práva, v ktorom má každý právo, aby s ním všetky orgány zaobchádzali dôstojne, racionálne, v súlade so zákonom a rešpektujúc princíp rovnosti, a zároveň možnosť napadnúť rozhodnutia pred nezávislým a nestranným súdom v rámci spravodlivého procesu. Benátska komisia došla k záveru, že napriek rozdielnym názorom existuje zhoda na kľúčových prvkoch pojmov „Rule of Law“, „Rechtsstaat“ a „Etat de droit“, ktoré nie sú iba formálne, ale aj materiálne (materieller Rechtsstaatsbegriff).

Tieto kľúčové prvky právneho štátu sú legalita (vrátane transparentného, zúčtovateľného a demokratického legislatívneho procesu); právna istota; zákaz svojvôle a predchádzanie zneužitiu právomoci; prístup k spravodlivosti pred nezávislým a nestranným súdom (vrátane súdneho prieskumu správnych aktov); dodržiavanie ľudských práv; zákaz diskriminácie a rovnosť pred zákonom.² Právny štát teda vytvára meradlo kvality zákonov o ochrane ľudských práv: zákonné ustanovenia v tejto oblasti a tiež mimo nej musia byť okrem iného jasné a predvídateľné, nediskriminačné a musia byť aplikované nezávislými súdmi za použitia procesných záruk ekvivalentných zárukám aplikovateľným v sporoch, ktoré vznikli v dôsledku zásahov do ľudských práv zo strany orgánov verejnej moci. Záruky právneho štátu sa nevzťahujú iba na právne normy upravujúce ľudské práva, ale na celé objektívne právo.³ Možno konštatovať, že aj vyššie uvedené princípy nevyhnutné pre fungovanie právneho štátu sú priamo aplikovateľné aj v trestnom konaní a súvzťažnej aplikačnej praxi. Právny štát a ľudské práva spolu súvisia. Právny štát by bol iba prázdnu lastúrou bez ochrany ľudských práv a, naopak, ochranu ľudských práv možno realizovať jedine pri rešpektovaní právneho štát, inými

² Zoznam kritérií právneho štátu (Rule of law Checklist) CDL-AD(2016)007, s. 8. Dostupné v slovenskom preklade na <https://www.ustavnysud.sk/documents/10182/42829548/CDL-AD%282016%29007+Zoznam+kriterii+pravneho+statu+%28SJ%29.pdf/dd9a0faa-6028-4646-9a2d-a81bf582014c>

³ Tamtiež, s. 10-11

slovami, silný právný štát je kľúčovým pre ochranu ľudských práv. Okrem toho niekoľko ľudských práv sa s právnym štátom vyslovene prelína (napr. spravodlivý proces alebo sloboda prejavu).⁴

Pojem právný štát sa prvýkrát objavil v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci *Golder v. Spojené Kráľovstvo*.⁵ V tomto prípade súd založil svoj široký výklad článku 6 ods. 1 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (právo na spravodlivý proces), z ktorého vyvodzoval prirodzené právo na prístup k súdom, s odkazom na „právný štát/rule of law/prééminence du droit“ uvedený v preambule Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Podľa súdu by bolo chybou chápať zásadu „prééminence du droit“ ako iba „viac-menej rétorický odkaz“, ktorý nemá význam pre tých, ktorí vykladajú Dohovor. Jedným z dôvodov, prečo sa signatárske štáty rozhodli urobiť prvé kroky pre kolektívne vymáhanie niektorých práv uvedených vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv bola ich hlboká viera v právný štát“ (§ 34).⁶ Hoci v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva neexistuje abstraktná definícia právneho štátu, súd postupne rozvinul rôzne materiálne záruky, ktoré možno z tohto pojmu odvodiť. Patria sem zásada zákonnosti alebo predvídateľnosti, zásada právnej istoty, zásada rovnosti jednotlivcov pred zákonom, princíp kontroly výkonnej moci, zásada možnosti opravného prostriedku pred súdom a právo na spravodlivý proces. Niektoré z týchto princípov spolu úzko súvisia a možno ich zaradiť do kategórie zákonnosti a spravodlivého procesu. Všetky majú za cieľ chrániť jednotlivca pred svojvôľou (arbitrárnosťou), najmä vo vzťahoch medzi jednotlivcom a štátom.⁷

Od rozhodnutia vo veci *Golder v. Spojené Kráľovstvo* sa zásada právneho štátu stala vedúcou zásadou pre rozhodovaciu prax Európskeho súdu pre ľudské práva. Ako možno vidieť na nasledujúcich citátoch formulácii z rozhodnutí Európskeho súdu pre ľudské práva, „*inšpiruje celý Dohovor*“ (Engel proti Holandsku, § 69),⁸ „*je obsiahnutá vo všetkých článkoch Dohovoru*“ (Amuur proti Francúzsku, § 50)⁹, je definovaná ako „*jeden zo základných princípov demokratickej*

⁴ Tamtiež s. 11.

⁵ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci *Golder v. Spojené kráľovstvo* z 21. 2. 1975 č. sťažnosti 4451/70.

⁶ Tamtiež.

⁷ Pozri k tomu aj LACIAK, O.: Záruky právneho štátu v 21. storočí. In: *Ústava Slovenskej republiky ako normatívny základ demokratického a právneho štátu* (30. rokov Ústavy Slovenskej republiky). Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2022. – S. 54-60. – ISSN 2454- 003X. – ISBN 978-80-574-0141-4.

⁸ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva (Veľká komora) vo veci *Engel a i. v. Holandsko* z 8. 6. 1976.

⁹ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci *Amuur v. Francúzsko* z 25. 6. 1996, č. sťažnosti 19776/92.

spoločnosti“ (Klass v. Nemecko, § 55)¹⁰. Úzky vzťah medzi právnym štátom a demokratickou spoločnosťou bol zdôraznený súdom prostredníctvom rôznych konštatovaní v jednotlivých rozhodnutiach napríklad „demokratická spoločnosť prikláňajúca sa k právnemu štátu“ (Winterwerp proti Holandsku, § 39)¹¹, „demokratická spoločnosť založená na vláde práva/rule of law“ (Vereiniging Weekblad Bluf! proti Holandsku, § 35),¹² a systematickejšie to súd formuloval ako „právny štát v demokratickej spoločnosti“ (Malone proti Spojenému kráľovstvu, 2. august 1984, § 79).¹³ V inom rozhodnutí to formuloval tak, že „Princíp právneho štátu je jedným zo základných princípov demokratickej spoločnosti, ktorý je obsiahnutý vo všetkých článkoch Dohovoru.“ (Grzeda proti Poľsku, § 339).¹⁴

Súč prepojený s pojmom „demokratická spoločnosť“, súvisí právny štát aj so širším pojmom „európsky verejný poriadok“ (Zjednotená komunistická strana Turecka a iní proti Turecku, 30. januára 1998, § 45)¹⁵. Európsky súd pre ľudské práva v ďalšom rozhodnutí uvádza, „keďže Dohovor je ústavným nástrojom európskeho verejného poriadku, od zmluvných štátov sa v tomto kontexte vyžaduje, aby zabezpečili takú úroveň kontroly dodržiavania Dohovoru, ktorá prinajmenšom zachováva základy tohto verejného poriadku. Jednou zo základných zložiek európskeho verejného poriadku je zásada právneho štátu a akákoľvek svojvoľná predstava popretie tejto zásady. Dokonca aj v kontexte výkladu a uplatňovania vnútroštátneho práva, kde ESHP ponecháva vnútroštátnym orgánom veľmi široký priestor na voľnú úvahu, vždy tak robí, výslovne alebo implicitne, s výhradou zákazu svojvoľe.“ (Al-Dulimi a Montana Management INC. proti Švajčiarsku, 21. júna 2016).¹⁷

¹⁰ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Klass v. Nemecko z 6. 9. 1978, č. sťažnosti 5029/71.

¹¹ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Winterwerp v. Holandsko z 24. 10. 1979, č. sťažnosti 6301/73.

¹² Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Vereniging Weekblad Bluf! v. Holandsko z 9. 2. 1995, č. sťažnosti 16616/90.

¹³ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Malone v. Spojené kráľovstvo z 2. 8. 1984, č. sťažnosti 8691/79.

¹⁴ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Grzeda proti Poľsku z 15. 3. 2022, č. sťažnosti 43572/18.

¹⁵ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Al-Dulimi a Montana Management INC. proti Švajčiarsku, z 21. júna 2016, č. sťažnosti 19392/92.

¹⁶ SICILIANOS, L., A.: The Rule of Law and the European Court of Human Rights: the independence of the judiciary Montenegrin Academy of Sciences and Arts, Montenegro, 28 February 2020. Dostupné na:

https://www.echr.coe.int/Documents/Speech_20200228_Sicilianos_Montenegro_ENG.pdf

¹⁷ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Malone v. Spojené kráľovstvo z 2. 8. 1984, č. sťažnosti 5809/08

2. Absencia ochrany základných práv a slobôd v trestnom konaní

Je potrebné vziať do úvahy, že hoci ľudské práva a základné slobody sú najlepšie chránené prostredníctvom pozitívneho práva, pozitívne právo bude zároveň tvoriť základ obmedzovania ľudských práv. Taktiež sa ľudské práva chránia prostredníctvom právneho systému štátu, pričom sú primárne zamerané na ochranu jednotlivca pred svojvoľnou toho istého štátu. Primeraná právna ochrana ľudských práv si preto vyžaduje nielen kodifikáciu práv, ale aj inštitucionálny rámec na ochranu základného charakteru ľudských práv v právnom poriadku, ako je oddelenie moci a ústavná kontrola.¹⁸ Účinná právna ochrana práva na život, právo na súkromie a právo na rodinný (a právo na spravodlivý proces – pozn. autora) život si vyžadujú dobre fungujúce právne predpisy s primeranými súdnymi zárukami. Teda procesné ľudské práva by sa mohli považovať za kodifikáciu zásad právneho štátu. V tomto zmysle sú procesné ľudské práva základom ochrany iných ľudských práv.¹⁹

Z hľadiska trestného konania možno základné procesné práva, najmä podozrivého a obvineného, ich rešpektovanie a umožnenie ich plnohodnotného výkonu zo strany orgánov činných v trestnom konaní a súdu, považovať za lakmusový papierik funkčnosti právneho štátu. Súvis najmä s prvým princípom – právnej istoty a zákazu svojvôle – možno vidieť najmä v predvídateľnosti konania orgánu verejnej moci, teda akékoľvek vedomé úskoky zo strany orgánu činného v trestnom konaní, alebo vedomé porušovanie alebo upieranie procesných práv, je samo o sebe porušením základných princípov právneho štátu.²⁰

Prípady absencie ochrany základných práv a slobôd, resp. neúplného rešpektovania procesných práv podozrivých a obvinených osôb a v horšom prípade vedomom porušovaní týchto práv zo strany orgánov činných v trestnom konaní sa vyskytujú naprieč celou Európou. Jednotlivé európske štáty sa líšia v miere a kvantite takýchto porušení, čo možno najzreteľnejšie vidieť v štatistikách rozhodnutí Európskeho súdu pre ľudské práva. Z členských štátov Európskej únie, ktoré sú zároveň všetky aj Vysoké zmluvné strany Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd, za rok 2023 najviac sťažností bolo podaných proti Rumunsku a Maďarsku.²¹ Za rok 2023 bolo po-

¹⁸ LAUTENBACH, G.: The concept of the rule of law and the European court of human rights. Oxford University Press. 2013, s. 56. ISBN 978-0-19-967119-9.

¹⁹ Tamtiež.

²⁰ LACIAK, O.: (Ne)potrebnosť vymáhania základných práv a slobôd v právnom štáte. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2022, Bratislava: Faculty of Law, Comenius University Bratislava, 2022, s. 39.

²¹ Pozri výročnú správu o činnosti Európskeho súdu pre ľudské práva za rok 2023. <https://prd-echr.coe.int/documents/d/echr/annual-report-2023-eng>

daných vyše tridsaťštyritisíc sťažností a rozsudkov konštatujúcich porušenie základných práv sťažovateľov niektorým z štátov, ktorý je Vysokou zmluvou stranou Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd bolo vydaných takmer sedemtisíc.

V Slovenskej republike by primárne ochranu základných práv a slobôd v trestnom konaní mali garantovať orgány činné v trestnom konaní a všeobecne súdy. Napríklad ustanovenie § 3 ods. 2 zákona č. 153/2001 Z. z. o prokuratúre ustanovuje, že pri výkone svojej pôsobnosti je prokuratúra povinná využívať zákonné prostriedky tak, aby sa bez akýchkoľvek vplyvov zabezpečila dôsledná, účinná a rýchla ochrana práv a zákonom chránených záujmov fyzických osôb, právnických osôb a štátu, teda implicitne aj ochranu základných práv a slobôd.

Za ostatné obdobie bolo nemálo rozhodnutí Ústavného súdu Slovenskej republiky, ktoré konštatovali porušenie základných procesných práv najmä obvinených v prípravnom konaní, resp. v konaní o rozhodovaní o väzbe. Za zvlášť citeľné možno považovať kvalitatívne nedostatky dodržiavania atribútov materiálneho právneho štátu v oblasti rozhodovania vo väzobných veciach. Ide o nálezy Ústavného súdu Slovenskej republiky konštatujúce zjavne excesívne zásahy do ľudských práv a základných slobôd práve v spojitosti s väzobnými stíhaniami. Za nedostatok možno vnímať najmä vágne odôvodnenie existencie väzobných dôvodov, či už v návrhoch prokurátorov alebo aj v uzneseniach sudcov pre prípravné konanie alebo sťažnostných súdov, ktoré častokrát pristupujú k odôvodneniu rozhodnutí o väzbe konkrétneho obvineného všeobecne, vágne a po kvalitatívnej stránke nedostatočne z hľadiska skúmania reálnej existencie dôvodov väzby. Inštitút väzby je častokrát interpretovaný extenzívne a v rozpore s jeho účelom. In concreto, sa orgány činné v trestnom konaní a súdy častokrát uspokojujú s odôvodnením, že väzobný dôvod je súčasťou skutku, ktorý je obvinenému kladený za vinu a to najmä s poukazom na povahu, druh, rozsah a závažnosť stíhaného skutku. Uvedené sa týka najmä skupinových vecí, v dôsledku čoho je možné usudzovať, že orgány aplikujúce právo vnímajú inštitút väzby ako obligatórnu súčasť trestného stíhania vybraných subjektov, resp. povahou trestných káuz, čo je z ústavnoprávneho hľadiska neudržateľné a v príkrom rozpore s princípmi právneho štátu.²²

²² Pozri napríklad Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva zo dňa 13.06.2024 vo veci Cviková v. Slovensko, č. sťažnosti 615/21.

Záver

Miera vyspelosti vnímania a citu k ľudským právam a slobodám v trestnom konaní závisí od mnohých faktorov – pre posilnenie ich ochrany v trestnom konaní je kľúčová kvalitná vnútroštátna legislatíva, adekvátne vzdelanie osôb pôsobiacich v orgánoch činných v trestnom konaní a justícii, a dôvera a rešpekt spoločnosti a médií voči súdnym rozhodnutiam, najmä voči najvyšším súdnym inštanciami. Ako kľúčové možno pre zvýšenie ochrany základných práv a slobôd považovať rešpektovanie (a to aj mediálne) a vykonávanie rozsudkov Európskeho súdu pre ľudské práva proti Slovenskej republike, ako aj nálezov Ústavného súdu Slovenskej republiky. Na garantovanie ochrany základných práv a slobôd nie je potrebné prijímať nové medzinárodnoprávne dokumenty či novú ústavu, ale je potrebné dôsledne dodržiavať záväzky z nich vyplývajúce tak, aby aplikačná prax dokazovala, že štáty prostredníctvom praxe orgánov činných v trestnom konaní a súdov ľudské práva a základné slobody rešpektujú a chránia za súčasného chápania kľúčových prvkov právneho štátu.

LITERATÚRA

1. Zoznam kritérií právneho štátu (Rule of law Checklist) CDL-AD(2016)007, Dostupné v slovenskom preklade na <https://www.ustavnysud.sk/documents/10182/42829548/CDL-AD%282016%29007+Zoznam+kriterii+pravneho+statu+%28SJ%29.pdf/dd9a0faa-6028-4646-9a2d-a81bf582014c>
2. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Golder v. Spojené kráľovstvo z 21.2.1975 č. sťažnosti 4451/70
3. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva (Veľká komora) vo veci Engel a i. v. Holandsko z 8.6. 1976.
4. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Amuur v. Francúzsko z 25.6. 1996, č. sťažnosti 19776/92.
5. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Klass v. Nemecko z 6.9. 1978, č. sťažnosti 5029/71.
6. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Winterwerp v. Holandsko z 24.10. 1979, č. sťažnosti 6301/73.
7. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Vereininging Weekblad Bluf! v. Holandsko z 9.2.1995, č. sťažnosti 16616/90.
8. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Malone v. Spojené kráľovstvo z 2.8.1984, č. sťažnosti 8691/79.
9. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Zjednotená komunistická strana Turecka a iní proti Turecku z 30.1.1998, č. sťažnosti 19392/92.
10. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Grzeda proti Poľsku z 15.3.2022, č. sťažnosti 43572/18.
11. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Al-Dulimi a Montana Management INC. proti Švajčiarsku, z 21. júna 2016, č. sťažnosti 19392/92.
12. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva zo dňa 13.06.2024 vo veci Cviková proti Slovensku, č. sťažnosti 615/21.

13. LACIAK, O.,(Ne)potrebnosť vymáhania základných práv a slobôd v právnom štáte. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2022, Bratislava: Faculty of Law, Comenius University Bratislava, 2022.
14. LACIAK, O.: Záruky právneho štátu v 21. storočí. In: Ústava Slovenskej republiky ako normatívny základ demokratického a právneho štátu (30. rokov Ústavy Slovenskej republiky). Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2022. – S. 54-60. – ISSN 2454- 003X. – ISBN 978-80-574-0141-4.
15. LAUTENBACH, G.: The concept of the rule of law and the European court of human rights. Oxford University Press. 2013. ISBN 978–0–19–967119–9.
16. SICILIANOS, L.,A.: The Rule of Law and the European Court of Human Rights: the independence of the judiciary Montenegrin Academy of Sciences and Arts, Montenegro, 28 February 2020. Dostupné na https://www.echr.coe.int/Documents/Speech_20200228_Sicilianos_Montenegro_ENG.pdf
17. Výročná správa o činnosti Európskeho súdu pre ľudské práva za rok 2023. <https://prd-echr.coe.int/documents/d/echr/annual-report-2023-eng>

Kontaktné údaje autora:

doc. JUDr. Ondrej Laciak, PhD.

e-mail: ondrej.laciak@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

811 00 Bratislava

Slovenská republika

**SPRÍSTUPŇOVANIE (A UCHOVÁVANIE) ÚDAJOV
O ELEKTRONICKEJ KOMUNIKÁCIÍ
PRE ÚČELY ODHAĽOVANIA A DOKAZOVANIA
TRESTNEJ ČINNOSTI V ROZHODOVACEJ ČINNOSTI
SÚDNEHO DVORA**

**MAKING AVAILABLE (AND STORING) DATA
ON ELECTRONIC COMMUNICATION FOR THE PURPOSES
OF DETECTING AND PROVING CRIMINAL ACTIVITY
IN THE DECISION-MAKING ACTIVITY
OF THE COURT OF JUSTICE**

doc. JUDr. Marek Kordík, LL.M., PhD.

Katedra trestného práva, kriminológie a kriminalistiky,
Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

***Abstrakt:** Príspevok sa zaoberá analýzou súčasných rozhodnutí Súdneho dvora EÚ vo veci uchovávaní a sprístupňovaní údajov telekomunikačnej prevádzky s cieľom poukázať na potrebu zmien nového prístupu k chápaniu telco údajov v širšom zmysle, ako digitálnych dát vo svetle rozhodovacej činnosti Súdneho dvora EÚ vo veci Telenor a nasledujúce rozhodnutia, resp. čerstvé rozhodnutie Súdneho dvora EÚ vo veci Encrochat.*

***Kľúčové slova:** údaje o telekomunikačnej prevádzke, digitálne údaje, trestné stíhanie, užívateľské údaje, prevádzkové údaje, obsah komunikácie.*

***Abstract:** The paper analyses the current legal decisions with regard digital data preservation in the light of the CJEU's decision in Telenor and the subsequent decision of the CJEU or the fresh decision of the CJEU in Encrochat in the relation to the tools of digital data retention.*

***Key words:** telco data, digital data, criminal proceeding, subscriber io, traffic data, content data.*

Úvod

Článok voľne nadväzuje na príspevok z medzinárodnej konferencie 20 rokov v EÚ, ktorá sa konala na Akadémii Policajného zboru dňa 21.5- 22.5. 2024, ktorého obsahom je analýza súčasného stavu vnútroštátnej právnej úpravy uchovávaní a sprístupňovaní počítačových údajov so záverom, že súčasná úprava je nedostatočná a pre uchovávanie a sprístupňovanie jednotlivých druhov a skupín počítačových údajov nevhodná. V závere a úvahách *de lege ferenda* je naznačená možná budúca kategorizácia týchto údajov.

Tento príspevok sa bude zaoberať uchovávaním a sprístupňovaním prevádzkových a lokalizačných údajov a najmä pokusom vymedziť možnosti a mantinely tzv. plošného alebo preventívneho uchovávanie počítačových údajov, tak ako ho začali vymedzovať rozhodnutia Súdneho dvora EÚ, vzhľadom na to, že zrušenie plošného uchovávanie prevádzkových a lokalizačných údajov, ktoré nasledovalo po rozhodnutí Súdneho dvora vo veci Tele 2 Sverige a v podmienkach Slovenskej republiky i po rozhodnutí pléna Ústavného súdu SR¹ zanechalo právne vákuum. Pričom zložky vynucujúce právo opakovane poukazujú na národnej ale i európskej úrovni na potrebu právnej úpravy, ktorá by im umožnila získavať prevádzkové a lokalizačné údaje v súlade s nastavenou judikatúrou a princípmi právnej istoty.² Predstavovaná analýza súčasne dáva odpoveď na otázku, či sa tento trend uchovávanie a poskytovania údajov týka výlučne prevádzkových a lokalizačných údajov, alebo je možné aplikovať tieto atribúty aj na uchovávanie a poskytovanie akýchkoľvek digitálnych údajov, tak ako naznačuje potreba vyslovená v predchádzajúcom príspevku.

Tak ako bude naznačené nižšie je potrebné v prvom rade opustiť pojem *plošného uchovávanie dát* a nahradiť ho terminologicky presnejším pojmom, ako adresné uchovávanie a cielené uchovávanie prevádzkových údajov, tak ako ho postupne vymedzuje Súdny dvor EÚ vo svojej konštantnej rozhodovacej činnosti, viď ďalej.

Vzhľadom na chýbajúce pramene k tejto veci má príspevok za cieľ prispieť do odbornej diskusie predstavenou analýzou rozhodovacej činnosti Súdneho dvora EÚ v tejto veci, ktorá by mohla dať čiastočnú odpoveď na hranice právneho rámca uchovávanie a poskytovania prevádzkových a lokalizačných údajov, ktorý je nevyhnutne potrebný.

1. Uchovávanie a prístup k údajom v judikatúre Súdneho dvora

Súdny dvor EÚ vo svojej rozhodovacej činnosti o zákaze plošného uchovávanie prevádzkových a lokalizačných údajov uviedol, že vnútroštátne predpisy upravujúce uchovávanie a poskytovanie údajov telekomunikačnej prevádzky spadajú do pôsobnosti európskych predpisov, *in concreto smernice Európskeho parlamentu a Rady 2002/58/ES* (Ú. v. EÚ L 105, 2006, s. 54) a následne *smernice 2006/24/ES z 15. marca 2006 o uchovávaní údajov vytvorených alebo*

¹ Sp.zn. PL. ÚS 10/2014-78

² Napr. Pracovný dokument High Level Expert Group on data retention <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7184-2023-REV-1/en/pdf>

spracovaných v súvislosti s poskytovaním verejne dostupných elektronických komunikačných služieb alebo verejných komunikačných sietí a o zmene a doplnení smernice 2002/58 ES³ a predstavuje výnimku zo zásady dôvernosti údajov o prenose dát súvisiacich s elektronickými komunikáciami, ak ide o „nevyhnutné, vhodné a primerané opatrenie v demokratickej spoločnosti“, so zreteľom na ciele, ktoré sa týmto majú naplniť.

Tieto opatrenia musí byť „prísne“ primerané vo vzťahu k účelu a aj to na časovo obmedzené obdobie a pokiaľ je to oprávnené splnením jedného alebo viacerých legitímnych cieľov⁴, ktorými sú:

- národná bezpečnosť (bezpečnosť štátu)
- obrana
- verejná bezpečnosť
- zabránenie a predchádzanie trestným činom
- odhaľovanie a vyšetrovanie trestných činov alebo
- odhaľovanie a vyšetrovanie neoprávneného používania elektronického komunikačného systému.⁵

Súdny dvor EÚ konštatoval, že boj proti závažnej trestnej činnosti, hlavne jej organizovaným formám, aj keď je legitímnym cieľom, nemôže sám osebe odôvodniť to, aby sa vnútroštátna právna úprava, ktorá stanovuje všeobecné a nediferencované uchovávanie všetkých údajov o prenose dát a polohe, považovala za nevyhnutnú na uvedený účel⁶. V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že vzhľadom na súčasnú právnu úpravu, že uchovávanie údajov o prenose dát a polohe predstavuje pravidlo, zatiaľ čo podľa systému zavedeného smernicou sa vyžaduje, aby uchovávanie údajov bolo výnimkou. Dodržiavanie zásady proporcionality súčasne vyžaduje, aby výnimky a obmedzenia nepôsobili nad rámec toho, čo je prísne nevyhnutné.⁷

³ Rozsudok Súdneho Dvora EÚ vo veci C-203/15, *Tele 2 Sverige* v bode 1 výroku dostupný na: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=186492&pageIndex=0&doclang=SK&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=6375439> a Rozsudok Súdneho Dvora EÚ vo veci C-511/18, C-512/18, 520/18 *La Quadrature*, rovnako v bode 1 výroku dostupné na: CURIA – Documents (europa.eu)

⁴ Rozsudok Súdneho Dvora EÚ vo veci C-203/15, *Tele 2 Sverige*, para 89-101 dostupný na: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=186492&pageIndex=0&doclang=SK&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=6375439>

⁵ Rozsudok Súdneho Dvora EÚ vo veci C-203/15, *Tele 2 Sverige*, para 90 dostupný na: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=186492&pageIndex=0&doclang=SK&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=6375439>

⁶ Rozsudok Súdneho Dvora EÚ vo veci C-203/15, *Tele 2 Sverige*, dostupný na: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=186492&pageIndex=0&doclang=SK&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=6375439>

⁷ Rozsudok Súdneho Dvora EÚ vo veci C-203/15, *Tele 2 Sverige*, para. 101-105, dostupný na: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=186492&pageIndex=0&doclang=SK&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=6375439>

Je potrebné zdôrazniť, že Súdny dvor EÚ svojim rozhodnutím vo veci *Tele-nor Sverige a La Quadrature* nevyslovil zákaz uchovávať prevádzkové a lokalizačné údaje pre hore uvedené ciele, avšak vyslovil požiadavku, aby táto právna úprava naplnila požiadavku nevyhnutnosti a primeranosti uchovávania údajov, pre účely boja proti závažnej trestnej činnosti v nasledovnom rozsahu:

- stanovenie iba nevyhnutnej doby uchovávania;
- objektívne podmienky prijatia rozhodnutia na preventívne uchovávanie údajov, aby tieto boli v zmysle zásady právnej istoty predvídateľné, napr.:
 - o z geografického hľadiska ide o územie:
 - s vyšším rizikom prípravy alebo spáchania trestného činu (tzv. mapy kriminality);⁸
 - s vyšším rizikom výskytu bezpečnostného incidentu (napr. teroristický útok, rizikový zápas, významná politická udalosť s účasťou vysoko postavených ústavných činiteľov, preprava jadrového materiálu, zbraní);⁹
 - s významným prvkom kritickej infraštruktúry (napr. jadrová elektrárňa, energetické, telekomunikačné uzly a ústredne) alebo miesta s veľkým výskytom osôb (letiská, stanice, oblasti platenia mýta)¹⁰ ak je súčasne splnený niektorý z hore uvedených predpokladov;¹¹
 - o osobné hľadisko, ktoré umožní uchovávať tieto údaje iba o osobách, ktoré sú:
 - identifikované ako hrozby pre verejnú alebo národnú bezpečnosť, alebo ktorých prevádzkové alebo lokalizačné údaje môžu súvisieť so závažnou trestnou činnosťou;¹²

⁸ Napr. Mapy kriminality ČR, dostupné na: <https://kriminalita.policie.cz/>

⁹ Rozsudok Súdneho Dvora EÚ vo veci C-203/15, *Tele 2 Sverige*, para. 117-119, dostupný na: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=186492&pageIndex=0&doclang=SK&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=6375439>

¹⁰ Rozsudok Súdneho Dvora EÚ vo veci C-511/18, C-512/18, 520/18 *La Quadrature*, para.: 150 dostupné na: CURIA – Documents (europa.eu)

¹¹ Rozsudok Súdneho Dvora EÚ vo veci C-203/15, *Tele 2 Sverige, mutatis mutandis* para. 117-119, dostupný na: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=186492&pageIndex=0&doclang=SK&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=6375439>

¹² Rozsudok Súdneho Dvora EÚ vo veci C-511/18, C-512/18, 520/18 *La Quadrature*, para.: 147-148 dostupné na: CURIA – Documents (europa.eu). Je potrebné uviesť, že citovaný rozsudok para.: 165- 166 *expressis verbis* analyzuje aj možnosť urýchleného uchovávania podľa čl. 16 *Dohovoru o počítačovej kriminalite (Oznámenie MZV SR č. 137/2008 Z.z.)* s poukazom na čl. 15 ods. 1 smernice Európskeho parlamentu a Rady 2002/58/ES uviedol, že úprava okamžitého uchovávania je v rukách zákonodarcu, avšak vzhľadom na zásah do súkromia pri tzv. preventívnom uchovávaní údajov, by tento zásah mal byť vyvážený závažnosťou trestného činu, ktorého spáchanie hrozí, alebo sa pripravuje, nemalo by teda ísť o akýkoľvek trestný čin, resp. každý trestný čin. Avšak takéto konanie môže byť ohrozením verejnej, alebo národnej bezpečnosti. Súd súčasne naznačil, že dôvody pre okamžité uchovávanie sa nesmú zamieňať.

- odsúhlasené nezávislým súdom, ak nejde o naliehavú vec, ktorá ne- znesie odklad¹³ na nevyhnutnú dobu stanovenú v príkaze;¹⁴

Nastolený právny rámec bol doplnený, Súdnym dvorom EÚ v ďalšom rozhodnutí, týkajúcom uchovávania údajov¹⁵, o:

- to, že hrozba musí byť:
 - skutočná,
 - aktuálna, alebo
 - predvídateľná¹⁶
- aspoň vzdialenú alebo nepriamu súvislosť medzi uchovávanými údajmi a naplnením niektorého z dôvodov uchovávania.¹⁷
- preventívne uchovávanie, vrátane okamžitého uchovávania je možné na základe objektívnych a nediskriminačných kritérií;
- výklad, že je prípustná automatizovaná analýza prevádzkových a lokali- začných údajov za splnenia hore uvedených podmienok pre uchovávanie na základe rozhodnutia, ktoré je preskúmateľné súdom, alebo nezávislým správny orgánom.¹⁸
- kritéria a vzory automatickej analýzy týchto údajov musia byť spoľahlivé a konkrétne a nesmú byť založené výlučne na analýze citlivých údajov.¹⁹
- pozitívny výsledok automatizovanej analýzy musí byť pred prijatím roz- hodnutia, ktoré má vplyv na určitú osobu, podrobený neautomatizované- mu individuálnemu preskúmaniu.²⁰
- právo dotknutej osoby byť informovaný o tom, že údaje o jej osobe boli zhromažďované a právo dotknutej osoby žiadať o prieskum odôvodne- nosti takéhoto postupu²¹

¹³ Rozsudok Súdneho Dvora EÚ vo veci C-203/15, *Tele 2 Sverige*, para. 120, dostupný na: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=186492&pageIndex=0&doclang=SK&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=6375439>, rovnako

¹⁴ Rozsudok Súdneho Dvora EÚ vo veci C-511/18, C-512/18, 520/18, *La Quadrature*, para.: 138 dostupné na: CURIA – Documents (europa.eu)

¹⁵ Rozsudok Súdneho Dvora EÚ vo veci C-511/18, C-512/18, 520/18, *La Quadrature*, para.: 144 dostupné na: CURIA – Documents (europa.eu)

¹⁶ Rozsudok Súdneho Dvora EÚ vo veci C-511/18, C-512/18, 520/18, *La Quadrature*, para.: 137, dostupné na: CURIA – Documents (europa.eu)

¹⁷ Rozsudok Súdneho Dvora EÚ vo veci C-511/18, C-512/18, 520/18, *La Quadrature*, para.: 67, dostupné na: CURIA – Documents (europa.eu),

¹⁸ Rozsudok Súdneho Dvora EÚ vo veci C-511/18, C-512/18, 520/18, *La Quadrature*, para.: 177 a 179, dostupné na: CURIA – Documents (europa.eu),

¹⁹ Rozsudok Súdneho Dvora EÚ vo veci C-511/18, C-512/18, 520/18, *La Quadrature*, para.: 181, dostupné na: CURIA – Documents (europa.eu), ktorými by boli výlučne údaje o nábožen- stve, rase, príslušnosti k etnickej skupine, pohlaví atď.

²⁰ Tamtiež

²¹ Rozsudok Súdneho Dvora EÚ vo veci C-511/18, C-512/18, 520/18, *La Quadrature*, para.: 67, do- stupné na: CURIA – Documents (europa.eu), pozn. Súdny dvor ďalej v rozhodnutí pripustil možnosť, že by tento prieskum vykonával aj správny orgán: Tamtiež, para 139.

Je taktiež potrebné zdôrazniť, že uvedené analyzované rozhodnutia Súdneho dvora EÚ pokrývajú výlučne uchovávanie a poskytovanie údajov elektronickej komunikácie v súlade s čl. 2 smernice EÚ 2002/58, ktorý vymedzuje elektronickejšiu komunikačnú službu ako „službu bežne poskytovanú za úhradu, ktorá pozostáva úplne alebo prevažne z prenosu signálov v elektronickejšiu komunikačných sieťach, vrátane telekomunikačných služieb a prenosových služieb v sieťach používaných na vysielanie“. Súdny dvor EÚ sa však v týchto rozhodnutiach²² vysporiadal aj s aplikáciou hore uvedených pravidiel na ďalšie subjekty informačnej spoločnosti, ktoré uchovávajú počítačové údaje²³ a na ktoré sa vzťahuje smernica EÚ 2000/31 z 8. júna 2000 o určitých právnych aspektoch služieb informačnej spoločnosti na vnútornom trhu, najmä o elektronickejšiu obchode (e- commerce smernica) ak tieto služby predstavujú elektronickejšiu komunikačné služby, pokiaľ pozostávajú úplne alebo prevažne z prenosu signálov v elektronickejšiu komunikačných sieťach. Služby prístupu na internet, na ktoré sa zrejme vzťahuje vnútroštátna právna úprava tak predstavujú, ako to potvrdzuje odôvodnenie 10 smernice 2002/21, elektronickejšiu komunikačné služby v zmysle tejto smernice.²⁴ To platí aj pre internetové e mailové služby, online služby, poskytovateľov hostingu a domén, pri ktorých podľa všetkého nie je vylúčené, že sa na ne rovnako vzťahuje táto vnútroštátna právna úprava, keďže z technického hľadiska predpokladá úplne alebo hlavne prenos signálov v elektronickejšiu komunikačných sieťach.²⁵ O tom, že tieto služby spadajú pod elektronickejšiu telekomunikačné služby však musí rozhodnúť vo vnútroštátnom konaní príslušný súd.²⁶

²² Rozsudok Súdneho Dvora EÚ vo veci C-511/18, C-512/18, 520/18, *La Quadrature*, para.: 203-205, dostupné na: CURIA – Documents (europa.eu),

²³ Údajmi, ktoré musia podľa týchto právnych predpisov uchovávať poskytovatelia elektronickejšiu komunikačných služieb, sú najmä:

- údaje potrebné na zistenie zdroja komunikácie a jej adresáta,
- určenie dátumu, času, trvania a typu komunikácie,
- identifikáciu použitého komunikačného zariadenia a
- polohy koncových zariadení a komunikácie, pričom medzi tieto údaje patria najmä:
 - meno a adresa používateľa,
 - telefónne čísla volajúceho a volaného, ako aj
 - IP adresa pre internetové služby

Pokiaľ ich uvedený subjekt s príhľadnutím na svoju činnosť uchováva In: Rozsudok Súdneho Dvora EÚ vo veci C-511/18, C-512/18, 520/18, *La Quadrature*, para.: 82 dostupné na: CURIA – Documents (europa.eu)

²⁴ Rozsudok Súdneho dvora EÚ vo veci C 142/18, *EU:Skype Communications*, para 37, dostupné na: CURIA – Dokumenty (europa.eu)

²⁵ Rozsudok Súdneho dvora EÚ vo veci C 193/18, *Google*, para 35 a 38, dostupné na: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=T-612/17>

²⁶ Rozsudok Súdneho Dvora EÚ vo veci C-511/18, C-512/18, 520/18, *La Quadrature*, para.: 204-205 dostupné na: CURIA – Documents (europa.eu)

Záver

Súdny dvor EÚ opakovane²⁷ zdôraznil, že právna úprava, ktorá stanovuje všeobecné a nediferencované uchovávanie údajov o prenose dát a polohe zahŕňa elektronickú komunikáciu takmer celého obyvateľstva bez akéhokoľvek rozlíšenia, ktorá sa týka všetkých osôb používajúcich elektronické komunikačné služby bez toho, aby sa tieto osoby aspoň nepriamo nachádzali v situácii, ktorá by mohla viesť k trestnému stíhaniu, je neprípustná²⁸ a v rozpore s Chartou základných práve Európskej únie.²⁹ Vo vzťahu k prístupu k uchovávaným dátam požiadavka nevyhnutnosti súčasne znamená stanovenie lehoty uchovávanania, zničenie údajov po skončení doby uchovávanania a súdny prieskum.³⁰ Nie je možné preventívne uchovávanie ani v boji s organizovanou trestnou činnosťou³¹. Výnimku tvorí preventívne uchovávanie v prípade ohrozenia bezpečnosti, ktorá je akútna a predvídateľná, len po nevyhnutnú dobu a musí podliehať súdnemu prieskumu. Automatická analýza prevádzkových údajov a lokalizačných údajov je možná, ale musí byť poskytnuté ľudskoprávne záruky³².

Princípy novej legislatívy upravujúce uchovávanie a prístup k prevádzkovým údajom a lokalizačným údajom poskytovateľov elektronických komunikačných služieb, alebo iných subjektov informačnej spoločnosti by mala byť na určitú dobu, ktorá sa môže v závislosti od údajov líšiť, v závislosti od toho, či ide o IP adresu, prevádzkové a lokalizačné údaje k hlasovej komunikácii, alebo k textovej komunikácii pričom existencia uvedenej hrozby by mala byť skutočná, predvídateľná alebo hroziaca. Vo vzťahu k uchovávaniu a poskytovaniu údajov z dôvodu odhaľovania a objasňovania trestných činov, by poskytovanie týchto údajov malo byť naviazané na údaje máp kriminality vo forme presiahnutia určitého percentilu na danú oblasť, resp. počtu závažných trestných činov na 1000 obyvateľov napr. v posledných 3 rokoch v jednotlivých okresoch.

²⁷ Okrem rozhodnutí vyššie, porovnaj výrok rozsudok Súdneho dvora EÚ vo veci C-140/20 *Garda Sionchána*, dostupné na: CURIA – Dokumenty (europa.eu)

²⁸ Rozsudok Súdneho Dvora EÚ vo veci C-511/18, C-512/18, 520/18, *La Quadrature*, para.: 143 dostupné na: CURIA – Documents (europa.eu)

²⁹ Ú.v. 2016/C 202/02.

³⁰ Rozsudok Súdneho Dvora EÚ vo veci C-203/15, *Tele 2 Sverige*, dostupný na: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=186492&pageIndex=0&doclang=SK&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=6375439>

³¹ Rozsudok Súdneho Dvora EÚ vo veci C-793/19, *SpaceNet*, dostupné: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=265881&pageIndex=0&doclang=sk&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=771573>.

³² Výrok Rozsudku Súdneho Dvora EÚ vo veci C-511/18, C-512/18, 520/18, *La Quadrature*, dostupné na: CURIA – Documents (europa.eu)

Uvedené riešenie, ktoré naznačuje Súdny dvor EÚ si bude vyžadovať z pohľadu implementácie v členských štátoch pomerne zdĺhavý proces a značné finančné nároky. Súčasne je potrebné zdôrazniť, že miesta pripojenia do siete telekomunikačných operátorov resp. ich záber nikdy nebudú presne kopírovať hranice okresov, v rámci ktorých sa zbierajú údaje o miere kriminality.

LITERATÚRA

1. Dohovor o počítačovej kriminalite, oznámenie MZV SR č. 137/2008 Z.z.
2. <https://kriminalita.policie.cz/>
3. Pracovný dokument High Level Expert Group on Data retention <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7184-2023-REV-1/en/pdf>
4. rozhodnutie pléna Ústavného súdu SR vo veci PL. ÚS 10/2014-78
5. Rozsudok Súdneho Dvora EÚ vo veci C-793/19, SpaceNet, dostupné: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=265881&pageIndex=0&doclang=sk&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=771573>.
6. Rozsudok Súdneho Dvora EÚ vo veci C-511/18, C-512/18, 520/18, La Quadrature, dostupné na: CURIA – Documents (europa.eu)
7. Rozsudok Súdneho Dvora EÚ vo veci C-203/15, Tele 2 Sverige, dostupný na: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=186492&pageIndex=0&doclang=SK&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=6375439>
8. Rozsudok Súdneho dvora EÚ vo veci C 193/18, Google, para 35 a 38, dostupné na: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=T-612/17>
9. Rozsudok Súdneho dvora EÚ vo veci C 142/18, EU:Skype Communications, para 37, dostupné na: CURIA – Dokumenty (europa.eu)
10. Rozsudok Súdneho dvora EÚ vo veci C-140/20 *Garda Sionchána*, dostupné na: CURIA – Dokumenty (europa.eu)

Kontaktné údaje autora

doc. JUDr. Marek Kordík, PhD., LL.M.

docent

Katedra trestného práva, kriminológie a kriminalistiky

Právnická fakulta, UK

marek.kordik@flaw.uniba.sk

PSYCHOLÓGIA A PRÁVO

PSYCHOLOGY AND LAW

prof. PhDr. Gustáv Dianiška, CSc.

Abstrakt: Článok je príspevkom do pocty k jubileu prof. Ivana Šimovčeka. Rieši interakciu medzi psychológiou a právom. Akcentuje potrebu vzájomnej spolupráce týchto disciplín v záujme ich väčšieho prínosu pre spoločnosť. Podčiarkuje potrebu kvalitnej odbornej a sociálnej kompetencie právnikov a psychológov.

Kľúčové slová: Ivan Šimovček – pocta, vzťah psychológie a práva, uplatnenie psychológie v práve, profesia právnik.

Abstract: The article is a contribution to the tribute to the jubilee of prof. Ivan Šimovček. It addresses the interaction between psychology and law. It emphasizes the need for mutual cooperation of these disciplines in the interest of their greater contribution to society. It underlines the need for high-quality professional and social competence of lawyers and psychologists.

Key words: Ivan Šimovček – honor, the relationship between psychology and law, the application of psychology in law, the profession of a lawyer.

Milý Ivan, srdečne blahoželám k jubileu!

Napísal by som na Tvoju počesť aj rozsiahlejší a kritickejší článok, ale bolia ma oči, chrbát a kolená. Aj preto ma niekedy vystraší, ako rýchlo beží čas, pribúdajú roky a staroba nie je bohviečo. Teší ma však, že ešte vždy objavím konkrétnu a zaujímavú činnosť, ktorú som ešte nerobil, ako aj múdrosť v knihách, ktoré som predtým nemal čas čítať. Tieto objavy ma povzbudia a presahujú na dlhé dni. Želám aj Tebe tento duševný liek na pribúdajúce roky.

Otvor svoju povestnú vitalitu a drž ju dokedy sa dá. Prajem Ti veľa zdravia, optimistickú a rozvážnu myseľ, pohodu a šarm a mnoho šťastných chvíľ v ďalšom živote.

Úvod

Tento článok som napísal ako odpoveď na pozvanie organizátorov medzinárodnej konferencie, ktorá je spojená s poctou prof. JUDr. Ivanovi Šimovčevovi, CSc. Pán profesor, môj vzácny priateľ, oslávi v r. 2024 životné jubileum. Preto chcem touto formou vyjadriť úctu k jeho výraznej osobnosti, inšpiratívne vedeckému dielu a jeho realizácii v právnej a pedagogickej praxi.

Vybral som si tému, ktorá nás spojuje a v rozvíjaní ktorej ma pán profesor podporoval a sám k jej napredovaniu prispieval. Spolupracovali sme na vzájomných prienikoch psychológie a trestného práva, osobitne však v kriminalistike a kriminológii. Rád spomínam aj na projekt koncipovania policajnej vedy, kde pán profesor v tíme policajnej akadémie zohral rozhodujúcu úlohu. Tešil som sa na jeho efektívne vedenie katedrovej porady, kde sme systematicky rozvíjali spoluprácu katedier trestného práva a kriminológie a propedeutiky právnických predmetov. Nedá mi nespomenúť početné vedecké konferencie a jeho účasť na projekte „Restoratívna justícia a systém alternatívnych trestov v podmienkach Slovenskej republiky“. Dalo by sa pokračovať ešte ďalej, ale to by už nebol úvod.

Preto len, ešte malá poznámka: Obsah článku, vzhľadom na rozsah témy je len výber niektorých obsahov, ktoré by mali pripomenúť ich spoločenskú a odborne vedeckú aktuálnosť, žiadúcu nasledovania našimi mladšími kolegami. To by bol úžasný počin, ktorý by iste potešil aj nášho jubilanta prof. JUDr. Ivana Šimovčeka, CSc.

1. Aký je vzťah medzi psychológiou a právom

Odpoveď na túto otázku je iste vhodná pre formát monografie, ktorú by spoločne písali psychológ a právnik. Preto, rešpektujúc formát a zmysel pocty, sa sústredím na vybrané problémy interakčného vzťahu psychológie a práva. Odrazovým mostíkom pre moju odpoveď je vzhľad do predmetu oboch vedných disciplín.

Agendou práva a právnikov, je za pomoci právnych noriem usmerňovanie spoločensky žiaduceho správania ľudí. Psychológia je veda o psychickej regulácii ľudského správania. Právo usmerňuje správanie ľudí prostredníctvom právnych noriem, ktoré predstavujú pre človeka vonkajšie stimuly. Psychológia rozoberá a zdôrazňuje úlohu psychických javov (psychických procesov, stavov a vlastností osobnosti) pri regulácii prežívania a správania ľudí. Ide v podstate o vnútorné stimuly, ako aj o znútorňovanie vonkajších stimulov. Pochopenie tohoto je pre študentov práva i právnikov v praxi mimoriadne dôležité a zásadne ovplyvňuje efektívnosť ich štúdia a právnej praxe. Oni samotný, ale aj ich klienti potom nie sú len excelové čísla, ale živí a osobití ľudia, rôznorodo sa správajúci a konajúci.

Právo v ľudskej spoločnosti je všade prítomné, i keď to tak nemusíme vždy bezprostredne pociťovať (miera právneho vedomia je u mnohých ľudí nízka a u niektorých nulová). Psychológovia upozorňujú, že za osvojovaním týchto noriem, ako aj ich porušovaním (osobitne trestnou činnosťou) je potrebné vi-

dieť osobnosť človeka, sociálno-psychologickú realitu jeho činnosti (skupiny, ktorých je členom, kladú rôzne výzvy), ako aj širšie sociálne kontexty jeho správania. V spoločnosti, ale i právnej činnosti sa nedostatočne chápe skutočnosť, že ak právna norma má byť účinná, je potrebné, aby si ju človek osvojil, t. j. aby sa stala jeho vnútornou normou, ktorá spoľahlivo reguluje jeho správanie. Kriminalita v SR (ako aj v iných krajinách), je názorným príkladom toho, že hodnota právneho vedomia a správania mnohých ľudí je nízka. To znamená, že právo síce existuje na papieri, ale psychika mnohých ľudí pod jeho „tlakom“ zmeny nezaznamenala.¹

Pochopiteľne za tieto skutočnosti nemožno viniť len právo. Formovanie spoločenského vedomia (vrátane právneho a psychologického), patrí k prioritám štátu a demokratickej spoločnosti. Nie je ho možné presadzovať len silou, ale cieľavedomým úsilím prirodzenosti človeka ako štátotvornej bytosti. Táto myšlienka Aristotela, o ktorú sa opiera aj teória práva, vytvára reálnu platformu pre spoluprácu práva a psychológie. V tomto úsilí je dôležité, aby profesionálna kompetencia právnikov, jeho erudícia bola obohatená aj o psychologické poznatky. Podobne je potrebné, aby psychológ, ak poznatky jeho vedy nemajú vyznieť samoučelne, sa zoznámil so základmi práva a zaujímal sa o právnu prax. Právo bez psychológie sa môže stať mŕtvou literou a psychológia bez poznania práva hodnotne neobohatí proces socializácie človeka.

Psychológia dnes predstavuje nielen jednu vedeckú disciplínu, ale systém psychologických vied. Ten od konca 19. storočia (r.1879 – vznik psychologického laboratória v Lipsku) prešiel dynamickým rozvojom. Dnes zahrňuje základné psychologické vedy (teoretická báza), špeciálne psychologické vedy a bohatú vetvu aplikovaných psychologických vied. V poslednej menovanej sú aj disciplíny, ktoré priamo pomáhajú riešiť právne problémy, napr. forenzná psychológia. Právnik tak dostáva najdôležitejšie informácie zo systému psychologických vied pre svoju prácu. Zároveň má možnosť lepšie si uvedomiť rozdiely medzi psychológiou a právom, ktoré môžu byť zdrojom dorozumenia, ale pri ich neznalosti, aj nedorozumenia.

Princípy práce psychológa sú exploratívne, t. j. výskumné. Sú založené na mnohorakosti teórií, ktoré môžu byť overené a tým potvrdené alebo vyvrátené. Právnik si zakladá na konzervatívnych princípoch, založených na koherentnosti (súvislosti) faktov. Robí rozhodnutie na precedenčných prípadoch, bez spochybňovania záverov. Práve táto metodologická odlišnosť umožňuje obidvom stranám prínosné pohľady a vzájomné obohatenie.

¹ Pozri prehľad fenomenológie kriminality v r. 1989 – 2021 v učebniciach kriminológie

Rozdiely medzi psychológiou a právom ako zdroj (ne)dorozumenia (Heretik, 2004)

Oblasť/činnosť	Psychológia	Právo
Teória a prax poznávania (Epistemológia)	Stavia na objektivite. Psychológovia sa dostávajú k pravde postupne. Každá teória je vyvažovaná inými teóriami, výskumy sú kriticky posudzované a overené.	Právo pracuje so zastupovaním (advokáti). Pravda v prípade je určená tou stranou, ktorá poskytne presvedčivejšie fakty (dôkazy), konzistentné s existujúcim zákonom.
Kauzalita správania	Je determinická. Predpokladá, že správanie je determinované mnohými faktormi, ktoré sú známe, alebo poznateľné.	Stáva na slobodnej vôli, podľa ktorej je každý pánom svojho osudu a nesie zaň zodpovednosť.
Podstata zákonitosti	Pracuje s deskripciou (opis, popis). Hľadá zákonitosti vzťahu medzi premennými na základe nich predpovedá správanie.	Je preskriptívna (premlčacie, predpisujúce, nariaďujúce, dispozičné). Jasne určuje, čo je povolené alebo zakázané. Svojimi rozsudkami posilňuje predpisy a ich dodržiavanie.
Metodológia	Experimentálna s kontrolou podmienok a štatistickým spracovaním. Toto umožňuje potvrdiť alebo vyvrátiť hypotézy.	Stavia na prípadovej metóde. Analýza čiastkových dát jedného prípadu umožňuje hľadať paralely s iným prípadom. Zároveň umožňuje naratívny (rozprávačský) spôsobom jeho doplnenie do celku.
Kritéria	Používa konzervatívne štatistické kritéria, zvyčajným je 5 % hladina významnosti. Pravdepodobnosť chyby je tu 1:20.	Účelové kritéria na rozhodnutie a vynesenie rozsudku: prevažujúce-presahujú 50%, jasné a usvedčujúce-presahujú 75%, nepochybné, ak presahujú 90%

Psychické javy, osobitne emócie, pudy, inštinkty, potreby a vôľa sa výrazne podieľajú na motivácii správania páchatela trestného činu. Ide o psychické javy, ktoré analyzuje predovšetkým znalec, ale všímajú si ich aj vyšetrovatelia, prokurátori, obhajcovia i sudcovia. Bez ich spolupráce a kompetencie v rámci zastávajúcich rolí by bola rekonštrukcia vývoja motivácie trestného činu neúspešná. I keď ide o zložitú, nielen praktickú ale aj teoreticko-metodologickú záležitosť „motivačné vákuum“ nijako neprospejeva efektívnosti a spravodlivosti právnickej činnosti.

Zamyslime sa nad predchádzajúcimi riadkami v konfrontácii obsahu fáz dynamiky trestného činu. Tie sú podľa renomovaných autorov G. Dobrotka, A. Heretik 1993 nasledovné:

1. Predpolie trestného činu

Jeho obsahom sú hlavne „príčiny“ trestného činu:

- osobnostné faktory (napr. výbušnosť, agresivita),
- sociálno-ekonomické faktory (napr. nezamestnanosť, finančná núdza, politická klíma)
- úroveň vzťahu páchatel' – obeť (napr. dlhodobo krízový a konfliktný vzťah).

2. Nábehová fáza trestného činu

Vyvolanie postojov pohotovosti ku konfliktom a agresii, osobitnou konšteláciou subjektívnych a objektívnych faktorov.

3. Iniciálna fáza trestného činu

Výskyt spúšťacích momentov a okolností „provokácie“ zo strany poškodeného, navádzanie spolupáchateľmi. V tejto fáze ešte možno odstúpiť od realizácie činu.

4. Realizačná fáza trestného činu

Samotný akt spáchania trestného činu závisí svojou intenzitou a dokonaním od vývoja situačných podnetov a zmien v aktuálnom psychickom stave páchatel'a (afektívny vzťah, stupeň intoxikácie a pod. a interakciou s obeťou).

5. Fáza vyrovnania sa s následkami trestného činu

Konfrontácia s objektívnymi a subjektívnymi následkami trestného činu, zaisťovacie a maskovacie manévry, únikové správanie z miesta činu, ak sa črtá príležitosť.

6. Fáza sociálnej integrácie alebo recidívy

Spätné pôsobenie trestného činu a jeho následkov na osobnosť, vplyv vyšetrovania a výkon trestu s vyústením do sociálnej integrácie, alebo naopak, do recidívy.

Významnú úlohu zohráva psychológia **v kriminológii**, ktorú stručne definujeme ako vedu o zločine. Uvedené fázy trestného činu priamo vyžadujú spoluprácu právnikov a psychológov, ktorí sa podieľajú na kriminologických výskumoch. Veď v množstve vzťahov kriminológie a iných vied, dominuje jej vzťah s trestným právom. Spolupráca medzi nimi evidentne narastá, ale zatiaľ nemá optimálnu podobu. Niektorí právnici poukazujú na malú výpovednú hodnotu kriminologických poznatkov. Medzi kriminológmi, mnohí z nich, poukazujú na rutinu sudcov, prokurátorov a policajtov, ktorí neberú do úvahy nové pohľady na trestné právo, napr. vo vyspelých krajinách rozvíjajúcu sa restoratívnu justíciu a intenzívnejšie uplatňovanie alternatívnych trestov. Vzájomné obviňovanie nie je tá správna cesta. Právo a psychológia, osobitne trestné právo a kriminológia skôr potrebujú nové impulzy k hľadaniu investičných teórií, k precizácii metodológie a metód

výskumu k inovácii trestných kódexov a procesov optimalizácii trestnej politiky štátu.

2. Význam psychológie pre právnickú profesiu

Osvojenie si základných psychologických poznatkov má teoretický aj praktický význam v rozličných oblastiach ľudského poznania ľudskej činnosti. Psychológia má význam i pre historicky bohatú a pre existenciu ľudskej spoločnosti mimoriadne dôležitú profesiu – právnickú profesiu, v jej najrôznejších prejavoch a sférach.

Teoretický význam psychológie spočíva v tom, že rozpracovanie psychologických aspektov právnickej profesie môže a aj prispieva k obohateniu teórie práva a predmetov forenzných disciplín v systéme právnych vied. Toto poznanie spätne dotuje mnohé disciplíny systému psychologických vied o nové poznatky. Teória práva, ako som sa presvedčil pri spolupráci s jej prednými predstaviteľmi (J. Prusák, A. Krsková, P. Blaho) je povzbudzujúcim príkladom využívania psychologických poznatkov. Zvládnutie základov psychologickéj teórie prostredníctvom osvojenia psychologických poznatkov o jej predmete a úlohách tvorí organickú súčasť vedomostí každého vzdelaného človeka. Základné psychologické poznatky sú významnou zložkou všeobecného i odborného vzdelávania právnikov. Umožňujú zvyšovať efektívnosť ich profesionálnej činnosti, formovať a rozvíjať vysokú kultúru kontaktu s klientami a voliť a využívať premyslené a účinné postupy v rôznych roliach právnickej profesie. V kontakte so psychológiou sa môže cielavedomejšie rozvíjať osobnosť samotného právnika. Zároveň mu to umožňuje posilňovať komunity právnikov v rôznych druhoch činnosti a v spoločenskom živote. Nepochybne tak prispieva k posilneniu demokratických princípov a humánneho rozmeru činnosti právnikov pri ochrane zákonnosti a spravodlivosti.

Praktický význam psychológie je v tom, že tá postupne začala slúžiť životu a najrôznejším druhom ľudskej činnosti. Stala sa významným nástrojom poznávania seba samého i poznávania druhých ľudí. Táto dvojjediná praktická úloha psychológie platí aj pre činnosť právnika. Poznanie zákonitostí ľudskej psychiky umožňuje právníkom lepšie pochopiť príčiny prežívania a správania samotných, ako aj ich klientov. Poctivé a hlboké sebaopoznávanie prináša úžitok nielen v jeho prospech, ale aj jeho úsilie poznávať druhých ľudí, osobitne motiváciu a dôsledky ich protiprávneho správania. Psychologické poznatky sú dôležité všade tam, kde sa nachádza človek. Aj právnik je človek a človekom je i jeho klient. Píšem to preto, že spoločne s mnohými odborníkmi psychológie a práva tvrdím, že právnická profesia je účinná, efektívna

predovšetkým kvalitou ľudského činiteľa. Reformy, reorganizácie, lepšie využívanie moderných technických prostriedkov môžu pri konsenze právnikov a spoločnosti napomôcť lepšiemu fungovaniu práva v prospech spoločnosti, ale rozhodujúcu úlohu aj tak zohráva kvalita a angažovanosť ľudského potenciálu v právnych inštitúciách.

Psychológia predstavuje pre právnikovi nielen zdroj praktických návodov pre jeho vlastnú činnosť, ale zároveň mu môže poskytnúť rôzne druhy psychologických služieb. Tieto odborné služby sa môžu dotýkať nielen jeho osobnosti, ale aj procesov, problémov a konfliktov, vyplývajúcich z rôznorodých podstaty právnickej činnosti. Je preto veľmi dôležité, aby sa právnik naučil komunikovať so psychológmi a vedel vhodne využiť psychologické služby, ktoré poskytujú. Tento druh kontaktu predpokladá u právnikovi znalosť legislatívnych noriem, ktoré sa dotýkajú psychologického činnosti a orgánov, ktoré túto odbornú činnosť garantujú. Máme na mysli priestor súdnoznaleckej činnosti, osobitne schopnosť právnikovi sformulovať zmysluplné zadanie pre znalca, vrátane znalcov z psychologických odborov, najčastejšie odborníkov z oblasti forenznej psychológie. Odborníci z oblasti forenznej psychológie a trestného práva sa zhodujú v tom, že kvalitné zadanie úlohy znalcovi vyšetrovateľom, prokurátorom, obhajcom či súdom nie je druhoradá, ale aj nutná záležitosť. Túto úlohu uľahčuje vzájomná snaha o spoluprácu obidvoch stránok trestného procesu.

Právnik sa vo svojom bežnom živote, ako i odbornej činnosti stretáva s procesom socializácie, ktorý ovplyvňuje jeho osobnosť (osobitne jeho odborný rast), ako aj osobnosť a životy jeho klientov. Socializácia sa však nemôže uskutočňovať bez učenia. Teraz nemáme na mysli učenie v škole, ktoré je iste dôležité pre obe strany právnej interakcie. Sociálna psychológia upozorňuje na osobitnú úlohu sociálneho učenia. Ide o proces, v ktorom človek (právnik i jeho klient) získava a uplatňuje skúsenosti v nových sociálnych podmienkach. Medzi typické formy tohto učenia patrí priame posilňovanie, t. j. využívanie odmiern a trestov, napodobňovanie (imitácia), stotožnenie sa (identifikácia). Nebudeme rozoberať tieto formy, pretože je to príliš rozsiahla téma sociálnej psychológie, vývinovej psychológie a nakoniec aj sociológie. Chceme len upozorniť, ako významne sa výsledky týchto foriem prelínajú s pôsobením práva pri socializácii spoločnosti. Ide o vyjadrenie súhlasu či nesúhlasu s určitým správaním a činmi, ktoré učinia jednotlivci, skupiny, rodina, rôzne občianske združenia a pod. Významnú úlohu v tomto prostredí plní aj právo, ktoré by malo v rovnováhe uplatňovať retributívnu a restoratívnu koncepciu práva. Žiaľ, stále dominuje retributívna koncepcia. Pritom je dobre známe, že účelom trestu v súdnej sieni je nielen odplata, ale aj jeho výchovná a preventívna funkcia. Restoratívna justícia predstavuje spoluprácu

cu troch strán: **obef**, ktorej bola spôsobená ujma; **páchatel**, ktorý spôsobil ujmu; **spoločnosť**, kde bola spôsobená ujma. Táto koncepcia úzko prepája trestný proces s procesom socializácie, prehlbuje jeho spravodlivosť a výrazne akceptuje potrebu prevencie. Odrádza od napodobňovania negatívnych vzorov (tých je v súčasnosti neúrekom) a vedie k identifikácii s príkladmi, ktoré preferujú citovo pozitívnu, empatickú, intelektuálnu a spoločensky prospešnú osobnosť.

Produktom sociálneho učenia je nielen hore načrtnutý mechanizmus, ale taktiež postoje.

Postoje sa obvykle vymedzujú ako relatívne trvalé sústavy hodnotenia, cítenia a sklonov konať určitým spôsobom vzhľadom na určitý predmet. Ak chce právnik využiť silnú regulačnú funkciu v právnej interakcii, mal by si podrobnejšie všimnúť ich tri zložky. Prvú predstavuje poznávací (kognitívna) zložka, ktorá zahŕňa znalosť (vedomosti) predmetu či javu, ku ktorému zaujíma postoj. Druhú predstavuje citová (afektívna) zložka, vyjadrujúca náš citový vzťah. Tretia je konatívna (presnejšie – tendencia konať), motivujúca konanie na základe znalosti a citového vzťahu. Na základe analýzy týchto zložiek môže právnik v postojoch svojho klienta poznať či odhaliť jeho úmysly či ciele, jeho smerovanie (negatívne, neutrálne, pozitívne), ako aj ich intenzitu (silné – slabé). Zmena postojov je v právnickej činnosti veľmi častá, ako vo vzťahu ku klientom, ale i medzi právnikmi navzájom. Preto je potrebné, aby on sám analyzoval svoje postoje (ktoré môžu vystupovať v podobe súkromných hypotéz či jednosmerného vnímania trestného činu). Osobitnú pozornosť by mal venovať tým postojom v trestnoprávnom procese, ktoré by svojou extrémnosťou v podobe predsudkov mohli byť príčinou konfliktov, ktoré bránia dosiahnutiu spravodlivosti.

3. Osobnosť právника v sociálnych vzťahoch

Ide o tému, ktorej zásadnú pozornosť venuje sociálna psychológia. Odborníci tejto vedy vychádzajú pri svojich úvahách z vybraných osobnostných vlastností, ktoré sú u právnikov základom úspešnej socializácie, t. j. ich harmonizácie a rozvoja. Vo výbere vlastností a charakteristike ich obsahu dochádza medzi sociálnymi psychológmi zaoberajúcimi sa osobnosťou právnika ku vzácnnej zhode. Medzi morálne vlastnosti osobnosti právnika patrí zásadovosť, kritickosť, vytrvalosť, sebahodnotenie, sebadisciplína a tvorivý prístup. Tieto vlastnosti sú tesne prepojené s kvalitou intelektuálnych vlastností právnika, t. j. všímavosťou, plascititou, dobrou pamäťou, kvalitnou rečou a jazykom a nevyhnutnou mierou fantázie.

Mimoriadne dôležitú úlohu pre úspešnú prax právnik a hrá prepojenie hore uvedených vlastností so sociálnou inteligenciou. Sociálna inteligencia je širšia sociálna schopnosť identifikovať a pochopiť prežívanie a správanie ľudí, úspešne ich usmerňovať, presvedčovať a dokonca riadiť. Klasik psychológie Carl Gustav Jung raz poznamenal, že prekvapujúci počet ľudí, ak môže myslieť sa vyhne. Dodal, že je rovnaký počet tých, ktorí síce svoj rozum používajú, ale prekvapujúco hlúpym spôsobom. Aj človek, ktorého charakterizuje nedostatočná úroveň sociálnej inteligencie, zraňuje svojou neobratnosťou, netaktnosťou a necitlivosťou. Sociálna inteligencia nemusí vždy súvisieť so schopnosťou učiť sa v škole, či s dosiahnutým stupňom vzdelania. Existujú ľudia, ktorí úspešne završili dokonca vysokoškolské vzdelanie a pritom ich život charakterizuje zásadný nedostatok sociálnej inteligencie. Oproti tomu, často s prekvapením sa stretávame s ľuďmi nižšej vzdelanostnej úrovne, ktorým táto sociálna schopnosť nechýba. Sociálna inteligencia umožňuje právnikom vyhnúť sa nebezpečným nástrahám ich praxe. Už Platón vyzdvihol dôležitosť odolnosti právnikov proti lichoteniu a klamstvu. Intelektuálne požiadavky sa od Platónových čias príliš nezmenili. Ale dynamika a potreba sociálnych schopností ako je prejavenie záujmu, súcitu, citlivosti a chápania ľudí narastá a má univerzálnu hodnotu.

S činnosťou právnik a jeho osobnosťou sa vo verejnosti často spojuje pojem profesionál. Ide o cudzie slovo, ktoré charakterizuje profesionálom toho kto koná nejakú činnosť z povolania (opakom je amatér). Toľko slovník cudzích slov. Podotýkame však, že to nie len o tom, že právnik a sú členmi tohoto profesionálneho cechu. V živote, v právnej praxi pri vyšetovaní trestných činov sa môžeme stretnúť s ľuďmi, ktorí len vyvolávajú dojem profesionála. Profesionálom je však potrebné skutočne byť! Rola právnik a doslova očakáva jeho profesionálne správanie. Aj verejnosť vníma, že právnická činnosť má odborný ráz a ten, kto ju vykonáva je profesionál. Mc Cormack vo svojej knihe uvádza (pozri odkaz literatúry), že značné množstvo „neprávnikov“ prejavuje voči právnikom značnú zvedavosť a závisť, prerastajúci v obdiv, či dokonca v posvätnú účasť. Prečo? Jedným slovom preto, že právnik a – tí kvalifikovaní – sú schopní. Napriek protirečeniam časti neprávnickej verejnosti (obdiv kontra kritika či závisť) sa môžeme zhodnúť na tom, že profesionálny výkon súvisí s odborom, s profesiou a povolaním. Profesia nežije zo vzduchu, ale súvisí s rozsiahlou teoretickou prípravou a praktickým výcvikom, spoločenskou kultiváciou intelektu, verejným záujmom a službou spoločenským hodnotám, autonómnosťou rozhodovania a združovaním do profesijných organizácií. Problematika profesie, profesionála, profesionálneho výkonu je multidisciplinárna záležitosť. Zaoberá sa s ňou predovšetkým sociológia, manažment a čiastočne aj sociálna psychológia. Ich úvahy sa týkajú obsahu

sociálneho správania manažéra a možných determinantov tohto správania, vrátane osobnostných vlastností.

Čo by nemal profesionál? Nemal by podliehať subjektívnym pocitom, predsudkom, či prvému dojmu. Nemal by budovať svoju autoritu len na mediálnej kritike kolegov, či verejnosti v rezonujúcich prípadoch. Nemal by zneužívať neistoty klientov, ich emocionálnu labilitu, či negatívne psychické stavy. Nemal by poskytovať rady tam, kde na to nemá dostatočnú odbornú kvalifikáciu. Nemal by byť sarkastický, ponižovať druhých ľudí, používať manipulačné postupy.

Čo by mal profesionál? Mal by byť zdvorilý, presný, odborne pripravený a zdatný. Mal by mať vyhranený hodnotový systém, v ktorom dominujú žiaduce spoločenské hodnoty (osobitne spravodlivosť). Mal by pracovať s dôveryhodnými informáciami a všemožne ich chrániť od bulvarizácie. Mal by rešpektovať aj iný názor, neznevažovať ho útokom na vlastnosti osobnosti človeka, ktorý ho vyslovil. Mal by sa sústreďiť na vecné prediskutovanie a riešenie problému. Mal by sa snažiť pochopiť príčinu (sociálnu, kultúrnu, finančnú či emocionálnu) neochoty partnera či klienta plne sa zapojiť alebo reagovať v danej situácii. Mal by využiť svoju profesionalitu, aby v prerokovanom prípade určoval pravidlá „hry“ a viedol účastníkov sporu, aby „hrali“ podľa nich.

Sociálno-psychologická analýza osobnosti právnicka ako profesionála nám umožnila doplniť ju o konkrétne vlastnosti. Ide o také vlastnosti, ktoré charakterizujú kvalitu sociálnej interakcie právnicka a zaručujú jeho vysokú výkonnosť. Ide o tieto vlastnosti: – kompetentnosť, – dôveryhodnosť, – sebaovládanie, – sebadôvera, – dôkladnosť (Podrobnejšie pozri Dianiška, 2006).

Vlastnosti právnicka profesionála, ktoré sme pomenovali, mali by byť veľkou oporou v záťažových situáciách, ktorých je pri realizácii trestných procesov neúrekom. Medzi nimi osobitné miesto majú konfliktné situácie. Konflikt sa zvyčajne chápe ako stretnutie dvoch protichodných, približne rovnako silných pohnútok (podnetov, tendencií, motívov). Zdrojom konfliktu v činnosti právnicka môžu byť nielen vonkajšie príčiny (napr. objektívne prekážky, vlastnosti iných ľudí, systém výchovy a pod.), ale aj vnútorne subjektívne príčiny (niektoré osobnostné vlastnosti, aktuálny fyzický a psychický stav, chyby v sebahodnotení, telesné nedostatky a pod.). Nezvládanie konfliktov je prísne individuálna záležitosť, tak v zmysle podliehania či nepodliehania, ako aj ich vyvolávania a tlmenia. Právnicki sa vo svojej činnosti stretávajú s konflikto-gennými jedincami. Pri tomto kontakte by mali reálne počítať s tým, že títo jedinci sú citovo neovládateľní a majú sklon vnucovať svoje zážitky a postoje. Zreteľná disharmónia vo vzťahu racionálneho a emocionálneho prežívania (v prospech neovládanej emocionality) im neumožňuje a zabraňuje pokojne a zodpovedne zvážiť podmienky a spôsoby správania.

Súčasťou pracovných aktivít i osobného života právnik sú intrapersonálne konflikty (vnútorný konflikt jednotlivca). Konflikty sa prejavujú v situáciách, v ktorých musí právnik preukázať vysokú mieru zdržanlivosti a trepezlivosti a v ktorých je prinútený meniť sformované návyky, stereotypy myslenia, štýl práce a iné. Prežívanie intrapersonálneho konfliktu sa objavuje aj s rýchlym striedaním prípadov, ktoré sú typické pre roly (očakávaný spôsob správania jednotlivca v spoločnosti) právnickej profesie. Zasiahnuté sú aj situácie, v ktorých sa pri riadení riešení právnych kauz očakávajú dôležité rozhodnutia, a pre ktoré nie je dostatok objektívnych dôkazov.

Právnik nie je imúnny voči interpersonálnym konfliktom. Týka sa to vnútro-skupinových (rodina, pracovný kolektív, záujmová organizácia) a taktiež medzi-skupinových (súperenie skupín, konkurenčný boj) konfliktov.

Medzi príznačné prejavy, ktoré všeobecne sprevádzajú ľudí v konfliktných situáciách, a s ktorými má tiež počítať každý právnik, patria: – váhavosť, – bezradnosť, – nerozhodnosť, – kolísanie medzi možnými voľbami, – ambivalentnosť. Bezradnosť a nerozhodnosť spolu so stavmi úzkostného očakávania, strachu a ľútosť, robia každého z nás citlivejším na príjem akýchkoľvek informácií (spomeňme si na kovidovú dobu). Sklon k panike, agresívnym a únikovým reakciám neumožňuje v plnom rozsahu uplatňovať rozumový a účelný prístup k riešeniu konfliktných situácií. Preto veľmi dôležitým momentom pri riešení interpersonálnych konfliktov je pre právnik identifikácia protichodných v sfére citov a želaní (cieľov).

Konflikty, ako sme uviedli, značne ovplyvňujú rozhodovací proces v právnických činnostiach. Rozhodovanie aj v psychológii predstavuje najzložitejší psychický proces. Rozhodovanie je voľba medzi alternatívnymi postupmi konania. Jeho súčasťou je porovnávajúce hodnotenie nákladov a výnosov jednotlivých postupov. Avšak budúca cena (hodnota) určitej voľby nie je vždy pevne daná, ani nie je vopred známa. Súčasťou rozhodovania je risk, t. j. výsledky jednotlivých volieb nie sú zaručené. Rozhodovanie je zjavne jedna z foriem, ktorou osobnostne i v súlade s právnymi normami právnik reaguje na multivalentnú právnu situáciu.

Pokúsili sme sa analyzovať rozhodovací proces sudcov (Dianiška, 2016). Ide pochopiteľne nielen o psychologický, ale komplexný problém. Ten sa riadi príslušnými zákonmi. Predložené dôkazy hodnotí sudca na základe svojho presvedčenia, ktoré je ovplyvňované aj kvalitou jeho odbornej kompetencie. Presvedčenie v psychike človeka, v jeho motivačnej pyramíde je cieľovou zložkou a je súčasťou aspirácií sudcu. Rozsah sudcovského rozhodovania je veľmi široký a zložitý (časový aspekt, verejná mienka, podmienené prepustenie, pribratie znalca, odročenie súdneho konania a pod.). Existuje silne spoločenské pozadie, ktoré vplýva na rozhodovací proces sudcu. Sudca zároveň

rozhoduje v konkrétnej ambivalentnej situácii. To znamená, že sudca reaguje na situáciu obsahujúcu viaceré právne možnosti, vyzývajúce ho na riešenie v niekoľkých smeroch. Výsledkom rozhodnutia sudcu je určité uvoľnenie a zážitok z toho, že „viem, čo chcem“. Dodávame, že rozhodnutie sudcu, zbavenie sa psychického i odborného napätia pri rozhodovaní, je výrazom jeho individuality a zároveň spoločensky závažným aktom.

Rozhodovanie tvorí aj špecifikum vôľového konania sudcu. Táto skutočnosť vyplýva z uvedenia si pozície „ja“ – v rámci referenčnej štruktúry „seba“ a spoločenského dosahu hodnotenia sudcu zo strany spoločnosti. V rozhodovaní sa stretávajú záujmy sudcu a záujmy verejnej mienky (napr. v podobe jeho súkromných hypotéz). Rozhodovanie sudcu je preto závažným osobnostným a spoločenským aktom. Na posudzovanie rozhodnutia sudcu sa berú do úvahy platné zákony. Treba podotknúť, že osobnosť sudcu ako profesionála je zákonmi viazaná, ale jeho rozhodnutie nie je s nimi zviazané absolútne. Vraciame sa tak znovu k dôležitosti osobnosti sudcu, jeho morálke a etike a dôležitosti výsledkov rozhodnutia na pozadí psychických javov. Jadro rozhodovania sudcov sa týka výmery trestov. Pre toto rozhodovanie sa predovšetkým analyzuje charakteristika činu a profil páchatela, na pozadí aktuálneho situačného faktora. Bolo by veľmi užitočné keby sa pritom zohľadňovala anticipácia budúcnosti, čo umožňuje prekonávať strnulé formy myslenia a konania rokmi zažitej právnej praxe a podporiť orientáciu na preventívnu stránku trestného konania.

Z hľadiska možností druhov sociálneho správania ako riešiť konfliktné situácie, psychické napätie v rozhodovacom procese, či v bežnej komunikácii právnik a klienta, by mohla právnikovi pomôcť asertivita. Asertivita je vlastne seba presadenie. Avšak nie seba presadenie hocijaké, či dokonca egoistické. Ide o seba presadenie, zdôrazňujúce rovnocennosť vzájomného vzťahu medzi vlastným „ja“ a mojím protejškom. Asertívne správanie umožňuje obhájiť svoje práva a zároveň rešpektuje práva druhej strany. Vzťah vzájomnej úcty a rešpektovania je zdrojom dôstojnosti osobností na oboch stranách. Asertivita nie je vrodená vlastnosť, ale formovateľná sociálna spôsobilosť. Kultivácia asertivity v sociálnom správaní právnikov je mimoriadne potrebná a užitočná a vo svete sú v tomto smere dobré skúsenosti. Asertivita je aj dôležitým indikátorom sociálnej kompetencie, t. j. najdôležitejšej vlastnosti právnik ako profesionála. Zahrňuje vnímanie a hodnotenie konkrétnej sociálnej situácie, ako aj vnímanie o hodnotenie vlastných možností, osobitne schopností. Jej obsahom je i motivácia na špecifické správanie a pochopiteľne aj očakávanie konkrétnych výsledkov tohoto správania. Možno niektorý čitateľ tohto článku odporúčaniu autora, vzhľadom na stav súčasnej slovenskej spoločnosti sa zasmieje. Ale to nič nevyrieši, treba to napriek tomu skúsiť.

Záver

Obsah článku sa venuje vzťahu psychológie a práva a upozorňuje, že ide o stále aktuálnu tému, potrebujúcu ďalší rozvoj. Je zároveň aj uctením ochoty a pomoci prof. I. Šimovčeka, ktorý autora článku dlhodobo podporoval a zároveň prispel ku kultivácii tohto vzťahu. Srdečne ďakujem!

Budem rád, ak čitateľ nadobudne dojem, že nezveličujem úlohu psychológie v jej vzťahu k právu. Upozorňujem len na prirodzenú potrebu riešiť aj objektívne existujúce stránky a súvislosti späté s právnym procesom, osobnosťou právnik, právnou komunitou a jej klientami.

Chcem upozorniť našich následníkov, osobitne tých, ktorí pôsobia na právnických fakultách, že kultivácii študentov práva by prospeli také predmety, ako je psychológia pre právnikov, sociálna psychológia a právnik, forenzná psychológia, kriminológia ako povinný predmet a nakoniec aj kliniky zamerané na sociálnu patológiu a jej výskum (psychologický, sociologický) a nácvik asertívneho správania v právnej praxi. Je to nielen moja dlhoročná pozitívna skúsenosť z pedagogického a vedeckého pôsobenia na Právnickej fakulte v Trnave, ale aj obavy o vážne narušenie medziľudských vzťahov v našej spoločnosti, značne ohrozujúce právo ako také.

LITERATÚRA

1. Čírtková L., Dianiška G., Havrlentová D., Marešová A., Sochůrek J., Psychológia pre právnikov, Bratislava: Jura Edition, 2010, 257 s.
2. Dianiška G. : Sociálna psychológia a právnik, Bratislava. Veda, 2006, 184 s.
3. Dianiška G., Strémy T., Vráblová M., a kol.: Kriminológia, Plzeň: Aleš Čenek, 2022, 413 s.
4. Dianiška G. : Súdna psychológia a rozhodovanie sudcov. In. Rozhodovacia činnosť národných, medzinárodných a európskych súdov, Trnava: Právnická fakulta, 2015, s. 94 – 105.
5. Strémy T., Šimunová L., Gregušová A., Jurišová K., ed.: Psychológ medzi právnikmi. Pocta profesorovi Gustávovi Dianiškovi k 75. narodeninám. Trnava: Veda, 2015, 447 s.
6. Heretik A., : Základy forenzej psychológie. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1993. 224 s.
7. Mc Cormack, M., H. : Strašná pravda o právnicích, aneb co nás nenaučí na Jale. Praha: Talpress, 1997.

Kontaktné údaje autora

prof. PhDr. Gustáv Dianiška, CSc.
gustav@dianiska.sk

FALŠOVANIE BEZHOTOVOSTNÝCH PLATOBNÝCH PROSTRIEDKOV V TEÓRII A PRAXI¹

COUNTERFEITING OF NON-CASH MEANS OF PAYMENT IN THEORY AND PRACTICE

doc. JUDr. et PhDr. mult. Libor Klimek, PhD., Dr. h. c.

Katedra trestného práva, kriminológie, kriminalistiky a forenzných disciplín
Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá právnymi aspektami falšovania bezhotovostných platobných prostriedkov. Je rozdelený do troch sekcií. Kým prvá sekcia sa zameriava na nadnárodný kontext, druhá sekcia sa zameriava na národný kontext v podmienkach Slovenskej republiky. Tretia sekcia sa zameriava na aplikačné otázky vyplývajúce z rozhodnutí slovenských súdov.

Kľúčové slová: bezhotovostné platobné prostriedky, falšovanie, Smernica (EÚ) 2019/713 o boji proti podvodom s bezhotovostnými platobnými prostriedkami a proti ich falšovaniu a pozmeňovaniu, Trestný zákon č. 300/2005. Z. z., súdne rozhodnutia

Abstract: The contribution deals with the legal aspects of counterfeiting of non-cash means of payment. It is divided into three sections. While the first section focuses on the transnational context, the second section focuses on the national context in the conditions of the Slovak Republic. The third section focuses on application issues arising from the decisions of Slovak courts.

Key words: non-cash means of payment, counterfeiting, Directive (EU) 2019/713 on combating fraud and counterfeiting of non-cash means of payment, Criminal Code No. 300/2005. Coll., court decisions

Úvod

S príchodom elektronických platobných prostriedkov vzrástli možnosti trestnej činnosti, a to nielen vo vnútroštátnom rozmere, ale aj v medzinárodnom.

Už v roku 1998 Európska komisia poukázala na skutočnosť, že čisto národné podvody sa stávajú medzinárodnými podvodmi. Napr. trestná činnosť súvisiaca s platobnými kartami môže byť spáchaná kdekoľvek, nakoľko karty sú akceptované ako nástroj platby alebo výberu peňazí. Ako bezhotovostné platobné prostriedky môžu byť použité aj za účelom realizovania tzv. *non-face*

¹ Príspevok bol vypracovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0100/24 „Zavedenie európskych trestných činov do právneho poriadku Slovenskej republiky“.

to face transakcií (napr. internetové bankovníctvo) pri cezhraničných transakciách, či už v rámci tradičných foriem alebo v internetovom obchode. Sofistikovanosť a internacionalizácia trestného správania demonštrovali potrebu prijatia právnej úpravy aj na európskej úrovni.² Ide o fenomén, ktorý sa prejavuje vo väčšine štátov, vrátane Slovenskej republiky

1. Nadnárodná právna úprava

Vedúcim legislatívnym aktom potláčania podvodov a falšovania bezhotovostných platobných prostriedkov s pôsobnosťou pre členské štáty EÚ, vrátane SR, je **Smernica (EÚ) 2019/713 o boji proti podvodom s bezhotovostnými platobnými prostriedkami a proti ich falšovaniu a pozmeňovaniu**.³ Touto Smernicou sa stanovujú minimálne pravidlá týkajúce sa vymedzenia trestných činov a sankcií v oblasti podvodov s bezhotovostnými platobnými prostriedkami a ich falšovania a pozmeňovania. Uľahčuje sa ňou prevencia týchto trestných činov a poskytnutie pomoci obetiam a ich podpora.⁴ Pokiaľ ide o trestné činy v súvislosti s bezhotovostnými platobnými nástrojmi, uvedená Smernica ich kategorizuje do týchto skupín:

- podvodné použitie bezhotovostných platobných nástrojov,
- trestné činy súvisiace s podvodným použitím hmotných bezhotovostných platobných nástrojov a
- trestné činy súvisiace s podvodným použitím nehmotných bezhotovostných platobných nástrojov.

Cieľom uvedenej Smernice je:⁵

- zabezpečiť, aby boli do rozsahu trestných činov zahrnuté bezhotovostné transakcie vykonané akýmkoľvek druhom platobného nástroja, či už fyzickým, ako sú bankové karty, alebo virtuálnym, ako sú mobilné platby,

² Komisia Európskych spoločenstiev (1998): A Framework for Action on Combating Fraud and Counterfeiting of Non-cash Means of Payment, communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Central Bank and the Economic and Social Committee, COM(1998) 395 final, s. 1.

³ Smernica Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2019/713 zo 17. apríla 2019 o boji proti podvodom s bezhotovostnými platobnými prostriedkami a proti ich falšovaniu a pozmeňovaniu, ktorou sa nahrádza rámcové rozhodnutie Rady 2001/413/SVV. Úradný vestník EÚ, L 123/18, 10. 5. 2019.

⁴ Čl. 1 Smernice (EÚ) 2019/713 o boji proti podvodom s bezhotovostnými platobnými prostriedkami a proti ich falšovaniu a pozmeňovaniu.

⁵ *Bezhotovostné platby – boj proti podvodom a falšovaniu* [online]. Dostupné na internete <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/LSU/?uri=CELEX%3A32019L0713>> [2024-06-27]; SAVIN, A. – TRZASKOWSKI, J. (eds.): *Research Handbook on EU Internet Law*, 2nd edition. Cheltenham – Northampton: Edward Elgar Publishing, 2023, eBook.

- kriminalizovať krádež a zneužitie platobných údajov aj ich ďalší predaj a uvádzanie do obehu,
- aproximovať vo všetkých členských štátoch úroveň trestov za trestné činy vymedzené v smernici,
- uľahčiť výmenu informácií a cezhraničnú spoluprácu,
- posilniť oznamovanie podvodov finančnými inštitúciami a inými súkromnými subjektmi,
- predchádzať nezákonnej činnosti a zabezpečiť, aby obeť mali prístup k pomoci a podpore.

Uvedená smernica nahradila *Rámcové rozhodnutie 2001/413/SVV o boji proti podvodom a falšovaniu bezhotovostných platobných prostriedkov*⁶. Cieľom Rámcového rozhodnutia bolo zabezpečiť, aby podvody a falšovanie týkajúce sa všetkých foriem bezhotovostných platobných prostriedkov boli považované za trestné činy a podliehali účinným, primeraným a odrádzajúcim sankciám vo všetkých členských štátoch EÚ⁷. Obsahovalo taktiež prvky týkajúce sa počítačovej kriminality. Na strane druhej, plynutím času rámcové rozhodnutie už neodrážalo realitu novej doby a nedostatočne riešilo nové výzvy a technologický rozvoj, ako sú virtuálne meny a mobilné platby.⁸

⁶ Rámcové rozhodnutie Rady 2001/413/SVV z 28. mája 2001 o boji proti podvodom a falšovaniu bezhotovostných platobných prostriedkov. Úradný vestník Európskych spoločenstiev, L 149/1, 2. 6. 2001. Rámcové rozhodnutie malo byť prijaté v podobe *jednotnej akcie*. V roku 1998 bol predstavený Návrh Jednotnej akcie o boji proti podvodom a falšovaniu bezhotovostných platobných prostriedkov, ktorý bol predstavený ako príloha č. 1 k dokumentu Komisie Európskych spoločenstiev (1998): A Framework for Action on Combatting Fraud and Counterfeiting of Non-cash Means of Payment, communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Central Bank and the Economic and Social Committee, COM(1998) 395 final. Avšak, nadobudnutím platnosti Amsterdamskej zmluvy v roku 2009 návrh sa stal obsolentným, nakoľko *jednotné akcie* ako právne akty trestného práva v EÚ nahradili *rámcové rozhodnutia*. Bližšie pozri: KLÍMEK, L. *Základy trestného práva Európskej únie*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, 264 strán.

⁷ Bod č. 4 preambuly Rámcového rozhodnutia 2001/413/SVV o boji proti podvodom a falšovaniu bezhotovostných platobných prostriedkov; Commission of the European Communities (2004): 'Report from the Commission based on Article 14 of the Council Framework Decision of 28 May 2001 combating fraud and counterfeiting of non-cash means of payment', COM(2004) 346 final, s. 6; Komisia Európskych spoločenstiev (2006): 'Druhá správa Komisie, ktorá sa zakladá na článku 14 Rámcového rozhodnutia Rady z 28. mája 2001 o boji proti podvodom a falšovaniu bezhotovostných platobných prostriedkov', KOM(2006) 65 v konečnom znení, s. 2.

⁸ Európska komisia (2017): Návrh Smernice Európskeho parlamentu a Rady o boji proti podvodom s bezhotovostnými platobnými prostriedkami a proti ich falšovaniu, ktorou sa nahrádza rámcové rozhodnutie Rady 2001/413/SVV, SWD(2017) 298 final; MARKOU, Ch. – JOUGLEUX, P. – SYNODINO, T.-E. – PRASTITOU-MERDI, T. (eds.): *EU Internet Law in the Digital Single Market*. Cham: Springer, 2021, s. 348.

Smernica (EÚ) 2019/713 o boji proti podvodom s bezhotovostnými platobnými prostriedkami a proti ich falšovaniu a pozmeňovaniu sa zaoberá problematikou falšovania bezhotovostných platobných prostriedkov, ale neupravuje trestnoprávny kontext falšovania mincí a bankoviek. Pokiaľ ide o jednotnú menu euro (€), v rámci EÚ boli v tejto oblasti prijaté iné osobitné legislatívne opatrenia – napr. Smernica 2014/62/EÚ o trestnoprávnej ochrane eura a ostatných mien proti falšovaniu.⁹

2. Vnútroštátna právna úprava v Slovenskej republike

Pokiaľ ide o trestný čin v Slovenskej republike, ktorý korešponduje s problematikou falšovania bezhotovostných platobných prostriedkov, možno poukázať na trestný čin **neoprávneného vyrobenia a používania platobného prostriedku, elektronických peňazí alebo inej platobnej karty**. Tento trestný čin v zmysle § 219 Trestného zákona č. 300/2005 Z. z.¹⁰ pozostáva z dvoch základných skutkových podstát.¹¹

Tohto trestného činu sa dopustí ten, kto:

1. neoprávnené vyrobí, pozmení, napodobní, falšuje alebo si obstará platobný prostriedok alebo elektronické peniaze alebo inú platobnú kartu vrátane telefónnej karty alebo predmet spôsobilý plniť takú funkciu na účel použiť ho ako pravý, alebo na taký účel ho prechováva, prepravuje, použije alebo poskytne inému,
2. neoprávnené vyrobí, prechováva, obstará si alebo inak zadováži alebo poskytne inému nástroj, počítačový program alebo iný prostriedok špeciálne prispôbený na spáchanie činu uvedeného v ods. 1.

Objektom uvedeného trestného činu je ochrana bezhotovostných platobných prostriedkov zaisťujúcich platobný styk. *Platobným prostriedkom* sa na tieto účely v zmysle zákona č. 492/2009 Z. z. o platobných službách¹² rozumie

⁹ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2014/62/EÚ z 15. mája 2014 o trestnoprávnej ochrane eura a ostatných mien proti falšovaniu, ktorou sa nahrádza rámcové rozhodnutie Rady 2000/383/SVV. Úradný vestník EÚ L 151/1, 21. 5. 2014.

¹⁰ Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

¹¹ Pozri tiež: IVOR, J. – KLIMEK, L. – ZÁHORA, J.: *Trestné právo Európskej únie a jeho vplyv na právny poriadok Slovenskej republiky*. Žilina : Eurokódex, 2013, 888 strán; KLIMEK, L. – ZÁHORA, J. – HOLCR, K. *Počítačová kriminalita v európskych súvislostiach*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016, 448 strán; IVOR, J. – ZÁHORA, J. – POLÁK, P.: *Trestné právo hmotné II – Osobitná časť*, 2. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2021, 688 strán.

¹² Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 492/2009 Z. z. o platobných službách v znení neskorších predpisov.

„personalizované zariadenie alebo súbor postupov dohodnutý medzi používateľom platobných služieb a poskytovateľom platobných služieb, ktoré sa používajú na účely predkladania platobného príkazu, najmä platobná karta, internet banking alebo iné platobné aplikácie elektronického bankovníctva“¹³.

3. Aplikčná prax v Slovenskej republike

Rozhodovacia činnosť súdov v prípade základnej skutkovej podstaty trestného činu neoprávneného vyrobenia a používania platobného prostriedku, elektronických peňazí alebo inej platobnej karty je veľmi rozsiahla. Na tomto mieste nie je účelné prezentovať nekonečné rozhodnutia, ktorými páchatel bol uznaný vinným „kvôli 20 €“. V nasledujúcom texte sa nachádzajú poznatky z rozhodnutí, ktoré sa vynímajú buď výškou spôsobenej škody, alebo spôsobom spáchania skutku. Spravidla ide o kvalifikovanú skutkovú podstatu tohto trestného činu.

Neoprávnený prevod hotovosti z účtu na iný účet

Okresný súd Stará Ľubovňa svojim rozsudkom¹⁴ uznal vinnou K. V. za to, že v období od 2. mája 2008 do 2. januára 2012 z účtu spoločnosti X, ktorého majiteľom bol jej bývalý manžel D. V., bez jeho vedomia postupne jednotlivými príkazmi v rôznych sumách previedla prostredníctvom telefonického bankovníctva na svoje účty celkovú sumu 14734 € (na prvý účet) a celkovú sumu 12897 € (na druhý účet), ako aj na účet svojej dcéry 2.707 €. Uvedenými konaniami K. V. spôsobila bývalému manželovi D. V. celkovú škodu 30338 €(!). Súd uvedené konania kvalifikoval ako zločin neoprávneného vyrobenia a používania elektronického platobného prostriedku a inej platobnej karty podľa § 219 ods. 1, 3 písm. b) TZ.

Neoprávnený výber hotovosti z bankomatu prostredníctvom cudzej platobnej karty

Okresný súd Trebišov svojim rozsudkom¹⁵ uznal vinnou G. D. za to, že prostredníctvom platobnej karty A. C., ktorá bola G. D. omylom doručená 27. februára 2013, uskutočnila neoprávnené výbery finančnej hotovosti v rôznych sumách, čím pre A. C. spôsobila škodu vo výške 13965,10 €(!). Súd uvedené konanie kvalifikoval ako zločin neoprávneného vyrobenia a používania

¹³ § 2 ods. 19 zákona č. 492/2009 Z. z. o platobných službách.

¹⁴ Rozsudok Okresného súdu Stará Ľubovňa z 25. januára 2013, sp. zn. 7T/1/2013.

¹⁵ Rozsudok Okresného súdu Trebišov zo 6. mája 2014, 7T/161/2013.

platobného prostriedku elektronických peňazí alebo inej platobnej karty podľa § 219 ods. 1, 3 písm. b) TZ.

Okresný súd Nové Mesto nad Váhom svojím rozsudkom¹⁶ uznal vinnou F. Č. za to, že v období od 11. januára do 22. februára 2014 si bez vedomia a súhlasu P. X. – majiteľa a disponenta bankomatovej platobnej karty vystavenej k osobnému bankovému účtu, priebežne a opakovane brávala jeho bankomatovú platobnú kartu v úmysle použiť ju ako pravú. Následne s kartou uskutočnila (v niektorých prípadoch aj pod vplyvom alkoholu) bez vedomia a súhlasu P. X. neoprávnené výbery hotovosti prostredníctvom elektronického platobného zariadenia CASHBOX a tiež z bankomatov rôznych bánk, čím mu spôsobila škodu vo výške 6200 €. Súd uvedené konanie kvalifikoval ako pokračovací zločin neoprávneného vyrobenia a používania platobného prostriedku, elektronických peňazí alebo inej platobnej karty podľa § 219 ods. 1, 3 písm. b) TZ v súbehu s pokračovacím prečinom krádeže podľa § 212 ods. 1, 3 písm. a) TZ.

Okresný súd Liptovský Mikuláš svojím rozsudkom¹⁷ uznal vinnou X. Y. za to, že: v období od 19. júna 2006 do 2. apríla 2011 si neoprávnene obstarala platobnú kartu vydanú k osobnému účtu, ktorého vlastníkom bol B. O., ktorú opakovane používala na neoprávnený výber hotovosti z bankomatov v rôznych sumách, čím mu spôsobila škodu 11401,16 €(!); neoprávnene si obstarala prístup k internet bankingu k účtom B. O. a použila ich k neoprávneným prevodom hotovosti v rôznych sumách na osobné účty iných osôb (napr. jej matky), čím B. O. spôsobila škodu vo výške 5173,19 €; v období od 12. do 25. augusta 2012 neoprávnene obstarala prístup k internet bankingu k účtom N. O. a použila ich k neoprávneným prevodom hotovosti v rôznych sumách na účty iných osôb, čím mu spôsobila škodu vo výške 1550 €; v dňoch 13. a 14. marca 2013 si neoprávnene obstarala platobnú kartu N. O., ktorú použila na neoprávnené výbery hotovosti, čím mu spôsobila škodu vo výške 430 €. Súd uvedené konania kvalifikoval ako pokračovací zločin neoprávneného vyrobenia a používania platobného prostriedku, elektronických peňazí alebo inej platobnej karty podľa § 219 ods. 1, 3 písm. a), b) TZ, a taktiež ako pokračovací prečin krádeže podľa § 212 ods. 1, 3 písm. a) TZ.

Neoprávnené použitie tankovacej/palivovej karty

Okresný súd Rožňava svojím rozsudkom¹⁸ uznal vinného A. F. za to, že ako zamestnanec spoločnosti Time Trans, s. r. o. (ďalej len „Time Trans“) v ob-

¹⁶ Rozsudok Okresného súdu Nové Mesto nad Váhom z 29. júla 2014, sp. zn. 1T/99/2014.

¹⁷ Rozsudok Okresného súdu Liptovský Mikuláš z 5. februára 2014, sp. zn. 2T/187/2013.

¹⁸ Rozsudok Okresného súdu Rožňava z 26. marca 2012, sp. zn. 1T/18/2012.

dobí od 2. do 21. októbra 2011 v čase, keď s firemným motorovým vozidlom nejazdil, opakovane najmenej 24-krát použil platobné karty na nákup pohonných hmôt na čerpacej stanici a peniaze získané predajom takto nadobudnutých pohonných hmôt použil vo svoj prospech. Týmto konaním majiteľovi spoločnosti Easy Finance, s. r. o. spôsobil škodu vo výške najmenej 4301,79 €. Súd uvedené konanie kvalifikoval ako zločin neoprávneného vyrobenia a používania platobného prostriedku, elektronických peňazí alebo inej platobnej karty podľa § 219 ods. 1, 3 písm. b) TZ.

Okresný súd Malacky svojim rozsudkom¹⁹ uznal vinného M. G. za to, že od presne nezisteného času do 14. októbra 2013 ako zamestnanec spoločnosti L-TRANS Logistics, s. r. o. (ďalej len „L-TRANS Logistics“) z kamióna zobral tankovaciu kartu SHELL, ktorú viackrát odovzdal taxikárovi C. S., ktorý na túto kartu tankoval naftu na viacerých čerpacích staniciach. Po každom natanovaní od C. S. prevzal finančnú hotovosť podľa množstva natankovanej nafty predstavujúcu 1 € za liter nafty. Uvedeným konaním spoločnosti L-TRANS Logistics spôsobil svojim konaním škodu vo výške 2964,41 €. Teda, V. R. si neoprávnenne obstaral platobný prostriedok a poskytol ho inému a zároveň spôsobil škodu. Súd uvedené konania kvalifikoval ako zločin neoprávneného vyrobenia a používania platobného prostriedku, elektronických peňazí alebo inej platobnej karty podľa § 219 ods. 1, 3 písm. b) TZ.

Okresný súd Dunajská Streda svojim trestným rozkazom²⁰ uznal vinného V. R. za to, že od presne nezisteného dňa mesiaca máj 2012 ako zaučujúci sa vodič na služobnej ceste do Holandska využil nepozornosť vodiča D. D. a počas cesty si prisvojil medzinárodnú palivovú kartu patriacu spoločnosti Müller-Transporte, s. r. o. (ďalej len „Müller-Transporte“) pridelenú k nákladnému vozidlu. Následne kartu poskytol U. R., aby v období od 13. do 25. mája 2012 na čerpacej stanici za odplatu 1 € za 1 liter pohonnej hmoty uskutočnil platby za nákup pohonných hmôt, a to nafty v celkovom objeme 2499,99 litrov, čím spoločnosti Müller-Transporte bola spôsobená škoda vo výške 2938,59 €. Teda, V. R. si neoprávnenne obstaral platobný prostriedok a poskytol ho inému a zároveň spôsobil škodu. Súd uvedené konanie kvalifikoval ako pokračovací zločin neoprávneného vyrobenia a používania platobného prostriedku, elektronických peňazí alebo inej platobnej karty podľa § 219 ods. 1, ods. 3 písm. b) TZ.

¹⁹ Rozsudok Okresného súdu Malacky z 20. októbra 2014, sp. zn. 1T/117/2014.

²⁰ Trestný rozkaz Okresného súdu Dunajská Streda z 20. júna 2013, sp. zn. 1T/113/2013.

Neoprávnené používanie platobného prostriedku, ktorý bol získaný podvodným spôsobom

Okresný súd Topoľčany svojím rozsudkom²¹ uznal vinnou N. X. za to, že: Bod. č. 1 rozsudku: 27. novembra 2012 v pobočke spoločnosti Crystal Call, a. s. (ďalej len „Crystal Call“) ako osoba, ktorá v mene spoločnosti Home Credit Slovakia, a. s. (ďalej len „Home Credit“) ponúkala telefonicky klientom tejto spoločnosti aktivovanie Premia karty k revolvingovým úverom²². Bez vedomia a v mene klientky X. A zadala do počítačového systému žiadosť o zaslanie Premia karty k jej úverovej zmluve, súčasne zadala zmenu adresy na doručovanie, kde jej bola spoločnosťou Home Credit zaslaná nová Premia karta s kreditným limitom vo výške 995,82 €. Tým sa pokúsila uviesť spoločnosť Home Credit do omylu a neoprávnenne si obstaráť platobnú kartu s kreditným limitom. Avšak, vzhľadom k tomu, že obvinená si kartu neprevzala a následne bola karta zablokovaná, spoločnosti Home Credit nebola spôsobená škoda.

Bod. č. 2 rozsudku: 29. novembra 2012 v pobočke spoločnosti Crystal Call ako osoba, ktorá v mene spoločnosti Home Credit ponúkala telefonicky klientom tejto spoločnosti aktivovanie úverových Premia kariet k revolvingovým úverom, bez vedomia a v mene klientky W. O. zadala do počítačového systému žiadosť o zaslanie náhradnej Premia karty k jej úverovej zmluve. Súčasne zadala zmenu adresy na doručovanie, kde jej bola spoločnosťou Home Credit zaslaná Premia karta s kreditným limitom vo výške 995,82 €. Následne si kartu vyzdvihla aj s PIN kódom a od 13. decembra 2012 s kartou vykonala výbery peňazí v hotovosti a platby tovaru cez internet v celkovej výške 993,68 €, čím spoločnosti Home Credit spôsobila škodu vo výške 1054,68 €.

Bod. č. 3 rozsudku: 30. novembra 2012 vydávajúc sa za osobu W. X. telefonicky požiadala spoločnosť Home Credit o zaslanie náhradnej Premia karty k jej úverovej zmluve. Súčasne zadala zmenu adresy na doručovanie, kde jej bola spoločnosťou Home Credit zaslaná Premia karta s kreditným limitom 1000 €. Následne si kartu vyzdvihla a od 13. decembra 2012 s kartou vykonala

²¹ Rozsudok Okresného súdu Topoľčany zo 16. augusta 2013, sp. zn. 1T/57/2013.

²² Revolvingový úver, t. j. obnovujúci úver (od angl. slova *revolve* – obnoviť) je krátkodobý úver z banky. Klient má právo ho čerpať opakovane prostredníctvom úverovej karty. Na tejto karte je vopred dohodnutý povolený finančný limit. Každým použitím karty – napr. nákupom, povolený limit je znížený. Na druhej strane, každou splátkou úveru v prospech banky je hodnota úveru zvyšovaná smerom nahor k vopred dohodnutému povolenému finančnému limitu karty. V prípade, ak držiteľ karty vyčerpá celý limit naraz alebo postupne po častiach, a následne vyčerpanú sumu splatí banke jednorazovo, tak po jej pripísaní má na karte k dispozícii celý povolený limit. V prípade, ak vyčerpaný limit (celý alebo jeho časť) spláca/vracia banke postupne, k dispozícii má len tú časť, ktorá nie je vyčerpaná (a zároveň sa s každou splátkou zvyšuje smerom k dohodnutému povolenému finančnému limitu).

platby tovaru cez internet v celkovej výške 1004,93 €, čím spoločnosti Home Credit spôsobila škodu vo výške 1102,48 €.

Bod. č. 4 rozsudku: 7. januára 2013 vydávajúc sa za osobu W. J. telefonicke požiadala spoločnosť Home Credit o zaslanie Premia karty k jej úverovej zmluve. Súčasne zadala zmenu adresy na doručovanie, kde jej bola spoločnosťou Home Credit poštou zaslaná Premia karta s kreditným limitom 956,05 €. Následne si kartu aj s PIN kódom vyzdvihla a od 29. januára 2013 s ňou vykonala výbery peňazí v hotovosti a platby tovaru cez internet v celkovej výške 1014,51 €, čím spoločnosti Home Credit spôsobila škodu vo výške 1035,12 €.

Súd uvedené konania kvalifikoval ako čiastočne dokonaný a čiastočne nedokonaný pokračovací zločin neoprávneného vyrobenia a používania platobného prostriedku, elektronických peňazí alebo inej platobnej karty podľa § 219 ods. 1, 3 písm. b) TZ, a zároveň ako čiastočne dokonaný a čiastočne nedokonaný pokračovací prečin podvodu podľa § 221 ods. 1, 2 TZ.

Vystavenie platobnej karty bez vedomia jej držiteľa a jej následné neoprávnené používanie

Okresný súd Svidník svojím rozsudkom²³ uznal vinnou O. C. za to, že dňa 28. decembra 2011 ako riaditeľka miestnej pobočky VÚB Banky, a. s. (ďalej len „VÚB“) vystavila kreditnú kartu na meno V. V., a to bez jej vedomia a súhlasu. Ku karte nevyhotovila žiadnu dokumentáciu a následne ju zneužila tak, že v období od 24. októbra 2013 do 21. novembra 2013 s ňou vykonala 21 platieb a výberov finančnej hotovosti, čím VÚB spôsobila škodu vo výške 2470,72 €. Z výpisu z účtov z použitia karty súd zistil rozsah spôsobenej škody. Z preskúmaných listinných dôkazov bolo zrejmé, že došlo k zneužitiu osobných údajov V. V. na získanie kreditnej karty, s ktorou obžalovaná neoprávnené manipulovala, pričom v období od 24. októbra 2013 do 21. novembra 2013 došlo k použitiu karty a k vyčerpaniu jej limitu vo výške 2470,72 €. Prečerpaná suma predstavuje výšku škody spôsobenej VÚB (nie V. V.). Vybraté peniaze pochádzali priamo z vnútorného účtu VÚB, pretože účet bol kreditný, nie debetný. Súd uvedené konania kvalifikoval ako zločin neoprávneného vyrobenia a používania platobného prostriedku, elektronických peňazí alebo inej platobnej karty podľa § 219 ods. 1, 3 písm. a) TZ.

²³ Rozsudok Okresného súdu Svidník z 28. augusta 2014, sp. zn. 2T/97/2014.

LITERATÚRA

1. *Bezhotovostné platby – boj proti podvodom a falšovaniu* [online]. Dostupné na internete <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/LSU/?uri=CELEX%3A32019L0713>> [2024-06-27].
2. Európska komisia (2017): Návrh Smernice Európskeho parlamentu a Rady o boji proti podvodom s bezhotovostnými platobnými prostriedkami a proti ich falšovaniu, ktorou sa nahrádza rámcové rozhodnutie Rady 2001/413/SVV, SWD(2017) 298 final.
3. IVOR, J. – KLIMEK, L. – ZÁHORA, J.: *Trestné právo Európskej únie a jeho vplyv na právny poriadok Slovenskej republiky*. Žilina : Eurokódex, 2013, 888 strán.
4. IVOR, J. – ZÁHORA, J. – POLÁK, P.: *Trestné právo hmotné II – Osobitná časť*, 2. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2021, 688 strán.
5. KLIMEK, L. – ZÁHORA, J. – HOLCR, K. *Počítačová kriminalita v európskych súvislostiach*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016, 448 strán.
6. KLIMEK, L. *Základy trestného práva Európskej únie*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, 264 strán.
7. Komisia Európskych spoločenstiev (1998): A Framework for Action on Combatting Fraud and Counterfeiting of Non-cash Means of Payment, communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Central Bank and the Economic and Social Committee, COM(1998) 395 final.
8. MARKOU, Ch. – JOUGLEUX, P. – SYNODINOU, T.-E. – PRASITTOU-MERDI, T. (eds.): *EU Internet Law in the Digital Single Market*. Cham: Springer, 2021, 647 strán.
9. Rámcové rozhodnutie Rady 2001/413/SVV z 28. mája 2001 o boji proti podvodom a falšovaniu bezhotovostných platobných prostriedkov. Úradný vestník Európskych spoločenstiev, L 149/1, 2. 6. 2001.
10. Rozsudok Okresného súdu Liptovský Mikuláš z 5. februára 2014, sp. zn. 2T/187/2013.
11. Rozsudok Okresného súdu Malacky z 20. októbra 2014, sp. zn. 1T/117/2014.
12. Rozsudok Okresného súdu Nové Mesto nad Váhom z 29. júla 2014, sp. zn. 1T/99/2014.
13. Rozsudok Okresného súdu Rožňava z 26. marca 2012, sp. zn. 1T/18/2012.
14. Rozsudok Okresného súdu Stará Lubovňa z 25. januára 2013, sp. zn. 7T/1/2013.
15. Rozsudok Okresného súdu Svidník z 28. augusta 2014, sp. zn. 2T/97/2014.
16. Rozsudok Okresného súdu Topoľčany zo 16. augusta 2013, sp. zn. 1T/57/2013.
17. Rozsudok Okresného súdu Trebišov zo 6. mája 2014, 7T/161/2013.
18. SAVIN, A. – TRZASKOWSKI, J. (eds.): *Research Handbook on EU Internet Law*, 2nd edition. Cheltenham – Northampton: Edward Elgar Publishing, 2023, eBook.
19. Smernica Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2019/713 zo 17. apríla 2019 o boji proti podvodom s bezhotovostnými platobnými prostriedkami a proti ich falšovaniu a pozmeňovaniu, ktorou sa nahrádza rámcové rozhodnutie Rady 2001/413/SVV. Úradný vestník EÚ, L 123/18, 10. 5. 2019.
20. Trestný rozkaz Okresného súdu Dunajská Streda z 20. júna 2013, sp. zn. 1T/113/2013.
21. Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.
22. Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 492/2009 Z. z. o platobných službách v znení neskorších predpisov.

Kontaktné údaje autora

doc. JUDr. et PhDr. mult. Libor Klimek, PhD., Dr. h. c.
Katedra trestného práva, kriminológie, kriminalistiky a forenzných disciplín
Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Libor.Klimek@umb.sk

JE STÁLE MOŽNÉ UKLADAŤ TREST PREPADNUTIA MAJETKU PRÁVNICKEJ OSOBE?

IT IS STILL POSSIBLE TO IMPOSE THE PENALTY OF CONFISCATION OF PROPERTY ON A LEGAL ENTITY?¹

doc. JUDr. Simona Ferencíková, PhD.

Katedra trestného práva,
Právnická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá otázkou, či je možné uložiť v súčasných podmienkach v Slovenskej republike trest prepadnutia majetku právnickej osobe. Autorka analyzuje vybrané podmienky ukladania trestu prepadnutia majetku v zákone o trestnej zodpovednosti právnických osôb, ale aj podmienky ukladania trestu prepadnutia majetku v Trestnom zákone vo svetle nálezů Ústavného súdu SR, nakoľko zákon o trestnej zodpovednosti právnických osôb priamo odkazuje na ustanovenia Trestného zákona. V naznačených súvislostiach autorka poukazuje na vznik aplikačného problému, ktorý rezultuje v záver, že v súčasnosti nemožno právnickej osobe uložiť trest prepadnutia majetku. Záverom autorka ponúka možnosti riešenia uvedeného problému formulovaním konkrétnych návrhov de lege ferenda.

Kľúčové slová: trest prepadnutia majetku, právnická osoba, primeranosť trestu, individualizácia trestu, nález Ústavného súdu Slovenskej republiky

Abstract: This paper deals with the question of whether it is possible to impose a penalty of confiscation of property on a legal entity under current conditions in the Slovak Republic. It analyzes the conditions of imposing the penalty of confiscation of property in the Act on Criminal Liability of Legal Entities, but also the conditions of imposing the penalty of confiscation of property in the Criminal Code in the light of the ruling of the Constitutional Court of the Slovak Republic, as the Act on Criminal Liability of Legal Entities directly refers to the provisions of the Criminal Code. In the indicated contexts, the author points to the emergence of an application problem, which results in the conclusion that, at present, a penalty of confiscation of property cannot be imposed on a legal entity. In conclusion, the author offers possibilities for solving the mentioned problem by formulating specific proposals de lege ferenda.

Key words: penalty of confiscation of property, legal entity, proportionality of punishment, individualization of punishment, ruling of the Constitutional Court of the Slovak republic

Úvod

Trest prepadnutia majetku sa v posledných rokoch stal často diskutovanou témou, a to najmä vzhľadom na skutočnosť, že vo februári 2021 skupina po-

¹ Príspevok bol spracovaný v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA č. 1/0498/24, Tvorba a nástroje trestnej politiky.

slancov podala návrh na Ústavný súd Slovenskej republiky (ďalej len „Ústavný súd SR“) na začatie konania o súlade právnych predpisov, konkrétne § 58 ods. 2 a ods. 3 TZ s Ústavou Slovenskej republiky (ďalej len „Ústava SR“), s Dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd a s Chartou základných práv Európskej únie, ktoré upravovali hmotnoprávne podmienky pre obligatórne ukladanie trestu prepadnutia majetku. Vo vzťahu k napadnutým ustanoveniam predmetný návrh poukazoval najmä na ich neprimeranosť a prísnosť ich obligatórneho ukladania, na rozpor so sudcovskou individualizáciou ukladania trestov, na rozpor s princípom právneho štátu a s princípom proporcionality, ale aj na porušovanie zákazu ukladania krutého trestu.²

Ústavný súd SR nálezom zo dňa 27. septembra 2023, sp. zn. PL. ÚS 1/2021 rozhodol, že ustanovenia § 58 ods. 2 a 3 TZ nie sú v súlade s čl. 1 ods. 1, čl. 13 ods. 4, čl. 16 ods. 2 a čl. 20 ods. 1 Ústavy SR. Konzekvencie prijatého plenárneho rozhodnutia Ústavného súdu SR (ďalej len „nález“) sa v zmysle legislatívnych pravidiel pretavili do postupnej straty účinnosti a neskôr platnosti vyššie uvedených trestných hmotnoprávnych ustanovení. Aktuálna právna úprava Trestného zákona teda pozná už iba fakultatívne ukladanie trestu prepadnutia majetku podľa § 58 ods. 1 TZ. Ustanovenia § 58 ods. 2 a ods. 3 upravujúce obligatórne ukladanie trestu prepadnutia majetku už nie sú viac súčasťou právnej úpravy Trestného zákona, ale obligatórne ukladanie trestu prepadnutia majetku naďalej ostalo súčasťou trestnoprávnej úpravy, a to pri právnických osobách, v rámci ustanovenia § 13 TZPO³, ktoré upravuje obligatórne ukladanie trestu prepadnutia majetku právnickej osobe. Ustanovenie § 13 TZPO nebolo síce prezentovaným nálezom priamo dotknuté, no napriek tomu, podľa nášho názoru, vzniká medzi nálezom a § 13 ods. 1 TZPO bezprostredná súvislosť, a to práve v dôsledku normatívnych podmienok obsiahnutých v samotnom ustanovení § 13 ods. 1 TZPO. Naznačená súvislosť majúca potenciál ovplyvniť aplikačnú prax v rovine súdneho rozhodovania a otázku trestania právnických osôb je predmetom spracovania príspevku, v rámci ktorého využijeme metodologický postup od všeobecného ku konkrétnemu, bez ambície hlbšie analyzovať či už samotné znenie nálezu alebo príčiny vedúce k jeho prijatiu, nakoľko tieto už boli predmetom odbornej spisby.

² Bližšie pozri VINEROVÁ, B.: Trest prepadnutia majetku ako nástroj ochrany vlastníckeho práva štátu. In: ROMŽA, S.-ŠTRKOLEC, M.- VINEROVÁ, B.: Košické dni trestného práva 2023 – Ochrana vlastníckeho práva normami trestného práva. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2023, s. 500

³ Zákon č. 91/2016 Z. z. o trestnej zodpovednosti právnických osôb a o zmene a doplnení niektorých zákonov

1. Trest prepadnutia majetku – všeobecne

Prejavom rešpektovania ústavnoprávnej zásady zákonnosti trestu (*nul-la poena sine lege*) je skutočnosť, že trest ako druh trestnoprávnej sankcie pre právnické osoby musí byť upravený v zákone. Katalóg trestov pre páchatel'ov – právnické osoby upravený v zákone o trestnej zodpovednosti právnických osôb⁴ obsahuje 9 druhov trestov diferencovaných podľa postihovaných záujmov: trest zrušenia právnickej osoby, trest prepadnutia majetku, trest prepadnutia veci, peňažný trest, trest zákazu činnosti, trest zákazu prijímať dotácie alebo subvencie, trest zákazu prijímať pomoc a podporu poskytovanú z fondov Európskej únie, trest zákazu účasti vo verejnom obstarávaní a trest zverejnenia odsudzujúceho rozsudku.⁵

Trest prepadnutia majetku predstavuje jeden z tzv. majetkových trestov, nakoľko postihovaným záujmom je v jeho prípade majetok páchatel'a. Trest prepadnutia majetku je po treste zrušenia právnickej osoby druhý najprísnejší trest, aký možno právnickej osobe uložiť. Podstata trestu prepadnutia majetku spočíva v prechode vlastníctva majetku právnickej osoby na štát úradným výrokom rozsudku.⁶ Uloženie tohto trestu predstavuje výnimku z ústavnej ochrany vlastníckeho práva v zmysle čl. 20 Ústavy SR, resp. čl. 1 Dodatkového protokolu k Európskemu dohovoru. Podľa čl. 20 ods. 1 Ústavy SR sa vlastníčkovi priznáva len ochrana majetku, ktorý nadobudol v súlade s platným právnym poriadkom (porovnaj PL. ÚS 33/95).⁷

2. Trestnoprávna úprava ukladania trestu prepadnutia majetku právnickej osobe

Hmotnoprávne podmienky ukladania trestu prepadnutia majetku právnickej osobe upravuje § 13 TZPO. Podľa § 13 ods. 1 TZPO trest prepadnutia majetku súd uloží právnickej osobe, ktorá spáchala trestný čin uvedený v § 58 ods. 2 Trestného zákona, ak nadobudla majetok aspoň v značnom rozsahu

⁴ Ustanovenie § 10 zákona č. 91/2016 Z. z.

⁵ FERENČÍKOVÁ, S.: SLOVAKIA – National Regulations in the Shadow of a Common Past. In: Criminal legal studies: Legal Studies on Central Europe: European Challenges and Central and Eastern European Responses in Criminal Science of the 21th Century. Hungary: Central European Academic Publishing, 2022, s. 213

⁶ ZÁHORA, J., ŠIMOVCĚK, I.: Zákon o trestnej zodpovednosti právnických osôb. Komentár. 2. vyd. Bratislava: Wolters Kluwer SR, s.r.o., 2019, s. 170

⁷ ZÁHORA, J., ŠIMOVCĚK, I.: Zákon o trestnej zodpovednosti právnických osôb. Komentár. 2. vyd. Bratislava: Wolters Kluwer SR, s.r.o., 2019, s. 170

trestnou činnosťou alebo z príjmov pochádzajúcich z trestnej činnosti (právna úprava TZPO nebola dotknutá ani terminologickou zmenou „príjmov z trestnej činnosti“ na „výnosy z trestnej činnosti“, ktorá je účinná počnúc rokom 2021), alebo ak právnická osoba spáchala trestný čin uvedený v § 58 ods. 3 Trestného zákona.

Vzhľadom na to, že zákon o trestnej zodpovednosti právnických osôb je osobitnou právnou úpravou prameniaca zo zásady špeciality, ktorá je vyjadrená v § 2 ods. 1 TZPO, ustanovenia Trestného zákona sa budú aplikovať, ak zákon o trestnej zodpovednosti právnických osôb „neustanovuje inak“ a ak to „povaha veci nevyklučuje“. V zmysle vyššie uvedeného sa na ukladanie trestu prepadnutia majetku právnickým osobám subsidiárne použijú príslušné ustanovenia Trestného zákona a na výkon trestu prepadnutia majetku sa použijú príslušné ustanovenia Trestného poriadku.⁸

Pri použití gramatického výkladu (a zatiaľ bez zohľadnenia nálezu Ústavného súdu SR) je nutné konštatovať, že trest prepadnutia majetku sa právnickej osobe musí uložiť, nakoľko z použitia slovného spojenia „súd uloží“ vyplýva zjavná povinnosť/ obligatornosť jeho ukladania. Na to, aby bola táto obligatornosť ukladania aplikovaná, musí byť splnená ďalšia podmienka, ktorá je už upravená alternatívne:

Ad 1. právnická osoba spáchala trestný čin uvedený v § 58 ods. 2 Trestného zákona, ak nadobudla majetok aspoň v značnom rozsahu trestnou činnosťou alebo z príjmov pochádzajúcich z trestnej činnosti. V ustanovení § 58 ods. 2 TZ je vyjadrený zámer zákonodarcu postihovať výnos z trestnej činnosti.⁹ Na postihnutie celého majetku právnickej osoby postačuje preukázanie, že majetok vo výške 26.600,- EUR pochádza z trestnej činnosti.¹⁰

Ad 2. právnická osoba spáchala trestný čin uvedený v § 58 ods. 3 TZ. Vyžaduje sa teda bez ďalšieho iba spáchanie niektorého z taxatívne uvedených trestných činov. Najprísnejšie podmienky uloženia trestu prepadnutia majetku sú vo vzťahu k páchatelovi nastavené v uvedenom ustanovení, kde nie je potrebné preukazovať, že akýkoľvek majetok v predmetnom prípade pochádza z trestnej činnosti.¹¹

⁸ BURDA, E., KORDÍK, M., KURILOVSKÁ, L., STRÉMY, T. a kol.: Zákon o trestnej zodpovednosti právnických osôb. Komentár. Bratislava: C.H.Beck, 2018, s. 209

⁹ STRÉMY, T., KURILOVSKÁ, L. a kol.: Trestný zákon. Komentár. I. zväzok. 1. vydanie. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2022, s. 397

¹⁰ STRÉMY, T., KURILOVSKÁ, L. a kol.: Trestný zákon. Komentár. I. zväzok. 1. vydanie. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2022, s. 397

¹¹ STRÉMY, T., KURILOVSKÁ, L. a kol.: Trestný zákon. Komentár. I. zväzok. 1. vydanie. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2022, s. 398

K ustanoveniu § 58 ods. 3 TZ, na ktorý odkazuje aj § 13 ods. 1 TZPO, sa z dôvodu komplexnosti žiada dodať, že tento odsek bol do Trestného zákona zavedený zákonom č. 262/2011 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony. Ako vyplýva z dôvodovej správy k predmetnému zákonu „*novonavrňované ustanovenie ods. 3 reaguje v kontexte ostatnej novelizácie Ústavy SR na potrebu dôslednejšieho majetkového postihu páchatel'ov spoločensky obzvlášť nebezpečných trestných činov. V súlade s medzinárodnoprávnymi záväzkami Slovenskej republiky k Rade Európy je normatívnou motiváciou zavedenia citovaného ustanovenia predovšetkým naplnenie ratio legis Dohovoru Rady Európy o praní špinavých peňazí, vyhľadávaní, zaistení a konfiškácii ziskov z trestnej činnosti a o financovaní terorizmu*¹², ktorý sleduje zamedzenie kumulovania ziskov a ďalšieho používania prostriedkov získaných zo závažnej trestnej činnosti. V tomto zmysle možno poukázať aj na výrazný nielen výchovný, ale aj prevenčný rozmer novonavrňovaného ustanovenia.“¹³ Poukaz na výchovný a prevenčný vplyv predmetného ustanovenia je pertraktovaný aj v odbornej literatúre.¹⁴

3. Nález Ústavného súdu SR – PL. ÚS 1/2021

Ako už bolo vyššie uvedené, Ústavný súd SR dňa 27. septembra 2023 rozhodol, že ustanovenia § 58 ods. 2 a 3 TZ nie sú v súlade s čl. 1 ods. 1, čl. 13 ods. 4, čl. 16 ods. 2 a čl. 20 ods. 1 Ústavy SR.

Ústavný súd SR vo svojom náleze ďalej uviedol, že vo všeobecnosti nepovažuje za opodstatnené akokoľvek vylučovať trest prepadnutia majetku z katalógu dostupných represívnych nástrojov a nemá dôvod ani právomoc tieto nástroje spochybňovať, pokiaľ spĺňajú základné ústavné parametre. Škála, v ktorej rozsahu možno princíp proporcionality, zákaz krutého trestu či požiadavku spravodlivej rovnováhy medzi súkromnými právami a verejným záujmom považovať za zachované, je relatívne široká. Nesmie však ísť o spôsob, ktorý sa požiadavkám primeranosti celkom zjavne vymyká. Nie je vylúčené, že za istých okolností môže byť primeraným a spravodlivým trest prepadnutia majetku páchatel'a, avšak rovnako je zrejmé, že za istých okolností

¹² Oznámenie MZV SR č. 91/2009 Z. z.

¹³ VINEROVÁ, B.: Trest prepadnutia majetku ako nástroj ochrany vlastníckeho práva štátu. In: ROMŽA, S.-ŠTRKOLEC, M.- VINEROVÁ, B.: Košické dni trestného práva 2023 – Ochrana vlastníckeho práva normami trestného práva. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2023, s. 499

¹⁴ ZÁHORA, J., ŠIMOVČEK, I.: Zákon o trestnej zodpovednosti právnických osôb. Komentár. 2. vyd. Bratislava: Wolters Kluwer SR, s.r.o., 2019, s. 171

môže byť takýto trest neprimeraným a nespravodlivým. Vychádzajúc z vývoja slovenskej trestnoprávnej úpravy, z prehľadu úprav vo viacerých členských štátoch Európskej únie vrátane rozhodovacej činnosti tamojších súdov a z judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva a Súdneho dvora Európskej únie, dospel Ústavný súd SR k záveru, že povinnosť súdu uložiť v taxatívne vymedzených prípadoch trest prepadnutia majetku nie je spôsobilá učiniť zadosť referenčným normám, princípom ústavy a relevantnej judikatúre EStP a Súdneho dvora, a to z dôvodov, že:

a) odporuje princípu primeranosti trestov, keďže požiadavku uloženia trestu, ktorý je v konkrétnych okolnostiach veci primeraný a spravodlivý, nahrádza nevyvrátiteľnou domnienkou, že v taxatívne určených prípadoch je primeraným a spravodlivým vždy iba trest prepadnutia majetku (konštatovaný rozpor s čl. 1 ods. 1 ústavy, čl. 13 ods. 4 ústavy a čl. 16 ods.2 ústavy) a

b) vytvára priestor na také zásahy do vlastníckeho práva dotknutých osôb, ktoré sú, resp. môžu byť v konkrétnom prípade neprimerané a odporujúce zásade ochrany legálne nadobudnutého majetku (konštatovaný rozpor s čl. 20 ods. 1 ústavy).¹⁵

Vzhľadom na vyššie uvedené zastávame názor, že obligatórne ukládanie trestu prepadnutia majetku aj pri právnických osobách by malo byť nahradené fakultatívnou možnosťou súdu ukladať tento trest, aby tak v plnej miere dochádzalo k uplatneniu súdnej individualizácie trestu, k zohľadňovaniu individuálnych špecifik spáchaného trestného činu aj osoby páchatela a v neposlednom rade aj k uplatňovaniu zásady úmernosti, čo sa v konečnom dôsledku pretaví do naplnenia atribútu spravodlivosti trestu, čo následne determinuje aj dosahovanie jeho účelu (pri právnických osobách osobitne pri dosahovaní generálnej prevencie).

4. Problém pri ukladaní trestu prepadnutia majetku právnickej osobe a návrhy *de lege ferenda*

Aplikačný problém s ukladaním trestu prepadnutia majetku nastáva v súvislosti so skutočnosťou, ktorú potvrdzuje aj samotná odborná spisba, a síce, že samotný § 13 ods. 1 TZPO odkazuje na taxatívny výpočet skutkových podstatí trestných činov uvedených v § 58 ods. 2 a ods. 3 TZ; rovnako, že uloženie

¹⁵ MAĎAR, M.: Trest prepadnutia majetku vo svetle nálezů PL. ÚS 1/2021 (alebo čo ostalo za dverami rozhodnutia). In: Kolektív autorov: Banskobystrické zámocké dni práva. Sekcia verejného práva: „Verejné právo na priesečníkoch prehľubujúcej sa európskej integrácie“. Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2024, s.143

trestu prepadnutia majetku podľa § 13 TZPO je viazané na splnenie rovnakých podmienok ako pri fyzickej osobe.¹⁶

Nazdávame sa, že pri zohľadnení konzekvencií nálezu Ústavného súdu SR, ktoré v konečnom dôsledku spočívajú v „neexistencii § 58 ods. 2 a ods. 3 TZ“ (strata účinnosti a neskôr platnosti predmetných ustanovení), nemožno za súčasnej právnej úpravy uložiť trest prepadnutia majetku právnickej osobe, nakoľko normatívne podmienky § 13 ods. 1 TZPO odkazujú na použitie neexistujúcej právnej normy. Z gramatického a logického výkladu § 13 ods. 1 TZPO je zjavné, že ukladanie trestu prepadnutia majetku je viazané na spáchanie skupiny konkrétnych trestných činov (teda trest prepadnutia majetku nepredstavuje tzv. univerzálny trest), ale túto skupinu trestných činov toho času nemáme v žiadnom právnom predpise vymedzenú. Ustanovenie § 13 ods. 1 TZPO je tak nevykonateľnou právnou normou.

Odborná spisba taktiež uvádza, že „*keďže § 13 TZPO len modifikuje § 58 TZ, § 58 TZ sa teda bude čiastočne aplikovať.*“¹⁷; domnievame sa, že toto konštatovanie už nemá oporu v súčasnej právnej úprave, a to z dvoch dôvodov. Prvý dôvod je ten, že § 58 ods. 1 TZ upravuje fakultatívne ukladanie trestu odňatia slobody, pričom právnickej osobe sa v zmysle platnej legislatívy ukladá trest prepadnutia majetku obligatórne. Navyše, podmienky fakultatívneho ukladania trestu prepadnutia majetku sú viazané na uloženie trestu odňatia slobody (trest odňatia slobody na doživotie a nepodmienečný trest odňatia slobody za obzvlášť závažný zločin, ktorým páchatel získal alebo sa snažil získať majetkový prospech veľkého rozsahu, alebo ktorým spôsobil škodu veľkého rozsahu), ktorý však právnickej osobe uložiť nemožno, a v dôsledku týchto normatívnych podmienok je absolútne vylúčené ukladanie trestu prepadnutia majetku právnickej osobe subsidiárne podľa § 58 ods. 1 TZ. Tento argument podporuje aj odborná spisba, *in concreto*: „*Na rozdiel od všeobecnej úpravy v § 58 TZ, zákon o trestnej zodpovednosti právnických osôb neumožňuje fakultatívne uložiť trest prepadnutia majetku právnickej osobe, ako je tomu vo vzťahu k fyzickej osobe.*“¹⁸ Druhý dôvod (analyzovaný vyššie) je ten, že vzhľadom na konzekvencie nálezu Ústavného súdu SR na trestnoprávnú úpravu Trestného zákona už neexistujú ods. 2 a ods. 3 ustanovenia § 58 TZ, takže logicky nemôže prichádzať do úvahy ich aplikácia. V konečnom dôsledku je teda pri právnických osobách absolútne vylúčená aplikácia súčasného § 58 TZ.

¹⁶ BURDA, E., KORDÍK, M., KURILOVSKÁ, L., STRÉMY, T. a kol.: Zákon o trestnej zodpovednosti právnických osôb. Komentár. Bratislava: C. H. Beck, 2018, s. 209

¹⁷ STRÉMY, T., KURILOVSKÁ, L. a kol.: Trestný zákon. Komentár. I. zväzok. 1. vydanie. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2022, s. 395

¹⁸ ZÁHORA, J., ŠIMOVČEK, I.: Zákon o trestnej zodpovednosti právnických osôb. Komentár. 2. vyd. Bratislava: Wolters Kluwer SR, s.r.o., 2019, s. 170

Samotný Ústavný súd SR vo svojom náleze nevyhlásil, že náprava nedostatkov právnej úpravy § 58 ods. 2 a ods. 3 TZ by mohla mať podobu aj zosúladenia aktuálnej verzie generálnej konfiškácie s podrobne diskutovanými požiadavkami ústavy, dohovoru a charty. Z uvedeného vyplýva, že aj do budúcnosti môže byť zachovaná generálna konfiškácia majetku, ale za iných podmienok, ako tomu bolo doposiaľ. Inšpiráciu možno hľadať vo vládnom návrhu novely Trestného zákona (8. volebné obdobie národnej rady, parlamentná tlač č. 1528), alebo poslaneckom návrhu novely Trestného zákona (8. volebné obdobie národnej rady, parlamentná tlač č. 1322), ktoré novelizovali právnu úpravu trestu prepadnutia majetku. V zmysle uvádzaných návrhov mal byť § 58 TZ doplnený odsekom 4 v nasledovnom znení: „*Súd trest prepadnutia majetku podľa odseku 2 alebo odseku 3 neuloží, ak vzhľadom na okolnosti prípadu alebo pomery páchatel'a považuje jeho uloženie za neprimerane prísne.*“ Zároveň v § 59 TZ mal byť za odsek 1 vložený nový odsek 2 v znení: „*Súd môže vylúčiť z trestu prepadnutia majetku vec, ktorej prepadnutie považuje vzhľadom na okolnosti prípadu alebo pomery páchatel'a za neprimerane prísne.*“¹⁹ Prvý návrh mal teda pri obligatórnom ukladaní trestu prepadnutia majetku snahu zaviesť akýsi materiálny korektív trestania, spočívajúci v okolnostiach prípadu a pomeroch páchatel'a, ktorý by pri porušení zásady primeranosti trestu vylúčil uloženie trestu prepadnutia majetku, a to napriek povinnému charakteru jeho ukladania, čím by nebola vylúčená aplikácia zásady súdnej individualizácie trestu a možnosť sudcovskej úvahy pri trestaní. Druhý návrh mal pri obligatórnom ukladaní trestu prepadnutia majetku snahu zaviesť znova akýsi materiálny korektív trestania, spočívajúci v okolnostiach prípadu a pomeroch páchatel'a, ktorý by pri porušení zásady primeranosti trestu zúžil rozsah majetku páchatel'a ako objektu prepadnutia, čím by opätovne nebola vylúčená aplikácia zásady súdnej individualizácie trestu a možnosť sudcovskej úvahy pri trestaní. Predmetné návrhy, pokiaľ by sa pretavili do právnej úpravy Trestného zákona, by boli aplikovateľné aj pri trestaní právnických osôb, a to vzhľadom na subsidiárne použitie Trestného zákona a vzhľadom na povahu veci, ktorá by danú aplikáciu pripúšťala.

Do úvahy však prichádzajú aj ďalšie legislatívne zmeny ustanovenia § 13 ods. 1 TZPO, napríklad aj zmena obligatórneho ukladania trestu prepadnutia majetku na inštitút fakultatívnej povahy, ktorý by v žiadnom prípade nevyučoval sudcovskú úvahu a súdnu individualizáciu trestu za súčasného

¹⁹ VINEROVÁ, B.: Trest prepadnutia majetku ako nástroj ochrany vlastníckeho práva štátu. In: ROMŽA, S.-ŠTRKOLEC, M.- VINEROVÁ, B.: Košické dni trestného práva 2023 – Ochrana vlastníckeho práva normami trestného práva. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2023, s. 501

rešpektovania zásady proporcionality, ale súčasne by mohol byť spojený aj s taxatívnym výpočtom trestných činov, pri ktorých by uloženie tohto druhu trestu prichádzalo do úvahy, nakoľko samotný ústavný súd takúto zákonnú možnosť z hľadiska ústavnej konformity nevylúčil.

Záver

Podľa vyššie analyzovaných materiálnych podmienok ukladania trestu prepadnutia majetku upravených v Trestnom zákone a v zákone o trestnej zodpovednosti právnických osôb a ďalších súvislostí spočívajúcich v rezultáte rozhodovacej činnosti Ústavného súdu SR v súčasnej dobe, podľa nášho názoru, nie je možné legitímne uložiť trest prepadnutia majetku právnickej osobe. Danú situáciu však možno zhojiť príslušnými legislatívnymi zmenami zákonného ustanovenia § 13 ods. 1 TZPO, ktoré upravuje materiálne podmienky pre uloženie trestu prepadnutia majetku právnickej osobe, ktoré sme naznačili v závere príspevku. Do úvahy však prichádza aj možnosť využitia iných, aktuálne existujúcich trestov majetkovej povahy, ako je peňažný trest, ktorý, rovnako ako trest prepadnutia majetku, postihuje majetkovú sféru právnickej osoby. Nastavené trestné sadzby peňažného trestu pri právnických osobách (od 5000,- EUR do 1.600.000,- EUR) považujeme za spôsobilé vyvolať citelný zásah do majetkovej sféry, ktorý sa môže ešte viac čo do intenzity zvýšiť trestnoprávnou úpravou, ktorej účinnosť je nateraz pozastavená, ale ktorá však podstatným spôsobom zvyšuje rozsah, v rámci ktorého bude potenciálne možné peňažný trest právnickým osobám ukladať (od 5000,- EUR do 5.000.000,- EUR).

LITERATÚRA

1. BURDA, E., KORDÍK, M., KURILOVSKÁ, L., STRÉMY, T. a kol.: Zákon o trestnej zodpovednosti právnických osôb. Komentár. Bratislava: C.H.Beck, 2018, s. 209
2. FERENČÍKOVÁ, S.: SLOVAKIA – National Regulations in the Shadow of a Common Past. In: Criminal legal studies: Legal Studies on Central Europe: European Challenges and Central and Eastern European Responses in Criminal Science of the 21th Century. Hungary: Central European Academic Publishing, 2022, s. 213
3. MAĐAR, M.: Trest prepadnutia majetku vo svetle nálezu PL. ÚS 1/2021 (alebo čo ostalo za dverami rozhodnutia). In: Kolektív autorov: Banskobystrické zámocké dni práva. Sekcia verejného práva: „Verejné právo na priesečníkoch prehlbujúcej sa európskej integrácie“. Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2024, s. 142-150
4. Nález Ústavného súdu SR zo dňa 27. septembra 2023, sp. zn. PL. ÚS 1/2021
5. Oznámenie MZV SR č. 91/2009 Z. z.
6. STRÉMY, T., KURILOVSKÁ, L. a kol.: Trestný zákon. Komentár. I. zväzok. 1. vydanie. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2022,

7. VINEROVÁ, B.: Trest prepadnutia majetku ako nástroj ochrany vlastníckeho práva štátu. In: ROMŽA, S.-ŠTRKOLEC, M.- VINEROVÁ, B.: Košické dni trestného práva 2023 – Ochrana vlastníckeho práva normami trestného práva. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2023, s. 498-508
8. ZÁHORA, J., ŠIMOVČEK, I.: Zákon o trestnej zodpovednosti právnických osôb. Komentár. 2. vyd. Bratislava: Wolters Kluwer SR, s.r.o., 2019
9. Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších ústavných zákonov
10. Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov
11. Zákon č. 262/2011 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony
12. Zákon č. 91/2016 Z. z. o trestnej zodpovednosti právnických osôb a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

Kontaktné údaje autora

doc. JUDr. Simona Ferencíková, PhD.

Katedra trestného práva

Právnická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

simona.ferencikova@upjs.sk

MOŽNOSTI A RIEŠENIA POSTIHU PRIMÁRNEJ DROGOVEJ KRIMINALITY

POSSIBILITIES AND SOLUTIONS FOR PUNISHMENT OF PRIMARY DRUG CRIME

prof. PhDr. JUDr. Marcela Tittlová, PhD., LL.M.

Ústav verejného práva Fakulty práva Paneurópskej vysokej školy

Abstrakt: *Otázky trestnoprávneho postihu drogových trestných činov sú sústavne aktuálnou trestnoprávnou otázkou. Dlhodobo sa kritizovala nadmerne prísna represia týkajúca sa postihu nie len prechovávaní drog pre vlastnú spotrebu, ale aj iných foriem nakladania s drogami, ktoré presahujú hranice prechovávaní pre vlastnú spotrebu (tzv. dilerstvo). Okrem toho, že takýto prístup dlhodobo nesmeroval k dosahovaniu účelu trestu na strane páchatel'ov, nepôsobil ani generálne preventívne, čoho odrazom je mnohosť drogových trestných činov v štruktúre kriminality. Hoci ostatná novela Trestného zákona zavádza podstatnú zmenu v otázke postihu drogových trestných činov, predsa len ostáva rad otvorených otázok, na ktoré zákonodarca nepamätal.*

Kľúčové slová: *drogové trestné činy, trestnoprávny postih, prevencia drogovej kriminality, riešenie drogových závislostí.*

Abstract: *Questions of criminal punishment for drug offenses are a constantly current criminal law issue. For a long time, there has been criticism of excessively strict repression regarding the punishment of not only possession of drugs for personal consumption, but also other forms of dealing with drugs that exceed the limits of possession for personal consumption (so-called dealing). In addition to the fact that such an approach did not lead to the achievement of the purpose of punishment on the part of the perpetrators for a long time, it also did not have a general preventive effect, which is reflected in the multitude of drug crimes in the criminal structure. Although the other amendment to the Penal Code introduces a substantial change in the issue of punishment for drug crimes, there are still a number of open questions that the legislator did not take into account.*

Key words: *drug crimes, criminal punishment, drug crime prevention, drug addiction treatment.*

Úvod

Problematika postihu drogových trestných činov bola a aj v dôsledku ostatných noviel Trestného zákona (zákon č. 300/2005 Z.z. v znení neskorších predpisov, ďalej len „Trestný zákon“ alebo „TZ“) je sústavne aktuálnou problematikou. Trestné právo je plne ovládané v našich podmienkach zásadou subsidiarity trestnej represie, ktorá je nosným aspektom aplikácie trestnoprávnych noriem a trestnoprávneho postihu. Požiadavky na ochranu spoločnosti, represívny účinok trestu vo vzťahu k páchatel'ovi a obe zložky prevencie sú kľúčové zložky účelu trestu, ako aj trestania. Neprimerane prís-

ne tresty nevedú k dosahovaniu účelu trestu, čoho sme boli svedkami práve v súvislosti s nadmerne prísnyimi postihmi drogových trestných činov u nás, na druhej strane ani neprímerane mierne trestnoprávne postihy neriešia konflikt osoby so zákonom a nie sú primeranou reakciou na protiprávne konanie páchatela. Vhodná individualizácia trestu, osobitne pri drogových trestných činoch s akcentom na povahu prechovávaní a nakladaní s drogami, je nevyhnutným predpokladom dosahovania účelu trestu.

Slovenská republika dlhodobo vynikala v otázke postihu drogových trestných činov, avšak nie z hľadiska efektívnosti či účinnosti trestných sankcií, ale naopak z hľadiska ich neprímeranosti a neschopnosti dosiahnuť účel trestu. Viaceré, dôležité aspekty súvisiace s drogovými trestnými činmi, právna úprava vyslovene opomínala. A hoci ostatná novela, ktorá bola aj predmetom posudzovania súladnosti s Ústavou SR, sa za ostatné dni stala v právnych podmienkach realitou, na viaceré významné momenty v súvislosti s postihom drogových trestných činov tiež nepamätala. Aj v súvislosti s podstatnými zmenami, ktoré ostatná novela Trestného zákona v súvislosti s postihom drogových trestných činov zavádza je na mieste zamyslieť sa a prehodnotiť prístup k riešeniu drogovej kriminality. Hoci tzv. „dílertstvo“ je sústavne postihované prísnejšie ako prechovávanie drog pre vlastnú spotrebu, v mnohých prípadoch tzv. díleri nie sú sami ani osobami závislými. S drogami obchodujú za účelom dosahovania profitu (spravidla finančného), avšak tieto látky neposkytujú osobám proti ich vôli, tzv. nasilu, nikoho nenútiť drogy kupovať a ani užívať. Reagujú len na pomerne širokú základňu konzumentov, ktorí vytvárajú dopyt po drogách rôzneho druhu. Kým trestnoprávna úprava postihu iných foriem nakladaní s drogami ako prechovávanie pre vlastnú spotrebu, bola predmetom búrlivej diskusie, predsa len došlo k zníženiu trestných sadzieb trestov odňatia slobody, ktoré sa za tieto trestné činy dajú ukladať. To, čo však dlhodobo uniká potrebnej pozornosti a to nie len na úrovni trestného práva, ale hlavne na úrovni potrebnej a rozsiahlej prevencie, sú vhodné metódy práce s konzumentami, nakoľko práve dopyt po drogách je to, čo vytvára tzv. dílerov a viac či menej rozsiahle štruktúry osôb venujúce sa nakladaní s drogami.

1. Klasifikácia drog a ich charakteristika

Vo všeobecnosti drogy možno triediť podľa rôznych kritérií. Rozdelenie drog podľa jednotlivých kritérií je potrebné vnímať v širšom kontexte. Zohľadniť treba historické, náboženské, kultúrne, geografické a spoločenské podmienky. Drogy sa triedia na legálne a nelegálne podľa toho, v ktorej kraji-

ne sú určité látky legálne a v iných krajinách nie t. j. v závislosti od konkrétne protidrogovej legislatívy. Rozdelenie drog nám uvádza "Juráková, ktorá rozdeľuje drogy:

- *podľa pôvodu drogy* – drogy prírodné (ako sú napríklad huby) a syntetické (toluén)
- *podľa skupenstva drog* – kvapalné, plynné a pevné
- *podľa postoja spoločnosti k drogám* – drogy legálne (spoločensky tolerované) a drogy nelegálne (spoločensky netolerované)
- *podľa miery rizika a nebezpečnosti* – drogy mäkké (ľahké) a drogy tvrdé (ťažké)."¹

Z hľadiska účinkov drog možno rozdeliť drogy do dvoch skupín a to *drogy stimulačné* a *drogy sedatívne*. Stimulačné drogy majú povzbudivý účinok, zvyšujú pulz, tlak krvi a čiastočne zbavujú užívateľa zábran. Sedatíva pôsobia na užívateľa upokojujúco, majú tlmiaci efekt, po ich požití klesá krvný tlak a frekvencia srdca.

Z pohľadu spoločenskej tolerancie užívania drog rozlišujeme alkoholovú a nealkoholovú toxikomániu. Alkohol je legálnou resp. právne regulovanou drogou, keďže používanie, nákup aj predaj alkoholických nápojov podlieha právnej regulácii. Nealkoholová toxikománia zahŕňa požívanie nealkoholových drog, ktoré je spoločnosťou odsudzované.

Klasifikácia drog podľa kritéria typu závislosti sa odvíja od triedenia drog do nasledujúcich skupín a to Alkohol, Opiáty, Stimulačné drogy, Konope a jeho produkty, Halucinogény, Prchavé látky, Hypnotiká a sedatíva.

Alkohol nazývaný aj etanol sa vyrába fermentáciou a destiláciou poľnohospodárskych produktov. Účinky alkoholu sú individuálne, pričom závisia od viacerých faktorov a to od dávky alkoholu, miery užívania alkoholu, pohlavia, telesnej hmotnosti, hladiny alkoholu v krvi a času od predchádzajúcej dávky.

Opiáty, teda opiátové drogy sú zlúčeniny extrahované z maku. Základná surovina pre výrobu drogových derivátov je surové ópium. Morfín je najdôležitejší prírodný alkaloid ópia, distribuovaný v prášku alebo v roztoku. Heroín je polysyntetický preparát získaný derivatizáciou morfínu a upravený obvykle v hydrochlorid. ² Z hľadiska spôsobu aplikácie drogy sa ópium najčastejšie požíva fajčením, kým morfín a heroín sa aplikuje injekčne.

K psychostimulantom (stimulačné drogy) patrí kokaín, amfetamíny a extáza. Kokaín je silným stimulantom nervového systému. Kokaín zvyšuje vzrušivosť, pocity pohody a eufórie, pocit sebadôvery a sexuálny apetít. Amfetamí-

¹ JURÁKOVÁ, I. *Trestněprávní postih toxikomanů*. Brno: Masarykova univerzita v Brne, 1999, s. 12.

² NOVOMESKÝ, F. *Drogy: História – medicína – právo*. Martin: Advent Orion, 1996, s. 33.

ny vyvolávajú vzrušenie, energiu, schopnosť koncentrácie a redukujú hlad. Dlhodobé užívanie amfetamínov môže viesť k problémom so spánkom, k úzkosti a potlačeniu chuti do jedla.

Konope a jeho produkty – patria do skupiny kanabinoïdov. Kanabinoïdy sa inhalujú fajčením, ale možno ich aj konzumovať. Kanabinoïdy zostávajú v tele dlhý čas a akumulujú sa po opakovanom užívaní. K účinkom užívania kanabinoïdov patria spomalené vnímanie času, pocity uvoľnenia a zostreného sensorického uvedomovania. Dlhodobé a pravidelné užívanie kanabisu môže vyvolať závislosť.

Halucinogény predstavujú skupinu drog, kde účinky môžu byť aj stimulujuce, aj depresívne, ale hlavne je narušené vnímanie prostredia a vytvorenie si vlastného obrazu sveta, kde realita je potlačená intenzívnymi pocitmi. Tieto látky dokážu zmeniť vnímanie reality a dokážu vyvolať afektované citové reakcie.

Halucinogény rozdeľujeme na:

- LSD, PCP
- psilocybinové huby, peyot, mescalín
- MDA, MDMA, 2CB, metylpemolin
- kanabinoily
- a iné halucinogénne drogy

Fyziologické efekty väčšiny halucinogénnych rastlín, hlavne kaktusov a niektorých húb, spôsobujú zvracanie prípadne závrate. MDA, MDMA a LSD pôsobia ako stimulanty, avšak fyziologické efekty nie sú také dôležité, ako účinky psychické. Mentálne účinky halucinogénov sú spôsobené pokrivením alebo zosilnením pocitov, alebo vnemov. Časté je vytvorenie imaginárnych správ v mozgu.

Prchavé látky ide o prchavé chemikálie resp. inhalanty, sa vzťahujú k výparom z toxických látok, ktoré sa vdychujú s cieľom dosiahnuť rýchly pocit blaženosti. Ako inhalanty je možné zneužiť viac než 1000 výrobkov určených pre domácnosť alebo iných bežných produktov. Sú to napríklad leštadlo na topánky, lepidlo, toluén, benzín, plyn do zapaľovačov, sprejové farby, čistiace prostriedky, riedidlá lakov alebo iné rozpúšťadlá. Po prvom stave blaženosti a strate zábran prichádza ospalosť, závrat a podráždenosť. Chemikálie sa cez pľúca veľmi rýchlo vstrebávajú do krvného obehu a rýchlo zasahujú mozog a ďalšie orgány, niekedy zapríčiňujú nezvratné fyzické a duševné poruchy. Užívatelia vdychujú chemické výpary priamo z otvorenej plechovky alebo z handry napustenej chemikáliou ("fetovanie"). Niektorí konzumenti si fet nastriekajú priamo do nosa alebo do úst.

Pokiaľ ide o *hypnotiká a sedatíva*, môžeme do tejto kategórie zaradiť aj lieky na spanie. Psychotropné lieky nazývané aj sedatíva utlmujú nervovú sústa-

vu, alebo ju omamujú. Sú protikladom k drogám, ktoré naopak, vo väčšine prípadov povzbudzujú. Najpoužívanejšie sedatíva v medicíne sú benzodiazepíny. Často sa používajú na zmiernenie abstinenčných príznakov a privolanie spánku. To však ešte viac škodí, pretože samy vyvolávajú pri odznievaní účinkov prudké reakcie. Kombinácia s inými drogami môže byť smrteľná.

2. Európska drogová scéna a rozšírenosť jednotlivých návykových látok (drog)

Užívanie drog v Európe zahŕňa širokú škálu látok. Medzi užívateľmi drog je užívanie viacerých drog bežné, ale náročné na meranie, a individuálne spôsoby užívania sa pohybujú od experimentálneho užitia po návykové a závislé užívanie.

Definícia navrhnutá Európskym monitorovacím centrom pre drogy a drogovú závislosť (*European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction – EMCDDA*) používa tento širší pojem (*drug-related crime*) na označenie štyroch druhov trestných činov:

- *psychofarmakologicky podmienené trestné činy* (činy spáchané pod vplyvom psychoaktívnej látky ako výsledok akútneho/chronického užívania),
- *ekonomicky motivovaná kriminalita* (spáchaná na účel financovania vlastnej drogovej závislosti),
- *systémová kriminalita* (trestné činy spáchané v rámci fungovania trhu s nelegálnymi drogami ako súčasť činností spočívajúcich v ponuke, distribúcii a užívaní drog; typicky ide o násilnú kriminalitu, vydieranie a pod.),
- *trestné činy proti tzv. protidrogovým zákonom/legislatíve* (trestné činy spočívajúce v porušení protidrogovej a s ňou súvisiacej legislatívy).

Kriminalita spočívajúca v porušovaní drogovej legislatívy. V užšom slova zmysle môžeme do tejto skupiny zaradiť trestné činy spočívajúce v nedovolenom zaobchádzaní s OPL. Jedná sa o trestné činy uvedené v skutkových podstatách v §171 až 173 TZ. V širšom zmysle môžeme do tejto skupiny zaradiť protiprávne konanie smerujúce k šíreniu nealkoholovej toxikománie. Do tejto skupiny patria predovšetkým samotní toxikomani, ktorí odovzdávajú svoje skúsenosti mladším, resp. začínajúcim konzumentom. Tento trestný čin má vysokú mieru latencie.

Psycho-farmakologicky podmienená drogová kriminalita. V rámci sekundárnej drogovej kriminality majú v súčasnosti trestné činy, spáchané pod vplyvom návykovej látky najväčší podiel. Páchateľmi, ktorí sú závislí na drogách sa najčastejšie dopúšťajú pre nich typických trestných činov ohrozujúcich bezpečnosť v spoločnosti ako aj trestných činov výtržníctva, ohrozovania pod

vplyvom návykovej látky, ublížení na zdraví, znásilnení, pohlavných zneužití a ohrozovaní mravnej výchovy mládeže.

Ďalším druhom kriminality je *ekonomicky motivovaná drogová kriminalita*. Táto skupina zahŕňa kompulzívne trestné činy, ktoré sú páchané za účelom získania omamných látok, prípadne za účelom získania finančných prostriedkov na ich nákup. Najčastejšie ide o majetkové trestné činy ako sú krádeže vlámaním, lúpeže a podvody. Pôvodne medzi nimi prevažovali vlámania do zdravotníckych zariadení a lekární, spojené s krádežami receptov a liekov, dnes však výrazne prevažuje snaha získať finančné prostriedky na nákup drog.³

Systémová kriminalita spojená s drogami vo veľkej miere vyznačuje vysokým stupňom organizovanosti a vzájomnej prepojenosti, a to nielen v rámci SR, ale aj smerom na obdobné skupiny v zahraničí. Dá sa povedať, že organizovaná drogová kriminalita je vzhľadom na celosvetovú prohibíciu, kontrastujúcu s neustále vysokým dopytom a s tým súvisiacimi enormnými ziskami, doménou medzinárodného organizovaného zločinu. Forma organizovanej kriminality sa vyznačuje vysoko profesionálnym spôsobom páchania trestnej činnosti, obvykle v medzinárodnom meradle presadzovaním maximálnych ziskov a snahou prerásť do štruktúr štátneho aparátu s cieľom zabezpečiť si beztrestnosť. Trestná činnosť je páchaná konšpiratívne, sústavne, plánovito a v rámci organizácie platia prísne pravidlá hierarchie a koordinácie. V súvislosti s nelegálnym dovozom, prevozom a vývozom drog sa zmenou politického systému bývalých krajinách

Najčastejšie užívanou drogou v európskom kontexte je kanabis – prevalencia užívania je približne päťnásobne vyššia ako v prípade iných látok. Aj keď užívanie heroínu a iných opioidov je stále pomerne zriedkavé, tieto drogy sa najčastejšie spájajú so škodlivejšími formami užívania vrátane injekčného užívania. Rozsah užívania stimulantov a typov, ktoré sú najbežnejšie, sa v jednotlivých krajinách líši a narastajú dôkazy o tom, že dochádza k potenciálnemu zvýšeniu injekčného užívania stimulantov. Všetky drogy vo všeobecnosti užívajú častejšie muži a tento rozdiel je často zdôraznený intenzívnejšími alebo pravidelnejšími spôsobmi užívania.

- Odhaduje sa, že približne 83 miliónov alebo 28,9 % dospelých (vo veku od 15 – 64 rokov) v Európskej únii aspoň raz počas svojho života užilo nelegálne drogy. Tento odhad by sa mal považovať za minimálny odhad z dôvodu skreslenia údajov.
- Skúsenosti s užívaním drog častejšie uvádzajú muži (50,6 milióna) než ženy (32,8 milióna).

³ NOŽINA, M. *Svět drog v Čechách*, Praha: KLP, 1997, s. 282.

- Najčastejšie vyskúšanou drogou je kanabis (47,6 milióna mužov a 30,9 milióna žien).
- Oveľa nižšie odhady sa uvádzajú pri celoživotnom užívaní kokaínu (9,6 milióna mužov a 4,3 milióna žien), MDMA (6,8 milióna mužov a 3,5 milióna žien) a amfetamínov (5,9 milióna mužov a 2,7 milióna žien).
- Úrovně celoživotného užívania kanabisu sa medzi jednotlivými krajinami značne líšia, a to od približne 4 % dospelých na Malte po 45 % vo Francúzsku.
- Užívanie drog v minulom roku je meradlom užívania drog v poslednom období a zväčša sa koncentruje medzi mladými dospelými. Odhaduje sa, že 17,4 milióna mladých dospelých (vo veku 15 – 34 rokov) užilo drogy v minulom roku (16,9 %), pričom užitie uviedlo približne dvakrát viac mužov (21,6 %) než žien (12,1 %).
- V roku 2019 absolvovalo v Európskej únii substitučnú liečbu závislosti od opioidov 510 000 klientov. Užívatelia opioidov tvoria 26 % žiadostí o liečbu drogovej závislosti.

Nedávne zmeny na trhu s nelegálnymi drogami v Európe súvisia v prevažnej miere s globalizáciou a novými technológiami vrátane inovácií vo výrobe drog a metód obchodovania s drogami, vznikom nových obchodných trás a nárastom online trhov.

Z globálneho hľadiska je Európa dôležitým drogovým trhom, ktorý je zásobovaný drogami z domácej výroby, ako aj drogami nelegálne dovezenými z iných regiónov sveta. Dôležitými zdrojovými oblasťami, odkiaľ sa nelegálne drogy dostávajú do Európy, sú Južná Amerika, západná Ázia a severná Afrika, zatiaľ čo Čína je dôležitou zdrojovou krajinou nových psychoaktívnych látok, drogových prekurzorov a súvisiacich chemických látok.

Okrem toho sa niektoré drogy dostávajú na iné kontinenty po európskych tranzitných cestách. Európa je tiež regiónom výroby kanabisu a syntetických drog; kanabis sa vyrába väčšinou na európsku spotrebu, kým syntetické drogy sa vyrábajú pre európsky trh a vyvážajú sa do iných častí sveta.

3. Drogové trestné činy v slovenskej legislatíve

Trestnoprávne možnosti postihu primárnej drogovej kriminality prešli podstatnou zmenou v dôsledku prijatia zákona z 8. februára 2024, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov. Došlo k podstatnému prepracovaniu trestnoprávnej úpravy, okrem iného, aj v oblasti postihu drogových trestných činov a kvantifikácie nepatrného, malého, väčšieho, značného, veľkého a mimoriadne veľkého množstva

drog. Nanovo sa definovalo prechovávanie omamnej látky, psychotropnej látky, drogového prekurzora alebo predmetu určeného na ich výrobu a obchodovanie s nimi v ustanovení § 135b Trestného zákona, keď pôvodné ustanovenie § 135 TZ bolo vypustené a nahradené novými ustanoveniami § 135a až § 135f TZ, ktoré detailnejšie prepracovali jednotlivé druhy prechovávaní resp. prechovávanie rôznych druhov látok a zaviedli pravidlá pre určovanie rôznych množstevných kategórií drog. *Právna úprava zaviedla rozlíšenie a ďalej aj detailnejšie rozlišuje medzi prechovávaním a obchodovaním s drogami.*

Nové ustanovenie § 135a TZ sa vzťahuje na prechovávanie látok s anabolickým alebo iným hormonálnym účinkom. Ustanovenie § 135b upravuje prechovávanie omamnej látky, psychotropnej látky, drogového prekurzora alebo predmetu určeného na ich výrobu a obchodovanie s nimi.

Pod *prechovávaním* sa rozumie *mať u seba v držbe po akúkoľvek dobu omamnú látku, psychotropnú látku, drogový prekurzor alebo predmet určený na ich výrobu najviac vo väčšom množstve, ak nie sú určené na ďalšiu distribúciu alebo na účel dosiahnutia majetkového prospechu* v súvislosti s ich prechovávaním (§ 135b ods. 1 TZ).

Prechovávaním omamnej látky, psychotropnej látky, drogového prekurzora alebo predmetu určeného na ich výrobu sa rozumie *aj dovoz, vývoz, prevoz, preprava, kúpa, výmena alebo iné zadováženie omamnej látky, psychotropnej látky, drogového prekurzora alebo predmetu určeného na ich výrobu pre seba alebo iného najviac vo väčšom množstve, a to za účelom osobnej spotreby a bez toho, aby boli čo i len sčasti určené na ďalšiu distribúciu alebo na účel dosiahnutia majetkového prospechu* (§ 135b ods. 1 TZ).

Obchodovaním s omamnou látkou, psychotropnou látkou, drogovým prekurzorom alebo predmetom určeným na ich výrobu sa na účely tohto zákona rozumie *dovoz, vývoz, prevoz, preprava, prechovávanie, ponuka, predaj, kúpa, výmena alebo iné zadováženie omamnej látky, psychotropnej látky, drogového prekurzora alebo predmetu určeného na ich výrobu, sprostredkovanie alebo financovanie týchto činností* (§ 135b ods. 2 TZ).

Obchodovaním však nie sú činnosti, ktoré sú vymedzené v predošlom ustanovení § 135b ods. 1 TZ, teda také, pod ktorými sa rozumie prechovávanie omamnej látky, psychotropnej látky, drogového prekurzora alebo predmetu určeného na ich výrobu najviac vo väčšom množstve, ak nie sú určené na ďalšiu distribúciu alebo na dosahovanie majetkového prospechu v súvislosti s ich prechovávaním.

Ustanovenie § 135c TZ zavádza pojem „*nepatrné množstvo*“ omamnej látky alebo psychotropnej látky, ktoré je potrebné čerpať z prílohy č. 1. Táto tvorí neoddeliteľnú súčasť Trestného zákona, takže pri určovaní nepatrného množstva je potrebné pracovať s prílohou k tomuto zákonu (nie inému). Ide

o množstvo, ktoré zodpovedá najviac maximálnemu množstvu materiálu uvedenému v treťom stĺpci v prílohe č. 1. Ak množstvo materiálu presahuje hodnotu uvedenú v treťom stĺpci, pre výsledné určenie, či ide o nepatrné množstvo alebo malé množstvo omamnej látky alebo psychotropnej látky, je rozhodujúce množstvo účinnej látky vo forme voľnej bázy obsiahnuté v celkovom množstve materiálu, ktoré pri nepatrnom množstve omamnej látky alebo psychotropnej látky nesmie presiahnuť hodnotu uvedenú v štvrtom stĺpci v prílohe č. 1.

Následné násobky nepatrného množstva sú označované ako *množstvo malé* (nepresahujúce 10násobok nepatrného množstva), *väčšie* (nepresahujúce 500násobok nepatrného množstva), *značné* (nepresahujúce 3000 násobok nepatrného množstva), *veľké* (nepresahujúce 10 000násobok nepatrného množstva), *mimoriadne veľké množstvo* (predstavuje množstvo presahujúce 10 000násobok nepatrného množstva).

Hoci nepochybne treba pozitívne hodnotiť rozlíšenie prechovávaní a obchodovania s drogami (aj keď bude otázkou aplikačnej praxe a bežnej praxe konzumentov a tzv. dílerov ako sa s takouto úpravou vysporiadajú), zhodne pozitívne treba vnímať aj kvantifikáciu drog do objemovo (hornou hranicou) vyjadrených množstevných skupín, to, čo sa nedá vnímať veľmi pozitívne je zavedenie prílohy tabuľkovej prílohy priamo do Trestného zákona. V dôsledku vývoja a rozvoja vedy a techniky dochádza k pomerne rýchlemu vývoju chemických látok, dochádza k rôznym experimentálnym výrobným pokusom a obmenám vstupných surovín, čo vedie k zmenám v molekulárnom zložení drog. Príkladom tohto sú dnes už bežne dostupné rôzne variácie THC ako HHC, HHG a podobné varianty návykových látok. Možno preto vysloviť obavu, že uvedený vývoj, si v dôsledku zaradenia tabuľkovej prílohy priamo do Trestného zákona, vyžiada častejšie novelizácie Trestného predpisu spojené aj s uplatňovaním časovej pôsobnosti zákona (a povinnej retroaktivity používanej v prospech páchatela).

Pôvodná trestnoprávna úprava § 171 TZ až § 173 TZ bola vypustená a nahradená novou úpravou § 171 TZ až § 173a TZ. Konkrétne ide o úpravu:

- § 171 TZ: Neoprávnené prechovávanie omamnej látky a psychotropnej látky
- § 172 TZ: Neoprávnené pestovanie rastlín a húb obsahujúcich omamnú látku alebo psychotropnú látku
- § 173 TZ: Neoprávnená výroba a obchodovanie s omamnou látkou a psychotropnou látkou
- § 173a: TZ Neoprávnené prechovávanie, výroba a obchodovanie s drogovým prekurzorom a predmetom určeným na výrobu omamnej látky, psychotropnej látky alebo drogového prekurzora.

Ustanovenie § 171 ods. 1 TZ upravuje postih neoprávneného prechovávanania omamnej látky konope, živice z konopy alebo psychotropnej látky obsahujúcej akýkoľvek tetrahydrokanabinol, izomer alebo jeho stereochemickú variantu (THC).

Ustanovenie § 171 ods. 2 TZ upravuje postih neoprávneného prechovávanania inej omamnej alebo psychotropnej látky, v nepatrnom množstve. Ide pritom o postih prísnejší ako v prípade prechovávanania podľa ods. 1. Kým v neoprávnené prechovávanie omamnej látky konope, živice z konopy alebo psychotropnej látky obsahujúcej akýkoľvek tetrahydrokanabinol, izomer alebo jeho stereochemickú variantu (THC) v nepatrnom množstve je postihované trestom odňatia slobody až na 1 rok, prechovávanie inej omamnej alebo psychotropnej látky je postihované trestom až na 2 roky.

Ustanovenie § 172 ods. 1 TZ upravuje trestnoprávny postih neoprávneného pestovania rastliny rodu Cannabis (konopa) v nepatrnom množstve za účelom osobnej spotreby a bez toho, aby boli čo i len sčasti určené na ďalšiu distribúciu alebo na účel dosiahnutia majetkového prospechu. Je zrejmé, že čiastočne sa formulačne a obsahovo prekrýva z vymedzením prechovávanania podľa § 135b TZ, čo by sa mohlo javiť aj ako nadbytočné.

Ustanovenie § 172 ods. 2 TZ upravuje trestnoprávny postih neoprávneného pestovania iných rastlín alebo húb, ktoré omamné látky alebo psychotropné látky (iné ako podľa ods. 1) v nepatrnom množstve za účelom osobnej spotreby a bez toho, aby boli čo i len sčasti určené na ďalšiu distribúciu alebo na účel dosiahnutia majetkového prospechu. Aj tu je vidieť čiastočný prekryv s vymedzením prechovávanania podľa § 135b TZ.

Ustanovenie § 173 TZ upravuje trestnoprávny postih nedovolenej výroby a obchodovania s omamnou a psychotropnou látkou v nepatrnom množstve.

Ustanovenie § 173a TZ upravuje trestnoprávny postih neoprávneného prechovávanania, výroby a obchodovania s drogovým prekurzorom a predmetom určeným na výrobu omamnej látky, psychotropnej látky alebo drogového prekurzora.

Uvedené základné skutkové podstaty majú nadväznosť v kvalifikovaných skutkových podstatách, kde sa prísnejšie postihujú prípady nakladania s drogami podľa odstupňovania jednotlivých množstevných kategórií, ktoré novela zaviedla. Hoci sa môže javiť tento mechanizmus výpočtu ako náročný, je len otázkou trestnoprávnej praxe až sa do nej plne zavedie a tabuľkové hodnoty sa plne osvoja do praktických výpočtov jednotlivých množstiev.

Ani táto právna úprava nezohľadnila vo svojom obsahu ustálené poznatky Svetovej zdravotníckej organizácie či Európskeho monitorovacieho centra pre drogy a drogové závislosti. *Drogová závislosť je správanie charakterizované stratou kontroly jedinca nad užívaním drog. Závislé osoby možno chcu prestať uží-*

*vať drogy, ale je to pre ne ťažké. Súčasný vývoj neurobiológie nám umožňuje lepšie pochopiť tento proces. Tento vývoj okrem toho teraz poskytuje pevný vedecký základ pre chápanie drogovej závislosti ako psychickej poruchy, ktorá sa zvyčajne klasifikuje ako chronické a vracajúce sa ochorenie mozgu.*⁴

Hoci vedecky sa o drogovej závislosti uvažuje ako o ochorení mozgu, ako o psychickej poruche (ochorení) a hoci je na vedeckom základe preukázané, že závislé osoby majú aj záujem vymaniť sa z drogovej závislosti, no uvedený proces je náročný, dosiaľ nie je v praxi zaužívané na prípade prechovávaní návykových látok závislými osobami pre vlastnú spotrebu aplikovanie poľahčujúcej okolnosti v zmysle § 36 písm. c.) TZ *spáchal trestný čin v spojitosti s negatívnymi dôsledkami svojej choroby*. A to aj napriek tomu, že preukázateľne vedecky je drogová závislosť ochorením mozgu, má povahu psychickej choroby, ochorenia, kedy jednotlivец hoci na počiatku možno sám môže byť zodpovedný za to, že siaha po návykovej látke, s nastupujúcim procesom závislosti nie je schopným spravidla sám sa z drogovej závislosti vymaniť. Aj napriek uvedeným, európsky zdokumentovaným skutočnostiam, v aplikačnej praxi dosiaľ súdy odmietajú priznať drogovej závislosti status ochorenia, choroby s odvolávaním sa, že je slobodným rozhodnutím páchatela siahať po omamnej a návykovej látke. Hoci v niektorých prípadoch je to nepochybný fakt, v mnohých prípadoch dochádza k páchaniu trestnej činnosti práve v súvislosti s drogovou závislosťou (aj s odkazom na skupiny drogových trestných činov, ktoré pod drogovú kriminalitu zaraďuje Európske monitorovacie centrum), k uplatneniu tejto poľahčujúcej okolnosti v zmysle § 36 písm. c.) TZ v praxi u nás nedochádza.

Navyše, ďalej je možné rozvádzať úvahu o tom, či je vôbec možné uvažovať o naplnení všetkých podmienok subjektu skutkovej podstaty trestného činu, keďže v dôsledku ochorenia mozgu (t.j. psychickej alebo duševnej poruchy) nie je osoba schopná v čase spáchania skutku ovládať svoje konanie. Hoci aj vie, že jej konanie je protiprávne, v dôsledku nastupujúcej alebo pokračujúcej, či rozvinutej drogovej závislosti nie je spôsobilá a schopná svoje konanie už ovládať. Uvedené úvahy smerujú až k vylúčeniu trestnej zodpovednosti.

Negatívne sa treba, podľa nášho názoru, stavať k rozlišovaniu prechovávaní konopy a pod. Podľa § 171 ods. 1 TZ a iných omamných a psychotropných látok podľa § 171 ods. 2 TZ. Hoci sa ukazuje, že v Európe patrí marihuana k najzneužívanejším návykovým látkam, nepochybne aj pre liečebným účinkom THC, CBD a CBG, český objav pervitínu, jeho sústavná dostupnosť a ľahká výroba (cenová aj množstevná, nezávislá od poveternostných pod-

⁴ Európske monitorovacie centrum pre drogy a drogovú závislosť, dostupné na https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/546/TDAD09001SKC_WEB_161405.pdf

mienok, nízke náklady na výrobu, zisk z predaja) spôsobuje, že k najfrekvencovanejším druhom drog u nás patrí práve pervitín. Rozlišovanie postihu prechovávanía konopy a jej produktov a iných omamných a psychotropných látok nepovažujeme za správne. Uvedená úprava zrejme vychádza z poznatku, že konopa a látky z nej nemajú toľko negatívnych účinkov na ľudský organizmus ako iné synteticky vyrábané látky. Pokiaľ ide o využívanie liečebných účinkov produktov z konope, v súvislosti s liečebnými účinkami, tieto požiadavky a potreby resp. preferenciu (zmiernovanie migrén, riešenie atopických ekzémov, riešenie nespavostí a pod.) dnes umožňujú v plnej miere riešiť voľne dostupné výrobky obsahujúce nepsychoaktívny podiel THC v podobe CBD a CBG. Ešte v novembri 2020 Súdny dvor EÚ vydal komuniké odkazujúce na rozsudok vo veci C-663/18 B S a C A, v zmysle ktorého členský štát nemôže zakázať uvádzanie na trh kanabidiolu (CBD) legálne vyrobeného v inom členskom štáte, ak je extrahovaný z rastliny *Cannabis sativa* ako celku, a nielen z jej samotných vlákieň a semien. Tento zákaz však možno odôvodniť cieľom ochrany verejného zdravia, nesmie však ísť nad rámec toho, čo je nevyhnutné na dosiahnutie tohto cieľ.

Pokiaľ však ide o samotnú marihuanu a výrobky z nej, ktoré obsahujú psychoaktívnu látku THC, na slovenskom i českom drogovom trhu je jej pomerne nedostatok. Uvedené je spôsobené viacerými faktormi: najmä požiadavkami na existenciu priestorov na pestovanie, umelého osvetlenia a celkovo vhodnej mikroklímy. „Sezóna“ v prípade marihuany, ktorej nie je dostatok na našom drogovom trhu a teda je lákavým obchodným artiklom, nakoľko pri nej existuje predpoklad rýchleho odbytu, je od februára – marca do októbra s výnimkou letných mesiacov, kedy náklady spojené s umelým osvetlením spôsobujú nadmerné predraženie. V dôsledku uvedenej skutočnosti sa počas letných mesiacov neoplatí pestovanie marihuany pod umelým osvetlením, ktoré spôsobuje zvyšovanie nákladov na jej predaj a minimalizáciu výnosov, čo sa premieňa do nezájmu pestovania a predaja v určitých mesiacoch v roku. Nemusí nutne ísť o vstupnú drogu, takouto môže byť v podmienkach aktuálneho rozšírenia pervitínu na drogovom trhu práve tento (dostupnosť – rozšírenosť, cenová výhodnosť, pomer ceny a účinku).

Aktuálna trestnoprávna úprava akýmsi spôsobom *privileguje prechovávanie omamnej látky alebo psychotropnej látky konopa a jej produktov* v zmysle § 171 ods. 1 TZ tak, že ods. uvedené protiprávne konanie postihuje trestom odňatia slobody až na rok (bez dolnej TZ hranice). V ustanovení § 171 ods. 2 TZ sa postihuje neoprávnené *prechovávanie inej omamnej látky alebo psychotropnej látky* trestom odňatia slobody až na 2 roky. Táto úprava vychádza z novelizácie zavedenej s účinnosťou od 01.05.2022, ktorá bola tiež predmetom kritiky z dôvodu privilegovania postihu prechovávanía konopy a jej produktov pred inými omamnými a psychotropnými látkami.

Do značnej miery závisí od konkrétneho sociálneho prostredia, či ide o konzumenta marihuany alebo pervitínu, kokainu, od prostredia, v ktorom sa pohybuje, od jednotlivcov, s ktorými dochádza do kontaktu, od dostupnosti konkrétnych druhov návykových látok. *To, že ide o konzumenta, je v každom prípade dané – konzumentom bude aj konzument marihuany (konopa a jej produkty) aj konzument pervitínu a iných OLPL. V každom prípade pôjde o konzumenta, osobu v určitom stupni závislosti, ktorí prechováva pre vlastnú spotrebu a ďalej s touto látkou nenakladá. To by mal byť prvok privilegovania v rámci trestného postihu, nie druh zneužívanej látky, ktorý často konzument ani neovplyvní.*

Princíp pomoci osobám, ktoré prechovávajú pre vlastnú spotrebu z dôvodu závislosti a potreby návykovej látky, je rovnaký v prípade marihuany aj iných OLPL. Len predpokladáme, že zákonodarca nemal v úmysle podporovať pestovanie a predaj marihuany (látok z rastliny z roku konope), ale mal v úmysle určitým spôsobom privilegovať konzumentov, ktorí prechovávajú z dôvodu vlastnej závislosti. Potom musí byť absolútne irelevantné, o akú látku ide – vždy pôjde o závislého konzumenta, ktorý ďalej nesprostredkúva látku, ale drží – prechováva ju pre seba z dôvodu svojej závislosti. Úplne odhliadajúc od druhu zneužívanej látky, na ktorej je konzument závislý (lebo to veľmi závisí od sociálneho prostredia), je potrebné reagovať na prípady konzumácie a závislosti privilegovaním od iných prípadoch nakladania s OLPL. Práve práca s konzumentmi je to, čo v našich podmienkach pomerne stagnuje. Trestnoprávna politika sa akoby zameriava na obmedzovanie nelegálneho obchodu s drogami, zabúdajúc vhodne vyvažovať základňu konzumentov, keďže sú to práve oni, ktorí vytvárajú dopyt po látkach. To je vidieť veľmi vhodne aj na množstve drogovo závislých ročne sa liečiacich osôb. Je vedecky podporený fakt, že postupujúca závislosť zvyšuje množstvo obsiahnuté v jednorazovej dávke na dosiahnutie jednorazového účinku. Je zarážajúce, že je to štát, ktorý nedokázal prostredníctvom svojich orgánov odhaliť závislosť na návykovej látke, jej niekoľkoročné prechovávanie pre konzumáciu, má následne na to záujem na prísnejšom postihu páchatela, ktorý je v pokročilo štádiu závislosti. Na uvedené problémy právna úprava nijako nereaguje, opomína potrebu riešenia konzumentov v pokročilom štádiu závislosti, neaplikuje princípy pozitívnej diskriminácie tam, kde by to bolo potrebné.

Záver

Protidrogová politika na Slovensku predstavuje z dlhodobého hľadiska problémovú oblasť. Trestné právo dlhé roky veľmi prísne reagovalo na protiprávne konanie majúce povahu prechovávanania a všetkých ďalších foriem

nakladania s drogami, vrátane ich výroby. Dá sa však povedať, že ide o začarovaný kruh, kedy opatrenia zamerané na pokles ponuky spravidla majú za dôsledok len nárast cien jednotlivých druhov návykových látok a neriešia dopyt po nich. Na druhej strane, opatrenia zamerané na obmedzovanie dopytu, neriešia šírku škály ponuky, spôsobujú pokles cien jednotlivých druhov návykových látok a ich ľahšiu dostupnosť, nakoľko je potrebné ich odbyť konečným užívateľom. Celkovo sa ukazuje, že riešenie tzv. dílerov je málo účinné, nakoľko sústavne tu existuje veľmi široká základňa užívateľov drog, ktorí sú závislými osobami, majú potrebu užívať, zaujímajú sa o dostupné zdroje a teda spravidla aj postih jednej skupiny zaoberajúcej sa distribúciou neriešiť drogový problém na Slovensku, nakoľko veľký dopyt po drogách kreuje ďalšie a ďalšie štruktúry zaoberajúce sa predajom a výrobou. Dosiaľ existuje pomerne málo cielených opatrení práve na skupinu konzumentov, čomu nezodpovedali prísne postihy tzv. dílerov. Možno preto vysloviť názor, že k riešeniu problému výskytu, užívania a predaja drog u nás zrejme nepovedie ani zmiernenie trestných postihov pre tzv. dílerov. Nemožno povedať, že by tzv. dílerstvo nebolo veľkým problémom, alebo problémom, na ktorý treba vhodne (a aj prísne) trestnoprávne reagovať. Bez vhodne a plne vykompenzovanej pozornosti zameranej na základňu užívateľov však ani tieto opatrenia nebudú zrejme mať podstatnejší efekt. Koniec koncov, drogový obchod je jedným z najvýnosnejších na svete a konzumácia drog je u nás taktiež značne rozšírená. V zmysle predošlého textu možno len polemizovať o vhodnosti rozlišovania prechovávaní konopy a produktov z nej od iných omamných a psychotropných látok, čo podľa nášho názoru vedie len k privilegovaniu jednej skupiny drog a ich užívateľov na úkor iných, rovnako závislých osôb. Celkovo tieto úvahy by mali smerovať k formulácii vhodnejších a cielenejších opatrení na prevenciu závislostí, odhaľovaniu závislostí a riešeniu závislostí u konzumentov. Drogová kriminalita zrejme nevymizne ani pri formulácii tých najprepracovanejších stratégií, tie dosiaľ u nás uplatňované, však majú podľa nášho názoru značné rezervy a zasluhujú si tak stále nie len diskusiu ale aj úpravy v rovine legislatívnej.

LITERATÚRA

1. JURÁKOVÁ, I. *Trestněprávní postih toxikomanů*. Brno: Masarykova univerzita v Brne, 1999.
2. NOVOMESKÝ, F. *Drogy: História – medicína – právo*. Martin: Advent Orion, 1996.
3. NOŽINA, M.: *Svět drog v Čechách*, Praha: KLP, 1997.
4. Európske monitorovacie centrum pre drogy a drogovú závislosť, dostupné na https://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/546/TDAD09001SKC_WEB_161405.pdf
5. Trestný zákon č. 300/2005 Z.z. v znení neskorších predpisov.

Kontaktné údaje:

prof. PhDr. JUDr. Marcela Tittlová, PhD., LL.M.

Ústav verejného práva FP PEVŠ

Tomášikova 20

821 05 Bratislava

marcela.tittlova@paneurouni.com

**ZMENY V PRÍSTUPE V POSUDZOVANÍ ZÁKONNÝCH
NÁLEŽITOSTÍ OBŽALOBY A ROZHODOVANIE
O ICH SPLNENÍ OD ÚČINNOSTI ZÁKONA Č. 40/2024 Z.Z.
CHANGES IN THE APPROACH TO ASSESSING THE LEGAL
REQUIREMENTS OF THE INDICTMENT
AND DECIDING ON THEIR FULFILLMENT SINCE
THE EFFECTIVENESS OF ACT NO. 40/2024 COLL.**

doc. JUDr. Martin Štrkolec, PhD.

Katedra trestného práva,
Právnická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Abstrakt: Autor sa v predložennom príspevku venuje posudzovaniu zákonných náležitostí obžaloby v intenciách zmeny normatívnej právnej úpravy Trestného poriadku, ku ktorej došlo prijatím zákona č. 40/2024 Z.z., ktorý v časti týkajúcej sa nepriamej novelizácie posudzovania zákonných náležitostí obžaloby nadobudol svoju účinnosť od 15.3.2024. Zmeny v prístupe v posudzovaní zákonných náležitostí obžaloby autor príspevku skúma nielen v nadväznosti na zmenu normatívnej právnej úpravy, ale tiež v nadväznosti na jej dôslednú interpretáciu a v neposlednom rade v nadväznosti na prijatie zjednocujúceho stanoviska trestnoprávneho kolégia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky týkajúceho sa rozoberanej matérie.

Kľúčové slová: obžaloba, náležitosti obžaloby, odmietnutie obžaloby, prijatie obžaloby, intertemporálne ustanovenia

Abstract: In the submitted contribution, the author deals with the assessment of the legal requirements of the indictment with the intention of changing the normative legislation of the Criminal Code, which occurred with the adoption of Act no. 40/2024 Coll., which, in the part related to the indirect amendment of the assessment of legal requirements of the indictment, entered into force on 15.3.2024. The author of the paper examines the changes in the approach to the assessment of the legal requirements of the indictment not only in connection with the change in normative legislation, but also in connection with its consistent interpretation and, last but not least, in connection with the adoption of the unifying opinion of the Supreme Court of the Slovak Republic regarding the discussed matter.

Key words: indictment, requirements of the indictment, rejection of the indictment, acceptance of the indictment, intertemporal provisions

Úvod

Obžaloba je dispozitívny procesný úkon prokurátora ako rozhodnutie *sui generis*, ktorý popri návrhu na schválenie dohody o vine a treste predstavuje *conditio sine qua non* trestného stihania obvineného v rámci súdnej

časti trestného konania. Uvedené vyplýva z normatívnej dikcie obžalovacej zásady, ktorá je legislatívne vyjadrená v rámci ustanovenia § 2 ods. 15 zákona č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov (ďalej len „Trestný poriadok“), podľa ktorého: „*Trestné stíhanie pred súdom je možné len na základe návrhu alebo obžaloby podanej prokurátorom, ktorý v konaní pred súdom obžalobu alebo návrh zastupuje.*“

Obžalovacia zásada je vyjadrením akuzačného princípu, podľa ktorého obžalobu v trestnom konaní podáva a procesne zastupuje prokurátor ako subjekt trestného konania odlišný od súdu, ktorý o obžalobe rozhoduje. Podaním obžaloby sa zásadným spôsobom mení postavenie prokurátora, ktorý od tohto procesného okamihu už nepredstavuje *dominus litis*, ale stáva sa stranou trestného konania pred súdom. Z obžalovacej zásady pritom okrem iného vyplýva, že obžalobu môže prokurátor podať len pre skutok, pre ktorý bolo vznesené obvinenie podľa § 206 ods. 1 Trestného poriadku. Ak by v priebehu prípravného konania po vznesení obvinenia vyšiel najavo ďalší skutok, na ktorý sa pôvodné vznesenie obvinenia nevzťahovalo, je policajt povinný vzniesť osobitné obvinenie aj pre tento ďalší skutok, pre ktorý však musí najskôr začať trestné stíhanie.¹ Až následne prokurátor môže pristúpiť k podaniu obžaloby aj pre skutok, na ktorý sa pôvodné vznesenie obvinenia nevzťahovalo. Obdobná situácia nastáva v prípade, ak v priebehu prípravného konania po vznesení obvinenia vyšiel najavo ďalší čiastkový útok pokračovacieho trestného činu.²

Legálne podmienky pre podanie obžaloby sú *de lege lata* vyjadrené v rámci ustanovenia § 234 ods. 1 prvá veta Trestného poriadku, podľa ktorého: „*Ak výsledky vyšetrovania alebo skráteného vyšetrovania dostatočne odôvodňujú postavenie obvineného pred súd a zároveň o všetkých opravných prostriedkoch uplatnených v prípravnom konaní obvineným alebo poškodeným už bolo príslušným orgánom právoplatne rozhodnuté alebo boli týmto orgánom podľa tohto zákona vybavené inak, prokurátor podá obžalobu príslušnému súdu, pripojí k nej spisy, ich prílohy a dôkazné predmety.*“ V súvislostiach citovaného ustanovenia Trestného poriadku je potrebné dodať, že jeho podčiarknutá časť bola do Trestného poriadku doplnená jeho nepriamou novelou zákonom č. 40/2024 Z.z. (ďalej len „*novela Trestného poriadku*“) s účinnosťou od 15.3.2024, pričom predmetnej novele sa budeme podrobnejšie venovať aj v ďalších častiach predloženého príspevku. Sprísnenie požiadavky ukončenej revízie opravných prostriedkov uplatnených v prípravnom konaní ešte v rámci tohto štádia trestného konania predstavuje reflektovanie zákonodarcu na rozhodovaciu prax Ústavného súdu Slovenskej

¹ Bližšie pozri: Ustanovenie § 206 ods. 4 Trestného poriadku.

² Bližšie pozri: Ustanovenie § 206 ods. 5 Trestného poriadku.

republiky³, ktorý vyslovil právny názor, že obžalobu je možné podať aj pred rozhodnutím Generálneho prokurátora Slovenskej republiky o návrhu podľa ustanovenia § 363 ods. 1 a nasl. Trestného poriadku.

Odhliadnuc od tohto rýdzo procesného sprísnenia zákonných podmienok týkajúcich sa oprávnenia prokurátora na podanie obžaloby je potrebné podotknúť, že základným determinantom oprávnenia prokurátora na podanie obžaloby sú výsledky vyšetrovania alebo skráteného vyšetrovania, ktoré odôvodňujú postavenie obvineného pred súd. Posudzovanie splnenia predmetnej normatívnej podmienky prešlo v priebehu času tiež určitými prístupovými zmenami, ktoré primárne vyplynuli z rozhodovacej činnosti najvyšších súdnych autorít. V naznačených súvislostiach je potrebné zmieniť najmä uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 2.4.2014 vydané pod sp. zn.: 2 Tost 4/2014 publikované ako R 118/2014, podľa ktorého právnych viet: *„I. Okolnosť, či výsledky vyšetrovania alebo skráteného vyšetrovania odôvodňujú postavenie obvineného pred súd (§ 234 ods. 1 Tr. por.) je vecou úvahy prokurátora, ktorej opačnou alternatívou z hľadiska dokázania viny vo vzťahu ku skutkovým zisteniam je zastavenie trestného stíhania podľa § 215 ods. 1 písm. a/ alebo písm. c/ Tr. por. II. Porušenie povinnosti zistiť skutkový stav bez dôvodných pochybností a na to nadväzujúcich povinností orgánov činných v trestnom konaní ustanovených v § 2 ods. 10 Tr. por. nie je procesnou chybou v zmysle § 241 ods. 1 písm. f/ Tr. por., respektíve § 244 ods. 1 písm. h/ Tr. por. a nie je sankcionované rozhodnutím o odmietnutí obžaloby a vrátení veci prokurátorovi podľa naposledy označených ustanovení. Sankciu v tomto prípade predstavuje neunesenie dôkazného bremena prokurátorom v súdnom konaní, a to vo vzťahu ku všetkým skutkovým zisteniam, relevantným ako kvalifikačný moment z hľadiska uznania viny, čomu zodpovedá výrok súdu podľa § 285 písm. a/ alebo písm. c/ Tr. por., alebo skutková a kvalifikačná úprava žalovaného činu v prospech obžalovaného. III. Procesnou chybou (§ 241 ods. 1 písm. f/, § 244 ods. 1 písm. h/ Tr. por.) sa rozumie nedodržanie závažných formálnych náležitostí postupu a úkonov v prípravnom konaní. Úprava práv obhajoby, ktorej porušenie je zákonom demonštratívne uvedené ako procesná chyba, sa odvíja od ustanovení § 34 ods. 1 Tr. por. (práva obvineného) a § 44 ods. 2 Tr. por. (práva obhajcu).“*

V predchádzajúcom odseku citovaným rozhodnutím Najvyššieho súdu Slovenskej republiky bolo v podstatnom judikované, že v prípade, ak zo strany orgánov činných v trestnom konaní nedôjde v rámci prípravného konania k náležitému zisteniu skutkového stavu bez dôvodných pochybností, sankciou vo vzťahu k prokurátorovi je neunesenie dôkazného bremena obžaloby vedúce k oslobodeniu alebo podkvalifikácii stíhaného skutku v prospech ob-

³ Bližšie pozri: Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky z 27.4.2022 vydané pod č.k.: II. ÚS 184/2022.

žalovaného a nie odmietnutie obžaloby v intenciách ustanovenia § 241 ods. 1 písm. f) Trestného poriadku, respektíve ustanovenia § 244 ods. 1 písm. h) Trestného poriadku v znení účinnom k času vydania naposledy citovaného rozhodnutia⁴, ktoré mohlo byť naplnené výlučne z dôvodu porušenia práva na obhajobu v rámci prípravného konania.

V kontexte predloženého príspevku je však nutné upriamiť pozornosť na skutočnosť, že novelou Trestného poriadku došlo k rozšíreniu zákonných dôvodov odmietnutia obžaloby prokurátora aj pri zistení nepredloženia úplných spisov, nesplnení zákonných náležitostí obžaloby, a tiež v prípade, ak spolupracujúcej osobe boli poskytnuté nezákonné benefity.⁵ Taktiež je potrebné dodať, že práve novelizácia ustanovení Trestného poriadku týkajúcich sa odmietnutia obžaloby pre nesplnenie zákonných náležitostí, a tiež pre poskytnutie nezákonných benefitov spolupracujúcej osobe spôsobila v aplikačnej praxi nemalé interpretačné problémy, ktorými sa budeme zaoberať v rámci ďalších častí nášho príspevku, keďže tieto stihli byť reflektované už aj prostredníctvom zjednocujúceho stanoviska trestnoprávneho kolégia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, ktorého zákonnosť podrobíme príslušnej verifikácii za súčasného využitia metódy analýzy, syntézy, indukcie, dedukcie, a tiež za pomoci systematickej a teleologickej interpretácie príslušných ustanovení Trestného poriadku.

1. Náležitosti obžaloby do prijatia zákona č. 40/2024 Z.z. a po jeho prijatí

V rámci normatívneho znenia ustanovenia § 235 Trestného poriadku účinného do 14.3.2024 boli obligatórnymi zákonnými náležitosťami obžaloby: „a) označenie prokurátora, dátum a miesto spisania obžaloby, b) meno a priezvisko obvineného, dátum a miesto jeho narodenia, bydlisko, prípadne iné údaje potrebné na to, aby sa nemohol zameniť s inou osobou; ak ide o osobu podliehajúcu pôsobnosti súdov podľa § 16 ods. 2, uvedie sa aj hodnosť obvineného a útvár, ktorého je alebo bol príslušníkom, c) obžalobný návrh, v ktorom musí byť označený skutok, pre ktorý je obvi-

⁴ Podľa ustanovenia § 241 ods. 1 písm. f) a ustanovenia § 244 ods. 1 písm. h) Trestného poriadku účinného do 14.3.2024 mohlo k odmietnutiu obžaloby zo strany súdu dôjsť výlučne z dôvodu zistenia závažných procesných chýb spočívajúcich najmä v porušení práva na obhajobu.

⁵ Podľa ustanovenia § 241 ods. 1 písm. f) a ustanovenia § 244 ods. 1 písm. h) Trestného poriadku účinného od 15.3.2024 súd obžalobu odmietne a vráti vec prokurátorovi: „ak zistí závažné procesné chyby, najmä porušenie práva na obhajobu alebo ak zistí, že prokurátor nepredložil úplné spisy vrátane všetkých dôkazov zabezpečených v prípravnom konaní, že obžaloba nespĺňa náležitosti podľa § 235 alebo že spolupracujúcej osobe boli poskytnuté nezákonné benefity“, respektíve „ak zistí závažné procesné chyby, najmä že boli porušené ustanovenia zabezpečujúce práva obhajoby alebo ak zistí, že prokurátor nepredložil úplné spisy vrátane všetkých dôkazov zabezpečených v prípravnom konaní, že obžaloba nespĺňa náležitosti podľa § 235 alebo že spolupracujúcej osobe boli poskytnuté nezákonné benefity.“

nený stíhaný, s uvedením miesta, času a spôsobu jeho spáchania, prípadne s uvedením iných skutočností, ak ich treba na to, aby skutok nemohol byť zamenený s iným a aby bolo odôvodnené použitie určitej trestnej sadzby; ďalej sa uvedie právna kvalifikácia skutku s uvedením zákonného pomenovania trestného činu, o ktorý v tomto skutku ide, aj príslušné ustanovenie Trestného zákona a všetky zákonné znaky vrátane tých, ktoré odôvodňujú určitú trestnú sadzbu, d) ak sa vo veci konalo vyšetrovanie, odôvodnenie obžalobného návrhu, ktoré obsahuje opísanie skutkového deja s uvedením dôkazov, ktoré odôvodňujú podanie obžaloby, obhajobu obvineného a stanovisko prokurátora k nej, ako aj právne úvahy, ktorými sa prokurátor spravoval, e) dôkazy, ktoré prokurátor navrhuje vykonať na hlavnom pojednávaní, a zoznam vecných dôkazov, ktoré predkladá súdu s obžalobou, spismi a ich prílohami a f) návrh na uloženie ochranného opatrenia, ak sú na to splnené zákonné podmienky.“

Podľa príslušných doktrinálnych výkladov bolo aj pred nadobudnutím účinnosti novely Trestného poriadku nedodržanie formálnych náležitostí obžaloby, a to napríklad uvedenie zameniteľného skutku, uvedenie zameniteľného označenia obvineného, respektíve absencia odôvodnenia obžaloby, ak sa vo veci vykonalo vyšetrovanie dôvodom na jej odmietnutie a vrátenie veci prokurátorovi do prípravného konania z dôvodu závažných procesných chýb⁶, čo celkom nekorešpondovalo s vyššie citovaným právnym názorom vyplývajúcim z uznesenia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, ktoré bolo publikované ako R 118/2014⁷, podľa ktorého bolo dôvodom na odmietnutie obžaloby výlučne porušenie práva na obhajobu v jeho materiálnom, respektíve formálnom zmysle.

S účinnosťou od 15.3.2024 došlo k doplneniu obligatórnych zákonných náležitostí obžaloby spôsobom, že do ustanovenia § 235 písm. e) boli doplnené „záznamy o spolupráci podľa § 33a, ak majú súvis so skutkom.“ Citované doplnenie zákonného ustanovenia § 235 písm. e) Trestného poriadku nadväzuje na normatívne vymedzenie legálnej definície spolupracujúceho obvineného, respektíve legálnej definície benefitov poskytnutých spolupracujúcej osobe prostredníctvom ustanovení § 10 ods. 23⁸, ods. 24⁹ Trestného poriadku, pri-

⁶ Bližšie pozri: ČENTÉŠ, J., KURILOVSKÁ, L., ŠIMOVČEK, I., BURDA, E. a kol. *Trestný poriadok II. 1. vydanie*. Bratislava: C. H. Beck, 2021, s. 300.

⁷ Bližšie pozri: Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 2.4.2014 vydané pod sp. zn.: 2 Tost 4/2014.

⁸ Podľa ustanovenia § 10 ods. 23 Trestného poriadku: „Spolupracujúcim obvineným alebo spolupracujúcim podozrivým (ďalej len „spolupracujúca osoba“) je obvinený alebo podozrivý zo spáchania trestného činu, ktorý sa významnou mierou podieľa alebo má ešte podieľať na objasnení niektorého, či niektorých z trestných činov uvedených v § 205 ods. 1, § 215 ods. 3, § 218 ods. 1 alebo § 228 ods. 3, prípadne uvedených v § 39 ods. 2 písm. d) Trestného zákona alebo na zistení alebo usvedčení ich páchatel'ov.“

⁹ Podľa ustanovenia § 10 ods. 24 Trestného poriadku: „Výhodou spolupracujúcej osoby (ďalej len „benefit“) je výhoda podľa § 205, § 215 ods. 3, § 218, § 228 ods. 3, mimoriadne zníženie trestu pod-

čom záznamom o spolupráci, ktorý v súčasnosti už *de lege lata* predstavuje zákonnú náležitosť obžaloby sa rozumie záznam spísaný podľa ustanovení § 33a ods. 2¹⁰, respektíve ods. 3¹¹ Trestného poriadku.

Podľa dôvodovej správy k nepriamej novele Trestného poriadku: „V súvislosti so zavedením pravidiel o poskytovaní benefitov tzv. „kajúcnikom“ a o vplyve porušenia týchto pravidiel na zákonnosť dokazovania a dodržanie práva na obhajobu je potrebné premietnuť zásady novej právnej úpravy aj do ustanovení regulujúcich náležitosti, preskúmanie a predbežné prejednanie obžaloby súdom. V súvislosti s tým sa navrhujú upraviť aj ustanovenia o rozhodnutiach pri preskúmaní obžaloby a pri predbežnom prejednaní obžaloby vrátane vyvolaných zmien v právnej úprave trestného rozkazu.“¹²

2. K obligatórnemu posudzovaniu zákonných náležitostí obžaloby od prijatia zákona č. 40/2024 Z.z.

Keďže podľa citovanej časti dôvodovej správy novely Trestného poriadku bolo *ratio legis* zákonodarcu zvýšenie garancie práv obhajoby v nadväznosti na stanovenie pravidiel priznávania benefitov spolupracujúcim osobám s dôrazom na garantovanie práva na obhajobu obvinených, ktorých spolupracujúce osoby usvedčujú zo spáchania trestnej činnosti, javí sa logickým a racionálnym postup zákonodarcu, ktorý nesplnenie zákonných náležitostí obžaloby (zahŕňajúce záznamy o spolupráci podľa ustanovenia § 33a Trestného poriadku) a poskytnutie nezákonných benefitov spolupracujúcim osobám

la § 39 ods. 2 písm. d) Trestného zákona alebo akákoľvek iná výhoda spočívajúca v procesnom postupe, inom konaní alebo opomenutí orgánov alebo osôb konať podľa tohto zákona, ktorú poskytol, sprostredkoval, inak zabezpečil, navrhol alebo formálne alebo neformálne sľúbil spolupracujúcej osobe súd alebo orgán činný v trestnom konaní výmenou za jej účasť na objasňovaní trestných činov, zisťovaní alebo usvedčovaní ich páchatel'ov.“

¹⁰ Podľa ustanovenia § 33a ods. 2 Trestného poriadku: „O úkonoch policajta a prokurátora podľa odseku 1 sa bez zbytočného odkladu spíše záznam, ktorý obsahuje najmä a) označenie orgánov činných v trestnom konaní, prípadne prokurátora v súdnom konaní, ktoré sa na úkonoch zúčastnili, meno a priezvisko, dátum narodenia a bydlisko alebo sídlo spolupracujúcej osoby, b) miesto a čas úkonu, c) zoznam poskytnutých, či sľúbených benefitov, podmienky na ich priznanie, d) spôsob, akým sa spolupracujúca osoba podieľa alebo má podieľať na objasňovaní trestných činov, zisťovaní alebo usvedčovaní ich páchatel'ov so stručným opisom trestných činov tak, aby nemohlo dôjsť k ich zámene, e) podpisy orgánov činných v trestnom konaní alebo prokurátora v súdnom konaní a spolupracujúcej osoby.“

¹¹ Podľa ustanovenia § 33a ods. 3 Trestného poriadku: „Záznam sa bez zbytočného odkladu spíše aj o zmene skutočností uvedených v odseku 2; ustanovenie odseku 2 sa použije primerane. Policajt zašle prokurátorovi záznamy, ktoré podľa odseku 2 a 3 spísal, do 48 hodín od úkonu. Na žiadosť spolupracujúcej osoby sa jej poskytne rovnopis alebo kópia záznamu.“

¹² Dôvodová správa k zákonu č. 40/2024 Z.z., prístupná dňa 28.6.2024 na: nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=536583.

s účinnosťou od 15.3.2024 právne kvalifikoval ako procesný dôvod na odmietnutie obžaloby podľa ustanovenia § 241 ods. 1 písm. f) Trestného poriadku, respektíve ustanovenia § 244 ods. 1 písm. h) Trestného poriadku.

V nadväznosti na predmetné ustanovenia Trestného poriadku týkajúce sa odmietnutia obžaloby v rámci preskúmania, respektíve predbežného prejednanja obžaloby, ktoré sú účinné od 15.3.2024 stojí minimálne za zamyslenie skutočnosť, či nesplnenie zákonných náležitostí obžaloby (zahŕňajúce záznamy o spolupráci podľa ustanovenia § 33a Trestného poriadku) a poskytnutie nezákonných benefitov spolupracujúcim osobám by vzhľadom na doposiaľ uvedené nebolo možné subsumovať pod závažné procesné chyby spočívajúce najmä v porušení práva na obhajobu, ktoré predstavovalo dôvod pre odmietnutie obžaloby už aj do nadobudnutia účinnosti novely Trestného poriadku, a teda, či sa rozšírené dôvody odmietnutia obžaloby *de lege lata* vzájomne neprekrývajú, respektíve nekonzumujú. Aj napriek uvedenému je z pohľadu právnej istoty potrebné oceniť snahu zákonodarcu o ich explicitné legislatívne vymedzenie, a to najmä vzhľadom na predchádzajúcu rozhodovaciu činnosť Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, ktorý k interpretácii závažných procesných chýb spočívajúcich v porušení práva na obhajobu do novely Trestného poriadku pristupoval značne reštriktívne, čo sa esenciálne odrážalo aj v rámci aplikačnej praxe súdov nižších stupňov.

Po dôslednej analýze jednotlivých ustanovení novely Trestného poriadku je možné ustáliť, že štádiá preskúmania, respektíve predbežného prejednanja obžaloby nie sú finálnymi štádiami trestného konania, v rámci ktorých k posudzovaniu splnenia zákonných náležitostí obžaloby dochádza. Podľa intertemporálneho ustanovenia § 567t ods. 1 Trestného poriadku účinného od 15.3.2024: *„Orgány činné v trestnom konaní, ako aj súd a prokurátor v konaní pred súdom sú povinné v trestných stíhaniach začatých a právoplatne neskončených do 14. marca 2024 zosúladiť svoj postup pri spolupráci so spolupracujúcou osobou s ustanoveniami § 33a, najneskôr však v primeranom predstihu pred právoplatným ukončením takéhoto trestného stíhania. To neplatí, ak bolo trestné stíhanie podľa predchádzajúcej vety zastavené do 14. marca 2024 z iného dôvodu ako podľa § 215 ods. 3. Ustanovenia § 33a sa podľa prvej vety použijú primerane, s prihliadnutím na procesný stav trestných stíhaní uvedených v prvej vete. V konaniach pred súdom prvého stupňa, v ktorých ku dňu účinnosti tohto zákona prebieha hlavné pojednávanie, prokurátor doplní náležitosti obžaloby podľa tohto zákona v lehote 10 dní od účinnosti tohto zákona a súd bezodkladne rozhodne o tom, či obžaloba splňa zákonné náležitosti. Ustanovenia § 241 a § 244 sa použijú primerane.“* Z citovaného intertemporálneho ustanovenia vyplýva o. i. povinnosť súdu prvého stupňa, pred ktorým k 15.3.2024 prebiehalo, respektíve prebieha hlavné pojednávanie bezodkladne rozhodnúť o tom, či obžaloba (podaná do 14.3.2024- pozn. auto-

ra) spĺňa zákonné náležitosti, a to za primeraného použitia ustanovení § 241 a § 244 Trestného poriadku, čomu v zmysle príslušnej normatívnej dikcie predchádza povinnosť prokurátora doplniť náležitosti obžaloby v intenciách novely Trestného poriadku do 10 dní od nadobudnutia jej účinnosti, a teda najneskôr do 25.3.2024.

Na základe uvedeného máme za to, že v každom trestnom konaní, v ktorom vystupovala spolupracujúca osoba, a ktoré sa v deň nadobudnutia účinnosti novely Trestného poriadku nachádzalo v štádiu hlavného pojednávania bol konajúci súd povinný posúdiť skutočnosť, či obžaloba spĺňa zákonné náležitosti s ohľadom na záznamy o spolupráci so spolupracujúcou osobou v intenciách súčasného ustanovenia § 235 písm. e) Trestného poriadku, keďže tieto s účinnosťou od 15.3.2024 predstavujú jedinú novú náležitosť obžaloby. Bez analýzy súvisiacich ustanovení novely Trestného poriadku by bolo nesprávne možné ustáliť, že povinnosť konajúceho súdu vyplývajúca z ustanovenia § 567t ods. 1 Trestného poriadku by sa mala obmedziť na posúdenie skutočnosti, či prokurátor v zákonnej lehote záznamy o spolupráci so spolupracujúcou osobou k už podanej obžalobe doplnil alebo nie. Domnievame sa však, že samotné doplnenie záznamov o spolupráci so spolupracujúcou osobou realizované prokurátorom je rýdzo formálnym úkonom, ktorého uskutočnenie sa priamo odzrkadlí v rámci jeho zažurnalizovania v rámci obsahu súdneho spisu, a teda vo vzťahu k uvedenému podľa nášho názoru nie je potrebná osobitná rozhodovacia intervencia súdu, ktorú zákonodarca predpokladá v rámci ustanovenia § 567t ods. 1 štvrtá veta Trestného poriadku s analogickým použitím ustanovení o štádiu preskúmania, respektíve predbežného pojednania obžaloby.

Naznačené úvahy je možné rozvinúť prostredníctvom novelizovaného ustanovenia § 241 ods. 1 písm. f), respektíve ustanovenia § 244 ods. 1 písm. h) Trestného poriadku, na ktoré *analogia legis* odkazuje ustanovenie § 567t ods. 1 Trestného poriadku, a ktoré zhodne za dôvod odmietnutia obžaloby považujú poskytnutie nezákonných benefitov spolupracujúcej osobe. Sumarizujúc doposiaľ uvedené možno konštatovať, že rozhodovanie konajúceho súdu za použitia intertemporálneho ustanovenia § 567t ods. 1 Trestného poriadku musí esenciálne zohľadniť materiálnu stránku zákonnosti, respektíve nezákonnosti benefitov poskytnutých spolupracujúcej osobe, keďže bez uvedeného by sa predmetné intertemporálne ustanovenie novely Trestného poriadku podľa nášho názoru neplnilo svoj účel. Z ustanovenia § 176 ods. 2 Trestného poriadku taktiež vyplýva, že rozhodnutie súdu za použitia intertemporálneho ustanovenia § 567t ods. 1 Trestného poriadku musí byť z pohľadu zákonnosti, respektíve nezákonnosti benefitov poskytnutých spolupracujúcej osobe náležite odôvodnené, aby netrpelo vadou svojej arbitrárnosti a nepreskúmateľnosti.

Je totiž potrebné si zároveň uvedomiť, že doplnenie obžaloby tvorí jej obsahovú súčasť, a teda súd po jej doplnení koná fakticky aj právne o novej, diametrálne odlišnej obžalobe, než o obžalobe, o ktorej konal pred jej doplnením. Uvedené tvrdenie vyplýva už len zo skutočnosti, že poskytnutím benefitov spolupracujúcej osobe sa znižuje hodnovernosť obsahu jej výpovede ako dôkazu v trestnom konaní, a taktiež sa zároveň mení aj posúdenie jej zaujatosti tak k veci tvoriacej predmet trestného konania, ako aj osobe o ktorej možnom protiprávnom konaní svedčí. Pokiaľ je obžaloba založená prevažne na dôkazoch spočívajúcich vo výpovediach spolupracujúcich osôb, ktorým boli poskytnuté neprimerané, respektíve nezákonné benefity, mení sa dôkazná sila týchto dôkazných prostriedkov, a tým aj posudzovanie dôvodnosti podanej obžaloby, a taktiež určenie rozsahu a spôsobu dokazovania na hlavnom pojednávaní súdom. Z teleologického výkladu ustanovenia § 567t ods. 1 Trestného poriadku s poukazom na dôvodovú správu k novele Trestného poriadku bez akýchkoľvek pochybností vyplýva, že súd je po doplnení obžaloby v prebiehajúcich súdnych konaniach povinný právne posúdiť splnenie jej zákonných náležitostí vo svetle novoprijatej právnej úpravy spolupracujúcich osôb, im poskytnutých benefitov a dopadu týchto benefitov na hodnotenie kvality dôkazu pozostávajúceho z obsahu výpovedí týchto osôb. Prijatím právnej úpravy týkajúcej sa spolupracujúcich osôb bol totiž prelomený princíp rovnakej sily dôkazov, čo vyplýva z ustanovenia §33a ods. 4 Trestného poriadku *in fine*.

Z pohľadu úplnosti tejto časti predloženého príspevku je potrebné sa zobrať tiež tým, akým procesným postupom sa má v kontexte ustanovenia § 567t ods. 1 Trestného riadiť súd v prípade, ak v čase nadobudnutia účinnosti novely Trestného poriadku sa trestné konanie za účasti spolupracujúcej osoby nenachádzalo v štádiu hlavného pojednávania, ale v štádiu súdnej časti, ktoré mu esenciálne predchádza. Dôvodnosť týchto úvah posilňuje najmä tá časť ustanovenia § 567t ods. 1 Trestného poriadku, podľa ktorej: „*Ustanovenia § 33a sa podľa prvej vety použijú primerane, s prihliadnutím na procesný stav trestných stíhaní uvedených v prvej vete.*“ Máme za to, že pokiaľ sa v čase nadobudnutia účinnosti novely Trestného poriadku nachádzalo trestné konanie za účasti spolupracujúcej osoby v štádiu preskúmania, respektíve predbežného pojednania obžaloby je ešte pred rozhodnutím konajúceho súdu o zákonnosti, respektíve nezákonnosti benefitov poskytnutých spolupracujúcej osobe potrebné postupovať nasledovným spôsobom.

Z teleologického výkladu ustanovenia § 240 ods. 1 záverečná časť vety za bodkočiarkou písm. l) Trestného poriadku¹³, a tiež z teleologického výkladu

¹³ Podľa ustanovenia § 240 ods. 1 záverečná časť vety za bodkočiarkou písm. l) Trestného poriadku: „*ak obžalovaný v lehote piatich pracovných dní od doručenia rovnopisu obžaloby podľa § 240*

ustanovenia § 244 ods. 1 záverečná časť vety za bodkočiarkou pod písm. k) Trestného poriadku¹⁴ vyplýva, že za účelom možnosti uplatnenia námietok podľa citovaných ustanovení Trestného poriadku je esenciálne potrebné najprv procesným spôsobom doručiť dotknutým subjektom záznamy o poskytnutí benefitov spolupracujúcej osobe, ku ktorých normatívnemu ukotveniu (ako obligatórnej náležitosti obžaloby) došlo práve nadobudnutím účinnosti novely Trestného poriadku, a to bez ohľadu na to, že obžaloba im už za právnej úpravy účinnej do 15.3.2024 doručovaná bola. Podľa ustanovenia § 240 ods. 1 písm. a) Trestného poriadku je súd po doručení obžaloby *ergo* aj po doručení záznamov o spolupráci podľa ustanovenia § 33a Trestného poriadku zo strany prokurátora povinný bez meškania nariadiť ich doručenie obvinenému a jeho obhajcovi, po ktorom procesnom okamihu môže obhajoba realizovať svoje procesné oprávnenie spočívajúce v namietnutí väd prípravného konania.

Ak obvinený v stanovenej lehote piatich pracovných dní po doručení záznamov o poskytnutí benefitov spolupracujúcej osobe namietne v rámci štádia preskúmania, respektíve predbežného pojednania obžaloby vady prípravného konania, je súd ešte pred nariadením termínu hlavného pojednávania povinný vydať rozhodnutie o prijatí obžaloby, v ktorom odôvodní nesplnenie podmienok pre odmietnutie obžaloby. Rozhodnutie o splnení zákonných náležitostí obžaloby podľa ustanovenia § 235 Trestného poriadku tak predstavuje obsahovú súčasť rozhodnutia o prijatí obžaloby súdom. Z uvedeného tak vyplýva, že súd je po doručení doplnenia obžaloby povinný postupovať primerane podľa ustanovenia § 237 a nasl. Trestného poriadku.

3. Prijatie zjednocujúceho stanoviska trestnoprávneho kolégia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky týkajúceho sa rozhodovania o zákonných náležitostiach obžaloby v súdnej časti trestného konania

Vzhľadom ku krátkej účinnosti novely Trestného poriadku sa ako prekvapivým môže javiť pomerne skoré prijatie stanoviska trestnoprávneho kolégia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky na zjednotenie výkladu ustanovenia

ods. 1 písm. a) namietol vady prípravného konania, súčasne rozhodne o prijatí obžaloby, v ktorom odôvodní nesplnenie podmienok pre postup podľa písmena f).“

¹⁴ Podľa ustanovenia § 244 ods. 1 záverečná časť ustanovenia za bodkočiarkou pod písm. k) Trestného poriadku: „ak obžalovaný v lehote piatich pracovných dní od doručenia rovnopisu obžaloby podľa § 240 ods. 1 písm. a) namietol vady prípravného konania, súčasne rozhodne o prijatí obžaloby, v ktorom odôvodní nesplnenie podmienok pre postup podľa písmena h).“

§ 567t ods. 1 Trestného poriadku, ktoré bolo prijaté ako Tpj 57/2024-14 (ďalej len „stanovisko“). Časové aspekty prijatia predmetného stanoviska možno odôvodňovať najmä dôležitosťou obžaloby ako procesného úkonu prokurátora, na podklade ktorého sa trestné stíhanie pred súdom vedie, a ktorého vady môžu determinovať vady konania pred súdom prvého stupňa, a tým aj dôvod na zrušenie rozhodnutia v odvolacom konaní podľa ustanovenia § 321 ods. 1 písm. a) Trestného poriadku. V neposlednom rade však nemožno opomenúť ani kvantitatívny aspekt trestných konaní začatých v rokoch 2020 až 2023 za účasti spolupracujúcich osôb, ktoré sa v súčasnej dobe nachádzajú v súdnej časti trestného konania, a tiež zrušenie Úradu špeciálnej prokuratúry a prechod jeho pôsobnosti na príslušné krajské prokuratúry s účinnosťou od 20.3.2024.

Podľa právnych viet zjednocujúceho stanoviska: „*V konaní podľa § 567t Trestného poriadku súd nevyhodnocuje okolnosti, za ktorých došlo k poskytnutiu benefitov spolupracujúcej osobe, ani ich zákonnosť či primeranosť, ale posudzuje výlučne to, či prokurátor v určenej lehote doplnil náležitosti obžaloby. Primerané použitie ustanovení § 241 a § 244 Trestného poriadku znamená, že aj proti rozhodnutiu vydanému podľa § 567t ods. 1 Trestného poriadku je možné podať sťažnosť a v prípade, ak obžaloba nespĺňa náležitosti podľa § 235 Trestného poriadku, súd ju primerane podľa § 241 ods. 1 písm. f) Trestného poriadku, alebo § 244 ods. 1 písm. h) Trestného poriadku vráti prokurátorovi do prípravného konania.*“¹⁵

Analyzujúc v predchádzajúcom odseku citované právne vety možno stanovisko rozdeliť na parciálne časti, ktorými sú (i) nevyhodnocovanie zákonnosti, primeranosti a okolností, za ktorých došlo k poskytnutiu benefitov spolupracujúcej osobe v rámci aplikácie intertemporálneho ustanovenia § 567t ods. 1 Trestného poriadku, (ii) možnosť podania sťažnosti proti rozhodnutiu vydanému podľa ustanovenia § 567t ods. 1 Trestného poriadku, (iii) možnosť konajúceho súdu vrátiť obžalobu prokurátorovi do prípravného konania v prípade, ak táto nespĺňa zákonné náležitosti.

Máme za to, že citované stanovisko Najvyššieho súdu Slovenskej republiky možno podrobiť oprávnenej kritike, a to hneď vo viacerých smeroch. V prvom rade považujeme za potrebné uviesť, že sporné ustanovenie § 567t ods. 1 Trestného poriadku je intertemporálneho charakteru, čomu zodpovedá jeho systematické zakotvenie v rámci siedmej časti Trestného poriadku, a teda v rámci jeho spoločných, prechodných a záverečných ustanovení. Podľa M. Štefčeka možno za podstatu intertemporality považovať to: „*ako sa vysporiadať*

¹⁵ Stanovisko trestnoprávneho kolégia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky Tpj 57/2024-14 na zjednotenie výkladu ustanovenia § 567t ods. 1 Trestného poriadku, prístupné dňa 2.7.2024 na: Aktuálna trestná judikatúra Najvyššieho súdu SR – Právne listy (pravnelisty.sk).

so „živými“ právnymi vzťahmi, účinkami úkonov či udalostí, ktoré majú svoj základ v čase účinnosti pôvodnej právnej úpravy, no časovo „presahujú“ do právnej úpravy novej.“¹⁶ Domnievame sa, že vymedzená podstata prechodných právnych noriem priliehavo zodpovedá aj ustanoveniu § 567t ods. 1 Trestného poriadku, ktorého účelom je požiadavka na posúdenie splnenia súčasných zákonných náležitostí obžalôb, ku ktorých podaniu došlo pred nadobudnutím účinnosti novely Trestného poriadku (tzn. do 14.3.2024), kým záznamy o benefitoch poskytnutých spolupracujúcim osobám neboli ich obligatórnou náležitosťou. Podľa ustanovenia § 5 ods. 4 zákona č. 400/2015 Z.z. o tvorbe právnych predpisov a o Zbierke zákonov Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „ZoZZ“): „*Prechodné ustanovenia obsahujú právnu úpravu režimu prechodného spolupôsobenia doterajšieho právneho predpisu a nového právneho predpisu na právne vzťahy upravené doterajším právnym predpisom. Formulácia prechodných ustanovení musí byť úplná a presná, aby ich prepojenie s konkrétnymi zmenami v právnom predpise bolo jednoznačné, a vytvárali tak právny základ pre plynulý prechod existujúcich právnych vzťahov na novú právnu úpravu. V prechodných ustanoveniach sa vyjadruje aj časovo obmedzená účinnosť ustanovení právneho predpisu.*“

Z citovanej normatívnej úpravy ZoZZ, ako aj z vymedzenia podstaty intertemporality od M. Števéčka je možné ustáliť, že intertemporálne ustanovenia vo všeobecnosti, a teda ani prechodné ustanovenie § 567t ods. 1 Trestného poriadku neobsahuje osobitný spôsob konania a rozhodovania v trestnom konaní, a teda už začiatok prvej vety zjednocujúceho stanoviska je vecne nesprávny. V trestnom konaní vedenom na základe Trestného poriadku totiž nemáme žiadne konanie podľa sporného intertemporálneho ustanovenia, ale iba jeho prechodnú aplikáciu na konania a rozhodovania podľa iných ustanovení Trestného poriadku v prípadoch, ak obžaloba bola podaná v čase, kedy záznamy o benefitoch poskytnutých spolupracujúcim osobám ešte neboli jej obligatórnou náležitosťou, hoci konanie o nej na súde prvého stupňa prebieha už za novelizovanej právnej úpravy.

Medzitýmne možno uzavrieť, že prechodné ustanovenia akéhokoľvek zákona obsahujú výlučne právnu úpravu režimu prechodného spolupôsobenia doterajšieho právneho predpisu a nového, respektíve novelizovaného právneho predpisu na právne vzťahy upravené doterajším právnym predpisom, v žiadnom prípade však nie samostatné právne normy upravujúce práva a povinnosti subjektov práva, respektíve subjektov určitého právom upraveného procesu. Z uvedeného vo vzťahu k príslušným ustanoveniam

¹⁶ ŠTEVČEK, M.: *O temporalite procesných noriem (malé praktikum z teórie práva)*. In: Bulletin slovenskej advokácie, 21, 2015, č. 3, s. 22 a nasl.

Trestného poriadku vyplýva, že prechodnými ustanoveniami Trestného poriadku nemôžu byť upravené novozavedené typy konaní, rozhodnutí a podaní, ale týmito sa spravuje výlučne to, ktoré ustanovenia pôvodného zákona a ktoré ustanovenia novelizovaného zákona, a v akom rozsahu, sa majú na konkrétne trestné konanie aplikovať. Inými slovami povedané, rozhodnutie súdu o splnení zákonných náležitostí obžaloby za použitia ustanovenia § 567t ods. 1 Trestného poriadku nepredstavuje novozavedené rozhodnutie súdu *sui generis*, ale predmetné ustanovenie explicitne odkazuje na ustanovenie § 241 a § 244 Trestného poriadku, a teda na rozhodnutia v rámci preskúmania, respektíve predbežného prejednávania obžaloby.

K vecnej nesprávnosti tej časti zjednocujúceho stanoviska, ktorá poukazuje na to, že vyhodnocovanie zákonnosti, primeranosti a okolností, za ktorých došlo k poskytnutiu benefitov spolupracujúcej osobe v rámci aplikácie intertemporálneho ustanovenia § 567t ods. 1 Trestného poriadku nie je potrebné, si z dôvodu obmedzeného rozsahu príspevku a zabráneniu duplicity jeho vnútornej štruktúry dovoľujeme odkázať na jeho vyššie uvedené časti, v rámci ktorých sme sa už potrebou materiálneho posúdenia zákonnosti, respektíve primeranosti benefitov poskytnutých spolupracujúcim osobám zaoberali s ohľadom na teleologický výklad jednotlivých ustanovení novely Trestného poriadku.

Nesúhlasne možno hodnotiť tiež tú časť stanoviska, v rámci ktorej trestno-právne kolégium Najvyššieho súdu Slovenskej republiky vyslovilo, že: „*Primerané použitie ustanovení § 241 a § 244 Trestného poriadku znamená, že aj proti rozhodnutiu vydanému podľa § 567t ods. 1 Trestného poriadku je možné podať sťažnosť.*“ Pokiaľ by totiž úmyslom zákonodarcu bolo v rámci ustanovenia § 567t ods. 1 Trestného poriadku vymedziť analogické použitie ustanovení § 241 a § 244 Trestného poriadku práve z dôvodu možnosti podania sťažnosti ako opravného prostriedku, z legislatívno-technického hľadiska by stačilo jeho časť „*Ustanovenia § 241 a § 244 sa použijú primerane*“ nahradiť normatívnym textom „*Proti tomuto rozhodnutiu je prípustná sťažnosť*“, ktorým spôsobom je možnosť podania opravného prostriedku vyjadrená v rámci celej rady ďalších trestno-procesných inštitútov zakotvených v rámci príslušných ustanovení Trestného poriadku. Aj nad uvedeným legislatívnym riešením by však bolo možné polemizovať práve s ohľadom na skutočnosť, že konanie za použitia ustanovenia § 567t ods. 1 Trestného poriadku nie je osobitným typom konania ako sme sa už opakovane zmienili vyššie.

Vnútorňá rozpornosť analyzovaného stanoviska spočíva taktiež v tom, že jeho časť, podľa ktorej: „*primerané použitie ustanovení § 241 a § 244 Trestného poriadku znamená, že aj proti rozhodnutiu vydanému podľa § 567t ods. 1 Trestného poriadku je možné podať sťažnosť*“ sa fakticky vylučuje s následným znením,

podľa ktorého: „*ak obžaloba nespĺňa náležitosti podľa § 235 Trestného poriadku, súd ju primerane podľa § 241 ods. 1 písm. f) Trestného poriadku, alebo § 244 ods. 1 písm. h) Trestného poriadku vráti prokurátorovi do prípravného konania*“, keďže práve tým Najvyšší súd Slovenskej republiky negoval svoje úvahy o osobitnom type konania podľa ustanovenia § 567t ods. 1 Trestného poriadku, a taktiež o reštriktívnom výklade analogického použitia ustanovení § 241 a § 244 Trestného poriadku len v otázke oprávnenia na použitie opravného prostriedku.

Pokiaľ Najvyšší súd Slovenskej republiky prostredníctvom zjednocujúceho stanoviska explicitne pripustil primerané použitie ustanovení o preskúmaní, respektíve predbežnom prejednaní obžaloby v prípade, ak obžaloba nespĺňa zákonné náležitosti, potom nám nie je zrejmé, z akého dôvodu poskytnutie nezákonných benefitov spolupracujúcej osobe vylúčil z prieskumu podľa ustanovenia § 567t ods. 1 Trestného poriadku. Domnievame sa, že rozlišovanie medzi viacerými rovnocennými a autonómnymi dôvodmi odmietnutia obžaloby nemá pre účely použitia sporného intertemporálneho ustanovenia žiadny zákonný ani logický podklad, a teda je možné ho v celom rozsahu označiť za nezákonné a iracionálne.¹⁷

Záver

Samotné dôvody, ako aj formálne a materiálne podmienky odmietnutia obžaloby zo strany súdu v trestnom konaní a jej vrátenie prokurátorovi do prípravného konania prešli v premenách času významnými prístupovými zmenami, ktoré boli primárne formované prostredníctvom legislatívnej činnosti zákonodarcu, a tiež prostredníctvom rozhodovacej činnosti najvyšších súdnych autorít. Možno však jednoznačne uzavrieť, že nesplnenie zákonných náležitostí obžaloby je spôsobilým dôvodom odmietnutia obžaloby až od nadobudnutia účinnosti novely Trestného poriadku, aj keď v zmysle vyššie citovaných doktrínálnych výkladov bolo obžalobu možné pre nesplnenie zákonných náležitostí odmietnuť aj pred 15.3.2024, čomu však absolútne nezodpovedala dovtedajšia aplikačná prax.

Od nadobudnutia účinnosti Trestného poriadku musí súd na nesplnenie zákonných náležitostí obžaloby obligatórne reflektovať nielen v štádiu preskúmania alebo predbežného prejednanja obžaloby, ale tiež v štádiu hlavného pojednávania za účasti spolupracujúcej osoby, ktoré prebieha na podklade

¹⁷ Podľa ustanovenia § 241 ods. 1 písm. f) Trestného poriadku a ustanovenia § 244 ods. 1 písm. h) Trestného poriadku súd obžalobu odmietne, ak: „*obžaloba nespĺňa náležitosti podľa § 235 alebo že spolupracujúcej osobe boli poskytnuté nezákonné benefity.*“

obžaloby podanej do 14.3.2024, čomu v celom rozsahu zodpovedá zákonná dikcia intertemporálneho ustanovenia § 567t ods. 1 Trestného poriadku. Z teleologického výkladu tohto prechodného ustanovenia, a tiež z teleologického výkladu ustanovenia § 241 ods. 1 písm. f) Trestného poriadku a ustanovenia § 244 ods. 1 písm. h) Trestného poriadku v znení účinnom od 15.3.2024 vyplýva, že hodnotenie zákonnosti, primeranosti a okolností, za ktorých k poskytnutiu benefitov spolupracujúcej osobe došlo by rovnako ako splnenie zákonných náležitostí obžaloby malo byť predmetom materiálneho prieskumu súdu v rámci preskúmania a predbežného prejednanja obžaloby, ale tiež v prípade hlavného pojednávania, v rámci ktorého dochádza k aplikácii ustanovenia § 567t ods. 1 Trestného poriadku.

V rozpore so skutočnosťami uvedenými v rámci predchádzajúceho odseku tohto príspevku je prijaté stanovisko trestnoprávneho kolégia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, ktoré nevyžaduje materiálne posúdenie zákonnosti a primeranosti benefitov poskytnutých spolupracujúcej osobe v rámci aplikácie normatívnej dikcie ustanovenia § 567t ods. 1 Trestného poriadku, čo vzhľadom na doposiaľ uvedené nepovažujeme za zákonné a vecne správne. Predmetnému stanovisku je okrem skutočností uvedených v rámci jadra predloženého príspevku možné vytknúť taktiež to, že v rámci publikovaných právnych viet nereflektovalo na otázku prípadného nedodržania lehoty 10 dní na doplnenie náležitostí obžaloby podľa znenia Trestného poriadku účinného od 15.3.2024, čo však možno označiť za pochopiteľné s poukazom na skutkovú okolnosť, že v rámci právnej veci, z ktorej publikované stanovisko vzišlo bola predmetná lehota zachovaná. Aj napriek tomu si dovoľujeme vyjadriť presvedčenie o nejednoznačnosti označenia tejto lehoty za poriadkovú, k čomu sa medzičasom priklonila časť odbornej verejnosti.

Pokiaľ je procesnou sankciou spojenou s tým, že obžaloba nespĺňa zákonné náležitosti jej odmietnutie podľa ustanovenia § 241 ods. 1 písm. f) Trestného poriadku, respektíve ustanovenia § 244 ods. 1 písm. h) Trestného poriadku, a to aj za prípadného použitia citovaného prechodného ustanovenia, nemožno vzhliadať žiadny legitímny dôvod k možnosti prokurátora o doplnenie záznamov o benefitoch poskytnutých spolupracujúcej osobe kedykoľvek, a to bez akejkoľvek procesnej sankcie. Už len z tohto dôvodu by mali byť odmietnuté všetky obžaloby, vo vzťahu ku ktorým prokurátor nedoplnil náležitosti obžaloby podľa ustanovenia § 567t ods. 1 Trestného poriadku najneskôr v lehote do 25.3.2024, a to aj v nadväznosti na to, že medzi prijatím novely Trestného poriadku (8.2.2024) a nadobudnutím jej účinnosti (15.3.2024) prebehla dostatočne dlhá legisvakačná doba, počas ktorej sa jednotliví prokurátori na splnenie tejto zákonnej povinnosti mohli náležite pripraviť.

LITERATÚRA

1. ČENTĚŠ, J., KURILOVSKÁ, L., ŠIMOVČEK, I., BURDA, E. a kol. *Trestný poriadok II. 1. vydanie*. Bratislava: C. H. Beck, 2021.
2. ŠTEVČEK, M.: *O temporalite procesných noriem (malé praktikum z teórie práva)*. In: *Bulletin slovenskej advokácie*, 21, 2015, č. 3.
3. Stanovisko trestnoprávneho kolégia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky Tpj 57/2024-14 na zjednotenie výkladu ustanovenia § 567t ods. 1 Trestného poriadku, prístupné dňa 2.7.2024 na: Aktuálna trestná judikatúra Najvyššieho súdu SR – Právne listy (pravnelisty.sk).
4. Dôvodová správa k zákonu č. 40/2024 Z.z., prístupná dňa 28.6.2024 na: nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=536583.
5. Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky z 27.4.2022 vydané pod č.k.: II. ÚS 184/2022.
6. Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 2.4.2014 vydané pod sp. zn.: 2 Tost 4/2014.

Kontaktné údaje autora:

doc. JUDr. Martin Štrkolec, PhD.

Katedra trestného práva

Právnická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

+421 915 93 28 94

martin.strkolec@upjs.sk

**VÝKON TRESTU ODŇATIA SLOBODY
V PODMIENKACH SLOVENSKEJ REPUBLIKY
OPTIKOU PLÁNOVANÝCH ZMIEN
(Výkon trestu odňatia slobody ako resocializačný proces)**

**EXECUTION OF INPRISONMENT THE CONDITIONS
OF THE SLOVAK REPUBLIC THROUGH THE LENS
OF THE PLANNED CHANGES
(Execution of imprisonment as a resocialization process)**

doc. PhDr. Magdaléna Ondicová, PhD., LL.M

Katedra kriminológie, Akadémia Policajného zboru v Bratislave

***Abstrakt:** Obsah príspevku predstavuje pohľad na problematiku výkonu trestu odňatia slobody prizmou stručnej histórie a historického prierezu progresivity vo výkone trestu odňatia slobody s vyústením do súčasnosti v podmienkach Slovenskej republiky. V príspevku je upriamená pozornosť aj na penitenciárne zaobchádzanie s odsúdenými ako resocializačný proces, aktuálny výkon trestu odňatia slobody v podmienkach Slovenskej republiky a stručný prehľad zmien vo výkone trestu odňatia slobody upravených vo Vyhláske Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky.*

***Kľúčové slová:** výkon trestu odňatia slobody, penitenciárne zaobchádzanie, progresivita vo výkone trestu odňatia slobody, zmeny vo výkone trestu odňatia slobody;*

***Abstract:** The content of the contribution presents a view of the issue of imprisonment through the prism of a brief history and a historical cross-section of progressivity in the execution of imprisonment, resulting in the present in the conditions of the Slovak Republic. The article also focuses on the penitentiary treatment of convicts as a resocialization process, the current execution of prison sentences in the conditions of the Slovak Republic and a brief overview of the changes in the execution of prison sentences regulated in the Decree of the Ministry of Justice of the Slovak Republic.*

***Key words:** execution of imprisonment, penitentiary treatment, progressiveness in the execution of imprisonment, changes in the execution of imprisonment;*

Úvod

Pojem väznenstva vyjadruje právom upravovanú činnosť štátu v rámci platného trestného práva, ktorá je zameraná na zadržanie páchatel'a trestnej činnosti za účelom trestného konania – výkon väzby a jeho dočasnú izoláciu od spoločnosti spojenú s nápravou – výkon trestu odňatia slobody. Zdokonaľovanie väznenstva úzko súvisí s vývojom trestného práva a súdnictva. Preto sa

častokrát pojem väzenstvo vyskytuje s rôznymi prívlastkami ako napríklad stredoveké, totalitné, demokratické, európske.¹

*„Všetky ľudské spoločnosti mali a majú normy určujúce žiadúce správanie ľudí. Je to rozsiahly súbor písaných a nepísaných pravidiel a zvyklostí. Normám, na ktorých najviac záleží, sú priradené sankcie uplatňované pri prekročení všeobecne známych hraníc. Normy a sankcie sú určované hodnotovými systémami priorít určitej spoločnosti, teda „duchom doby““.*²

Každá spoločnosť v určitých etapách svojho vývinu prechádza zmenami, ktoré sa zapíšu do dejín. S dejinami trestania sa stretávame od vzniku ľudstva. História väzenstva na Slovensku, ktoré bolo súčasťou Československej republiky prechádzala, a stále prechádza určitými etapami progresu. Niektoré etapy procesu boli prínosné a zachovali sa, iné takpovediac pochoval politický systém. Z pohľadu histórie uvedieme niektoré prvky, ktoré zaznamenali podstatný vplyv na progres a zaobchádzanie z väznenými osobami. Z historického pohľadu je pojem zaobchádzanie podstatne mladší ako samotné väznenie páchatelov, či dokonca trestanie, ktoré sa realizovalo častokrát bezprostredne po skutku.

1. Progressivita výkonu trestu – stručný historický prierez

Prvá progresívna úprava podmienenečného prepustenia bola zavedená už v období prvej Československej republiky zákonom č. 562/1919 Zb. o podmienenečnom prepustení. Zákon, okrem iného, upravoval inštitút preradenia, ku ktorému mohlo dôjsť po uplynutí dvoch tretín, no najskôr až po roku výkonu trestu a odsúdený musel vzbudiť dôvodnú nádej že sa polepší.³ V období prvej republiky sa pozornosť začala zameriavať aj na postpenitenciárnu starostlivosť. Vzniklo osemnásť spolkov, ktoré poskytovali odev, finančnú podporu, poprípade zabezpečili zamestnanie osobám prepusteným z výkonu trestu odňatia slobody.⁴

Obdobie rokov 1945 až 1961 bolo pre vývoj väzenstva charakteristické stagnáciou a nejednotnosťou. Väzenský systém bol výrazne pod vplyvom vtedajšieho režimu, čo malo dopad aj na niektoré spôsoby zaobchádzania. Výchova odsúdených bola zameraná na proces výkonu pracovných činností, zrušili sa cirkevné a pastoračné služby, aplikovala sa vojenská disciplína,

¹ Raszkova, T. 2018. Kapitoly z penologie I: väzeňstvá, s. 76

² Matoušek, O., Kroftová, A., Mládež a delikvencia, s. 113.

³ Paníček, F., Výkon trestu odňatia slobody v minulosti a dnes, s. 90

⁴ Mamojková, E. – Novák, I., Základy penologie, s. 45

v rámci ktorej neboli vylúčené prvky ponížovania ľudskej dôstojnosti a podobne.

Až v roku 1961 nastal prielom a vydaním nového Poriadku pre výkon trestu odňatia slobody došlo k vloženiu určitých humanitných prvkov vyplývajúcich zo zásad zákonnosti.⁵ Za jeden z pokrokov v realizácii progresu vo väzenskom systéme, možno uviesť zriadenie výstupného oddelenia v Leopoldove v rokoch 1965 až 1968, kde sa vytvárali podmienky pre odsúdených na prípravu na civilný život. Na základe zákona o výkone trestu odňatia slobody bol zriadený Zbor nápravnej výchovy, stanovené boli úlohy zboru, práva a povinnosti príslušníkov, odsúdených a pravidiel výkonu trestu odňatia slobody. Zákon⁶ bol postavený na Minimálnych štandardných pravidlách OSN v rámci zaobchádzania s odsúdenými osobami. Účel zákona bol postavený na prevýchove odsúdeného, aby viedol riadny život a v súvislosti s jeho výkonom trestu nesmela byť ponížená ľudská dôstojnosť. Na tento zákon systematicky nadviazal Poriadok výkonu trestu odňatia slobody. V rámci pokroku do systému väznenstva boli v zmysle uvedeného zákona zaradení prví pedagógovia, sociálni pracovníci a psychológovia podieľajúcich sa na nápravno-výchovnej činnosti odsúdených.⁷

2. Progresivita výkonu trestu – súčasnosť

Základným prvkom progresivity výkonu trestu odňatia slobody je diferenciácia odsúdených a diferencovaný prístup k nim, ako aj samotná práca s odsúdenými s prihliadnutím, okrem iného, na závažnosť spáchaného trestného činu, ktorý je zohľadnený pri zaradení odsúdeného v rámci vonkajšej diferenciácií, o ktorej rozhoduje súd, v podmienkach Slovenskej republiky do ústavov na výkon trestu odňatia slobody v rámci troch stupňov stráženia. Trest odňatia slobody sa vykonáva diferencovane v ústavoch na výkon trestu odňatia slobody minimálneho, stredného alebo maximálneho stupňa stráženia.

Súd zaradí páchatel'a na výkon trestu odňatia slobody spravidla do ústavu na výkon trestu s minimálnym stupňom stráženia, ak počas posledných desiatich rokov pred spáchaním trestného činu nebol vo výkone trestu odňatia slobody, ktorý mu bol uložený za úmyselný trestný čin, so stredným stupňom stráženia, ak počas posledných desiatich rokov pred spáchaním trestného

⁵ Fábry, A., Penológia, s. 69.

⁶ Zákon č. 59/1965 Zb. o výkone trestu odňatia slobody

⁷ Fábry, A. Penológia, s. 69.

činu bol vo výkone trestu odňatia slobody, ktorý mu bol uložený za úmyselný trestný čin. Na predchádzajúce odsúdenie sa však neprihliadne, ak sa na páchatela hľadí, ako keby nebol odsúdený.⁸

Do ústavu na výkon trestu odňatia slobody s maximálnym stupňom stráženia zaradí súd páchatela, ktorému uložil trest odňatia slobody na doživotie, alebo páchatela obzvlášť závažného zločinu. Súd môže zaradiť páchatela aj do ústavu na výkon trestu iného stupňa stráženia, než do ktorého má byť podľa odseku § 48 ods. 2⁹ zaradený, ak má so zreteľom na závažnosť trestného činu a mieru narušenia páchatela za to, že v ústave na výkon trestu iného stupňa stráženia bude jeho náprava lepšie zaručená. Takto môže do ústavu na výkon trestu minimálneho stupňa stráženia zaradiť páchatela aj vtedy, ak bol počas posledných desiatich rokov pred spáchaním trestného činu vo výkone trestu za úmyselný prečin. Nemôže však do ústavu na výkon trestu s minimálnym alebo stredným stupňom stráženia zaradiť páchatela, ktorému bol uložený trest odňatia slobody na doživotie, alebo páchatela obzvlášť závažného zločinu, ktorému bol uložený trest odňatia slobody prevyšujúci pätnásť rokov. Pri zaradení páchatela do ústavu na výkon trestu minimálneho, stredného alebo maximálneho stupňa stráženia nie je súd viazaný ustanoveniami odsekov 2 a 3 ani vtedy, ak schvaľuje dohodu o uznaní viny a prijatí trestu alebo zníži trest pod dolnú hranicu trestnej sadzby podľa § 39 ods. 2 písm. b).¹⁰

Ďalším výrazným prvkom v progresivite výkonu trestu odňatia slobody je vnútorná diferenciácia odsúdených, ktorá ovplyvňuje umiestňovanie odsúdených do oddielov a skupín v rámci toho istého stupňa stráženia na zvýšenie účinnosti zaobchádzania s odsúdenými. Odsúdení umiestnení do oddielov alebo skupín sú spolu ubytovaní a spravidla aj spolu pracujú a podieľajú sa na plnení určených cieľov zaobchádzania.

Osobitnú kategóriu odsúdených predstavujú mladiství odsúdení, ktorí podobne ako dospelí, vykonávajú trest s ohľadom na vnútornú diferenciáciu v troch diferenciačných režimoch, konkrétne v režime zmiernenom, základnom a sprísnenom režime.¹¹

Výrazným príspevkom k v progresivite výkonu trestu odňatia slobody je aj zmena spôsobu výkonu trestu o ktorom rozhoduje súd podľa osobitného predpisu.¹² Ak odsúdený zaradený do ústavu s vyšším stupňom stráženia

⁸ § 48 ods. 1) a 2) zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

⁹ § 48 ods. 2) zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

¹⁰ § 48 ods. 3) a 4) zákona č. 300/2005 Z.z. Trestného zákon v znení neskorších predpisov.

¹¹ § 14 ods. 1) a 2) zákona č. 475/2005 Z.Z. o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

¹² § 9 ods. 1) zákona č. 475/2005 Z.Z. o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

plní program zaobchádzania, môže mu súd zmeniť spôsob výkonu trestu preradením do ústavu s nižším stupňom stráženia; to neplatí pre odsúdeného na doživotný trest. Naopak, ak odsúdený porušuje opakovane alebo závažným spôsobom ústavný poriadok, je podozrivý zo spáchania trestného činu počas výkonu trestu, z jeho prípravy alebo pokusu, môže mu súd zmeniť spôsob výkonu trestu preradením do ústavu s vyšším stupňom stráženia. O zmene spôsobu výkonu trestu preradením do iného stupňa stráženia rozhoduje súd na návrh prokurátora, riaditeľa ústavu alebo odsúdeného alebo aj bez takéhoto návrhu. Odsúdený môže podať návrh o zmenu spôsobu výkonu trestu preradením do ústavu s nižším stupňom stráženia po vykonaní tretiny trestu, len ak bol zaradený do ústavu so stredným stupňom stráženia, tretiny zo zvyšku trestu zostávajúceho po jeho preradení z ústavu s maximálnym stupňom stráženia do ústavu so stredným stupňom stráženia, polovice trestu, ak bol zaradený do ústavu s maximálnym stupňom stráženia.¹³

Odsúdený môže podať návrh na zmenu výkonu trestu odňatia slobody najskôr po uplynutí šiestich mesiacov od začiatku výkonu trestu; ak bol odsúdenému uložený trest kratší ako šesť mesiacov, po uplynutí troch mesiacov. Ďalší návrh o zmenu spôsobu výkonu trestu preradením do nižšieho stupňa stráženia môže odsúdený podať až po uplynutí šiestich mesiacov od právoplatnosti rozhodnutia súdu, ktorým jeho predchádzajúcu žiadosť zamietol. Riaditeľ ústavu navrhne súdu zaradenie mladistvého do ústavu s príslušným stupňom stráženia po dovŕšení 18 rokov jeho veku.¹⁴

O zmene spôsobu výkonu trestu odňatia slobody rozhoduje na verejnom zasadnutí súd, v ktorého obvode sa trest odňatia slobody vykonáva, na návrh prokurátora, riaditeľa ústavu na výkon trestu odňatia slobody alebo odsúdeného, alebo aj bez takého návrhu. O návrhu rozhodne súd najneskôr do 60 dní od jeho doručenia. Pred rozhodnutím o zmene spôsobu výkonu trestu odňatia slobody sa musí odsúdený vypočuť.¹⁵

V rámci znižovania rizika sociálneho vylúčenia, ako aj zvýšenia možností v rámci uplatnenia sa na trhu práce u odsúdených osôb vo výkone trestu odňatia slobody a adaptácie ochranných faktorov vo vzťahu k recidíve trestnej činnosti vznikla za podpory Európskeho sociálneho fondu realizácia Národného projektu „Šanca na návrat“. Nové progresívne formy budú vychádzať z aplikácie Národného projektu „Šanca na návrat“, ktorý bol realizovaný

¹³ § 9 ods. 2) až 4) zákona č. 475/2005 Z.Z. o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

¹⁴ § 9 ods. 5) až 7) zákona č. 475/2005 Z.z. o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

¹⁵ § 411 ods. 1) až 2) zákona č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

prioritne prostredníctvom výstupných oddielov. Národný projekt Šanca na návrat realizuje Zbor väzenskej a justičnej stráže v spolupráci s Ústredím práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky. Projekt abstrahuje rôzne činnosti a aktivity zamerané na realizáciu individuálnych prístupov v rámci prípravy podmienok odsúdených osôb po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody. Prioritne ide o základné sociálne potreby v procese ubytovania, zamestnania, finančnej gramotnosti, vzťah k rodine a blízkym osobám a iných podmienok.¹⁶

Do implementácie národného projektu boli zaradené vybrané ústavy, ktoré sa nachádzajú v menej rozvinutých regiónoch a zastupujú cieľové skupiny vo všetkých stupňoch stráženia (muži, ženy, mladiství). Do projektu bolo zaradených 6 ústavov na výkon trestu odňatia slobody (ÚVTOS) a 4 ústavy na výkon väzby (ÚVV) a ústavy na výkon trestu odňatia slobody, konkrétne ÚVTOS Hrnčiarovce nad Parnou; ÚVV a ÚVTOS Leopoldov; ÚVTOS Nitra – Chrenová; ÚVTOS Želiezovce; ÚVV a ÚVTOS Ilava; ÚVTOS Banská Bystrica – Kráľová; ÚVTOS pre mladistvých Sučany; ÚVV a ÚVTOS Košice; ÚVTOS Košice – Šaca; ÚVV a ÚVTOS Prešov – oddelenie výkonu trestu s miestom výkonu služby v Sabinove.¹⁷

Pokračovateľom Národného projektu „Šanca na návrat“ je Šanca na návrat 2, ktorý je opäť národným projekt, ktorého hlavným cieľom je inovatívna, komplexná a systémová podpora cieľovej skupiny fyzických osôb v nepriaznivej sociálnej situácii, so zameraním sa na zníženie rizika ich sociálneho vylúčenia a zlepšenie predpokladov na ich aktívne začlenenie na trhu práce.¹⁸

3. Penitenciárne zaobchádzanie s odsúdenými ako resocializačný proces

Zaobchádzania¹⁹ je súbor aktivít a činností, ktorých cieľom je zabezpečenie práv a povinností, zameranie sa na napredovanie a rozvíjanie zmyslu pre zodpovednosť odsúdeného, dodržiavanie právnych a spoločenských noriem, ale zároveň aj pozitívne vplývať na osobnostné vlastnosti, sebaúctu a úctu

¹⁶ Národný projekt „Šanca na návrat“ [online] [cit. 2024.05.20] dostupne na <<https://www.justice.gov.sk/narodny-projekt-sanca-na-navrat/>>

¹⁷ Národný projekt „Šanca na návrat“ [online] [cit. 2024.05.20] dostupne na <<https://www.justice.gov.sk/narodny-projekt-sanca-na-navrat/>>

¹⁸ Národný projekt „Šanca na návrat 2“ [online] [cit. 2024.05.20] dostupne na <https://www.upsvr.gov.sk/buxus/docs/SSVaR/opis_NP_SNN2.pdf>

¹⁹ § 11 vymedzenie zaobchádzania zákona č. 475/2005 Z. z o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov

k iným odsúdených, či budovať ich pozitívny vzťah k rodinným príslušníkom. Pri zaobchádzaní s odsúdenými sa využívajú formy a metódy pedagogického a psychologického pôsobenia, metódy sociálnej práce, ústavný poriadok, disciplinárna právomoc, kultúrnoosvetová činnosť a zamestnávanie odsúdených.

Veľmi dôležitou súčasťou zaobchádzania je aj individuálna výchovná práca a komunitný systém, ktorý integruje všetky zložky na dosiahnutie vopred vytýčených cieľov. Práve individuálna výchovná práca má na starosti zabezpečovanie diferencovaného zaobchádzania v nadväznosti na mentálnu úroveň odsúdeného, jeho vek a celkové schopnosti. Dôležitou zložkou individuálneho zaobchádzania s odsúdenými je pozitívne formovanie vôľových vlastností a schopností odsúdených. Ďalším a zároveň veľmi dôležitým cieľom zaobchádzania s odsúdenými je zmiernovanie negatívnych vplyvov väzenského prostredia.²⁰

Na splnenie účelu zaobchádzania určený pedagóg vypracuje pre odsúdeného program zaobchádzania. Program zaobchádzania sa vypracúva pre každého odsúdeného, no ak ide o odsúdeného so zvyškom trestu kratším ako deväť mesiacov, vypracujú sa krátkodobé ciele zaobchádzania. Program zaobchádzania je súhrn aktivít zameraných na rozvoj osobnosti odsúdeného, jeho primerané správanie a hodnotovú orientáciu v súlade s právami a povinnosťami ustanovenými v Zákone o výkone trestu odňatia slobody a v iných všeobecne záväzných právnych predpisoch.

Program zaobchádzania ustanovuje cieľavedomé, komplexné a štruktúrované pôsobenie na odsúdeného podľa jeho osobnostných vlastností, odborných vedomostí a stupňa vzdelania v súlade s účelom výkonu trestu.²¹

4. Aktuálny výkon trestu odňatia slobody v podmienkach Slovenskej republiky

Trest odňatia slobody bol vždy dominantným trestom, či už bol uložený v podobe žalára alebo väzenia. Bol súčasťou trestnej úpravy vo všetkých etapách vývoja trestného práva a väznenstva na území Českej a Slovenskej republiky. Novodobé dejiny väznenstva sa vyznačujú špecifickými politickými režimami, ktoré ovplyvňovali jeho stav a povahu.

²⁰ Vanková, K. Penitenciárna a postpenitenciárna starostlivosť v teórii a praxi, s. 52 – 53.

²¹ § 15 ods. 1) až 4) Program zaobchádzania zákona č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Vplyvom ich pôsobenia bolo väzenstvo spolu s trestnými predpismi skôr chápané ako nástroj politického zastrašovania a stíhania potencionálnych nepriateľov. K zásadným zmenám došlo až po roku 1989, kedy došlo k zmene právneho režimu a uvoľneniu právnej a politickej situácie. Stav väzenstva a hlavne nespokojnosť väzenskej populácie, ktorá mala skúsenosti s minulými režimami viedli k nepokojom a vzburám, ktoré mali za následok zničenie niekoľkých väzenských zariadení a vyžiadali si násilné potlačenie odporu.

Trest odňatia slobody považujeme za najprísnejší trest, ktorým sa zasahuje do práv a slobôd občana. Pochopiteľne preto má aj svoje postavenie ako krajný prostriedok „ultima ratio“ alebo „ultimum remedium“ posledný liek a prístupuje sa k nemu až vtedy, ak účel trestu nemožno určiť inými trestami ako odňatím slobody.²² Trest odňatia slobody môže byť uložený na určitú dobu alebo na doživotie. Význam trestu odňatia slobody z trestnoprávneho hľadiska spočíva v zabezpečení ochrany spoločnosti pred protiprávnou činnosťou páchatel'ov a zákon č. 300/2005 Z. z. ktorým sa vydáva Trestný zákon v znení neskorších predpisov a zákon č. 301/2005 Z. z. ktorým sa vydáva Trestný poriadok v znení neskorších predpisov subsidiárne reflektuje na vytváranie podmienok v rámci resocializácie v ústavov na výkon trestu odňatia slobody. Trest sa v ústavoch na výkon trestu odňatia slobody vykonáva, ako už bolo skôr uvedené, diferencovaným spôsobom na základe vnútornej a vonkajšej diferenciacie. Základné podmienky ukladania trestov, tresty a ich výkon upravuje Trestný zákon a Trestný poriadok.²³

Trest odňatia slobody v súvislosti s jeho výkonom upravuje okrem Trestného zákona a Trestného poriadku primárne zákon č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a tiež Vyhláška Ministerstva spravodlivosti SR č. 368/2008, ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody a interný predpis Zbierky rozkazov generálneho riaditeľa ZVJS č. 31/2014 o umiestňovaní a premiestňovaní obvinených a odsúdených.

K 31.12.2023 na Slovensku vykonávalo spolu v 26 zariadeniach Zboru väzenskej a justičnej stráže (zriadených v rámci 18 ústavov) trest odňatia slobody spolu 8 574 odsúdených. V porovnaní s rokom 2019 to bolo o 619 odsúdených menej.

V roku 2023 trest odňatia slobody vykonávalo spolu 22 mladistvých, z toho 21 mužov a 1 žena. Celkovo v minimálnom stupni stráženia bolo umiestnených 3 899 odsúdených, z toho 3 469 mužov a 430 žien. V strednom stupni

²² Ivor, J. – Polák, P. – Záhora, J. Trestné právo hmotné, Všeobecná časť, s. 377.

²³ Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov

stráženia vykonávalo trest spolu 3 752 odsúdených, z toho bolo 3 552 mužov a 200 žien a v maximálnom stupni vykonávalo trest spolu 632 odsúdených, z toho bolo 612 mužov a 20 žien. Zohľadnením vekového zloženia najpočetnejšou skupinou boli muži vo veku od 31 do 45 rokov (3 831), podobne aj ženy tejto vekovej skupiny predstavovali celkovo 339 člennú zostavu odsúdených.²⁴

5. Plánované zmeny upravené vo Vyhláske Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky²⁵

V roku 2023 došlo k úprave Vyhlášky Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky č. 368/2008 Z. z., ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody v znení neskorších predpisov. Základným cieľom pripravovanej novelizácie Poriadku výkonu trestu bolo pokračovať v humanizácii podmienok výkonu trestu odňatia slobody, ako napríklad v úprave výkonu práv a povinností odsúdených v podobe úpravy zovňajšku, určenia minimálnej ubytovacej plochy, odievania, posilňovania pozitívnych sociálnych väzieb prostredníctvom zvyšovania dostupnosti foriem kontaktu odsúdených s rodinou, zmenách kritérií na umiestňovanie odsúdených v minimálnom stupni stráženia do otvoreného oddelenia a progresívnom výkone trestu odsúdených vykonávajúcich doživotné tresty.²⁶ Zmeny sa okrem iného dotýkajú prioritne napríklad:

- Umiestnenia odsúdeného a zmenu umiestnenia § 7 odsek 4). (*Umiestnenie odsúdeného a zmenu umiestnenia určuje riaditeľ ústavu alebo ním určený príslušník zboru spravídla na návrh umiestňovacej komisie, ktorej predsedom je vedúci oddelenia výkonu trestu. Členmi komisie sú pedagóg, psychológ, lekár alebo ďalší zdravotnícky pracovník, sociálny pracovník, príslušník zboru alebo zamestnanec zboru z organizačno-právneho oddelenia, úseku zamestnávania, výroby a odbytu, preventívno-bezpečnostnej služby, oddelenia ochrany alebo ďalší príslušníci zboru alebo zamestnanci zboru určené riaditeľom ústavu. Zdravotnú spôsobilosť na zaradenie do práce posudzuje lekár.);*
- Ďalej umiestnenia odsúdeného do otvoreného oddelenia § 11 odsek 2.;

²⁴ Ročenka Zboru väzenskej a justičnej stráže za rok 2023. [online] [cit. 2024.05.20] dostupne na <<https://www.zvjs.sk/sk/vyroczna-sprava>>

²⁵ Vyhláška č. 408/2023 Z. z. Vyhláška Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky, ktorou sa mení a dopĺňa vyhláška Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky č. 368/2008 Z. z., ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody v znení neskorších predpisov.

²⁶ Ročenka Zboru väzenskej a justičnej stráže za rok 2023. s. 30 [online] [cit. 2024.05.20] dostupne na <<https://www.zvjs.sk/sk/vyroczna-sprava>>

- Programu zaobchádzania § 23 odsek 4);
- Vplyvu na ciele a úlohy určené umiestnenia do diferenciačnej skupiny alebo do oddielu špecializovaného zaobchádzania „ § 23, ktorý sa dopĺňa odsekom 5, ktorý znie:
„(5) Umiestnenie do diferenciačnej skupiny alebo špecializovaného oddielu nemá vplyv na ciele a úlohy určené odsúdenému v oblasti vzdelávania, resocializačných a výchovno-vzdelávacích programov, terapeutických aktivít, práce, vzťahov s vonkajším prostredím a zmysluplného trávenia voľného času.“
- Resocializačného a výchovno-vzdelávacieho program § 24 a §25 Odsúdenému so zvyškom trestu kratším ako deväť mesiacov sa určia krátkodobé ciele zaobchádzania; dôraz pri zaobchádzaní sa kladie na nácvik sociálnych zručností, na pracovné uplatnenie a udržanie kontaktu s blízkymi osobami.“.
- Plnenia programu zaobchádzania § 26 ods. 1) až 4).
- Podmienok a foriem a opatrení súvisiacich s návštevami konkrétne: ods. 1) Návšteva sa môže vykonať formou fyzickej návštevy alebo videonávštevy. (Videonávšteva sa môže uskutočniť ako párový videohovor medzi odsúdeným a návštevníkom. Uskutočňuje sa prostredníctvom komunikačného programu umožňujúceho prenos obrazu a zvuku. Počas videonávštevy sa nepovoľuje videohovor presmerovať, používať chat, zdieľať informácie s hanlivým obsahom, informácie, ktoré môžu narušiť účel výkonu trestu atď.).
- Úpravy korešpondencie odsúdených § 37 sa dopĺňa odsekmi 6 až 8;
- Nákupu potravín a vecí osobnej potreby§ 41;
- Vypracúvania hodnotenia odsúdeného § 65 odsek 1;
- Podmienok a možností zriaďovania Oddielu špecializovaného zaobchádzania a umiestňovania odsúdených § 79;
- Podmienok a možností zriaďovania Oddielu s bezpečnostným režimom § 89 odsek 1;
- Preukázanie vzťahu blízkej osoby k odsúdenému § 97;
- Úpravy Bezpečnostnej cely v § 18 ods.7) a celý rad ďalších úprav. Spolu 57 úprav, ktoré ako už bolo skôr uvedené, prispievajú k humanizácii podmienok výkonu trestu odňatia slobody.²⁷

²⁷ Táto vyhláška nadobúda účinnosť 1. januára 2024.

Záver

Za hlavný ekvivalent resocializačného zaobchádzania a uplatňovania progresivity výkonu trestu odňatia slobody považujeme snahu doceliť zmenu v doterajšom disocálnom správaní odsúdenej osoby a osvojenie základných prvkov k riadnemu vedeniu života na slobode. Spravidla sa malo za to, že úspech nastal ak odsúdený prepustený na slobodu opúšťal väzenie „nie horší ako prišiel“. No v súčasnej spoločnosti, však rezonuje a vyžaduje sa intenzívnejšie úsilie v rámci humanizácie a zaobchádzania s odsúdenými osobami. V rámci toho je potrebné flexibilnejšie reagovať na určité aplikované inštitúty resocializácie a zavádzať ich do väzenského prostredia. Je dôležité podotknúť, že aplikácia nových prvkov do systému resocializácie prináša množstvo problémov a úloh, ktoré sa musia riadne zorganizovať, zosúladiť, odstrániť negatíva a vytvoriť tak účinný inštitút, ktorý bude riadne funkčný v konečnom procese.

LITERATÚRA

1. Fábry, A., 2012. Väzenie: história a súčasnosť. Vyd. 1. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2012. 238 s. ISBN 978-80-7380-379-7.
2. Ivor, J. – Polák, P. – Záhora, J. 2016. Trestné právo hmotné I. Všeobecná časť. Bratislava: Wolters Kluwer s.r.o., 2016. 556 s. ISBN 978-80-8168-509-5.
3. Kalvodová, V. 2016. Trest odňetí svobody a jeho výkon. Praha: Wolters Kluwer, 2016, Právni monografie Wolters Kluwer ČR. 200 s. ISBN 978-80-7552-163-7.
4. Knápková, Danka. Penológia. 1. vyd. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80- 8168-524-8.
5. Knápková, D., Tittlová, M., 2015. Kompendium penológie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2015, 123 s. ISBN 978-80-8168-282-7.
6. Knápková, D., Tittlová, M., 2016. Penológia. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016, 216 s. ISBN 978-80-8168-524-8.
7. Mamojková, E., Novák I. 2015. Základy penológie. Bratislava: Akadémia PZ, 2015, 197 s. ISBN 978-80-8054-650-2.
8. Marešová, A. a kol. 2016. Výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody – kriminologická analýza. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2016. 173 s. Studie. ISBN 978-80-7338-157-8.
9. Raszková, T., Hoferková, S. 2014 Kapitoly z penologie II. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. 184 s. ISBN 978-80-7435-378-9.
10. Raszková, T., Hoferková, S. 2015. Edukace a reedukace trvale pracovně nezařaditelných v českých věznicích. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015. 134 s. ISBN 978-80-7435-632-2.
11. Španková, J. 2013. Resocializácia odsúdených. 1. vyd. Plzeň : Aleš Čeněk, 2013. 177 s. ISBN 978-80-7380-484-8.
12. Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov
13. Lupták, J. Implementácia národného projektu Šanca na návrat. 12 – 13 s. *In* Slovenské väznenstvo. roč. 1, 3/2019 s. 24. ISSN 2644-5816.
14. Národný projekt „Šanca na návrat 2“ [online] [cit. 2024.05.20] dostupne na <https://www.upsvr.gov.sk/buxus/docs/SSVaR/opis_NP_SNN2.pdf>

15. Národný projekt „Šanca na návrat“ [online] [cit. 2024.05.20] dostupne na <<https://www.justice.gov.sk/narodny-projekt-sanca-na-navrat/>>
16. Vyhláška č. 408/2023 Z. z. Vyhláška Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky, ktorou sa mení a dopĺňa vyhláška Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky č. 368/2008 Z. z., ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody v znení neskorších predpisov

Kontaktné údaje autora

doc. PhDr. Magdaléna Ondicová, PhD., LL.M

Katedra kriminológie

Akadémia Policajného zboru v Bratislave

magdalena.ondicova@akademiapz.sk

POTŘEBUJE ČESKÁ REPUBLIKA REDEFINICI ZNÁSILNĚNÍ?

DOES CZECH REPUBLIC NEED RECODIFICATION OF THE RAPE?

JUDr. Eva Brucknerová, Ph.D.
JUDr. Milana Hrušáková, Ph.D., LL.M

Katedra trestního práva, Právnická fakulta, Masarykova Univerzita

Abstrakt: Příspěvek se zamýšlí nad nutností redefinice znásilnění, která nyní rezonuje společností a médií v České republice, kdy vychází z aktuální platné a účinné právní úpravy tohoto trestného činu ve spojení s recentní judikaturou v komparaci s novým navrhovaným zněním trestného činu znásilnění. Současně stručně komparuje i právní úpravu trestného činu znásilnění a sexuálního násilí ve slovenském trestním zákoně, a to vše v nadhledu i s právní úpravou EU.

Klíčové slová: Znásilnění, Sexuální násilí, Istanbulská úmluva, Násilí, Hrozba bezprostředního násilí, Bezbrannost, Dítě.

Abstract: The paper reflects on the need to redefine rape, which now resonates with society and the media in the Czech Republic, based on the current valid and effective legal regulation of this crime in conjunction with recent jurisprudence in comparison with the new proposed wording of the crime of rape. At the same time, it also briefly compares the legal regulation of the criminal offense of rape and sexual violence in the Slovak criminal code, and all this in perspective with the legal regulation of the EU.

Key words: Rape, Sexual Violence, Istanbul Convention, Violence, Threat of Imminent Violence, Vulnerability, Child.

Úvod

Česká republika jako člen Evropské unie musí reflektovat změny, které zavazují členské státy, jako je zvýšená ochrana žen a dětí nejen v sexuální oblasti. Na druhou stranu v oblasti trestního práva stále platí, že členské státy si zachovávají jistou míru suverenity a mohou si definici trestných činů řešit samostatně, ovšem s přihlédnutím k jejich závazkům. Nejinak je tomu i v případech sexuálních trestných činů, které v současnosti doznávají mnoha změn, a to jak v jednotlivých členských státech, tak v rámci přijetí dokumentů EU. V současnosti v České republice probíhá novelizace trestných činů souvisejících se znásilněním, kterému se chceme v tomto příspěvku věnovat, a to možná trochu z kacířského pohledu, zda je změna právní úpravy vůbec nutná,

když některé záležitosti vyřešila/či řeší praxe, a to konkrétně judikatura. Též se zaměříme i na částečné srovnání s právní úpravou ve Slovenské republice.

Pohledem do historie zjistíme, že původní snahy o řešení problematiky znásilnění nezačaly nejprve v Evropě, ale ve Spojených státech amerických, kdy ve druhé polovině 19. století docházelo ke snahám o regulaci znásilnění a jeho právnímu zakotvení, které vyústilo na začátku 60. let 20. století ke vzniku hnutí anti-rape movement. Je pravdou, že toto hnutí doprovázelo druhou vlnu feministického hnutí¹, které se snažilo o to, aby ženy měly širší ochranu, třeba i v pracovních věcech, reprodukčních právech, ale právě též i v oblasti sexuality.² Tyto snahy pak vyústily v změnu právních definic založených na souhlasu a též rozšíření oblastí, v nichž ženy mají svá práva.

1. Současná situace v Evropě

V současnosti v rámci Evropy a potažmo tedy Evropské unie, se opět zaměřuje diskurz na zdokonalení právních definic, které by měly být založeny na souhlasu (consent-based definition). Přičemž nejstěžejnější v tomto směru je Úmluva Rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácího násilí (dále též jako „Istanbulská úmluva“), která vychází z judikatury Evropského soudu pro lidská práva a její články se zabývají právě problematikou znásilnění.

V současné době, a to i s ohledem na přijetí Istanbulské úmluvy je redefinice znásilnění v České republice stále více a více rezonujícím tématem. Prvním velkým hybatelem byla kampaň založená roku 2021, nesoucí název Chce to souhlas. Hlavním úsilím kampaně byla snaha o lepší ochranu obětí znásilnění, boření škodlivých mýtů okolo znásilnění a konečně i boj za novou definici znásilnění v české legislativě. Tuto iniciovalo hnutí Amnesty International společně se spolkem Konsent, Českou ženskou lobby a komunitou Ženy v právu.³ Kampaň Chce to souhlas se snažila o formu definice, jež bude založena na souhlasu, konkrétně na jeho absenci. Jednalo se o verzi, kdy bude v Trestním zákoníku stanoveno, že sex bez souhlasu je znásilnění.

Aktuální stav legislativního procesu dospěl do fáze, kdy novela trestního zákoníku s redefinicí znásilnění (byť v jiném znění, než jaké požadovala ini-

¹ Greensite, G. History of the Rape Crisis Movement [online]. wiki.preventconnect.org. [cit. 10. 7. 2024]. <http://wiki.preventconnect.org/history-of-the-rape-crisis-movement-and-sexual-violence-prevention/>

² Second Wave Feminism: Collections [online]. gale.com. [cit. 10. 7. 2024]. <https://www.gale.com/primary-sources/womens-studies/collections/second-wave-feminism>

³ Chce to souhlas [online]. amnesty.cz. [cit. 10. 7. 2024]. <https://www.amnesty.cz/chcetosouhlas>

ciativa Chce to souhlas) prošla závěrečným čtením v poslanecké sněmovně a nyní směřuje ke schválení senátu a podpisu prezidenta. Jedná se o definici, která je založena na nesouhlasu. V médiích je tato verze označována jako „ne znamená ne“. (V dalším pak ještě rozebereme níže.)

Jak bylo uvedeno, tyto změny, dá se říci, vychází i z toho, že byla v rámci Evropy podepsána Úmluva Rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácího násilí (tzv. Istanbulská úmluva), která dne 1. 8. 2014 vstoupila v platnost (tento den ji ratifikovalo 10 členských států Rady Evropy) a stala se tak „*prvním evropským právním instrumentem zabývajícím se specificky domácím násilím a násilím na ženách.*“⁴ Mezi hlavní přínosy této úmluvy je právě to, že mají být zavedeny definice trestných činů zabývajících se sexuálním násilím včetně znásilnění, ale i tzv. stalkingem, mrzačením ženských pohlavních orgánů, nucenými sňatky apod. Po smluvních stranách je požadováno, aby tyto kriminalizovaly vymezené trestné činy a dále aby docházelo k důsledné prevenci těchto trestných činů pomocí preventivních opatření, a též aby byla obětem zajištěn vyšší ochrana.⁵ V současnosti lze konstatovat, že je Istanbulská úmluva ratifikována 22 státy Evropské unie, přičemž Česká republika, stejně jako Bulharsko, Maďarsko, Lotyšsko, Litva a Slovensko ji neratifikovala, byť ji dne 2.5.2016 podepsala.

Donedávna byla naše republika stále před fází rozhodnutí o ratifikaci, nicméně Senát České republiky v rámci své 21. schůze ze dne 24. 1. 2024 nepřijal usnesení k vládnímu návrhu k vyslovení souhlasu s ratifikací Istanbulské úmluvy. Jsme tak nyní v menšině, která smlouvu podepsala, ale neratifikovala.⁶ Co je ovšem zajímavé je to, že samotná EU je od 1. 10. 2023 smluvní stranou Istanbulské úmluvy. Z tohoto pohledu nutnost harmonizovat problematiku sexuálních trestných činů v Evropské unii je jednoznačná a není tedy důvod, aby ji Senát nepodpořil, zejména, když chyběly pouhé dva hlasy.⁷

Co je tedy důvodem, proč nejsou státy k Istanbulské úmluvě příliš na-

⁴ Mišúr, P. Senát nepodpořil ratifikaci Istanbulské úmluvy [online]. *Ius Focus*. 22. 2. 2024. [cit. 10. 7. 2024]. <https://app.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=nrp-tembsgrpwszs7gu4a&groupIndex=0&rowIndex=0>

⁵ Úřad vlády České republiky. Úmluva Rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácího násilí: mýty a fakta [online]. *vláda.gov.cz*. [cit. 10. 7. 2024]. https://vlada.gov.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/Projekt_OPZ/Vystupy_projektu/Brozura-Umluva-proti-nasilii-na-zenach-FINAL.pdf

⁶ Istanbulskou úmluvu totiž podepsaly všechny členské státy Rady Evropy (kromě Ázerbájdžánu) a 37 z nich ji i ratifikovalo. Blíže Mišúr, P. Senát nepodpořil ratifikaci Istanbulské úmluvy.

⁷ Senátoři odmítli ratifikaci Istanbulské úmluvy. Ke schválení chyběly jen dva hlasy [online]. *irozhlas.cz*. 24. 1. 2024. [cit. 10. 7. 2024]. https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/senat-istanbulska-umluva_2401242301_mst

kloněny? Domníváme se, že důvodem může být nepochopení cílů a účelu Istanbulské úmluvy. Výbor Úřadu vlády ČR se pokusil vyvrátit mýty, které kolem Istanbulské úmluvy vznikly v rámci praktické brožury, která byla v rámci prevence domácího násilí a násilí na ženách v září roku 2018 vydána⁸, ale bohužel se mu to zcela nepodařilo, jak je patrné z odmítnutí ratifikovat tuto úmluvu v lednu 2024.

Smlouva bývá akcentována na ženy jako oběti násilí, nicméně v textu je zřejmé, že jsou k ochraně myšleny všechny osoby, tedy i muži⁹. Právě výše zmíněná brožura upřesňuje, že byť nese Istanbulská úmluva název akcentující ženy, je tomu tak z tohoto hlediska pouze z důvodu, že převážnou většinu obětí domácího a genderově podmíněného násilí tvoří ženy. Navíc článek 2 Istanbulské úmluvy ihned uzavírá, že: „*Smluvní strany se vyzývají, aby tuto Úmluvu uplatňovaly na všechny oběti domácího násilí*“, tedy je zřejmé, že se netýká jen žen. Článek 36 se věnuje sexuálnímu násilí, kde je stanoveno, že je třeba považovat za trestné ty činy, u nichž nebyl dán souhlas.

Sexuálnímu násilí, včetně znásilnění, se Istanbulská úmluva věnuje v článku 36, kdy zavazuje strany, aby jako trestné činy klasifikovaly jednotlivé akty, ke kterým nebyl dán souhlas. Existuje však velmi jemná jazyková hranice mezi definicí znásilnění, která zdůrazňuje povinnost obou účastníků sexuálního aktu ověřit si vzájemný souhlas, a definicí, podle níž nese pachatel odpovědnost za znásilnění, pokud překoná nesouhlas oběti. Istanbulská úmluva akcentuje kriminalizaci jednotlivých aktů, pokud se jedná o „neconsensuální vaginální, anální či orální penetraci“ nebo o „jiné neconsensuální akty sexuální povahy.“¹⁰ Zároveň je uvedeno, že „Souhlas musí být dán dobrovolně, jakožto výsledek svobodné vůle dané osoby posuzované v kontextu stávajících okolností.“¹¹ Z tohoto je patrné, že okolnosti, za nichž musí být souhlas dán, jsou jasné, byť důvodová zpráva Istanbulské úmluvy ještě zpřesňuje, že o znásilnění se jedná tehdy, pokud osoba k sexuálnímu aktu nedala souhlas.¹²

Máme za to, že je však třeba zdůraznit, že Istanbulská úmluva neukládá smluvním stranám, aby zavedly přesnou definici těchto činů, jen nastiňuje právní rámec, kterého by se strany měly ve svých právních řádech držet. Tedy přesnou definici si může určit každý stát individuálně. Z důvodové zprávy

⁸ Úřad vlády České republiky. *Úmluva Rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácího násilí: mýty a fakta.*

⁹ A v dnešní době můžeme uvést i osoby jiného pohlaví.

¹⁰ Úmluva Rady Evropy ze dne 11. 5. 2011 o prevenci a potírání násilí na ženách a domácímu násilí.

¹¹ Tamtéž, článek 36. [cit. 10. 7. 2024] Dostupné z <https://rm.coe.int/1680462471>.

¹² Úmluva Rady Evropy ze dne 11. 5. 2011 o prevenci a potírání násilí na ženách a domácího násilí – důvodová zpráva.

ovšem není pochyb, že preferovanou variantou, kterou by měly státy přijmout je ta definice, která kriminalizuje zúčastnění se aktů sexuální povahy bez jasného souhlasu.

1.1 Směrnice Evropského parlamentu a Rady (EU) 2022/0066 ze dne 8. 3. 2022 o potírání násilí vůči ženám a domácího násilí

Nejenom v rámci Evropy, ale i v rámci EU, je definice znásilnění značně nejednotná. Česká republika, která má ve svém aktuálním znění skutkové podstaty znásilnění v Trestním zákoníku definici založenou na násilí není jediná. Koneckonců vyjdeme-li z jazykového základu slova znásilnění, násilí je v něm obsaženo. U deseti dalších států, které tvoří většinu východní Evropy, je násilí či hrozba násilí také součástí trestněprávní definice znásilnění. Další variantou je definice založená na principu „ne znamená ne“, která je platná například v Německu či v Rakousku. Zároveň je tato varianta aktuálně schválenou verzí pro redefinici znásilnění v Trestním zákoníku, jak bude více rozvedeno dále.

Variantu „ano znamená ano“, kterou obsahuje již zmíněná Istanbulská úmluva, uplatňuje ve svých trestněprávních předpisech čtrnáct členských států EU.¹³

Návrh¹⁴ směrnice má být tzv. vlajkovou lodí v rámci Evropské unie v oblasti násilí. Návrh směrnice ukotvuje povinnost členských států zavést do své právní úpravy řešit jednání související s vykořisťováním žen a dětí, a dalších forem, jako trestné činy. Tento návrh i počítá s možností páčání tohoto jednání v online prostředí. Tímto by mohlo být řešeno kybernetické pronásledování, obtěžování či sdílení intimních materiálů bez souhlasu atd.

Návrh směrnice z března 2022, zaváděl v článku 5 definici znásilnění v podobě založené na vzájemném souhlasu. Trestněprávně postihované by tedy bylo úmyslné jednání, při kterém by se pachatel dopustil na oběti „*jakéhokoli aktu, k němuž nedala souhlas a který spočívá ve vaginální, anální nebo orální penetraci sexuální povahy, a to jakoukoli částí těla nebo předmětem.*“¹⁵ V následujících odstavcích článek 5 reflektoval i situace, kdy je oběť ve stavu bezbrannosti a také jasně zakotvoval, že případný daný souhlas není definitivní a lze ho

¹³ Například Švédsko, Španělsko, Chorvatsko, Řecko a další.

¹⁴ Návrh směrnice Evropského parlamentu a Rady (EU) 2022/0066 ze dne 8. 3. 2022 o potírání násilí vůči ženám a domácího násilí. [cit. 10. 7. 2024] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022PC0105>

¹⁵ Návrh směrnice Evropského parlamentu a Rady o potírání násilí vůči ženám a domácího násilí.

kdykoli během daného aktu odvolat. Současně upřesňoval, že „*Absence souhlasu nemůže být vyvrácena výhradně tvrzením, že žena mlčela, verbálně či fyzicky nevzdorovala, nebo na základě jejího sexuálního chování v minulosti*“¹⁶, čímž bylo pamatováno i na efekt zamrznutí, či na běžnou mylnou představu ve společnosti, že souhlas v dlouhodobém partnerství či manželství je automaticky dán. Problém pak bude s tvrzeným konkludentním souhlasem a patrně tato varianta bude vyžadovat od partnerů vždy větší vzájemnou součinnost, neboť pasivita na jedné straně může vést k dovození chybnějšího souhlasu.

Z aktuální podoby Návrhu směrnice bylo po několikaměsíčních vyjednáváních se zástupci jednotlivých členských států jednotné definování znásilnění vyjmuto a zůstala pouze část ustanovení, jež apeluje na členské státy zasadit se o prevenci znásilnění. Definice založená na souhlasu byla zablokována 14 členskými státy, včetně České republiky.

Aktuálně je proces schválení Návrhu směrnice dokončen, bez konkrétního návrhu znění definice znásilnění.¹⁷ V souladu s těmito návrhy pak Evropský soud pro lidská práva opakovaně uvedl, že orgány států vázaných Úmluvou nesmí svou činností vytvářet dojem beztrestnosti nebo bagatelizace sexualizovaného násilí¹⁸.

Slovenská republika nemá též definici znásilnění založenou na výslovném souhlasu, nebo nesouhlasu. Navíc přímo trestný čin znásilnění může být v jejich právní úpravě spáchán jen na ženě, (bude stručně rozebráno dále), nicméně i zde snahy o změny v právní úpravě jsou¹⁹. Podobně jako v České republice jdou snahy změnit právní úpravu tři roky zpět, kdy slovenská Amnesty International zahájila snahy kampaní Hovorme o súhlase²⁰, byť zákonodárci jsou pak kritizováni za změnu související s promlčecí dobou (snížení z dvaceti na deset)²¹.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ European Parliament. Legislative Observatory. 2022/0066 (COD) [online]. *oeil.secure.europarl.europa.eu*. [cit. 10. 7. 2024]. [https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?reference=2022/0066\(COD\)&l=enhttps://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?reference=2022/0066\(COD\)&l=en](https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?reference=2022/0066(COD)&l=enhttps://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?reference=2022/0066(COD)&l=en)

¹⁸ srov. např. rozsudek ze dne 12. 12. 2023, Vučković proti Chorvatsku, č. 15798/20

¹⁹ Sex bez souhlasu je znásilnění. Slovensko může upravit zákon | Refresher news [cit. 10. 7. 2024]

²⁰ Legislatíva, ktorá upravuje znásilnenie, potrebuje zmenu – Amnesty Slovakia; shodně Hovorme o súhlase: Zákony o znásilnení na Slovensku sú zastaralé | Queerslovakia.sk [cit. 10. 7. 2024]

²¹ Nový Trestný zákon sa obetiam znásilnenia a zneužívania vysmieva do tváre: Odborníčky takto kritizujú novelu | interez.sk [cit. 10. 7. 2024]

2. Aktuální situace v České republice

Jak již bylo naznačeno výše, redefinice znásilnění je v České republice stále více a více rezonujícím tématem. Aktuální stav legislativního procesu dospěl do fáze, kdy novela trestního zákoníku s redefinicí znásilnění (byť v jiném znění, než jaké požadovala iniciativa Chce to souhlas) prošla závěrečným čtením v poslanecké sněmovně a nyní směřuje ke schválení senátu a podpisu prezidenta. Jedná se o definici, která je založena na nesouhlasu. V médiích je tato verze označována jako „ne znamená ne“.

Podoba novely, která je aktuálně vládou České republiky projednávána je založena na konceptu projevu nesouhlasu. Obsahuje i nové ustanovení, které by mělo výslovně řešit případy, kdy se u oběti objeví efekt zamrznutí – § 119a s názvem „Spáchaní trestného činu zneužitím bezbrannosti“, kde je uveden demonstrativní výčet situací, kdy se oběť považuje za bezbrannou a jednou z nich je právě silný ochromující stres či překvapení. Zároveň se v tomto ustanovení zakotvuje, že dítě mladší dvanácti let bude vždy považováno za bezbranné. Novela tedy následuje koncept „ne znamená ne“ doplněný o zneužití bezbrannosti. Vychází se tak z toho, že osoba má projevit svůj nesouhlas s aktem, pokud jí je proti vůli, a to ať verbálně či neverbálně, a pokud tak nemůže pro psychickou či fyzickou překážku učinit, navrhuje se situaci řešit zakotvením výslovné definice bezbrannosti v Trestním zákoníku v § 119a.²² I tato navrhovaná změna však bývá kritizována, kdy dle některých²³ by cílem měla být definice znásilnění taková, aby základní skutkovou podstatou znásilnění nebylo násilí, ale absence souhlasu.

Navrhované znění trestného činu znásilnění pak zní:

- (1) *Kdo s jiným proti jeho seznatelné vůli vykoná soulož nebo jiný po hlavní styk provedený způsobem srovnatelným se souloží, kdo jiného donutí k souloží nebo jinému pohlavnímu styku provedenému způsobem srovnatelným se souloží s jinou osobou, nebo kdo k takovému činu zneužije jeho bezbrannosti, bude potrestán odnětím svobody na dvě léta až deset let.*
- (2) *Odnětím svobody na tři léta až dvanáct let bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1*
 - a) *na dítěti,*
 - b) *na těhotné ženě nebo takovým činem způsobí těhotenství ženy,*

²² Vládní návrh zákona ze dne 20. 12. 2023, kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony – Důvodová zpráva. [cit. 10. 7. 2024] <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=232611>

²³ Havlena L. Chce to souhlas: Navrhované změny k lepšímu nebo horšímu? [online]. *amnesty.cz*. 12. 6. 2023. [cit. 10. 7. 2024]. <https://www.amnesty.cz/zprava/5695/chce-to-souhlas-navrhovane-zmeny-k-lepsimu-nebo-horsimu>

- c) s další osobou, nebo
 - d) se zbraní.
- (3) Odnětím svobody na pět až patnáct let bude pachatel potrestán,
- a) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 na dítěti mladším patnácti let,
 - b) spáchá-li takový čin na osobě omezené na osobní svobodě ve věznici nebo ústavu pro výkon zabezpečovací detence nebo ze zákonného důvodu umístěné ve zdravotnickém zařízení, školském zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy nebo pro preventivně výchovnou péči anebo v jiném místě, kde je omezoována její osobní svoboda, nebo
 - c) způsobil-li takovým činem těžkou újmu na zdraví.
- (4) Odnětím svobody na deset až osmnáct let bude pachatel potrestán, způsobil-li činem uvedeným v odstavci 1 smrt.

Pro ilustraci a srovnání uvádíme i současné znění trestného činu znásilnění, které je uvedeno v § 185 TZ:

- (1) Kdo jiného násilím nebo pohrůžkou násilí nebo pohrůžkou jiné těžké újmy donutí k pohlavnímu styku, nebo kdo k takovému činu zneužije jeho bezbrannosti, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až pět let.
- (2) Odnětím svobody na dvě léta až deset let bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1
- a) souloží nebo jiným pohlavním stykem provedeným způsobem srovnatelným se souloží,
 - b) na dítěti, nebo
 - c) se zbraní.
- (3) Odnětím svobody na pět až dvanáct let bude pachatel potrestán,
- a) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 na dítěti mladším patnácti let,
 - b) spáchá-li takový čin na osobě ve výkonu vazby, trestu odnětí svobody, ochranného léčení, zabezpečovací detence, ochranné nebo ústavní výchovy anebo v jiném místě, kde je omezoována osobní svoboda, nebo
 - c) způsobil-li takovým činem těžkou újmu na zdraví.
- (4) Odnětím svobody na deset až osmnáct let bude pachatel potrestán, způsobil-li činem uvedeným v odstavci 1 smrt.
- (5) Příprava je trestná.

3. Shrnutí vybraných klíčových rozhodnutí týkajících se trestného činu znásilnění

V této části bychom chtěly poukázat na klíčová rozhodnutí českých soudů, které i za současné právní úpravy, rozhodovaly v otázkách, které jsou

předmětem žadatelů o její změnu, a dle našeho názoru řeší právě vytýkané nedostatky.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 4.8.2021, sp. zn. 8 Tdo 699/2021 pod pojem donucení podřazuje „*překonání jeho vážně míněného odporu nebo jeho podlehnutí při seznání beznadějnosti kladení odporu s ohledem na to, že mu pachatel za použití násilí nebo pohrůžky násilí nebo pohrůžky jiné těžké újmy nedal žádnou možnost odpor projevit.*“ V tomto rozhodnutí připouští, že kvůli násilí nebo výhružce se po projevení nesouhlasu oběť bránit přestane např. kvůli strachu.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 31.8.2021, sp. zn. 7 Tdo 833/2021 se vyjadřuje ke zneužívání bezbrannosti oběti. Tu můžeme definovat tak, že oběť nemůže z nějakých objektivních důvodů pochopit, co se děje, a účinně se bránit. Těmito důvody mohou být například drogy, nějaké fyzické omezení či duševní porucha. Důvodem bezbrannosti může být i nízký věk oběti.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 8 Tdo 699/2021 uvádí, že vážně míněný nesouhlas s pohlavním stykem ve formě soulože může oběť zločinu znásilnění podle § 185 odst. 1, odst. 2 písm. a) tr. zákoníku, která je v důsledku stresu neschopna verbální komunikace, projevit pouze způsobem chování, zejména polohou těla v podobě zaujetí pasivní obranné pozice, znemožňující provedení soulože. Pachatel naplní svým jednáním znak donucení objektivní stránky uvedeného zločinu, jestliže tuto její polohu násilně změní tak, aby mohl soulož provést.

K otázce donucení se mnohokrát vyjádřil i Ústavní soud, který též zdůrazňuje, že odpor není podmínkou pro to, aby byl pachatel trestně odpovědný. Navíc právě v případech, kdy někdy s ohledem na absolutní bezbrannost ani být nemůže.

Shodně se vyjádřil i Ústavní soud ve svém nálezu ze dne 30. 5. 2024 sp. zn. II ÚS 527/2023 bod 78 a 79 „*Již pouhým jazykovým výkladem § 185 trestního zákoníku je podle Ústavního soudu zřejmé, že odpor oběti není podmínkou trestní odpovědnosti pachatele (a v některých typových případech ani být nemůže, například u tzv. absolutní bezbrannosti oběti).*K opačnému závěru Ústavní soud nedospěl ani za použití jiných výkladových metod, ba právě naopak. Jakkoliv je zřejmé, že dispozice právní normy vyjádřená slovesem „*donutit*“ nutně předpokládá nějaký druh negativního mentálního vztahu donucované osoby k vnucené aktivitě, kladení odporu je podstatně závažnější formou takového vztahu. Nejenže taková podmínka by šla nepřijatelně nad rámec zákona, ale navíc by přehlížela dynamiku mezilidských vztahů a situací (resp. vědeckých poznatků o ní), v nichž k páchání sexualizovaného násilí dochází. Okolnosti, za nichž je nekonsenzuální sexuální jednání často pácháno, totiž účinné projevení odporu (nebo i jen nesouhlasu) vylučují. Vázáním trestní odpovědnosti na tuto skutečnost, začasťe pachatelem přinejmenším podvědomě využívanou, je typickým příkladem ústavně nepřijatelného potvrzování bezbrannosti závažného porušování lidských práv.

Zároveň si je Ústavní soud vědom, že otázka odporu a nesouhlasu oběti je začasté ne zcela srozumitelně dávána do souvislosti s problematikou dokazování některých znaků znásilnění, zejména úmyslu pachatele. Důkazní nouzi, z pochopitelných důvodů často doprovázející případy sexualizovaného násilí, je pak nutné posuzovat vždy striktně individuálně. Ústavní soud ani v nejmenším nezpochybňuje frekventovanost důkazní nouze v praxi, stejně jako její jediný ústavně přijatelný výsledek, jímž je aplikace hodnotícího pravidla in dubio pro reo. Zároveň je však třeba trvat na co nejsrozumitelnějším oddělení závěrů právních (podmínek trestní odpovědnosti) a skutkových.“

Další usnesení Nejvyššího soudu ze dne 17. 4. 2013 sp. zn. 4 Tdo 273/2013 řeší problematiku chybějící definice pohlavního styku, který je znakem skutkové podstaty znásilnění v odst. 2. Pohlavním stykem se rozumí dle tohoto rozhodnutí jakýkoliv způsob ukájení pohlavního pudu, při kterém dojde k osobnímu kontaktu pachatele s obětí.²⁴

V usnesení Nejvyššího soudu ze dne 17.4. 2013, sp. zn. 4 Tdo 273/2013, stejně jako usnesení Nejvyššího soudu ze dne 8. 12. 2021 sp. zn. 4 Tdo 1233/2021 a usnesení Nejvyššího soudu ze dne 2.7. 2014, sp. zn. 8 Tdo 775/2014 je řešena definice pohlavního styku, který není srovnatelný se souloží. Může jít například o doteky na prsou, líbání nebo doteky přes oblečení v oblasti genitálií.

Problémem může být posouzení tohoto trestného činu z pohledu pokračování. Kdy judikatura Nejvyššího soudu ČR se i s tímto vypořádává, tedy i relativně delší časové období může být posouzeno jako blízká časová souvislost u pokračování, pokud pachatel i nadále usiluje o kontakt s obětí, a to buď stejnou, nebo jinou. Z tohoto pohledu je vhodné zmínit rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 8 Tdo 405/2020, kdy Nejvyšší soud vyjádřil, že „Časový odstup mezi jednotlivými útoky přesahující např. dobu čtyř měsíců nemusí být překážkou závěru o naplnění zákonné podmínky „blízké časové souvislosti“ ve smyslu § 116 tr. zákoníku ani u sexuálních deliktů (např. trestného činu znásilnění podle § 185 tr. zákoníku), zejména když v průběhu této doby pachatel i nadále usiluje o sexuální kontakt se stejnou nebo jinou obětí.“

Ovšem v některých případech judikatura dle našeho názoru dokonce překročila podmínky znaku pokračování- konkrétně v usnesení Nejvyššího soudu ze dne 24. 11. 2021, sp. zn. 8 Tdo 1170/2021²⁵. Ust. § 116 TZ uvádí, že pokračováním v trestném činu se rozumí takové jednání, jehož jednotlivé dílčí útoky vedené jednotným záměrem naplňují, byť i v souhrnu, skutkovou podstatu stejného

²⁴ Viz Šámal, P., Šámalová, M. § 185 [Znásilnění]. In: Šámal, P. a kol. *Trestní zákoník*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2023, s. 2328–2329.

²⁵ V tomto konkrétním případě se jednalo o situaci, kdy byl pachatel odsouzen za pokračující trestný čin znásilnění, kterého se měl dopustit opakovanými styky s poškozenou, kdy tyto byly střídavě v některých dnech dobrovolné a v jiných nesouhlasné a vyhodnocené soudem jako pokračující trestný čin znásilnění.

trestného činu, jsou spojeny stejným nebo podobným způsobem provedení a blízkou souvislostí časovou a souvislostí v předmětu útoku. Byť se na první pohled může zdát, že by v projednávaném případě tyto znaky mohly být naplněny, probléme zde spatřujeme zejména ve znacích stejného způsobu provedení, neboť tento se často liší a ne vždy bychom pod popsáním jednáním viděli naplnění dané skutkové podstaty. Otázkou zůstává i jednotný záměr, když např. znásilnění, které mělo být provedeno orálním sexem, nesměřuje primárně k uspokojení sexuálního pudu pachatele, ale poškozené... a dále spatřujeme problém v tomto konkrétním případě s naplněním subjektivní stránky skutkové podstaty u pachatele. Z okolností tohoto případu je zjevné, že poškozená udržovala s pachatelem nezdravý, neujasněný, až možná i toxický vztah, kdy však na základě jejího jednání pachatel nemohl být schopen řádně rozpoznat, zda s ním udržuje intimní styk dobrovolně či nikoliv. Proti rozhodnutí Nejvyššího soudu byla podána ústavní stížnost, ovšem ta byla odmítnuta²⁶, neboť Ústavní soud není čtvrtou přezkumnou instancí.

V oblasti sexualizovaného násilí zaujímá Evropský soud pro lidská práva konstantní, byť nikoliv zcela určitý závěr. Dle něj je potřeba trestat a účinně potírat veškeré nekonsenzuální sexuální jednání, včetně toho, jemuž se oběť fyzicky nebránila („the member States’ positive obligations under Articles 3 and 8 of the Convention must be seen as requiring the penalisation and effective prosecution of any non-consensual sexual act, including in the absence of physical resistance by the victim“). Tento obecný závěr pak Evropský soud pro lidská práva rozvádí v každém rozsudku s ohledem na konkrétní skutkové okolnosti té které věci (srov. např. bod 162 rozsudku ze dne 4. 12. 2003, M. C. proti Bulharsku, č. 39272/98, bod 56 rozsudku ze dne 19. 3. 2019, E. B. proti Rumunsku, č. 49089/10, bod 67 rozsudku ze dne 28. 5. 2020, Z. proti Bulharsku, č. 39257/17, nebo bod 68 rozsudku ze dne 13. 2. 2024, X. proti Řecku, č. 38588/21).

V tomto duchu pak rozhoduje i český Ústavní soud např. v rozhodnutí sp. zn. II.ÚS 527/23 ze dne 30. 5. 2024 ohledně nesplnění povinnosti státu účinně vyšetřit tvrzení oběti sexuálního jednání (sundání kondomu bez souhlasu).

4. Potřebujeme redefinici znásilnění?

Porovnáme-li výše uvedené definice trestného činu znásilnění a současnou judikaturu, můžeme si položit otázku: „Potřebujeme opravdu redefinici znásilnění?“ Máme za to, že ne. Redefinice, z našeho pohledu, totiž přichází

²⁶ Usnesení Ústavního soudu sp. zn. III.ÚS 656/22 ze dne 29. 3. 2022

až ve chvíli, kdy praxe orgánů činných v trestním řízení a aktuální judikatura vyřešila všechny nejasné či sporné otázky a zejména díky neustále se rozšiřující judikatuře Nejvyššího soudu ČR jsou pokryty relativně bez problému i případy tzv. zamrznutí, kdy oběť nebyla schopna s ohledem na traumatickou situaci svůj nesouhlas dostatečně vyjádřit, což bývá častý argument zastánců redefinice, kteří neznají ani definici bezbrannosti, jak ji rozšiřuje trestní zákoník v ust. § 119, tak ani aktuální judikaturu.

Při porovnání znění navrhovaného nového znění²⁷ a stávajícího je třeba podotknout, že touto úpravou dojde k nepostižení „méně invazivního znásilnění“ jako znásilnění²⁸. Máme tím na mysli současný odst. 1 § 185 TZ. Ten postihuje jakékoliv uspokojování sexuálního pudu na těle jiné osoby (jak je definován pohlavní styk), tedy například, když pachatel omezí svou oběť v pohybu a tře se o ni s úmyslem dosáhnout sexuálního uspokojení (proto je zde také nižší trestní sazba oproti odst. 2, který postihuje už závažnější způsob spáchání (tj. soulož nebo styk srovnatelný se souloží).

Navrhované znění znásilnění obsahuje až postih – dle našeho názoru – závažnější formy *vykonání soulože nebo jiného pohlavního styku provedeného způsobem srovnatelným se souloží, nebo kdo jiného donutí k souloží nebo jinému pohlavnímu styku provedenému způsobem srovnatelným se souloží s jinou osobou.*

Objevuje se zde požadavek „seznatelné vůle“, který byl ale v rámci současné právní úpravy dovozován judikaturou (k tomu viz výše). Navíc výkladové ust. § 119 TZ rozšiřuje (jinak nedefinovaný) pojem násilí i na situaci „vedení do stavu bezbrannosti lstí“, což umožňuje postihovat jako znásilnění i situace, kdy je oběť omámena či např. uspána, že není schopna svůj souhlas vyjádřit. Obdobně oběti, které nebyly schopny svůj souhlas se sexuální aktivitou vyjádřit (např. z důvodu těžké mentální retardace nebo velmi útlého věku) byly brány automaticky jako bezbranné.²⁹

Požadavek na souhlas se sexuální aktivitou, tak je v současné právní úpravě jasně dovozován, a pokud souhlas zjevně chybí nebo oběť není ve stavu jej dát, je trestný čin znásilnění naplněn. Výše uvedené rozšíření postihu na situace, kdy oběť není schopna vyjádřit svůj nesouhlas nebo není

²⁷ Celé znění první varianty [cit. 10. 7. 2024] dostupné zde: https://justice.cz/documents/12681/3300948/Varianta_A.pdf/703062f5-5ac3-4dc5-90b3-f8403befda2d

Celé znění druhé varianty [cit. 10. 7. 2024] dostupné zde: https://justice.cz/documents/12681/3300948/Varianta_B.pdf/b61c3f60-424a-4839-975e-f59e-845bae06

²⁸ Bude se zřejmě jednat o nový trestný čin sexuální útok.

²⁹ Srov. např. Ščerba F. a kol.: Trestní zákoník. Komentář. 1. vydání. Praha, C.H.Beck, 2020, § 185, str. 1519

schopna souhlas udělit zcela jasně verbálně pak dále rozšiřuje i judikatura (viz výše).

Asi jediný pozitivní bod, který spatřujeme v novelizační snaze je zakotvení bezbrannosti ve vztahu k dětem (v rámci výkladového ust. § 119a, kdy za bezbranné by bylo považováno každé dítě mladší 12 let a tudíž by tak jakýkoli (potažmo i dobrovolný) sexuální styk s dítětem mladším 12 let byl kvalifikován jako znásilnění. Dle současné právní úpravy by nyní souhlasný styk s dítětem mladším 15 let byl kvalifikován jako trestný čin pohlavního zneužití dle § 187 TZ, případně v souběhu s tr. činem sexuálního nátlaku dle § 186 dle okolností případu. Až pokud by se jednalo o dítě velmi útlého věku, které není schopno ještě svůj souhlas vyjádřit, pak by se jednalo o znásilnění.

Navrhovaná věková hranice 12 let je prozatím výsledkem určitého kompromisu, neboť se ani experti nejsou sto shodnout na jednotném věku, kdy již dítě je schopno rozumově a mravně dovodit následek pachatelova jednání a adekvátní souhlas udělit, nehledě na skutečnost, že někdy je třeba nezletilé děti chránit i proti jejich vůli. Stávající ochranná věková hranice je dána na 15 let. Původní návrh obsahoval výrazně nižší hranici 5 let, která je však kritizována jako nízká.³⁰ Navržená věková hranice koresponduje s právní úpravou občanského zákoníku, kde je s touto hranicí obecně požadován souhlas dítěte s některými zásadními kroky, které se jej týkají, např. osvojením, změnou příjmení apod., kdy se má za to, že od této věkové hranice je dítě běžně schopno vyjádřit svůj relevantní názor. Tuto problematiku však s ohledem na rozsah a zaměření našeho příspěvku nebudeme dále rozebírat.

Pouze na okraj, závěrem uvádíme, že v ČR se někdy ještě potýkáme s kritikou mírnosti trestů ukládaných za znásilnění³¹. Jedná se však opět povětšinou o mediálně zkreslený obraz, neboť pokud nahlédneme do statistik, tak zjistíme, že nejpřísnější tresty jsou ukládány za trestný čin znásilnění, hned po vraždě³².

³⁰ Havlena L. Chce to souhlas: Navrhované změny k lepšímu nebo horšímu? [online]. *amnesty.cz*. 12. 6. 2023. [cit. 10. 7. 2024]. <https://www.amnesty.cz/zprava/5695/chce-to-souhlas-navrhovane-zmeny-k-lepsimu-nebo-horsimu>

³¹ Blíže srovnej např. Kramer, J. Každé druhé znásilnění je v Česku potrestáno jen podmínkou. Změnit to chce projekt Bez trestu [online]. *info.cz*. 24. 5. 2021. Čiháková, B. Ke znásilnění české soudy přistupují jako ke špatné souloži, říká advokátka Hrdá [online]. *denik.cz*. Z rozhodnutí pak rozsudek Okresního soudu Plzeň ze dne 25. 4. 2019, sp. zn. 1 T 45/2016, Rozsudek Okresního soudu v Chebu ze dne 30. 11. 2017, sp. zn. 1 T 12/2017, Rozhodnutí Městského soudu v Praze ze dne 29. 1. 2019, sp. zn. 73 T 4/2018.

³² https://www.prf.cuni.cz/sites/default/files/uploads/files/LDH_4_23.pdf [cit. 10. 7. 2024]

5. Jaká je situace v rámci Slovenska?

Na Slovensku je situace v podstatě obdobná, dle našeho názoru možná ještě o trochu komplikovanější, než v ČR. Důvodem je, že jednak právní úprava je trochu odlišná, tak i některé předsudky obyvatel, které jsou ještě součástí průzkumů³³, nepomáhají v rámci řešení této problematiky.

Slovenské právo dovozuje, že překonání odporu může dojít třemi způsoby a to násilím, hrozbou bezprostředního násilí a alternativně zneužitím bezbrannosti. Násilí je vykládáno jako využití fyzické síly k překonání odporu oběti. Intenzita užitého násilí je ovšem irrelevantní. Obdobně jako v ČR, pro Slovensko platí, že uvedení ženy do stavu bezbrannosti, použil násilí proti jiné osobě, nebo proti věci jiné osoby, je také násilím. V případě hrozby bezprostředního násilí se Slovensko odkazuje i na starší judikaturu, ještě z časů Československa, kdy za hrozbu bezprostředního násilí, jak název napovídá, se považuje jakákoliv zřejmá pohružka násilím, jíž je útočník schopen splnit okamžitě. Zneužití bezbrannosti je stav oběti, kdy z důvodů nezávislých na útočnickovi není schopna projevit svou vůli a případně ani svůj odpor vůči jednání druhé strany. Jedná se především o stav opilosti, bezvědomí, spánku a duševní poruchu znemožňující plně pochopit a vyhodnotit záměry útočníka.³⁴

Z praxe slovenských orgánů činných v trestním řízení vyplývá³⁵, že je kladen velký důraz na zásadu in dubio pro reo v případech, které se esenciálně dají shrnout jako „tvrzení proti tvrzení“. Velký důraz je kladen na důkazy původní přímé i nepřímé. Typizovanými příklady jsou pak výpovědi obětí, lékařské zprávy (především z důvodu dokázání násilí, či psychické újmy vzniklé ze sexuálního násilí) a oblečení, které měla oběť na sobě (pro prokázání proběhnutí soulože). Slovensko se, co se týče právní úpravy de lege lata, velmi podobá ČR a tudíž i kritika vůči stávajícímu uspořádání skutkové podstaty je obdobná.³⁶ Tato diskuse je ovšem zastíněna výraznou měrou problémem týkající se manželského soužití, neboť u našich sousedů je spíše obecně vzata představa, že manželství v sobě obsahuje i konkludentní záva-

³³ Např. Trestný čin znásilnění a problémy pri jeho objasňovaní-HULLOVÁ .pdf (akademiazp.sk) [cit. 10. 7. 2024]

³⁴ Rozhodnutí Nejvyššího soudu Slovenské socialistické republiky ze dne 14. 9. 1978, sp. zn. 4 Tz 62/78

³⁵ 016 KULKOVÁ Vybrané sexuálne trestné činy podľa trestného zákona_EDITEDx.docx (akademiazp.sk) [cit. 10. 7. 2024]

³⁶ Microsoft Word – Diplomová práce – Komparace trestného inu znásilnění ve vybraných evropských státech (muni.cz) [cit. 10. 7. 2024]

zek k pohlavnímu styku mezi sezdanými.³⁷ Jedná se o přetrvávající problém, který byl již normativně adresován v podobě zavedení pojmu „chráněná osoba“ do skutkové podstaty, jež mimo obecně vymezených zranitelných skupin jako těhotné ženy, se týká i osob, které žily nebo žijí ve společné domácnosti³⁸. Dalším výrazným problémem je poměrně nízká důvěra ve slovenské soudy a policii, že dokáží úspěšně odsoudit pachatele.³⁹

Při analýze skutkové podstaty trestného činu znásilnění tak je největší rozdíl v okruhu chráněných osob. V ČR je předmětem ochrany jakákoliv osoba (bez ohledu i na manželský stav), kdežto v SR jen žena. Pokud se jedná o jiný způsob jednání, než je vykonání soulože⁴⁰, nebo páchání tohoto činu na jiné osobě, bude se na Slovensku jednat o trestný čin Sexuálního násilí dle § 200 z.č. 300/2005 Zz, nikoliv o znásilnění dle § 199. Byť je třeba podotknout, že trestní sazba je v základní skutkové podstatě stejná – pachateli hrozí 5 až 10 let trestu odnětí svobody.

Závěr

Můžeme tedy uzavřít, že současné znění ust. § 185 TZ ve spojení s ust. § 119 TZ a recentní judikaturou (jejíž výběr jsme uvedli výše) umožňuje bez výkladového problému postihovat i situace, kdy oběť nebyla schopna dát svůj souhlas se sexuální aktivitou, a to ať už z důvodu překážky v podobě duševní či fyzické nezpůsobilosti, tak i v případě tzv. zamrznutí, např. v případě ochromujícího strachu, ale i v případě podvolení se z důvodu obavy o svůj život a zdraví při možném vyhrocení násilí apod. Praxe již běžně postihuje i situace bez zjevného použití násilí, pouze s chybějícím souhlasem. Stávající úprava tak dle našeho názoru nepotřebuje změnu se zdůrazněním nesouhlasu. Obdobně máme za to, že ani opačná konstrukce, a to prokazování souhlasu se stykem situací nijak výrazně neřeší, ba naopak máme za to, že tento výslovný požadavek může vést ke zkomplikování dokazování, když by se pak mělo v rámci dokazování zaobírat právě uděleným souhlasem, způsobem jeho vyjádření (lze konkludentní?) či jeho absencí.

³⁷ Na Slovensku je problém pochopit, že aj v manželstve môže prísť k znásilneniu, hovorí právnik Kanis (rozhovor) – správy (aktuality.sk) [cit. 10. 7. 2024]

³⁸ Trestný zákon » Koordinačno-metodické centrum [online]. [cit. 10. 7. 2024]. <https://www.gender.gov.sk/zastavmenasilie/informacie/zakony/trestny-zakon/>

³⁹ Trestný čin znásilnenia a problémy pri jeho objasňovaní-HULLOVÁ .pdf (akademiapz.sk) [cit. 10. 7. 2024]

⁴⁰ Koitus, latinsky coitus, znamená pohlavný styk osoby mužského a ženského pohlavia, pričom sa zavádza stoporený pohlavný orgán muža – penis do pošvy – vagíny ženy.

Lze tedy shrnout, že být máme za to, že není třeba dané ustanovení novelizovat, s ohledem na aktuální situaci v postoji společnosti se změně nevyhneme. Je ovšem otázkou, jak se k těmto změnám postaví praxe, kdy i přes novelizaci přetrvá problém v rámci dokazování, ať už ohledně uděleného souhlasu či jeho nedostatku.

LITERATURA

1. 016 KULKOVÁ Vybrané sexuálně trestné činy podľa trestného zákona_EDITEDx.docx (akademiazp.sk)
2. Čihaková, B. Ke znásilnění české soudy přistupují jako ke špatné souloži, říká advokátka Hrdá [online]. *denik.cz*.
3. European Parliament. Legislative Observatory. 2022/0066 (COD) [online]. *oeil.secure.europarl.europa.eu*. [cit. 10. 7. 2024]. [https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?reference=2022/0066\(COD\)&l=enhttps://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?reference=2022/0066\(COD\)&l=en](https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?reference=2022/0066(COD)&l=enhttps://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?reference=2022/0066(COD)&l=en)
4. Greensite, G. History of the Rape Crisis Movement [online]. *wiki.preventconnect.org*. [cit. 10. 7. 2024]. <http://wiki.preventconnect.org/history-of-the-rape-crisis-movement-and-sexual-violence-prevention/>
5. Havlena L. Chce to souhlas: Navrhované změny k lepšímu nebo horšímu? [online]. *amnesty.cz*. 12. 6. 2023. [cit. 10. 7. 2024]. <https://www.amnesty.cz/zprava/5695/chce-to-souhlas-navrhovane-zmeny-k-lepsimu-nebo-horsimu>
6. Hovorme o súhlase: Zákony o znásilnění na Slovensku sú zastaralé | *Queerslovakia.sk*
7. https://justice.cz/documents/12681/3300948/Varianta_A.pdf/703062f5-5ac3-4dc5-90b3-f8403befda2d
8. https://justice.cz/documents/12681/3300948/Varianta_B.pdf/b61c3f60-424a-4839-975e-f59e-845bae06
9. <https://www.gender.gov.sk/zastavmenasilie/informacie/zakony/trestny-zakon/>
10. https://www.prf.cuni.cz/sites/default/files/uploads/files/LDH_4_23.pdf (cit. 10.7.2024)
11. Chce to souhlas [online]. *amnesty.cz*. [cit. 10. 7. 2024]. <https://www.amnesty.cz/chcetosouhlas>
12. *irozhlas.cz*. 24. 1. 2024. [cit. 10. 7. 2024]. https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/senat-istanbulska-umluva_2401242301_mst
13. Kramer, J. Každé druhé znásilnění je v Česku potrestáno jen podmínkou. Změnit to chce projekt Bez trestu [online]. *info.cz*. 24. 5. 2021. [cit. 10. 7. 2024]
14. Legislatíva, ktorá upravuje znásilnenie, potrebuje zmenu – Amnesty Slovakia [cit. 10. 7. 2024]
15. Microsoft Word – Diplomová práce – Komparace trestného inu znásilnění ve vybraných evropských státech (muni.cz) [cit. 10. 7. 2024]
16. Mišúr, P. Senát nepodpořil ratifikaci Istanbulské úmluvy [online]. *Ius Focus*. 22. 2. 2024. [cit. 10. 7. 2024]. <https://app.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=nrp-tembsgrpwszs7gu4a&groupIndex=0&rowIndex=0>
17. Na Slovensku je problém pochopiť, že aj v manželstve môže prísť k znásilneniu, hovorí právnik Kanis (rozhovor) – správy (aktuality.sk) [cit. 10. 7. 2024]
18. Návrh směrnice Evropského parlamentu a Rady (EU) 2022/0066 ze dne 8. 3. 2022 o potírání násilí vůči ženám a domácího násilí. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022PC0105> [cit. 10. 7. 2024]
19. Nový Trestný zákon sa obetiam znásilnenia a zneužívania vysmieva do tváre: Odborníčky takto kritizujú novelu | *interez.sk* [cit. 10. 7. 2024]
20. Second Wave Feminism: Collections [online]. *gale.com*. [cit. 10. 7. 2024] <https://www.gale.com/primary-sources/womens-studies/collections/second-wave-feminism>

21. Sex bez souhlasu je znásilnění. Slovensko může upravit zákon | Refresher news [cit. 10. 7. 2024]
22. Šámal, P. a kol. *Trestní zákoník*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2023, s. 2328–2329.
23. Ščerba F. a kol.: *Trestní zákoník. Komentář*. 1. vydání. Praha, C.H.Beck, 2020, § 185, str. 1519
24. Trestný čin znásilnění a problémy při jeho objasňování-HULLOVÁ .pdf (akademiapz.sk) [cit. 10. 7. 2024]
25. Trestný čin znásilnění a problémy při jeho objasňování-HULLOVÁ .pdf (akademiapz.sk) [cit. 10. 7. 2024]
26. Úmluva Rady Evropy ze dne 11. 5. 2011 o prevenci a potírání násilí na ženách a domácímu násilí.
27. Úmluva Rady Evropy ze dne 11. 5. 2011 o prevenci a potírání násilí na ženách a domácího násilí – důvodová zpráva.
28. Úřad vlády České republiky. Úmluva Rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácího násilí: mýty a fakta [online]. *vláda.gov.cz*. [cit. 10. 7. 2024]. https://vlada.gov.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/Projekt_OPZ/Vystupy_projektu/Brozura-Umluva-proti-nasili-na-zenach-FINAL.pdf
29. Vládní návrh zákona ze dne 20. 12. 2023, kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony – Důvodová zpráva. [cit. 10. 7. 2024] <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=232611>

Kontaktné údaje autora

JUDr. Eva Brucknerová, Ph.D.

JUDr. Milana Hrušáková, Ph.D., LL.M.

Katedra trestního práva

Právnická fakulta Masarykovy Univerzity

eva.brucknerova@law.muni.cz

milana.hrusakova@law.muni.cz

ZÁKLADNÍ ZÁSADY TRESTNÍHO ŘÍZENÍ – ČESKÝ A SLOVENSKÝ POHLED

BASIC PRINCIPLES OF CRIMINAL PROCEDURE – CZECH AND SLOVAK VIEW

JUDr. Jiří Mulák, Ph.D.

Katedra trestního práva, Právnická fakulta Univerzity Karlovy

Abstrakt: Příspěvek¹ se zabývá problematikou základních zásad trestního řízení. Nejprve je vysvětleno jejich pojmové vymezení a také jejich význam, který představují pro trestní řízení. Pozornost je věnována také vybraným aspektům, které se pojí k základním zásadám. Autor dospívá k závěru, že základní zásady by měly být upraveny i v novém trestním řádu v jeho úvodu, koncentrovaně a explicitně. Z hlediska obsahu se autor kloní ponechání kontinentální koncepce základních zásad. V textu je přihlíženo ke zvažované právní úpravě v České republice. Při komparaci je přihlíženo ke slovenské právní úpravě.

Klíčové slová: základní zásady trestního řízení; ústavní limity trestního procesu; legalita trestního řízení; legitimita trestního řízení; výslovné zakotvení základních zásad

Abstract: The paper deals with the issue of the basic principles of criminal procedure. First, their conceptual definition is explained, as well as their importance for criminal proceedings. Attention is also paid to selected aspects related to the basic principles. The author concludes that the basic principles should also be regulated in the new Criminal Procedure Code in its introduction, in a concentrated and explicit manner. In terms of content, the author is inclined to retain the continental concept of the basic principles. The text takes into account the legislation under consideration in the Czech Republic. The Slovak legislation is taken into account in the comparison.

Key words: basic principles of criminal procedure; constitutional limits of criminal procedure; legality of criminal procedure; legitimacy of criminal procedure; explicit enshrinement of basic principles

Úvod

Základní zásady trestního řízení jsou regulativní právní ideje, jimiž je ovládnáno trestní řízení (trestní právo procesní). Jsou jedním z projevů právně-politického, popř. právně-filosofického přístupu k trestnímu řízení. V důsledku své povahy jsou pak základem, na kterém je vybudována organizace trestního řízení a především úprava činnosti jeho orgánů. Jedná se tedy o odvětvov-

¹ Tento příspěvek je výstupem projektu Cooperatio Law, který je řešen na Právnické fakultě Univerzity Karlovy.

vé principy trestního řízení. Základní zásady vyjadřují mínění zákonodárce o nejučelnějším uspořádání trestního procesu.² Z hlediska obsahového jsou převážně zárukami principů liberálního demokratického právního státu. Principy trestního procesu se odlišují od jiných odvětvových principů (např. civilního práva) tím, že byly zákonodárcem systematicky kodifikovány.³ To má společné jak česká právní úprava (§ 2 tr. řádu),⁴ tak i slovenská právní úprava z roku 2005 (§ 2 tr. poriadku).⁵

V České republice se dlouhodobě připravuje rekonstrukce trestního práva procesního (srov. např. věcný záměr z roku 2004, 2008, Východiska a principy nového trestního řádu z roku 2014 či Návrh nového trestního řádu z roku 2022), čím by byla završena celková rekonstrukce trestního práva, kdy byl

² Jelínek, J. a kol. *Trestní právo procesní*. Praha: Leges, 2023, str. 133 – 135.

³ Při zpracování příspěvku vycházím ze své monografie Mulák, J.: *Základní zásady trestního řízení a právo na spravedlivý proces*. Praha: Leges, 2019.

⁴ V českém výčtu základních zásad postupně nacházíme: zásadu řádného zákonného procesu/stíhání jen ze zákonných důvodů (§ 2 odst. 1 tr. řádu), zásadu presumpce nevinny (§ 2 odst. 2 tr. řádu), zásadu legality (§ 2 odst. 3 tr. řádu), zásady oficiality, rychlosti a přiměřenosti (§ 2 odst. 4 tr. řádu), zásadu materiální pravdy a vyhledávací (§ 2 odst. 5 tr. řádu), zásadu volného hodnocení důkazů (§ 2 odst. 6 tr. řádu), zásadu spolupráce se zájmovými sdružení občanů (§ 2 odst. 7 tr. řádu), zásadu obžalovací (§ 2 odst. 8 tr. řádu), zásadu senátního rozhodování (§ 2 odst. 9 tr. řádu), zásadu veřejnosti (§ 2 odst. 10 tr. řádu), zásadu ústnosti (§ 2 odst. 11 tr. řádu), zásadu bezprostřednosti (§ 2 odst. 12 tr. řádu), zásadu zajištění práva na obhajobu (§ 2 odst. 13 tr. řádu), zásadu používání mateřského jazyka a práva na tlumočnicka (§ 2 odst. 14 tr. řádu) a zásadu zvláštního a šetrného přístupu k poškozenému (§ 2 odst. 15 tr. řádu) – Jelínek, J. a kol.: *Trestní právo procesní*. Praha: Leges, 2023, str. 133 – 142; Šámal, P., Musil, J., Kuchta, J. a kol.: *Trestní právo procesní*. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 79 – 88; Fenyk, J., Cisařová, D., Gřivna, T. a kol.: *Trestní právo procesní*. Praha: Wolters Kluwer, 2024, str. 67 – 69.

⁵ Pokud jde o slovenský přístup najdeme v ustanovení § 2 tr. poriadku o zásadu řádného zákonného procesu/stíhání jen ze zákonných důvodů (§ 2 odst. 1 tr. poriadku), zásadu přiměřenosti (§ 2 odst. 2 tr. poriadku), zásadu rozhodování soudce pro přípravné řízení (§ 2 odst. 3 tr. poriadku), zásadu presumpce nevinny (§ 2 odst. 4 tr. poriadku), zásadu legality a oportunitu (§ 2 odst. 5 tr. poriadku), zásadu oficiality (§ 2 odst. 6 tr. poriadku), zásadu spravedlivého procesu a kontradiktornosti (§ 2 odst. 7 tr. poriadku), zásadu ne bis in idem (§ 2 odst. 8 tr. poriadku), zásadu zajištění práva na obhajobu (§ 2 odst. 9 tr. poriadku), zásadu materiální pravdy (§ 2 odst. 10 tr. poriadku), zásadu vyhledávací (§ 2 odst. 11 tr. poriadku), zásadu volného hodnocení důkazů (§ 2 odst. 12 tr. poriadku), zásadu spolupráce se zájmovými sdružení občanů (§ 2 odst. 13 tr. poriadku), zásadu rovnosti stran před soudem (§ 2 odst. 14 tr. poriadku), zásadu obžalovací (§ 2 odst. 15 tr. poriadku), zásadu rozhodujícího soudního tělesa (§ 2 odst. 16 tr. poriadku), zásadu veřejnosti (§ 2 odst. 17 tr. poriadku), zásadu ústnosti (§ 2 odst. 18 tr. poriadku), zásadu bezprostřednosti (§ 2 odst. 19 tr. poriadku), zásadu práva na tlumočnicka a překladatele (§ 2 odst. 20 tr. poriadku), zásadu zajištění práv poškozeného (§ 2 odst. 21 tr. poriadku) – Srov. Šimovček, I. a kol.: *Trestné právo procesné*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, str. 37 – 40; Čentěš, J. a kol.: *Trestné právo procesné*. Šamorín: Heuréka, 2012, str. 45 – 48; Ivor, J. a kol.: *Optimalizácia prípravného konania trestného*. Praha: Leges, 2017, str. 57; Kurilovská, L.: *Základné zásady trestného konania. Účel a základní limitácia*. Šamorín: Heuréka, 2013, str. 8 – 11.

v roce 2009 přijat nový trestní zákoník a v roce 2011 zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim.

Přestože v tuto chvíli bylo upuštěno od projektu celkové rekonstrukce trestního práva procesního v České republice, nelze pochopitelně vyloučit, že se některý z institutů stane součástí právního řádu, pokud si jej osvojí zákonodárce v rámci novelizace. Snaha o celkovou rekonstrukci trestního práva procesního (trestního řádu) je však kontinuálně doprovázena realizovanými novelami trestního řádu. Namátkou lze zmínit novely trestních předpisů, které byly provedeny zákony č. 265/2001 Sb. („velká novela trestního řádu“), č. 333/2020 Sb. (zejména konsenzuální způsoby vyřízení trestních věcí)⁶ či č. 220/2021 Sb. (např. zavedení nového dovolacího důvodu; změny v oblasti vykonávacího řízení) a které se inspirovaly právě souběžně připravovanou rekonstrukcí trestního práva procesního.

V českém legislativním procesu se aktuálně nachází novela, která zavádí novou zásadu do výčtu základních zásad trestního řízení – zásadu restorativní justice.⁷ Mělo by jít o nové ustanovení § 2 odst. 16 tr. řádu, podle kterého: *„Orgány činné v trestním řízení dbají v průběhu celého řízení na to, aby byly ve vhodných případech vytvářeny podmínky pro dobrovolnou a aktivní účast poškozeného a obviněného při řešení následků trestného činu a napravení vztahů zasažených trestným činem.“*

1. Obecné úvahy

Základní zásady trestního řízení tvoří pomyslnou synapsi mezi ústavně-právními zásadami na straně jedné, a nejobecněji vyjádřeným účelem trestního řízení jako právně politickým požadavkem na straně druhé. Účel trestního řízení je těmito základními zásadami do značné míry determinován, neboť svou limitující povahou vůči účelu trestního řízení, jakož i svou konkrétní podobou ve vztahu k tomuto účelu, následně ovlivňují konkrétní podobu trestního řízení (včetně podoby a účelu jednotlivých stadií), s tím, že v některých případech mohou působit i bezprostředně na podobu jednotlivých institutů.

⁶ Podrobně srov. Mulák, J., Provazník, J.: Dopady novely trestního řádu provedené zákonem č. 333/2020 Sb. na základní zásady trestního řízení. *Bulletin advokacie*, 2021, č. 11, str. 37 – 46; Mulák, J., Provazník, J.: Praktické dopady novely trestního řádu provedené zákonem č. 333/2020 Sb. *Bulletin advokacie*, 2022, č. 1-2, str. 11 – 21.

⁷ Srov. směrnici č. 2012/29/EU, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu, podle jejíhož článku 12 odst. 2 mají členské státy *„usnadnit postupování případů, je-li to vhodné, službám restorativní justice, a to i prostřednictvím postupů nebo pokynů týkajících se podmínek tohoto postupování“*.

Obecným posláním základních zásad je vymezit určitý rámec, ve kterém probíhá fungování celého systému právních norem trestního práva. Jde o stanovení legálních (zákonných) a legitimních (ospravedlnitelných) zásahů do lidských práv a základních svobod subjektů trestního řízení ze strany orgánů činných v trestním řízení. K základním zásadám trestního řízení je nutno řadit toliko procesní principy, tj. takové, které charakterizují a určují postup řízení v trestních věcech, a ne tedy obecné zásady, které řídí soudnictví, neboť by byly jen opakovány, stejně jako v jiných procesech.⁸ Základní zásady trestního řízení jsou tedy zásadami funkčními a mohou být společným pojmenováním pro funkční zásady (základní zásady trestního řízení) a pro organizační zásady (základní zásady organizace soudnictví), byť se tyto významným způsobem prolínají.⁹

2. Význam a funkce základních zásad trestního řízení

Význam základních zásad trestního řízení je především podtržen funkcemi, jež mají tyto zásady plnit. Funkcí se zde rozumí nejdůležitější úkoly základních zásad trestního řízení. Tyto funkce můžeme rozlišovat z toho pohledu, zda se v jejich případě jedná o funkce dílčí (tj. funkce jednotlivé zásady)¹⁰ nebo funkce obecné. Jako obecné funkce lze označit funkce kognitivní (poznávací), interpretační, aplikační, zákonodárnou, trestně-politickou, stabilizační (koherentní) a korekční (kontrolní). **Funkce kognitivní** (poznávací) vyjadřuje myšlenku, že bez znalosti těchto zásad nelze seriózním způsobem pochopit smysl, podstatu a význam trestního řízení, jakož i jednotlivých institutů trestního procesu. Podle mého názoru tedy platí, že pokud nebudou základní zásady explicitně a koncentrovaně uvedeny v úvodu, nebude tak jednoduché určit, o který systém se jedná, což však se může jevit jako podružné ve chvíli, kdy se spokojíme s tvrzením, že v dnešní době nemá již praktického významu zkoumat, zda jde o kontinentální (inkvizičně-obžalovací) či angloamerický (adverzární) systém, neboť určující je pouze to, zda tento systém splňuje prvky práva na spravedlivý proces. Jelínek se kloní k explicitnímu a koncentrovanému uvedení základních zásad trestního řízení.¹¹

⁸ Císařová, D.: Vybrané teoretické problémy československého socialistického trestního řízení. Praha: Academia, 1984, str. 53.

⁹ Některé základní zásady trestního řízení jsou projevem základních zásad organizace soudnictví (např. zásada volného hodnocení důkazů je projevem nezávislosti soudců).

¹⁰ Např. funkcí (posláním) obžalovací zásady je rozdělení procesních funkcí mezi jednotlivé procesní subjekty.

¹¹ Jelínek, J. a kol.: Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces. Praha:

Současně platí, že není-li dostatečně znám stav *de lege lata* (funkce poznávací), nelze seriózně uvažovat o stavu *de lege applicata* (funkce interpretační a aplikační), natož *de lege ferenda* (funkce zákonodárná). Další funkcí je funkce **trestně-politická (výchovná)**, která má význam při formování kvalitního právního vědomí občany zejména v otázce prevence a účinnosti trestního stíhání (§ 1 odst. 1, 2 tr. řádu).¹² za nezbytného uplatnění principu proporcionality (čl. 4 odst. 4 Listiny základních práv a svobod). **Funkce kontrolní** se projevuje ve dvou směrech. Prvý projev kontrolní funkce lze spatřovat v kontrole činnosti zákonodárce, který by měl při tvorbě porovnávat a respektovat obsah jednotlivých zásad, kdy nelze vyloučit zásah negativního zákonodárce, tj. Ústavního soudu ČR v rámci abstraktní kontroly ústavnosti podle čl. 87 odst. 1 písm. a) Ústavy ČR. V tomto ohledu se funkce kontrolní blíží funkci zákonodárné (normotvorné), stabilizační (koherenční) a integrační.¹³ Jinak řečeno, význam kontrolní funkce, která je zaměřena na dodržování zákonosti a částečně též ústavnosti, spočívá jak v kontrole činnosti zákonodárce (abstraktní kontrola ústavnosti), tak i v kontrole činnosti orgánů veřejné moci (opravné řízení, konkrétní kontrola ústavnosti, mezinárodní přezkum). Nejdůležitější se většina těchto zásad uplatňuje až ve stádiu hlavního líčení, které je určitým vyvrcholením trestního procesu. Lze však vysledovat i instituty, které se v mnoha ohledech těmto zásadám vymykají.¹⁴

Každopádně základní zásady mají zabránit narušení nezbytné integrity koncepce zákonodárného díla tím, že by mohla být přijata právní úprava z pohledu těchto zásad cizorodá, což je zvláště aktuální v dnešní době, pro niž je charakteristická „permanentní“ (pro některé „nekončící“,¹⁵) trestněprávní

Leges, 2018, str. 16. „Jestliže říkáme a na fakultách učíme, že základní zásady trestního řízení jsou vůdčí právní ideje, potom je logické a správné, že budou výslovně uvedeny v úvodu budoucího trestního řádu. Tím, že budou uvedeny v úvodu trestního řádu, stanou se svorníkem mezi jeho jednotlivými částmi (...). Koncepti trestního řádu můžeme odvodit ze základních zásad trestního řízení, také proto by měly být uvedeny již v úvodu trestního řádu. Těžko budeme dovozovat jednotnou koncepci trestního řádu ze základních zásad rozprostřených po celém trestním řádu.“

¹² Gřivna, T., Zoubková, I., Scheinost, M. a kol.: *Kriminologie*. Praha: Wolters Kluwer, 2014, str. 171.

¹³ V této souvislosti lze však připomenout čl. 95 odst. 2 Ústavy ČR, který hovoří o tom, že dojde-li (obecný) soud k závěru, že zákon, jehož má být při řešení věci použito, je v rozporu s ústavním pořádkem, předloží věc Ústavnímu soudu. Dále je možný a v trestním řízení také poměrně častý mezinárodní (subsidiární) přezkum ze strany Evropského soudu pro lidská práva, kdy tento přezkum může následně vyvolat postup podle čl. 87 odst. 1 písm. i) Ústavy ČR.

¹⁴ Uvedené je patrné např. u trestního příkazu, u problematické dohody o vině a trestu, nebo u mimořádně kontroverzního institutu korunního svědka, popř. spolupracujícího obviněného (§ 178a tr. řádu).

¹⁵ Musil, J.: Nekončící reforma trestního řízení. *Právníké listy*, 2017, č. 1, str. 16.

reforma. V tomto ohledu je nezbytné být maximálně zdrženlivý k zahraničním vlivům (importu transplantátů) a důrazně připomenout, že zásady nejsou žádné floskule či vzletné teorie či formulace, ale „stavební kameny“, na kterých stojí a z nichž vyplývá organizace trestního řízení a úprava činnosti jeho orgánů. K přejímání zahraničních řešení – a to dokonce z oblasti jiné právní kultury – je nutná hluboká znalost obou velkých systémů včetně jejich fungování v praxi (např. pojetí principů oportunity a kontradiktornosti, dohoda o vině a trestu, korunní svědek v angloamerické oblasti). Zavedení některých institutů nebo koncepcí¹⁶ může být podstatným průlomem do integrity českého kontinentálního trestního procesu a jako každý podstatný zásah do nějakého systému může způsobit jeho oslabení, nestabilitu nebo dokonce zhroucení. Riziko, že se očekávané, výhody nedostaví, nebo naopak, že se dostaví vážné nevýhody, je více než pravděpodobné.¹⁷

3. K (bez)výjimečnosti základních zásad

Z hlediska legislativně-technického je jistě žádoucí, aby veškerá ustanovení trestního řádu byla v souladu se základními zásadami. Ideálním (ve skrze však teoretickým či spíše iluzorním) řešením by samozřejmě bylo formulování zásad jako bezvýjimečných, nicméně takové řešení je možné pouze u některých (např. zásada řádného zákonného procesu).

V kontextu toho nelze opomenout dynamičnost právního systému, daným jak setrvalým společenským vývojem, tak současně i recentními vlivy a projevy integračních procesů (europeizace, internacionalizace) v oblasti trestního práva. S tím souvisí další otázka, jaký vztah k sobě mají „výjimky ze zásady“ a „protizásady“, tj. zda oba pojmy splývají, anebo zda výjimka ze zásady může existovat relativně samostatně, aniž by měla podobu „protizásady“ a naopak. Kratochvíl se v této souvislosti domnívá, že „každá protizásada je *eo ipso* výjimkou z určité zásady (a naopak), jejímž je opozitem tato protizásada je.“¹⁸ S tímto tvrzením však lze souhlasit jen *cum grano salis*. Je sice pravdou, že ve většině případů, bude možné např. všechny výjimky ze zásady ústnosti, bezprostřednosti, veřejnosti, oficiality, vyhledávací označit jako zásady písemnosti,

¹⁶ Např. formální důkazní břemeno, soukromá žaloba, teorie plodů z otráveného stromu, otevřené uplatnění zásad oportunity, dispoziční, projednací, formální pravdy.

¹⁷ Ostatně nejen teoretických, ale i praktických problémů spojených s přijetím trestní odpovědnosti právnických osob, dohody o vině a trestu, spolupracujícího obviněného (korunního svědka) je dlouhá řada.

¹⁸ Kratochvíl, V.: Základní zásady trestního řízení/trestního práva procesního v roce 2016. In: Jelínek, J. a kol. *Trestní právo procesní – minulost a budoucnost*. Praha: Leges, 2016, str. 28.

zprostředkovanosti, tajnosti, dispoziční, projednací, nicméně nebude to platit vždy oběma směry. Podle mého názoru to lze demonstrovat např. na zásadě legality (§ 2 odst. 3 tr. řádu), která je konstruována jako nikoliv bezvýjimečná, kde všechny výjimky z této zásady (tj. případy, kdy státní zástupce stíhat nesmí, nemusí nebo je dán důvod pro dočasné odložení trestního stíhání), nelze automaticky zařadit i jako projevy protizásady – zásady oportunity.¹⁹

Již před dvaceti lety Pipek upozorňoval, že v posledních letech lze ve vývoji trestního práva (procesu) a jeho právní úpravy pozorovat některé závažné změny a posuny, které dotýkají nejen jeho formální podoby, ale i myšlení a přístupu k němu. Ačkoliv si trestní řízení *prima vista* zachovává svoji konzistenci, pokud jde o základ jeho historické konstrukce, začínají se v jeho rámci objevovat elementy, které ztrácejí funkci elementů a začínají někdy zásadním způsobem ovlivňovat stabilitu idejí, o které se opírá koncepce evropského kontinentálního řízení, na kterém jsou vybudovány veškeré trestněprávní systémy střední Evropy. Takový proces změn, který je vyvolaný úsilím o urychlení trestního řízení a často neúčinným hledáním různých hmotněprávních i procesních alternativ, ovšem vede k faktické erozi nejzákladnějších a nejcharakterističtějších principů, které trestní právo procesní profilují a vyhraňují i v relaci k procesním úpravám jiných právních odvětví. K dosavadnímu vývoji dogmat je skeptický Fenyk,²⁰ který konstatuje, že v současné době, kde převládá duch právního pozitivismu, ryzího pragmatismu nad propracovanou teorií a právní filosofií, adversární a inkviziční dogmata rychle ztrácejí svůj původní význam a přes svou určitou rezistentnost jsou pozměňována, nahrazována jinými, či jednoduše odmítána bez diskuse či komentáře.²¹ Uvedeného fenoménu si všiml také Provazník, podle kterého byla charakteristickým rysem trestního řízení před rokem 1990 určitá „koherence právní úpravy a jeho základních zásad“,²² zatímco signifikantním rysem po roce 1990 je „koroze základních zásad“,²³ s čímž nelze jinak než souhlasit.

Podle Jelínka základní zásady trestního řízení nejsou dogmatem, v zájmu řádného fungování procesu jsou možné, účelné a někdy i nutné výjimky ze

¹⁹ Pipek, J.: Oficiální nebo dalekosáhle privatizované trestní řízení. *Právník*, 2000, č. 12, str. 1144-1181.

²⁰ Fenyk, J.: Zásady dokazování. In: Záhora, J. a kol.: *Dokazovanie v trestnom konaní*. Praha: Leges, 2013, str. 58.

²¹ Hovoří o fenoménu „mutace dogmat“ a současně varuje, že nejhorší variantou by bylo, kdyby převážil tento pragmatický přístup, který na vybudované a dlouho uznávané názory bere ohled pouze tehdy, když jsou v souladu s prosazovanou změnou.

²² Provazník, J.: Charakteristické rysy koncepce trestního řízení před rokem 1990. *Trestní právo*, 2018, č. 1, str. 5 – 12.

²³ Provazník, J.: Charakteristické rysy koncepce trestního řízení po roce 1990. *Trestní právo*, 2018, č. 2, str. 18 – 34.

základních zásad trestního řízení, a to včetně těch nejvýznamnějších.²⁴ Platí tedy, že musí být zachována podstata základní zásady a podstata výjimky ze zásady, abychom si totiž „nemuseli klást otázku co je zásadou a co je výjimkou ze zásady“.²⁵ Například současná legislativa v oblasti v boji proti terorismu se ubírá směrem k obcházení tradičních základních zásad, což je jev sice obecně nežádoucí, na druhé straně je však potřeba mít legislativu účinně reagující na tento fenomén.²⁶ V nauce bylo dokonce vysloveno stanovisko, že čím více protiteroristické legislativy existuje, tím zásadněji a více jsou potlačovány jak základní zásady, tak i základní lidská práva jako taková.²⁷

4. Problematika explicitního zakotvení základních zásad trestního řízení

Na tomto místě bych se rád zmínil ke vhodnosti explicitního zakotvení základních zásad trestního řízení. Zmiňme nejprve pět hlavních důvodů, které by mohly svědčit v neprospěch explicitního (výslovného) zakotvení (1. určitá „skepse“ o tom, zda je možné definičně přesně vystihnout obsah, dosah a rozsah aplikace konkrétní základní zásady; 2. objektivní právo ovládáno tzv. ius-naturalistickým pojetím, což pro základní zásady trestního řízení znamená to, že jsou platné z důvodu jejich obsahu a není tak nutná jejich pozitivizace; 3. snadnější legislativní proces a proces přejímání cizorodých prvků do zákona; 4. výčet základních zásad není definitivní a zásady mohou vznikat a často i existují mimo „zdánlivě taxativní“ ustanovení § 2 tr. řádu; 5. schematický vztah: účel trestního řízení – základní zásady trestního řízení – konkrétní právní úprava, která může zásadám konvenovat (konkrétní projevy základních zásad), případně je také popírat (výjimky ze základních zásad), kde základní zásady trestního řízení jsou určitým svorníkem mezi účelem trestního řízení a konkrétní právní úpravou). Na druhé straně lze předestřít pět hlavních důvodů, které naopak hovoří pro explicitní zakotvení základních zásad (1. legislativní tradice českého, resp. československého přístupu

²⁴ Jelínek, J.: Základní zásady trestního řízení – stále trauma české trestní legislativy. In: Jelínek, J. (ed.) Základní zásady trestního řízení – vůdčí ideje českého trestního procesu. Praha: Leges, 2016, str. 10.

²⁵ Tamtéž, str. 10.

²⁶ Záhora, J.: Limity zásahov do práva na súkromie pri odhaľovaní a vyšetrovaní terorizmu. In: Jelínek, J. a kol. Terorismus – základní otázky trestního práva a kriminologie. Praha: Leges, 2017, str. 77 – 89.

²⁷ Szabová, E.: Uplatnenie základných zásad trestného konania v oblasti boja proti terorizmu. In: Jelínek, J. a kol. Terorismus – základní otázky trestního práva a kriminologie. Praha: Leges, 2017, str. 126.

ohledně výslovného a koncentrovaného vyjádření základních zásad; 2. obecné funkce základních zásad trestního řízení, které tyto funkce plní a kam řadíme funkci poznávací, interpretační, aplikační, zákonodárnou a kontrolní; 3. mezinárodní úprava nestačí, neboť je příliš obecná, benevolentní, stanoví jen minimální standard, na kterém panuje konsenzus; 4. výslovné zakotvení základních zásad dále zvyšuje ochranu základních práv a svobod osob; 5. definice základních zásad zvyšuje transparentnost trestního řízení a zvyšuje povědomost veřejnosti o trestním řízení skrze výslovně definované základní zásady trestního řízení – trestně-politická funkce.²⁸

5. Některé základní zásady trestního řízení

Zásada řádného zákonného procesu je vyjádřena v § 2 odst. 1 tr. řádu („*Nikdo nemůže být stíhán jinak než ze zákonných důvodů a způsobem, který stanoví tento zákon.*“) a shodně také v 2 odst. 1 tr. poriadku („*Nikto nemôže byť stíhaný ako obvinený inak než zo zákonných dôvodov a spôsobom, ktorý ustanovuje tento zákon.*“).²⁹ Porovnáme-li český i slovenský text zjistíme, že obě formulace jsou v zásadě totožné (snad jen s nepodstatnou odchylkou, že slovenský text doplňuje „*stíhaný ako obviněný*“). Oba trestní řády zásadu řádného zákonného procesu staví na první místo ve výčtu základních zásad. Nebudeme tak daleko od pravdy, pokud tuto zásadu označíme za nejdůležitější základní zásadu trestního řízení. V návrhu nového českého trestního řádu nalezneme obdobnou formulaci § 1 návrhu tr. řádu: („*Nikdo nemůže být stíhán jinak než ze zákonných důvodů a způsobem, který stanoví trestněprocesní zákon.*“). Formulační odlišnosti oproti stávajícímu stavu lze spatřovat dvě – je jimi jiné pojmenování (nově jako „zásada zákonnosti“, ačkoli v nauce se pracuje s termíny jako „zásada řádného zákonného procesu“ či jako „zásada stíhání jen ze zákonných důvodů“) a rozšíření působnosti této zásady v dalších trestněprocesních zákonech, tedy nejen v trestním řádu. Zásada řádného zákonného procesu vychází z ústavního principu enumerativnosti veřejnoprávních pretenzí a je procesním doplňkem hmotněprávní zásady *nullum crimen sine lege* jako *nullus processus criminalis sine lege* (není trestního řízení bez zákona). S touto zásadou souvisí otázka přípustnosti analogie v trestním právu procesním, kde je – na rozdíl od trestního práva hmotného – obecně přípustná, avšak nebrání-li

²⁸ Podrobněji srov. Mulák, J.: Základní zásady trestního řízení – jejich výjimečnost a výjimky z nich. *Acta Universitatis Carolinae Iuridica*, 2023, č. 3, str. 33 – 35.

²⁹ Čentéš, J. a kol.: *Trestné právo procesné*. Šamorín: Heuréka, 2012, str. 49 – 50; Šimovček, I. a kol.: *Trestné právo procesné*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, str. 40 – 41.

tomu povaha ustanovení (např. taxativní výčet) anebo mělo-li být analogií zasahováno do ústavním pořádkem zaručených práv a svobod. Hovoříme-li tedy o tzv. mezerách v právu, bude četnost použití analogie odvislá na míře podrobnosti a rozsahu trestního řádu a také na zvolené legislativní technice (např. preference taxativního výčtu místo výčtu demonstrativního).³⁰ Aspekt zákonnosti se projevuje nejen v otázce trestního stíhání, ale také v rámci zásady volného hodnocení důkazů.

Je nepochybné, že úhelným kamenem trestního řízení a spravedlivého procesu je zásada kontradiktornosti.³¹ Podle rozhodovací praxe ESLP je k naplnění podmínky spravedlivého procesu v otázce kontradiktornosti řízení třeba, aby každá strana měla možnost předložit své důkazy a argumenty a též aby měla možnost vyjádřit se k důkazům protistrany. Zejména u svědeckých výpovědí je žádoucí, aby protistrana byla přítomna výslechu (resp. měla možnost být přítomna) a vyjádřila se k obsahu výpovědi. Pojetí zásady kontradiktornosti je tedy v duchu ESLP širší, a vztahuje se tedy nejen k řízení před soudem, ale je potřeba zajistit i určitou (a nezbytnou) kontradiktornost přípravného řízení. Pokud by však došlo k výraznému posílení kontradiktornosti v přípravném řízení, fakticky se tím přenáší těžiště dokazování do tohoto stadia, a to vzdor deklarovanému cíli „řízení před soudem (hlavní líčení) jako těžiště dokazování“. Pojmové vymezení kontradiktornosti v právní vědě není jednoznačné, což je dáno zejména absencí legální definice a odlišným pohledem na možnosti jejího uplatnění v základních modelech trestního řízení (tj. adversárním a inkvizičním).

Naznačená nejednotnost je také důsledkem rozdílného chápání funkcí této zásady (jako způsob hledání pravdy / právo stran na obhajobu / kritérium soudního procesu).³² Problém je v tom, že někteří teoretici kontradiktornost spojují výslovně s adversárním modelem trestního řízení, příp. ho od něj odvozují, resp. ho s ním dokonce ztotožňují. Takové přímočaré ztotožňování kontradiktornosti pouze s adversárním trestním procesem není správné, neboť se s kontradiktorností setkáme v obou základních systémech, protože postupným vzájemným ovlivňováním a přebíráním trestněprocesních institutů dochází ke sblíživání těchto systémů. Kontinentální proces (původně ryze inkviziční) se totiž vyvinul v určitou kombinaci zásady vyšetřovací a zásady

³⁰ Mulák, J.: Základní zásady trestního řízení – jejich výjimečnost a výjimky z nich. *Acta Universitatis Carolinae Iuridica*, 2023, č. 3, str. 39.

³¹ Srov. zejména čl. 6 odst. 3 písm. d) EÚLP, podle kterého: „Každý, kdo je obviněn z trestného činu, má tato minimální práva (...) d) vyslyšet nebo dát vyslyšet svědky proti sobě a dosáhnout předvolání a výslech svědků ve svůj prospěch za stejných podmínek, jako svědků proti sobě.“

³² Mulák, J.: Základní zásady trestního řízení – jejich výjimečnost a výjimky z nich. *Acta Universitatis Carolinae Iuridica*, 2023, č. 3, str. 44 – 45.

obžalovací (tzv. osvícená inkvizice), kde se uplatní i zásada kontradiktornosti. Je proto správně, že návrh rekodifikace počítá s explicitním vyjádřením zásady kontradiktornosti (§ 8 návrhu tr. řádu),³³ přičemž důležitý je i obsah a důsledky, které ze zásady kontradiktornosti vyplývají. Poměrně zajímavým způsobem slovenský zákonodárce zformuloval jednak zásadu spravedlivého procesu (§ 2 odst. 7 tr. poriadku³⁴), podle které „Každý má právo, aby jeho trestná vec bola spravodlivo a v primeranej lehote prejednaná nezávislým a nestranným súdom v jeho prítomnosti tak, aby sa mohol vyjadriť ku všetkým vykonávaným dôkazom, ak tento zákon neustanovuje inak“, jednak zásadu rovnosti stran v řízení před soudem (§ 2 odst. 14 tr. poriadku),³⁵ podle které: „Strany sú si v konaní pred súdom rovné.“

Klíčovou zásadou, která má evidentní lidskoprávní rozměr, je zásada presumpce nevinny.³⁶ Zásadu presumpce nevinny mimo její ústavní zakotvení (čl. 40 odst. 2 Listiny, čl. 6 odst. 2 EÚLP; srov. také čl. 48 odst. 1 LZPEU) nalezneme v § 2 odst. 2 tr. řádu („Dokud pravomocným odsuzujícím rozsudkem soudu není vina vyslovena, nelze na toho, proti němuž se vede trestní řízení, hledět, jako by byl vinen.“). I návrh nového trestní řád s touto zásadou počítá, neboť v § 2 odst. 1 návrhu tr. řádu stanoví, že „Každý, proti němuž je vedeno trestní řízení, je považován za nevinného, pokud pravomocným odsuzujícím rozsudkem soudu nebyla jeho vina vyslovena.“), přičemž výslovně zakotvuje pravidlo, že obviněný není povinen prokazovat žádnou skutečnost důležitou pro rozhodnutí (srov. § 2 odst. 2 návrhu tr. řádu: „Ten, proti němuž se řízení vede, není povinen dokazovat svoji nevinu.“) a pravidlo *in dubio pro reo* (srov. § 2 odst. 3 návrhu tr. řádu: „Sou-li po provedení všech důkazních prostředků a zhodnocení všech důkazů pochybnosti o jakékoli důležité skutečnosti z hlediska viny, je nutno rozhodnout ve prospěch obviněného.“). Je možné konstatovat, že návrh nového trestního řádu lépe vychází z ústavní definice (čl. 40 odst. 2 Listiny) a blíží se tak i ustanovení § 2 odst. 4 tr. poriadku, kde je stanoveno „Každý, proti komu sa vedie trestné konanie, považuje sa za nevinného, kým súd nevyssloví právoplatným odsuzujúcim

³³ Pelc, V.: Kontradiktornost – realita nebo chiméra českého trestního procesu? In: Jelínek, J. a kol.: Ochrana základních práv a svobod v trestním řízení. Praha: Leges, 2020, str. 46–56; Pelc, V.: Koncept kontradiktornosti v trestním řízení. Acta Universitatis Carolinae Iuridica, 2023, č. 3, str. 7–20.

³⁴ Čentěš, J. a kol.: Trestné právo procesné. Šamorín: Heuréka, 2012, str. 55; Šimovček, I. a kol.: Trestné právo procesné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, str. 43–46.

³⁵ Čentěš, J. a kol.: Trestné právo procesné. Šamorín: Heuréka, 2012, str. 79–82; Šimovček, I. a kol.: Trestné právo procesné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, str. 47–49.

³⁶ Aktuálně např. Svoboda, T.: Možnosti omezení presumpce nevinny. Bulletin advokacie, 2024, č. 4, str. 18 an.; Svoboda, T.: K výslovnému zakotvení presumpce nevinny v právních předpisech. Trestněprávní revue, 2024, č. 2, str. 109.

*rozsudkom jeho vinnu.*³⁷ Mnohem podstatnější než formulace zásady presumpce nevinny, jsou však pravidla z této zásady vyplývající (požadavek přiměřenosti; pravidlo *in dubio pro reo*; důkazní břemeno, které tíží státního zástupce).

Dá se říci, že nejtypičtější (nejcharakterističtější) základní zásadou je zásada oficiality, která je mj. projevem státoprávní ideje, že jen stát má monopol trestního stíhání. Tuto zásadu aktuálně nacházíme v § 2 odst. 4 věty první tr. řádu (*„Jestliže tento zákon nestanoví něco jiného, postupují orgány činné v trestním řízení z úřední povinnosti.“*) a v prakticky nezměněné podobě s ní počítá i § 6 návrhu tr. řádu (*„Jestliže trestněprocesní zákon nestanoví něco jiného, postupují orgány činné v trestním řízení z úřední povinnosti.“*). V zásadě shodné ustanovení nacházíme v § 2 odst. 6 tr. poriadku věty první: *„Ak tento zákon neustanovuje inak, orgány činné v trestnom konaní a súdy konajú z úradnej povinnosti.“* Mírné odlišnosti lze spatřovat v tom, že slovenská právní úprava do rámce orgánů činných v trestním řízení nevztahuje (jako česká právní úprava) soudy, nicméně formulačně se tato zásada vztahuje i na ně.³⁸ Ze zásady oficiality vyplývá dlouhá řada důsledků, přičemž za konkretizaci této zásady v otázce zahájení trestního stíhání je považována zásada legality a za konkretizaci zásady oficiality v otázce dokazování pak zásada vyhledávací.

Charakteristickou zásadou kontinentálního modelu trestního procesu je zásada legality, která je vyjádřena v § 2 odst. 3 tr. řádu (*„Státní zástupce je povinen stíhat všechny trestné činy, o nichž se dozví, pokud zákon, přímo použitelný předpis Evropské unie nebo vyhlášená mezinárodní smlouva, kterou je Česká republika vázána, nestanoví jinak.“*). S tímto ustanovením počítá i návrh nového trestního řádu, byť nikoliv jako se zásadou, ale „jen“ jako s „povinností stíhat všechny trestné činy“ (*„Státní zástupce je povinen stíhat všechny trestné činy, o nichž se dozví, pokud trestněprocesní zákon, přímo použitelný předpis Evropské unie nebo vyhlášená mezinárodní smlouva, kterou je Česká republika vázána, nestanoví jinak.“*). Slovenský trestní řád uvádí zásadu legality v § 2 odst. 5 poriadku: *„Prokurátor v trestnom konaní zastupuje štát. Ak tento zákon, medzinárodná zmluva vyhlásená*

³⁷ Čentěš, J. a kol.: Trestné právo procesné. Šamorín: Heuréka, 2012, str. 57 – 58; Šimovček, I. a kol.: Trestné právo procesné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, str. 50 – 52.

³⁸ Orgány činné v trestním řízení (včetně soudů/a soudů) jsou podle této zásady povinny postupovat v trestním řízení z úřední povinnosti, tj. nečekají na podněty či návrhy jednotlivých stran, nestanoví-li trestněprocesní zákon něco jiného (např. ve vztahu k zahájení opravných řízení, která lze zahájit pouze na základě podání opravných prostředků, ve vztahu k adheznímu řízení na aktivitě poškozeného, ve vztahu k zahájení stíhání určitého okruhu trestných činů vázaných na projev vůle poškozeného). Orgány činné v trestním řízení (včetně soudů/a soudů) tedy musí z vlastní iniciativy činit veškeré kroky nezbytné pro naplnění účelu trestního řízení. Důsledkem zásady oficiality je i to, že orgány činné v trestním řízení (včetně soudů/a soudy) spolu spolupracují.

spôsobom ustanoveným zákonom (ďalej len „medzinárodná zmluva“) alebo rozhodnutie medzinárodnej organizácie, ktorým je Slovenská republika viazaná, neustanovuje inak, prokurátor je povinný stíhať všetky trestné činy, o ktorých sa dozvedel.“ Srovnáním obou textů vidíme, že z hlediska výjimek slovenská právní úprava ve shodě s českou právní úpravou připouští výjimku stanovenou zákonem, mezinárodní smlouvou, oproti české neobsahuje výjimku v podobě přímo použitelného právního předpisu, avšak umožňuje výjimku v podobě rozhodnutí mezinárodní organizace. I přes výše uvedené formulační rozdíly lze konstatovat, že se jedná pro trestní řízení o specifickou základní zásadu, která je odvozena od zásady oficiality (§ 2 odst. 4 tr. řádu; § 2 odst. 6 tr. poriadku). Konstrukčně a povahově jde o poměrně rigidní zásadu, která limituje diskreci státního zástupce z několika stěžejních důvodů.³⁹ Nikdy však nešlo o zásadu bezvýjimečnou, protože již samotné ustanovení (§ 2 odst. 3 tr. řádu; § 2 odst. 5 tr. poriadku) připouští výjimky, které jsou z českého pohledu *de lege lata* i *de lege ferenda* dány trestněprocesním zákonem, přímo použitelným předpisem EU či vyhlášenou mezinárodní smlouvou. Tradičně se uvádí, že jde o případy, kdy státní zástupce – jako ochránce veřejného zájmu – stíhat nesmí (např. z důvodu nepřipustnosti trestního stíhání; obligatorní důvody zastavení trestního stíhání), stíhat může, ale nemusí, resp. zastavit trestní stíhání může, ale také nemusí (fakultativní důvody trestního stíhání) a případy tzv. dočasného odložení trestního stíhání, jejichž počet neustále narůstá.

V souvislosti s dokazováním,⁴⁰ které tvoří jádro trestního řízení, nelze opomenout zásadu volného (materiálního) hodnocení důkazů. Podle stávající úpravy totiž „orgány činné v trestním řízení hodnotí důkazy podle svého vnitřního přesvědčení založeného na pečlivém uvážení všech okolností případu jednotlivě i v jejich souhrnu“ (§ 2 odst. 6 tr. řádu),⁴¹ a jelikož se nová rekonstrukce trestního práva procesního neodchyluje od dosavadní koncepce materiálního hodnocení důkazů, počítá i návrh trestního řádu (§ 2 odst. 2 návrhu tr. řádu) i s tou

³⁹ Jsou jimi rovnost všech před zákonem, respekt k dělbě moci ve státě, právní jistota, zájem na zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností, eliminace politického vlivu do průběhu trestního řízení či eliminace zneužití pravomoci ze strany orgánů veřejné moci.

⁴⁰ Upozornit můžeme na tradiční zásady dokazování – zásadu ústnosti (§ 2 odst. 11 tr. řádu; § 2 odst. 18 tr. poriadku) a zásadu bezprostřednosti (§ 2 odst. 12 tr. řádu; § 2 odst. 19 tr. poriadku) – Mulák, J.: Uplatnění zásady ústnosti a zásady bezprostřednosti v českém trestním řízení. In: Marková, V., Paulíčková, N. (eds.): Aktuálně otázky trestního práva v teorii a praxi. Zborník príspevkov z 12. roč. interdisciplinárnej celoštátnej vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2024, str. 168 an.

⁴¹ Srov. § 2 odst. 12 tr. poriadku: „Orgány činné v trestnom konaní a súd hodnotia dôkazy získané zákonným spôsobom, ako aj dôkazy prípustné podľa § 119 ods. 5 a 6 podľa svojho vnútorného presvedčenia založeného na starostlivom uvážení všetkých okolností prípadu jednotlivě i v ich súhrne nezávisle od toho, či ich obstaral súd, orgány činné v trestnom konaní alebo niektorá zo strán.“

zásadou, kterou upřesňuje, a to pokud jde demonstrativní výčet atributů, které se i nyní v rámci této zásady hodnotí: „*Orgány činné v trestním řízení v každé fázi řízení hodnotí důkazy podle svého vnitřního přesvědčení založeného na pečlivém uvážení všech okolností případu jednotlivě i v jejich souhrnu tak, aby dospěly k věcně správnému a spravedlivému rozhodnutí. Přitom hodnotí zejména jejich zákonnost, závažnost a věrohodnost.*“ Zásada volného hodnocení důkazů se uplatňuje ve všech stádiích trestního řízení a platí pro všechny orgány činné v trestním řízení. Zásada volného hodnocení důkazů je jedním ze základních a zcela nezbytných předpokladů pro naplnění a dosažení zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností.

Tím se dostáváme k zásadě materiální pravdy, tj. zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností. Tu nalezneme v § 2 odst. 5 tr. řádu, kdy: „*Orgány činné v trestním řízení postupují v souladu se svými právy a povinnostmi uvedenými v tomto zákoně a za součinnosti stran tak, aby byl zjištěn skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, a to v rozsahu, který je nezbytný pro jejich rozhodnutí...*“ V tomto směru se pak nevymyká ani formulace § 4 návrhu nového tr. řádu: „*Orgány činné v trestním řízení postupují v souladu se svými právy a povinnostmi uvedenými v trestněprocesním zákoně a za součinnosti stran tak, aby byl zjištěn skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, a to v rozsahu, který je nezbytný pro jejich rozhodnutí.*“

Se zásadou materiální pravdy, která postuluje tři zásadní požadavky,⁴² organicky souvisí zásada vyhledávací, tedy možnost orgánu činného trestního řízení vyhledávat důkazy (jde o projev zásady oficiality pro oblast důkazního řízení). Zásada vyhledávací⁴³ s sebou nese dva základní problémy. Prvním z nich je to, kdo nese odpovědnost za zjišťování skutkového stavu, o kterém nejsou důvodné pochybnosti, specificky zda je soudce povinen, jen oprávněn z vlastní iniciativy vyhledávat a provádět důkazy či je mu to v nějaké míře či zcela zapovězeno.⁴⁴

Podle stávající právní úpravy (§ 2 odst. 5 tr. řádu) sice platí, že státní zástupce je povinen dokazovat vinu obžalovaného (má tak určité objektivní/materiální důkazní břemeno), ale stejné ustanovení současně stanoví povinnost soudu, aby sám doplnil potřebné dokazování: „*V přípravném řízení orgány činné v trestním řízení objasňují způsobem uvedeným v tomto zákoně i bez návrhu stran stejně pečlivě okolnosti svědčící ve prospěch i v neprospěch osoby, proti níž se ří-*

⁴² Týkající se kvality skutkových zjištění, předmětu dokazování a rozsahu dokazování.

⁴³ Mulák, J.: Základní zásady trestního řízení – jejich výjimečnost a výjimky z nich. Acta Universitatis Carolinae Iuridica, 2023, č. 3, str. 42 – 43.

⁴⁴ Druhým okruhem problémů, které jsou spojeny nejen se zásadou vyhledávací, ale i se zásadou materiální pravdy, jsou tzv. konsenzuální způsoby vyřízení trestních věcí (dohoda o vině a trestu; prohlášení viny; označení některých skutečností za nesporné).

zení vede. V řízení před soudem státní zástupce a obviněný mohou na podporu svých stanovisek navrhnout a provádět důkazy. Státní zástupce je povinen dokazovat vinu obžalovaného. To nezbavuje soud povinnosti, aby sám doplnil dokazování v rozsahu potřebném pro své rozhodnutí.“ Návrh nového trestního řádu, pokud jde o systematicku, se pokouší tento problém vyřešit předně grafickým oddělením, kdy sice „[v] přípravném řízení státní zástupce a policejní orgán objasňují způsobem uvedeným v trestněprocesním zákoně i bez návrhu stran stejně pečlivě okolnosti svědčící ve prospěch i v neprospěch osoby, proti níž se řízení vede“ (§ 7 odst. 1 návrhu), ale současně platí i to, že „[s]oud je povinen doplnit dokazování v rozsahu potřebném pro své rozhodnutí“ (§ 7 odst. 2 návrhu).⁴⁵

Podle zásady vyhledávací nese odpovědnost za zjištění skutkového stavu policejní orgán a státní zástupce a v konečném důsledku i soud. V souladu s touto zásadou orgány činné v předsoudním stadiu (přípravném řízení) zjišťují skutečnosti svědčící ve prospěch i v neprospěch osoby, proti níž se řízení vede. Soudu tak bude zachováno právo důkazní iniciativy, tj. právo provádět a připouštět důkazní prostředky ex officio nezávisle na návrzích a stanoviscích stran. Navrhování a předkládání pramenů důkazu a důkazních prostředků, ale i provádění důkazních prostředků, by nicméně mělo být především na stranách, o což se v minulosti pokusila i velká novela trestního řádu. Neskrývanou snahou návrhu je mj. i posílení kontradiktornosti trestního procesu a zvýšení procesní aktivity stran.

Lze tedy uzavřít k tomuto dílčímu problému, že návrh oproti stávající úpravě sice výrazně posiluje roli stran při dokazování v řízení před soudem (např. i skrze velmi problematické prvky koncentrace), avšak – v souladu se zásadou materiální pravdy – i nadále ponechává soudu povinnost doplnit dokazování v rozsahu potřebném pro své rozhodnutí.

Jen těžko si lze představit řízení před soudem bez ústavně podmíněné zá-

⁴⁵ Určitou míru inspirace můžeme vidět u slovenské právní úpravy. Ta v ustanovení § 2 odst. 10 tr. poriadku stanoví, že: „Orgány činné v trestnom konaní postupujú tak, aby bol zistený skutkový stav veci, o ktorom nie sú dôvodné pochybnosti, a to v rozsahu nevyhnutnom na ich rozhodnutie. Dôkazy obstarávajú z úradnej povinnosti. Právo obstarávať dôkazy majú aj strany. Orgány činné v trestnom konaní s rovnakou starostlivosťou objasňujú okolnosti svedčiace proti obvinenému, ako aj okolnosti, ktoré svedčia v jeho prospech, a v oboch smeroch vykonávajú dôkazy tak, aby umožnili súdu spravodlivé rozhodnutie.“, nicméně současně dodává v ustanovení § 2 odst. 11 tr. poriadku, že: „Súd môže vykonať aj dôkazy, ktoré strany nenavrhlí. Strany majú právo nimi navrhnutý dôkaz zabezpečiť.“ – Čentěš, J. a kol.: Trestné právo procesné. Šamorín: Heuréka, 2012, str. 67 – 68, resp. 69 – 71; Šimovček, I. a kol.: Trestné právo procesné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, str. 57 – 58, resp. 64 – 66.

sady veřejnosti (§ 2 odst. 10 tr. řádu⁴⁶, § 2 odst. 17 tr. poriadku⁴⁷), byť i ona má své výjimky. Vždy však musí být zachováno to, že rozsudek je potřeba vyhlásit vždy veřejně,⁴⁸ a to i tehdy, pokud byla veřejnost vyloučena. V této souvislosti lze upozornit na to, že připravovaná rekodifikace samostatně stanoví zásadu neveřejnosti přípravného řízení. To je pochopitelné, neboť přípravné řízení má být na rozdíl od řízení před soudem zásadně neveřejné s ohledem na potřebu chránit zájmy osob zúčastněných na trestním řízení před jejich difamací, „předčasným odsouzením“ a v případech obětí rovněž před sekundární viktimizací. Předčasná a nevhodná medializace případu vede k porušení zásady presumpce neviny a k nevhodnému ovlivňování orgánů činných v trestním řízení, na které může být do určité míry vytvářen mediální tlak, aby věc posoudily určitým způsobem (typicky odsouzením, přestože věc může skončit i pravomocným zproštěním obžaloby).⁴⁹

Závěr

Pro správnou formulaci, klasifikaci a zařazení základních zásad trestního řízení je třeba položit si nejméně čtveřici otázek (jaký trestní řád máme, mít chceme, mít můžeme a mít musíme), které by si měl zodpovědět především zákonodárce. Pochopitelně si tyto otázky můžeme položit i v záporné poloze (jaký trestní řád nemáme, mít nechceme, mít nemůžeme a mít nemusíme). Zásadně dle mého názoru platí teze o tom, že by se překotnému přejímání nebo nepromyšlenému zahraničních vzorů měl vyvarovat zákonodárce, což platí i o Ústavním soudu ČR a jeho některých snahách prosazovat koncepci, která je zjevně inspirována aglo-americkým typem tzv. adverzárního procesu, např. zeslabováním tradiční vyhledávací zásady a snahou redefinovat „rozvržení rolí jednotlivých účastníků trestního řízení“.

Základní zásady, které svým vyjádřením charakterizují a determinují trestní řízení a poskytují o něm obraz široké veřejnosti, zdůrazňují demokratické a právní principy státu, deklarují respekt a úctu k lidským právům a zá-

⁴⁶ „Trestní věci se před soudem projednávají veřejně tak, aby se občané mohli projednávání zúčastnit a jednání sledovat. Při hlavním líčení a veřejném zasedání smí být veřejnost vyloučena jen v případech výslovně stanovených v tomto nebo zvláštním zákoně.“

⁴⁷ „Trestné veci prejednávava súd verejne. Z hlavného ojednávania alebo verejného zasadnutia môže byť verejnosť vylúčená len v prípadoch ustanovených týmto zákonom. Rozsudok musí byť vždy vyhlásený verejne.“

⁴⁸ To ostatně zdůrazňuje textace ustanovení § 2 odst. 17 tr. poriadku.

⁴⁹ Mulák, J.: Základní zásady trestního řízení – jejich výjimečnost a výjimky z nich. Acta Universitatis Carolinae Iuridica, 2023, č. 3, str. 44.

kladním svobodám a posilují právní povědomí veřejnosti o nepřípustnosti svévole v trestním řízení, je třeba bedlivě střežit.⁵⁰ U základních zásad jde tedy o dosažený stupeň právní kultury a jeho udržení. Jejich neustálé připomínání (a to jak jejich obsahu, tak i jejich limitů) by mělo předejít negativním dopadům jejich opomíjení při praktickém rutinním přístupu, popřípadě jeho přespřílišné pragmatičnosti vedoucí až k pokleslosti při aplikaci nejen trestního řádu, ale i právního řádu jako celku. Nejen tedy znalost, ale především vnitřní akceptace působí jako důležitý krimino-inhibitivní faktor, a to dokonce více než bezprostřední znalost konkrétní trestně-procesní právní úpravy. Systém základních zásad je však nutné interpretovat a aplikovat jako vnitřně jednotný (koherentní) celek, neboť tvoří harmonickou ucelenou soustavu, kde jednotlivé základní zásady spolu úzce souvisí, podmiňují, navazují na sebe, případně se vyvažují. Jsou tak mimořádně důležitou interpretační a aplikační direktivou. Proto je nezbytné zachovat konzistentnost trestního řízení a zabránit jeho zásadní atomizaci.

V tomto směru je pozoruhodné, že návrh rekodifikace českého trestního řádu již nestanoví v úvodu kodexu zásadu zajištění práva na obhajobu (§ 2 odst. 13 tr. řádu⁵¹)⁵² a zásadu zvláštního a šetrného přístupu k poškozenému (§ 2 odst. 15 tr. řádu⁵³),⁵⁴ ale upravuje je až v textu návrhu zákona. Zarážející je to především v tom směru, že obviněný (a jeho právo na obhajobu) je stěžejní postavou trestního řízení a od pádu komunistického režimu v roce 1989 neustále docházelo k posilování jeho práv (kontinuální pokus ke zrovnoprávnění se stranou obžaloby, což však není možné; instituty *favor defensionis*). Stejně tak je překvapivé, že vzdor posilování práv poškozeného (kde je utopickou představou zase představa o zrovnoprávnění obviněného a poškozeného),

⁵⁰ Tóthová, M., Bališová, K.: Význam základních zásad v trestnom konaní. In: Hamulák, O. (ed.) Principy a zásady v právu – teorie a praxe. Praha: Leges, 2010, str. 264 – 265.

⁵¹ § 2 odst. 13 tr. řádu: „Ten, proti němuž se trestní řízení vede, musí být v každém období řízení vhodným způsobem a srozumitelně poučen o právech umožňujících mu plné uplatnění obhajoby a o tom, že si též může zvolit obhájce; všechny orgány činné v trestním řízení jsou povinny umožnit mu uplatnění jeho právo.“

⁵² § 2 odst. 9 tr. poriadku: „Každý, proti komu sa vedie trestné konanie, má právo na obhajobu. Podzriový má právo na obhajobu v rozsahu, ktorý ustanovuje zákon, medzinárodná zmluva alebo priamo uplatniteľný právne záväzný akt Európskej únie.“

⁵³ § 2 odst. 15 tr. řádu: „Orgány činné v trestním řízení jsou povinny v každém období řízení umožnit poškozenému plné uplatnění jeho právo, o kterých je třeba ho podle zákona vhodným způsobem a srozumitelně poučit, aby mohl dosáhnout uspokojení svých nároků; řízení musí vést s potřebnou ohleduplností k poškozenému a při šetření jeho osobnosti.“

⁵⁴ § 2 odst. 21 tr. poriadku: „Orgány činné v trestním řízení jsou povinny v každém období řízení umožnit poškozenému plné uplatnění jeho právo, o kterých je třeba ho podle zákona vhodným způsobem a srozumitelně poučit, aby mohl dosáhnout uspokojení svých nároků; řízení musí vést s potřebnou ohleduplností k poškozenému a při šetření jeho osobnosti.“

jehož výsledkem je i řada dílčích procesních práv (srov. adhezní řízení), explicitní definování zásady zvláštního a šetrného přístupu k poškozenému (§ 2 odst. 15 tr. řádu) a v neposlední řadě i zákon o obětech trestných činů, se tato zásada poněkud ztrácí v textu zákona.

LITERATÚRA

1. Císařová, D.: Vybrané teoretické problémy československého socialistického trestního řízení. Praha: Academia, 1984
2. Fenyk, J., Císařová, D., Gřivna, T. a kol.: Trestní právo procesní. Praha: Wolters Kluwer, 2024
3. Fenyk, J.: Zásady dokazování. In: Záhora, J. a kol.: Dokazovanie v trestnom konaní. Praha: Leges, 2013
4. Jelínek, J. a kol.: Trestní právo procesní. Praha: Leges, 2023
5. Jelínek, J.: Základní zásady trestního řízení – stále trauma české trestní legislativy. In: Jelínek, J. (ed.) Základní zásady trestního řízení – vůdčí ideje českého trestního procesu. Praha: Leges, 2016
6. Mulák, J., Provazník, J.: Dopady novely trestního řádu provedené zákonem č. 333/2020 Sb. na základní zásady trestního řízení. Bulletin advokacie, 2021, č. 11
7. Mulák, J., Provazník, J.: Praktické dopady novely trestního řádu provedené zákonem č. 333/2020 Sb. Bulletin advokacie, 2022, č. 1-2
8. Mulák, J.: Uplatnění zásady ústnosti a zásady bezprostřednosti v českém trestním řízení. In: Marková, V., Paulíčková, N. (eds.): Aktuálne otázky trestného práva v teórii a praxi. Zborník príspevkov z 12. roč. interdisciplinárnej celoštátnej vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2024
9. Mulák, J.: Základní zásady trestního řízení – jejich výjimečnost a výjimky z nich. Acta Universitatis Carolinae Iuridica, 2023, č. 3
10. Mulák, J.: Základní zásady trestního řízení a právo na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2019
11. Pelc, V.: Koncept kontradiktornosti v trestním řízení. Acta Universitatis Carolinae Iuridica, 2023, č. 3
12. Pelc, V.: Kontradiktornost – realita nebo chiméra českého trestního procesu? In: Jelínek, J. a kol.: Ochrana základních práv a svobod v trestním řízení. Praha: Leges, 2020
13. Pipek, J.: Oficiální nebo dalekosáhle privatizované trestní řízení. Právník, 2000, č. 12
14. Provazník, J.: Charakteristické rysy koncepce trestního řízení po roce 1990. Trestní právo, 2018, č. 2
15. Provazník, J.: Charakteristické rysy koncepce trestního řízení před rokem 1990. Trestní právo, 2018, č. 1
16. Svoboda, T.: K výslovnému zakotvení presumpce nevinu v právních předpisech. Trestněprávní revue, 2024, č. 2
17. Svoboda, T.: Možnosti omezení presumpce nevinu. Bulletin advokacie, 2024, č. 4
18. Szabová, E.: Uplatnenie základných zásad trestného konania v oblasti boja proti terorizmu. In: Jelínek, J. a kol.. Terorismus – základní otázky trestního práva a kriminologie. Praha: Leges, 2017
19. Sámal, P., Musil, J., Kuchta, J. a kol.: Trestní právo procesní. Praha: C. H. Beck, 2013
20. Šimovček, I. a kol.: Trestné právo procesné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016
21. Tóthová, M., Bališová, K.: Význam základných zásad v trestnom konaní. In: Hamulák, O. (ed.) Princípy a zásady v právu – teorie a praxe. Praha: Leges, 2010
22. Záhora, J.: Limity zásahov do práva na súkromie pri odhaľovaní a vyšetrovaní terorizmu. In: Jelínek, J. a kol. Terorismus – základní otázky trestního práva a kriminologie. Praha: Leges, 2017

Kontaktné údaje autora

JUDr. Jiří Mulák, Ph.D.

Katedra trestního práva

Právnická fakulta Univerzity Karlovy

mulakj@prf.cuni.cz

TRESTNÝ ČIN KRÁDEŽE A JEHO NOVELIZAČNÉ MODIFIKÁCIE¹

THE CRIME OF THEFT AND ITS AMENDMENT MODIFICATIONS

JUDr. Veronika Tóthová, PhD.
JUDr. Lukáš Michal'ov, PhD.

Katedra trestného práva,
Právnická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

***Abstrakt:** Krádež je štandardným majetkovým trestným činom, ktorý je obsiahnutý v každom modernom trestnom kódexe. Napriek jasnej dikcii trestného činu krádeže sa v praxi v horizonte posledných rokov vyskytlo viacero aplikačných problémov súvisiacich buď s nesprávnou interpretáciou, resp. prílišne represívnym prístupom v posudzovaní a trestaní. Autori sa preto v tomto príspevku zaoberajú trestným činom krádeže v historických súvislostiach za posledné obdobie, poukazujú na vzniknuté aplikačné problémy a analyzujú súvisiace legislatívne zmeny.*

***Kľúčové slová:** krádež, vlámanie, škoda, obnova konania*

***Abstract:** Theft is a standard property crime that is included in every modern criminal code. Despite the clear diction of the crime of theft, there can be identified several application problems related to either incorrect interpretation or overly repressive approach in its assessment and punishment. Therefore, in this paper, the authors deal with the crime of theft in historical contexts for the last period, they point out the application problems that have arisen and analyze the related legislative changes.*

***Key words:** theft, burglary, damage, renewal of proceedings*

Úvod

Trestný čin krádeže je systematizovaný v 4. hlavne Osobitnej časti Trestného zákona, konkrétne v jeho § 212. Ide o typický majetkový trestný čin, ktorého podstatou je zásah do majetkového práva inej osoby, pri ktorom si páchatel prisvojuje cudziu vec tým, že sa jej zmocní. Trestný čin krádeže poznal už Chamurapiho zákoník z 18. storočia pred našim letopočtom, aplikovaný v Starobabylonskej ríši. Trestný čin krádeže poznali aj modernejšie trestné kó-

¹ Tento príspevok vznikol s podporou a je výstupom riešenia výskumného projektu VEGA v rámci projektu Tvorba a nástroje trestnej politiky; VEGA č. 1/0498/24 a v rámci projektu: Eliminácia rasizmu, xenofóbie a ostatných foriem intolerancie prostriedkami trestného práva; VEGA č. 1/0333/23.

dexy a v súčasnosti je neodmysliteľným majetkovým trestným činom vo všetkých právnych poriadkoch. Napriek všeobecnej rozšírenosti tohto trestného činu a plynulému historickému vývoju sme toho názoru, že aj pri aplikácii tohto trestného činu vznikali aplikačné problémy, na ktoré musel reagovať zákonodarca legislatívnymi zmenami. Z uvedeného dôvodu si za cieľ tohto príspevku kladieme zamerať sa na vybrané problémy súvisiace s aplikáciou trestného činu krádeže, analyzovať legislatívne reakcie zákonodarcu a v neposlednom rade prezentovať úvahy de lege ferenda smerujúce k zlepšeniu trestnoprávnej regulácie.

1. Krádež „vlámaním“

Prvým a za posledné obdobie asi najmarkantnejším problémom vo vzťahu ku trestnému činu krádeže bola problematika posudzovania tohto trestného činu, pri jeho spáchaní, vlámaním, za súčasného splnenia podmienky, že došlo aspoň k malej škode, ktorý bol odstránený až novelou Trestného zákona č. 214/2019 Z. z., ktorou sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony z 26. júna 2019, účinná od 01. augusta 2019 („ďalej aj „novela Trestného zákona z roku 2019“).

Podľa § 212 ods. 1 Trestného zákona v znení účinnom v relevantnom čase sa trestného činu krádeže dopustil ten, kto si prisvojil cudziu vec tým, že sa jej zmocnil a spôsobil tak malú škodu. Za tento trestný čin bola ustanovená trestná sadzba trestu odňatia slobody až na dva roky. Žiada sa podotknúť, že nevyhnutnou podmienkou vyvodzovania trestnej zodpovednosti bolo v tomto prípade spôsobenie malej škody. Podľa § 212 ods. 2 písm. a) Trestného zákona sa mal rovnako potrestať aj ten, kto si prisvojil cudziu vec tým, že sa jej zmocnil, a spáchal čin vlámaním. Toto ustanovenie z hľadiska následku neobsahovalo ani len elementárnu zmienku o škode. Konečne, s poukazom na § 212 ods. 4 písm. b) Trestného zákona odňatím slobody na tri roky až desať rokov sa mal páchatel potrestať, ak spáchal trestný čin krádeže podľa § 212 ods. 1 Trestného zákona závažnejším spôsobom konania. Výpočet možností závažnejších spôsobov konania je normatívne objektivizovaný v § 138 Trestného zákona. Podľa § 138 písm. e) Trestného zákona sa závažnejším spôsobom konania rozumie páchanie trestného činu vlámaním.²

² Michaľov, L., Aktuálne úvahy nad trestným činom krádeže vlámaním In: Bulletin slovenskej advokácie : recenzovaný časopis pre právnu vedu a prax. – ISSN 1335-1079. – Roč. 27, č. 12 (2021), s. 14-19.

V rozhodovacej praxi vznikol nejednoznačný názor³ na posúdenie situácie, ak si páchatel prisojil cudziu vec (i) tým, že sa jej zmocnil, (ii) spôsobil tak malú škodu a (iii) spáchal čin vlámaním. Táto skutková situácia sa dala kvalifikovať ako (i) prečin podľa § 212 ods. 2 písm. a) Trestného zákona s miernejšou trestnou sadzbou alebo ako (ii) zločin podľa § 212 ods. 1 a ods. 4 písm. b) Trestného zákona s poukazom na § 138 písm. e) tohto zákona s podstatne prísnejším postihom. Najvyšší súd Slovenskej republiky v zjednocovacom stanovisku⁴ vyriekol, že v analyzovanom prípade sa naplnia zákonné znaky zločinu krádeže podľa § 212 ods. 1, ods. 4 písm. b) Trestného zákona pri použití § 138 písm. e) tohto zákona. Takéto posúdenie činu (jeho subsumovaním pod kvalifikovanú skutkovú podstatu) bolo v pomere špeciality ku kvalifikácii skutku podľa § 212 ods. 2 písm. a) Trestného zákona, ktorá sa mala použiť len vtedy, ak páchatel krádežou vlámaním nespôsobil ani malú škodu.

V roku 2016 dochádza k jednotnému postupu OČTK pri stíhaní páchatelov trestných činov krádeže vlámaním a to takým spôsobom, že uvedené konanie v prípade presiahnutia škody vyššej ako 266 EUR, je takéto konanie subsumované pod § 212 ods. 4 písm. b) Trestného zákona v jeho platnom znení, čo znamená závažnejším spôsobom konania s poukazom na § 138 písm. e) Trestného zákona. Uvedený postup nastal na základe pokynu Generálneho prokurátora Slovenskej republiky⁵, čo v praxi znamená, že všetky konania páchatela, ktorý si prisojil cudziu vec tým, že sa jej zmocnil, spôsobil tak malú škodu a taký čin spáchal vlámaním, sa právne kvalifikoval ako zločin krádeže podľa § 212 ods. 1. ods. 4 písm. b) Trestného zákona v jeho platnom znení. Pokyn Generálneho prokurátora Slovenskej republiky plne kopíroval Stanovisko Najvyššieho súdu Slovenskej republiky č. 116/2012 z decembra roku 2011. Zjednocujúci názor Najvyššieho súdu Slovenskej republiky a pokyn Generálneho prokurátora Slovenskej republiky vyvolal v odbornej verejnosti pomerne ostrú a rozsiahlu polemiku. Hodnotil sa nanajvýš rozpačito, polemizujúco a nekonzistentne tak zo strany predstaviteľov justičnej praxe,⁶ ako aj z akademických pozícií.⁷ Trestná sadzba sa v intenciách zjednocujúceho stanoviska javila neprimeraná, pretože sa blížila k sadzbám za majetkové

³ Uznesenie Najvyššieho súdu SR sp. zn. 2 Tdo 14/2011 zo dňa 24. mája 2011, rozsudok Najvyššieho súdu SR sp. zn. 3 Tdo 47/2010 zo dňa 1. júna 2011.

⁴ Zjednocujúce stanovisko Najvyššieho súdu SR sp. zn. Tpj 78/2011 zo dňa 12. decembra 2011, publikované v Zbierke stanovísk Najvyššieho súdu a rozhodnutí súdov SR pod č. 6/2012

⁵ Pokyn generálneho prokurátora č. IV/1 Spr 8/16/1000-23.

⁶ Napríklad ŠAMKO, P.: Niekoľko kritických poznámok k aktuálnej judikatúre Najvyššieho súdu SR. Dostupné online <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a155-niekolko-kriticky-ch-poznamok-k-aktualnej-judikature-najvyssieho-sudu-sr> [cit. 26. mája 2021].

⁷ Napríklad Jalč, A.: Trestný čin krádeže z pohľadu justičnej praxe. In *Societas et Iurisprudentia*, roč. 6, 2018, č. 1, s. 66 a nasl.

a hospodárske trestné činy nie so škodou (rozsahom) malou, ale značnou, či dokonca škodou veľkého rozsahu.⁸ Ak sa páchatel' dopustil trestného činu krádeže vlámaním, a krádežou spôsobil škodu vo výške napríklad 270 EUR, hrozil mu trest odňatia slobody až na úrovni skutkovej podstaty trestného činu zabitia.⁹ Vzniknutá situácia postupu OČTK a súdov v právnej praxi narážala na limity zákonnosti a ústavnosti. Ako totiž vyplýva z doposiaľ uvedeného, aplikáciou konkrétnych interpretačných metód bolo možné právne posudzovať trestný čin krádeže vlámaním za súčasného spôsobenia malej škody tak podľa ustanovenia: – § 212 ods. 2 písm. a) Trestného zákona, ako aj podľa – § 212 ods. 1, ods. 4 písm. b) Trestného zákona ako to vyplýva z pokynu Generálneho prokurátora Slovenskej republiky. Uvedené znamená, že súd, ktorému sa aplikácia ustanovenia § 212 ods. 1, ods. 4 písm. b) Trestného zákona zdala pri krádeži vlámaním za súčasného spôsobenia malej škody neprimerane prísna, mal stále možnosť totožný skutok právne posúdiť ako prečin krádeže podľa ustanovenia § 212 ods. 2 písm. a) Trestného zákona. Pokyn Generálneho prokurátora Slovenskej republiky totiž vo vzťahu ku konajúcemu súdu nie je právne záväzný. Rovnako stanovisko Najvyššieho súdu Slovenskej republiky má pre súd prvého stupňa iba odporúčací charakter. Napriek uvedenému súdy aj OČTK sa v predmetných veciach striktne držali týchto odporúčaní a zjednocujúceho stanoviska Najvyššieho súdu Slovenskej republiky. Vzhľadom na konzistentný postup OČTK a súdov bolo jedinou možnosťou obvinených, v čase účinnosti hmotnoprávnej normy, využiť možnosť podania sťažnosti podľa článku 127 Ústavy Slovenskej republiky v prípade, že trest uložený odsudzujúcim rozsudkom pre zločin krádeže podľa ustanovenia § 212 ods. 1, ods. 4 písm. b) Trestného zákona je pre páchatela neprimeraný.¹⁰

Na uvedenú kritiku a nesprávny prístup reagoval aj zákonodarca a to vyššie uvedenou novelou Trestného zákona z roku 2019. V dôvodovej správe¹¹ k tejto novele zákonodarca uviedol, že doterajšia prax nezodpovedala po-

⁸ K tomu aj Tóthová, V. – Štrkolec, M.: *Ne bis in idem* z pohľadu ekonomického rozsahu trestného činu krádeže spáchaného vlámaním. In Lenhart, M. – Andraško, J. – Hamuľák, J. (eds.): *Míľniky práva v stredoeurópskom priestore 2017*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2017, s. 755 a nasl.

⁹ Jalč, A.: Trestný čin krádeže z pohľadu justičnej praxe. In *Societas et Iurisprudentia*, roč. 6, 2018, č. 1, s. 68.

¹⁰ Tóthová, V. – Štrkolec, M.: *Ne bis in idem* z pohľadu ekonomického rozsahu trestného činu krádeže spáchaného vlámaním. In Lenhart, M. – Andraško, J. – Hamuľák, J. (eds.): *Míľniky práva v stredoeurópskom priestore 2017*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2017, s. 755 a nasl.

¹¹ Dostupné online <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=465795> [cit. 26. mája 2021].

žiadať prumeranosti trestu z hľadiska jeho výmery. Zámerom legislatívnej zmeny, ktorá spočívala v zlúčení prvých dvoch odsekov § 212 Trestného zákona, bolo odstránenie dubiozít pri určovaní druhu trestu a jeho výmery s poukazom na § 38 ods. 1 Trestného zákona, podľa ktorého na okolnosť, ktorá je zákonným znakom trestného činu, nemožno prihliadať ako na poľahčujúcu okolnosť, priťažujúcu okolnosť, okolnosť, ktorá podmieňuje uloženie trestu pod zákonom ustanovenú dolnú hranicu trestnej sadzby, alebo okolnosť, ktorá podmieňuje použitie vyššej trestnej sadzby. Podľa takto nastavenej úpravy už nie je v súčasnosti možné kvalifikovať trestný čin krádeže spáchaný vlámaním, pri ktorom bola spôsobená malá škoda, podľa § 212 ods. 3 písm. b) Trestného zákona, a teda ako trestný čin spáchaný závažnejším spôsobom konania v spojení s § 138 písm. e) tohto zákona. S účinnosťou od 1. augusta 2019 sa teda vysoko problémová výkladová nejednoznačnosť eliminovala a predmetné prípady sa budú posudzovať ako prečin krádeže spáchaný vlámaním s primeranou trestnou sadzbou.

Predmetnú legislatívnu zmenu možno nepochybné vítať, avšak novela Trestného zákona z roku 2019 neposkytla ochranu páchatelom, ktorí boli právoplatne odsúdení pred 1. augustom 2019.¹² V prípade páchatelov, ktorí pri krádeži vlámaním naplnili znak aspoň malej škody a neboli do 1. augusta 2019 právoplatne odsúdení, bola možná náprava, napríklad prekvalifikovaním skutku v obžalobe, či kasačným postupom odvolacích súdov. V tomto dôsledku došlo k vytvoreniu dualizmu posudzovania páchatelov krádeže vlámaním, ktorí naplnili znak aspoň malej škody. Právoplatne odsúdení do 31. júla 2019 boli totiž posudzovaní podľa § 212 ods. 1, ods. 4 písm. b) Trestného zákona ako páchatelia zločinu s trestnou sadzbou tri až desať rokov a právoplatne odsúdení po 1. auguste 2019 boli posudzovaní podľa novelizovaného znenia § 212 ods. 1 písm. b) Trestného zákona ako páchatelia prečinu so sadzbou do dvoch rokov.

S odstupom času je možné ustáliť, že sa v aplikačnej praxi hľadali viaceré možnosti na riešenie tejto situácie najmä v oblasti mimoriadnych opravných prostriedkov, čo sa ukázalo ako neprierodná cesta. Konkrétne išlo o množstvo návrhov odsúdených na povolenie obnovy konania, ktoré všeobecné súdy zamietali z dôvodu, že zmena právnej úpravy v prospech páchatel'a po jeho právoplatnom odsúdení nie je dôvodom na povolenie obnovy konania, pretože § 394 Trestného poriadku takúto eventualitu nepozná.

¹² Michalov, L., Aktuálne úvahy nad trestným činom krádeže vlámaním In: Bulletin slovenskej advokácie : recenzovaný časopis pre právnu vedu a prax. – ISSN 1335-1079. – Roč. 27, č. 12 (2021), s. 14-19.

Predmetná vec bola posudzovaná aj Ústavným súdom Slovenskej republiky v náleze sp. zn. III. ÚS 58/2020 z 9. marca 2021, ktorý však neposkytol právny základ pre nápravu neželaného dualizmu a nejudikoval, že aj zmena právnej úpravy po právoplatnom odsúdení môže byť v obdobných prípadoch dôvodom na obnovu trestného konania. Čo však možno považovať za zaujímavé je to, že k nálezu pripojil odlišné stanovisko v tom čase člen senátu III. ÚS, sudca JUDr. Peter Straka, podľa ktorého ak norma ukladajúca trest je nejasná a pripúšťa viacero výkladov, čo vyúsťuje do ukladania trestov v rôznych rozmedziach trestných sadzieb, je uloženie trestu na základe prísnejšej trestnej sadzby (aj napriek existencii zjednocujúceho stanoviska) ústavne neprijateľné.

Možno oceniť inovátny názor produkovaný v avizovanom disente, ktorý ustálil, že zmenu právnej úpravy v prospech páchatela možno považovať za novú skutočnosť a teda dôvod obnovy trestného konania. Nad rámec je možné uviesť, že možnosť povoliť obnovu konania dôvodením zmeny právne úpravy nie je ani v rozpore s Trestným poriadkom, nakoľko § 394 v ods. 1 až 3 Trestného poriadku pojem novej skutočnosti nekonkretizuje a § 394 ods. 4 tohto zákona prináša len demonštratívny výpočet nových skutočností.¹³ Takto by sa pod výpočet odseku štyri mohla pokojne subsumovať aj novelizačná zmena. Napriek pokrokovému disentu však je na škodu veci, že Ústavný súd Slovenskej republiky pristúpil k predmetnej veci zdržanlivo a reštriktívne a neposkytol ochranu už právoplatne odsúdeným pred novelou Trestného zákona z roku 2019. V zásade je možné konštatovať že ani doposiaľ v uvedenej sfére nedošlo k náprave a napriek zrejmej nespravodlivosti justičná prax reagovala na predmetnú neústavnosť mlčaním.

2. „Novelizačné zmeny trestného činu krádeže“

Dňa 30.03.2023 bol odbornej a laickej verejnosti prvý krát predložený vládny návrh zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov, ktorého navrhované ustanovenia sa bezprostredne dotýkali aj trestného činu krádeže a jeho novelizačných modifikácií. Prvá podstatná zmena sa týkala výšky škody, ako jedného z kvalifikačných znakov trestného činu krádeže. Predloženou novelou sa navrhovalo zvýšenie škody malej ukotvenej v § 125 Trestného zákona, z pôvodných 266

¹³ Bližšie k tomu BALOČKO, M., Dôvody obnovy konania v civilnom konaní a ich komparácia s dôvodmi obnovy trestného konania. In: Košické dni súkromného práva. – Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2024. – ISBN 9788081291685. S. 100-106.

eur na 500 eur.¹⁴¹⁵ Druhou podstatnou zmenou malo byť vypustenie písmena g) v ustanovení trestného činu krádeže podľa § 212 ods. 1 Trestného zákona – teda vypustenie recidívy, a možnosť postihnutia páchatela, v prípade ak bol za obdobný čin v predchádzajúcich dvanástich mesiacoch postihnutý.¹⁶ Ako dôvod vypustenia tohto ustanovenia trestného činu krádeže sa v dôvodovej správe uvádza: „vypustenie § 212 ods. 1 písm. g) má za cieľ zamedziť trestnému postihu bagateľných skutkov, pri ktorých vznikala škoda v jednotkách EUR, resp. ani nemusela vzniknúť škoda. K dosiahnutiu trestnej represie podľa tohto ustanovenia postačovalo, ak páchatel spáchal dvakrát priestupok krádeže, napríklad prisvojením si zubnej pasty v hodnote 2 EUR, ktorú následne aj vrátil. Ak takýto páchatel opustil územie Slovenskej republiky, prípadne ak bolo z iného dôvodu potrebné vykonať dôkaz mimo územia (páchatel alebo svedok odišiel za prácou/príbuznými do cudziny na dlhšie obdobie), nebolo možné takúto trestnú vec v primeranom čase skončiť, nakoľko európske štáty, vrátane Veľkej Británie alebo aj USA odmietajú poskytnúť právnu pomoc (výsluch obvineného/svedka, doručenie procesnej písomnosti a pod.) z dôvodu absencie obojstrannej trestnosti skutku (v iných štátoch ide len o priestupok) alebo aj preto, že ide o bagateľný delikt (nízka hodnota následku voči nákladom konania), pri ktorom sa z dôvodu hospodárnosti úkony justičnej spolupráce nevykonávajú. To isté platí aj o prípadnom využití európskeho zatýkacieho rozkazu a medzinárodného zatýkacieho rozkazu, ktorých vykonanie nie je možné. K 12. januáru 2023 vykonávalo trest odňatia slobody 921 odsúdených za § 212 odsek 1 písm. g); reálne je tento počet odsúdených počas kalendárneho roka vplyvom priebežnej obmeny odsúdených (nástup trestu/prepustenie) odhadom približne o 50 až 70% vyšší, pretože táto skupina odsúdených vykonáva spravidla kratší trest odňatia slobody. Títo odsúdení sa opakovane dopustili trestného činu krádeže, pri ktorej vznikla zanedbateľná škoda rádovo v jednotkách, resp. v desiatkach EUR (napríklad krádež potravín alebo drogérie v obchodných reťazcoch). Náklady na jednu väznenú osobu za jeden deň výkonu trestu odňatia slobody alebo výkonu väzby predstavovali v r. 2021 priemerne 62 EUR, preto uloženie ne-

¹⁴ Bližšie k tomu: Vládny návrh zákona ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony, dostupný na nrstr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=527157.

¹⁵ Podľa navrhovanej novely znenie § 125 Trestného zákona malo byť nasledujúce: Malou škodou sa rozumie škoda najmenej 500 eur. Väčšou škodou sa rozumie škoda najmenej 5 000 eur. Značnou škodou sa rozumie škoda najmenej 50 000 eur. Škodou veľkého rozsahu sa rozumie škoda najmenej 250 000 eur. Tieto hľadiská sa použijú rovnako na určenie výšky prospechu, hodnoty veci a rozsahu činu.“

¹⁶ Ibidem.

podmienečného trestu odňatia slobody odsúdenému podľa § 212 ods. 1 písm. g) Trestného zákona považujeme za neefektívne z pohľadu ekonomického, ale aj z pohľadu plnenia účelu výkonu trestu odňatia slobody. Efektívnejšou formou sa u odsúdených za spáchanie trestného činu krádeže podľa § 212 ods. 1 písm. g) Trestného zákona javí uloženie inej sankcie napríklad v rámci priestupkového konania.¹⁷ Tieto navrhované zmeny a argumentáciu možno považovať v určitom smere za správnu a žiadúcu a to vzhľadom na aktuálnu spoločensko – ekonomickú situáciu, jej vývoj a taktiež na nevyhovujúci stav väzenského systému v Slovenskej republike. Je zrejmé, že mimoriadne neefektívne je, aby sa vo výkone trestu odňatia slobody nachádzali osoby, ktoré nie sú nebezpečné pre spoločnosť, ktorých náprava by sa aj pri dosiahnutí ostatných účelov trestu dala lepšie zabezpečiť prostredníctvom iných sankcií. Tu máme na mysli páchatel'ov, ktorí recidivovali pri trestnom čine krádeže naozaj s malým ekonomickým následkom.

Tu je ešte potrebné uviesť, že predmetný návrh zákona nikdy nenadobudol účinnosť, nakoľko neprešiel celým legislatívnym procesom a nebol riadne a finálne schválený zákonodarcom.

Uvedené zmeny sa v konečnom dôsledku premietli aj do navrhovanej novely zákona zo dňa 06.12.2023, ktorá bola schválená dňa 08.02.2024 ako zákon č. 40/2024, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony. Ústavný súd Slovenskej republiky uznesením publikovaným v Zbierke zákonov pod č. 41/2024 pozastavil účinnosť čl. I predmetného zákona, týkajúci sa uvedených zmien. Vo vzťahu k ustanoveniu § 125, však prijatou novelou Trestného zákona, dokonca došlo k modifikácii výšky škody a to až na 700 EUR. V dôvodovej správe vo vzťahu k vypusteniu písmena g) v § 212 ods. 1 Trestného zákona, teda pri trestnom čine krádeže nie je zmienka. Obsahuje len odkaz na všeobecné frázy ohľadom potreby znižovanie trestných sadzieb, s následkom znižovania väzenskej populácie. Trestný čin krádeže patrí k jedným z najčastejšie páchaným majetkovým trestným činom. Len v roku 2023 bolo zistených 14 353 krádeží. Z ohľadom na uvedené čísla, sa argumentácia vo vzťahu k zrušeniu § 212 ods. 1 písmena g) a postupu zákonodarcu javí, ako potrebná a logická. Na tomto mieste si však dovoľíme poukázať, na niektoré aplikačné problémy, ktoré by vzhľadom na úplné vypustenie ustanovenia § 212 ods. 1 písm. g) trestného činu krádeže, mohli v budúcnosti nastať. Nosným argumentom pre zrušenie tohto ustanovenia bolo práve zamedzenie

¹⁷ Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony, dostupná na nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=527158.

postihu páchatel'ov recidivujúcich pri skutkoch so zanedbateľným ekonomickým následkom, resp. aj pri skutkoch pri ktorých žiadna škoda nevznikla. Tu však upriamujeme pozornosť na skutočnosť, že pri súčasnom navýšení výšky škody na 700 EUR a pri zrušení ustanovenia Trestného zákona vo vzťahu k trestnému činu krádeže podľa § 212 ods. 1 písm. g) Trestného zákona môžu vzniknúť v praxi situácie, že páchatel' bude recidivovať pri páchaní skutkov, avšak nenaplní pojmový znak trestného činu krádeže, teda škody malej, t. j. 700 EUR, a bol už v predchádzajúcich dvanástich mesiacoch za takýto skutok postihnutý (priestupkovo stíhaný), nebude trestnoprávne zodpovedný. Pri navýšení škody malej na jej výšku 700 EUR, už nie je možné hovoriť v danom prípade o skutku, kde je zanedbateľný ekonomický následok. V skutočnosti sa môže jednať naozaj o veci vyššej hodnoty, ako napríklad mobilné telefóny a podobne. Veľmi jednoducho povedané, takýto páchatel' môže beztrestne recidivovať pri skutkoch s majetkovým následkom do 699 EUR. Nakoľko takéto konanie, kde si páchatel' prisvojí cudziu vec do hodnoty 699 EUR bude stále „iba“ priestupkom. Na druhej strane, ak by páchatel' pácha samotné skutky za prítomnosti objektívnej a subjektívnej súvislosti, teda najmä jednotiaceho zámeru, mohlo by ísť o čiastkové útoky pokračovacieho trestného činu a do úvahy by prichádzalo uloženie spoločného trestu podľa § 41 ods. 3 Trestného zákona, za splnenia všetkých materiálnych podmienok uvedených v § 122 ods. 10 Trestného zákona. Ďalším argumentom za zrušenie ustanovenia trestného činu krádeže podľa § 212 ods. 1 písm. g) Trestného zákona bolo znižovanie väzenskej populácie. Tu je však potrebné podotknúť, že trestný čin krádeže, je v mnohých prípadoch trestným činom páchaným v súbehu a teda tu by bolo potrebné podrobne sa oboznámiť s odsúdeniami za trestný čin krádeže, a teda či za súčasného zrušenia § 212 ods. 1 písm. g) Trestného zákona skutočne dôjde k tak dramatickému úbytku odsúdených vo výkonoch trestoch, aby to napomohlo vylepšiť stav väznenstva v podmienkach Slovenskej republiky. V neposlednom rade nemožno upriamiť pozornosť na argumentáciu v prospech zrušenia ustanovenia § 212 ods. 1 písm. g) Trestného zákona, vzťahujúcu sa na nemožnosť skončenia veci v primeranej lehote, z dôvodu odchodu páchatel'a do cudziny a podobne. Tak ako už bolo vyššie spomenuté, všetky konania páchatel'a, kedy si prisvojí cudziu vec, a zároveň výška škody nepresiahne 699 EUR, budú posudzované ako priestupok v zmysle zákona 372/1990 Zb. o priestupkoch v platnom znení. Ustanovenie § 20 zákona č. 372/1990 Zb. o priestupkoch¹⁸ výslovne zakotvuje zánik zodpovednosti za priestupok, v zmysle ktorého. „*Priestupok nemožno prejednať, ak*

¹⁸ Bližšie pozri zákon č. 372/1990 Zb. o priestupkoch.

*od jeho spáchania uplynuli dva roky...*¹⁹ Táto lehota, ktorú ustanovuje zákon je lehotou prekluzívnou, čo znamená, že po jej uplynutí už páchatel'a nebude možné stíhať ani za priestupok. V praxi tak veľmi ľahko môže dôjsť k situácii, že pri náraste priestupkových konaní, pri zrušení ustanovenia trestného činu krádeže podľa § 212 ods. 1 písm. g) Trestného zákona, a v prípade páchatel'a, ktorý sa opätovne dopustí konania, ktorým si prisvojí cudziu vec, a opustí územie Slovenskej republiky, tento nielenže nebude trestnoprávne postihnuteľný, ale nebude ho možné ani priestupkovo stíhať, po uplynutí dvojročnej zákonnej prekluzívnej lehoty, ustanovenej v zákone č. 372/1990 Zb. o priestupkoch, v jeho platnom znení.

Záver

Účelom tohto príspevku bolo upriamiť pozornosť na najmarkantnejšie problémy súvisiace s aplikáciou trestného činu krádeže za posledné obdobie, analyzovať legislatívne reakcie zákonodarcu a prezentovať úvahy de lege ferenda smerujúce k zlepšeniu právnej úpravy. Je zrejmé, že na prvý pohľad základná a jednoznačná dikcia tohto trestného činu, môže spôsobiť množstvo aplikačných problémov vyúsťujúcich v nespravodlivosť prípadne ústavne nekonformný prístup. Za najproblematickejšiu v súčasnosti považujeme zmenu vo vzťahu k zrušeniu ustanovenia trestného činu krádeže podľa § 212 ods. 1 písm. g) Trestného zákona, ktorou sa v podstate depenalizuje konanie páchatel'ov, ktorí recidivujú pri konaniach, v ktorých si prisvoja cudziu vec, ktorej hodnota nepresiahne 699 EUR. Všetky argumenty zhrnuté v článku prezentujúce dôvody zrušenia § 212 ods. 1 písm. g), za súčasného navýšenia škody malej na jej výšku 700 EUR, môžu mať v konečnom dôsledku negatívny dopad na ochranu spoločnosti a majetku. V článku sme sa snažili poukázať na fakt, že depenalizácia takýchto konaní, môže mať skutočne negatívne dôsledky, nakoľko takýto páchatelia nielenže ostanú nepotrestaný podľa ustanovení trestného práva, ale vzhľadom na vyššie uvedené argumenty sa veľmi ľahko môže stať, takýchto páchatel'ov nebude možné stíhať ani v zmysle ustanovení zákona o priestupkoch a to vzhľadom na prekluzívnu lehotu zakotvenú v zákone o priestupkoch. Vzhľadom na zmenu trestného zákona vo vzťahu k výške škody a teda jej navýšenia na 700 EUR, už nemožno hovoriť o bagatelných konaniach páchatel'ov s nízkym ekonomickým následkom, pri ktorých by ochrana normami trestného práva nevyžadovala. Je možné súhlasiť, že súčasné znenie ustanovenia trestného činu krádeže podľa § 212 ods. 1 písm.

¹⁹ § 20 zákona č. 372/1990 Zb. o priestupkoch.

g) Trestného zákona, je nastavené vo vzťahu k stíhaniu recidívy páchatel'ov ako neprimerané prísne. Avšak vzhľadom na uvedené argumenty a potrebnú ochranu spoločnosti, nemôže ostať konanie takýchto páchatel'ov úplne „bez-trestné“. Domnievame sa, že úplné vypustenie ustanovenia trestného činu krádeže podľa § 212 ods. 1 písm. g) Trestného zákona, do budúca neprinesie želaný výsledok v podobe znižovania väzenskej populácie, ale práve naopak prinesie zaťaženosť systému v podobe navýšenia počtov stíhaných priestupkov. Na druhej strane výsledky prípadne účinnej zmeny bude možné hodnotiť až s odstupom času. Z vyššie uvedených dôvodov a na základe prezentovaných argumentov, ako návrhy do budúca, by sme privítali ponechanie ustanovenia trestného činu krádeže podľa § 212 ods. 1 písm. g) Trestného zákona, v modifikovanom znení a to zakotvením kvalifikačného znaku, že osoba bola za obdobný čin v predchádzajúcich dvadsiatich štyroch mesiacoch dva krát postihnutá, prípadne by sa obdobná situácia trestala obligatórne trestami bez odňatia slobody.

LITERATÚRA

1. BALOČKO, M., Dôvody obnovy konania v civilnom konaní a ich komparácia s dôvodmi obnovy trestného konania. In: Košické dni súkromného práva. – Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2024. – ISBN 9788081291685. S. 100-106.
2. JALČ, A.: Trestný čin krádeže z pohľadu justičnej praxe. In Societas et Iurisprudentia, roč. 6, 2018, č. 1, s. 66 a nasl.
3. MICHALOV, L., Aktuálne úvahy nad trestným činom krádeže vlámaním In: Bulletin slovenskej advokácie : recenzovaný časopis pre právnu vedu a prax. – ISSN 1335-1079. – Roč. 27, č. 12 (2021), s. 14-19.
4. ŠAMKO, P.: Niekoľko kritických poznámok k aktuálnej judikatúre Najvyššieho súdu SR. Dostupné online <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a155-niekoľko-kritických-poznamok-k-aktualnej-judikature-najvyššieho-sudu-sr> [cit. 26. mája 2021].
5. TÓTHOVÁ, V. – ŠTRKOLEC, M.: Ne bis in idem z pohľadu ekonomického rozsahu trestného činu krádeže spáchaného vlámaním. In Lenhart, M. – Andraško, J. – Hamulák, J. (eds.): Míľniky práva v stredoeurópskom priestore 2017. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2017, s. 755 a nasl.
6. Pokyn generálneho prokurátora č. IV/1 Spr 8/16/1000-23.
7. Uznesenie Najvyššieho súdu SR sp. zn. 2 Tdo 14/2011 zo dňa 24. mája 2011, rozsudok Najvyššieho súdu SR sp. zn. 3 Tdo 47/2010 zo dňa 1. júna 2011.
8. Zjednocujúce stanovisko Najvyššieho súdu SR sp. zn. Tpj 78/2011 zo dňa 12. decembra 2011, publikované v Zbierke stanovísk Najvyššieho súdu a rozhodnutí súdov SR pod č. 6/2012
9. Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony, dostupná na nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=527158
10. Zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon
11. Zákon č. 301/2005 Z.z Trestný poriadok
12. Zákon č. 214/2019 Z.z.
13. Zákon č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v platnom znení

Kontaktné údaje autorov

JUDr. Veronika Tóthová, PhD.

Katedra trestného práva

Právnická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

email: veronika.perdukova@upjs.sk

JUDr. Lukáš Michalov, PhD.

Katedra trestného práva

Právnická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

email: lukas.michalov@upjs.sk

AKTUÁLNE OTÁZKY PRI PODMIENEČNOM PREPUSTENÍ DOŽIVOTNE ODSÚDENÝCH

CURRENT ISSUES IN THE PAROLE OF PRISONERS SENTENCED FOR LIFE

JUDr. Jakub Ľorko, PhD.

Mgr. Richard Holec

Katedra trestného práva, kriminológie a kriminalistiky,
Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Abstrakt: Príspevok sa venuje aktuálnym otázkam doživotného trestu odňatia slobody v podmienkach Slovenskej republiky a podmienečnému prepusteniu z výkonu trestu odňatia slobody. Príspevok prináša pohľad na aktuálnu právnu úpravu podmienečného prepustenia odsúdených na trest odňatia slobody na doživotie, ako aj návrh právnej úpravy de lege ferenda, ktorá sa zameriava na tzv. Parolové komisie. Okrem toho, prináša aj jedinečný pohľad odsúdených na inštitút tzv. Parolových komisií prostredníctvom dotazníkového prieskumu.

Kľúčové slová: doživotný trest odňatia slobody, podmienečné prepustenie, parolové komisie, prieskum u odsúdených.

Abstract: The article deals with the current issues of life imprisonment in the Slovak Republic and parole from imprisonment. The article presents a view on the current legal regulation of parole of prisoners sentenced to life imprisonment, as well as a proposal for de lege ferenda legislation, which focuses on the so-called Parole Commissions. In addition, it also brings a unique view of convicts on the institution of the so-called Parole Boards through a questionnaire survey.

Key words: Life imprisonment, parole, Parole Board, convict survey.

Úvod

Zrušenie trestu smrti v Slovenskej republike a jeho nahradenie trestom odňatia slobody na doživotie v roku 1990 bolo významným míľnikom v kontexte humanizácie nielen trestného práva ale aj celej spoločnosti. Od tohto míľniku prešlo bezmála 34 rokov, napriek tomu, niektorí diskutujúci z oblasti laickej, ako aj odbornej verejnosti túto zmenu vnímajú negatívne, vnímajú trest odňatia slobody na doživotie ako príliš mierny, ako nedostatočný a neúčelný. V tomto kontexte je potrebné vnímať aj druhú stranu mince, a to diskutujúcich z radov laickej a odbornej verejnosti, ktorí považujú trest odňatia slobody na doživotie za nehumánny, bez účinku nápravy a resocializácie páchatela, poukazujú na základné ľudské práva.

Táto problematika však pri samotnom ukladaní trestu odňatia slobody na doživotie nekončí, nadväzuje na ňu aj problematika možnosti prepustenia týchto páchatel'ov z výkonu trestu odňatia slobody, ktorá rovnako vyvoláva rozpory a nezhody medzi laikmi a odborníkmi. Vznikajú opodstatnené otázky, či má odsúdený na doživotie právo na podmieničné prepustenie a ak áno, tak za akých podmienok. Táto diskusia má svoje korene aj v samotnom výkone trestu odňatia slobody, teda či výkon trestu odňatia slobody napĺňa svoje funkcie a dokáže pripraviť páchatela akéhokoľvek závažného trestného činu na návrat do spoločnosti.

1. Doživotný trest odňatia slobody a podmieničné prepustenie – súčasný právny stav

Pri hodnotení súčasného stavu problematiky podmieničného prepustenia odsúdených na doživotie je potrebné vzhliadnuť na súčasnú platnú právnu úpravu, ktorá nám priblíži podmienky, ktoré sú pri rozhodovaní o ukladaní doživotného trestu odňatia slobody a podmieničnom prepustení smerodajné.

1.1 Ukladanie doživotného trestu odňatia slobody

Ukladanie trestu odňatia slobody na doživotie je možné iba za splnenia striktných zákonných podmienok. Z hľadiska ukladania trestu odňatia slobody na doživotie je možné fakultatívne¹ a obligatórne² ukladanie. Pri fakultatívnom ukladaní trestu odňatia slobody má súd priestor na úvahu, pri obligatórnom však takúto možnosť nemá a trest musí uložiť.

Fakultatívne ukladanie trestu odňatia slobody na doživotie prichádza do úvahy vtedy, ak (i) osobitná časť trestného zákona jeho uloženie dovoľuje (pri konkrétnom trestnom čine a ustanovení skutkovej podstaty)³ a zároveň (ii) uloženie takého trestu vyžaduje účinná ochrana spoločnosti⁴ a (iii) nie je nádej, že by páchatela bolo možné napraviť trestom odňatia slobody na dobu 25 rokov⁵. Podmienky (i) až (iii) musia byť splnené kumulatívne.

Obligatórne ukladanie trestu odňatia slobody na doživotie naopak prichádza do úvahy iba vtedy, ak sú kumulatívne splnené zákonné podmienky.⁶

¹ § 47 ods. 1 zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon („Trestný zákon“).

² § 47 ods. 2 Trestného zákona.

³ § 47 ods. 1 Trestného zákona.

⁴ § 47 ods. 1 písm. a) Trestného zákona.

⁵ § 47 ods. 1 písm. b) Trestného zákona. K tomu pozri aj R 4/2000.

⁶ § 47 ods. 2 Trestného zákona.

Medzi tieto podmienky patrí, že (i) ide o spáchanie trestného činu, ktorý je taxatívne vymedzený a je dokonaným trestným činom, že (ii) tento trestný čin páchatel spáchal po tretí krát, že (iii) za predchádzajúce trestné činy bol páchatel odsúdený na nepodmienečný trest odňatia slobody (páchatel už bol vo výkone trestu odňatia slobody, pričom sa nevyžaduje, aby sa jednalo o dokonané trestné činy), a že (iv) sú splnené podmienky na uloženie fakultatívneho trestu odňatia slobody na doživotie. Pričom, ak nie ja naplnená podmienka v bode (iv), tak súd musí uložiť trest odňatia slobody na 25 rokov. Z tohto pravidla však Trestný zákon pozná výnimku, a to v prípade, ak by existovali okolnosti hodné osobitného zreteľa V takom prípade môže súd uložiť aj nižší trest, najkratšie však vo výške 20 rokov.

Pre úplnosť deskripcie regulácie doživotného trestu odňatia slobody si dovoľíme uviesť aj novelu Trestného zákona č. 214/2019 Z. z.⁷, ktorou zákonodarca s účinnosťou od 1. augusta 2018, odobral súdom možnosť uložiť páchatelovi trest odňatia slobody na doživotie bez možnosti podmiennečného prepustenia (a to (i) v prípade § 34 ods. 8 Trestného zákona⁸ v znení do 1. augusta 2018, ktorý stanovoval splnenie určitých kritérií, ako aj (ii) v prípade § 67 ods. 3 Trestného zákona⁹ v znení do 1. augusta 2018 – opätovné odsúdenie na doživotný trest odňatia slobody). Z dôvodovej správy k tejto novele vyplýva, že zákonodarca vypúšťa odsek 8, aby súd nemohol rozhodnúť o tzv. absolútnom doživotnom treste, t. j. treste odňatia slobody na doživotie bez možnosti podmiennečného prepustenia. Z dôvodovej správy je nevyhnutné citovať nasledovné: „Cieľom navrhovanej zmeny je zabezpečiť možnosť, resp. právo pre odsúdeného na doživotie spočívajúce v podaní žiadosti o podmiennečné prepustenie, ktorá bude riadne preskúmaná súdom. Neznamená to však, že takýto odsúdený bude automaticky podmiennečne prepustený. Uvedené má za následok vytvorenie priestoru pre súdny prieskum žiadosti o podmiennečné prepustenie u každého odsúdeného na trest odňatia slobody na doživotie, nakoľko súd už v zmysle navrhovanej zmeny dotknutého ustanovenia nebude naďalej oprávnený rozhodnúť o tom, že podmiennečné prepustenie z výkonu trestu odňatia slobody na doživotie nie je prípustné.“¹⁰

Z uvedeného textu vyplýva, že zákonodarca mal za cieľ umožniť každému odsúdenému na doživotný trest odňatia slobody podať žiadosť o podmienneč-

⁷ Zákon č. 214/2019 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony.

⁸ Fakultatívne ukladanie.

⁹ Nemožnosť prepustenia odsúdenej osoby.

¹⁰ Dôvodová správa k zákonu č. 214/2019 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony. (dostupné online na: <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=465795>) [cit. dňa: 26. júna 2024].

né prepustenie, ktorú preskúma súd. Práve súd má mať možnosť posúdiť každý prípad individuálne, zohľadňujúc všetky premenné. Tým sa rozširuje právna ochrana odsúdených a zároveň sa posilňuje zásada individualizovaného a spravodlivého trestu v prípadoch doživotných trestov.

1.2 Podmienené prepustenie odsúdeného na doživotný trest odňatia slobody

Trestný zákon v súčasnom znení umožňuje, aby aj odsúdený na doživotný trest odňatia slobody vždy mal možnosť byť podmienené prepustený, a to najskôr po vykonaní 25 rokov trestu a ak s ohľadom na okolnosti činu, za ktorý bol odsúdený a povahu jeho osobnosti nehrozí jeho prepustením opakovanie spáchaného trestného činu, alebo obdobného činu.¹¹ Opakované podmienené prepustenie z výkonu toho istého trestu však už nie je možné.¹²

Relevantnú právnu úpravu podmieneného prepustenia z výkonu trestu odňatia slobody nájdeme, okrem Trestného zákona¹³, aj v nasledovných právnych predpisoch:¹⁴

- Vyhláška č. 368/2008 Z. z., ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody („**Poriadok výkonu trestu**“).¹⁵
- Zákon č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov („**ZoVTOS**“).¹⁶
- Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok („**Trestný poriadok**“).¹⁷
- Zákon č. 78/2015 Z. z. o kontrole výkonu niektorých rozhodnutí technickými prostriedkami a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
- Vyhláška Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky č. 543/2005 Z. z. o Spravovacom a kancelárskom poriadku pre okresné súdy, krajské súdy, Špeciálny súd a vojenské súdy („**SKP**“).¹⁸
- Rozkaz ministra spravodlivosti č. 16/2015 o zaobchádzaní s obvinenými a odsúdenými v znení neskorších predpisov.

Ako sme už naznačili vyššie, o podmienenom prepustení z výkonu trestu odňatia slobody rozhoduje v podmienkach SR výlučne súd, a to na návrh (i)

¹¹ § 67 ods. 2 Trestného zákona.

¹² § 68 ods. 5 Trestného zákona.

¹³ § 66 až 68 Trestného zákona.

¹⁴ ČENTĚŠ, J., KURILOVSKÁ, L., ŠIMOVIČEK, I., BURDA, E. a kol. Trestný poriadok II. Komentár. Bratislava: C. H. Beck. 2021. ISBN: 978-80-89603-88-6. s. 843-854.

¹⁵ § 64 a § 65 Poriadku výkonu trestu.

¹⁶ § 62 ZoVTOS.

¹⁷ § 415 až 417 Trestného poriadku.

¹⁸ § 77 až 78 SKP.

prokurátora, (ii) riaditeľa ústavu na výkon väzby alebo riaditeľa ústavu na výkon trestu odňatia slobody, v ktorom sa trest vykonáva, (iii) záujmového združenia občanov, alebo na návrh (iv) odsúdeného na verejnom zasadnutí.¹⁹

Odsúdený páchatel' na doživotný trest odňatia slobody môže v prípade zamietnutia návrhu na podmienčné prepustenie tento návrh opakovat' po uplynutí troch rokov od zamietnutia, s výnimkou že návrh bol zamietnutý len preto, že bol podaný predčasne.²⁰

2. Koncept tzv. Parolových komisií

V rámci možných úvah *de lege ferenda* sa zameriame na použitie konceptu tzv. Parolových komisií po vzore anglo-amerických krajín, v ktorých sa tento koncept možnosti podmienčného prepustenia ujal a z ktorých pochádza. Hlavnou úlohou inštitútu tzv. Parolových komisií je posúdenie možnosti podmienčného prepustenia, t. j. skúmať a získavať poznatky o odsúdených, rozhodovať o podmienčnom prepustení a určovať podmienky realizácie podmienčného prepustenia. Tzv. Parolové komisie väčšinou pozostávajú z odborníkov, obetí, príp. pozostalých obetí a rodinných príslušníkov odsúdených.²¹

S konceptom tzv. Parolových komisií prichádza aj nevyhnutnosť dôslednejšej osvetvy odsúdených v oblasti poznania práva, najmä poznanie podmienok podmienčného prepustenia môže pomôcť odsúdeným v plánovaní vlastnej budúcnosti po podmienčnom prepustení, okrem toho ich môže motivovať k dobrému správaniu a tým aj k zníženiu recidívy. Napokon, je to práve právna istota, ktorá môže znížiť pocity beznádeje a neistoty počas výkonu trestu.

V podmienkach Veľkej Británie a USA, odkiaľ tento koncept pochádza, preberajú Parolové komisie úlohu rozhodcu pri podmienčnom prepustení, okrem iného vo Veľkej Británii rozhodujú aj v prípade o presune odsúdeného do „otvoreného oddelenia“ väzenia.²²

¹⁹ § 415 ods. 1 Trestného poriadku.

²⁰ § 415 ods. 1 Trestného poriadku.

²¹ Vláda Veľkej Británie. Parolové komisie. O Parolových komisiách. (dostupné online na: <https://www.gov.uk/government/organisations/parole-board/about#who-we-are> a https://youtu.be/n8X4gmEYy0I?si=FKTGD_-SAncag2RT) [cit. dňa: 27. júna 2024].

²² Vláda Veľkej Británie. Parolové komisie. O Parolových komisiách. (dostupné online na: <https://www.gov.uk/government/organisations/parole-board/about#who-we-are> a https://youtu.be/n8X4gmEYy0I?si=FKTGD_-SAncag2RT) [cit. dňa: 27. júna 2024].

Súčasťou Parolových komisií vo Veľkej Británii sú (i) osoby zo všetkých oblastí života, ktoré sú vyškolené na to, aby mohli byť súčasťou rozhodovacieho procesu, (ii) odborníci z radov psychiatrov a psychológov, (iii) väzenskí a probační úradníci a (iv) obeť trestných činov, respektíve pozostalí.²³

K Parolovým komisiám v Spojených štátoch amerických je potrebné doplniť, že aj sudca, ktorý súdil odsúdeného trestného činu, asistent prokurátora Spojených štátov amerických, ktorý viedol trestné stíhanie, a obhajca môžu predložiť odporúčania týkajúce sa podmieneného prepustenia. Tieto odporúčania sa spravidla predkladajú Parolovej komisii pred prvým vypočutím a stávajú sa súčasťou materiálu, ktorý Parolová komisia posudzuje.²⁴

V podmienkach Slovenskej republiky síce o podmienenom prepustení rozhoduje výlučne súd, my sa v príspevku pokúsime v nasledujúcom texte načrtnúť ako by daný koncept tzv. Parolových komisií bol uchopiteľný aj v našich podmienkach. Tzv. Parolové komisie by mali byť nezávislými orgánmi s právomocou rozhodovať o podmienených prepusteniach. Členovia by mali mať rozmanité zloženie pozostávajúce z právnikov, sociálnych pracovníkov, odborníkov z radov psychológie, zástupcov verejnosti (komunit) a príslušníkov Zboru väzenskej a justičnej stráže z výkonu trestu odňatia slobody, aby zabezpečili rôznorodé perspektívy pri rozhodovaní. Títo členovia by mali absolvovať pravidelné školenia v oblasti najnovších metodík a zručností v rehabilitácií a resocializácií odsúdených. Okrem nich, by však súčasťou tzv. Parolovej komisie mali byť aj obeť, príp. pozostalí obeť a rodina, príp. príbuzní odsúdeného.

Koncepciu členov tzv. Parolových komisií si vieme predstaviť nasledovne:

- Predseda komisie: skúsený právnik²⁵, alebo sudca.
- Právny zástupca odsúdeného – advokát.
- Zástupca verejnosti: osoba s dobrým postavením v komunite, napríklad zástupca občianskeho združenia, ktoré sa venuje resocializácií a rehabilitácií odsúdených.
- Sociálny pracovník: odborník na rehabilitáciu a resocializáciu odsúdených.
- Psychológ: odborník na hodnotenie behaviorálnych vzorcov.
- Zástupca väzenského zariadenia, kde odsúdený vykonával trest odňatia

²³ Vláda Veľkej Británie. Parolové komisie. O Parolových komisiách.(dostupné online na: <https://www.gov.uk/government/organisations/parole-board/about#who-we-are> a https://youtu.be/n8X4gmEYy0I?si=FKTGD_-SAncag2RT) [cit. dňa: 27. júna 2024].

²⁴ Ministerstvo spravodlivosti Spojených štátov amerických. Parolová komisia Spojených štátov amerických. FAQ. (dostupné online na: <https://www.justice.gov/uspc/frequently-asked-questions#general>) [cit. dňa: 27. júna 2024].

²⁵ Splňajúci minimálne požiadavky na odbornosť (prax, vzdelanie, atď.).

slobody – napr. pedagóg.

- Obet trestného činu, príp. zástupca z radu pozostalých – rodinných príslušníkov.
- Zástupca z rodiny odsúdeného.

Proces rozhodovania o podmienčnom prepustení by pozostával zo štyroch fáz, a to:

- (i) **Podanie žiadosti o podmienčné prepustenie** – Odsúdený, alebo jeho právny zástupca podá žiadosť o podmienčné prepustenie. (V porovnaní so súčasným právnym stavom, by sme navrhovali skrátenie minimálnej dĺžky výkonu trestu z 25 rokov na 15 rokov.)²⁶
- (ii) **Predbežné zhodnotenie žiadosti o podmienčné prepustenie** – Členovia komisie zhromaždia a preskúmajú všetky relevantné informácie o odsúdenom, vrátane správ o správaní, psychologických hodnotení a plánov na reintegráciu. Taktiež vyžadujú predbežné stanovisko od obete, príp. zástupcu z radu pozostalých a zástupcu z rodiny odsúdeného.
- (iii) **Vypočutie odsúdeného pred komisiou** – Parolová komisia usporiada stretnutie, na ktorom môže odsúdený predstaviť svoj prípad, odpovedať na otázky a prezentovať plán na svoju budúcnosť.
- (iv) **Rozhodnutie** – Parolová komisia sa následne stretne na zatvorenej schôdzi, kde sa diskutuje a hlasuje o žiadosti. Rozhodnutie o podmienčnom prepustení prijme komisia väčšinovým hlasovaním s tým, že každý člen komisie má jedno hlasovacie právo. V prípade nerovnosti hlasov rozhodne predseda komisie. Parolová komisia môže odsúdenému uložiť primerané obmedzenia a príkazy.

Po prijatí rozhodnutia o podmienčnom prepustení odsúdeného bude mať Parolová komisia za úlohu:

- **Monitorovanie a hodnotenie podmienčne prepusteného**, najmä hodnotenie jeho reintegrácie do spoločnosti.
- **Opätovné rozhodnutie o podmienčnom prepustení**, v prípade, ak sa podmienčne prepustený neosvedčil a nie je pripravený na reintegráciu do spoločnosti. Podmienčne prepustený naďalej zostáva pod dohľadom probačného úradníka, ktorý ak zistí indicie, že jeho správanie nie je v súlade s podmienkami podmienčného prepustenia, môže Parolová komisia rozhodnúť o jeho vrátení do výkonu trestu odňatia slobody.

²⁶ Samotná minimálna dĺžka výkonu trestu neznamená, že odsúdený má väčšiu šancu na podmienčné prepustenie. Právny nárok na podmienčné prepustenie odsúdený nemá. Minimálna dĺžka výkonu trestu odňatia slobody na doživotie je stanovená na 15 rokov taktiež v Nemecku (§ 57a Strafgesetzbuch – nemecký trestný zákonník), alebo Rakúsku (§ 46 Strafgesetzbuch – rakúsky trestný zákonník).

Vyššie uvedený koncept systému Parolových komisií premietnutý na realitu Slovenskej republiky by mal reflektovať potreby slovenskej spoločnosti a zároveň čerpať z osvedčených postupov zahraničných modelov. Okrem toho, by mal reflektovať aj sociálne a spoločenské aspekty. Nový koncept podmieneného prepustenia musí byť spravodlivý, transparentný a zameraný na resocializáciu odsúdeného s dôrazom na bezpečnosť verejnosti.

Skúsenosť s týmto konceptom má aj Česká republika v rámci národného projektu s názvom „Křehká šance II.“ – „KA 01 – Komise pro podmíněné propuštění“, ktorý realizovala Probačná a mediačná služba Českej republiky v 18 regiónoch ČR. Tento však neprebral koncepciu v plnej miere, posudzoval len komplexné a objektívne splnenie materiálnych podmienok pre podmienené prepustenie a to na účely odporúčania pre rozhodnutie súdu. Ak komisia rozhodla o odporúčaní k podmienenému prepusteniu, tak navrhla „plán bezpečného prepustenia“. Tento plán zahŕňal opatrenia, ktoré ma podmienené prepustenie dodržiavať, pri zohľadnení potrieb obete (príp. pozostalých) a zvýšiť bezpečnosť verejnosti.²⁷

3. Prieskum u odsúdených so zameraním na koncepciu tzv. Parolových komisií

Prieskum bol realizovaný formou dotazníka („Dotazníka“), ktorý bol distribuovaný do Ústavu na výkon trestu odňatia slobody a Ústavu na výkon väzby Leopoldov, kde trest odňatia slobody na doživotie vykonáva 37 odsúdených, taktiež do Ústavu na výkon trestu odňatia slobody a Ústavu na výkon väzby Ilava, kde sa nachádza 20 odsúdených a napokon do Ústavu na výkon väzby a Ústavu na výkon trestu odňatia slobody Banská Bystrica, kde sú 2 odsúdení. V Nemocnici pre obvinených a odsúdených a Ústave na výkon trestu odňatia slobody, Trenčín, kde sa nachádzajú 2 odsúdení tento prieskum realizovaný nebol, kontraindikáciou bol aktuálny zdravotný stav týchto odsúdených. Realizácia prieskumu prebehla v období od 15. apríla 2024 do 26. apríla 2024 na základe žiadosti zo dňa 11. apríla 2024, adresovanej Generálnemu riaditeľstvu Zboru väzenskej a justičnej stráže. Vo svetle vyššie uvedeného, bol Dotazník doručený 59 odsúdeným, z ktorých sa na jeho zodpovedaní zúčastnilo celkovo 35 odsúdených. Na účely výpočtov z Dotazníku sme čísla zaokrúhľovali na jedno desiatinné miesto a percentuálne podiely na celé čísla.

²⁷ Probačná a mediačná služba ČR. Křehká šance II. Závěrečná hodnotící správa. (dostupné online na: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/08/projekty_KSII_Zaverecna_evaluacni_zprava_200819.pdf) [cit. dňa: 26. júna 2024].

Dotazník je štruktúrovaný na všeobecnú časť, zameranú na osobu odsúdeného a následne na osobitnú časť zameranú na tzv. Parolové komisie. Na účely tohto príspevku sa však budeme venovať práve vyhodnoteniu osobitnej časti Dotazníku, ktorá sa týka návrhu *de lege ferenda*. Údaje zo všeobecnej časti Dotazníku budú použité iba vo vzťahu ku korelačným analýzám v rámci osobitnej časti.

V osobitnej časti Dotazníka, sme odsúdeným položili otázku a to, či považujú tzv. Parolové komisie za vhodné a spravodlivé, pričom v úvode dotazníka bola krátka deskripcia pojmu tzv. Parolových komisií. Zo získaných údajov vyplynulo, že 8 odsúdených uviedlo, že áno, 11 odsúdených uviedlo, že nie, 15 odsúdených uviedlo, že nevedia a 1 sa nevyjadril. Tieto výstupy ukazujú, že názory na tzv. Parolové komisie sú pomerne rozdelené, pričom výrazná časť (46 %) odsúdených vyjadrila neistotu alebo nedostatočnú informovanosť na to, aby mohli posúdiť vhodnosť a spravodlivosť týchto komisií.

Následne sme sa odsúdených pýtali, či by mala mať ich rodina, príp. blízke osoby možnosť sa k ich podmienenému prepusteniu vyjadriť. Z odsúdených sa 14 vyjadrilo, že by takúto možnosť mali mať, 13 z nich, že nie, 7, že nevie a 1 odsúdený neodpovedal. Toto môže naznačovať, že niektorí odsúdení (40 %) môžu vidieť svoje rodiny, príp. blízkych ako dôležitý zdroj podpory, iní (37 %) možno preferujú, aby sa rozhodnutia o ich budúcnosti riadili objektívnejšími meradlami správania a zásluh. Ak si tieto údaje porovnáme s návštevami odsúdených rodinou, blízkyimi príp. známymi, tak zistíme, že 52 % odsúdených, ktorí sa vyjadrili, že ich navštevuje rodina, blízki, príp. známi zároveň súhlasia s tým, aby rodina, príp. blízke osoby mali možnosť vyjadriť sa k ich podmienenému prepusteniu. Zároveň, 29 % odsúdených, ktorých navštevuje rodina, blízky, príp. známi s týmto nesúhlasia a 19 % odsúdených nevie.

Z tohto porovnania vyplýva, že viac ako polovica odsúdených cíti podporu od svojich blízkych a zrejme vníma ich názor ako dôležitý faktor v procese rozhodovania o ich prepustení.

Na otázku, či považujú informácie získané od ich rodiny, príp. blízkych osôb za relevantný zdroj, alebo je to diskriminačné sa 18 odsúdených vyjadrilo, že áno, je to relevantný zdroj, 14 odsúdených, že nevie a 3 odsúdení, že nie, pretože ich považujú za diskriminačné. Väčšina odsúdených (51 %), tak považuje informácie získane od rodinných príslušníkov za relevantný zdroj. Z tých, čo uviedli, že ich rodina by mala mať možnosť sa vyjadriť k ich podmienenému prepusteniu, 12 odsúdení zároveň uvádzajú, že tieto informácie sú relevantné pri posudzovaní podmieneného prepustenia, 1 odsúdený odpovedal, že tieto informácie sú diskriminačné a zároveň 1 odsúdený odpovedal, že nevie relevanciu informácií posúdiť.

Tieto údaje poskytujú hlbší pohľad do toho, ako odsúdení vnímajú úlohu svojich rodín v kontexte podmieneného prepustenia. Niektorí odsúdení veria, že ich rodiny majú dôležité informácie, ktoré môžu pomôcť v procese hodnotenia ich pripravenosti na prepustenie alebo môžu poskytnúť informácie o ich správaní alebo zmenách, ktorými si prešli.

Z tohto dôvodu je sa potrebné pozrieť aj na druhú stranu a to obeť, príp. pozostalých obeť. Odsúdených sme sa opýtali, či by tieto osoby mali mať možnosť vyjadriť sa k ich podmienenému prepusteniu. Z odpovedí vyplynulo, že 11 odsúdených s týmto súhlasí, 12 odsúdených nesúhlasí a 12 odsúdených nevie. Tieto názory odsúdených naznačujú, že nemajú jasno v tom, či má mať obeť právo sa vyjadriť k ich podmienenému prepusteniu.

Na túto otázku nadväzoval názor odsúdených na informácie od obeť, príp. pozostalých obeť za účelom posúdenia podmieneného prepustenia, kde 6 odsúdených vyjadrili názor, že tento zdroj je relevantný, 14 odsúdených, že nie je a napokon 15 odsúdených to nevie posúdiť. Väčšina odsúdených (54 %) buď považuje tieto informácie za diskriminačné, alebo to nevie posúdiť, čo naznačuje, že odsúdení majú obavy z toho, že osobné emócie a zaujatosť obeť by mohli negatívne ovplyvniť ich šancu na spravodlivé a objektívne hodnotenie, alebo nedostatočné pochopenie toho, ako by takéto informácie mohli byť interpretované, resp. použité v právnom kontexte.

Z týchto výsledkov vyplýva, že je dôležité nájsť rovnováhu medzi zabezpečením, že hlas obeť je počutý, a zároveň zabezpečiť, že rozhodnutia o prepustení sú spravodlivé a nezaujaté.

Pochopiteľne, sme sa odsúdených opýtali aj, kto by mal byť súčasťou tzv. Parolových komisií. Odpovedať na túto otázku sa rozhodlo 12 odsúdených (34 %), pričom z odpovedí vyplýva pestré spektrum názorov. Najčastejšie (41 %) sa však vyskytli pedagógovia z výkonu trestu odňatia slobody a personál/vedenie väznice. Odsúdení taktiež uvádzajú napríklad odborníkov na právo, odbornú verejnosť, psychológov/psychiatrov, rodinu a poškodených, príp. pozostalých.

Taktiež, sme sa formou otvorenej otázky odsúdených pýtali, čo by sa ich tzv. Parolová komisia mala pýtať, resp. čo by jej chceli povedať. Na tomto mieste sa vyjadrilo 8 odsúdených (23 %) a uvádzajú, že tzv. Parolová komisia by sa mala pýtať na to, ako prežili roky vo výkone trestu, ako chcú žiť na slobode (zaradiť sa do spoločnosti), na ich psychický stav, príčiny spáchania trestného činu/činov a napokon aj na osobnosť odsúdeného. Jeden odsúdený sa vyjadril, že by chcel požiadať o odpustenie obeť trestného činu.

Z týchto odpovedí odsúdených vieme prísť k záveru, že tzv. Parolová komisia by mala byť zložená z pestrej palety členov, odsúdení považujú za dôležité, aby komisia zahŕňala široký rozsah hľadísk, vrátane tých, ktoré môžu

zastupovať spoločenské a osobné dôsledky ich činov. Taktiež, že odsúdení majú záujem o spravodlivý a komplexný proces hodnotenia, ktorý by zohľadňoval nielen minulosť, ale aj ich súčasnú situáciu a budúce zámery.

V neposlednom rade sme odsúdeným položili otázku, či by inštitút tzv. Parolových komisií mohol byť jednoduchšou cestou k podmienenému prepusteniu. Z vyhodnotenia vyplýva, že 13 odsúdených s týmto súhlasí, 6 odsúdených nesúhlasí, 14 odsúdených nevie a 2 odsúdení sa nevyjadrili. Podpora časti odsúdených (37%), ktorá si myslí, že im tzv. Parolové komisie pomôžu, môže naznačovať, že tieto osoby vnímajú tzv. Parolové komisie ako potenciálne viac spravodlivé, transparentné alebo efektívne v porovnaní s existujúcimi mechanizmami. Napokon nesúhlas druhej časti odsúdených (17 %), môže vyplynúť z obáv, že takéto komisie by mohli byť predpojaté, neefektívne alebo že by mohli komplikovať proces namiesto toho, aby ho zjednodušovali. Zostatok odsúdených (46 %) môže mať nedostatočné informácie o tom, ako by takéto komisie fungovali alebo aké by boli ich právomoci a postupy.

Zavedenie tzv. Parolových komisií na Slovensku by uvítalo 16 odsúdených, 11 odsúdených sa nevyjadrilo, 6 odsúdených nevie a 2 odsúdení sa vyjadrili proti. Návrh na zavedenie tzv. Parolových komisií podporilo 46 % odsúdených a nesúhlas 6 % odsúdených. Ostatní odsúdení sa nevyjadrili, alebo nevedia (48 %), čo môže indikovať pochybnosti týkajúce sa spravodlivosti a efektívnosti takéhoto systému, alebo nedostatočnú znalosť o takomto systéme. Ak tieto údaje porovnáme s údajmi o pripravenosti na slobodu odsúdených, tak zistíme, že existuje značná zhoda (75 %) medzi odsúdenými, ktorí by uvítali zavedenie tzv. Parolových komisií, a zároveň sa cítia byť pripravení na slobodu. Existuje aj menšia časť (25 %) odsúdených, ktorá sa necíti byť pripravených na slobodu, no zavedenie tzv. Parolových komisií víta.

Toto zistenie indikuje, že existuje možnosť, že odsúdení, ktorí sú otvorení zavedeniu tzv. Parolovej komisie, majú tendenciu cítiť sa sebavedomejšie o svojich šanciach na úspešnú reintegráciu do spoločnosti. Môže to taktiež signalizovať, že tieto osoby vnímajú zavedenie týchto komisií ako príležitosť na zlepšenie transparentnosti a spravodlivosti v procese podmieneného prepustenia, čo môže v konečnom dôsledku podporiť ich vlastné vnímanie pripravenosti a dôveru v systém, alebo slúžiť ako prostriedok na získanie dodatočných zdrojov a podpory pre svoju prípravu na slobodu.

Na záver, sme odsúdeným dali priestor na zanechanie návrhu/odkazu/poznámky. Túto možnosť využili 5 odsúdení (14 %) a uvádzajú, že resocializácia odsúdených a podpora zo strany rodiny je dôležitá, že zákony sú „zlé“ (príp. že sú vo výkone trestu nezákonne) a že ich pokusy o podmienené prepustenie neboli úspešné z dôvodu neodporúčaniu ústavu na výkon trestu odňatia slobody.

Analýza názorov odsúdených na potenciálne zavedenie tzv. Parolových komisií odhaľuje rozdielne postoje, kde niektorí vidia v týchto komisiách príležitosť na spravodlivejšie posúdenie ich prípadov, zatiaľ čo iní sú skeptickí, alebo majú nedostatok informácií o tom, ako by takýto systém fungoval (aj napriek tomu, že sme ho v stručnosti priblížili v záhlaví Dotazníka). Samozrejme, názor odsúdených nemožno vnímať ako jediný relevantný zdroj na kreovanie *de lege ferenda* odporúčaní, podľa nášho názoru však ide o dôležitý aspekt poznania na určité prvky konštruktu tzv. Parolových komisií (napr. zloženie komisie či rozsah a obsah otázok) a nakoniec je aj dôležitým prvkom poznania vo vzťahu k samotným adresátom potenciálnej právnej úpravy – odsúdeným s možnosťou požiadať o podmienené prepustenie.

Záver

Tento príspevok poukazuje na významné aspekty doživotného trestu odňatia slobody a podmieneného prepustenia a zdôrazňuje potrebu ďalšieho výskumu a diskusie o tejto závažnej problematike. Zdôrazňujeme, aby sa budúce reformy zameriavali na zlepšenie podmienok a procesov spojených s týmito trestami, s cieľom dosiahnuť spravodlivejšiu a humánnejšiu justičnú prax na Slovensku. Okrem iného, by tento príspevok mal slúžiť ako základ pre ďalšie diskusie medzi odbornou a laickou verejnosťou, s cieľom zabezpečiť, že právne rámce na Slovensku efektívne reflektujú spravodlivosť a ľudské práva.

Významom tohto príspevku bolo nie len priniesť do obzoru laickej, ako aj odbornej verejnosti základný právny rámec, ale aj poukázať na alternatívnu právnu cestu, ktorou sa môže Slovenská republika v budúcnosti vydať a taktiež reflektovať názor odsúdených na takúto alternatívnu právnu cestu.

LITERATÚRA

1. ČENTĚŠ, J., KURILOVSKÁ, L., ŠIMOŤEK, I., BURDA, E. a kol. Trestný poriadok II. Komentár. Bratislava: C. H. Beck. 2021. ISBN: 978-80-89603-88-6.
2. Dôvodová správa k zákonu č. 214/2019 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony. (dostupné online na: <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?-DocID=465795>) [cit. dňa: 26. júna 2024].
3. Ministerstvo spravodlivosti Spojených štátov amerických. Parolová komisia Spojených štátov amerických. FAQ. (dostupné online na: <https://www.justice.gov/uspc/frequently-asked-questions#general>) [cit. dňa: 27. júna 2024].
4. Probačná a mediačná služba ČR. Krehká šanca II. Záverečná hodnotiacia správa. (dostupné

online na: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/08/projekty_KSII_Zaverecna_evaluacni_zprava_200819.pdf) [cit. dňa: 26. júna 2024].

5. Vláda Veľkej Británie. Parolové komisie. O Parolových komisiách.(dostupné online na: <https://www.gov.uk/government/organisations/parole-board/about#who-we-are> a https://youtu.be/n8X4gmEYy0I?si=FKTGD_-SAncag2RT) [cit. dňa: 27. júna 2024].

Kontaktné údaje autorov

JUDr. Jakub Lorko, PhD.

Mgr. Richard Holec

Katedra trestného práva a kriminológie

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

jakub.lorko@flaw.uniba.sk

holec15@uniba.sk

APLIKAČNÉ PROBLÉMY S INŠTITÚTOM PODOZRIVÉHO V TRESTNOM KONANÍ

APPLICATION PROBLEMS WITH THE INSTITUTE OF THE SUSPECTS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

JUDr. Rastislav Remeta, PhD.

Krajská prokuratúra Bratislava
Katedra trestného práva, kriminalistiky a kriminológie,
Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Abstrakt: Definovanie pojmu podozrivej osoby alebo podozrivého v Trestnom poriadku, na základe jeho novely vykonanej zákonom č. 40/2024, ktorá nadobudla účinnosť 15. marca 2024, prinieslo rozšírenie obsahu doterajšieho pojmu podozrivej osoby, s cieľom posilniť jej procesné práva podľa ustanovení Trestného poriadku alebo podľa noriem európskeho trestného práva procesného v spojení s Chartou základných práv Európskej únie. Podozrivý však nebude disponovať právami a nebude mať povinnosti, ktoré sú výslovné alebo implicitne formálne viazané na status obvineného. Definícia pojmu podozrivého alebo podozrivej osoby doposiaľ želanú zmenu nepriniesla a aktuálne spôsobuje v aplikačnej praxi skôr výkladové a aplikačné problémy a s tým spojené rozdielne procesné postupy a rozhodnutia orgánov činných v trestnom konaní a súdov, na ktoré v príspevku poukážeme.

Kľúčové slová: Trestné konanie, predsúdne konanie, podozrivý, práva podozrivého, povinná obhajoba.

Abstract: The definition of the concept of suspect or suspect in the Code of Criminal Procedure, based on its amendment by Law No 40/2024, which entered into force on 15 March 2024, has expanded the content of the existing concept of suspect in order to strengthen his procedural rights under the provisions of the Code of Criminal Procedure or under the standards of European criminal procedural law, in conjunction with the Charter of Fundamental Rights of the European Union. However, the suspect will not have rights and obligations that are explicitly or implicitly formally linked to the status of the accused. The definition of the concept of a suspect or a suspect has not brought the desired change so far and currently causes rather interpretative and application problems in the application practice and the related different procedural procedures of the decision of law enforcement authorities and courts, which will be pointed out in the paper.

Key words: Criminal proceedings, pre-trial proceedings, suspects, suspect's rights, compulsory defence.

Úvod

V Trestnom poriadku Slovenskej republiky došlo v roku 2024 k zmenám viacerých ustanovení, aj z dôvodu rozšírenia a posilnenia záruk zákonnosti trestného konania pri napĺňaní jeho účelu. Legislatívna zmena sa dotkla aj

inštitútu podozrivého alebo podozrivej osoby ako subjektu trestného konania s cieľom zaistenia obhajobných práv podozrivých osôb v prípravnom konaní minimálne v rozsahu upravenom v európskom práve.

Zabezpečenie práva na spravodlivý proces podľa čl. 6 odsek 1 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej len „Dohovor“) ako súčasť základného práva na súdnu a inú právnu ochranu podľa čl. 46 odsek 1 Ústavy Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. (ďalej len „Ústava SR“) je doplnené v čl. 47 Ústavy SR. Ide o právo odoprieť výpoveď, ak by si ňou osoba spôsobila nebezpečenstvo trestného stíhania sebe alebo blízkej osobe, tiež právo na rovnosť účastníkov v konaní alebo právo na tlmočníka, ak vyhlási, že neovláda jazyk, v ktorom sa vedie konanie. V súvislosti v postavením a právami podozrivého je však nutné poukázať na čl. 47 odsek 2 Ústavy SR, podľa ktorého má každý právo na právnu pomoc v konaní pred súdmi, inými štátnymi orgánmi alebo orgánmi verejnej správy od začiatku konania, za podmienok stanovených zákonom.

Hlavným účelom čl. 47 odsek 2 Ústavy SR je zabezpečenie toho, aby právo na súdnu a inú právnu ochranu nebolo len slovami Európskeho súdu pre ľudské práva „teoretické a iluzórne“, ale bolo aj „praktické a účinné“.¹ Právo na obhajobu do okamihu nadobudnutia právneho postavenia obvineného sa nezaručuje podľa čl. 50 odsek 3 Ústavy SR, ale je implikované v ochrane podľa čl. 47 odsek 2 Ústavy SR.²

Definovanie pojmu podozrivej osoby alebo podozrivého v Trestnom poriadku, na základe jeho novely vykonanej zákonom č. 40/2024, ktorá nadobudla účinnosť 15. marca 2024, prinieslo rozšírenie obsahu doterajšieho pojmu podozrivej osoby, v snahe posilniť jej procesné práva podľa ustanovení Trestného poriadku alebo podľa noriem európskeho trestného práva procesného v spojení s Chartou základných práv Európskej únie. Podozrivý, ale nebude disponovať tými právami a nebude mať tie povinnosti, ktoré sú výslovné alebo implicitne viazané formálne na status obvineného.

Dôvodová správa k zákonu č. 40/2024 odkazovala aj na Uznesenie Rady Európskej únie o pláne na posilnenie procesných práv podozrivých alebo obvinených osôb v trestnom konaní z 30. novembra 2009 (Ú. v. EÚ C 295, 4.12.2009) a nadväzujúce smernice Európskej únie, upravujúce procesné práva obvinených aj podozrivých osôb. Podľa príslušnej smernice Európskej únie by malo byť zároveň podozrivým osobám automaticky priznané právo na obhajobu. Návrh zákona preto obsahoval konkrétne riešenia niektorých

¹ Orosz, L., Svák, J. a kol.: Ústava Slovenskej republiky. Komentár. Zväzok I. Bratislava: Wolters Kluwer SR, s.r.o., 2021, s. 629.

² Nález Ústavného súdu SR z 28. apríla 1999, sp. zn. II. ÚS 34/99.

výhrad Európskej komisie vo vzťahu k spôsobu implementácie, resp. nedostatočnej implementácie príslušného sekundárneho práve Európskej únie do právneho poriadku Slovenskej republiky.³

Formulácia ustanovení smerníc Európskeho parlamentu a Rady o úprave niektorých procesných práv v trestnom konaní (Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2010/64/EÚ z 20. októbra 2010 o práve na tlmočenie a preklad v trestnom konaní, smernica Európskeho parlamentu a Rady 2012/13/EÚ z 22. mája 2012 o práve na informácie v trestnom konaní; smernica Európskeho parlamentu a Rady 2013/48/EÚ z 22. októbra 2013 o práve na prístup k obhajcovi v trestnom konaní a v konaní o európskom zatykači a o práve na informovanie tretej osoby po pozbavení osobnej slobody a na komunikáciu s tretími osobami a s konzulárnymi úradmi po pozbavení osobnej slobody, smernica Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/343 z 9. marca 2016 o posilnení určitých aspektov prezumpcie nevinoty a práva byť prítomný na konaní pred súdom v trestnom konaní), je jednoznačná v tom, že v práve Európskej únie sa rovnaké práva priznávajú podozrivým, ako aj obvineným osobám. Transpozície uvedených smerníc do Trestného poriadku však boli zrealizované neúplne, pretože explicitne práva, ktoré tieto smernice priznávajú aj podozrivým osobám, sú v slovenskom Trestnom poriadku formálne priznané len obvineným osobám. Nastáva ale priamy účinok smerníc v rozsahu, v akom nebola transpozícia uskutočnená. Z judikatúry Súdneho dvora Európskej únie (vo veci C 41/74, Van Duyn proti Home Office zo 4. decembra 1974, ale aj rozhodnutie Súdneho dvora EÚ vo veci C 152/84, Marshall proti Southampton and South-West Hampshire Area Health Authority, vo veci C 8/81, Becker, vo veci C 148/78, Pubblico Ministero proti Tullio Ratti) možno ustáliť štyri podmienky (jasný, presný a dostatočne určitý záväzok obsiahnutý v smernici, nepodmienený záväzok, uplynutie lehoty na transpozíciu smernice do vnútroštátneho poriadku a nejde o záväzok, ktorý priamo ukladá povinnosť jednotlivcovi, naopak, priznáva mu nejaké právo), ktoré musia byť splnené pre to, aby bolo možné doktrínu priameho účinku smerníc aplikovať.⁴

Do popredia sa tak dostáva uplatňovanie tzv. eurokonformného výkladu. Pri nariadeniach, smerniciach, rozhodnutiach, odporúčaní, stanoviskách alebo aktoch vydaných Komisiou, možno hovoriť aj ako o tzv. sekundárnom práve Európskej únie alebo komunitárneho práva. Právne účinky práva Európskej únie v právnom poriadku Slovenskej republiky vyplývajú po tzv. eu-

³ Dôvodová správa k zákonu č. 40/2024 Z.z. Dostupné z <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=536583>. [online]. [cit. 2024-06-24].

⁴ Laciak, O.: Právo na obhajobu a jeho podoby v trestnom konaní. Bratislava: Wolters Kluwer, s.r.o., 2019. s. 15-16.

ronovele vykonanej ústavným zákonom č. 90/2001 Z.z. predovšetkým z čl. 7 odsek 2 Ústavy SR, podľa ktorého môže Slovenská republika medzinárodnou zmluvou, ktorá bola ratifikovaná a vyhlásená spôsobom ustanoveným zákonom, alebo na základe takej zmluvy preniesť výkon časti svojich práv na Európske spoločenstvo a Európsku úniu. Právne záväzné akty Európskych spoločenstiev a Európskej únie majú prednosť pred zákonmi Slovenskej republiky. Prevzatie právne záväzných aktov, ktoré vyžadujú implementáciu, sa vykoná zákonom alebo nariadením vlády podľa čl. 120 odsek 2 Ústavy SR.

Definícia pojmu podozrivého alebo podozrivej osoby želanú zmenu nepriinesla a aktuálne spôsobuje v aplikačnej praxi výkladové a aplikačné problémy a s tým spojené rozdielne procesné postupy a rozhodnutia orgánov činných v trestnom konaní a súdov.

1. Pojem a postavenie podozrivého alebo podozrivej osoby v trestnom konaní

Pre zabezpečenie zákonnosti trestného konania v rámci naplňania jeho účelu je nevyhnutné zabezpečiť a dodržiavať aj procesné práva subjektov trestného konania, ktorými sa v zmysle § 10 odsek 10 Trestného poriadku rozumie každý, kto má a vykonáva vplyv na priebeh konania a komu tento zákon na uskutočnenie tohto vplyvu priznáva určité procesné práva alebo ukladá povinnosti. V rámci subjektov trestného konania ide o štátne orgány, fyzické osoby a právnické osoby.⁵ V predsúdnom konaní je subjektom trestného konania aj osoba, proti ktorej sa vedie trestné stíhanie, teda podozrivý. Snahy definovať explicitne status podozrivej osoby ako subjektu trestného konania sa reálnejšie objavili v roku 2014 a pokračovali v rokoch 2022 a 2024. Zákonná definícia procesného postavenia podozrivého má význam nielen z dôvodu, že prostredníctvom tohto pojmu je definovaný obvinený, ktorým sa podľa § 10 odsek 11 Trestného poriadku, ak z povahy veci nevyplýva niečo iné, rozumie aj obžalovaný a odsúdený, ale aj pre možné odformalizovanie predsúdneho konania, odstránenie prepočúvania osôb, procesnú použiteľnosť dôkazov, čo v konečnom dôsledku môže zrýchliť vyšetrovanie.

V roku 2014 sa uvažovalo definovať pojem podozrivého v § 10 odsek 11 a 13 Trestného poriadku, aj na podklade definície obvineného, vychádzajúc z kriminalistiky a trestného práva tak, že „podozrivým sa rozumela osoba, u ktorej vzhľadom na čas, miesto, spôsob a okolnosti vykonania činu alebo

⁵ Čentéš, J. a kol.: Trestné právo procesné. Všeobecná a osobitná časť. Šamorín. Heuréka, 2012. s. 83.

na zanechané stopy alebo na iné okolnosti sa bolo možné domnievať, že je páchatelom, spolupáchatelom alebo účastníkom na trestnom čine“, „kto je podozrivý zo spáchania trestného činu, možno ho považovať za obvineného a použiť proti nemu prostriedky určené týmto zákonom proti obvinenému až vtedy, ak bolo proti nemu vznesené obvinenie“.

V rámci neschválenej novely Trestného poriadku v roku 2022 sa predpokladalo zavedenie procesného postavenia podozrivého s poučením a rozsahom práv ako pri výsluchu obvineného, čím sa sledovala použiteľnosť jeho výpovede aj po vznesení obvinenia, v rámci odformalizovania prípravného konania, odstránenia prepočúvania osôb, ako aj zrýchlenia a skončenia vyšetrovania. Navrhovalo sa, aby trestné stíhanie začínalo vydaním opatrenia, bez vydania uznesenia, s konkretizovaním skutku a možnosťou uvedenia totožnosti podozrivého. Vychádzalo sa so zrušenia delenia prípravného konania na jednotlivé fázy (postup pred začatím trestného stíhania a po jeho začatí), ako aj zrušenia formálneho začatia trestného stíhania a uznesenia o začatí trestného stíhania vo veci s konštitutívnymi účinkami a jeho nahradenie jednoduchým opatrením. Navrhovalo sa preto zrýchlené vyšetrovanie podľa § 204 Trestného poriadku, ktoré sa malo rozšíriť aj na zločiny a výpoveď podozrivého by sa použila aj v ďalšom konaní. Zrýchlené vyšetrovanie malo byť skončené do dvoch mesiacov a po skončení zrýchleného vyšetrovania by policajt predložil prokurátorovi návrh na podanie návrhu na potrestanie, ktorý mal obsahovať rovnaké náležitosti ako obžaloba s výnimkou odôvodnenia. Podanie návrhu na potrestanie na súd malo mať rovnaké účinky ako vznesenie obvinenia. Rovnako mohol prokurátor po skončení zrýchleného vyšetrovania uzatvoriť s podozrivým aj dohodu o vine a treste, pričom podanie návrhu na schválenie dohody o vine a treste na súd, by malo rovnaké právne účinky ako vznesenie obvinenia.

Trestný poriadok, na základe jeho novely, vykonanej zákonom č. 40/2024, s účinnosťou od 15. marca 2024 v súvislosti s podozrivou osobou upravil aj zásadu práva na obhajobu v § 2 odsek 9 Trestného poriadku, podľa ktorej má podozrivý právo na obhajobu v rozsahu, ktorý ustanovuje zákon, medzinárodná zmluva alebo priamo uplatniteľný právne záväzný akt Európskej únie. Bola zakotvená definícia podozrivej osoby alebo podozrivého v § 10 odsek 25 Trestného poriadku, podľa ktorého je podozrivou osobou alebo podozrivým osoba, ktorá nie je obvineným, je však pristihnutá pri trestnom čine, zadržaná pri páchaní trestného činu alebo bezprostredne po ňom alebo zastihnutá na úteku alebo je podľa trestného oznámenia, iného podnetu alebo zistených skutočností podozrivá z trestného činu. Podozrivým je aj spolupracujúci podozrivý podľa § 10 odsek 23 Trestného poriadku.

Práva a povinnosti podozrivého boli upravené v § 33b Trestného poriad-

ku. Podozrivý má práva a povinnosti obvineného (§ 34), ako aj právo na obhajobu v plnom rozsahu podľa tohto zákona, ak tento zákon neustanovuje inak alebo ak z povahy veci nevyplýva niečo iné; tým nie sú dotknuté procesné práva, ktoré podozrivému priznáva medzinárodná zmluva alebo priamo uplatniteľný právne záväzný akt Európskej únie. Podozrivý má najmä právo na primerané vysvetlenie okolností zakladajúcich podozrenie voči nemu; opis týchto okolností sa uvedie najneskôr v zápisnici o jeho výsluchu s uvedením právnej kvalifikácie skutku, z ktorého je podozrivý. Podozrivý má tiež právo na poskytnutie odpisu zápisnice o jeho výsluchu.⁶ Práva a povinnosti podľa tohto zákona na podozrivého vzťahujú od jeho prvého výsluchu alebo od iného úkonu orgánov činných v trestnom konaní voči nemu alebo v súvislosti s ním alebo v súvislosti s podozreniami, ktoré sa ho týkajú (§ 33b odsek 2 Trestného poriadku). Podľa § 33b odsek 3 Trestného poriadku v prípade pochybností o rozsahu práv a povinností rozhodne na návrh policajta prokurátor uznesením, voči ktorému je prípustná sťažnosť.

Úplne novým spôsobom bolo upravené, že o sťažnosti proti uzneseniu, ktorým prokurátor rozhodol o rozsahu práv podozrivého podľa § 33b odsek 2 Trestného poriadku, bude podľa § 191 písmeno e) Trestného poriadku rozhodovať sudca pre prípravné konanie súdu, ktorý je príslušný na konanie v prvom stupni, a to spravidla do piatich pracovných dní od predloženia veci súdu.

V § 47 odsek 1 Trestného poriadku bolo upravené, že oprávnenie poškodeného nemôže vykonávať ten, kto je v trestnom konaní stíhaný ako spoluobvinený. To neplatí pre osobu, ktorá má v trestnom konaní postavenie podozrivého (§ 33b), ibaže policajt uznesením rozhodne o tom, že podozrivý oprávnenie poškodeného uplatňovať nemôže. Voči tomuto uzneseniu môže podozrivý podať sťažnosť, ktorá má odkladný účinok.

Pri uplatňovaní práv podozrivého v predsúdnom konaní nemožno opomíňať postup pred začatím trestného stíhania podľa § 196 odsek 2 Trestného poriadku, podľa ktorého prokurátor alebo policajt môže vypočuť osobu, ktorú na základe trestného oznámenia alebo iného podnetu je potrebné vypočuť k okolnostiam nasvedčujúcim, že mala spáchať trestný čin.

Trestný poriadok práva a povinnosti podozrivého alebo podozrivej osoby zakotvuje aj v ďalších svojich ustanoveniach. Napríklad právo podozrivej osoby na prekladateľa a tlmočníka podľa § 2 odsek 20 Trestného poriadku. V § 85 Trestného poriadku upravuje zadržanie a obmedzenie osobnej slobody podozrivej osoby. Podozrivá osoba je uvedená aj v súvislosti s dôvodmi domovej a osobnej prehliadky, prehliadky iných priestorov a pozemkov, vstupu do obydlija, iných priestorov a na pozemky podľa § 99 Trestného poriad-

⁶ Trestný poriadok, § 33b odsek 1.

ku. Rovnako sa na podozrivú osobu vzťahujú aj ustanovenia o prehliadke tela a iné obdobné úkony podľa § 155 Trestného poriadku alebo o vyšetrovacom pokuse podľa § 157 Trestného poriadku.

Podľa dôvodovej správy k zákonu č. 40/2024, návrh zákona reagoval aj na potrebu prijatia legislatívnych opatrení v súvislosti s konaniami o porušení povinností vyplývajúcich z práva Európskej únie, ktoré Európska komisia vedie voči Slovenskej republike aj pre nesprávnu transpozíciu smernice Európskeho parlamentu a Rady 2013/48/EÚ z 22. októbra 2013 o práve na prístup k obhajcovi v trestnom konaní a v konaní o európskom zatykači a o práve na informovanie tretej osoby po pozbavení osobnej slobody a na komunikáciu s tretími osobami a s konzulárnymi úradmi po pozbavení osobnej slobody (INFR(2023)2008) a pre neúplnú transpozíciu smernice Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/800 z 11. mája 2016 o procesných zárukách pre deti, ktoré sú podozrivými alebo obvinenými osobami v trestnom konaní (INFR(2023)2108). Normy európskeho trestného práva procesného upravujú v trestnom konaní práva, vrátane práva na obhajobu, nielen obvinených, ale aj podozrivých osôb (napríklad Smernica Európskeho parlamentu a Rady č. 2013/48/EÚ z 22. októbra 2013 o práve na prístup k obhajcovi v trestnom konaní a v konaní o európskom zatykači a o práve na informovanie tretej osoby po pozbavení osobnej slobody a na komunikáciu s tretími osobami a s konzulárnymi úradmi po pozbavení osobnej slobody; podľa bodu 21 recitálu tejto smernice „ak sa v priebehu takéhoto výsluchu osoba, ktorá nie je podozrivou ani obvinenou osobou, stane podozrivou alebo obvinenou osobou, výsluch by sa mal okamžite prerušiť. Vo výsluchu sa však môže pokračovať, ak bola dotknutá osoba informovaná o tom, že je podozrivou alebo obvinenou osobou a má možnosť v plnej miere vykonávať práva ustanovené v tejto smernici.“, t.j. právo na obhajobu.). Trestný poriadok by aj preto mal obsahovať ustanovenie, ktoré výslovne umožňuje podozrivým osobám vykonávať právo na obhajobu prinajmenšom v rozsahu upravenom v európskom práve a zároveň upraviť v Trestnom poriadku explicitne aj status podozrivej osoby ako subjektu trestného konania. Navrhovalo sa výslovne upraviť postavenie podozrivej osoby, respektíve podozrivého, ktoré pojmy Trestný poriadok používa rovnocenne. Rozšíril sa obsah aj rozsah doterajšieho pojmu podozrivá osoba (podozrivý) aj na prípady, ak ešte neobvinená osoba, ktorá je však podozrivým, má ako podozrivý priznané procesné práva podľa ustanovení Trestného poriadku alebo podľa noriem európskeho trestného práva procesného v spojení s Chartou základných práv Európskej únie.⁷

⁷ Dôvodová správa k zákonu č. 40/2024 Z.z. Dostupné z <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=536583>. [online]. [cit. 2024-06-24].

Aktuálne je možné spomenúť, že v rámci prokuratúry SR prvý námestník generálneho prokurátora SR vydal stanovisko z 13. mája 2024, sp. zn. IV/1 Spr 216/24/1000-13 k procesnému statusu podozrivého v trestnom konaní po nadobudnutí účinnosti zákona č. 40/2024 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony, ktorým boli jednotlivé zložky prokuratúry usmernené v niektorých aktuálnych otázkach, napríklad:

- „Z výkonu práva nazeráť do spisu a uplatňovať s tým spojené práva podľa § 69 odsek 1 Trestného poriadku nie je možné podozrivého (resp. jeho obhajcu) *en bloc* vylúčiť, pokiaľ si príprava obhajoby a zaručenie spravodlivého trestného konania (osobitne v prípade maloletého podozrivého) bude v dotknutom štádiu jeho predsúdnej fázy vyžadovať sprístupnenie dôkazov, ktoré majú orgány činné v trestnom konaní k dispozícii; uplatnenie práva podozrivého (resp. jeho obhajcu) nazrieť do spisu v predsúdnom trestnom konaní je možné obmedziť alebo odmietnuť len vtedy, ak by to znamenalo nebezpečenstvo ohrozenia pre prebiehajúce vyšetrovanie.“
- „Meritórne rozhodnutia vydané orgánmi činnými v trestnom konaní v jeho predsúdnej fáze, u ktorých Trestný poriadok v osobitných ustanoveniach taxatívny spôsobom definuje okruh subjektov s právom na ich oznámenie (resp. doručenie), medzi ktoré nepatrí podozrivý, sa podozrivému neoznamujú. To neplatí, ak ide o maloletého podozrivého a jeho zákonného zástupcu. Podozrivý okrem maloletého a jeho zákonného zástupcu nie je oprávnenou osobou na podanie sťažnosti proti takému rozhodnutiu orgánu činného v trestnom konaní.“
- „Inštitút tzv. povinnej obhajoby v predsúdnom trestnom konaní je pri uplatnení eurokonformného výkladu vzájomne prepojených ustanovení § 2 odsek 9, § 33b odsek 1, § 37 odsek 1 písmeno e) a § 37 odsek 2 Trestného poriadku dôvodné aplikovať výlučne na podozrivého, ktorý sa nachádza v osobitne zraniteľnom postavení, najmä v dôsledku jeho neplnoletosti, prípadne nepriaznivého duševného stavu.“
- „Podozrivý nemá právo na osobnú účasť ani právo na účasť jeho obhajcu na úkonoch vo vyšetrovaní a skrátenom vyšetrovaní smerujúcich k získaniu dôkazu v trestnom konaní a právo byť vopred vyzoomený o plánovanom vykonaní takých procesných úkonov. Tým nie je dotknuté právo podozrivého požiadať policajta, aby povolil takú účasť na úkonoch v predsúdnom trestnom konaní a zároveň fakultatívna možnosť policajta takú účasť podozrivému (resp. jeho obhajcovi) povoliť, a to najmä v súvislosti s účinným výkonom práva podozrivého na obhajobu už v štádiu trestného konania pred vznesením obvinenia, obzvlášť ak ide o maloletého podozrivého. Rovnako tým nie je dotknuté právo podozrivého na prítomnosť

obhajcu na jeho výsluchu, či na inom úkone trestného konania, vykonanie ktorého vyžaduje vzhľadom na jeho povahu prítomnosť samotného podozrivého.“

2. Podozrivý v rozhodnutiach súdov

Z vybraných rozhodnutí Najvyššieho súdu SR je zrejmé, že sa jeho senáty v rozhodnutiach zaoberali napríklad možnosťou vypočutia podozrivého ako svedka alebo či osobu zadržanú ako podozrivú zo spáchania trestného činu, ak podozrenie nebolo rozptýlené, možno v konaní vedenom pre dotknutý skutok (trestný čin) o jeho okolnostiach vypočuť ako svedka, ako aj právami a povinnosťami podozrivého z pohľadu povinnej obhajoby alebo či znemožnenie uplatnenia práva na obhajobu, ktoré zákon priznáva podozrivej osobe, je subsumovateľné pod porušenie práva na obhajobu ako dovolací dôvod podľa § 371 odsek 1 písmeno c) Trestného poriadku.

Rozporne sa senáty Najvyššieho súdu SR vyjadrili k tomu, či súčasná právna úprava umožňuje prečítať zápisnicu o výpovedi zadržaného podozrivého na hlavnom pojednávaní, teda vykonať ako dôkaz. Tiež k tomu, či takýto výsluch pred vznesením obvinenia, by mal len vstupnú informačnú povahu a jeho obsah by mal slúžiť len na odôvodnenie zadržania, začatie trestného stíhania a vznesenie obvinenia, prípadne odôvodnenie väzby.

Podľa uznesenia Najvyššieho súdu SR z 21. augusta 2012, sp. zn. 2 To 1/2012, osobu zadržanú ako podozrivú zo spáchania trestného činu, ak podozrenie nebolo rozptýlené, možno v konaní vedenom pre dotknutý skutok (trestný čin) o jeho okolnostiach vypočuť ako svedka až po vyhotovení záznamu o dočasnom odložení vznesenia obvinenia policajtom s predchádzajúcim súhlasom prokurátora podľa § 205 odsek 1, odsek 2 Trestného poriadku.

Znemožnenie uplatnenia práva na obhajobu, ktoré zákon priznáva podozrivej osobe, je subsumovateľné pod porušenie práva na obhajobu ako dovolací dôvod podľa § 371 odsek 1 písmeno c) Trestného poriadku len za predpokladu, že taký postup orgánov činných v trestnom konaní negatívne ovplyvnil vykonávanie procesných úkonov po začatí trestného stíhania a vznesení obvinenia.⁸

Najvyšší súd SR v uznesení zo 14. júla 2015, sp. zn. 4 Tdo 47/2014 okrem iného uviedol, že súčasná právna úprava neumožňuje prečítať zápisnicu o výpovedi zadržaného podozrivého na hlavnom pojednávaní, teda vykonať ho ako dôkaz, aj keď bol výsluch vykonaný zákonným spôsobom. Tento

⁸ Uznesenie Najvyššieho súdu SR z 12. augusta 2014, sp. zn. 2 Tdo 34/2014.

záver, ktorý je založený predovšetkým na výklade ustanovenia § 258 odsek 4 Trestného poriadku (pôvodne § 207 odsek 2 zákona č. 141/1961 Zb.) a contrario, bol ustálený aj rozhodovacou praxou najvyššieho súdu. Výsluch podozrivého, ktorý bol podľa § 85 Trestného poriadku zadržaný, teda nie je možné využiť pred súdom ako dôkaz. Takýto výsluch, vykonaný pred vznesením obvinenia, by mal len vstupnú informačnú povahu a jeho obsah by mal slúžiť len na odôvodnenie zadržania, začatie trestného stíhania a vznesenie obvinenia, prípadne odôvodnenie väzby.

Uvedený právny názor bol potvrdený Najvyšším súdom SR v uznesení z 28. marca 2018, sp. zn. 5Tdo/18/2018, keď uviedol, že hoci je pravdou, že zadržaný podozrivý, na rozdiel od svedka, nemá povinnosť vypovedať pravdu, keďže na jeho práva sa v zmysle § 85 odsek 5 Trestného poriadku primerane aplikujú ustanovenia o právach obvineného podľa § 34 Trestného poriadku a § 121 až § 124 Trestného poriadku, faktom je, že podozrivý – na rozdiel od obvineného, nemá právo na povinnú obhajobu podľa § 37 Trestného poriadku. Zápisnica o výsluchu zadržanej podozrivej osoby, ktorá bola učená v intenciách § 85 odsek 4 Trestného poriadku, po začatí trestného stíhania, predstavuje síce zákonný dôkaz, a teda môže a musí sa nachádzať vo vyšetrovacom spise, avšak jej použitie je na hlavnom pojednávaní vylúčené. Možno sa stotožniť s názorom, že takýto výsluch má len vstupnú informačnú povahu a odôvodňuje ďalší procesný postup orgánov činných v trestnom konaní a súdov v prípravnom konaní, predovšetkým vznesenie obvinenia, príp. vzatie obvineného do väzby (uznesenie Najvyššieho súdu sp. zn. 4 Tdo 47/2014). Súdny nebol oprávnený na čítanie zápisnice o výsluchu zadržanej podozrivej osoby podľa § 258 odsek 4 Trestného poriadku a už vôbec tak nemohli urobiť ako listinný dôkaz podľa § 269 Trestného poriadku.

Naopak diametrálne odlišný právny názor prezentoval Najvyšší súd SR v uznesení zo 16. marca 2022, sp. zn. 4Tdo/25/2021, keď uviedol, že obvinený namietal, že orgány činné v trestnom konaní a súdy brali pri rozhodovaní o jeho vine a treste do úvahy aj jeho výpoveď, ktorú predniesol ako podozrivý, ktorá bola odlišná od jeho neskoršej výpovede už ako obvineného zdôrazňujúc, že ide o výpoveď podľa jeho názoru, použiteľnú nanajvyš ako vstupná informácia predovšetkým pre účely vznesenia obvinenia či rozhodovania o väzbe, avšak v ďalšom konaní už nie je použiteľná, pretože nebola vykonaná kontradiktórnym spôsobom, navyše išlo o výpoveď v inom procesnom postavení (podozrivého, nie obvineného). K tomu najvyšší súd uviedol, že pod kontradiktórnosťou konania sa podľa rozhodovacej praxe ESLP rozumie právo a) mať poznatky o všetkých dôkazoch podaných na účel ovplyvnenia rozhodnutia súdu a mať k nim pripomienky (rozhodnutie ESLP vo veci Vermeulen proti Belgicku z 20. februára 1996, bod 33 odôvodnenia); b) právo mať

dost času na oboznámenie sa s dôkazmi predloženými súdu (rozhodnutie ESLP vo veci Krčmář a ďalší proti Českej republike z 3. marca 2000, bod 42 odôvodnenia); c) právo predkladať dôkazy (rozhodnutie ESLP vo veci Clinique des Acacias a iní proti Francúzsku z 13. októbra 2005, bod 37 odôvodnenia) – primerane rozhodnutie Ústavného súdu Slovenskej republiky (ďalej len „ústavný súd“) sp. zn. I. ÚS 374/2020.

Najvyšší súd v tejto veci ďalej uviedol, že vzhľadom na to, že obvinený bol vypočúvaný v pozícii podozrivého (ako jedna strana v konaní) orgánmi činnými v trestnom konaní (ako v podstate druhou stranou v trestnom konaní), teda obe neskoršie strany v súdnom trestnom konaní mali kompletne informácie o tomto dôkaze, dotknutá výpoveď bola vykonaná kontradiktórnym spôsobom. Pokiaľ dovolateľ poukázal na rozhodnutie najvyššieho súdu sp. zn. 4Tdo/47/2014, v ktorom sa uvádza, že súčasná právna úprava neumožňuje prečítať zápisnicu o výpovedi zadržaného podozrivého na hlavnom pojednávaní, teda vykonať ho ako dôkaz, aj keď bol výsluch vykonaný zákonným spôsobom, pričom tento záver je založený predovšetkým na výklade ustanovenia § 258 odsek 4 Trestného poriadku [pôvodne § 207 odsek 2 Trestného zákona (zákona č. 141/1961 Zb.)] a contrario a bol ustálený aj rozhodovacou praxou najvyššieho súdu s tým, že výsluch podozrivého, ktorý bol podľa § 85 Trestného poriadku zadržaný, nie je teda možné využiť pred súdom ako dôkaz a takýto výsluch, vykonaný pred vznesením obvinenia, by mal mať len vstupnú informačnú povahu a jeho obsah by mal slúžiť len na zdôvodnenie zadržania, začatie trestného stíhania a vznesenia obvinenia, prípadne na odôvodnenie väzby, s týmto záverom sa nie je možné stotožniť.

Ďalej uviedol, že podľa § 207 odsek 2, veta prvá, Trestného poriadku zákona č. 141/1961 Zb. v znení účinnom do 30. septembra 2002 zápisnica o predchádzajúcej výpovedi obžalovaného sa prečíta len vtedy, ak sa koná v neprítomnosti obžalovaného, keď obžalovaný odoprie vypovedať alebo keď sa objavia podstatné rozpory medzi jeho skoršou výpoveďou a jeho údajmi pri hlavnom pojednávaní a ak bol výsluch vykonaný po vznesení obvinenia spôsobom zodpovedajúcim ustanoveniam tohto zákona. Novelou uvedeného Trestného poriadku realizovanou zákonom č. 422/2002 Z. z. sa znenie citovaného ustanovenia zmenilo tak, že slová „po vznesení obvinenia“ boli vypustené. Staršie rozhodnutia najvyššieho súdu vychádzajúce zo znenia § 207 odsek 2 Trestného poriadku (zákona č. 141/1961 Zb.) v znení účinnom do 30. septembra 2002 tak, po jeho zmene stratili svoju použiteľnosť. Vzhľadom na to, že znenie § 258 odsek 4 v súčasnosti platného a účinného Trestného poriadku (zákona č. 301/2005 Z. z.) zodpovedá v časti pojednávajúcej o skoršej výpovedi obvineného zneniu § 207 odsek 2, veta druhá, Trestného poriadku (zákona č. 141/1961 Zb.) v znení účinnom od 1. októbra 2002 nie je možné

uzavrieť, že by súčasná platná právna úprava, vychádzajúc z výkladu týchto ustanovení, neumožňovala prečítať zápisnicu o výpovedi zadržaného podozrivého na hlavnom pojednávaní. V postavení podozrivého podľa § 85 odsek 4, odsek 5, odsek 6 Trestného poriadku nejde v porovnaní s postavením obvineného, podľa názoru najvyššieho súdu, o zásadne odlišné procesné postavenie, ako je tomu v porovnaní s postavením svedka, preto ani táto skutočnosť nebráni čítaniu zápisnice o výpovedi podozrivého na hlavnom pojednávaní podľa § 258 odsek 4 Trestného poriadku (zákona č. 301/2005 Z. z.). Na osobu podozrivého sa primerane použijú ustanovenia § 34, § 121 až 124 Trestného poriadku s tým, že podozrivá osoba má právo zvoliť si obhajcu. Na podozrivého sa v zásade vzťahujú tie isté ustanovenia ako na obvineného s výnimkou povinnej obhajoby, preto takáto výpoveď z tohto dôvodu nemôže byť jediným alebo rozhodujúcim dôkazom, na podklade ktorého by došlo k uznaniu viny obvineného, nič však nebráni tomu, aby zápisnica o takejto výpovedi bola na hlavnom pojednávaní podľa § 258 odsek 4 Trestného poriadku na účely odstraňovania rozporov prečítaná, či použitá ako podporný dôkaz teda súčasť reťaze usvedčujúcich dôkazov.

Najvyšší súd SR v tejto veci tiež uviedol, že o odlišnú situáciu ide v prípade, keď obvinený je predtým vypočutý v pozícii svedka, ktorá je úplne odlišná od pozície obvineného (už len tým, že svedok je povinný vypovedať pravdu, zatiaľ čo obvinený sa môže brániť v zásade akýmkoľvek spôsobom, teda môže aj klamať, svedok nemá právo na obhajobu a podobne). Vzhľadom na zásadne odlišné procesné postavenie svedka a podozrivej osoby a naopak obdobné postavenie podozrivej osoby a obvineného nie je možné, podľa názoru najvyššieho súdu (na rozdiel od záveru vyjadreného napríklad v rozhodnutí sp. zn. 5Tdo/18/2018), dospieť k záveru, že by pripustenie možnosti čítania zápisnice o výpovedi podozrivej osoby podľa § 258 odsek 4 Trestného poriadku malo viesť k záveru o možnosti čítanie skoršej zápisnice o výpovedi obvineného v pozícii svedka. Na vyššie uvedenom závere nič nemenia ani ustanovenia § 10 odsek 11 a odsek 12 Trestného poriadku, ktoré „len“ ozrejmujú vzťah medzi pojmami obvinený, obžalovaný a odsúdený, neriešia však otázku čítania zápisnice o výpovedi podozrivého na hlavnom pojednávaní, § 33 Trestného poriadku, keďže čítanie uvedenej zápisnice nie je prostriedkom určeným týmto zákonom proti obvinenému a ani § 119 odsek 3 Trestného poriadku, keďže obsahuje „len“ demonštratívny (teda nie úplný, konečný) výpočet dôkazných prostriedkov. Najvyšší súd nevidel dôvod na neumožnenie čítania zápisnice o výpovedi podozrivého ani v obave, že pripustením tejto možnosti sa vytvorí priestor na jej zneužívanie orgánmi činnými v trestnom konaní, ktoré sa cez tento inštitút budú snažiť obchádzať ustanovenia Trestného poriadku o povinnej obhajobe. Niet dôvodu pre takúto všeobecnú

nedôveru v zákonný postup orgánov činných v trestnom konaní. Napokon je vecou súdu, aby posúdil, či postup orgánov činných v trestnom konaní v prípravnom konaní bol zákonný a aby na nezákonné dôkazy vykonané aj spôsobom, že pri ich realizácii dotknuté orgány zákon obišli, neprihliadal. Nebol dôvod ani na nezaradenie zápisnice o výpovedi zadržaného do spisu, respektíve na jej vyňatie zo spisu, a to ani za situácie, že by išlo o dôkaz v ďalšom konaní už nepoužiteľný alebo dôkaz nezákonný.

Aktuálne možno poukázať aj na Uznesenie Najvyššieho súdu SR z 24. apríla 2024 sp. zn. 5Tostš/3/2024, v ktorom sa okrem iného vyjadril aj k právam a povinnostiam podozrivého podľa § 33b Trestného poriadku s tým, že z pohľadu povinnej obhajoby predstavujú výnimku nielen ustanovenia § 37 odsek 1 písmeno e) a § 336 Trestného poriadku, z ktorých vyplýva, že v konaní proti mladistvému musí mať obvinený obhajcu až po vznesení obvinenia, ale najmä ustanovenie § 85 odsek 6 Trestného poriadku, podľa ktorého sa vo vzťahu k zadržanému podozrivému (o to viac k podozrivému, ktorý zadržaný nie je) primerane použije iba ustanovenie o povinnej obhajobe podľa § 40 odsek 2 Trestného poriadku.

K neprijateľnosti vypočúvať zjavne podozrivú osobu v procesnom postavení svedka sa vyjadril v rozhodnutí z 15. marca 2022 aj Európsky súd pre ľudské práva vo veci Bjarki H. Diego proti Islandu (sťažnosť č. 30965/17).

Záver

Definícia pojmu podozrivého alebo podozrivej osoby v Trestnom poriadku, účinná od 15. marca 2024, nepriniesla doposiaľ želanú zmenu a aktuálne spôsobuje v aplikačnej praxi výkladové a aplikačné problémy a s tým spojené rozdielne procesné postupy a rozhodnutia orgánov činných v trestnom konaní a súdov. Najväčšie otázky sú k rozsahu práv podozrivého, ktoré môže v zmysle § 33b Trestného poriadku uplatňovať v predsúdnom konaní, nielen pred začatím trestného stíhania podľa § 196 odsek 2 Trestného poriadku, ako osoba, ktorú na základe trestného oznámenia alebo iného podnetu je potrebné vypočuť k okolnostiam nasvedčujúcim, že mala spáchať trestný čin, ale aj po začatí trestného stíhania podľa § 199 Trestného poriadku.

Napríklad podozrivý má podľa § 33b odsek 1, odsek 2 Trestného poriadku právo na primerané vysvetlenie okolností zakladajúcich podozrenie voči nemu s tým, že ich opis sa uvedie najneskôr v zápisnici o jeho výsluchu s uvedením právnej kvalifikácie skutku a má právo na poskytnutie odpisu tejto zápisnice, pričom jeho práva a povinnosti sa na neho vzťahujú od jeho prvého výsluchu alebo iného úkonu orgánu činného v trestnom konaní voči nemu,

v súvislosti s ním alebo podozreniami voči nemu. Informovanie podozrivého však musí byť vykonané spôsobom, aby zároveň nedošlo k ohrozeniu verejného záujmu pri napĺňaní účelu trestného konania. Uvedené bude zrejme vyžadovať individuálny prístup orgánov činných v trestnom konaní v každej jednotlivej trestnej veci s ohľadom na okolnosti veci, stupňa podozrenia a reálnej možnosti uplatnenia práva na obhajobu.

Podozrivý podľa Trestného poriadku nemá právo na povinnú obhajobu podľa § 37 odsek 1 Trestného poriadku, ktorá sa viaže len na osobu obvineného. Podľa nášho názoru by to nemalo platiť pri maloletom podozrivom a jeho zákonom zástupcovi vzhľadom k tomu, že povinná obhajoba pre nich vyplýva z právne záväzného aktu Európskej únie. Povinnú obhajobu v predsúdnom konaní je dôvodné aplikovať výlučne na podozrivého, ktorý sa nachádza v osobitne zraniteľnom postavení, najmä v dôsledku jeho neplnoletosti, prípadne nepriaznivého duševného stavu.

Podozrivému sa podľa Trestného poriadku neoznamujú termíny výsluchov, ani sa ich nemôže zúčastniť podľa § 213 Trestného poriadku, keďže uvedené práva prislúchajú len obvinenému a jeho obhajcovi. Zastávame názor, že tým nie je dotknuté ani právo podozrivého podľa osobitosti konkrétnej veci, žiadať policajta, aby povolil účasť na úkonoch v predsúdnom trestnom konaní a zároveň fakultatívna možnosť policajta účasť podozrivému alebo jeho obhajcovi povoliť, najmä v súvislosti s účinným výkonom práva podozrivého na obhajobu už v štádiu trestného konania pred vznesením obvinenia, obzvlášť v prípade maloletého podozrivého.

Podozrivý nemá podľa § 69 Trestného poriadku právo nazerať do spisu. Mohol by však spadať pod tzv. inú osobu, ktorá tak môže urobiť so súhlasom predsedu senátu a v prípravnom konaní so súhlasom orgánu činného v trestnom konaní, len ak je to potrebné na uplatnenie ich práv. Domnievame sa, že právo nazerať do spisu by malo byť umožnené výslovne aj podozrivému, najmä maloletému, osobitne v prípade, ak si to vyžaduje v konkrétnom prípade výkon jeho obhajoby.

S podozrivou osobou sa v zmysle Trestného poriadku nevykonáva kontradiktórne konanie, ani v prípade, že je trestné stíhanie vedené len tzv. vo veci. Ak by sa viedlo kontradiktórne konanie s podozrivou osobou a nie s obvineným, výsluchy svedkov by boli nepoužiteľné po vznesení obvinenia, pretože by chýbalo vyjadrenie svedka k osobe obvineného a bez úplného poučenia svedka by takýto dôkaz nebol použiteľným dôkazom v konaní pred súdom. Súd by mohol obžalobu prokurátora odmietnuť z dôvodu porušenia práva obvineného na obhajobu.

Ako nesystémové riešenie považujeme, že o sťažnosti proti uzneseniu, ktorým prokurátor rozhodol o rozsahu práv podozrivého podľa § 33b od-

sek 2 Trestného poriadku, bude podľa § 191 písmeno e) Trestného poriadku rozhodovať sudca pre prípravné konanie súdu, ktorý je príslušný na konanie v prvom stupni. Poukazujeme na procesné postavenie prokurátora v predsúdnom konaní, ktorý podľa § 230 odsek 1 Trestného poriadku vykonáva dozor nad dodržiavaním zákonnosti pred začatím trestného stíhania a v prípravnom konaní ako tzv. „dominus listis“, aj vzhľadom na iné obdobné dozorové oprávnenia prokurátora vo vzťahu k preskúmvaniu rozhodnutí a postupu policajta v predsúdnom konaní.

Vzhľadom k doterajšej rozdielnej výkladovej a aplikačnej praxi v procesných postupoch a rozhodnutiach orgánov činných v trestnom konaní a súdov, čo negatívne vplyva aj na právnu istotu a bráni snahe o odformalizovanie a zrýchlenie predsúdneho konania, možno predpokladať, že de lege ferenda bude potrebné na aktuálnu právnu úpravu podozrivého alebo podozrivej osoby, reagovať aj legislatívnou zmenou Trestného poriadku aj s ohľadom na požiadavku určitosti trestnoprávných noriem. Aktuálne je zrejme, že nepostačuje spôsob vymedzenia práv a povinností podozrivého v prvej vete ustanovenia § 33b odsek 1 Trestného poriadku „podozrivý má práva a povinnosti obvineného, ako aj právo na obhajobu v plnom rozsahu podľa tohto zákona, ak tento zákon neustanovuje inak alebo ak z povahy veci nevyplýva niečo iné; tým nie sú dotknuté procesné práva, ktoré podozrivému priznáva medzinárodná zmluva alebo priamo uplatniteľný právne záväzný akt Európskej únie.“ Bolo by preto vhodné spresniť a s odkazom na normy európskeho trestného práva procesného, zrejme aj výslovne formálne zakotviť z noriem európskeho trestného práva procesného prevzaté rozšírené práva podozrivého ako subjektu trestného konania v predsúdnom konaní do ustanovenia § 33b odsek 1 Trestného poriadku. Pozornosť je potrebné venovať najmä otázke povinnej obhajoby podľa § 37, právu nazerať do spisov podľa § 69 a účasti podozrivého a obhajcu na úkonoch vo vyšetrovaní a v skrátenom vyšetrovaní podľa § 213 Trestného poriadku.

Zároveň by bolo vhodným aj začlenenie výsluchu podozrivého medzi dôkazné prostriedky podľa § 119 odsek 3 Trestného poriadku, ako aj právna úprava možnej použiteľnosti zápisnice o výsluchu podozrivého v súdnom konaní, napríklad v ustanovení § 258 odsek 4 Trestnom poriadku, z hľadiska možnosti prečítania zápisnice o výsluchu podozrivého na hlavnom pojednávaní v prípade podstatných rozporov s výpoveďou obvineného.

V prípade spresnených a doplnených práv podozrivého a teda širšou použiteľnosťou jeho výpovede, vyvstáva tiež otázka opätovného posúdenia aj prípadnej zmeny štruktúry predsúdneho konania. Uvedené súvisí s možným odformalizovaním predsúdneho konania, odstránením prepočúvania osôb, ako aj zrýchlením a skončením vyšetrovania.

LITERATÚRA

1. ČENTĚŠ, J. a kol.: Trestné právo procesné. Všeobecná a osobitná časť. Šamorín. Heuréka, 2012. 864 s, ISBN 80-89122-75-2.
2. LACIAK, O.: Právo na obhajobu a jeho podoby v trestnom konaní. Bratislava: Wolters Kluwer, s.r.o., 2019. 119 s. ISBN 978-80-571-0018-8.
3. OROSZ, L., SVÁK, J. a kol. : Ústava Slovenskej republiky. Komentár. Zväzok I. Bratislava: Wolters Kluwer SR, s. r. o., 2021. 892 s, ISBN 978-80-571-0380-6.
4. Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd.
5. Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb.
6. Zákon č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok.
7. Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva rozhodnutí z 15. marca 2022 vo veci Bjarki H. Diego proti Islandu (sťažnosť č. 30965/17).
8. Nález Ústavného súdu SR z 28. apríla 1999, sp. zn. II. ÚS 34/99.
9. Uznesenie Najvyššieho súdu SR z 21. augusta 2012, sp. zn. 2 To 1/2012.
10. Uznesenie Najvyššieho súdu SR z 12. augusta 2014, sp. zn. 2 Tdo 34/2014.
11. Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo 14. júla 2015, sp. zn. 4 Tdo 47/2014.
12. Uznesenie Najvyššieho súdu SR z 28. marca 2018, sp. zn. 5Tdo/18/2018.
13. Uznesenie Najvyššieho súdu SR zo 16. marca 2022, sp. zn. 4Tdo/25/2021.
14. Uznesenie Najvyššieho súdu SR z 24. apríla 2024, sp. zn. 5Tostš/3/2024.
15. Stanovisko prvého námestníka generálneho prokurátora SR z 13.05.2024, sp. zn. IV/1 Spr 216/24/1000-13 k procesnému statusu podozrivého v trestnom konaní po nadobudnutí účinnosti zákona č. 40/2024 Z. z..
16. Dôvodová správa k zákonu č. 40/2024 Z.z. Dostupné z <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=536583>. [online]. [cit. 2024-06-24].

Kontaktné údaje autora

JUDr. Rastislav Remeta, PhD.

Krajská prokuratúra Bratislava

Katedra trestného práva, kriminalistiky a kriminológie,

Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

rastislav.remeta@genpro.gov.sk

UPLATŇOVANIE DOKTRÍNY PLODOV OTRÁVENÉHO STROMU V PODMIENKACH SLOVENSKEJ REPUBLIKY

APPLICATION OF THE DOCTRINE OF THE FRUITS OF THE POISONED TREE IN THE CONDITIONS OF THE SLOVAK REPUBLIC

Mgr. Dávid Priščák Ph.D.

Katedra trestného práva,
Právnická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Abstrakt: V predmetnom článku je venovaná pozornosť podstate a uplatňovaniu tzv. doktríny plodov otráveného stromu, ktorá má svoj pôvod v „common law“, pričom v podmienkach Slovenskej republiky je explicitne upravená v ust. § 2 ods. 12 Trestného poriadku a § 119 ods. 3 Trestného poriadku. V článku je upriamená pozornosť na nejednotnú a rozkolísanú rozhodovaciu prax Najvyššieho súdu Slovenskej republiky ako aj Ústavného súdu Slovenskej republiky.

Kľúčové slová: trestný proces, zákonnosť, hodnotenie dôkazov, otrávený strom, otrávené plody

Abstract: The article in question pays attention to the essence and application of the so-called doctrine of the fruits of the poisoned tree, which has its origin in the „common law“, while in the conditions of the Slovak Republic it is explicitly regulated in the provisions of Section 2 (12) of the Code of Criminal Procedure and Section 119 (3) of the Code of Criminal Procedure. The article draws attention to the inconsistent and fluctuating decision-making practice of the Supreme Court of the Slovak Republic as well as the Constitutional Court of the Slovak Republic.

Key words: criminal process, legality, evaluation of evidence, poisoned tree, poisoned fruits

Úvod

V úvode predmetného článku sa žiada vymedziť podstatu právneho štátu v súvislosti s aplikáciou doktríny plodov otráveného stromu v priebehu trestného konania.

Podľa článku 1 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky „Slovenská republika je zvrchovaný, demokratický a právny štát. Neviaže sa na nijakú ideológiu ani náboženstvo.“ Demokratický a právny štát predstavuje ťažiskový a východiskový pojem samotnej Ústavy Slovenskej republiky (ďalej len „Ústava SR“).

Pojem právny štát sa v súčasnosti používa ako synonymum ústavnej resp. zákonnej vlády, pričom tento pojem nemožno jednoznačne a striktno vymedziť pretože má premenlivý obsah v súvislosti s historickou situáciou.¹

¹ I. ÚS 17/99 ; I. ÚS 44/99 ; PL. ÚS. 22/06

Následne by som rád upriamil pozornosť práve na princíp legality štátnej moci. Samotná legalita predstavuje formu, v ktorej sa právo realizuje. Princíp legality je explicitne normatívne ukotvený v článku 2 ods. 2 Ústavy podľa, ktorého *„Štátne orgány môžu konať iba na základe ústavy, v jej medziach a v rozsahu a spôsobom, ktorý ustanoví zákon.“*

Podstatnou a základnou črtou právneho štátu je samotná nadriadenosť a všeobecná záväznosť objektívneho práva nad všetkými subjektívnymi cieľmi subjektov práva, teda v právnom štáte platí právo pre každého rovnako a je možné ho vymôcť od každého subjektu práva.²

Článok 2 ods. 2 Ústavy SR predstavuje požiadavku tzv. *Facultas agendi*, pričom v materiálnom právnom štáte je *condictio sine qua non* nevyhnutné a dôsledné rešpektovanie a dodržiavanie jednotlivých právomocí a kompetencií orgánmi verejnej moci. Samotný ústavnoprávny princíp legality zakotvený v čl. 2 ods. 2 Ústavy SR usiluje viazanosť štátnych orgánov Ústavou ako aj zákonom a zároveň vytvára základné ústavnoprávne limity pre konanie orgánov činných v trestnom konaní (ďalej len „OČTK“) a súdu v TK.

Článku 2 ods. 2 Ústavy nezodpovedá konanie OČTK a súdu zákonom ustanoveným postupom, ktoré sa nerealovalo jednak v rozsahu zákona a ani konanie OČTK a súdu, ktoré uskutočnilo v rozsahu zákona ale nie zákonom ustanoveným postupom napr. v prípade nedodržania procesného algoritmu stanoveného pre jednotlivé taxatívne enumerované zaisťovacie inštitúty upravené v zákone č. 301/2005 Trestný poriadok Z.z (ďalej len „TP“) a na základe takto nezákonne generovaného meritórneho dôkazu kreovať meritórne rozhodnutie týkajúce sa viny obžalovaného.

Preto odvolanie sa na zákonom ustanovený postup neumožňuje OČTK a súdu konať nad rámec zákona a naopak odvolanie sa na konanie v rozsahu zákona neumožňuje OČTK a súdu konať iným ako zákonom ustanoveným postupom. Výklad príslušného čl. 2 ods. 2 Ústavy SR explicitne nepripúšťa žiadne výnimky z tohto pravidla.

Samotné uplatňovanie doktríny plodov otráveného stromu nevyhnutne súvisí s článkom 2 ods. 2 Ústavy SR ako aj článkom 17 ods. 2 Ústavy podľa, ktorého *„Nikoho nemožno stíhať alebo pozbaviť slobody inak, ako z dôvodov a spôsobom, ktorý ustanoví zákon. Nikoho nemožno pozbaviť slobody len pre neschopnosť dodržať zmluvný záväzok.“* Predmetný článok Ústavy SR sa v zákonnej podobe koncentruje do § 2 ods. 1 TP, ktorý normatívne ukotvuje tzv. zásadu stíhania len zo zákonných dôvodov a zákonným spôsobom, ktorá má v systéme základných zásad TK postavenie vedúcej a hlavnej zásady TK. Právo na spravodlivý proces ako ústavný princíp je limitom pre zákonný trestný

² Drgonec, J., Ústava Slovenskej republiky-Komentár. Šamorín : Heureka str. 94

proces v tom slova zmysle, že nie každá nezákonnosť predstavuje nespravodlivosť a neústavnosť, ale iba taká, ktorá vedie za uvedených predpokladov k vysloveniu samotnej viny obžalovaného. Zákonnosť limituje spravodlivosť konania a tým, že nezákonný proces spravodlivosť prinajmenšom ohrozuje, najmä v tom, že nemôže viesť k samotnému spravodlivému potrestaniu páchatela. Nevyhnutným základom pre spravodlivé potrestanie je skutkový stav, ktorý bol zistený bez dôvodných pochybností (§ 2 ods. 10 TP). Prípadná nezákonnosť nemôže byť ospravedlňovaná účelovým konštatovaním, že celková spravodlivosť síce bola zachovaná a na základe toho snáď bol garantovaný aj spravodlivý trest. Nezákonný proces nemôže prispieť k rozhodnutiu o oprávnenosti trestného obvinenia proti konkrétnej osobe, resp. nie je možné túto oprávnenosť náležite garantovať. Na základe uvedeného limitom spravodlivého procesu je proces, realizovaný zákonným spôsobom. Zákonnosť predstavuje formu trestného procesu, avšak spravodlivosť je jeho požadovanou kvalitou. Zásada stíhania zo zákonných dôvodov a zákonným spôsobom (§ 2 ods. 1 TP) ako hlavná zásada TK, nie je naplnená, ak sa samotný proces vedie v rozpore s ďalšími ťažiskovými zásadami TK ako zásadou prezumpcie neviny (§ 2 ods. 4 TP), kontradiktornosťou TK, zásadou náležitého zistenia skutkového stavu veci bez dôvodných pochybností (§ 2 ods. 10 TP) ako aj zásadou voľného hodnotenia dôkazov (§ 2 ods. 12 TP).

Na základe uvedeného doktrína plodov otráveného stromu je explicitne normatívne ukotvená priamo v TP. Slovenská normatívna úprava oproti Českej explicitne ukotvuje doktrínu plodov otráveného do § 2 ods. 12 TP, ktorý ukotvuje zásadu voľného hodnotenia dôkazov ako vedúcu zásadu pre proces dokazovania a § 119 ods. 3 TP, ktorý vymedzuje čo môže slúžiť ako dôkaz a taktiež akým spôsobom má byť generovaný.

Zásada voľného hodnotenia dôkazov (§ 2 ods. 12 TP) má v systéme základných zásad trestného procesu popri zásade stíhania len zo zákonných dôvodov a zákonným spôsobom (§ 2 ods. 1 TP) nepochybne postavenie hlavnej zásady TK a uplatňuje sa v priebehu celého TK. Ustanovenie § 2 ods. 12 TP vymedzuje predmetnú zásadu nasledovne *„Orgány činné v trestnom konaní a súd hodnotia dôkazy získané zákonným spôsobom, ako aj dôkazy prípustné podľa § 119 ods. 5 a 6 podľa svojho vnútorného presvedčenia založeného na starostlivom uvážení všetkých okolností prípadu jednotlivo i v ich súhrne nezávisle od toho, či ich obstaral súd, orgány činné v trestnom konaní alebo niektorá zo strán.“*, pričom slovenský zákonodarca ukotvil predmetnú doktrínu práve do znenia uvedeného ustanovenia v podobe *„...súd hodnotia dôkazy získané zákonným spôsobom...“*. V predmetnej zásade nenastali podstatné zmeny oproti normatívnej úprave ukotvanej v zákone č. 141/1961, avšak zákonodarca kladie aj pri ďalších ustanoveniach TP týkajúcich sa dokazovania značný dôraz na zákonné obstará-

vanie dôkazov z čoho vyplýva, že kladie aj väčší dôraz na posudzovanie samotnej zákonnosti dôkazu a na jeho ďalšiu prípustnosť v TK. Odlišnú úpravu obsahuje český trestnoprocesný kódex v ust. § 2 ods. 6 TřR podľa, ktorého „*Orgány činné v trestním řízení hodnotí důkazy podle svého vnitřního přesvědčení založeného na pečlivém uvážení všech okolností případu jednotlivě i v jejich souhrnu.*“ z uvedenej dikcie je evidentné, že česká normatívna úprava umožňuje OČTK ako aj súdu zobrať pri rozhodovaní do úvahy za určitých podmienok aj dôkaz generovaný *contra legem* a to aj v meritórnych otázkach týkajúcich sa viny obvineného resp. obžalovaného.

Podstata ust. § 2 ods. 12 TP spočíva v tom, že OČTK a súd hodnotia každý dôkaz samostatne ako aj ich súhrne na základe vnútorného presvedčenia. OČTK a súd je povinný hodnotiť dôkazy svedčiace v prospech ako aj neprospech obvineného resp. obžalovaného s rovnakou starostlivosťou a vlastným postojom. Normatívna úprava neobsahuje žiadne pravidlá pre hodnotenie konkrétneho dôkazu a taktiež žiaden dôkaz nemá zákonom predpísanú dôkaznú silu. Hodnotiaci proces ako vrcholná fáza dokazovania sa nemôže odvíjať ani od počtu jednotlivých dôkazov ako ani od vzájomného pomeru dôkazov, ktoré svedčia v prospech ako aj neprospech obvineného resp. obžalovaného. Význam jednotlivých dôkazov ako aj ich váha sa objaví až pri finálnom zhodnotení všetkých dôkazov.

Hodnotenie dôkazov predstavuje zložitý myšlienkový proces, ktorý je vybudovaný na vlastnom vnútornom presvedčení, ktoré neznačí subjektívnu svojvôľu ale predmetné vnútorné presvedčenie je kreované striktne logicky na základe zákona a už zhodnotených dôkazov vrátane ich vzájomných súvislosti ako aj všetkých okolností konkrétneho prípadu. Hodnotiaci proces je vybudovaný na pravidlách formálnej logiky a to predovšetkým aplikáciou metód analýzy a následnej syntézy ako aj dedukcie či indukcie. Takéto vnútorné presvedčenie sa následne premieta do samotného odôvodnenia toho ktorého rozhodnutia.³

Na základe uvedeného sa žiada upriamiť pozornosť na ust. § 119 ods. 3 ako aj novelizované ust. § 119 ods. 5 TP, pričom osobitná pozornosť bude venovaná hodnotiacim kritériám dôkazu zo strany OČTK a súdu po vymedzení podstaty tzv. doktríny plodov otráveného stromu v závere predmetnej kapitoly.

Podľa ust. § 119 ods. 3 TP „*Za dôkaz může slúžit vřetko, řo může prispieř na náležitě objasnenie veci a řo sa získalo z dôkazných prostriedkov podľa tohto zákona alebo podľa osobitného zákona. Dôkaznými prostriedkami sú najmä výsluch obvineného, svedkov, znalcov, posudky a odborné vyjadrenia, previerka výpovede na*

³ 5 To/20/2010

mieste, rekognícia, rekonštrukcia, vyšetrovací pokus, obhliadka, veci a listiny dôležité pre trestné konanie, oznámenie, informácie získané použitím informačno-technických prostriedkov alebo prostriedkov operatívno-pátracej činnosti.“ Predmetné ustanovenie jasne explicitne stanovuje čo môže slúžiť ako dôkaz a akým spôsobom má byť tento dôkaz získaný aby mohol byť podkladom pre zákonné a spravodlivé rozhodnutie.

V tejto súvislosti ako aj s poukazom na uplatňovanie tzv. doktríny plodov otráveného stromu v podmienkach Slovenskej republiky je nevyhnutné poukázať na zásadu zákonnosti dokazovania, ktorá pramení z ust. 2 ods. 12 TP a § 119 ods. 3 a 5 TP. Porušenie predmetnej zásady má automaticky za následok porušenie ust. § 2 ods. 1 TP, ktorý upravuje zásadu stíhania len zo zákonných dôvodov a zákonným spôsobom, ktorá je zákonnou koncentráciou čl. 17 ods. 2 Ústavy SR ako aj princípu spravodlivého procesu, ktorý predstavuje jadro Dohovoru. Nevyhnutné je poznamenať, že štátne orgány sú oprávnené konať len základe Ústavy SR a v rozsahu a spôsobom ustanoveným zákonom.

Zásada zákonnosti dokazovania sa musí v podmienkach Slovenskej republiky uplatňovať bezpodmienečne a to v každom aspekte trestného procesu. Na základe zásady zákonnosti dokazovania samotný dôkaz musí spĺňať tri základne kvality, ktoré explicitne vyplývajú z ust. § 119 ods. 3 a 5 TP.

1. Informácia obsiahnutá v dôkaze:
2. Môže prispieť k náležitému zisteniu skutkového stavu veci.
3. Bola získaná prostredníctvom dôkazného prostriedku podľa TP alebo osobitného zákona.

Nebola získaná nezákonným donútením alebo hrozbou takého donútenia alebo prostredníctvom poskytnutia nezákonného benefitu alebo sľubu nezákonného benefitu spolupracujúcej osobe alebo benefitu, ktorý prokurátor v rozpore s týmto zákonom neoznámil súdu (ust. § 119 ods. 5 TP obsahuje výnimku kedy, by bolo možné takto generovaný dôkaz použiť).

Teda v trestnom procese nemožno za žiadnych okolností použiť dôkaz, ktorý bol generovaný v rozpore so všeobecne záväznými predpismi, pričom samotnú vadu nemožno dodatočne konvalidovať žiadnym spôsobom za predpokladu, že sú v neprospech osoby voči, ktorej sa vedie TK. Použiteľnosť dôkazu, ktorý trpí podstatnou neodstrániteľnou procesnou vadou nie je za určitých okolností vylúčená ak by svedčil v prospech obvineného, avšak nezákonný spôsob získania takéhoto dôkazu sa nepochybné premietne do jeho hodnotenia z hľadiska jeho hodnovernosti.⁴

⁴ porov.: rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky ; sp. zn. 4 Tz 9/2006

Nevyhnutné je podotknúť, že TP explicitne s výnimkou ust. § 119 ods. 5 neobsahuje žiadne vylučovacie klauzuly, resp. kategorizáciu procesných vád vykonávania dôkazov a taktiež ani o ich účinkoch. TP neustanovuje čo je potrebné považovať za podstatnú vadu, ktorá spôsobuje absolútnu neúčinnosť dôkazu a z toho dôvodu to bude nevyhnutné posudzovať podľa konkrétneho prípadu a výkladu príslušných ustanovení TP. V tejto súvislosti je potrebné posudzovať samotný charakter vady, následne jej vplyv na takto nezákonne generovaný dôkaz a v závere aký má tento dôkaz vzťah k posudzovaniu viny a trestu obvineného resp. obžalovaného.⁵

V kontexte uvedeného sa žiada podotknúť trestný proces v podmienkach Slovenskej republiky nepripúšťa použitie nezákonne získaného dôkazu v neprospech osoby voči, ktorej sa vedie TK v opačnom prípade ide o podstatné porušenie princípu spravodlivého procesu zakotveného v čl. 6 Dohovoru. Judikatúra súdov Českej republiky ako aj ESLP však výnimočne pripúšťajú použitie nezákonne získaného dôkazu týkajúceho merita veci v neprospech obvineného.

Dohovor podrobne neupravuje jednotlivé fázy dokazovania ako ani samotnú prípustnosť dôkazov v TK, pričom túto otázku si musia vyriešiť jednotlivé signatárske štáty. Jedine ustanovenie Dohovoru, ktoré sa výslovne týka procesu dokazovania predstavuje ust. čl. 6 ods. 3 písm. d) Dohovoru podľa, ktorého *„Každý, kto je obvinený z trestného činu má právo vypočúvať alebo dať vypočúvať svedkov proti sebe a dosiahnuť predvolanie na vypočúvanie svedkov vo svoj prospech za rovnakých podmienok, ako v prípade svedkov proti nemu“*. Kontrola zo strany ESLP má len výnimočný charakter v prípade flagrntného excesu alebo svojvôle. ESLP je oprávnený kontrolovať realizáciu procesu dokazovania z pohľadu jednotlivých atribútov spravodlivého procesu.

ESLP sa kategoricky odmieta zaoberať otázkou prípustnosti dôkazov v trestnom procese, avšak vo viacerých prípadoch vyslovil, že použitie určitého dôkazu v neprospech osoby voči, ktorej sa vedie TK predstavuje porušenie jeho práva na spravodlivý proces.

ESLP vo veci **Schenk vs. Švajčiarsko** konštatoval, že použitie dôkazu generovaného contra legem z pohľadu vnútroštátnej právnej úpravy automaticky neporušuje princíp spravodlivého procesu, pričom išlo o situáciu, kde bol ako dôkaz použitý záznam telefonického rozhovoru, ktorý bol z pohľadu švajčiarskej právnej úpravy získaný v rozpore so zákonom. ESLP v tejto súvislosti konštatoval, že *„nemôže zásadne a in abstracto vylúčiť prípustnosť dôkazu získaného nezákonným spôsobom, ale patrí mu iba skúmať, či proces mal vcelku spravodlivý charakter.“* S poukazom na to, že predmetný záznam telefonického

⁵ porov.: R 57/2002; rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 4 Tz 9/2006

hovorom nebol jediným usvedčujúcim dôkazom a obvinený mal možnosť namietať spôsob akým bol dôkaz získaný, ako aj jeho obsah, pričom ESLP nezistil porušenie čl. 6 Dohovoru.⁶

K uvedenej judikatúre ESLP existovali zo strany štyroch sudcov výhrady, ktoré spočívali v tom, že „*nerespektovanie zákonnosti pri vykonávaní dôkazov nie je abstraktnou a formalistickou požiadavkou, ale má základný význam pre spravodlivosť trestného procesu. Žiaden súd nemôže bez toho, aby nepoškodil riadny výkon spravodlivosti, brať do úvahy dôkaz získaný nezákonným spôsobom.*“ S uvedeným názor sa stotožňujeme aj my.⁷

Na základne uvedeného rezolúcia XV Medzinárodného kongresu trestného práva jednoznačne uvádza, že každý meritórny dôkaz generovaný porušením základného práva, ako aj dôkazy z neho odvodeného (uplatnenie tzv. doktríny plodov otráveného stromu) sú absolútne neúčinné a nemožno ich vziať do úvahy v žiadnom štádiu trestného procesu. Požiadavka zákonnosti trestného procesu explicitne ukotvená v čl. 6 ods. 2 Dohovoru predstavuje imanentnú súčasť spravodlivého procesom a v demokratickom a právnom štáte tomu nemôže byť inak (čl. 1 ods. 1 Ústavy SR).⁸

V nadväznosti na uvedené sa žiada upriamiť pozornosť na podstatu a uplatňovanie doktríny plodov otráveného ovocia v podmienkach Slovenskej republiky, ktorá je pomerne rozporuplná.

Doktrína plodov otráveného stromu (Fruit of the poisonous tree doctrine) má svoj pôvod v „*common law*“ a z toho dôvodu niektoré súdy, OČTK a akademici sú pri aplikácii tejto doktríny zdržanliví a vnímajú ju ako cudzí prvok v našom právnom poriadok s argumentáciou, že predmetná doktrína nie výslovne upravená v TP, avšak opak je pravdou (§ 2 ods. 12 TP, § 119 ods. 3 a 5 TP).

Po prvý krát predmetnú doktrínu uplatnil sudca Najvyššieho súdu USA Felix Frankfurter, ktorý vo veci *Nardone v. Spojené štáty americké* [308 U. S. 338, 341 (1939)]. Podstata doktríny plodov otráveného stromu spočíva v tom, že ak je strom resp. zdroj dôkazu infikovaný jedom, tak jeho plody resp. ďalšie dôkazy budú taktiež infikované a v konečnom dôsledku usmrtia samotného konzumenta, ktorým je nezávislý a nestranný súd. Uvedená doktrína je prejavom tzv. „*exclusionary Rule*“, ktoré predstavuje pravidlo, ktoré kategoricky vylučuje použitie určitých dôkazov generovaných orgánmi verejnej

⁶ Rozhodnutie vo veci *Schenk vs. Švajčiarsko* z 11. júla 1988, séria A č. 140, s. 29, § 46

⁷ Repík, B. *Ludské práva v súdnom konaní*. Bratislava : Manz, 1999, s. 238 ISBN 80-85719-24-X

⁸ *Revue internationale de droit pénal*, č. 1 – 2/1995. s. 38; Rozhodnutie vo veci *A. vs. Francúzsko*, séria A č. 277 – B; Rozhodnutie vo veci *Funke vs. Francúzsko* séria A č. 256 – A; porov.: rozsudok ESLP; sp. zn. 48539/99 *Allan vs. Spojené kráľovstvo*; rozsudok Veľkej komory ESLP; sp. zn. 54810/00 *Jalloh vs. Nemecko*

moci contra legem, pričom uvedené pravidlo je obsahom štvrtého dodatku Ústavy USA. Doktrína plodov otráveného stromu sa vzťahuje na procesné úkony prostredníctvom, ktorých sa závažným spôsobom zasahuje do ZPaS garantovaných Ústavou SR ako aj medzinárodnými dokumentmi.⁹

Predmetnú doktrínu možno demonštrovať na jednoduchej kazuistike, ktorá spočíva v procesnej situácii, kedy podozrivý zo spáchania TČ úkladnej vraždy podľa § 144 TZ je pod fyzickým nátlakom a kladením kapciózných otázok donútený k tomu, aby sa priznal. Následne na základe takto získaného priznania OČTK nájdu telo obete a procesne predpísaným spôsobom zaistia na mieste činu biologický materiál za nechtami obete, ktorého pôvodcom je podozrivý. Následne na základe takto zrealizovaného procesného algoritmu je voči podozrivému začaté TS a podaná obžaloba a obvinený je postavený pred súd. Sumarizačne v rozpore so zákonom získaná výpoveď podozrivého bude predstavovať samotný infikovaný strom a ďalšie v chronologicky a obsahovo nadväzujúce dôkazy, ktoré sú generované procesne predpísaným spôsobom budú predstavovať jeho jedom infikované plody a preto ich nemožno v TK pripustiť.

Uvedená doktrína bola v podmienkach Slovenskej republiky po prvý aplikovaná v rozhodnutí NSSR pod sp. zn. 4 Tz 9/2006, ktoré sa týkalo dopravnej nehody so smrtiacim následkom. V tejto súvislosti postupom OČTK bolo obvinenej odňaté právo na podanie opravného prostriedku z dôvodu nedoručenia uznesenia o pribratí znalca, čím došlo k podstatnému porušeniu jej práva na obhajobu. Následne podkladom pre vypracovanie znaleckého posudku bol záznam telekomunikačnej prevádzky získaný contra legem.

NSSR v tejto súvislosti vyriekol právny názor „Zásada práva na obhajobu vyjadrená v ustanovení § 2 ods. 9 Trestného poriadku je zásadou ústavnou (čl. 50 ods. 3 Ústavy SR) ako aj Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (čl. 6 ods. 3) a vzťahuje sa na celé trestné konania. Jej zabezpečenie je povinnosťou orgánov činných v trestnom konaní ako aj súdu, keďže právo na obhajobu je dôležitým predpokladom zistenia skutkového stavu veci, o ktorom nie sú dôvodné pochybnosti, ako aj predpokladom vydania zákonného a spravodlivého rozhodnutia. Dôkazy s podstatnými procesnými nedostatkami sú absolútne neúčinné“

„Neoznámenie uznesenia obvinenému resp. jeho obhajcovi ako osobám oprávneným v zmysle § 186 ods. 1 Trestného poriadku účinného od 1. januára 2006 podať proti rozhodnutiu (uzneseniu) o pribratí znalca sťažnosť je porušením ústavného práva na obhajobu obvineného, aj práva na spravodlivý proces vrátane dvojinstančnosti trestného konania“

⁹ Nález Ústavného súdu SR č. k. III. ÚS 561/2021-57 zo dňa 21. decembra 2021; rozsudok Najvyššieho súdu SR č. k. 5 To 8/2018 zo dňa 24. januára 2019

„Znalecký posudok a doplnok k tomuto posudku vypracovaný znalcom je teda založený aj na nezákonne získaných údajoch o uskutočnení telekomunikačných činnosti z telefónneho čísla obvinenej.“

„Za zákonný spôsob získania z dôkazných prostriedkov v zmysle § 119 ods. 2 Trestného poriadku treba považovať jednak splnenie formálnych, t.j. procesných podmienok vyžadovaných Trestným poriadkom alebo iným osobitným zákonom na vykonanie konkrétneho dôkazu a jednak splnenie obsahových (materiálnych) podmienok t.j. aby úkon – použitý dôkazný prostriedok na vykonanie resp. získanie dôkazu – bol zameraný na zistenie tých skutočností, na ktoré zameraný a použitý môže byť. Dôkaz obstaraný v rozpore so zákonom (podľa § 89 ods. 2 TP je v trestnom konaní nepoužiteľný), prenáša svoju nezákonnosť a procesnú nepoužiteľnosť aj na ďalší dôkaz, ktorý vychádza z obsahu nezákonne získaného dôkazu.“

„V tejto spojitosti súd mimoriadneho opravného prostriedku opätovne upozorňuje, že listina osvedčujúca obsah procesne nepoužiteľného dôkazu sa v spise nesmie ani nachádzať, aby žiadnym a určitým spôsobom neovplyvňovala príslušné orgány v rámci procesu hodnotenia dôkazov, tak ako sa to stalo v danej veci napokon aj zo strany samého sťažovateľa.“

Následne sa k uplatneniu doktríny plodov otráveného stromu vyjadril NSSR vo svojom rozhodnutí pod sp. zn. 5 To 8/2018, pričom pri samotných plodoch otráveného stromu pripúšťa test proporcionality ako aj striktné neuplatňovanie doktríny v prípadoch, ktoré sa netýkajú porušení čl. 3 Dohovoru s čím sa nestotožňujeme s poukazom na § 2 ods. 12 TP a § 119 ods. 3 TP.

NSSR vyriekol nasledovné právne závery *„Pokiaľ ide o dôkazy, ktoré boli získané priamo v dôsledku porušenia článku 3 Dohovoru, Súd ich vždy a za všetkých okolností hodnotí ako neprípustné, pretože ich použitie by vždy viedlo k nespravodlivosti konania. Analogicky prevzal toto ustanovenie a postoj aj slovenský Trestný poriadok v zmieňovanom ustanovení § 119 ods. 4 Tr. por. Súd nepripúšťa v článku 3 žiadnu výnimku. To sa týka aj prípadov verejného ohrozenia existencie štátu, či podozrenia z terorizmu, či inej odsúdeniahodnej aktivity.“*

„V prípade dôkazov získaných nepriamo v dôsledku porušenia článku 3 Dohovoru ide o typické plody otráveného stromu, t. j. plody z vynúteného doznania. Použitie takýchto dôkazov vedie iba k domnienke, že právo na spravodlivý proces v tom konkrétnom konaní bolo porušené.“

Podľa odvolacieho senátu 5T v takýchto prípadoch by sa mal aplikovať minimálne test proporcionality, pokiaľ by sa použitie takýchto dôkazov priamo neoznačilo ako nespravodlivosť v konaní.“

Je možné napr. vziať do úvahy závažnosť verejného záujmu na potrestaní určitého činu a pomeriť ho s individuálnym záujmom, ďalej je potrebné sa zaoberať aj tým, či boli rešpektované práva obhajoby a tiež skutočnosti, či okolnosti, za ktorých boli chybné (nezákonné) dôkazy získané, nespochybňujú ich vierohodnosť a výstižnosť.“

V prípade nerozhodnosti by sa malo skôr prikloniť k rešpektovaniu individuálnych práv a záujmov obvineného, ako k hodnoteniu konania ako spravodlivého.“

„V prípade dôkazov získaných nepriamo v dôsledku porušenia článku 3 Dohovoru ide o typické plody otráveného stromu, t. j. plody z vynúteného doznania. Použitie takýchto dôkazov vedie iba k domnienke, že právo na spravodlivý proces v tom konkrétnom konaní bolo porušené.

Podľa odvolacieho senátu 5T v takýchto prípadoch by sa mal aplikovať minimálne test proporcionality, pokiaľ by sa použitie takýchto dôkazov priamo neoznačilo ako nespravodlivosť v konaní.

Je možné napr. vziať do úvahy závažnosť verejného záujmu na potrestaní určitého činu a pomeriť ho s individuálnym záujmom, ďalej je potrebné sa zaoberať aj tým, či boli rešpektované práva obhajoby a tiež skutočnosti, či okolnosti, za ktorých boli chybné (nezákonné) dôkazy získané, nespochybňujú ich vierohodnosť a výstižnosť. V prípade nerozhodnosti by sa malo skôr prikloniť k rešpektovaniu individuálnych práv a záujmov obvineného, ako k hodnoteniu konania ako spravodlivého.

Podľa Súdu nemusí použitie dôkazov, ktoré boli získané orgánmi činnými v trestnom konaní na základe porušenia iných práv garantovaných Dohovorom znamenať vždy porušenie článku 6 – právo na spravodlivý proces. Teória plodov otráveného stromu teda v rozhodovacej činnosti Súdu nie je striktno aplikovaná, a to predovšetkým v prípadoch, kde nezákonnosť pôvodného dôkazu sa netýkala porušenia článku 3 Dohovoru.“

Následne by sme radi upriamili pozornosť na rozhodovaciu prax Ústavného súdu Slovenskej republiky, ktorá je neustálená a nejednotná v tom, či sa predmetná doktrína má vôbec aplikovať v podmienkach Slovenskej republiky. V tejto súvislosti by sme radi poukázali na rôznorodú judikatúru ÚSSR.

V uznesení č. k. II. ÚS 48/2020-24 ÚSSR zaujal k uplatňovaniu doktríny plodov otráveného stromu negatívny postoj, avšak absolútne ju nevylúčil, pričom sa stotožňuje s judikatúrou českých justičných orgánov. V predmetnom uznesení uviedol „Nad rámec veci k naznačenej teórii „ovocia z otráveného stromu“ treba uviesť, že ide o angloamerickú doktrínu, ktorú slovenská trestná teória a ani prax doteraz v plnej miere neprevzala. Nemožno vylúčiť, že v niektorých prípadoch sa možno aj na základe kontinentálneho formálno-materiálneho prístupu k hodnoteniu zákonnosti a prípustnosti dôkazov dopracovať k zhodným záverom ako na základe teórie „ovocia z otráveného stromu“. Podstatné je však pristupovať k hodnoteniu zákonnosti a prípustnosti dôkazov vždy diferencovane s ohľadom na konkrétnu povahu a závažnosť vady vzniknutej v procese dokazovania a nerobiť paušálne závery, že celý dôkaz získaný prípadne na základe procesne nie celkom korektného úkonu je „otrávený“ (k tomu pozri primerane napr. rozsudok Najvyššieho súdu Českej republiky sp. zn. 6 Tz 3/2017-I. zo 7. júna 2017, body 123 a 124).“

Obdobný postoj zaujal ÚSSR v uznesení č. k. II. ÚS 491/2020-67 zo dňa 21. januára 2021, kde sa explicitne nevyjadril k predmetnej doktríne, avšak sa stotožnil s rozhodovacou praxou dovolacieho súdu.

„K teórii „plodov z otráveného stromu“ treba uviesť, že slovenský trestný proces túto doktrínu neprevzal. Je rozvíjaná v USA v podobe zjednodušujúceho tvrdenia, že plody z otráveného stromu sú vždy otrávené. Právny záver, podľa ktorého dôsledkom nezákonného postupu orgánov činných v trestnom konaní v procese dokazovania je vždy absolútna neúčinnosť a nepoužiteľnosť dôkazov, nie je možné nájsť v príslušných ustanoveniach Trestného poriadku. Na daný prípad by bolo možné aplikovať kategóriu dôkazov získaných v dôsledku porušení iných práv garantovaných dohovorom. Podľa ESLP však pri tejto eventualite nemusí ísť vždy o porušenie práva na spravodlivý proces podľa čl. 6 dohovoru a aplikovateľnosť teórie „plodov z otráveného stromu“, najmä ak sa nezákonnosť pôvodného dôkazu netýkala porušenia zákazu mučenia podľa čl. 3 dohovoru. V danom prípade nebolo relevantné ani ustanovenie § 119 ods. 4 Trestného poriadku, keďže dôkazy neboli získané nezákonným donútením alebo hrozbou donútenia. K teórii „plodov z otráveného stromu“ sa vyjadril odvolací súd aj v uznesení z 2. apríla 2014, ktorým zrušil uznesenie špecializovaného súdu o odmietnutí obžaloby. K nahrávke a nadväzujúcim dôkazom uviedol, že „Ak by však neboli vyššie označené dôkazy vykonateľné, neznamená to, že sú dôkazne nepoužiteľné i výpovede nimi dotknutých svedkov. Záznamy by tieto výpovede nemohli objektivizovať, bez ohľadu na záznamy však možno výpovede posúdiť, samostatne i v súvislosti s inými so zákonom súladnými dôkazmi, v zmysle § 2 ods. 12 Trestného poriadku (procesná nepoužiteľnosť obrazovo-zvukového záznamu teda pravdivosť obsahu výpovede svedka nevyklučuje).“.

Následne by sme radi poukázali nálež ÚSSR sp. zn. III. ÚS/561/2021 zo dňa 21.12.2021, v ktorom ÚSSR zaujal opačné stanovisko a jasne potvrdil uplatňovanie doktríny plodov otráveného stromu v podmienkach Slovenskej republiky s ktorým sa na základe už uvedeného stotožňujeme.¹⁰

Predmetom nálezu bola situácia kedy došlo zastavenie osobného motorového vozidla z dôvodu toho, že vodič pri zmene smeru jazdy opomenul dať znamenie o zmene smeru jazdy. Následne po zastavení osobného motorového príslušník policajného zboru ucítil podozrivý zápach omamnej a návykovej látky marihuany. Následne ho príslušník policajného zboru vyzval na vydanie podozrivej látky v zmysle ust. § 89a TP s čím súhlasil a vec dobrovoľne vydal. Predmetný procesný úkon bol zrealizovaný bez predchádzajúceho poučenia o zákaze inkriminácie vlastnej osoby, pričom toto poučenie bolo zrealizované ex post po vydaní veci a podpisovaní zápisnice o vydaní

¹⁰ https://info.sak.sk/bulletin/doktrina-plodu-otraveneho-stromu-v-aktualnej-ustavnej-sudnej-praxi/#_ftn10

veci. Na základe takéhoto procesného postupu bolo začaté trestné stíhanie a vznesené obvinenie a sťažovateľ bol vzatý do väzby.

Uvedený procesný postup predstavuje flagrantné porušenie čl. 5 ods. 1 Dohovoru, čl. 17 ods. 2 a 5 Ústavy SR ako aj § 2 ods. 1 TP.

ÚSSR v tejto súvislosti povedal „nezákonnosť postupu obstarávania dôkazov neumožňuje, aby takéto dôkazy boli použité v trestnom konaní, a to z dôvodu, že uvedený postup by umožňoval svojôľu a nezákonnosť.“

„všetky dôkazy, ktoré boli získané nezákonne, musia byť vylúčené, pričom nie je prípustné ani využitie dôkazov, ktoré boli získané priamo alebo nepriamo, ako výsledok nezákonného zatknutia, prehladky, výsluchu a podobne“

„využitie takýchto dôkazov je síce možné vo výnimočných prípadoch, no nesmie ísť o dôkazy nosné“

„ústavný súd nevzhliadol ani možnosť ustúpiť od tejto doktríny vzhľadom na verejný záujem a závažnosť skutku, keďže ide o dôkaz kľúčový a najvýznamnejší“

„čím vyšší trest páchatel'ovi hrozí, tým je vyššia aj miera citlivosti súdov na procesné prešľapy orgánov činných v trestnom konaní.“

„Zákonné začatie trestného stíhania je nenahraditeľnou podmienkou vzatia obvineného do väzby (formálna podmienka väzby). Súčasne je podmienkou ústavnej konformity aj dôvodnosť trestného stíhania (jedna z materiálnych podmienok väzby). Vzhľadom na odklon krajského súdu od už popísaných štandardov trestného konania je rozhodnutie krajského súdu ústavne neudržateľné. Ústavná neudržateľnosť spočíva v tom, že krajský súd nevzal do úvahy charakter nosného dôkazu vo veci sťažovateľa, ktorý má zásadný vplyv na dôvodnosť väzobného stíhania. Z toho dôvodu namietaným rozhodnutím bolo porušené základné právo sťažovateľa na osobnú slobodu podľa čl. 17 ods. 1, 2 a 5 ústavy a právo na slobodu podľa čl. 5 ods. 1 písm. c) a ods. 4 dohovoru a ústavný súd podľa čl. 127 ods. 2 prvej vety ústavy vyslovil porušenie základných práv sťažovateľa rozhodnutím krajského súdu a toto rozhodnutie zrušil a krajskému súdu vrátil na ďalšie konanie. V ďalšom konaní je krajský súd viazaný právnym názorom ústavného súdu vysloveným v tomto náleze a s rozhodnutím okresného súdu, proti ktorému bola sťažovateľom podaná sťažnosť, sa musí vysporiadať svojím vlastným rozhodnutím. Vzhľadom na to, že rozhodnutie okresného súdu bolo základom obmedzenia osobnej slobody sťažovateľa, ktoré nebolo súladné s jeho základnými právami, iné rozhodnutie ako zrušenie sťažovateľom napadnutého uznesenia okresného súdu podľa § 194 ods. 1 Trestného poriadku bez vrátenia veci okresnému súdu a bez akýchkoľvek ďalších opatrení neprichádza do úvahy.“

Na základe uvedeného ÚSSR obvineného prepustil z väzby.

Hodnotenie dôkazov predstavuje finálnu a najdôležitejšiu fázu procesu dokazovania pri, ktorej sa v plnej miere uplatňuje zásada voľného hodnotenia dôkazov (§ 2 ods. 12 TP). Predpokladom pre správne hodnotenie dôkazov je nezdeformovaná reprodukcia informácii obsiahnutá už v zákonne obstará-

ných a vykonaných dôkazoch, ktorá sa následne premietne do toho ktorého meritórneho rozhodnutia súdu.¹¹

Na základe uvedeného súd ako nezávislý a nestranný arbiter je povinný hodnotiť dôkazný materiál z troch základných kritérií. OČTK ako aj súd na základe podrobnej analýzy prisudzujú získanému dôkazu určitú hodnotu z pohľadu jeho :

1. **Závažnosti** – závažnosť dôkazu pre TK predstavuje samotné hodnotenie jeho relevancie pre zistenie konkrétnych skutkových okolností. Miera závažnosti dôkazu predstavuje to, či určitý dôkaz vzhľadom na jeho obsah poskytuje priame alebo nepriame poznatky o predmete dôkazu. Ak dôkaz potvrdí alebo vyvráti určitú skutočnosť dôležitú pre samotné rozhodnutie, nepochybne ide o závažný dôkaz.
2. **Pravdivosti** – pravdivosť dôkazu vyjadruje, ktoré závažné okolnosti, o ktorých dôkaz podáva informáciu, je možné považovať za existujúce a dokázané v súlade s realitou. Miera pravdivosti samotného dôkazu zároveň reflektuje jeho hodnovernosť.
3. **Zákonnosť** – zákonnosť dôkazu predstavuje zistenie, či bol dôkaz získaný z prameňa dôkazu OČTK, stranou TK a súdom postupom, ktorý je v súlade s TP alebo iným osobitným predpisom. Teda aby tento dôkaz neodporoval zákonu z hľadiska formy ako aj obsahu. Nevyhnutné je podotknúť, že zákonnosť dôkazu je nevyhnutnou podmienkou jeho prípustnosti v trestnom procese.¹²

Uvedené kritéria je nevyhnutné aplikovať v jasne stanovenom poradí. Nevyhnutné je prioritizovať práve zákonnosť získania konkrétneho dôkazu a to z toho dôvodu ak takýto dôkaz trpí podstatnou a neodstrániteľnou vadou je v TK jednoznačne neprípustný a nemožno ho ani vykonať a taktiež by nemal byť ani súčasťou spisu. Za predpokladu ak je dôkaz generovaný z prameňa dôkazu zákonne je nevyhnutné pristúpiť k hodnoteniu jeho závažnosti pre TK a určiť jeho význam pre samotný proces. V prípade aj budú naplnené predošlé kritéria je potrebné pristúpiť k hodnoteniu jeho pravdivosti.

V prípade ak bol dôkaz získaný v rozpore so zákonom nie je možné ho použiť v ďalšom konaní, pričom ak naňho obsahovo a chronologicky nadväzujú ďalšie dôkazy získané zákonne, tieto sú nepochybne infikované a nemožno naň prihliadať.

¹¹ ÚS 64/1998-n; ÚS 156/2008-n; ÚS 65/2009-n

¹² Šámal, P. a kol. Trestní řád I. § 1 až 156. Komentář. 7. vydání. Praha : C. H. Beck, 2013 s. 1343

Záver

Sumarizačne judikatúra Ústavného súdu Slovenskej republiky ako aj NSSR je rozkolísaná a nejednotná. Z toho dôvodu v záujme zachovania princípu právnej istoty ako jedného zo základných pilierov demokratického a právneho štátu je potrebné uplatňovanie doktríny plodov otráveného stromu zjednotiť s poukazom na ust. § 2 ods. 1 TP (zásada stíhania len zo zákonných dôvodov a zákonným spôsobom), ust. § 2 ods. 12 TP (zásada voľného hodnotenia dôkazov), ust. § 119 ods. 3 a 5 TP, čl. 17 ods. 2 Ústavy SR ak aj nález ÚSSR sp. zn. III. ÚS/561/2021 zo dňa 21.12.2021, rozsudok NSSR sp. zn. 4 Tz 9/2006. Slovenská aplikačná prax by nemala preberať rozhodovacia prax Českých justičných orgánov a to z toho dôvodu, že ide o odlišnú normatívnu úpravu, pričom slovenské justičné orgány, by sa nemali odvolávať na jednotlivé rozhodnutia ÚSČR ako aj NSČR príkladom možno uviesť nález ÚSČR; sp. zn. I. ÚS 1677/13, uznesenie Najvyššieho súdu Českej republiky sp. zn.: 6 Tz 3/2017-I.

LITERATÚRA

1. Šámal, P. a kol. Trestní řád I. § 1 až 156. Komentář. 7. vydání. Praha : C. H. Beck, 2013 s. 1343 ISBN 978-80-7400-465-0
2. https://info.sak.sk/bulletin/doktrina-plodu-otraveno-stromu-v-aktualnej-ustavnej-sudnej-praxi/#_ftn10
3. Repík, B. Ludské práva v súdnom konaní. Bratislava : Manz, 1999, s. 238 ISBN 80-85719-24-X
4. Drgonec, J., Ústava Slovenskej republiky-Komentár. Šamorín : Heuréka str.94
5. I. ÚS 17/99
6. I. ÚS 44/99
7. PL. ÚS. 22/06
8. ÚS 64/1998-n
9. ÚS 156/2008-n
10. ÚS 65/2009-n
11. Nález Ústavného súdu SR č. k. III. ÚS 561/2021-57 zo dňa 21. decembra 2021
12. Rozsudok Najvyššieho súdu SR č. k. 5 To 8/2018 zo dňa 24. januára 2019
13. Rozhodnutie vo veci Schenk vs. Švajčiarsko z 11. júla 1988, séria A č. 140, s. 29, § 46)
14. 5 To 20/2010

Kontaktné údaje

Mgr. Dávid Priščák, PhD.
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika
Právnická fakulta v Košiciach, Kováčska 26, 040 01 Staré mesto
Katedra Trestného práva
Tel. č.: +421 14 107 116
Email: david.priscak@upjs.sk

CENTRALIZOVANÉ A DECENTRALIZOVANÉ FINANČIE – A NIEKTORÉ ICH TRESTNOPRÁVNE NÁSLEDKY¹

CENTRALIZED AND DECENTRALIZED FINANCE – AND SOME OF THEIR CRIMINAL CONSEQUENCES

Mgr. Ivo Šanta, LL.M., MBA, MSc.

finančný analytik Eesti Estonia

doc. et doc. JUDr. Ján Šanta, PhD., LL.M., MBA, MSc.

Generálna prokuratúra SR Bratislava
Katedra trestného práva a kriminológie,
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá pomerne aktuálnym problémom súvisiacim s technologickým pokrokom vo finančnej sfére. Ide o tzv. kybernetickú kriminalitu, ktorej rozmach je priamo úmerný rozvoju informačných technológií a ich prienikom do bežného života, kde sa tieto technológie stávajú prostriedkom aj na páchanie finančnej trestnej činnosti. Na protispoločenskú činnosť využívajúcu prostriedky a prostredie takto prudko sa rozvíjajúcej oblasti ľudskej činnosti často dostatočne rýchlo nereflektujú zákonodarné orgány štátov a páchatelom sa v takomto vývoji otvára množstvo nových možností na vyvíjanie ich protiprávnej činnosti, ktorá vzhľadom na globálny charakter počítačovej siete má medzinárodný charakter. Odhaľovanie kybernetickej kriminality vyžaduje vzájomnú, často i medzikontinentálnu spoluprácu štátov a ich orgánov, keďže ani vyspelé štáty nedokážu vždy rýchlo, účinne a pružne legislatívne reagovať na dynamicky sa vyvíjajúce a meniace informačné technológie. O takomto prudkom vývoji možno hovoriť aj pokiaľ ide o tzv. centralizované a decentralizované financie. Príspevok sa bude zaoberať práve analýzou centralizovaných a decentralizovaných financií ako aj analýzou trestnoprávnych aspektov previazaných s týmito druhmi financií.

Kľúčové slová: decentralizované financie, DeFi, kryptografia, blockchain, smart contracts, kryptopeňaženka, fiat meny.

Abstract: The paper deals with a relatively current problem related to technological progress in the financial sphere. It is about the so-called cybercrime, the growth of which is directly proportional to the development of information technologies and their penetration into everyday life, where these technologies also become a means of committing financial crimes. State legislative bodies often do not reflect quickly enough on anti-social activity using the means and environment of such a rapidly developing field of human activity, and such developments open up a number of new possibilities for perpetrators to carry out their illegal activity, which, given the global nature of the computer network, has an international character. Detecting cybercrime requires mutual, often intercontinental cooperation of states and their bodies, as even developed states cannot always respond quickly, efficiently and flexibly legislatively to dynamically developing and changing information technologies. We can talk about such a rapid development also when it comes to the so-called centralized and decentralized finance. The contribution will deal with the analysis

¹ Tento príspevok bol vypracovaný na základe riešenia projektu APVV-19-0050

of centralized and decentralized finances as well as the analysis of criminal law aspects connected with these types of finances.

Key words: *decentralized finance, DeFi, cryptography, blockchain, smart contracts, crypto wallet, fiat currencies.*

Úvod

V dobe charakterizovanej rapídnyim technologickým pokrokom vo všetkých oblastiach života, je práve finančný sektor možné považovať za jednu z oblastí dominujúcich v trendoch zmieňovaného pokroku vplývajúceho na životnú situáciu väčšiny rozvinutých krajín. Analyzujúc tendencie rastu priemernej životnej úrovne prevažne v rozvinutých krajinách, ako jeden z hlavných faktorov priťahuje pozornosť, tak odbornej literatúry, ako aj širokej verejnosti technologický pokrok symbolizovaný online bankingom siahajúcim vo svojej originálnej podobe do začiatku 90. rokov. Na daný vývoj nadviazali mobilné aplikácie a neskôr, z perspektívy klienta výrazne zjednodušené FinTech riešenia online transakcií, na ktoré posledné roky reaguje blockchain, na ňom postavené kryptomeny, P2P obchodné platformy a autonómni agenti operujúci na báze umelej inteligencie v relevantnej sfére.

Okrem zmieňovaného samotného technologického pokroku bolo prakticky nemožné nepocítiť následky globalizácie svetového obchodu a finančných trhov počínajúc od 70. rokov, symbolizovaného dereguláciou finančného sektora, liberalizáciou medzinárodného obchodu, uvoľnením medzinárodných finančných tokov v dôsledku pádu Brettonwoodského systému (1971), vznikom a implementáciou nových finančných inštrumentov a súvisiacich medzinárodných dohôd. Z pohľadu bežného účastníka finančného sektora je za jednu z dominantných zmien možné považovať štandardizáciu a plošnú implementáciu využívania kreditných a debetných kariet, prevažne počínajúc 80. rokmi. Do rovnakého obdobia je možné datovať aj prvé počiny vytvorenia proto-formy elektronických peňazí v základných črtách pripomínajúce súčasné kryptomeny.

Za jeden z hlavných katalyzátorov vzniku kryptomien, ako ich poznáme v súčasnosti, je možné považovať globálnu finančnú krízu (2007 – 2008), v reakcii na ktorú bola vytvorená prvá, a doteraz najpopulárnejšia a najznámejšia kryptomena – Bitcoin. Finančný sektor prešiel na rôznych úrovniach nepochybne mnohými kľúčovými zmenami, definujúcimi jeho súčasný stav. Okrem sprísnených regulácií dané zmeny na odlišných úrovniach odrážali technologický pokrok v symbióze so značne negatívnym postojom k tradične stabilne vnímaným bankovým inštitúciám. Ako reakcia, resp. súčasť danej

tendencie bol daný priestor tzv. alternatívnym metódam financovania odkláňajúcim sa od tradičných modelov, ako napr. crowdfunding, s nim súvisiace nebankové subjekty a podobne.

Napriek momentálnej absencii významného globálneho vplyvu na existujúci finančný systém je potrebné venovať pozornosť DeFi – sektoru decentralizovaných financií, s relatívne krátkou históriou², ktorý v porovnaní s vyššie zmieňovanými technológiami prináša pre používateľov inovatívne možnosti managementu osobných financií s nemenej zaujímavým potenciálom pre inštitucionálnych aktérov v danej sfére.

S predmetným technologickým pokrokom aj vo finančnej sfére je typicky spojená tzv. kybernetická kriminalita predstavujúca v posledných rokoch závažný problém nie len v Slovenskej republike, ale najmä v medzinárodnom meradle. Rozmach priamej i nepriamej počítačovej kriminality je priamo úmerný rozvoju zmieňovaných informačných technológií a ich prienikom do bežného života, kde sa tieto technológie stávajú prostriedkom na aj finančnej páchanie trestnej činnosti a v závislosti od ich charakteru i prostredím, v ktorom je trestná činnosť páchaná. Na protispoločenskú činnosť využívajúcu prostriedky a prostredie takto prudko sa rozvíjajúcej oblasti ľudskej činnosti často dostatočne rýchlo nereflektujú zákonodarné orgány štátov a páchatelom sa v takomto vývoji otvára množstvo nových možností na vyvíjanie ich protiprávnej činnosti, ktorá vzhľadom na globálny charakter počítačovej siete má medzinárodný charakter. Odhaľovanie kybernetickej kriminality vyžaduje vzájomnú, často i medzikontinentálnu spoluprácu štátov a ich orgánov, keďže ani vyspelé štáty nedokážu vždy rýchlo, účinne a pružne legislatívne reagovať na dynamicky sa vyvíjajúce a meniace informačné technológie. Často aj legálny a legitímny cieľ tvorca počítačového programu, sociálnej siete či virtuálneho prostredia je zneužitý vo finančnom kriminálnom prostredí na páchanie trestnej činnosti, pričom závažné protiprávne aktivity často prebiehajú vo „virtuálnom podsvetí“, teda na verejných sieťach s obmedzeným prístupom, čo orgánom činným v trestnom konaní sťažuje možnosti odhaľovania a objasňovania tejto trestnej činnosti. Napriek tomuto konštatovaniu možno prijať záver, že v rámci počítačovej kriminality nie je za posledné roky zaznamenaný výrazný nárast v početnosti trestných činov patriacich do kategórie počítačovej kriminality. Ide o trestnú činnosť, ktorá má v značnej

² Aj keď kryptomenová komunita nemôže nájsť konsenzus kedy presne vznikol DeFi, za smerodajné je možné považovať obdobie rokov 2020 – 2021, keď sa DeFi dostal do stredobodu pozornosti kryptomenového sveta. Výnimkou neboli extrémne cenové pohyby so zhodnotením pohybujúcim sa v desiatkach, u niektorých malých projektov ba až stovkách násobkov, nasledované takmer okamžitým prepadom pohybujúcim sa okolo 90 %.

miere latentný charakter a medziročné trendy nápadu súvisiacich trestných vecí majú skôr kolísavý charakter. Na jej odhaľovanie majú významný vplyv materiálne a personálne podmienky orgánov činných v trestnom konaní.³

1. K niektorým základným charakteristikám decentralizovaných financií

Decentralizované financie (Decentralized Finance – DeFi) označujú sektor postavený na inovatívnych finančných technológiách využívajúcich vo väčšine prípadov technológiu blockchainu. Na rozdiel od klasických kryptomien poskytuje DeFi širšie spektrum finančných služieb bez potreby tretej strany (napr. banka, investičný maklér, sprostredkovateľ, a podobne), pričom dané služby sú uskutočňované prevažne na báze P2P transakcií. Ako najrozšírenejšie z príkladov využitia DeFi je možné uviesť napr. pôžičky v kryptomenách (prípadne stablecoinoch), rôzne služby umožňujúce vklady s fixným alebo variabilným výnosom, obchodovanie s tokenizovanými aktívami a podobne.⁴

Uvádzané kryptomeny sú decentralizované, resp. neexistuje žiadna centrálna inštitúcia alebo fyzická osoba, ktorá je zodpovedná za vydávanie jednotiek kryptomeny alebo spracovávanie transakcií. Všetky transakcie sú zapísané na blockchaine a nikto, okrem vlastníka privátneho kľúča, nemá možnosť ich uskutočňovať. Kryptomeny dodržiavajú aj zásadu nezameniteľnosti, resp. že dáta spojené s historickými transakciami na blockchaine nie je možné upraviť.⁵ Rôzne kryptomeny sa vyznačujú svojimi špecifikami, s odlišujúcou sa mierou decentralizácie, anonymity, bezpečnosti atď.

Stablecoiny, existujúce v rôznych formách, sú definované ako kryptomeny, ktorých cena je naviazaná na hodnotu určitej fiat meny, pričom medzi najrozšírenejšie patria stablecoiny naviazané na americký dolár. V dôsledku zvýšených objemov obchodovania sa môžu krátkodobo objaviť deviacie v stotinách dolárov. Špecificky u decentralizovaných algoritmických stablecoinov sa prejavuje zvýšená tendencia výraznej deviacie vedúcej v niektorých prípadoch ku kompletnej strate hodnoty.

Volatilita označuje kolísavosť ceny daného aktíva. Je možné ju definovať aj ako odchýlku od priemeru za špecifické časové obdobie. Vysoká volatilita

³ Správa generálneho prokurátora Slovenskej republiky o činnosti prokuratúry a poznatkoch prokuratúry o stave zákonnosti v Slovenskej republike za rok 2022

⁴ What Is Decentralized Finance (DeFi) and How Does It Work? <https://www.investopedia.com/decentralized-finance-defi-5113835>

⁵ Cryptocurrency basis – 3 key characteristics and why they matter, <https://medium.datadriveninvestor.com/cryptocurrency-basics-3-key-characteristics-and-why-they-matter-7348242abe18>

patrí medzi hlavné charakteristiky kryptomien. V porovnaní s relatívne stabilnými kryptomenami patriacimi medzi napr. desať najväčších podľa trhovej kapitalizácie disponujú menšie DeFi omnoho vyššou volatilitou.

Aj keď sektor DeFi už neprifahuje také množstvo pozornosti ako v prvej polovici roka 2021, aplikácie ho tvoriace nepochybne stále zostávajú užitočnými nástrojmi poskytujúcimi široké spektrum finančných služieb, ktoré banky vo svojich portfóliách nemali a s najväčšou pravdepodobnosťou v dohľadnej dobe ani mať nebudú. Aj v sektore DeFi sa vyskytuje špecifická terminológia často mäťuca neskúsených používateľov. Zmieňované aplikácie sú v kontexte DeFi napr. nazývané dApps. (decentralizované aplikácie). DeFi je možné považovať za jeden z (ak nie najinovatívnejší) počin v sfére kryptomien. Vytýčenie počiatku DeFi je relatívne problematické, väčšina poukazuje na rok 2021, avšak za reálnejšie je možné považovať roky 2018 – 2019, kedy skutočne vznikali prvé z DeFi aplikácií, aj keď v úvodných rokoch si popularitu nezískali, čo sa zmenilo v rokoch 2020 – 2021, kedy u tejto kategórie kryptomien boli v časovom horizonte niekoľkých dní dosahované zhodnotenia pohybujúce sa okolo 100 a viac %. V literatúre je možné sa stretnúť aj s názormi datujúcimi ich vznik do roku 2009, kedy vznikol Bitcoin, keďže pri uplatnení veľmi voľnej definície môže byť aj Bitcoin považovaný za súčasť DeFi. Takýto prístup však so sebou prináša niekoľko komplikácií, odvíjajúc sa od príliš benevolentnej klasifikácie, ktorá pri analýze sektoru DeFi venuje pozornosť aj kryptomenám, ktoré s DeFi majú iba minimum spoločných znakov. Teoreticky je možné Bitcoin považovať za súčasť DeFi pri zameraní sa na splnenie troch hlavných funkcií peňazí a v rámci obchodných DeFi stratégií môže byť využívaný na presun hodnoty. Na druhej strane neposkytuje tak široké spektrum možností ako iné, novšie projekty, a preto je jeho rola v DeFi prinajmenšom diskutabilná.⁶

Celý sektor DeFi stojí na troch kľúčových technologických pilieroch, a to kryptografia, blockchain a smart contracts (nezriedka sa využíva aj preložená verzia chytré kontrakty).

Smart contracts bývajú spájané predovšetkým s Ethereum, na ktorom boli aplikované ako prvé. Ako názov napovedá, aj v prípade smart contractu sa jedná (v preklade) o zmluvu medzi dvoma stranami, existujúcu výhradne v digitálnej podobe na blockchaine, so všetkými podmienkami vzťahu dvoch strán zmluvy obsiahnutých v kóde. Dáta, ktoré boli umiestnené v kóde nie je možné spätne zmeniť z dôvodu bezpečnostnej architektúry blockchainu. Transakcie prevedené v rámci smart contractov taktiež nie je možné vrátiť

⁶ Decentralized Finance, (DeFi), <https://www.techtarget.com/whatis/definition/decentralized-finance-DeFi>

(na rozdiel od bánk, v ktorých je možné v prípade chybného zadania údajov žiadať vrátenie prostriedkov na účet). Na rozdiel od klasických zmlúv nie je potrebný sprostredkovateľ, ako napr. právnik, realitný maklér a podobne, čím sa výrazne znižujú transakčné náklady, eliminuje sa zbytočné množstvo fyzických dokumentov a zvyšuje sa rýchlosť vykonania transakcie. Na druhej strane, pochopiteľne, existujú aj nevýhody smart contracts, a to najmä týkajúce sa možných napadnuteľných miest v rámci kódu. Útočníci väčšinou pracujú v koordinovaných skupinách, pričom tím skúsených analytikov rozoberá celý kód a hľadá v ňom nedostatky, ktoré by mohli byť zneužitie. V prípade projektov s relatívne vysokou trhovou kapitalizáciou sa môžu straty z hackerských útokov pohybovať v stovkách miliónov dolárov v priebehu niekoľkých hodín. Aj keď smart contracts predstavujú mimoriadne atraktívnu technológiu budúcnosti, zatiaľ je ich využitie značne limitované, prevažne v dôsledku nejasného právneho statusu a z neho vyplývajúcej nemožnosti využitia vo formálnych procedúrach. V prípade naplnenia zmluvných podmienok smart contract automaticky prejde do druhej fázy, a to splnenia záväzkov, čo môže byť napr. vyplatenie finančnej odmeny dodávateľovi.⁷ Smart contracts disponujú širokým spektrom možných uplatnení, ako napr. vo finančnom sektore, trhu nehnuteľností, právnych sporoch a podobne. Okrem zmieňovaného Etherea umožňujú využívanie smart contractov aj ďalšie relatívne dobre známe kryptomeny, ako napr. Cardano, Cosmos, Solana, Algorand a mnohé ďalšie.

Medzi jedny z primárnych téz filozofickej dimenzie DeFi patrí nespokojnosť s ďalej uvádzanými bankami (vo svojej súčasnej centralizovanej forme) a fiat peňazí nimi produkovaných, nesúhlas s monetárnou politikou najväčších krajín na svete, vedúcou k drastickému poklesu hodnotu národnej meny, s medzinárodnými dopadmi, ďalej boj proti zbytočnej byrokracii a odpor voči prehnaným mieram týkajúcich sa AML/CFT. Z technologického hľadiska poskytuje DeFi alternatívu voči súčasnému bankovému systému, odlišujúcu sa predovšetkým využívaním kryptomien namiesto fiat mien a výrazne väčším množstvom dApps poskytujúcich širokú plejádu finančných služieb v príjemnom a jednoduchom užívateľskom rozhraní.

V zjednodušenej podobe medzi ciele DeFi patrí aj snaha o elimináciu tretích strán pri poskytovaní finančných služieb a dôraz na čo najväčšiu decentralizáciu. Aj v sektore DeFi je možné sa stretnúť s radikálnymi alebo umiernenými názormi. Radikálnejší používatelia zastávajú názor, že DeFi je už vo svojej súčasnej forme schopné kompletne nahradiť tradičný bankový systém

⁷ What is a smart contract, and how does it work? <https://cointelegraph.com/learn/what-are-smart-contracts-a-beginners-guide-to-automated-agreements>

a k takémuto scenáru by malo dôjsť čo najskôr. Na druhej strane umiernenější používatelia taktiež vnímajú súčasný bankový systém ako nesprávne fungujúci, avšak uvedomujú si jeho vplyv na ekonomiku v prostredí kapitalizmu 21. storočia, preto sa prikláňajú k názoru, že DeFi by mal byť utilizovaný, ako nadstavba k tradičným bankám.

Na rozdiel od väčšiny finančných služieb, DeFi, ako napovedá názov, disponuje najvyšším stupňom decentralizácie, čo v praxi znamená, že neexistuje tretia strana zodpovedná za škody spôsobené pri používaní konkrétneho protokolu. Na webových stránkach de facto všetkých dApps taktiež absentuje zákaznícka podpora, prípadne možnosť reklamácie a podobne. Aj keď sa jedná o atribút charakteristický pre všetky kryptomeny, je potrebné zdôrazniť, že vykonané transakcie sú nezvratné, konkrétne bez ohľadu na to, aká veľká bola posielaná čiastka, preto ju nie je možné vrátiť za žiadnych okolností.

DeFi projekty pokrývajú takmer všetky oblasti finančných služieb typických pre banky, kompletne v digitálnej forme, väčšinou bez existencie fyzickej kancelárie. Za jednu zo základných kategórií dApps je možné považovať blockchainové oracles, ktorých primárnou funkciou je ukladanie dát zo skutočného sveta v reálnom čase na vybraný blockchain, inými slovami spája blockchain s dianím vo svete. Ďalšou, pre mnohých najdôležitejšou funkciou, je možnosť požičiavania si peňazí s úrokom, s platformami fungujúcimi na princípe P2P. Ich jednoduchosť spočíva primárne v absencii často neopodstatnene rozsiahleho KYC a následných AML procesov, v neexistencii zdĺhavých procesov zameraných na posúdenie kreditného skóre a možného rizika pochádzajúceho od budúceho dlžníka. Vzhľadom na často nečakané a spontánne správanie trhu majú používatelia možnosť zakúpenia DeFi poisťenia pokrývajúceho napr. hackerské útoky na burzu, pád ceny stablecoinu, ale aj udalosti v reálnom živote, ako napr. požiar, zemetrasenie a podobne.

Za absolútny základ je možné považovať decentralizované burzy, v praxi označované ako DEX (skratka z anglického Decentralized Exchange). Ako názov napovedá, u tých, na rozdiel od centralizovaných búrz, neexistuje tretia strana prevádzkujúca burzu a riešiaci problémy zákazníkov. Z technologického hľadiska je diametrálne odlišný aj spôsob obchodovania na DEX. Na rozdiel od štandardného párovania transakcií figuruje ako centrálny mechanizmus tzv. AMM (Automated Market Maker, v preklade automatizovaný market maker)⁸,

⁸ Market Maker (v preklade býva niekedy využívaný aj termín tvorca trhu) zväčša označuje inštitucionálneho účastníka trhu disponujúceho relatívne významnými množstvami kapitálu, na základe čoho vytvára obidve strany trhu a umožňuje tak obchodovanie. Market Maker zaisťuje, že na trhu vždy existuje strana dopytu a ponuky, a to aj pri ich absencii zo strany napr. retailových obchodníkov.

uskutočňujúci transakcie na základe likvidity alokovanej v liquidity pools užívateľmi platformy, v nadväznosti na čo algoritmy určujú ceny tokenov podľa ich pomeru v danom liquidity poole.⁹

DeFi, okrem možnosti obchodovania samotných kryptomien, rozširuje škálu investičných nástrojov na kryptomenové deriváty, prípadne tokenizované aktíva z reálneho sveta alebo deriváty zahŕňajúce v sebe zmieňované aktíva. V období prvej polovice roka 2021 si mimoriadnu obľubu získal tzv. yield farming, zameraný na vo veľkej miere pasívny príjem (vo voľnom preklade môže byť slovné spojenie preložené ako pestovanie výnosu, v praxi sa aj medzi slovenskými a českými odborníkmi využíva originál, yield farming). Základnú koncepciu yield farmingu je možné veľmi jednoducho prirovnať napr. k termínovaným účtom v banke, s rozdielom v extrémnej volatilitate v prípade kryptomien a omnoho atraktívnejším, meniacim sa výnosom. V rámci systému DeFi je možné s využitím kryptomien aj stávkovať na typy budúcich situácií, ako napr. športové zápasy, politika, predikcie cien akcií, kryptomien a podobne.¹⁰

2. K niektorým základným charakteristikám trestnej činnosti súvisiacej s decentralizovanými financiami

Popisovaný sektor DeFi, využívaný aj pri páchaní sofistikovanej trestnej činnosti, nepochybne vyžaduje od ich páchatel'ov ešte väčšie znalosti a skúsenosti v sektore aj v oblasti kryptomien, ako bežné protiprávne techniky. V roku 2021, historicky po prvý krát, nezískali najväčšiu časť kryptomien pochádzajúcich z protiprávných aktivít centralizovanej burzy, ale bol to práve sektor DeFi, ktorý získal 17% celkového množstva kryptomien pochádzajúcich z inkriminovaných adries. V porovnaní s rokom 2020 sa jedná o 1964 %-ný nárast, s celkovým objemom dosahujúcim 900 mil. dolárov. Viac ako 750 mil. dolárov bolo do DeFi alokovaných z aktivít spojených s odcudzením kryptomien, pričom napr. severokórejskí hackeri sú známi svojimi častými útokmi práve na DeFi.¹¹

⁹ DeFi Insurance: The Next Generation of Insurance, <https://hedera.com/learning/decentralized-finance/defi-insurance>

¹⁰ What is decentralized finance (DeFi)? <https://hedera.com/learning/decentralized-finance/what-is-decentralized-finance>

¹¹ ŠANTA, J. – ŠANTA, I.: K niektorým legislatívnym a ekonomickým aspektom virtuálnych mien v legislatíve Európskej únie a Slovenskej republiky, *Justičná revue*, roč. 74, 2022, č. 2, s. 168

V roku 2021 boli dosiahnuté rekordy aj vo sfére odcudzenia kryptomien s využitím bezpečnostných nedostatkov DeFi protokolov. Celková suma odcudzených kryptomien sa vyšplhala na 3,2 miliardy dolárov, pričom 2,3 miliardy dolárov z tejto čiastky pochádzalo práve z DeFi, čo v porovnaní s predchádzajúcim rokom činí nárast o 1330%. Toto mimoriadne zvýšenie bolo spôsobené prevažne vzrastom popularity sektoru DeFi a zväčša deficitmi v bezpečnostnej architektúre konkrétnych projektov, resp. takzvanými exploitmi. V porovnaní s predchádzajúcimi rokmi ide o významnú zmenu, keďže do roku 2021 sa cieľmi odcudzenia stávali prevažne centralizované burzy s využitím taktík hackingu, keyloggingu, phishingu alebo iných foriem sociálneho inžinierstva.

Drvivá väčšina kryptomien a aplikácií s nimi spojených disponuje, na rozdiel od štandardného softwaru, open-source charakterom, čo v praxi znamená, že každý používateľ má možnosť získať prístup k celému kódu daného programu. Daný faktor prispieva ku zvýšeniu miery zdravej konkurencie, a tým k inovatívnosti celého sektoru, avšak ako ukazuje prax, často býva využívaný páchatelmi rôznych foriem kyberkriminality, ktorí majú možnosť podrobne konkrétny kód zanalyzovať a využiť tak medzery v jeho bezpečnostnej architektúre.

Za neobvyklý prípad, ktorý otriasol globálnou kryptomenovou komunitou v roku 2021 je možné považovať rekordné odcudzenie kryptomien z augusta 2021, kedy sa útočník s využitím exploitu cross-chain DeFi protokolu Poly Network zmocnil viac ako 15 rôznych kryptomien v hodnote 612 mil. dolárov, pričom o deň neskôr tieto kryptomeny vrátil. Pri realizácii útoku zohralo primárnu úlohu zameranie daného protokolu, presnejšie jeho využitie ako premostovacieho mechanizmu (cross-chain) využívaného na premiestňovanie kryptomien medzi rôznymi blockchainami. Ako to býva pravidlom pri platformách podobného typu, cross-chain protokoly disponujú mimoriadne veľkými množstvami likvidity nevyhnutnými pre realizáciu transakcií medzi blockchainami. Analýza konkrétnej metodiky daného exploitu siaha vzhľadom na svoju komplikovanosť nad rámec tohto príspevku, avšak pri zjednodušení celej situácie je možné konštatovať, že k chybe, presnejšie k zanedbaníu potrebných bezpečnostných opatrení došlo na strane poskytovateľa služby. Útočník následne na základe daných defektov získal prístup k privilegovaným smart contractom určeným pre administrátorov Poly Network, čo mu umožnilo prakticky kontrolu transakcií na platforme, z čoho logicky vyplýva aj výber kryptomien. Kryptomeny v hodnote 578,6 mil. dolárov, s výnimkou zmrazených 33,4 mil. dolárov v centralizovanom stablecoine USDT, útočník o deň neskôr dobrovoľne vrátil, pričom ako svoju primárnu motiváciu označil „zábavu“, prestíž v hackerskej komunite, ako aj snahu poukázať

na opakujúce sa nedostatky DeFi protokolov a pomôcť tak budúcemu vývoju a zdokonaleniu tohto sektoru.¹²

Podobný prípad prelomenia bezpečnosti DeFi predstavuje kauza BadgerDAO z decembra 2021, v rámci ktorej bolo v priebehu pár minút odcudzených 150 mil. dolárov v rôznych kryptomenách. BadgerDAO funguje ako protokol umožňujúci používateľom Bitcoinu jeho využitie v komplexných DeFi protokoloch, operujúcich prevažne na Ethereovom blockchaine, využívajúc ERC20 tokeny. Medzi primárne mechanizmy zodpovedajúce za fungovanie daného protokolu patrí potreba udelenia súhlasu používateľa umožniť aplikácii prístup k jeho kryptomenám, ktorá ich následne prevádza na iný blockchain. Vzhľadom na komplikovanosť zložených transakcií a nutnosť platenia poplatkov za ich vykonávanie sa z praktických dôvodov v sektore DeFi stalo štandardnou praktikou udeľovanie aplikáciám povolení na manipuláciu s de facto neobmedzeným množstvom kryptomien v peňaženke užívateľa, pričom závisí od užívateľa, či aplikáciu považuje za dôveryhodnú a či je ochotný jej takéto povolenie udeliť. V prípade dôveryhodných aplikácií užívateľ šetrí čas, ktorý by inak musel vynaložiť na potvrdzovanie každého poplatku, avšak v prípade udelenia takéhoto povolenia neovereným, podvodným aplikáciám pri vidine nadpriemerného zisku, môže prísť o všetky svoje kryptomeny. Práve za jeden z najspôhlivejších protokolov podobného typu bol považovaný zmieňovaný BadgerDAO, ktorého bezpečnostné mechanizmy boli schopní páchatelia prelomiť v novembri 2021 a pridať do jeho kódu miniatúrne úpravy, na základe ktorých nič netušiaci užívatelia udelili zmieňované povolenie útočníkom, ktorí tak následne získali prístup k zostatkom na ich kryptopeňaženkách.¹³

So sektorom DeFi a formou obchodovania na DEX inherentne súvisí aj spôsob páchania trestnej činnosti známy pod názvom rug pull. Na rozdiel od klasického, centralizovaného brokera, v tomto prípade nie je vyžadovaná tretia entita (v terminológii finančných trhov už uvedená ako market maker, v doslovnom preklade tvorca trhu), ktorá poskytuje likviditu potrebnú pre obchodovanie. Likvidita na DEX je koncentrovaná v tzv. liquidity pools, ktoré označujú smart contracty umožňujúce obchodovanie (aj keď vzhľadom na technologické aspekty je vhodnejší pojem swap, ktorý však v tomto kontexte neoznačuje klasické finančné deriváty) párov kryptomien s automaticky prepočítavanou cenou na základe kódu. Do liquidity pools likviditu poskytujú

¹² Poly Network Attackjer Returning Funds After Pulling Off Biggest DeFi Theft Ever, <https://blog.chainalysis.com/reports/poly-network-hack-august-2021/>

¹³ The BadgerDAO Hack: What really happened and why it matters, <https://zengo.com/the-badgerdao-hack-what-really-happened-and-why-it-matters/>

používatelia platformy, ktorí sú k danej aktivite motivovaní na základe vopred stanovenej čiastky vyplácanej v kryptomenách. V prípade podvodného konania pozostáva liquidity pool z dvoch kryptomien, pričom prvú z nich je možné označiť ako hodnotnú, využívanú v širokom spektre aktivít spojených s kryptomenovým sektorom, a druhá predstavuje kryptomenu reprezentujúcu podvodný projekt. Tento druh rug pullu počíta s premysleným marketingom s cieľom alokácie čo najväčšieho množstva kapitálu v hodnotnej kryptomene, pričom developeri po dosiahnutí pre nich dostatočne vysokej čiastky vyberajú likviditu v zmieňovanej hodnotnej kryptomene, čo cenu druhej kryptomeny v páre tlačí na nulu.¹⁴ Celkovo druhý najväčší rug pull za rok 2021 s názvom AnubisDAO využil práve vyššie analyzovanú stratégiu. Marketing anonymnej skupiny bol založený na využití upraveného loga podobného jednej z najznámejších kryptomien s názvom DOGE a na prísľube, že organizácia vytvorí decentralizované aktívum s pohyblivým kurzom, ktorého hodnota bude krytá košom bližšie nešpecifikovaných kryptomien. Za poskytnutie likvidity, prevažne vo wETH do poolu získali investori ANKH tokeny zmieňovaného projektu, pričom za menej ako 20 hodín bolo do liquidity poolu naakumulovaných viac ako 58 mil. dolárov. Páchatelia následne likviditu presunuli na 3 rôzne peňaženky a cena ANKH klesla na nulu.¹⁵

Je potrebné zdôrazniť, že aplikovanie vyššie analyzovaných taktík vyžaduje nadpriemerné technologické znalosti a skúsenosti, v dôsledku čoho sa ich využitie stáva menej atraktívnym pre menej sofistikovaných podvodníkov.

3. K niektorým základným charakteristikám centralizovaných financií

Fiat mena (euro, dolár, koruny a pod.), resp. fiat peniaze označujú meny emitované centrálnymi bankami konkrétnych štátov, v súčasnosti nekryté fyzickým aktívom, ako napr. zlato alebo striebro. Daný fakt umožňuje de facto globálne zaužívaný systém frakčného bankovníctva a s nim úzko súvisiacu (mimoriadne často zaužívanú) expanzívnu monetárnu politiku.¹⁶

¹⁴ Crypto rug pulls: What is a rug pull in crypto and 6 ways to spot it, <https://cointelegraph.com/explained/crypto-rug-pulls-what-is-a-rug-pull-in-crypto-and-6-ways-to-spot-it>

¹⁵ Anubis DAO Descends Into the Underworld After \$60M Exploit, <https://finance.yahoo.com/news/anubis-dao-descends-underworld-60m-184027324.html>

¹⁶ Fiat Money: What It Is, How It Works, Example, Pros & Cons, <https://www.investopedia.com/terms/f/fiatmoney.asp>

Fiat meny sú v súčasnosti globálne akceptovanou formou platidla, ktorej hodnota je garantovaná ich emitujúcou centrálnou bankou, na rozdiel od fyzických aktív, ako napr. zlato alebo striebro využívané v minulosti. Ich hodnota a s ňou súvisiaca miera využitia v reálnej domácej, ale aj medzinárodnej ekonomike inherentne súvisí s dôverou spoločnosti v zmieňovanú centrálnu banku (prípadne vo vládu danej krajiny). V prípade absencie danej dôvery, resp. spoločenského konsenzu stráca fiat mena svoju hodnotu a predchádzajúci používatelia nahrádzajú zaužívanú fiat menu inými menami, prípadne aktívami plniami úlohu peňazí. Na vyššie uvedenú hodnotu priamo nadväzujú aj regulácie, ktorým fiat meny podliehajú. V praxi rolu regulatívnych orgánov najčastejšie zastávajú štátne inštitúcie, ako napr. ministerstvo financií, ministerstvo hospodárstva, centrálna banka, orgán pre dohľad nad finančným trhom, medzinárodné finančné a monetárne inštitúcie a podobne. V súvislosti s vyššie uvedenými regulátormi je potrebné zdôrazniť aj politický aspekt fiat mien, a to ich možné ovplyvnenie hodnoty v dôsledku politických rozhodnutí, resp. ich praktickom využití ako politického nástroja. Za jeden z najrozšírenejších a najjednoduchších príkladov danej situácie je možné považovať napr. cieľnú devalváciu vlastnej meny.

Aj keď úloha zachovania hodnoty je v niektorých prípadoch vzhľadom na súčasné ekonomické reálie prinajmenšom diskutabilná, fiat peniaze plnia tri hlavné úlohy, a to jednotky zúčtovania, zachovania hodnoty a prostriedku výmeny. Okrem garancie hodnoty podliehajú fiat meny de facto kompletnej kontrole objemu peňazí v obehú realizovanej centrálnou bankou. V praxi bývajú tieto opatrenia označované ako monetárna politika.

V tradičnom ponímaní bývajú fiat meny spojené so svojou fyzickou formou (najčastejšie bankovky a mince), avšak v súčasnosti je možné pozorovať cieľný proces eliminácie práve ich fyzickej podoby. Drvivá väčšina fiat mien v obehú disponuje elektronickou formou, napr. ako transakcie formou bankových kariet, online bankovníctva, tretích strán poskytujúcich platobné služby, dlhu a podobne.¹⁷

V súvislosti s centralizovanými financiami je nevyhnutné poukázať na bankový systém, počnúc regulatívnou funkciou centrálnej banky, na ktorú nadväzuje ďalší z kľúčových aspektov súčasného bankového systému, a to existencia množstva regulácií vo forme zákonov, vyhlášok, opatrení kľúčových inštitúcií a podobne. Napriek kľúčovej úlohe centrálnej banky nemožno opomenúť ani ďalšie orgány, ako napr. ministerstvá, špecializované orgány pre dohľad nad aktivitami spojené s bankovým systémom, špecializované národné, prípadne nadnárodné inštitúcie a podobne. Z pohľadu klienta je za

¹⁷ KARPIŠ, J. Zlé peniaze, sprievodca krízou. Bratislava: INESS, 2015

jednu z hlavných funkcií možné považovať služby, ktoré banky poskytujú. Jedná sa primárne o poskytovanie úverov, možnosť vkladov na rôzne typy účtov (napr. bežný, sporiaci, kontokorentný atď.), poskytovanie značne limitovaných investičných možností (vzhlľadom na súčasnú legislatívu môžu banky poskytovať iba relatívne konzervatívne typy investícií, pozostávajúce primárne zo zmiešaných, dlhopisových alebo realitných podielových fondov), v prípade bonitnejších klientov asset management¹⁸, výnimkou nie je ani portfólio viacerých klasických poistných služieb, ako napr. poistenie majetku, životné, cestovné poistenie a podobne. Do zmieňovaných aktivít spadá aj bankami vytvárané a spravované technologické zázemie, zvyšujúce bezpečnosť a uľahčujúce prístup k transakciám tak medzi klientom a bankou, ako aj medzi klientami jednotlivých bánk, ako napr. bankové aplikácie, digitálne systémy vysporiadania platieb a podobne. Z technologickej bázy vytvárajúcej podmienky pre zjednodušený presun financií pramení aj vzájomná medzinárodná kapitálová prepojenosť bánk (predovšetkým v rámci západných krajín). Tá v prípade vyrovnávania vzájomných klientskych záväzkov dané procesy zrýchľuje, pričom v prípade finančnej krízy globálnych rozmerov, ako napr. v rokoch 2007 – 2008 umocňuje a zrýchľuje šíriace sa finančné problémy jednotlivých subjektov. Aj keď sa nejedná špecificky o banky, za zmienku určite stoja aj tretie strany poskytujúce finančné, najmä platobné služby priamo naviazané na banky a operujúce prevažne s likviditou v rámci bankového systému. V praxi je často využívaný pojem FinTech, zastrešujúci plejádu aktivít spojených s (ako názov napovedá) finančnými technológiami vrátane vyššie uvedených a často presahujúcich do sféry kryptomien. FinTech aplikácie často disponujú pokročilejšími technologickými kapacitami umožňujúcimi napr. rýchlejšie medzinárodné transakcie, jednoduchší prístup k širšiemu spektru investícií, inovatívnejší UX/UI design, v niektorých prípadoch dokonca zvýšenú bezpečnosť a podobne.¹⁹

Zvýšenú pozornosť je potrebné venovať funkcii poskytovania úverov, ktorá prispieva k vytváraniu nových peňazí v obehu. Bankový systém, ako ho poznáme, funguje na princípe frakčných rezerv, čo v praxi znamená, že banky majú povinnosť držať iba minimálnu časť (frakciu) fyzických rezerv relatívne k vytváraným úverom. Percentuálny pomer povinných rezerv stanovuje centrálna banka danej krajiny, na území EÚ sa väčšinou pohybuje okolo minima

¹⁸ Asset management, často využívaný ako synonymum investičného managementu, označuje správu aktív konkrétneho subjektu rôznymi finančnými inštitúciami. Vo svojej typickej forme často býva realizovaný špecializovanými investičnými fondami, s čiastkami zväčša pohybujúcimi sa v rozpätí niekoľko miliónov. V prípade asset managementu bankami, sa minimálna čiastka v prostredí EÚ zväčša začína od 100 000 €.

¹⁹ REJNUŠ, O. Finanční trhy. Praha: Grada, 2008,

1 % stanoveného Európskou centrálnou bankou. V prípade USA boli minimálne požiadavky na rezervy zrušené v marci 2020, pričom závisí od internej politiky a riadenia rizika konkrétnych bánk, aké rezervy sú považované za adekvátne. Pre systém frakčného bankovníctva (v praxi sa termíny systém frakčného bankovníctva/rezerv využívajú de facto synonymicky) zohrávajú kľúčovú úlohu vklady. Vklady klientov banky navyšujú rezervy bánk, na základe ktorých banka poskytuje percentuálne korešpondujúce množstvo úverov, čím sa nové peniaze dostávajú do obehu.²⁰ Daný efekt býva označovaný ako peňažný multiplikátor. Uvedený systém sa stal najmä vzhľadom na krachy niekoľkých amerických bánk v priebehu roku 2023 predmetom diskusií medzi kritikmi a zástancami daných praktík.

4. K niektorým základným charakteristikám trestnej činnosti súvisiacej s centralizovanými financiami

Typickou trestnou činnosťou spojenou s fiat menami je falšovanie, pozmeňovanie a neoprávnená výroba peňazí, teda javy, ktoré sú nežiaduce pre peňažný obeh, pre dôveru verejnosti v konkrétnu menu a najmä v obiehajúcu hotovosť. Nie je preto prekvapujúce, že spoločným znakom je, okrem iného, aj to, že tieto konania majú tie najzávažnejšie a najprísnejšie trestnoprávne dôsledky. Sú zahrnuté do trestného činu s názvom falšovanie, pozmeňovanie a neoprávnená výroba peňazí a cenných papierov, ktorý je upravený v § 270 Trestného zákona. Legislatívnym základom pre uvedenú ochranu peňazí bol Medzinárodný dohovor o potláčaní peňazokazectva z roku 1929. Treba však dodať, že falšovanie peňazí a ich neoprávnená výroba je v podstate taká stará ako peniaze samotné a trestala sa vždy a často veľmi odstrašujúcimi trestami.²¹

Vývoj v oblasti technológie tlače a reprodukcie monitoruje najmä Európska centrálna banka (ECB), ktorá zaznamenáva informácie o množstve zadržaných falzifikátov. Falošné bankovky sa analyzujú v centrálnych bankách krajín eurozóny a v centre ECB na analýzu falzifikátov, ktoré zároveň zhromažďuje a spracúva technické a štatistické údaje o falošných bankovkách. Centrum tieto informácie poskytuje vnútroštátnym policajným zborom a ďalším orgánom, ktoré sa podieľajú na boji proti falšovaniu peňazí vrátane Ná-

²⁰ Fractional Reserve Banking: What It Is and How It Works, <https://www.investopedia.com/terms/f/fractionalreservebanking.asp>

²¹ Poništ, V. Falšovanie, pozmeňovanie a neoprávnená výroba peňazí, Bratislava: Bitcoin, 2019, č. 3, s. 26

rodnej banky Slovenska. ECB úzko spolupracuje s Europolom (Európskym policajným úradom), ktorý plní funkciu ústredného orgánu koordinujúceho ochranu eura, tiež s Interpolom (Medzinárodnou organizáciou kriminálnej polície) a Európskou komisiou.

Do kategórie veľmi rozmanitej trestnej činnosti aktuálne súvisiacej s centralizovanými financiami patria rastúce riziká spojené s mobilnými platobnými technológiami, čo zároveň poukazuje na zraniteľnosť týchto systémov voči rôznym formám podvodného konania a voči počítačovej kriminalite.

Ide o trestné činy právne kvalifikované ako neoprávnené vyrobenie a používanie platobného prostriedku podľa § 219 Trestného zákona na tom skutkovom základe, že si páchatelia prostredníctvom mobilných aplikácií neoprávnene zadovazujú prístup k mobilnému zariadeniu poškodeného, na základe čoho sú spôsobilí vykonávať priame platby, resp. finančné prevody. Je preto nevyhnutné, aby každý užívateľ mobilnej techniky disponoval takými spoľahlivými bezpečnostnými opatreniami, ako sú silné heslá, dvojfaktorová autentifikácia a dôkladné monitorovanie aktivít na účte. Okrem toho by používatelia mali byť obozretní pri sťahovaní aplikácií a udeľovaní oprávnení, najmä pokiaľ ide o prístup k platobným funkciám. Na zabezpečenie spoľahlivej ochrany je nevyhnutné pre svoje zariadenie vytvoriť silné heslo alebo kód PIN. Okrem toho možno svoje zariadenie zabezpečiť pomocou biometrických identifikátorov, ako je skenovanie odtlačkov prstov alebo rozpoznávanie tváre. Veľmi dôležité je udržiavanie aktualizovaného softvéru zariadenia, pretože chráni pred známymi zraniteľnosťami a exploitmi, ktoré by sa dali použiť na získanie neoprávneného prístupu.

Ďalšou aktuálnou formou trestnej činnosti právne kvalifikovanej ako podvod podľa § 212 Trestného zákona a súvisiacej s bankovým sektorom je prijatie **legitímneho e mailu od banky klientom**, ktorá v určitých časových intervaloch skutočne potrebuje potvrdiť osobné údaje klienta, avšak v prípade páchanej trestnej činnosti za situácie, ak jeho prílohou je aj odkaz na podvodnú správu. **Podvodná stránka s fingovaním prihlásením sa do internet bankingu je na nerozoznanie od tej skutočnej.** Rozdiel však môže spočívať len napr. v odlišnom telefónnom čísle na zákaznícku linku, či v úplne inej webovej adrese stránky. **Poškodený preto zadá prihlasovacie údaje** – identifikačné číslo a PIN a čaká, kým sa zobrazí obrazovka, ktorá žiada potvrdenie cez SmartToken konkrétnej banky. Tento krok však nenastane a namiesto toho sa zobrazí ďalšia stránka, ktorá vyžaduje zadanie údajov o platobnej karte. To už je silné podozrenie, že sa takýto klient banky stal poškodeným a že bol spáchaný trestný čin podvodu. Za takýchto okolností je nevyhnutné **okamžite kontaktovať banku.** Jej systémy zaznamenávajú potvrdenie zo SmartTokenu často typicky z iných, aj exotických krajín, preto preventívne

dochádza k zablokovaniu účtu klienta a systém takúto situáciu vyhodnocuje ako potenciálne podvodnú aktivitu. V rámci predbežných opatrení sú bankou **zablokované aj všetky bankové karty** (preto je zároveň potrebné požiadať o vydanie nových), **banka skontroluje všetky transakcie** na všetkých účtoch a aj prípadné čakajúce platby. Je však zarážajúce, že páchatelia takejto podvodnej trestnej činnosti poznajú spôsob, ako prekonať dvojfaktorové zabezpečenie *niektorých* bánk, čo vyplýva z toho, že poškodený nedostane žiadnu požiadavku na potvrdenie prihlásenia cez SmartToken, avšak v banke takéto potvrdenie zaznamenajú.

5. K niektorým spoločným charakteristikám trestnej činnosti spojenjej s centralizovanými a decentralizovanými financiami

Za základné spoločné charakteristiky trestnej činnosti spojenjej s centralizovanými a decentralizovanými financiami je potrebné považovať jej páchanie prostredníctvom počítačových systémov a sietí.

Vo všeobecnosti je aktuálnym konštatovanie, že v súčasnosti je možné prostredníctvom práve počítačových systémov a sietí spáchať v zásade akúkoľvek trestnú činnosť. Nejde pritom len o sofistikované využívanie počítačových systémov, pretože počítačový systém slúži, napr. len ako prostriedok nadviazania kontaktu a následnej komunikácie medzi zúčastnenými osobami. Z tohto dôvodu sa ani príčiny využitia počítačového systému na páchanie trestnej činnosti nelíšia od všeobecných príčin jej páchania. Pre výmenu informácií a komunikáciu medzi ľuďmi slúžia informačné a komunikačné technológie, ktoré prekonávajú bariéru času a obmedzenia priestorom. Páchatelia počítačovej kriminality informačné a komunikačné technológie buď využívajú na páchanie trestných činov, alebo tieto sú ich cieľom. Ide o trestnú činnosť, pri ktorej je dokazovanie zamerané na ich obsah a pri ktorej sú prostriedkom na ich páchanie, napr. pri trestných činoch vydierania, krádeže, sprenevery či falšovania, pozmeňovania a neoprávnenej výroby peňazí a cenných papierov a iných. Informačné a komunikačné technológie sú aj cieľom páchatel'ov trestných činov, keď dochádza k útoku na ne narušením dát a systémov (ide napr. o prípady známe pod pojmom „ransomware“, kedy škodlivý software zaútočí na zariadenie, uzamkne ho alebo zašifruje jeho obsah s cieľom napr. vymôcť od majiteľa zariadenia peniaze za navrátenie zariadenia do pôvodného stavu). Pretrvávajúcím trendom sú podvody páchané formou vytvorenia imitovaného e mailu banky, Slovenskej pošty, či prepravnej spoločnosti. Páchatel' potom kontaktuje poškodenú osobu elektronicky prostredníctvom napodobujúceho e mailu napr. s návrhom na aktiváciu určitej bankovej služby, s po-

žiadavkou na dodatočnú úhradu poštovného, či úhradu nákladov na prepravu zásielky. Páchatelia sú spôsobilí vyvrátiť prípadné pochybnosti poškodených osôb aj tým spôsobom, že za účelom ich presvedčenia o svojej autenticite si vytvárajú internetové stránky kopírujúce skutočné stránky týchto spoločností. Postup páchatelov pokročil do takej miery, že si vytvárajú kontaktné autorizačné e maily, z ktorých s poškodenými osobami, v prípade ich pochybností, komunikujú, vystupujúc ako zamestnanci týchto spoločností. Od roku 2022 je v porovnaní s rokom 2021 evidovaný väčší počet vecí súvisiacich s virtuálnou menou so zhodným „modusom operandi“. Vo viacerých prípadoch poškodení z vlastného záujmu o investovanie do kryptomien (najmä bitcoinu) reagovali na podvodné inzeráty zverejnené v sieti internet. Na základe následnej elektronickej komunikácie prostredníctvom rôznych nástrojov (elektronická pošta, bezplatné aplikácie na volanie a posielanie správ ako napr. Viber, WhatsApp, Telegram a iné), alebo aj s využitím počítačových nástrojov umožňujúcich ovládanie počítača z iného zariadenia na diaľku (AnyDesk), poškodení uvedení do omylu zaslali páchatelom finančné prostriedky na nákup kryptomeny, prípadne im umožnili prístup do ich počítača, čo páchatelia zneužili na realizáciu neoprávnených prevodov finančných prostriedkov. Takéto konania sú spravidla právne kvalifikované ako trestný čin podvodu podľa § 221 Trestného zákona, v niektorých prípadoch v súbehu s trestným činom neoprávneného vyrobenia a používania platobného prostriedku podľa § 219 Trestného zákona. Vyskytli aj prípady, kedy páchatelia priamo oslovili poškodených bez toho, aby títo prejavili záujem o investovanie. Vo všeobecnosti pretrváva záujem ľudí o investovanie do kryptomien. Je tomu tak aj v dôsledku mediálne prezentovanej možnosti vysokých ziskov pri tomto spôsobe investovania. Potencionálni investori nevnímajú nemalú mieru rizika, ktorá sa s touto formou investovania spája, a to aj pri legitímnych obchodníkoch a burzách. Prokuratúra eviduje viacero podvodných konaní, v ktorých však nedochádza k neoprávneným zásahom do počítačových systémov, ale ide o jednoduché podvodné schémy spočívajúce vo vylákaní finančných prostriedkov na investovanie do kryptomien pod príslubom ich zjavne nereálneho budúceho zhodnotenia. Nakoľko páchatelia komunikujú s poškodenými z rôznych elektronických adries, ktorých sa „IP adresa“ (adresa počítača) nedá identifikovať, a poškodení platia rôzne poplatky súvisiace s kúpou bitcoinu na tranzitné účty v rámci celej Európskej únie, je stotožnenie vlastníka bitcoinovej elektronickej peňaženky s konkrétnou osobou niekedy takmer nemožné. Navyše, vo vzťahu k transakciám realizovaným prostredníctvom bitcoinových peňaženiek slovenské orgány činné v trestnom konaní nedisponujú softvérom, ktorý by tieto transakcie umožňoval účinne sledovať. Vyšetrenie tejto kategórie trestných činov preto končí prerušením trestného stí-

hania podľa § 228 ods. 1 Trestného poriadku. Súčinnosť a samotnú činnosť policajných orgánov v naznačených možnostiach možno hodnotiť pozitívne. Informácie, hlásenia a získané dôkazy obsahujú aj údaje o internetovej identite a geografickej polohe a ich obsah je dostatočný na to, aby orgány činné v trestnom konaní mohli, ak to procesná situácia umožňuje, prístupiť k vydaniu príkazu na uchovanie, vydanie alebo odňatie počítačových údajov (§ 91 Trestného poriadku), vykonanie domovej prehliadky (§ 100 Trestného poriadku) alebo na vydanie príkazu na zistenie a oznámenie údajov o telekomunikačnej prevádzke (§ 116 Trestného poriadku). V prípade potreby sa neodkladne zabezpečujú dôkazy prostredníctvom medzinárodnej justičnej spolupráce, a to buď formou európskeho vyšetrovacieho príkazu alebo postupom podľa Dohovoru o počítačovej kriminalite. Určité negatívum je možné pozorovať v schopnosti orgánov činných v trestnom konaní pri zdokumentovaní a objasňovaní konkrétneho trestného činu pre zložitú súčasnosť systému preukazovania počítačovej kriminality, nakoľko na zabezpečenie väčšiny relevantných údajov je potrebný predchádzajúci súhlas prokurátora alebo jeho príkaz, či predchádzajúci príkaz súdu alebo vzhľadom na cezhraničný aspekt páchania uvedenej trestnej činnosti aj potreba zabezpečovania dôkazov prostredníctvom žiadostí o právnu pomoc, čo je v praxi spojené so značným časovým zdržaním a vedie k neefektívnemu získavaniu požadovaných údajov. Spravidla sa jedná o reťaz viacerých úkonov, ktoré nie je možné realizovať súbežne, nakoľko na seba nadväzujú, čo je taktiež spojené s istým časovým zdržaním. Za zmienku pri objasňovaní počítačovej kriminality stojí tiež skutočnosť, že obdobné prípady trestnej činnosti s rovnakým spôsobom jej spáchania, pri ktorých sa dá predpokladať ich vzájomné prepojenie, vyšetrojú samostatne jednotlivé súčasti Policajného zboru, a to spravidla podľa miesta bydliska poškodeného, čím nie je možné zabezpečiť koordinovaný a efektívnejší postup pri vyšetrovaní. Pri objasňovaní počítačovej kriminality sú často vydávané príkazy na zistenie a oznámenie údajov o uskutočnenej telekomunikačnej prevádzke podľa § 116 Trestného poriadku. Poskytovatelia telekomunikačných služieb však v mnohých prípadoch v čase vydania príkazu už nedisponujú relevantnými údajmi o telekomunikačnej prevádzke vzhľadom na pomerne krátke doby ich uchovávaní. Pokiaľ aj poskytovateľ telekomunikačnej služby poskytne údaje o IP adrese, zistiť užívateľa dynamickej IP adresy späť k určitému dátumu je veľmi zložitú, nakoľko tieto adresy sa menia v pravidelných intervaloch. Vo vzťahu k statickej IP adrese je potrebné poukázať na skutočnosť, že aktuálne sú tieto IP adresy pridelované jednému užívateľovi, na ktorého je napojených viacero (niekedy až stovky) koncových užívateľov. Dokazovanie komplikuje páchanie tohto druhu kriminality s využívaním aplikácií, ktoré umožňujú „prekrytie“ telefónnych čísiel a IP adries.

V prípade použitých telefónnych čísel nie je následne možné zistiť, cez akého poskytovateľa bol hovor iniciovaný, nakoľko sú presmerované cez niekoľkých poskytovateľov, pričom zobrazované číslo nie je reálne a poskytovatelia telekomunikačných služieb k nim nevedia uviesť žiadne relevantné skutočnosti. Taktiež v prípade IP adries, využitím VPN (Virtual Private Network) dochádza k zakrytiu pôvodnej IP adresy alebo k zmene geografickej polohy pripojenia k internetu. Relatívne novým fenoménom v rámci Českej a Slovenskej republiky spojeným s počítačovou kriminalitou sú takzvané „phishingové kampane“, zahŕňajúce informácie, správy, ktoré sa na prvý pohľad javia ako dôveryhodné, vytvárajú tak dojem autenticity, čím uvádzajú adresáta takej správy do omylu. Ide o rôzne správy zasielané do elektronických schránok alebo aj textové správy, ktoré navodzujú dojem, že ich odosielateľom je napr. banka. Po kliknutí na odkaz uvedený v správe dochádza následne k vyhláskaniu údajov od poškodeného, napr. o bankomatovej karte, ktoré sú zneužitie v dôsledku ťažko dohľadateľných transakcií, čím dochádza k spôsobeniu škody poškodenému. Nežiaducim javom je aj zasielanie rôznych výhražných správ elektronickou poštou, alebo zverejňovanie komentárov s takým obsahom na sociálnych sieťach a podobne. Od roku 2022 orgány činné v trestnom konaní evidovali nárast „online podvodov“ spáchaných v rôznych formách. Išlo najmä o už známe „phishingové kampane“ zneužívajúce identitu známych spoločností ako Slovenská pošta, Microsoft, Bazoš, Finančná správa Slovenskej republiky alebo rôzne peňažné ústavy, pri ktorých sa páchatelia pokúšali o získanie citlivých informácií, ako sú napr. heslá k bankovým účtom, údaje o kreditných kartách tým, že sa vydávali za dôveryhodnú osobu takej spoločnosti. Páchatelia tejto formy trestnej činnosti využívajú čoraz sofistikovanejšie technické postupy zamerané na zakrytie svojej trestnej činnosti, ktorú páchajú prostredníctvom počítačových systémov, ako aj na zakrytie ich identity, s čím súvisí využívanie anonymizačných služieb. Na čo najefektívnejší boj s takouto kriminalitou bola, okrem iného, roku 2017 zriadená sieť prokurátorov na boj proti počítačovej kriminalite. Jej cieľom je zhromažďovanie a výmena praktických poznatkov týkajúcich sa počítačovej kriminality v rámci vnútroštátneho konania a medzinárodnej spolupráce a podieľanie sa na riešení aplikačných problémov v rámci vyšetrovania počítačovej kriminality. Existencia tejto siete je dlhodobo hodnotená ako prínosná aj poskytovaním praktických informácií prokurátorom a policajtom, a to aj v spolupráci s odborom počítačovej kriminality Úradu kriminálnej polície Prezídia Policajného zboru.²²

²² Spracované podľa Správy generálneho prokurátora Slovenskej republiky o činnosti prokuratúry a poznatkoch prokuratúry o stave zákonnosti v Slovenskej republike za rok 2022

Pozornosť je potrebné venovať aj medzinárodnému fenoménu podvodov s kreditnými a debetnými kartami, menej rozšírenými v oblasti EÚ a ešte menej na území Slovenskej republiky. Dané podvody bývajú často neskúsenými pozorovateľmi označované ako jedna z najnovších praktík, pričom v skutočnosti je opak pravdou. Vznik nižšie analyzovaných stratégií je možné datovať do obdobia prelomu 80. a 90. rokov, charakterizovaného práve popularizáciou a masívnym šírením vyššie zmieňovaných platobných prostriedkov ako alternatívy voči často nepraktickej hotovosti. Medzi kľúčové komponenty daného podvodu, medzi odborníkmi označovaného ako carding, patrí neoprávnený prístup k detailom bankovej karty, presnejšie číslo, meno držiteľa, dátum platnosti a CVV kód na zadnej strane. Relatívne jednoduchý, avšak mimoriadne nebezpečný proces cardingu je možné rozdeliť na tri hlavné fázy. V prvej fáze páchatel s využitím rôznych metód, vo väčšine prípadov špeciálnych fyzických zariadení, získa prístup k vyššie uvedeným osobným informáciám z platobnej karty. Na dané účely bývajú využívané tzv. skimmery, ktoré po jednom pretiahnutí karty automaticky do počítačového programu ukladajú všetky potrebné informácie pre ďalšie etapy procesu. Medzi najľahšie odhaliteľné metódy je možné zaradiť napr. platbu v reštaurácii, kedy platiaci zákazník čašníkovi podáva kartu, ktorý okrem platby na terminále kartu nepozorovanie pretiahne cez zmieňovaný skimmer. Skimmery môžu byť neviditeľne zabudované aj do bankomatov, de facto akýchkoľvek platobných terminálov, automatov na lístky, nápoje atď. Medzi sofistikovanejšie metódy patria tzv. readery, ktoré zaznamenávajú informácie z karty bez potreby fyzického kontaktu, pričom pre útočníka je dostatočné sa k obeti priblížiť na približne tridsať centimetrov. Zmieňovaný reader, disponujúci väčšími rozmermi je problematické umiestniť na verejné miesto, avšak páchatel môže dané zariadenie uložiť napr. do tašky visiacej na pleci a k obeti sa bez akéhokoľvek podozrenia priblížiť napr. vo výťahu alebo na rušnej ulici. V rámci druhej etapy prechádza páchatel ku klonovaniu (v odborných kruhoch je často využívaný aj originálny termín cloning), resp. vytvoreniu fyzickej kópie platobnej karty. Na dané účely býva taktiež využívaný skimmer pripojený k počítaču, disponujúcimi okrem zaznamenávania informácií aj možnosťou prepisovania. Vo sfére cardingu patrí medzi najjednoduchšie metódy prepisovanie odcudzených informácií na biele karty, ktorými je možné okamžite platiť na termináloch alebo vyberať hotovosť z bankomatov. Platba bielou kartou bez akýchkoľvek informácií na nej pochopiteľne u obchodníka vzbudzuje podozrenie a mimoriadne zvyšuje riziko, ktoré používateľ takejto klonovanej karty podstupuje. V rámci eliminácie daného rizika preto páchatelia často využívajú raziace stroje na kreditné karty, ktoré dokážu na prázdnu bielu kartu vytlačiť de facto logo akejkoľvek banky so všetkými potrebný-

mi údajmi. V takomto prípade obchodník nemá šancu zistiť, že platba bola vykonaná pomocou sfalšovaného platobného prostriedku. Za poslednú fázu je možné považovať internetové obchodovanie s odcudzenými informáciami, klonovanými kartami pripravenými na výbery alebo platby a podobne. Ako bolo uvedené vyššie, na území Slovenska sa jedná o zriedkavý fenomén, keďže dominantná časť páchanej kriminality sa odohráva v USA a Veľkej Británii, pričom podľa informácií relevantných medzinárodných orgánov značný podiel globálnych štatistík spadá aj na krajiny východnej Európy, prioritne na Rusko a Ukrajinu. Podľa dostupných informácií sa globálne straty za rok 2022 zvýšili o 5% v porovnaní s predchádzajúcim rokom, dosahujúc tak rekordných 32,34 miliárd dolárov. Za nemenej alarmujúce je možné považovať aj ďalšie štatistiky, ako napr. vzrast počtu klonovaných kariet o 77% z 70 000 za rok 2022 na takmer 120 000 za prvú polovicu roka 2023. Podľa prieskumu z roku 2023 sa 65% amerických držiteľov kreditných kariet stalo obeťami takéhoto útoku, čo predstavuje rast o 58% v porovnaní s rokom 2022, zasahujúc tak celkovo 151 mil. občanov USA.²³

Záver

Na základe vyššie uvedeného je možné vyvodiť závery, že ako klasický bankový sektor a fiat meny (sektor centralizovaný), tak aj DeFi sektor (sektor decentralizovaný), predstavujú komplexné mozaiky pozostávajúce z kvánt na seba nadväzujúcich komponentov, a nie je preto jednoduchou úlohou zaujať jednoznačný postoj voči ktorémukoľvek zo systémov.

Finančný, a v ňom obsiahnutý bankový systém, trpia vážnymi nedostatkami vyplývajúcimi (odhliadnuc od politických faktorov) z fiat mien a na nich nadväzujúcej monetárnej politiky. U daných nedostatkov je možné pozorovať cyklické tendencie, a to primárne v kontexte nadmernej centralizácie ako príčiny suboptimálnej monetárnej politiky a jej následkov a sekundárne umocnenej centralizácie prostredníctvom masívneho kvantitatívneho uvoľňovania, ako reakcie na ekonomické problémy, prehlbujúc tak závislosť na centrálnej banke, alebo, v ekonomickom žargóne, tzv. závislosť na makroekonomických drogách.²⁴ Napriek relatívnej stabilite za rok 2023 a euforický vývoj charakterizovaný historickými maximami rizikových aktív za prvé tri mesiace roku 2024, ekonomickú situáciu určite nie je možné považovať za ideálnu.

²³ 45 Revealing Credit Card Skimming and Fraud Statistics (2024), <https://www.cardrates.com/news/credit-card-skimming-and-fraud-statistics/>

²⁴ SEDLÁČEK, T. Druhá derivace touhy, Praha: 65. pole, 2018,

Odhliadnuc od ekonomických predikcií, záverom je možné konštatovať, že DeFi aj v svojej súčasnej podobe ponúka niekoľko násobne širšie spektrum finančných aktivít a stratégií, neporovnateľných so značne konzervatívnymi a limitovanými službami bankového sektora. Medzi ďalšie nemenej vážne faktory patrí aj dostupnosť DeFi v porovnaní s bankovým systémom. Na rozdiel od participácie v bankovom systéme so všetkými jeho službami, je DeFi neporovnateľne dostupnejší, primárne z dôvodu absencie byrokracie a požiadaviek na klienta, ako napr. rôzne administratívne, manipulačné poplatky, byrokratické niekoľkofaktorové kontroly, pričom u DeFi je nepriamo vyžadovaný samotný KYC prostredníctvom on ramp platformy²⁵.

Nemenej vážnu úlohu zohráva de facto absencia systémového rizika v porovnaní s tradičným finančným systémom, resp. absencia subjektov disponujúcim statusom „too big to fail“. Ako bolo možné pozorovať v kritických mesiacoch roku 2022, pri páde zmieňovaných gigantov Celsius, Terra a FTX, dané udalosti nepochybne otriasli celým trhom kryptomien, avšak napriek ich dominantnej pozícii v sektore a absencii akéhokoľvek bailoutu, alebo inej finančnej pomoci, boli zaznamenané prepady nanajvyš v desiatkach percent (berúc do úvahy Bitcoin ako index kryptomenového trhu). Kritici môžu argumentovať, že vysokorizikové stratégie pákového yield farmingu, alebo dokonca celý sektor DeFi, disponuje charakterom pyramídy, resp. nápadne pripomína komplexné štruktúrované finančné deriváty predchádzajúce kríze z roku 2008. Ako to bolo naznačené, pôžičky realizované na DeFi lending protokoloch sú prekolateralizované, čím chránia veriteľa, a zabraňujú dominovému efektu sérií úverových zlyhaní, ktoré nastalo v roku 2008 a v menšej miere aj v roku 2023 počas americkej bankovej krízy.

Napriek kritike súčasného bankového systému sa neprikláňame k radikálnym tendenciám obhajujúcim kompletne nahradenie bankového systému alternatívnym, DeFi. Faktom zostáva, že komerčné banky po stovky rokov hrajú kľúčovú úlohu v procese socioekonomického rozvoja spoločnosti a za predpokladu efektívneho riadenia uľahčujú efektívnu alokáciu kapitálu v trhovej ekonomike. Syntézou uvedených poznatkov prichádzame k záveru, že bankový a DeFi systém môžu existovať synchronne.

V ideálnom scenári by mohla byť zachovaná úloha obchodných bánk ako napr. poskytovateľa bankových účtov, platobných služieb, úverov a hypoték a s nimi spojenej infraštruktúry, pričom ako nadstavba by v zjednodušenej podobe mohla k bankovým aplikáciám byť pripojená infraštruktúra DeFi,

²⁵ On-ramp platforma označuje zmenáreň (nie burzu), prostredníctvom ktorej môže klient zmeniť fiat na kryptomeny pred vkladáním kryptomien do konkrétnych DeFi protokolov

umožňujúca čo najväčšiemu množstvu klientov bezpečný prístup k pokročilejším decentralizovaným finančným službám.

Pre trestnú činnosť, objektom ktorej sú decentralizované financie, sú typické odcudzenia kryptomien s využitím bezpečnostných nedostatkov DeFi protokolov, tzv. reg pull a mnohé ďalšie.

Pokiaľ ide o trestnú činnosť spojenú s centralizovanými financiami, tú možno charakterizovať ako rôznorodú a širokospektrálnu, dlhodobo pre fiat meny typickú ako falšovanie, pozmeňovanie a neoprávnená výroba peňazí a cenných papierov, ktorý je upravený v § 270 Trestného zákona. Do ďalšej kategórie veľmi rozmanitej trestnej činnosti aktuálne súvisiacej s centralizovanými financiami patria rastúce riziká spojené s mobilnými platobnými technológiami a prostredníctvom nich útoky smerujúce proti bankovým účtom, na ktoré sme poukázali v tomto príspevku.

Pozornosť je potrebné venovať aj medzinárodnému fenoménu podvodov s kreditnými a debetnými kartami, menej rozšírenými v oblasti EÚ a ešte menej na území Slovenskej republiky. Medzi kľúčové komponenty daného podvodu, medzi odborníkmi označovaného ako carding, patrí neoprávnený prístup k detailom bankovej karty, za využitia tzv. skimmerov.

LITERATÚRA

1. Anubis DAO Descends Into the Underworld After \$60M Exploit. Dostupné na: <https://finance.yahoo.com/news/anubis-dao-descends-underworld-60m-184027324.html>
2. Cryptocurrency basis – 3 key characteristics and why they matter. Dostupné na: <https://medium.datadriveninvestor.com/cryptocurrency-basics-3-key-characteristics-and-why-they-matter-7348242abe18>
3. Decentralized Finance, (DeFi). Dostupné na: <https://www.techtarget.com/whatis/definition/decentralized-finance-DeFi>
4. DeFi Insurance: The Next Generation of Insurance. Dostupné na: <https://hedera.com/learning/decentralized-finance/defi-insurance>
5. Fiat Money: What It Is, How It Works, Example, Pros & Cons. Dostupné na: <https://www.investopedia.com/terms/f/fiatmoney.asp>
6. Fractional Reserve Banking: What It Is and How It Works. Dostupné na: <https://www.investopedia.com/terms/f/fractionalreservebanking.asp>
7. Crypto rug pulls: What is a rug pull in crypto and 6 ways to spot it. Dostupné na: <https://cointelegraph.com/explained/crypto-rug-pulls-what-is-a-rug-pull-in-crypto-and-6-ways-to-spot-it>
8. KARPIŠ, J. Zlé peniaze, sprievodca krízou. Bratislava: INESS, 2015
9. Poniš, V. Falšovanie, pozmeňovanie a neoprávnená výroba peňazí, Bratislava: Bitcoin, 2019, č. 3
10. Poly Network Attackjer Returning Funds After Pulling Off Biggest DeFi Theft Ever. Dostupné na: <https://blog.chainalysis.com/reports/poly-network-hack-august-2021/>
11. REJNUŠ, O. Finanční trhy. Praha: Grada, 2008
12. Revealing Credit Card Skimming and Fraud Statistics (2024). Dostupné na: <https://www.car-drates.com/news/credit-card-skimming-and-fraud-statistics/>

13. SEDLÁČEK, T. Druhá derivace touhy, Praha: 65. pole, 2018
14. Správa generálneho prokurátora Slovenskej republiky o činnosti prokuratúry a poznatkoch prokuratúry o stave zákonosti v Slovenskej republike za rok 2022
15. ŠANTA, J. – ŠANTA, I.: K niektorým legislatívnym a ekonomickým aspektom virtuálnych mien v legislatíve Európskej únie a Slovenskej republiky, Justičná revue, roč. 74, 2022, č. 2
16. The BadgerDAO Hack: What really happened and why it matters. Dostupné na: <https://zen-go.com/the-badgerdao-hack-what-really-happened-and-why-it-matters/>
17. What Is Decentralized Finance (DeFi) and How Does It Work? Dostupné na: <https://www.investopedia.com/decentralized-finance-defi-5113835>
18. What is a smart contract, and how does it work? Dostupné na: <https://cointelegraph.com/learn/what-are-smart-contracts-a-beginners-guide-to-automated-agreements>

Kontaktné údaje autora

doc. et. doc. JUDr. Ján Šanta, PhD., LL.M., MBA, MSc.

Generálna prokuratúra Slovenskej republiky, Bratislava

Katedra trestného práva a kriminológie, Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

jan.santa@genpro.gov.sk

AKTUÁLNE OTÁZKY ZAISTOVANIA ELEKTRONICKÝCH DÔKAZOV S DÔRAZOM NA ZAISTOVANIE ŠIFROVANÝCH ÚDAJOV¹

CURRENT ISSUES OF SECURING ELECTRONIC EVIDENCE WITH AN EMPHASIS ON SECURING ENCRYPTED DATA

doc. JUDr. Eva Szabová, PhD.

Katedra trestného práva a kriminológie,
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Abstrakt: Predložený príspevok sa zaoberá problematikou, ktorá je v oblasti zabezpečovania informácií dôležitých pre trestné konanie pomerne aktuálnou a stále častejšie diskutovanou z dôvodu neustáleho napredovania technologického vývoja. Ide o otázku možnosti a spôsobu zaistovania tzv. počítačových údajov označovaných v kontexte legislatívy Európskej únie aj ako tzv. elektronické dôkazy. Skutočnosť, že ide o otázku, ktorá zasluhuje značnú pozornosť, možno demonštrovať aj na štatistických údajoch, podľa ktorých sú elektronické dôkazy potrebnými dôkazmi približne v 85 % trestných vecí riešených v Európskej únii. Vzhľadom na už zmienený pomerne rýchly technologický vývoj vzniká v naznačenej oblasti stále viac zásadných a pomerne ťažko riešiteľných otázok, pričom príspevok bude osobitnú pozornosť sústreďovať na otázku šifrovania technických zariadení a otázku využívania aplikácií na prenos textových správ. Súčasne bude poukázané na to, akým spôsobom sa s predmetnými otázkami rozhodol „popasovať“ európsky normotvorca.

Kľúčové slová: elektronický dôkaz, európsky príkaz na predloženie elektronických dôkazov, elektronický príkaz na uchovanie elektronických dôkazov, Cloud Act, Whatsapp, šifrovanie.

Abstract: The submitted contribution deals with the problem, which is relatively current in the field of securing information for criminal proceedings and is increasingly discussed due to the constant advancement of technological development. It is a question of the possibilities and method of securing the so-called computer data referred to in the context of European Union legislation as so-called electronic evidence. The fact that this is an issue that deserves considerable attention can also be demonstrated by the statistics, according to which electronic evidence is the necessary evidence in approximately 85% of criminal cases solved in the European Union. Due to the already mentioned relatively rapid technological development, more and more fundamental and relatively difficult to solve questions arise in the indicated area, while the contribution will focus special attention on the issue of encryption of technical devices and the issue of using applications for the transmission of text messages. At the same time, it will be pointed out how the European legislator decided to „handle“ the issues in question.

Key words: electronic evidence, european production orders for electronic evidence, European preservation orders for electronic evidence, Cloud Act, Whatsapp, encryption

¹ Tento príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia projektu APVV-19-0050

Úvod

S ohľadom na technologický vývoj spoločnosti je aktuálne absolútne bežným javom uchovávanie údajov, dát, listín na rôznych elektronických úložiskách, a teda v elektronickej podobe. Inak povedané, absolútnym štandardom súčasnosti je ukladanie informácií na úložisko, ktoré prevádzkuje poskytovateľ elektronických služieb napríklad vo forme cloudu. Problém nastáva v okamihu, kedy predmetné informácie nadobudnú charakter informácie dôležitej pre trestné konanie. Osobitnú zásadnosť vykazuje situácia, kedy sa uložené údaje, resp. skutočnosti dôležité pre trestné konanie nachádzajú na serveroch, resp. cloudových úložiskách v inom štáte ako je štát, v ktorom sa vedie trestné konanie, pričom poskytovateľ príslušnej služby je subjekt založený mimo Slovenskej republiky, prípadne aj mimo EÚ. V tejto súvislosti možno len konkretizovať, že aktuálne sa veľmi často na ukladanie dát využívajú napríklad cloudové služby, ktorých prevádzkovateľmi sú spoločnosti Google či IBM. Podľa štatistických údajov EÚ vykázaných v poslednej správe Európskej komisie venovanej otázkam zaistovania elektronických dôkazov na účely trestného konania² vyvstáva potreba zaistiť elektronický dôkaz až v 85 percentách všetkých trestných konaní uskutočňovaných v členských štátoch EÚ. V takmer dvoch tretinách týchto konaní je nevyhnutné zaslať žiadosť o poskytnutie predmetných dôkazov poskytovateľovi elektronických služieb usadenému v inej jurisdikcii³. Na základe kombinácie uvedených percentuálnych údajov možno dospieť k zisteniu, že potreba cezhraničného zaistenia elektronických dôkazov vyvstáva vo viac ako polovici všetkých trestných konaní vedených v členských štátoch EÚ (55%).⁴ Samozrejme, že zaistovanie elektronických dôkazov nemožno v týchto prípadoch absolútne vylúčiť. Využiť totiž možno Európsky vyšetrovací príkaz alebo úkon vzájomnej právnej pomoci. Proces cezhraničného zaistenia elektronického dôkazu týmto spôsobom však trvá 120 dní až 10

² Commission staff working document impact assessment. Accompanying the document: Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on European Production and Preservation Orders for electronic evidence in criminal matters. Brussels, 17.4.2018, SWD(2018) 118 final

³ Počet žiadostí adresovaných najväčším poskytovateľom služieb, akými sú Facebook, Google, Microsoft, Twitter a Apple pritom narástol v období od roku 2013 do roku 2016 o 70% (European Commission – Fact Sheet. Frequently Asked Questions: New EU rules to obtain electronic evidence. Brussels, 17 April 2018. MEMO/18/3345, s. 1)

⁴ Commission staff working document impact assessment. Accompanying the document: Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on European Production and Preservation Orders for electronic evidence in criminal matters. Brussels, 17.4.2018, SWD(2018) 118 final, s. 14

mesiacov a priechodnosť týchto úkonov nie je až tak priaznivá, ako by bolo žiaduce.⁵

Za účelom zjednodušenia procesu cezhraničného zaisťovania elektronických dôkazov prijali Európsky parlament a Rada 12. júla 2023 nariadenie o európskych príkazoch na predloženie elektronických dôkazov a európskych príkazoch na uchovanie elektronických dôkazov v trestnom konaní a na výkon trestu odňatia slobody v nadväznosti na trestné konanie⁶ (ďalej len „nariadenie“). Predmetné nariadenie nadobudlo účinnosť 17. augusta 2023, pričom v zmysle jeho článku 34 ods. 2 sa uplatňovať začne od 18. augusta 2026. Hlavnou myšlienkou nariadenia je nahradenie štandardných mechanizmov justičnej spolupráce, ktorá prebieha medzi dvomi justičnými orgánmi členských štátov EÚ. Nariadenie je totiž postavené na myšlienke priameho styku medzi justičným orgánom jedného štátu a providerom pôsobiacim v inom členskom štáte. Tento systém kopíruje kontroverzný počin USA, ktorý má podobu právneho aktu označovaného ako CLOUD Act⁷. Tento dokument je zásadne kritizovaný práve z dôvodu nahradenia právneho styku medzi justičnými orgánmi priamym stykom medzi justičným orgánom USA a providerom umiestneným kdekoľvek na svete.

Vzhľadom na previazanosť CLOUD Act s tematikou článku je vhodné stručne poukázať aj na základné aspekty tohto právneho aktu. V prvom rade treba uviesť, že hlavný dôvod, ktorý viedol k prijatiu CLOUD Act, bola kauza spoločnosti Microsoft Ireland⁹. V roku 2013 prišlo zo strany príslušných orgánov USA k vydaniu príkazu na vydanie elektronických údajov, ktorý bol adresovaný spoločnosti Microsoft. Požadované údaje však boli umiestnené na úložisku v dátovom centre v Dubline. Spoločnosť odmietla vydať požadované údaje práve z dôvodu umiestnenia úložiska mimo jurisdikcie USA, pričom predmetné konštatovanie bolo odobrené aj odvolacím súdom, ktorý konštatoval neoprávnenú extrateritoriálnu aplikáciu práva USA. Práve spornosť tejto kauzy viedla americký Kongres k prijatiu právneho aktu CLOUD Act, ktorý objasnil, že poskytovatelia komunikačných služieb majú povinnosť vyhovieť žiadostiam príslušných orgánov USA o poskytnutie údajov bez

⁵ European Commission – Fact Sheet. Frequently Asked Questions: New EU rules to obtain electronic evidence. Brussels, 17 April 2018. MEMO/18/3345, s. 1

⁶ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2023/1543 z 12. júla 2023 o európskych príkazoch na predloženie elektronických dôkazov a európskych príkazoch na uchovanie elektronických dôkazov v trestnom konaní a na výkon trestu odňatia slobody v nadväznosti na trestné konanie

⁷ The Clarifying Lawful Overseas Use of Data Act (H.R. 4943), 2018, PL 115–141, Division V

⁸ Článok bude pracovať so skráteným označením CLOUD Act. Predmetné označenie je oficiálnym označením daného právneho aktu, a to v zmysle jeho článku 1.

⁹ Rozhodnutie vo veci *United States v. Microsoft Corp.*, 584 U.S. (2018)

ohľadu na to, kde sa požadované údaje nachádzajú, a teda bez ohľadu na to, či sú umiestnené priamo v USA alebo kdekoľvek mimo teritória USA. Práve uvedená základná myšlienka, na ktorej je postavený CLOUD Act, vyvolala silnú kritiku na európskom kontinente, ktorá má svoj základ v priam extraterritoriálnom uplatňovaní práva USA a predovšetkým v ohrození spočívajúcom v možnom porušení legislatívy dožiadaného štátu dotýkajúcej sa ochrany osobných údajov. CLOUD Act mal tento problém vyriešiť prostredníctvom odseku 6 článku 2, ktorý vládne USA umožňuje uzatvárať výkonné dvojstranné dohody s tretími krajinami o recipročnom zrýchlenom prístupe k elektronickým dôkazom, ktoré sa nachádzajú u poskytovateľov so sídlom v zahraničí. Zámerom predmetných dohôd je práve odstránenie možných konfliktov vyššie zmienovaných legislatív. Uvedené dohody sa dosiaľ podarilo uzatvoriť s Veľkou Britániou¹⁰ a Austráliou¹¹. Rokovania o uzatvorení obdobnej dohody aktuálne prebiehajú s Kanadou a Európskou úniou.

Pokiaľ ide o Európsku úniu v septembri 2019 sa uskutočnilo prvé kolo rokovaní medzi USA a EÚ¹² o dohode o uľahčení prístupu k elektronickým dôkazom pri vyšetrowaní trestných činov.¹³ Rokovania sa mali uskutočniť súbežne s rokovaním o vlastnom nariadení EÚ o elektronických dôkazoch, teda nariadení, ktoré je v tomto článku bližšie analyzované. Ako rokovania o predmetnom nariadení tak aj rokovania o uvedenej dohode boli poznačené značnými nezhodami. Avšak po dosiahnutí konsenzu ohľadne nariadenia EÚ prišlo v marci 2023 aj k uskutočneniu oznámenia o pokračovaní v rokovaní medzi USA a EÚ o vyššie zmienenej dohode.

Dôvod, prečo je táto dohoda nevyhnutná pre reálne fungovanie mechanizmu zamýšľaného americkým CLOUD Act na úrovni členských štátov EÚ,

¹⁰ Agreement between the Government of the United States of America and the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland on Access to Electronic Data for the Purpose of Countering Serious Crime (CS USA No. 6/2019)

Dohoda je v plnej účinnosti od 3. októbra 2022. V období od nadobudnutia účinnosti predmetnej dohody do mája 2023 je pritom evidovaných 3000 žiadostí o priame poskytnutie elektronických údajov od providerov a to tak zo strany amerických ako aj britských justičných orgánov (Údaj získaný z: <https://www.allenoverly.com/en-gb/global/news-and-insights/publications/direct-access-data-gathering-in-us-uk-criminal-investigations>)

¹¹ Agreement between the Government of the United States of America and the Government of Australia on Access to Electronic Data for the Purpose of Countering Serious Crime

¹² Rada Európskej únie poverila Komisiu otvorením rokovania v mene Únie (Council Decision of 6 June 2019 authorising the opening of negotiations in view of an agreement between the European Union and the United States of America on cross-border access to electronic evidence for judicial cooperation in criminal matters)

¹³ Report on the state-of-play of the negotiations in view of an agreement between the European Union and the United States of America on cross-border access to electronic evidence for judicial cooperation in criminal matters, Brussels, 2 October 2019, 12318/19

je veľmi jednoduchý. Poskytnutie údajov európskymi providermi na podklade žiadosti, ktorá bola koncipovaná na základe CLOUD Act, prichádza do rozporu s právnym rámcom EÚ dotýkajúcim sa ochrany osobných údajov, a teda konkrétne s nariadením EÚ označovaným zjednodušene ako GDPR¹⁴. Problém v tomto ohľade totiž spôsobuje článok 48, ktorý zakazuje prenos alebo poskytovanie údajov, ktoré právo Únie nepovoľuje, bez existencie medzinárodnej zmluvy¹⁵.¹⁶ Príkaz zahraničného súdu tak nestačí na to, aby bol prenos údajov zákonný, pokiaľ nie je založený na medzinárodnej dohode. Aj napriek tomu, že článok 49 predmetného nariadenia koncipuje výnimky, kedy je možné považovať takéto prenos údajov za zákonný, EÚ dospela ku konštatovaniu, že medzinárodná dohoda obsahujúca prísne procesné a materiálne záruky základných práv sa javí ako najvhodnejší nástroj na zabezpečenie potrebnej úrovne ochrany dotknutých subjektov v EÚ.¹⁷

1. Nariadenie EP a Rady o európskych príkazoch na predloženie elektronických dôkazov a európskych príkazoch na uchovanie elektronických dôkazov v trestnom konaní a na výkon trestu odňatia slobody v nadväznosti na trestné konanie

Pokiaľ ide o predmetné nariadenie v prvom rade je vhodné načrtnúť rozdiel medzi dvomi typmi príkazov, po ktorých budú môcť príslušné vnútroštátne orgány podľa nariadenia siahnuť. Pokiaľ ide o európsky príkaz na predloženie elektronických dôkazov návrh nariadenia ho definuje ako rozhodnutie, ktorým sa nariaďuje predloženie elektronických dôkazov, ktoré vydal alebo potvrdil justičný orgán členského štátu a ktoré je adresované určenej prevádzkarni alebo právnenému zástupcovi poskytovateľa služieb, ktorý ponúka služby v EÚ, ak sa táto určená prevádzkareň alebo právny zástupca nachá-

¹⁴ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/679 z 27. apríla 2016 o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov a o voľnom pohybe takýchto údajov, ktorým sa zrušuje smernica 95/46/ES (všeobecné nariadenie o ochrane údajov)

¹⁵ Akýkoľvek rozsudok súdu alebo tribunálu a akékoľvek rozhodnutie správneho orgánu tretej krajiny, ktorým sa od prevádzkovateľa alebo sprostredkovateľa vyžaduje preniesť alebo poskytnúť osobné údaje, môže byť uznané alebo vykonateľné akýmkoľvek spôsobom len vtedy, ak sa zakladá na medzinárodnej dohode, ako napríklad zmluve o vzájomnej právnej pomoci, platnej medzi žiadajúcou treťou krajinou a Úniou alebo členským štátom bez toho, aby boli dotknuté iné dôvody prenosu podľa tejto kapitoly.

¹⁶ Pozri aj Mignon, E.: The CLOUD Act: Unveiling European Powerlessness. In: La Revue Européenne du Droit, issue no. 1, 2020, s. 108 – 116

¹⁷ Wood, G., Lewis, J.: The CLOUD Act and Transatlantic trust. Center for strategic & international studies. March 2023, s. 3

dza v inom členskom štáte viazanom týmto nariadením.¹⁸ Na strane druhej európsky príkaz na uchovanie údajov má akýsi preventívny charakter. Slúži totiž na zabránenie odstránenia, vymazania alebo zmeny relevantných údajov v situáciách, v ktorých dosiahnutie predloženia týchto údajov môže trvať dlhší čas. Ide totiž o rozhodnutie, ktorým sa nariaďuje uchovanie elektronických dôkazov na účely následnej žiadosti o predloženie dôkazov, a ktoré vydal alebo potvrdil justičný orgán členského štátu a ktoré je adresované určenej prevádzkarni alebo právnomu zástupcovi poskytovateľa služieb, ktorý ponúka služby v EÚ, ak sa táto určená prevádzkareň alebo právny zástupca nachádza v inom členskom štáte viazanom týmto nariadením.¹⁹ Predmetný príkaz tak bude logicky nasledovaný buď vykonaním úkonu vzájomnej právnej pomoci, európskym vyšetrovacím príkazom alebo európskym príkazom na predloženie dôkazov.

Pokiaľ ide o údaje, na ktoré budú predmetné príkazy aplikovateľné, z obsahu nariadenia je možné v tomto ohľade vyvodiť dva základné predpoklady:

- a) údaje sú údajmi uloženými – ide o údaje, ktorými budú poskytovatelia služieb disponovať v čase prijatia osvedčenia o európskom príkaze na predloženie alebo uchovanie dôkazov. Inak povedané prostredníctvom predmetných dôkazov nebude možné získať údaje uložené v budúcnosti od momentu prijatia osvedčenia o príkaze; a
- b) údaje spadajú do jednej zo štyroch kategórií údajov koncipovaných nariadením.

Nariadenie totiž rozdeľuje údaje do štyroch konkrétnych skupín a to na:

1. údaje o účastníkovi, ktorými sú akékoľvek údaje, ktoré má poskytovateľ služieb k dispozícii v súvislosti s predplatným jeho služieb, a ktoré sa týkajú:
 - a) totožnosti účastníka alebo zákazníka, ako je poskytnuté meno, dátum narodenia, poštová adresa alebo geografická adresa, fakturačné údaje a platobné údaje, telefónne číslo alebo e-mailová adresa;
 - b) typu služby a jej trvania vrátane technických údajov a údajov identifikujúcich súvisiace technické opatrenia alebo rozhrania, ktoré používa účastník alebo zákazník alebo ktoré sa im poskytujú v okamihu prvej

¹⁸ čl. 3 ods. 1 Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2023/1543 z 12. júla 2023 o európskych príkazoch na predloženie elektronických dôkazov a európskych príkazoch na uchovanie elektronických dôkazov v trestnom konaní a na výkon trestu odňatia slobody v nadväznosti na trestné konanie

¹⁹ čl. 3 ods. 2 Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2023/1543 z 12. júla 2023 o európskych príkazoch na predloženie elektronických dôkazov a európskych príkazoch na uchovanie elektronických dôkazov v trestnom konaní a na výkon trestu odňatia slobody v nadväznosti na trestné konanie

registrácie alebo aktivácie, a údajov súvisiacich s overovaním používania služby s výnimkou hesiel alebo iných prostriedkov overenia používaných namiesto hesla, ktoré poskytuje používateľ alebo ktoré boli vytvorené na žiadosť používateľa

2. údaje požadované výlučne na účely identifikácie používateľa, ktorými sú IP adresy a v prípade potreby príslušné zdrojové porty a časová pečiatka, konkrétne dátum a čas alebo technické ekvivalenty týchto identifikátorov a súvisiace informácie, ak ich požadujú orgány presadzovania práva alebo justičné orgány výlučne na účely identifikácie používateľa v rámci konkrétneho vyšetrovania trestného činu
3. prevádzkové údaje, ktorými sú údaje, ktoré sa týkajú poskytovania služby ponúkanej poskytovateľom služieb a ktoré slúžia na poskytnutie kontextu alebo doplňujúcich informácií o takejto službe a vytvárajú sa a spracúvajú sa informačným systémom poskytovateľa služieb, napríklad zdroj a miesto určenia správy alebo iného druhu interakcie, umiestnenie zariadenia, dátum, čas, trvanie, veľkosť, trasa, formát, použitý protokol a druh kompresie, a iné metaúdaje z elektronických komunikácií, iné ako údaje o účastníkovi, a údaje týkajúce sa začatia a ukončenia relácie prístupu používateľa k službe, ako je dátum a čas použitia, prihlásenie do služby a odhlásenie zo služby
4. obsahové údaje, ktorými sú údaje uložené v digitálnej podobe ako text, hlas, video, obrázky alebo zvuk, ktoré sú iné ako údaje o účastníkovi alebo prevádzkové údaje.²⁰

Ďalšou základnou skutočnosťou, ktorú je nevyhnutné v súvislosti s nariadením aspoň v stručnosti ozrejmiť, je mechanizmus vydania vyššie popísaných príkazov a spôsob ich vykonania zo strany dotknutého providera. Predmetný mechanizmus možno veľmi zjednodušene popísať v nasledujúcich krokoch²¹:

1. Vydanie európskeho príkazu na predloženie dôkazov (ďalej len „EPPD“ alebo „príkaz“) justičným orgánom členského štátu A.
2. Vydanie osvedčenia o EPPD rovnakým justičným orgánom členského štátu A (čl. 7).

²⁰ čl. 3 ods. 9 až 12 Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2023/1543 z 12. júla 2023 o európskych príkazoch na predloženie elektronických dôkazov a európskych príkazoch na uchovanie elektronických dôkazov v trestnom konaní a na výkon trestu odňatia slobody v nadväznosti na trestné konanie

²¹ Vzhľadom na obdobný postup vydávania a vykonania európskeho príkazu na predloženie elektronických dôkazov a európskeho príkazu na uchovanie elektronických dôkazov bude príspevok pracovať v nasledujúcej časti výlučne s pojmom európsky príkaz na predloženie elektronických dôkazov.

3. Zaslanie osvedčenia o EPPD, a to priamo poskytovateľovi služieb, ktorý má status prevádzkovateľa (čl. 9), pričom ním je konkrétne:
 - b) určená prevádzkareň alebo
 - c) právny zástupca dotknutého poskytovateľa služieb.
4. Zaslanie osvedčenia o EPPD orgánu štátu, kde sa EPPD bude vykonávať, pričom v tomto prípade možno hovoriť o notifikačnej povinnosti (čl. 8).
5. Zaslanie požadovaných údajov zo strany poskytovateľa služieb priamo orgánu vydávajúceho štátu.
6. Vymožitelnosť vykonania EPPD zo strany poskytovateľa služieb. V tomto kontexte je potrebné dať do pozornosti možnosť uloženia peňažnej sankcie do výšky 2 % celkového celosvetového ročného obratu poskytovateľa služieb za predchádzajúci finančný rok (čl. 15 ods. 1).

V súvislosti so subjektom, ktorému sa zasiela osvedčenie o EPPD (krok č. 3), je potrebné uviesť, že na účel jeho špecifikácie prijal Európsky parlament a Rada súčasne s analyzovaným nariadením aj Smernicu, ktorou sa stanovujú harmonizované pravidlá určovania určených prevádzkarní a vymenúvania právnych zástupcov na účely zhromažďovania dôkazov v trestnom konaní²². V tomto kontexte je vhodné ozrejmiť, že na základe článku 3 predmetnej smernice má každý poskytovateľ služieb, ktorý svoje služby ponúka v EÚ, povinnosť pod hrozbou sankcie určiť aspoň jedného adresáta na prijímanie a vybavovanie príkazov a rozhodnutí slúžiacich na získavanie elektronických dôkazov v trestnom konaní. Smernica pritom rozlišuje dve kategórie týchto adresátov, a to určenú prevádzkareň a právneho zástupcu. Diferenciačné kritérium v tomto ohľade tvorí aspekt teritoriálneho usadenia poskytovateľa služieb. V prípade, že ide o poskytovateľa služieb s právnou subjektivitou, ktorý je usadený v EÚ, určuje na účel doručovania príkazov v zmysle nariadenia jednu alebo viac určených prevádzkarní. V prípade, kedy poskytovateľ služieb nie je usadený v EÚ, má povinnosť vymenovať na tento účel tzv. právneho zástupcu. Príkazy vydané na základe nariadenia budú následne zasielané výlučne takto určeným prevádzkarňam alebo právnym zástupcom.²³

Jedinou výnimkou, kedy je možné príkaz zaslať ktorejkoľvek inej prevádzkarni alebo právnemu zástupcovi poskytovateľa služieb, je situácia, kedy určená prevádzkareň alebo určený právny zástupca na základe zaslaného

²² Smernica Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2023/1544 z 12. júla 2023, ktorou sa stanovujú harmonizované pravidlá určovania určených prevádzkarní a vymenúvania právnych zástupcov na účely zhromažďovania dôkazov v trestnom konaní

²³ čl. 3 ods. 3 Smernice Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2023/1544 z 12. júla 2023, ktorou sa stanovujú harmonizované pravidlá určovania určených prevádzkarní a vymenúvania právnych zástupcov na účely zhromažďovania dôkazov v trestnom konaní

osvedčenia o EPPD nekoná, a teda je pasívny, pričom súčasne ide o prípad označený vydávajúcim štátom ako tzv. naliehavý.²⁴

Pokiaľ ide o vysvetlenie vyššie popísaného mechanizmu potrebné je ozrejmiť, že tento je uplatniteľný na situáciu, ktorá nemá charakter tzv. naliehavého prípadu v zmysle článku 3 ods. 18 nariadenia. Takýmto prípadom sa pritom rozumie situácia, keď je bezprostredne ohrozený život, fyzická integrita alebo bezpečnosť osoby alebo kritická infraštruktúra vymedzená v článku 2 písm. a) smernice 2008/114/ES, ak by narušenie alebo zničenie takejto kritickej infraštruktúry viedlo k bezprostrednému ohrozeniu života, fyzickej integrity alebo bezpečnosti osoby, vrátane vážneho ohrozenia poskytovania základných dodávok pre obyvateľstvo alebo výkonu základných funkcií štátu. Uvedená skutočnosť je zásadná z toho dôvodu, že v prípade, kedy je situácia zo strany vydávajúceho štátu vyhodnotená a označená ako naliehavá, nedochádza k aktivizovaniu tzv. notifikačnej povinnosti, a teda vykonávajúci štát v tomto prípade nemá žiadnu vedomosť o tom, že prišlo k poskytnutiu elektronických dôkazov, ktoré sa nachádzajú v úložisku na jeho území.

2. Zaisťovanie šifrovaných elektronických údajov zasielaných prostredníctvom elektronických komunikačných služieb

V súvislosti so zaisťovaním elektronických údajov sa v aplikačnej praxi príslušných orgánov vyskytuje pomerne zásadný problém, ktorý má podobu zaistenia elektronickej komunikácie, ktorá sa uskutočnila prostredníctvom aplikácií, akými sú Whatsapp či Viber. Základnou prekážkou pre zaistenie takejto komunikácie od príslušného providera je totiž používanie tzv. mechanizmu „ulož a odošli“. Povedané inými slovami, keď používateľ príslušnej aplikácie využívajúcej daný systém odošle zo svojho zariadenia textovú správu, táto putuje do servera, kde je uložená, avšak iba do doby, kým správa nie je doručená jej adresátovi. V okamihu, keď sa správa dostáva k určenej osobe, prestáva byť súčasťou serveru poskytovateľa služby. Maximálnou lehotou, po ktorú možno v serveri spoločnosti zabezpečujúcej službu Whatsapp „nájsť“ príslušnú textovú správu, je doba tridsať dní. To však platí iba v prípade, že adresát nevykazuje vo svojej aplikácii žiadnu aktivitu („neprihlási sa“ do

²⁴ čl. 7 ods. 2 Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2023/1543 z 12. júla 2023 o európskych príkazoch na predloženie elektronických dôkazov a európskych príkazoch na uchovanie elektronických dôkazov v trestnom konaní a na výkon trestu odňatia slobody v nadväznosti na trestné konanie

služby) a z tohto dôvodu mu správu nemožno doručiť. V tomto kontexte by sa preto mohlo ako čiastočné riešenie nastoleného problému javiť využitie európskeho príkazu pokiaľ ide o získanie obsahu správ zaslaných užívateľovi predmetnej aplikácie, ktoré budú doručené po zaistení zariadenia, ale ešte pred vydaním príslušného európskeho príkazu.

Ďalším problémom súvisiacim so zaisťovaním elektronickej komunikácie od služieb, akými sú napr. Whatsapp, je tá skutočnosť, že tieto aplikácie používajú tzv. end-to-end šifrovanie založené na myšlienke, že ak používateľ aplikácie odošle správu, existuje iba jediná osoba, ktorá si ju môže prečítať v nezašifrovanej podobe, a to osoba, ktorej bola správa zaslaná. Povedané inými slovami, aj pokiaľ by správa bola na serveri spoločnosti uložená po dobu spomínaných tridsať dní, jej prečítanie je vylúčené z dôvodu zašifrovania. Uvedený problém vyznieva ešte zásadnejšie v kontexte možnosti využitia odpočúvania a záznamu telekomunikačnej prevádzky podľa § 115 TP. Uplatnenie predmetného prostriedku na zachytenie komunikácie realizovanej prostredníctvom aplikácie Whatsapp a ďalších aplikácií používajúcich predmetný typ šifrovania je z uvedeného dôvodu fakticky vylúčené.

V súvislosti s popísaným problémom dotýkajúcim sa otázky šifrovania komunikácie zákonite vyvstáva zásadná otázka vo vzťahu k európskemu normotvorcovi. Tento priamo v texte preambule novo prijatého nariadenia osobitne zdôrazňuje potrebu zjednodušiť zaisťovanie elektronických dôkazov v EÚ, pričom je priam nadnášaná snaha a úsilie EÚ pomáhať v tejto oblasti členským štátom. Čo sa však týka problému šifrovania, ktorý ide ruka v ruku s uvedenou problematikou, v tomto kontexte by bolo možné hovoriť skôr o akomsi schyzofrénnom prístupe európskeho normotvorcu. Na jednej strane totiž EÚ proklamuje nevyhnutnú urgentnú potrebu bojovať proti páchatelom trestnej činnosti, ktorí na svoje kriminálne aktivity využívajú práve elektronické služby, avšak na strane druhej vytvára prekážku pre riešenie problému šifrovania. Ustanovenie článku 20 preambule nariadenia totiž uvádza nasledovné: „Uplatňovaním tohto nariadenia by nemalo byť dotknuté používanie šifrovania poskytovateľmi služieb alebo ich používateľmi. Údaje požadované prostredníctvom európskeho príkazu na predloženie dôkazov alebo európskeho príkazu na uchovanie dôkazov by sa mali poskytnúť alebo uchovať bez ohľadu na to, či sú alebo nie sú šifrované. Toto nariadenie by však poskytovateľom služieb nemalo uložiť žiadnu povinnosť dešifrovať údaje.“ V tejto súvislosti vyvstáva otázka, aký význam pre príslušné orgány bude mať zaistenie elektronických údajov prostredníctvom európskeho príkazu, keď tieto údaje budú mať šifrovanú podobu.

O nevhôli Európskej únii pristúpiť ku koncipovaniu povinnosti dešifrovať elektronické údaje svedčí aj návrh nariadenia o súkromí a elektronických ko-

munikáciách²⁵, ktorý bol predložený Európskou komisiou ešte v júni 2017. Predmetné nariadenie na niekoľkých miestach zdôrazňuje, že elektronická komunikácia vrátane tej, ktorá je uskutočňovaná prostredníctvom aplikácií, má charakter dôvernej, pričom súčasne zavádza princíp dôvernosti komunikácie.²⁶

S cieľom bojovať proti páchatelom trestnej činnosti využívajúcimi šifrovanie komunikácie však Európska komisia nie je absolútne nečinná. V tejto oblasti má stanovené dve priority a to ochrana súkromnej komunikácie a podpora členských štátov v boji s páchatelmi trestnej činnosti využívajúcimi šifrovanie pri prenose správ. Európska komisia vo svojej Trinástej správe o pokroku dosiahnutom pri budovaní účinnej a skutočnej bezpečnostnej únie²⁷ uvádza konkrétny súbor opatrení na podporu príslušných vyšetrovacích orgánov v členských štátoch EÚ. S cieľom efektívne čeliť šifrovaniu vyčlenila do rozpočtu Europolu na rok 2018 päť miliónov eur na posilnenie jeho dešifrovacích kapacít pokiaľ ide o informácie získané zákonným spôsobom v rámci trestného konania. Komisia tiež v septembri 2017 zriadila sieť odborných stredísk v oblasti kybernetickej bezpečnosti a výskumné a odborné stredisko pre kybernetickú bezpečnosť. V prvom štvrtroku 2018 sa pritom vytvorenie tejto siete podporí sumou vo výške 50 miliónov eur. Európske stredisko pre boj proti počítačovej kriminalite (EC-3), ktoré je tiež súčasťou Europolu, vytvorí „dešifrovaciu platformu“, ktorá bude disponovať potrebným hardvérom a softvérom, pričom Europol bude na tento účel posilnený ďalšími 19 zamestnancami.²⁸

Záver

Príspevok analyzuje problém zaisťovania elektronických dôkazov v trestnom konaní, ktorý sa aktuálne ukazuje ako pomerne alarmujúci. Podľa údajov Európskej únie sú totiž elektronické dôkazy potrebnými dôkazmi približ-

²⁵ Proposal for a Regulation of the European parliament and the Council concerning the respect for private life and the protection of personal data in electronic communications and repealing Directive 2002/58/EC (Regulation on Privacy and Electronic Communications). COM(2017) 10 final, 2017/0003 (COD)

²⁶ Article 5, Proposal for a Regulation of the European parliament and the Council concerning the respect for private life and the protection of personal data in electronic communications

²⁷ Thirteenth progress report towards an effective and genuine Security Union, Communication from the Commission to the European Parliament, The European Council and The Council, Brussels, 24.1.2018, COM(2018) 46 final, s. 7

²⁸ Thirteenth progress report towards an effective and genuine Security Union, Communication from the Commission to the European Parliament, The European Council and The Council, Brussels, 24.1.2018, COM(2018) 46 final

ne v 85 % trestných vecí riešených v Európskej únii. Z uvedeného dôvodu pristúpil európsky normotvorca k prijatiu Nariadenia č. 2023/1543 z 12. júla 2023 o európskych príkazoch na predloženie elektronických dôkazov a európskych príkazoch na uchovanie elektronických dôkazov v trestnom konaní a na výkon trestu odňatia slobody v nadväznosti na trestné konanie. Predmetné nariadenie zásadne zjednodušuje zaisťovanie elektronických údajov zo strany príslušných orgánov členských štátov a to predovšetkým tým, že nahrádza štandardné mechanizmy justičnej spolupráce priamym kontaktom medzi justičným orgánom jedného členského štátu a providerom nachádzajúcim sa v inom členskom štáte. Nariadenie však už nemyslí na situáciu, kedy dochádza k zaisteniu elektronických dôkazov v šifrovanej podobe. Ustanovenia preambule predmetného nariadenia práve naopak vypovedajú o nevôli európskeho normotvorcu pristúpiť ku koncipovaniu povinnosti pre providerov smerujúcej k dešifrovaniu zaistených elektronických údajov. Vzhľadom na vysokú frekvenciu využívania elektronických komunikačných služieb páchatelmi trestnej činnosti sa uvedená skutočnosť javí ako pomerne veľkým nedostatkom aktuálnej legislatívy Európskej únie.

LITERATÚRA

1. Agreement between the Government of the United States of America and the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland on Access to Electronic Data for the Purpose of Countering Serious Crime (CS USA No. 6/2019)
2. Agreement between the Government of the United States of America and the Government of Australia on Access to Electronic Data for the Purpose of Countering Serious Crime
3. Commission staff working document impact assessment. Accompanying the document: Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on European Production and Preservation Orders for electronic evidence in criminal matters. Brussels, 17.4.2018, SWD (2018) 118 final
4. Council Decision of 6 June 2019 authorising the opening of negotiations in view of an agreement between the European Union and the United States of America on cross-border access to electronic evidence for judicial cooperation in criminal matters
5. European Commission – Fact Sheet. Frequently Asked Questions: New EU rules to obtain electronic evidence. Brussels, 17 April 2018. MEMO/18/3345
6. European Commission – Fact Sheet. Frequently Asked Questions: New EU rules to obtain electronic evidence. Brussels, 17 April 2018. MEMO/18/3345
7. Mignon, E.: The CLOUD Act: Unveiling European Powerlessness. In: La Revue Européenne du Droit, issue no. 1, 2020
8. Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2023/1543 z 12. júla 2023 o európskych príkazoch na predloženie elektronických dôkazov a európskych príkazoch na uchovanie elektronických dôkazov v trestnom konaní a na výkon trestu odňatia slobody v nadväznosti na trestné konanie
9. Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/679 z 27. apríla 2016 o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov a o voľnom pohybe takýchto údajov, ktorým sa zrušuje smernica 95/46/ES (všeobecné nariadenie o ochrane údajov)

10. Proposal for a Regulation of the European parliament and the Council concerning the respect for private life and the protection of personal data in electronic communications and repealing Directive 2002/58/EC (Regulation on Privacy and Electronic Communications). COM(2017) 10 final, 2017/0003 (COD)
11. Report on the state-of-play of the negotiations in view of an agreement between the European Union and the United States of America on cross-border access to electronic evidence for judicial cooperation in criminal matters, Brussels, 2 October 2019, 12318/19
12. Rozhodnutie vo veci *United States v. Microsoft Corp.*, 584 U.S. (2018)
13. Smernica Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2023/1544 z 12. júla 2023, ktorou sa stanovujú harmonizované pravidlá určovania určených prevádzkarní a vymenúvania právnych zástupcov na účely zhromažďovania dôkazov v trestnom konaní
14. The Clarifying Lawful Overseas Use of Data Act (H.R. 4943), 2018, PL 115–141, Division V
15. Thirteenth progress report towards an effective and genuine Security Union, Communication from the Commission to the European Parliament, The European Council and The Council, Brussels, 24.1.2018, COM (2018) 46 final
16. Wood, G., Lewis, J.: *The CLOUD Act and Transatlantic trust*. Center for strategic & international studies. March 2023

Kontaktné údaje autora

doc. JUDr. Eva Szabová, PhD.

Katedra trestného práva a kriminológie

Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

eva.szabova@truni.sk

SPÔSOB HĽADANIA PRAVDY AKO PODPORA KONTRADIKTÓRNOSTI TRESTNÉHO KONANIA

THE METHOD OF FINDING THE TRUTH AS A SUPPORT FOR THE ADVERSARIAL NATURE OF CRIMINAL PROCEEDINGS

prof. JUDr. Ing. Adrián Jalč, PhD.

Katedra trestného práva a kriminológie,
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Abstrakt: Základné princípy, na ktorých spočíva trestné konanie, tvoria prezumovaný hodnotový rámec, v súlade s ktorým majú byť aplikované a interpretované právne normy trestného procesu. Jedným z týchto princíпов je aj princíp kontradiktórnosti. Princíp kontradiktórnosti uplatňovaný v trestnom konaní patrí medzi podstatné zložky práva na spravodlivý proces a ochrany práv jednotlivca – obvineného v trestnom konaní. Príspevok poskytuje výklad funkcií kontradiktórnosti ako aj jej postavenie v systéme zásad trestného konania a ich vzájomné prepojenie. Analyzuje jednotlivé základné zásady trestného konania, ktoré podporujú kontradiktórnosť ako spôsob hľadania pravdy, ako právo strany na obhajobu a v neposlednom rade ako kritérium súdneho procesu.

Kľúčové slová: kontradiktórnosť, orgány činné v trestnom konaní, súdy, právo na obhajobu, zásada prezumpcie nevinny, právo na osobnú slobodu, práva obvineného a poškodeného

Abstract: The ground principles of criminal proceedings are the values in accordance with which the legal standards of the criminal procedure are to be applied and interpreted. One of these principles is the adversarial principle. The adversarial principle applied in criminal proceedings is an essential component of the right to a fair trial. This paper provides an explanation of the functions of adversarial principle as well as its position in the system of principles of criminal procedure and their interconnection. It analyzes the individual ground principles of criminal proceedings, which support adversarial principle as a way of seeking the truth, as a party's right of defense and, last but not least, as a criterion of a trial.

Keywords: adversarial principle, law enforcement authorities, courts, the right to a defense, the principle of the presumption of innocence, the right to personal liberty, the rights of the accused and the victims (injured party)

V úvode tohto príspevku by som sa chcel poďakovať Ivanovi (ako ho familiárne na katedre voláme) za obetavú prácu, ktorú vykonal pre rozvoj slovenskej právnej vedy a za pozitívnu stopu, ktorú vo mne zanechal počas doktorandského štúdia a neskôr pri habilitačnom a vymenovací konaní. Samozrejme by som mu chcel zaželať veľa zdravia a ďalších úspechov v pracovnom, ale aj v súkromnom živote.

Úvod

Trestné konanie sa spravuje, okrem iného, základnými zásadami trestného konania, ktoré sú ustanovené v § 2 Trestného poriadku (ďalej aj ako „TP“). Základné zásady trestného konania sú určité vedúce právne idey, ktorým toto postavenie priznáva zákon a ktorých cieľom je naplniť ciele trestného konania, teda zistiť trestný čin a spravodlivo potrestať jeho páchatel'a za splnenia podmienky zo strany orgánov činných v trestnom konaní, a to rešpektovať a chrániť základné ľudské práva a slobody. Na základných zásadách trestného konania je vybudovaný celý systém trestného konania. Zásady majú pre trestné konanie viaceré významy a to najmä normotvorný, poznávací, aplikáčny a interpretačný. Význam základných zásad spočíva okrem iného v tom, že sú nevyhnutným predpokladom, účinnou zárukou vykonania trestného konania, zaručujú dodržiavanie zmyslu zákona, zaisťujú dôslednú ochranu ako spoločnosti, tak aj práv a oprávnených záujmov občanov, najmä osoby, proti ktorej sa vedie trestné konanie. Slúžia na výklad použitých právnych inštitútov aj na preklopenie normatívnych medzier. Ich normatívny vplyv sa prejavuje vo formulovaní požiadaviek na doplnenie či novelizovanie nedostatočných ustanovení Trestného poriadku. Bez pochopenia významu zásad trestného konania nemožno porozumieť jednotlivým trestno-procesným ustanoveniam, pochopiť ich zmysel, súvislosti a podstatu a napokon dospieť k ich správnej aplikácii v riadnom procese. Pritom niektoré základné zásady sa uplatňujú len v príslušných štádiách trestného konania, niektoré v obmedzenom/rozdielnom rozsahu naprieč týmito štádiami, iné sa uplatňujú univerzálne v rámci priebehu celého trestného konania, pričom v najväčšom rozsahu dochádza k uplatňovaniu základných zásad na hlavnom pojednávaní.

1. Kontradiktórnosť v systéme zásad trestného konania

Vzhľadom na svoj spoločný ideový základ sú niektoré základné zásady trestného konania úzko prepojené so zásadou kontradiktórnosti, prekrývajú sa a vzájomne sa mnohokrát podmieňujú. Cieľom základných zásad trestného konania je zabezpečiť právo obvineného na spravodlivé súdne konanie, výsledkom ktorého má byť spravodlivé súdne rozhodnutie (či už dokázanie viny a odsúdenie alebo oslobodenie spod obžaloby). Spravodlivé súdne rozhodnutie má vychádzať zo zákonne vykonaného dokazovania, ktoré má zabezpečiť zistenie skutkového stavu bez dôvodných pochybností.

Rovnako aj v tejto oblasti sa v právnej vede môže stretnúť s rozdielnym výkladom pri určovaní ustanovení trestno-procesných noriem, ktoré

vystihujú podstatu princípu kontradiktórnosti. Pri odvodzovaní obsahových náležitostí tohto princípu v slovenskej právnej úprave, najmä vzhľadom k úprave základných zásad trestného konania, samotní renomovaní odborníci na trestné právo a iní trestnoprávni teoretici zaujímajú nejednotné postoje. Profesori Jaroslav Ivor a Jozef Záhora¹ vychádzajú z premisy, že zásada kontradiktórnosti konania predstavuje všeobecnú zásadu a v trestno-procesných ustanoveniach vyplýva z § 2 ods. 11 a 14 TP, teda „Súd môže vykonať aj dôkazy, ktoré strany nenavrhli. Strany majú právo nimi navrhnutý dôkaz zabezpečiť (§ 2 ods. 10 TP).“ a „Strany sú si v konaní pred súdom rovné (§ 2 ods. 14 TP)“. Zhodné začlenenie kontradiktórnosti sa dá usudzovať aj z komentára k Trestnému poriadku.² Profesor Jozef Čentěš so svojim autorským kolektívom v učebnici trestného práva³ priraduje kontradiktórnosť k ustanoveniam § 2 ods. 11 a 18 TP, prioritne poukazuje na zásadu, že „Dokazovanie riadi súd, ktorý však výsluch obžalovaného, svedkov, poškodeného a znalcov spravídla ponechá stranám, najprvo tej, ktorá dôkaz navrhla (§ 2 ods. 18 druhá veta).“ a dodáva, že zásada kontradiktórnosti je doplnená v § 2 ods. 11 TP. Profesori Ivan Šimovček a Jozef Olej spolu so svojim autorským kolektívom vo svojich učebniciach⁴ nachádzajú kontradiktórnosť výhradne v ustanovení § 2 ods. 18 TP. Juraj Chylo špecifikuje kontradiktórnosť v slovenskom trestnom procese v porovnaní s ostatnými nasledovne, v ustanovení § 2 ods. 10 tretia veta, teda „Právo obstarávať dôkazy majú aj strany.“, § 2 ods. 14 a 18 druhá veta TP⁵. V neposlednom rade možno posúdiť názor Juraja Pidu⁶ a Štefana Minárika,⁷ ktorí v porovnaní s predchádzajúcimi autormi nachádzajú pomerne široké uplatnenie kontradiktórnosti v ustanoveniach o základných zásadách v Trestnom poriadku, a to v ustanoveniach § 2 ods. 7, 10, 14, 18 a 19 TP, teda okrem už uvedených „Každý má právo, aby jeho trestná vec bola spravodlivo a v primeranej lehote prejednaná nezávis-

¹ IVOR, J., ZÁHORA, J. 2012. *Repetitóriium rekonifikovaného trestného práva*. 8. vydanie. Bratislava : IURA EDITION. 2012. s. 103.

² MINÁRIK, Š. a kol. 2006. *Trestný poriadok, stručný komentár*. Bratislava : IURA EDITION. 2006. s. 39 a 42.

³ ČENTĚŠ, J. a kol. 2012. *Trestné právo procesné*. Všeobecná a osobitná časť. Šamorín : Heuréka. 2012. s. 79.

⁴ ŠIMOVICEK, I. a kol. 2011. *Trestné právo procesné*. Plzeň : Aleš Čeněk. 2011. s. 47; OLEJ, J., ROMŽA, S., ČOPKO, P., PUCHALLA, M. 2012. *Trestné právo procesné*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika. 2012. s. 13-14.

⁵ CHYLO, J. 2011. Uplatňovanie kontradiktórnosti v rekonifikovanom Trestnom poriadku. s. 186. In *Rekonifikovaný trestný zákon a trestný poriadok – analýza poznatkov z teórie a praxe*, 1. vydanie, Bratislava: EUROKÓDEX, s. r. o. 2011. s. 189.

⁶ Pida, J. 2010. Kontradiktórnosť v prípravnom konaní. *Policajná teória a prax*, ISSN 1335-1370, 2010, roč. 18, č. 4, s. 81.

⁷ Minárik, Š. 2013. Kontradiktórne konanie a rozhodnutie súdu. *Zo súdnej praxe*. ISSN 1335-177X, 2013, roč. 18, č. 2, s. 52.

lým a nestranným súdom v jeho prítomnosti tak, aby sa mohol vyjadriť ku všetkým vykonávaným dôkazom, ak tento zákon neustanovuje inak (§ 2 ods. 7 TP).“ a „Pri rozhodovaní na hlavnom pojednávaní, na verejnom zasadnutí alebo na neverejnom zasadnutí smie súd prihliadnuť len na tie dôkazy, ktoré boli v tomto konaní vykonané, ak zákon neustanovuje inak.“⁸

V tejto súvislosti na porovnanie poukážem na podstatne širšie chápanie kontradiktórnosti v súvislosti so základnými zásadami trestného konania, ktoré uviedol sudca Peter Šamko. Zásada kontradiktórnosti je vzhľadom na svoju podstatu širšia ako jednotlivé základné zásady zadané v § 2 Trestného poriadku, pričom ju tvorí niekoľko ďalších zásad, a to zásada verejnosti, zásada bezprostrednosti, zásada rovnosti strán, z ktorej následne vyplýva konfrontačná zásada a aj právo obžalovaného byť prítomný pri prejednaní veci. Dodáva, že zásada kontradiktórnosti trestného konania teda v sebe zahŕňa celý systém záruk (zásad), ktorými je ovládané trestné konanie a ktoré v súhrne tvoria spravodlivý proces.⁹

Už len z vyššie uvedených rozdielných názorov jednotlivých odborníkov, ktorí spájajú alebo zamieňajú kontradiktórnosť s inými zásadami možno vyvodiť, že princíp kontradiktórnosti nie je možné v celom svojom rozsahu vyjadriť s odkazom na jednotlivé ustanovenia Trestného poriadku upravujúce základné zásady trestného konania. Tieto ustanovenia zachytávajú výlučne iba čiastkové funkcie princípu kontradiktórnosti.

Základné zásady trestného konania odborná literatúra rozdeľuje do viacerých skupín. Profesor Vladimír Mathern rozdeľuje základné zásady trestného konania do troch základných skupín, a to *všeobecné zásady, zásady začatia konania* a *zásady dokazovania*.¹⁰ Kontradiktórnosť je taktiež jednou zo zá-

⁸ K tejto téme pozri bližšie OLEJ, J., KOLCUNOVÁ, M., KOLCUN, J. 2014. Kontradiktórnosť v trestnom konaní. Bratislava : C. H. Beck. 2014. s. 44-45.

⁹ ŠAMKO, P. 2013. *Kontradiktórnosť hlavného pojednávania (niektoré teoretické a praktické problémy)*. In Právne listy. [online]. 2013. [cit. 2020.01.15]. Dostupné na internete: <www.pravnelisty.sk/clanky/a206-kontradiktornost-hlavneho-pojednavania-niektore-teoreticke-a-prakticke-problemy>.

¹⁰ Samotné členenie zásad do skupín nie je v odbornej literatúre jednotné. Profesor Jaroslav Ivor a profesor Ivan Šimovček obdobne ako profesor Mathern rozdeľujú zásady do trochu skupín: a) všeobecné zásady, b) zásady začatia konania a c) zásady dokazovania (POZRI IVOR, J. a kol. 2006. *Trestné právo procesné*. Bratislava : IURA EDITION. 2006. s. 54; ŠIMOVIČEK, I. a kol. 2011. *Trestné právo procesné*. Plzeň : Aleš Čeněk. 2011. s. 35). Profesor Čentíš pristúpil k prerozdeleniu jednotlivých zásad do jednotlivých skupín diferencovane, s menšími zmenami, a dopĺňa štvrtú skupinu d) zásady uplatňujúce sa na hlavnom pojednávaní, medzi ktoré zaradil aj zásadu kontradiktórnosti (ČENTÍŠ, J. a kol. 2012. *Trestné právo procesné*. Všeobecná a osobitná časť. Šamorín: Heuréka. 2012. s. 40). Vlastné delenie uvádzajú aj košickí univerzitní pedagógovia, ktoré odvíjajú od faktu, či je zásada určujúca pre celé konanie, alebo len pre príslušnú časť – a) všeobecné zásady, b) zásady predsúdneho konania, c) zásady súdneho

kladných zásad trestného konania, ktorá sa v právnej vede zaraďuje medzi všeobecné zásady konania.

Kontradiktórnosť ako jedna zo zásad trestného konania je prepojená s ostatnými zásadami trestného procesu, pričom niektoré ju upresňujú, iné zase rozširujú, avšak niektoré sú s ňou v konflikte, a teda ju obmedzujú. V nasledujúcom texte poukážem vzájomný vzťah jednotlivých zásad s ohľadom na ich vplyv na celkový kontradiktórny charakter trestného konania.

2. Zásady trestného konania a ich vzťah ku kontradiktórnosti

V rámci tejto časti poukážem na uplatňovanie kontradiktórnosti prostredníctvom vybraných zásad trestného konania. Ide o to, že pri plnení funkcií kontradiktórnosti v rámci trestného konania dochádza k vlastnému uplatneniu niektorých zásad trestného konania, ktoré s ním súvisia a sú teda vo svojej podstate s princípom previazané. Ako som naznačil nie všetky zásady sú s princípom spojené, resp. sú s ním vo vzájomnom vzťahu. Avšak niektoré zásady pomáhajú pri plnení jeho funkcií, iné zase môžu ich uplatnenie sťažovať. Tu treba podotknúť, že v komplexom pohľade s ohľadom na celé konanie nemožno podmieňovať vlastnosti týchto súvisiacich zásad výlučne k ich vzťahu k princípu kontradiktórnosti, nakoľko tieto bezpochyby predstavujú samostatné právne idey osvedčené praxou a sú zárukou spravodlivého trestného procesu.

Pri opise vzťahu princípu kontradiktórnosti k vybraným základným zásadám trestného konania som sa rozhodol inšpirovať spôsobom akým k tejto problematike pristúpil docent Jozef Olej spolu so svojim autorským kolektívom, ktorí podľa môjho názoru veľmi prehľadne a zrozumiteľne podali ucelený obraz o význame princípu kontradiktórnosti s ohľadom na jeho koreláciu a realizovanie prostredníctvom jednotlivých zásad trestného konania, a to v súvislosti s plnením konkrétnej jeho funkcie. S funkciou kontradiktórnosti chápanou ako spôsob hľadania pravdy sú spojené niektoré zásady dokazovania, teda *zásada zistenia skutkového stavu bez dôvodných pochybností*, *zásada prezumpcie neviny* a *vyhládávacia zásada*. S funkciou kontradiktórnosti chápanou ako právo strán na obhajobu je dominantne spojená *zásada práva na obhajobu*. S funkciou kontradiktórnosti chápanou ako kritérium súdneho procesu je spojená *zásada rovnosti strán*, *zásada bezprostrednosti*, *zásada ústnosti* a *zásada verejnosti*.¹¹

konania (OLEJ, J., ROMŽA, S., ČOPKO, P., PUCHALLA, M. 2012. Trestné právo procesné. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika. 2012. s. 16-17).

¹¹ Profesor Ivor osobitne nešpecifikuje zásadu rovnosti strán, ale obsahovo ju zaraďuje do zásady kontradiktórnosti, ktorú systémovo zaradil medzi všeobecné zásady, kam zaradil aj

3. Kontradiktórnosť ako spôsob hľadania pravdy

V trestnom konaní na hľadanie pravdy slúži dokazovanie. Dokazovaním v trestnom konaní sa rozumie zákonom upravený postup subjektov trestného konania,¹² ktorého účelom je vyhľadávať, zabezpečiť, vykonávať a zhodnotiť informácie dôležité pre poznanie skutkových okolností, na základe ktorých sa v trestnom konaní rozhoduje najmä o vine a treste obvineného. Vzhľadom na skutočnosť, že podstata dokazovania je poznanie udalosti, ktorá sa stala v minulosti a ktorú orgán činný v trestnom konaní ani súd osobne nevnímal, ide o jediný spôsob ako zistiť skutočnosti dôležité pre trestné konanie. Prínos dokazovania je nutné vidieť v tom, že orgány činné v trestnom konaní sú povinné vykonávať dokazovanie tak, aby umožnili súdu spravodlivé rozhodnutie.

Ako už bolo uvedené, osoba proti ktorej sa vedie trestné konanie, má právo ovplyvňovať jeho výsledok, a to prostredníctvom buď vlastných návrhov na vykonanie dôkazov, vlastným zabezpečením dôkazov, ale i spochybňovaním dôkazov protistrany. Cieľom ovplyvňovania dokazovania v konaní pred súdom je najmä zo strany obhajoby buď preukázanie faktov spôsobilých exkulpovať obvineného alebo existencie tzv. dôvodnej pochybnosti. Tieto skutočnosti by smerovali k znižovaniu trestnej zodpovednosti obvineného, prípadne odôvodňovali oslobodzujúci rozsudok s výrokom, že nebolo dokázané, že skutok spáchal obžalovaný, alebo nebolo dokázané, že sa stal skutok, pre ktorý je obžalovaný stíhaný (§ 285 písm. a) a c) TP). V tomto je možné vidieť prepojenie zásad dokazovania s kontradiktórnosťou. V nasledujúcom texte sa budem venovať vybraným zásadám dokazovania, a to zásade zistenia skutkového stavu bez dôvodných pochybností, zásade prezumpcie nevinny a vyhládavacej zásade.

zásadu verejnosti. Zásadu bezprostrednosti a zásadu ústnosti zaraďuje medzi zásady dokazovania. Naproti tomu profesor Čentěš zásadu rovnosti strán, zásadu bezprostrednosti, zásadu ústnosti a zásadu verejnosti zaraďuje do skupiny zásad uplatňujúcich sa na hlavnom pojednávaní. Porovnaj IVOR, J. a kol. 2006. *Trestné právo procesné*. Bratislava : IURA EDITION. 2006. s. 54 a ČENTĚŠ, J. a kol. 2012. *Trestné právo procesné. Všeobecná a osobitná časť. Šamorín : Heuréka. 2012. s.40.*

¹² Chápanie dokazovania primárne ako postupu orgánov činných v trestnom konaní a súdu a až následne ďalších osôb s procesnými právami by nebolo korektné, pretože pri spôsobe konania s posilnenými prvkami kontradiktórnosti súdneho konania s nemalým vplyvom aj na prípravné konanie, je nevyhnutné zdôrazniť vplyv všetkých subjektov trestného konania na dokazovanie. In ŠÁMAL, P. a kol. 2005. *Trestní řád. Komentář*. Praha: C. H. Beck. 2005. s. 754.

3.1 Zásada zistenia skutkového stavu bez dôvodných pochybností

Zásada zistenia skutkového stavu bez dôvodných pochybností je vyjadrená v časti ustanovenia § 2 ods. 10 TP, a to nasledovne „Orgány činné v trestnom konaní postupujú tak, aby bol zistený skutkový stav veci, o ktorom nie sú dôvodné pochybnosti, a to v rozsahu nevyhnutnom na ich rozhodnutie.“ V súčasnom Trestnom poriadku platí táto zásada v takej podobe, že trestnú vec je potrebné objasniť tak, aby sa náležite zistili všetky okolnosti, ktoré treba v rámci trestného konania dokazovať.¹³ Slovo „náležite“ možno chápať tak, že v každom štádiu trestného konania sa vyžaduje iná miera a hĺbka zistenia skutkového stavu, teda, že skutkový stav sa zisťuje „so zreteľom na potreby konkrétneho procesného štádia.“¹⁴ Z toho vyplýva, že na jednotlivé rozhodnutie v trestnom konaní sa vyžaduje rozličné množstvo dôkazov: napr. na vznesenie obvinenia postačuje dostatočne odôvodnený záver, že trestný čin spáchala určitá osoba (§ 206 ods. 1 TP); na podanie obžaloby musia výsledky vyšetrovania alebo skráteného vyšetrovania dostatočne odôvodňovať postavenie obvineného pred súd (§ 234 ods. 1 TP), t. j. prokurátor musí mať objasnené okolnosti prípadu natoľko, aby bolo možné v konaní pred súdom vyniesť spravodlivé rozhodnutie. Komplexne možno uviesť, že s postupujúcim trestným konaním (vznesenie obvinenia – podanie obžaloby – odsudzujúci rozsudok) je potrebná väčšia istota o vine obvineného, ktorá je podložená príslušným počtom dôveryhodných dôkazov. V tejto súvislosti je vhodné vysvetliť aj pojem „bez dôvodných pochybností“, ktorý zákonodarca nijakým spôsobom bližšie nedefinuje. Opäť je nutné obrátiť sa na pomoc k jurisprudencii. Kolektív autorov českej učebnice trestného práva procesného pod vedením profesora Jana Musila uvádza, že pojem „dôvodná pochybnosť“ možno chápať ako takú pochybnosť, ktorá „po starostlivom, objektívnom a nestrannom zhodnotení všetkých dostupných dôkazov by spôsobila, že sudca by nemohol povedať, že uvedená skutočnosť naplňujúca znaky trestného činu sa stala a že by teda nemohol povedať, že získal ustálené presvedčenie o vine obža-

¹³ V minulosti bola táto zásada formulovaná ako zásada náležitého zistenia **skutočného** stavu veci, na základe ktorej boli orgány činné v trestnom konaní povinné zisťovať všetky okolnosti trestnej veci v súlade so „skutočným“ stavom veci, teda všetky detaily vyšetrovanej veci, ktoré často mali nepatrný vplyv alebo nemali žiaden vplyv na konečné rozhodnutie vo veci a neúmerným spôsobom zaťažovali orgány činné v trestnom konaní. V súvislosti s takouto formuláciou tejto zásady sa zdôrazňovalo zistenie **objektívnej pravdy**. Zákon č. 247/1994 Z. z., ktorým sa novelizoval Trestný poriadok, zmenil zásadu náležitého zistenia skutočného stavu veci na zásadu zistenia skutkového stavu veci. Zásada objektívnej pravdy tak definitívne opustila trestné konanie. In ČENTĚŠ, J. a kol. 2012. *Trestné právo procesné*. Všeobecná a osobitná časť. Šamorín : Heuréka. 2012. s. 65.

¹⁴ HUSÁR, E. a kol. 2003. *Trestné právo procesné*. Bratislava : IURA EDITION. 2003. s. 43.

lovaného“.¹⁵ Funkciou princípu kontradiktórnosti v spojení s touto zásadou je maximálnou možnou mierou prispieť k procesu objasňovania trestného procesu. Oboznámenie sa so všetkými významnými dokumentmi, stanoviskami, vyjadreniami, dôkazmi a možnosť k nim poskytnúť vlastné stanovisko, argumenty, čiže vypočutie strán v trestnom konaní významne prispieva k objasneniu skutkového stavu veci. Poskytnutie samotného vyjadrenia stranami síce nie je dôkazom pre trestné konanie, ale jeho obsah môže byť určujúcim faktorom pre smerovanie trestného procesu a vývoj ďalšieho dokazovania či prijatia adekvátnych zákonných opatrení. V tejto súvislosti vyjadrenie profesorky Emmanuelle Tourme-Jouannetovej v celku zrozumiteľne podáva obraz kontradiktórnosti v procese náležitého zistenia skutkového stavu veci, a to že *sudca sa sám nemôže dopracovať k pravde, v podstate túto úlohu môže naplniť len cestou konfrontácie rozmanitých skutkových a právnych prostriedkov, ktoré použijú strany*.¹⁶

3.2 Zásada prezumpcie nevinny

Zásada prezumpcie nevinny má supralegislatívnu povahu. V súčasnosti je zahrnutá do základných občianskych práv a slobôd. Je obsiahnutá vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv prijatej OSN 10. decembra 1948 (čl. 11 ods. 1: „Občana treba považovať za nevinného dovtedy, kým sa nepreukáže jeho vina na verejnom pojednávaní, v ktorom mal zabezpečené všetky možnosti na svoju obhajobu.“), rovnako v Dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd (čl. 6 ods. 2: „Každý, kto je obvinený z trestného činu, považuje sa za nevinného, dokiaľ jeho vina nebola preukázaná zákonným spôsobom.“), v Listine základných práv a slobôd (čl. 40 ods. 2: „Každý, proti komu sa vedie trestné konanie, sa pokladá za nevinného, kým sa právoplatným odsudzujúcim rozsudkom súdu nevysloví jeho vina.“) a je zakotvená aj v Ústave Slovenskej republiky (čl. 50 ods. 2: „Každý, proti komu sa vedie trestné konanie, považuje sa za nevinného, kým súd nevysloví právoplatným odsudzujúcim rozsudkom jeho vinu.“).

Zásada prezumpcie nevinny je vyjadrená v ustanovení § 2 ods. 4 TP, podľa ktorého *Každý, proti komu sa vedie trestné konanie, považuje sa za nevinného, kým súd nevysloví právoplatným odsudzujúcim rozsudkom jeho vinu*. Prezump-

¹⁵ MUSIL, J. – KRATOCHVÍL, V. – ŠÁMAL, P. a kol. 2007. *Kurs trestného práva, Trestní právo procesní*. 3. Přepracované a doplněné vydání. Praha: C. H. Beck. 2007. s. 148-149.

¹⁶ JOUANNET, E. 2004. *Le principe du contradictoire devant les juridiction internationales*. In: H. Ruiz Fabri – J. M. Sorel. *Le principe du contradictoire denat les juridictions internationales*, Paris: A. Pedone. 2004. ISBN 978-2-233-00450-5, s. 178-179.

cia neviný je vyjadrením humánosti prístupu k občanovi, proti ktorému sa vedie trestné konanie, rešpektovania jeho procesných oprávnení i jeho osobnosti. Má zaručiť objektívny postoj k obvinenému počas trestného konania, má byť zárukou správnosti, objektívnosti a zákonnosti celého konania, jeho integrálnou súčasťou a v neposlednom rade je aj ochranou zákonných práv a záujmov. Trestno-právna teória nás učí, že zásada prezumpcie neviný je spojená so všeobecným demokratickým princípom „*praesumptio boni viri*“, podľa ktorého každý občan je bez viny, bezúhonný, pokiaľ nebude dokázaný opak. Z tejto zásady vyplývajú tri základné procesné pravidlá, a to *nedokázaná vina má ten istý význam ako dokázaná nevina, in dubio pro reo* (v pochybnostiach v prospech veci, t. j. obvineného) a *obvinený nie je povinný dokazovať svoju nevinu*.¹⁷

Previazanosť prezumpcie neviný s kontradiktórnosťou možno pozorovať v tom, že vyžaduje od orgánov činných v trestnom konaní a súdu, aby bez ohľadu na svoje subjektívne presvedčenie o vine obvineného postupovali voči nemu neustranne a nezaujato, nesmú s ním zaobchádzať ako s vinníkom. Musia zabezpečovať dôkazy tak v jeho prospech, ako aj v jeho neprospech.¹⁸

3.3 Vyhľadávacia zásada

Vyhľadávacia zásada je rovnako ako zásada zistenia skutkového stavu bez dôvodných pochybností vyjadrená v ustanovení § 2 ods. 10 TP, ale v nasledujúcom texte, podľa ktorého „*Orgány činné v trestnom konaní s rovnakou starostlivosťou objasňujú okolnosti svedčiace proti obvinenému, ako aj okolnosti, ktoré svedčia v jeho prospech a v oboch smeroch vykonávajú dôkazy tak, aby súdu umožnili spravodlivé rozhodnutie.*“ Pričom dôkazy obstarávajú z úradnej povinnosti a právo obstarávať dôkazy majú aj strany. Vyhľadávacia zásady sa premieta aj do konania pred súdom. Súd vzhľadom na svoju povinnosť zistiť skutkový

¹⁷ Pozri ČENTĚŠ, J. a kol. 2012. *Trestné právo procesné*. Všeobecná a osobitná časť. Šamorín : Heuréka. 2012. s. 51-52; IVOR, J. a kol. 2006. *Trestné právo procesné*. Bratislava : IURA EDITION. 2006. s. 81-83; MINÁRIK, Š. a kol. 2006. *Trestný poriadok, stručný komentár*. Bratislava : IURA EDITION. 2006. s. 31.

¹⁸ ESLP konštatoval porušenie prezumpcie neviný v súdnych rozhodnutiach o väzbe obvineného, v ktorých sa uvádzalo, že obvinený sa dopustil trestného činu kladenému mu za vinu. Uviedol, že v prejednávanej veci sa príslušný senát krajského súdu vyjadril, že obžalovaný spáchal predmetný trestný čin pred ukončením súdneho konania. Tieto vyhlásenia boli urobené v rozhodnutí, ktorému predchádzali rokovania za zatvorenými dverami, ktorých sa zúčastnila prokuratúra, na ktorých sa však obhajoba nemohla zúčastniť. Súdny dvor konštatuje, že takéto vyhlásenia v danom kontexte môžu viesť k oprávneným a objektívne odôvodneným pochybnostiam o nestrannosti tohto súdu. V tomto prípade ten istý senát krajského súdu zamietol sťažnosť obžalovaného, ďalšie odvolanie nebolo možné a jeho odsúdenie a rozsudok sa stal právoplatným. Súd konštatuje, že za týchto okolností došlo k porušeniu práva obvineného podľa článku 6 ods. 1 Dohovoru na prejednanie veci nestranným súdom (rozsudok ESLP Nešťák proti Slovenskej republike, sťažnosť č. 65559/01, z 27. 2. 2007, bod 101).

stav bez dôvodných pochybností je oprávnený zadovážiť si potrebné dôkazy, aj keď ich strany nenavrholi (§ 2 ods. 11 TP: „Súd môže vykonať aj dôkazy, ktoré strany nenavrholi.“).

Vyhľadávacia zásada v spojitosti so zásadou oficiality je vyjadrením zodpovednosti za zistenie skutkového stavu veci. Táto zodpovednosť je jednoznačne odvodená od dôkazného bremena, ktoré je na strane obžaloby.

Význam vyhľadávacej zásady vo vzťahu ku kontradiktórnosti je nutné vidieť najmä v skutočnosti, že sú to práve orgány činné v trestnom konaní v predsúdnom konaní a v konaní pred súdom aj súd, ktorí sú povinní vyhľadávať a obstarávať ako priťažujúce dôkazy tak i ospravedlňujúce dôkazy. Prejavom kontradiktórnosti je ďalej aj skutočnosť, že je právom obvineného navrhovať vyhľadanie a obstaranie dôkazov orgánom činným v trestnom konaní, ktoré, pokiaľ je návrh na obstaranie dôkazov relevantný,¹⁹ za účelom naplnenia kontradiktórnosti musia tento dôkaz zabezpečiť.²⁰

Vyhľadávacia zásada sa môže však dostať do kolízie s princípom kontradiktórnosti, a to najmä v prípravnom konaní, kedy dochádza k situáciám, pri ktorých je pre naplnenie účelu trestného konania mnohokrát potrebné utajovať časť spisu pred obvineným. Obvinenému tak nie je umožnené sa s predmetnou časťou spisu oboznámiť, vecne sa k nej vyjadriť a zároveň aj nemôže urobiť prípadné protinávrhy na vykonanie dokazovania, ktoré by mohli súvisieť so zabezpečenými dôkazmi s cieľom spochybníť alebo vyvrátiť dôveryhodnosť týchto zabezpečených dôkazov. V osobitných prípadoch, pokiaľ môže dôjsť k ohrozeniu života a zdravia svedka, prípadne dôležitého verejného záujmu, zákon pripúšťa obmedzenie základných práv a slobôd obžalovaného, ale len pri splnení určitých základných podmienok zaručujúcich spravodlivosť procesu a v minimalizácii zásahu do práva obžalovaného na riadnu obhajobu. Tieto výnimky z princípu kontradiktórnosti odôvodňujú legálne požiadavky ako napríklad ochrana utajovaných skutočností, ochrana bezpečnosti svedkov, záujem na efektívite komplexného objasnenia trestnej

¹⁹ Súd aj policajti majú možnosť stranami navrhované vykonanie dôkazov odmietnuť, ak ich považujú za nepotrebné alebo nepodstatné pre rozhodnutie, resp. predmetnú okolnosť možno zistiť inými už skôr vykonanými dôkazmi (§ 208 ods. 1 a § 272 ods. 3 TP).

²⁰ Orgány činné v trestnom konaní a súdy ako orgány verejnej moci disponujú patričnými donucovacími právomocami (zväčša ide o zákonom ustanovenú povinnosť poskytnúť súčinnosť) a majú k dispozícii zaisťovacie a iné inštitúty podľa Trestného poriadku, prostredníctvom ktorých môžu zabezpečiť získavanie dôkazov a ďalších nevyhnutných informácií pre trestné konanie. Vo vzťahu k obvinenému majú lepšie podmienky pre získavanie dôkazov a môžu získavať aj také podklady, ku ktorým sa obvinený nemá možnosť dostať. In ČENTĚŠ, J. a kol. 2012. *Trestné právo procesné*. Všeobecná a osobitná časť. Šamorín : Heuréka. 2012. s. 63-65.

činnosti.²¹ V záujme úplnosti výkladu je nevyhnutné podotknúť, že utajovanie dôkazov zo strany orgánov činných v trestnom konaní nie je absolútne a trvá najviac do doby, kedy je obvinenému umožnené preštudovať spis po skončení vyšetrovania, za vykonania opatrení, ktorými sa zabezpečuje ochrana totožnosti chráneného svedka.

4. Kontradiktórnosť ako právo strany na obhajobu

V úvode treba opätovne zdôrazniť, že kontradiktórnosť je síce relevantnou súčasťou práv obhajoby, avšak tvorí len jeden z jej prvkov, nakoľko práva obhajoby sú tvorené aj inými prvkami nezávislými od tohto princípu. Z tohto dôvodu nie je vhodné stotožňovať princíp kontradiktórnosti s právom obhajoby, nakoľko vo vzťahu k obvinenému ako strany v procese právo na obhajobu predstavuje podstatne širší celok. Právom na obhajobu sa rozumie súhrn práv daných osobe, proti ktorej sa vedie trestné stíhanie, na vykonanie obhajoby proti obvineniu. Toto právo sa vzťahuje na celé konanie a zahŕňa: a) **právo obvineného vedieť z čoho je obvinený** (podstata obvinenia, čo sa mu kladie za vinu); b) **právo osobnej obhajoby**, tzv. *materiálna obhajoba* (vyjadriť sa k všetkým skutočnostiam, dôkazom, odoprieť vypovedať, nazerať do spisu, oboznámiť sa so závermi prípravného konania, zapájať sa do dokazovania – sám vypočúvať svedkov, klásť im otázky, právo na záverečnú reč a posledné slovo, robiť návrhy, podávať žiadosti a opravné prostriedky); c) **právo zvoliť si obhajcu**, tzv. *formálna obhajoba* (dať sa zastúpiť obhajcom, radiť sa s obhajcom, byť vypočúvaný za účasti obhajcu, účasť obhajcu na úkonoch prípravného konania); d) **právo žiadať, aby v trestnom konaní boli objasňované okolnosti svedčiace v jeho prospech**.²²

Ako som už uviedol, princíp kontradiktórnosti v trestnom procese v rámci komplexného chápania jeho uplatňovania slúži na ochranu ako práv obhajoby obvineného, tak aj práv obžaloby. Zmysel tohto princípu tvorí právo byť informovaný o konaní, jeho priebehu, procesných úkonoch, o nových skutočnostiach, dôkazoch, dokumentoch, a to tak, aby druhá strana mala zabezpečený dostatočný priestor na zorganizovanie svojej „obhajoby“, prípravu argumentov, skutkového a právneho stanoviska a v neposlednom rade, aby bol

²¹ Pozri bližšie BALIŠ, J. 2019. Ochrana osobitných záujmov a kontradiktórnosť v procese dokazovania s utajovanými svedkami. Právny obzor. ISSN 0032-6984, 2019, 102, č. 1, s. 56-66.

²² Pozri OLEJ, J., ROMŽA, S., ČOPKO, P., PUCHALLA, M. 2012. Trestné právo procesné. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika. 2012. s. 20 a rovnako aj HUSÁR, E. a kol. 2003. *Trestné právo procesné*. Bratislava : IURA EDITION. 2003. s. 24.

vytvorený priestor, v rámci ktorého sa bude môcť diskutovať o relevantných skutočnostiach významných pre rozhodnutie. Z toho vyplýva, že strany majú právo hodnotiť a vyjadrovať sa ku každému dokumentu, resp. dôkazu. Uplatňovanie kontradiktórnosti v procese predstavuje záruku, že nedôjde k rozhodnutiu vo veci skôr, ako jednotlivé strany dostanú možnosť sa k predmetu konania vyjadriť a poskytnúť vlastnú výpoveď.

S funkciou kontradiktórnosti chápanou ako právo strán na obhajobu je dominantne spojená *zásada práva na obhajobu*. Právo na obhajobu je jedno z najvýznamnejších občianskych práv, je obsiahnuté vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv prijatej OSN 10. decembra 1948 (čl. 11 ods. 1: „Občana treba považovať za nevinného dovtedy, kým sa nepreukáže jeho vina na verejnom pojednávaní, v ktorom mal zabezpečené všetky možnosti na svoju obhajobu.“), rovnako v Dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd (čl. 6 ods. 3 písm. a), b) a c): Každý, kto je obvinený zo spáchania trestného činu, musí byť bez meškania a v jazyku, ktorému rozumie, podrobne oboznámený s dôvodom obvinenia, musí mať primeraný čas na prípravu svojej obhajoby a môže sa obhajovať sám, alebo za pomoci obhajcu.“), v Listine základných práv a slobôd (čl. 40 ods. 3: „Obvinený má právo, aby mu bol poskytnutý čas a možnosť na prípravu obhajoby a aby sa mohol obhajovať sám alebo prostredníctvom obhajcu. Ak si obhajcu nezvolí, hoci ho podľa zákona musí mať, ustanoví mu ho súd. Zákon ustanoví, v ktorých prípadoch má obvinený právo na bezplatnú pomoc obhajcu.“), v Charte základných ľudských práv Európskej únie (čl. 48 ods. 2: „Každý, kto je obvinený, má zaručené právo na obhajobu.“) a je zakotvená aj v Ústave Slovenskej republiky (čl. 50 ods. 3: „Obvinený má právo, aby mu bol poskytnutý čas a možnosť na prípravu obhajoby a aby sa mohol obhajovať sám alebo prostredníctvom obhajcu.“).

Zásada práva na obhajobu je vyjadrená v ustanovení § 2 ods. 9 TP, podľa ktorého „Každý, proti ktorému sa vedie trestné konanie, má právo na obhajobu.“. Zásada zabezpečenia práva na obhajobu je nevyhnutným predpokladom úspešného výkonu súdnictva, ktorého významnou úlohou je ochrana práv a zákonom chránených záujmov občanov. Zabezpečuje sa nielen v záujme osoby, proti ktorej sa vedie trestné konanie, ale v záujme celej spoločnosti.²³ V trestnom konaní je teda právo na obhajobu najvýznamnejšou zárukou toho, že nevinná osoba, napriek tomu, že vznikne voči nej podozrenie zo spáchania trestného činu a že bude obvinená, nebude odsúdená.²⁴

²³ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky sp. zn. III. ÚS 41/01 z 12. 7. 2001, s. 16.

²⁴ IVOR, J. a kol. 2006. Trestné právo procesné. Bratislava : IURA EDITION. 2006. s. 226.

5. Kontradiktórnosť ako kritérium súdneho procesu

5.1 Zásada rovnosti strán

Koncepcia práva na spravodlivý proces predpokladá rešpektovanie princípu rovnosti zbraní a vyžaduje, aby každá strana mala primeranú možnosť predniesť svoju záležitosť za podmienok, ktoré ju nestavajú do zjavnej nevýhody proti protistrane. Procesné postavenie základných strán v konaní pred súdom – prokurátor a obžalovaný – je zásadne rovné, a to rovné v právach, nie už v povinnostiach; strana obžalovaného nemá a nemôže mať v trestnom konaní povinnosť preukazovať svoju nevinu.²⁵

Zásada rovnosti strán je vyjadrená v ustanovení § 2 ods. 14 TP, podľa ktorého „*Strany sú si v konaní pred súdom rovné.*“. Rovnosť strán v konaní pred súdom je zaručená v Ústave Slovenskej republiky (čl. 47 ods. 3: „*Všetci účastníci sú si v konaní podľa odseku 2 rovní.*“).²⁶ Rovnosť strán patrí medzi základné zásady činnosti súdov. Deklaruje ju § 3 ods. 1 zákona č. 757/2004 Z. z. o súdoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov, podľa ktorého „*Účastníci konania a strany v trestnom konaní sú si v konaní pred súdom rovní.*“. Táto zásada, ktorá konkrétne vyjadruje rovnosť aplikovanú v rovine procesných predpisov, nemá také rozsiahle zastúpenie na úrovni významných medzinárodnoprávných dokumentov ako to je u zásady prezumpcie nevinu a zásady práva na obhajobu rozobratú v predchádzajúcom texte. Výnimku predstavuje Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach, ktorý v čl. 14 ustanovuje rovnosť osôb pred súdom. Rovnako ani Dohovor tento konkrétny prvok rovnosti explicitne nedefinuje, zásada rovnosti strán je vytváraná skôr súdnou judikatúrou, ktorá z práva na spravodlivé súdne konanie vyvodila princíp „rovnosti zbraní“. V súčasnej dobe je tento princíp permanentne zvyrazňovaný ako jeden z aspektov práva na spravodlivý proces.

Zmyslom zásady rovnosti strán je zabezpečiť, aby ani jedna strana nebola znevýhodnená oproti tej druhej, a teda zabezpečiť rovnosť právnych možností, ako i rovnosť podmienok uplatňovania a presadzovania práv. Vyplýva to z faktu, že v trestnom konaní má obvinený sťažnenú pozíciu, pretože voči nemu stojí štátny aparát a donucovacia moc, čo spôsobuje ťažkosti pri zabezpečovaní ich rovnosti. Z tohto dôvodu dochádza ku kompenzácii nerov-

²⁵ ŠÁMAL, P. a kol. 2005. *Trestní řád. Komentář*. Praha: C. H. Beck. 2005. s. 28.

²⁶ Čl. 47 ods. 2 Ústavy SR, na ktorý je odkazované, znie: „Každý má právo na právnu pomoc v konaní pred súdmi, inými štátnymi orgánmi alebo orgánmi verejnej správy od začiatku konania, a to za podmienok ustanovených zákonom.“

nakého postavenia obvineného tým, že sa mu poskytujú dodatočné záruky, medzi ktoré sa zaraďuje právo na obhajobu, zaťaženie obžaloby dôkazným bremenom, vyhľadávacia zásada s dôrazom na rovnaké starostlivé objasňovanie okolností v prospech obvineného.²⁷

V tejto súvislosti je vhodné poukázať, že princíp rovnosti účastníkov konania (strán) v konaní je oveľa širší ako princíp rovnosti zbraní. Uznávaný odborník na ústavné právo Ján Drgonec konštatuje, že rovnosť účastníkov konania zahŕňa aj zásadu rovnosti zbraní vo význame, aký má aj pri uplatnení Dohovoru.²⁸

V zmysle vyššie uvedeného rozboru podstaty zásady rovnosti strán je nepopierateľné, že uvedená zásada je úzko prepojená s princípom kontradiktórnosti. Princíp rovnosti účastníkov trestného konania okrem funkcie ochrany postavenia obvineného, ktorému prináleží prezumpcia nevinoty, je ďalej súčasťou aj celkovej koncepcie demokratického trestného procesu, výrazom ktorého je zásada kontradiktórnosti konania. Princíp rovnosti zbraní v trestnom konaní sa premieta do všetkých štádií trestného konania, ako aj do všetkých jeho aspektov, a to najmä v konaní dôkaznom (pri navrhovaní dôkazov, práve vyjadrovať sa k vykonávaným dôkazom, etc.). Princíp rovnosti zbraní v trestnom konaní nie je absolútny, všeobecne však platia maximá, podľa ktorých štátu v porovnaní s obvineným v žiadnom kontexte neprináleží viac práv, resp. výhodnejšie procesné postavenie.²⁹

V rámci súvisu a vzájomnej korelácie oboch princípov Bohumil Repík uvádza, že proces je spor, ktorý sa odohráva alebo znova odohráva prostredníctvom reči, kontradiktórnej diskusie, kde jeho strany musia mať rovnaké zbrane, rovnakú možnosť hovoriť a brániť svoju záležitosť. Podstata súdneho procesu spočíva v spojení týchto dvoch prvkov, rovnosť v slove. To súčasne znamená, že kontradiktórnosť je nerozlučne spojená s princípom rovnosti zbraní.³⁰ Ak v priebehu súdneho procesu dôjde k narušeniu jeho kontradiktórneho charakteru (napr. neoboznámenie strany v konaní s právne význam-

²⁷ REPÍK, B. 2002. *Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo*. Praha: Orac. 2002. s. 155.

²⁸ Ján Drgonec odkazuje pritom na rozhodnutie ÚS SR z 17. marca 2009 sp. zn. III. ÚS 402/2008, v ktorom sa uvádza, že Ústavný súd je toho názoru, že aplikácia princípu rovnosti zbraní v postupe konajúceho súdu má zaručiť rozumný stav rovnováhy, v ktorom protistrana môže reagovať na relevantné argumenty druhého účastníka konania (pozn. autora: „rovnosť zbraní“ je iba prostriedok, ktorým sa má zaručiť rovnosť strán, teda „rovnosť braní“ je tak rovnosť účastníka konania podriadená, resp. je v ňom obsahovo zahrnutá). In DRGONEC, J. 2012. *Ústava Slovenskej republiky*. Komentár. 3. vydanie. Šamorín : Heuréka. 2012. s. 771.

²⁹ MOLEK, P. 2012. *Právo na spravедlivý proces*. Praha: WOLTERS KLUWER ČR. 2012. s. 239.

³⁰ REPÍK, B. 2002. *Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo*. Praha: Orac. 2002. s. 145.

nými skutočnosťami pre rozhodnutie alebo neposkytnutie možnosti sa jej k nim vyjadriť), spravidla ho sprevádza aj porušenie zásady rovnosti strán. Avšak naopak, porušenie rovnosti strán nemusí automaticky znamenať absenciu kontradiktórnosti. Sudca ESLP Franz Matscher sa vyjadril nasledovne: „...kontradiktórny princíp má dimenziu, ktorá presahuje pojem rovnosti zbraní a ktorá zasahuje celý rozsiahly priestor riadneho konania. Zoberme napríklad do úvahy otázku vypočúvania anonymného svedka alebo čítanie výpovedí svedkov, ktorí nie sú prítomní na súdnom pojednávaní... princíp kontradiktórnosti ani nepožaduje existenciu prostriedkov odvolania voči rozhodnutiu súdu.“³¹

Záverom možno uviesť, že predpokladom úspešného uplatňovania kontradiktórnosti v konaní pred súdom je práve zásada rovnosti strán, resp. rovnosti zbraní. Oba tieto princípy vo vzájomnej spojitosti zabezpečujú v trestnom procese rovnaké oprávnenia pre všetky strany, aby tak bola zabezpečená rovnosť možnosti v poznaní dôkazov i argumentov protistrany, v možnosti sa k nim vyjadriť relevantným spôsobom ako i v možnosti navrhovať a predkladať vlastné argumenty a dôkazy na podporu týchto argumentov ktoroukoľvek zo strán, aby tak nedošlo k zvýhodneniu jednej strany v konaní.

5.2 Zásada bezprostrednosti

Zásada bezprostrednosti je vyjadrená v ustanovení § 2 ods. 19 TP, podľa ktorého „Pri rozhodovaní na hlavnom pojednávaní, na verejnom zasadnutí alebo na neverejnom zasadnutí smie súd prihliadnuť len na tie dôkazy, ktoré boli v tomto konaní vykonané, ak zákon neustanovuje inak.“. Ide o zásadu, ktorá sa síce týka dokazovania, teda spoznávania skutočností súvisiacich s trestným činom, avšak rovnako zavádza procesnú podmienku pre dôkazy. Aby dôkazy mohli tvoriť podklad pre rozhodnutie, a teda na základe nich súd mohol následne odôvodniť svoje rozhodnutie, musia byť *vykonané* pred súdom. Vykonávaním dôkazov rozumieme procesnú činnosť, ktorou si orgány činné v trestnom konaní a súd s využitím dôkazných prostriedkov a vykonávaním procesných úkonov, objasňujú dôležité skutočnosti, ktoré sú predmetom dokazovania a zisťujú fakty dôležité pre rozhodnutie.

Priamy a nesprostredkovaný styk s jednotlivými nositeľmi informácií v dôkaznom konaní je významným prostriedkom zisťovania objektívnej pravdy (v súčasnosti skutkového stavu bez dôvodných pochybností, pozn. autora). Je dôležitý najmä pri prednesoch účastníkov a pri ich výsluchu, ako

³¹ Mather, F. 2000. The Right to a Fair Trial in the Case-law of the Organs of the European Convention on Human Rights. In The Right to a Fair Trial. Strassbourg : Council of Europe Publishing, Cedex, 2000, s. 19.

aj pri výsluchu svedkov. Umožňuje súdu a procesným stranám poznať nielen to, čo tieto osoby hovoria, ale aj to, ako sa pritom správajú, a tak na základe živých bezprostredných dojmov získať pomerne spoľahlivú predstavu o ich vierohodnosti.³² Vecné dôkazy sa pred súdom vykonávajú tak, že súd sa s nimi oboznamuje tým, že sa súdu fyzicky predložia. V rámci konania sa tieto vecné dôkazy identifikujú a prezentujú pred súdom.

Vo vzťahu k vykonávaniu výsluchov svedkom je potrebné poukázať na problematiku tzv. svedectiev z počutia. Pojem svedok Trestný poriadok priamo nedefinuje, avšak z obsahu ustanovení vyplýva niekoľko kritérií. Svedkom je len fyzická osoba, ktorá svojimi zmyslami v čase spáchania skutku vnímala okolnosti dôležité pre trestné konanie, čím je jej výpoveď nenahraditeľná, pričom predmetom výsluchu sú len tie okolnosti, ktoré majú súvis so skutkom, pre ktorý bolo začaté trestné konanie. Podstatou svedectva z počutia je, že svedok osobne nevnímal udalosti, ktoré sú mu známe o trestnom čine, resp. o skutočnostiach dôležitých pre trestné konanie a aj napriek tomu podáva svedeckú výpoveď. O týchto skutočnostiach sa dozvedel odvodene, nepriamo. V takom prípade vyvstáva problém pri hodnotení dôkazov a svedectvo by sa malo zodpovedne preveriť a jeho pravdivosť preskúmať aj inými dôkazmi. Vždy je nutné k takémuto svedectvu pristupovať obozretne a hodnotiť ho v kontexte s ostatnými dôkazmi, takýmto spôsobom sa odstraňuje možná pochybnosť a zvyšuje dôveryhodnosť podanej informácie. Ani Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd nevyklučuje použitie svedectva z počutia v dokazovaní a to vtedy, ak sa uplatňuje v súlade so zásadou rovnosti zbraní. Judikatúra EŠLP zdôrazňuje, že takéto svedectvá treba brať s rezervou a rovnako konštatoval, že súd nemôže založiť svoje rozhodnutie výhradne na takomto svedectve a odsúdenie musí byť založené aj na iných dôkazoch.³³

Účelom zásady bezprostrednosti je teda zabezpečiť, aby sudca rozhodujúci o veci spoznal všetky dôležité skutočnosti z vlastného vnímania vykonávaných dôkazov. Súd pri svojom rozhodovaní môže teda čerpať len z dôkazov vykonaných pred ním v tomto konaní. **Bezprostredné prerokovanie všetkých významných skutočností vrátane dôkazov v konaní pred súdom, ktoré bolo vykonané kontradiktórnym spôsobom, predstavuje dôležitú záruku pre ustálenie skutkového stavu bez dôvodných pochybností.** Sudca v rámci plynulého priebehu pojednávania vníma vykonávaný dôkaz a vyjadrenie strany, čím si bezprostredne vytvára podklad na svoje zákonné a správne rozhodnutie.

³² ŠTAJGR, F. 1966. *Občianske procesné právo*. Bratislava : Vydavateľstvo Obzor. 1966. s. 86-87.

³³ Rozhodnutie X proti Spolková republika Nemecko zo dňa 04. 07. 1979 citované v REPÍK, B. 2002. *Evropská úmluva o ľudských právach a trestní právo*. Praha: Orac. 2002. s. 195.

Zo zásady bezprostrednosti však existujú výnimky, a to (i) **trestný rozkaz** (§ 353 TP) – samosudca môže bez prejednávania veci na hlavnom pojednávaní rozhodnúť vo veci samej, ak skutkový stav bol spoľahlivo zistený vykonanými dôkazmi, (ii) **odsúdenie na podklade vyhlásenia obžalovaného o priznaní viny, resp. nepopieraní spáchania skutku** (§ 257 ods. 1 písm. b) a c) TP) – súd dokazovanie v rozsahu v akom obžalovaný priznal spáchanie skutku nevykoná, a vykoná dôkazy súvisiace s nepriznaným skutkom, (iii) **podanie obžaloby po konaní o dohode o vine a treste** (§ 278 ods. 2 TP³⁴) ak obvinený uzná vinu zo spáchania stíhaného skutku v celom rozsahu, alebo len sčasti, ale nedôjde k dohode o treste súd vykoná hlavne pojednávanie a rozhodne o treste a ďalších výrokoch, ktoré majú podklad o výroku o vine a pritom môže prihliadať na skutočnosti a dôkazy, ktoré neboli prebraté, resp. neboli vykonané, na hlavnom pojednávaní a (iv) **konanie o dohode o vine a treste** (§ 297 TP³⁵), súd vykoná verejné zasadnutie, na ktorom po prednesení dohody o vine a treste zistí formou taxatívne vymedzených otázok (§ 333 ods. 3 TP) vyjadrenie obvineného, ak obvinený odpovedal na všetky otázky „áno“ a súd považuje dohodu za spravodlivú, tak ju schváli a potvrdí ju rozsudkom.

5.3 Zásada ústnosti

Zásada bezprostrednosti je úzko spätá so zásadou ústnosti (predpokladom bezprostrednosti je existencia ústneho styku so súdom). Aj keď sa v minulosti tieto zásady v právnej teórii zvykli vysvetľovať spoločne, vo vzájomných súvislostiach, postupným vývojom v právnej teórii sa pristúpilo k ich oddelenému rozboru. V neposlednom rade dôkazom ich samostatnosti je aj fakt, že tieto zásady sú v Trestnom poriadku uvedené v dvoch samostatných ustanoveniach. Už profesor Antonín Růžek diferencoval tieto zásady a ich rozdiel priblížil pri opise vykonávania dôkazov pred súdom kedy uviedol, že svedectvo z druhej ruky je síce ústne, nie je však v súlade so zásadou bezprostrednosti (tento fakt má podstatný vplyv na kontradiktórnosť); naopak, obhliadka predmetu (vecného dôkazu) počas súdneho konania je síce v súlade so zásadou bezprostrednosti, ale nie je vykonaná ústne (tento fakt nemá

³⁴ § 278 ods. 2 TP: „Ak nejde o prípad podania obžaloby po konaní o návrhu na dohodu o vine a treste podľa § 232 ods. 5 alebo 6, súd môže pri svojom rozhodnutí prihliadať len na skutočnosti, ktoré boli prebraté na hlavnom pojednávaní, a opierať sa o dôkazy, ktoré boli na hlavnom pojednávaní vykonané.“

³⁵ § 297 TP: „Ak nejde o prípady konania o dohode o vine a treste alebo priznania spáchania skutku pri konaní o dohode o vine a treste, súd môže pri svojom rozhodovaní prihliadať len na skutočnosti, ktoré boli prebraté na verejnom zasadnutí, a opierať sa o dôkazy, ktoré boli na verejnom zasadnutí vykonané.“

vplyv na kontradiktórnosť). Zásada bezprostrednosti sa vzťahuje na dôkazné konanie, zásada ústnosti má význam i mimo dôkazného konania.³⁶

Zásada ústnosti je vyjadrená v ustanovení § 2 ods. 18 TP, podľa ktorého „Konanie pred súdom je ústne, výnimky ustanovuje tento zákon.“ Zo zásady ústnosti vyplýva, že súd rozhoduje na základe ústneho prednesu strán a ústne vykonaných dôkazov (uvedené platí hlavne vo vzťahu vykonávania výsluchov, pretože tak ako sme už uviedli vecné dôkazy sa poznávajú obhliadkou). Súd vedie konanie ústne, má ústny styk so stranami a s inými účastníkmi procesu, ústne vyhlasuje rozsudky a iné rozhodnutia.

Aj napriek tomu, že uvedené ustanovenie vyhlasuje konanie pred súdom za ústne, písomný styk nie je v kontraste s procesnými ustanoveniami, nakoľko v trestnom konaní je prípustný spôsob vykonávania úkonov v písomnej podobe, ako tomu je vo vzťahu k podaniu ako jedného z úkonov trestného konania.³⁷ Písomný prejav strany je tak jednou z možností, ktoré sú prípustné v priebehu súdneho konania. V súdnom procese sa však dáva prednosť ústnosti ako typicky aktívnejšej a dokonalejšej forme účasti strán pri uplatňovaní ich práva na kontradiktórne konanie.

Pri uplatňovaní zásady ústnosti a vo svojej podstate aj zásady kontradiktórnosti v štádiu pred súdom zákon pripúšťa jej obmedzenie. Dochádza k nemu za predpokladu, že zásada kontradiktórnosti bola rešpektovaná v prípravnom konaní. Teda v zákonom stanovených prípadoch je možné čítať zápisnicu o výsluchu svedka z prípravného konania, či iné zápisnice o zabezpečených dôkazoch, ide o nasledovné prípady (i) **zápisnica o skoršej výpovedi obžalovaného** – prečíta sa, ak sa koná v neprítomnosti obžalovaného, obžalovaný využije svoje právo nevyповeдаť alebo sa objavia podstatné rozpory medzi jeho skoršou výpoveďou a údajmi na hlavnom pojednávaní za predpokladu, že bol skorší výsluch vykonaný zákonným spôsobom (§ 258 ods. 4 TP), (ii) **zápisnica o výpovedi svedka** – môže sa čítať, ak s tým súhlasí prokurátor a obžalovaný a súd nepovažuje osobný výsluch za potrebný (§ 263 ods. 1 TP); aj bez súhlasu niektorého z nich možno čítať zápisnicu o výsluchu svedka, ak taká osoba zomrela alebo sa stala nezvestnou, pre dlhodobý pobyt v cudzine alebo na neznámom mieste nedosiahnuteľnou alebo ochorela na chorobu, ktorá natrvalo alebo dlhší čas znemožňuje jej výsluch, ak išlo o neodkladný úkon alebo neopakovateľný úkon, alebo taká osoba na hlavnom pojednávaní

³⁶ RŮŽEK, A. a kol. 1977. *Československé trestní řízení*. 3. doplněné a částečně přepracované vydání. Praha : Orbis. 1977. s. 56.

³⁷ § 62 ods. 1 TP: Podanie sa posudzuje vždy podľa obsahu, aj keď je nesprávne označené. Možno ho urobiť písomne, ústne do zápisnice, telegraficky, telefaxom, elektronickými prostriedkami podpísané so zaručeným elektronickým podpisom podľa osobitného zákona alebo bez zaručeného elektronického podpisu.

bez oprávnenia odoprela vypovedať (§ 263 ods. 3 TP); zápisnicu je možné čítať aj vtedy, ak ide o svedka – osobu mladšiu ako 18 rokov, ktorá vypovedá o veciach, ktorých oživovanie v pamäti by vzhľadom na jej vek mohlo nepriaznivo ovplyvňovať jej duševný a mravný vývoj (§ 135 ods. 1 a 2 TP) a (iii) **zápisnica o výsluchu znalca**, alebo jeho písomný znalecký posudok – možno ich čítať, ak znalec bol pred podaním znaleckého posudku poučený a nie sú pochybnosti o správnosti a úplnosti znaleckého posudku a prokurátor i obžalovaný s tým súhlasia (§ 268 ods. 2 TP).

V závere zdôrazňujem, že dôkazy musia byť spravidla vykonané pred obvineným na verejnom pojednávaní za účelom ich kontradiktórneho prerokovania. Samotné použitie výpovedí z prípravného konania sa v zásade neprieči s trestnoprávnymi normami a dokonca ani s ustanovením čl. 6 ods. 1 a 3 písm. d) Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd pod podmienkou, že boli rešpektované práva obhajoby; tieto spravidla vyžadujú poskytnúť obvinenému primeranú a dostatočnú možnosť popierať usvedčujúcu výpoveď a vypočúvať svedka buď v čase výpovede, alebo neskôr.³⁸

V rámci rozboru podstatných náležitostí tejto zásady a jej spojení s princípom kontradiktórnosti je rozhodujúce to, že strany môžu zásadu kontradiktórnosti realizovať tak písomne, ako aj ústne, pričom ústna forma kvalitatívne vyššej úrovne, predstavuje jadro, vrchol kontradiktórneho súdneho konania.³⁹

Záver

Napriek tomu, že kontradiktórnosť nie je zadefinovaná v prameňoch medzinárodného práva a ani vo vnútroštátnych predpisoch, je právnou vedou, ako aj justičnou praxou, považovaná za neopomenuteľný právny princíp a jeden z pilierov spravodlivého trestného procesu. Tento princíp však nemá absolútnu povahu a jeho obmedzenie je prípustné v odôvodnených prípadoch, kedy dochádza ku kolízii s inými chránenými záujmami a zásadami trestného konania, a to za splnenia zákonom ustanovených podmienok. Kontradiktórnosť v trestnoprávnej úprave je zakotvená v rámci zásad trestného konania. Vzhľadom na svoj spoločný ideový základ sú niektoré základné zásady trestného konania úzko prepojené so zásadou kontradiktórnosti, prekrývajú sa a vzájomne sa mnohokrát podmieňujú. Rovnako sa prejavuje v ustanoveniach upravujúcich procesné právo obvineného na obhajobu, ako aj v ďalších ustanoveniach o právnych nástrojoch, ktoré sa podieľajú na realizovaní kon-

³⁸ Pozri bližšie REPÍK, B. 1999. *Ľudské práva v súdnom konaní*. Bratislava : MANZ. 1999. s. 162.

³⁹ MOLEK, P. 2012. *Právo na spravodlivý proces*. Praha: WOLTERS KLUWER ČR. 2012. s. 220.

tradiktórnosti. Ako bolo vysvetlené zásada kontradiktórnosti platí pre celé trestné konanie ako celok, od momentu vznesenia obvinenia až po právoplatné rozhodnutie o vine a treste, pričom počas celého trestného konania existujú štádiá, kde sa uplatňuje, či je možnosť ju uplatniť v rozdielnej miere. Kontradiktórnosť zo subjektívneho hľadiska slúži stranám na zaručenie práva obhajoby, pričom z objektívneho hľadiska rovnako predstavuje metódu hľadania pravdy a zároveň je aj kritériom spravodlivého súdneho procesu. Na záver je nevyhnutné poznamenať, že kontradiktórnosť predstavuje náročný právno-teoretický pojem, ktorý oprávnene vyvoláva stále nové otázky a podnety na diskusiu. Jej podstatu nie je ľahké zhrnúť, a tento príspevok sa snažil poskytnúť základný výklad k jednotlivým ťažiskovým otázkam súvisiacim s uplatnením princípu kontradiktórnosti v trestnom konaní.

LITERATÚRA

1. HUBÁLKOVÁ, Eva. Přehled judikatury Evropského soudu pro lidská práva. Právo na spravodlivé řízení a další procesní práva. Praha: ASPI, 2006, 157 s. ISBN 80-7357-124-2.
2. KLIMEK, L.: European Arrest Warrant. Heidelberg – New York – Dordrecht – London: Springer, 2015, s. 1
3. KMEC, Jiří a kol. Evropská úmluva o lidských právech: komentář. Praha: C. H. Beck, 2012, 1660 s. ISBN 978-80-7400-365-3.
4. MOLEK, Pavel. Právo na spravodlivý proces. Praha Wolters Kluwer Česká republika, 2012, 573 s. ISBN 978-80-7357-748-3.
5. WAGNEROVÁ, Eliška a kol. Listina základních práv a svobod: komentář. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012, 906 s. ISBN 978-80-7357-750-6.
6. MALENOVSKÝ, J. Mezinárodní právo veřejné, Obecná část. Brno 1997, 215 s. ISBN 80-210-1536-5.
7. GERLOCH, A., ŠTURMA, P. a kol. Ochrana základních práv a svobod v proměnách práva na počátku 21. Století v českém, evropském a mezinárodním kontextu. Praha: Auditorium, 2011, 536 s., ISBN 978-80-87284-23-0.
8. BARTOŇ, M. a kol. Základní práva. Praha: Leges, 2016, 608 s. ISBN 978-80-7502-128-1.
9. REPÍK, B.: Ludské práva v súdnom konaní. MANZ, Bratislava 1999, 252 s. ISBN 80-85719 24-X.
10. SVÁK, Ján. Základy európskej ochrany ľudských práv. Zväzok 1. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB, 2002, 312 s. ISBN 80-8055-487-0.
11. REPÍK, B. Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo. Praha: Orac, 2002, 263 s. ISBN 80-86199-57-6.
12. JELÍNEK J. a kol. Trestní právo procesní. 4. vyd. Praha: Nakladatelství Leges, 2016. 846 s. ISBN 978-80-7502-160-1.
13. FRYŠTÁK, M. a kol. Trestní právo procesní. Ostrava: KEY publishing, 2015. 338 s. ISBN 978-80-7418-246-4.
14. JELÍNEK, J. a kol. Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. Praha: Leges, 2014. 1246 s. ISBN 978-80-7502-049-9
15. LETKOVÁ, A., SCHNEIDEROVÁ, A.: The Value of Justice in Czechoslovak Criminal Law Norms in the 20th Century, (2021) Access to Justice in Eastern Europe, 4 (2), s. 86 – 103 (<https://ajee-journal.com/the-value-of-justice-in-czechoslovak-criminal-law-norms-in-the-20th-century>).

Kontaktné údaje autora

prof. JUDr. Ing. Adrián Jalč, PhD.
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
e-mail: adrian.jalc@truni.sk

K OTÁZKAM ZÁKONNOSTI A PŘÍPUSTNOSTI SÚKROMNÝCH NAHRÁVOK AKO DŮKAZOV V TRESTNOM KONANÍ

ON QUESTIONS OF THE LEGALITY AND ADMISSIBILITY OF PRIVATE RECORDS AS EVIDENCES IN THE CRIMINAL PROCEEDINGS

doc. JUDr. Miloš Deset, PhD.

Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Právnická fakulta

Abstrakt: Tak ako pri vyhotovovaní obrazových, zvukových alebo obrazovo-zvukových záznamov príslušnými orgánmi štátu, aj pri obrazových a zvukových záznamoch vyhotovovaných súkromnými osobami vystupujú do popredia minimálne dva protichodné záujmy, ktorých posúdenie vôbec nie je jednoduché. Na jednej strane je to záujem na ochrane práva na súkromie obvineného, na druhej strane zasa záujem na objasnení trestného činu a zistení jeho páchatela. Situácia je o to komplikovanejšia, že súkromná nahrávka nemá podľa odbornej verejnosti jasné právne základy, z ktorých by bolo evidentné, že takáto nahrávka by mohla byť považovaná za zákonný dôkaz, vďaka čomu by mohla byť aj prípustným dôkazom v trestnom konaní.

Kľúčové slová: Právo na súkromie, obrazové a zvukové záznamy, zákonnosť dôkazu, prípustnosť dôkazu, zásada legality, zásada legitimacy, zásada proporcionality.

Abstract: Considering the making of video, audio or video-audio records by appropriate state authorities, the making such records by the private persons also evokes two opposite interests, which qualification is not easy, at all. On the one hand is the interest to protect the right to privacy of alleged person, on the other hand is the interest to investigate the crime and identification of its perpetrator. The situation is more complicated, because according to the expert community, the private record does not have the legal basis, which can give the conclusion, that such records could be considered as the legal and admissible evidence in the criminal proceedings.

Key words: The right to privacy, video and audio records, the legality of evidence, the admissibility of evidence, the standard of legality, the standard of legitimacy, the standard of proportionality.

Úvod

Aktuálne spoločenské udalosti ukazujú, aké dôležité je zamyslieť sa nad niektorými otázkami súvisiacimi s dokazovaním v trestnom konaní. Oblasť informačných technológií zaznamenala v posledných niekoľkých dekádach obrovský rozmach. Nové technológie zasiahli prakticky do všetkých spoločenských oblastí, právo nevynímajúc. V oblasti trestného práva sa tieto nové

trendy prejavili napríklad v podobe formulovania nových skutkových podstat, v oblasti trestného práva procesného sa zasa zaviedli viaceré prostriedky zabezpečovania informácií dôležitých pre trestné konanie.

No predsa len by sme mohli povedať, že aj napriek badateľnému pokroku a vývoju v oblasti trestno-procesnej úpravy informačno-technických prostriedkov, prostriedkov operatívno-pátracej činnosti a dokazovania naše trestné právo, obzvlášť trestné právo procesné, akoby zaostávalo za najnovšími vývojovými tendenciami v oblasti informačných technológií.

Trestné právo procesné síce upravuje viaceré informačno-technické prostriedky a prostriedky operatívno-pátracej činnosti, ako napríklad odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky, vyhotovovanie obrazových, zvukových alebo obrazovo-zvukových záznamov, agenta alebo sledovanie osôb a vecí, no neupravuje viacero ďalších spôsobov zabezpečovania informácií, ktoré si v rámci komunikácií medzi sebou vymieňajú napríklad užívatelia rozličných programov či mobilných aplikácií. Prostriedok odpočúvania a záznamu telekomunikačnej prevádzky napríklad umožňuje orgánom činným v trestnom konaní zistiť dôležité informácie pre trestné konanie, ktoré si dotknuté osoby medzi sebou vymieňajú prostredníctvom telefónu, no už im neumožňuje zabezpečiť informácie, ktoré by si takéto osoby medzi sebou vymieňali napríklad prostredníctvom aplikácií, ako napríklad Hangouts, Messenger či Skype. Pritom páchatelia trestnej činnosti si túto činnosť nemusia plánovať iba prostredníctvom telefónov, ale napríklad aj takýmto spôsobom. Komunikáciu v rámci páchania trestnej činnosti, resp. jej koordinácie alebo utajovania po jej spáchaní takisto nemusia uskutočňovať iba prostredníctvom telefónu.

Domnievam sa, že jednou z takýchto aktuálnych otázok je aj otázka využívania obrazových, zvukových alebo obrazovo-zvukových záznamov, ktoré vyhotovili súkromné osoby. Táto otázka sa stala aktuálnou vďaka masovej dostupnosti mobilných telefónov či tabletov), ktoré užívateľom umožňujú vyhotovovať si takéto záznamy pre svoje vlastné potreby. Či by pre vyhotovenie obrazového, zvukového alebo obrazovo-zvukového záznamu bol príp. použitý iný prostriedok ako mobilný telefón nemusí mať pre posúdenie otázky zákonnosti a prípustnosti väčšiu relevanciu (nemyslím teraz obrazové, zvukové alebo obrazovo-zvukové záznamy vyhotovené podľa zákona o súkromnej bezpečnosti).

Pre oblasť trestného práva, obzvlášť trestného práva procesného, by mohlo byť relevantné, ak by tieto záznamy obsahovali informácie dôležité pre trestné konanie. Ak by napríklad poškodený zaznamenal konanie páchatel'a alebo aspoň časť páchaného skutkového deja, ktorým by páchatel' zasahoval do jeho základných práv a slobôd a zároveň aj naplňoval niektorú zo skutkových

podstát trestného činu (napríklad trestného činu nebezpečného vyhrážania, nebezpečného prenasledovania, vydierania, atď.), kedy by sa orgány činné v trestnom konaní mohli ocitať v situáciách dôkaznej núdze, a práve takéto záznamy by im mohli výrazným spôsobom uľahčiť objasňovanie takýchto trestných činov a zisťovanie ich páchatel'ov.

Obdobne to, samozrejme, platí aj pre obvineného, pretože aj ten by mohol mať záujem využiť súkromnú nahrávku, ktorú si pred tým vyhotovil, vo svoj prospech – či už na dosiahnutie úplného zbavenia sa obvinenia alebo na zmiernenie obvinenia.

Dôležité však je posúdiť zákonnosť, resp. naopak nezákonnosť súkromnej nahrávky ako dôkazu v trestnom konaní, a tým aj jej prípustnosť, resp. neprípustnosť ako dôkazu v trestnom konaní. Domnievam sa, že dôležité je to aj z toho hľadiska, že v rámci poslednej novely Trestného poriadku č. 301/2005 Z. z. (ďalej len „Trestný poriadok“ alebo „TP“) zákonom č. 40/2024 Z. z. sa navrhovala prípustnosť aj nezákonného dôkazu v trestnom konaní proti obvinenému. V čase písania tohto článku Ústavný súd Slovenskej republiky ešte definitívne nerozhodol o ústavnosti tohto bodu novely Trestného poriadku, svojim rozhodnutím PL. ÚS 3/2024-112 z 28. februára 2024, ktoré bolo publikované v Zbierke zákonov Slovenskej republiky pod č. 41/2024 Z. z., pozastavil účinnosť aj tohto bodu novely Trestného poriadku. To znamená, že ak by sme súkromnú nahrávku považovali za zákonný dôkaz (nevyhnutne by sme pre ňu museli identifikovať zákonný podklad), mohla by byť prípustná vo vzťahu k akejkoľvek strane v trestnom konaní. Ak by sme ju považovali za nezákonný dôkaz a ak by Ústavný súd Slovenskej republiky „odobril“ navrhovanú novelu Trestného poriadku v tomto bode, mohla by byť prípustná iba vo vzťahu k obvinenému v trestnom konaní.

1. Právna úprava práva na súkromie

V takýchto situáciách však vystupujú do popredia minimálne dva protichodné záujmy, ktorých posúdenie však vonkoncom nie je také jednoduché ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať. Po prvé ide o verejný záujem na ochrane základných práv a slobôd a záujmov chránených Trestným zákonom č. 300/2005 Z. z. (ďalej len „Trestný zákon“), s ktorým ide ruka v ruke verejný záujem na objasnení trestného činu a zistení jeho páchatel'a, aby mu bol uložený spravodlivý trest na strane jednej, a verejný záujem na ochrane práva na súkromie ako jedného zo základných práv páchatel'a, resp. v závislosti od procesného postavenia podozrivého alebo obvineného, na strane druhej. Obrazovým, zvukovým alebo obrazovo-zvukovým záznamom vyhotovených

súkromnou osobou (poškodeným, príp. inou osobou) sa nevyhnutne zasahuje do práva na súkromie tejto osoby, ktoré je zakotvené napríklad v Čl. 8 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej len „Európsky dohovor“) alebo v Čl. 16 Ústavy Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. (ďalej len „Ústava“). Podľa Čl. 8 ods. 1 Európskeho dohovoru každý má právo na rešpektovanie svojho súkromného a rodinného života, obydliia a korešpondencie; podľa Čl. 16 ods. 1 Ústavy nedotknuteľnosť osoby a jej súkromia je zaručená.

Na túto európsku, resp. ústavnoprávnu ochranu nadväzuje aj občianskoprávna úprava, konkrétne § 11 ods. 1 Občianskeho zákonníka č. 40/1964 Zb. (ďalej len „Občiansky zákonník“), podľa ktorého fyzická osoba má právo na ochranu svojej osobnosti, najmä života a zdravia, občianskej cti a ľudskej dôstojnosti, ako aj súkromia, svojho mena a prejavov osobnej povahy.

Do týchto práv, samozrejme, možno zasahovať z rôznych dôvodov, avšak za podmienky, že akékoľvek zásahy do ústavného a občianskeho práva na súkromie sa realizujú podľa zákona. Zákonný postup si vyžaduje aj vyhľadávanie a vykonávanie dôkazov v trestnom konaní, čo vyplýva z § 119 ods. 2 Trestného poriadku, podľa ktorého za dôkaz môže slúžiť všetko, čo môže prispieť na náležité objasnenie veci a čo sa získalo z dôkazných prostriedkov podľa tohto alebo podľa osobitného zákona.

2. Zákonnosť a prípustnosť súkromnej nahrávky ako dôkazu v trestnom konaní

V trestnom práve procesnom v zásade platí, že dôkaz je zákonný, ak bol nielen vykonaný zákonným spôsobom, ale aj získaný zo zákonného dôkazného prostriedku. V prípade vyhotovovania obrazových, zvukových alebo obrazovo-zvukových záznamov súkromnou osobou však problémom je, že takéto záznamy nie sú uznané ako dôkazy podľa Trestného poriadku ani podľa iného zákona, pretože im chýba zákonný podklad. To znamená, že ani nemôžu byť považované za zákonné dôkazy. Podľa § 119 ods. 5 Trestného poriadku môže byť v trestnom konaní prípustný iba taký nezákonný dôkaz, ktorý bol získaný nezákonným donútením alebo hrozbou takého donútenia alebo prostredníctvom poskytnutia nezákonného benefitu alebo sľubu nezákonného benefitu spolupracujúcej osobe alebo benefitu, ktorý prokurátor v rozpore s týmto zákonom neoznámil súdu, sa nesmie použiť v konaní okrem prípadu, keď sa použije ako dôkaz proti osobe, ktorá také donútenie alebo hrozbu donútenia použila alebo takýto benefit spolupracujúcej osobe poskytla alebo sľúbila alebo keď sa použije v prospech obvineného podľa odseku 6. (pozri § 119 ods. 5).

Práve na tieto ustanovenia Trestného poriadku poukazuje aj judikatúra. Podľa Rozsudku Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, sp. zn. 4 TZ 9/2006, dôkaz získaný v rozpore so zákonom prenáša svoju nezákonnosť a procesnú nepoužiteľnosť aj na ďalší dôkaz, ktorý vychádza z obsahu nezákonne získaného dôkazu.¹ Takýto záver sa, samozrejme, vzťahuje nielen na orgány činné v trestnom konaní, ale aj na súkromné osoby.

Podľa iného názoru záznam vyhotovený súkromnou osobou a predložený v trestnom konaní ako dôkaz *a priori* nemôže byť neprípustný len z dôvodu nezákonnosti. Posúdenie, či určitý konkrétny obrazový a zvukový záznam bude prípustný v trestnom konaní, je vecou konkrétneho trestného konania a situácie, za ktorej majú byť takto získané informácie použité. Máme za to, že takýto záznam vyhotovený súkromnou osobou môže byť prípustný za podmienky, že zásah do súkromia je odôvodniteľný prevažujúcim záujmom na strane toho, kto takýto záznam zabezpečil a v trestnom konaní ako dôkaz predložil.²

Ak by sme totiž trvali na striktnom odmietnutí akýchkoľvek záznamov vyhotovených súkromnými osobami z dôvodu ich nezákonnosti, mohlo by to viesť k absurdným situáciám, v ktorých by sme mali vedieť o páchatelovi trestnej činnosti, no kvôli neprípustnosti takýchto záznamov ako dôkazov z dôvodu ich nezákonnosti (v situáciách dôkaznej núdze) by sme mu ju nevedeli dokázať. Mohlo by ísť napríklad o trestný čin ochrany súkromia v obydlí podľa § 194a Trestného zákona, trestný čin výroby detskej pornografie podľa § 368 Trestného zákona, trestný čin porušenia dôvernosti ústneho prejavu a iného prejavu osobnej povahy podľa § 377 alebo iné trestné činy.³

Za súčasnej právnej úpravy možno použiť ako dôkazy záznamy vyhotovené súkromnými osobami pri trestných činoch verejných činiteľov, pretože výkon právomoci verejných činiteľov nemožno považovať za prejav osobnej povahy. Nespadá totiž do práva na súkromie a nevzťahuje sa naň ochrana podľa § 11 Občianskeho zákonníka.⁴ Zatiaľ čo do súkromia osôb, a teda aj do predmetu ochrany osobnosti patria zásadné otázky týkajúce sa ich intímnej sféry (písomnosti osobnej povahy, zvukové záznamy prejavov osobnej povahy), v prípade výkonu ústavnej alebo zákonnej právomoci verejných činiteľov na verejnosti ide o diametrálne odlišné otázky verejnej a nie sú-

¹ Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, sp. zn. 4TZ 9/2006.

² Záhora, J. et al. Obrazové a zvukové záznamy v trestnom konaní. Bratislava: Wolters, Kluwer, 2018, s. 244, a Gajdičiar, V. – Strigáčová, D. Prípustnosť súkromnej nahrávky pri trestno-procesnom dokazovaní v slovenskej právnej úprave. In Justičná revue, 2004, č. 6-7, s. 827.

³ Nález Ústavného súdu Českej republiky, sp. zn. II. ÚS 143/06.

⁴ Záhora, J. et al. Obrazové a zvukové záznamy v trestnom konaní. Bratislava: Wolters, Kluwer, 2018, s. 246.

kromnej sféry, ktoré nemožno v žiadnom prípade považovať za súčasť ich základného práva na súkromie. Otázkou verejného záujmu je preto slobodné získavanie informácií o spôsoboch, akými verejní činitelia vykonávajú na verejnosti svoje ústavné alebo zákonné právomoci. Verejní činitelia si musia byť vedomí toho, že budú vystavení pozornosti verejnosti a budú musieť akceptovať výkon práva na informácie zo strany verejnosti minimálne v tom rozsahu, v akom svoje ústavné alebo zákonné právomoci vykonávajú na verejnosti.⁵

Ako dôkazy by mohli byť prípustné aj také súkromné nahrávky, na ktorých nie sú zaznamenané prejavy osobnej povahy fyzických osôb, ale napríklad budovy, motorové vozidlá, udalosti, živelné pohromy, zvieratá a pod.⁶

Oba právne názory, ktoré zohľadňujú takpovediac výnimky z neprípustnosti súkromných nahrávok ako dôkazov v trestnom konaní, sú, samozrejme, relevantné, o. i. aj preto, že zjemňujú prílišný formalizmus vyjadrený v Rozsudku Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, sp. zn. 4 TZ 9/2006, a z neho prameniacu tvrdoš realizácie práva, ktorá sa bezprostredne dotýka dosiahnutia účelu trestného konania a práv poškodeného.

Okrem nich – vyhotovovanie súkromných nahrávok v prípade trestných činov verejných činiteľov a v prípade zachytávania budov, motorových vozidiel, udalostí, atď. – možno ešte spomenúť napríklad svojpomoc podľa § 6 Občianskeho zákonníka, podľa ktorého ak hrozí neoprávnený zásah do práva bezprostredne, môže ten, kto je takto ohrozený, primeraným spôsobom zásah sám odvrátiť.

No podobne ako pri predchádzajúcich právnych názoroch, ani pri svojpomoci by sme nedospeli k uspokojivému riešeniu, jednak z legislatívneho hľadiska i hľadiska právnej istoty. Pri vyhotovovaní súkromných nahrávok verejných činiteľov alebo pri vyhotovovaní súkromných nahrávok zachytávajúcich budovy, motorové vozidlá či udalosti problém spočíva v tom, že takéto prípady sú pomerne špecifické. Nejde o dostatočne systematické, komplexné a všeobecné riešenie, ktoré by vyhovovalo potrebám vyšetrovateľskej a justičnej praxe. Pri svojpomoci zasa problém spočíva v tom, že svojpomoc môže realizovať iba poškodený, resp. osoba, ktorá je bezprostredne ohrozená, a že tak môže urobiť iba pred tým, ako dôjde k porušeniu jeho práva (v čase, kedy ešte stále bezprostredne hrozí neoprávnený zásah do práva). To znamená, že o svojpomoc by sa nedala oprieť súkromná nahrávka, ktorú by vyhotovil

⁵ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky, p. zn. II. ÚS 44/00-133.

⁶ Šamko, P. Zákonnosť a použiteľnosť dôkazov trestnom konaní získaných utajovanou činnosťou detektívnej služby. In Zo súdnej praxe, 2017, č. 3, s. 110, a Záhora, J. et al. Obrazové a zvukové záznamy v trestnom konaní. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, s. 246.

napríklad svedok, alebo nahrávka, ktorú by síce vyhotovil poškodený, ale až potom, čo došlo k porušeniu jeho práva.

Záver

Svojpomoc síce vykazuje vyššiu mieru všeobecnosti a komplexnosti riešenia otázky prípustnosti súkromnej nahrávky ako dôkazu v trestnom konaní, pretože sa netýka iba verejných činiteľov, ale prakticky všetkých občanov, no aj napriek tomu nemusí ísť o riešenie, ktoré by bolo vyhovujúce potrebám vyšetrovateľskej a justičnej praxe. Ak sa totiž pozrieme na európske štandardy či ústavné zásady sformulované Ústavným súdom Slovenskej republiky, tak je zrejmé, že zásahy do práva na súkromie musia spĺňať podmienky plynúce zo zásad legitimity, legality a proporcionality. Je nepochybné, že aj súkromná nahrávka by mohla vyhovovať zásade legitimity, ktorá o. i. zahŕňa verejný záujem na objasnení trestného činu a zistení jeho páchatela tak, ako to vyplýva z Čl. 8 ods. 2 Európskeho dohovoru. Pri zásade proporcionality by zasa bolo relevantné posúdenie či by použiteľnosť takejto nahrávky vychádzala z potrebnosti takéhoto dôkazu v trestnom konaní a či by verejný záujem na objasnení trestného činu prevládal nad verejným záujmom na ochrane práva na súkromie obvineného. Ak by takáto nahrávka nemusela byť potrebná, pretože by sa k rovnakému sledovanému legitímnemu cieľu mohli orgány činné v trestnom konaní dopracovať aj prostredníctvom iných, k základnému právu šetrnejším dôkazom, nemalo by zmysel polemizovať nad tým, či ju použiť alebo nie. Pokiaľ ide o posúdenie kolízie spomenutých dvoch verejných záujmov, treba povedať, že tieto nie sú imaginárne či abstraktné. Samozrejme, ich posúdenie závisí od konkrétneho orgánu, napríklad sudcu, no treba mať na pamäti, že ani základné práva a slobody nemožno vykladať absolútne či bezbreho. Z toho vyplýva otázka, do akej miery sa obvinený môže pri svojej obhajobe odvolávať na svoje základné právo (právo na súkromie), ak svojím konaním, ktorým naplnil znaky skutkovej podstaty niektorého z trestných činov a zároveň zasiahol do základného práva iného (napríklad pri trestnom čine nebezpečného vyhrážania či vydierania by išlo o to isté základné právo – právo na súkromie). Nastala by maximálne absurdná situácia, ak by sme v takomto prípade uprednostnili právo na súkromie obvineného, pred ochranou práva na súkromie, príp. iných práv poškodeného, a verejným záujmom na objasnení trestného činu a spravodlivom potrestaní jeho páchatela.

Samozrejme, že ak by mala byť súkromná nahrávka prípustná ako dôkaz v trestnom konaní, muselo by sa skúmať, či je autentická, t. j. či nebola zámerne a účelovo pozmenená, a či nebola vyhotovená iba so zámerom špicľo-

vania iného. No ak by sa nepotvrdilo ani jedno, ani druhé a ak by súkromná nahrávka bola vyhotovená napríklad poškodeným výlučne na obranu jeho práv, situácia by bola úplne iná.

Súkromná nahrávka by tak – podobne ako pri zásade legitimacy – mohla vyhovovať aj kritériám plynúcim zo zásady proporcionality. Otáznik však visí nad zásadou legality. Svojpomoc podľa občianskeho práva je zrejme najpevnejším právnym základom pre posúdenie súkromnej nahrávky ako zákonného a prípustného dôkazu v trestnom konaní, no je otázne, či by takéto riešenie vyhovovalo kritériám plynúcim zo zásady legality, pretože, vychádzajúc z aktuálnej judikatúry, právna úprava upravujúca zásahy do práva na súkromie by mala byť dostatočne presná, zrozumiteľná a predvídateľná, aby potenciálne dotknutým osobám poskytovala dostatočne presnú informáciu o podmienkach, za ktorých môže dôjsť k zásahu do ich základného práva.⁷

Najproblematickejšou je azda zásada legalita. Zákonnosť dôkazu by sa však nemusela interpretovať natoľko striktné, aby sa za zákonný dôkaz mohol považovať iba taký dôkaz, ktorý bol získaný z dôkazného prostriedku podľa Trestného poriadku alebo iného zákona, pretože konformita dôkazu so zákonom by sa dala interpretovať aj tak, že za zákonný dôkaz by sa mohol považovať dôkaz, ktorý by žiadnemu zákonu neodporoval. To znamená, že súkromná nahrávka, z ktorej by vyplývalo podozrenie z trestnej činnosti verejných činiteľov, by mohla byť zákonným dôkazom, pretože funkcie verejných činiteľov sa vykonávajú vo verejnom záujme a verejnosť má právo byť informovaná. Verejní činitelia sa preto nemôžu odvolávať na svoje právo na súkromie. Konformita dôkazu so zákonom by nebola dotknutá ani v prípade absencie zákona, pretože v takomto prípade by platila ústavná zásada, že každý môže konať, čo nie je zákonom zakázané. Problémom by mohlo byť posúdenie takéhoto dôkazu vo vzťahu k fyzickým osobám, ktoré nie sú verejnými činiteľmi, pretože v takýchto prípadoch by bolo relevantné hľadisko verejného záujmu na ochrane ich práva na súkromie.

Z môjho pohľadu je najsilnejším argumentom v prospech zákonnosti a prípustnosti tejto nahrávky ako dôkazu v prípadnom trestnom konaní fakt, že sa týka verejného činiteľa a možného zneužitia jeho právomoci. Verejný činiteľ by sa v takomto prípade nemohol brániť svojimi osobnostnými právami a právom na súkromie ako fyzická osoba, ktorá nie je verejným činiteľom.

Aby však nevznikali žiadne dohady o zákonnosti a prípustnosti súkromných nahrávok ako dôkazov v trestnom konaní, najideálnejším riešením by bola novelizácia § 119 Trestného poriadku, a to takým spôsobom, že by sa

⁷ Pozri napríklad Nález Ústavného súdu Českej republiky, sp. zn. Pl. ÚS 24/11, alebo Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp. zn. I. ÚS 274/05.

buď inak definoval dôkaz, príp. dôkazný prostriedok v odseku 3, aby zahŕňal aj takéto nahrávky ako zákonné a prípustné dôkazy, alebo by sa inak sformulovali podmienky zákonnosti a prípustnosti dôkazu v odseku 5.

Domnievam sa, že naznačené súvislosti súkromnej nahrávky sú zaujímavé a relevantné aj vo svetle rozhodovacej činnosti Ústavného súdu Slovenskej republiky. Ak by sa totiž súkromná nahrávka explicitne nezaradila medzi dôkazné prostriedky novelizáciou Trestného poriadku (čo by bolo, samozrejme, najideálnejšie riešenie), posúdenie prípustnosti súkromnej nahrávky ako dôkazu v trestnom konaní by záležalo aj jeho rozhodnutia. Ak by sme ju – na základe aktuálnej právnej úpravy – považovali za zákonný dôkaz, žiaden problém by s jej prípustnosťou v trestnom konaní nemohol nastať. No ak by sme ju považovali za nezákonný dôkaz a Ústavný súd Slovenskej republiky by „odobril“ príslušný bod poslednej novely Trestného poriadku (zákon č. 40/2024 Z. z.), súkromná nahrávka by bola prípustná iba v prospech obvineného ako nezákonný, no prípustný dôkaz.

LITERATÚRA

1. GAJDIČIAR, V. – STRIGÁČOVÁ, D. Prípustnosť súkromnej nahrávky pri trestno-procesnom dokazovaní v slovenskej právnej úprave. In *Justičná revue*, 2004, č. 6-7.
2. ŠAMKO, P. Zákonnosť a použiteľnosť dôkazov trestnom konaní získaných utajovanou činnosťou detektívnej služby. In *Zo súdnej praxe*, 2017, č. 3.
3. ZÁHORA, J. et al. *Obrazové a zvukové záznamy v trestnom konaní*. Bratislava: Wolters, Kluwer, 2018.
4. Nález Ústavného súdu Českej republiky, sp. zn. II. ÚS 143/06.
5. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp. zn. II. ÚS 44/00-133.
6. Nález Ústavného súdu Českej republiky, sp. zn. Pl. ÚS 24/11.
7. Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp. zn. I. ÚS 274/05.
8. Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, sp. zn. 4TZ 9/2006.

Kontaktné údaje autorov

doc. JUDr. Miloš Deset, PhD.

Email: deset.milos@gmail.com

Katedra trestného práva a kriminológie,

Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Hornopotočná 23

918 43 Trnava

Slovenská republika

KYBERGROOMING – VYBRANÉ KRIMINOLOGICKÉ A TRESTNOPRÁVNE ASPEKTY

CYBERGROOMING – SELECTED CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGICAL ASPECTS

JUDr. Štefan Zeman, PhD.

Katedra trestného práva a kriminológie,
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Abstrakt: Autor sa v príspevku zameriava jednak na vybrané kriminologické aspekty kybergroomingu, ako sú osoba páchatel'a a obeť, resp. modus operandi tejto kriminality, pričom vychádza predovšetkým z početných zahraničných štúdií, ako aj na analýzu slovenskej právnej úpravy tejto kriminality v Trestnom zákone de lege lata, ktorú podrobuje aj niektorým kritickým postrehom a dopĺňa k nim viaceré návrhy de lege ferenda.

Kľúčové slová: kybergrooming, sexuálne zneužívanie detí, páchatel', obeť, návrhy de lege ferenda

Abstract: In the article, the author focuses both on selected criminological aspects of cybergrooming, such as the person of the perpetrator and the victim, or modus operandi of this crime based primarily on numerous foreign studies, as well as on the analysis of the Slovak legal regulation of this crime in the Criminal Code, where he also offers some critical observations and adds to them several proposals de lege ferenda.

Key words: cybergrooming, child sexual abuse, perpetrator, victim, proposals de lege ferenda

Úvod

Internet je neodmysliteľnou súčasťou dnešnej digitálnej doby. Predstavuje nevyčerpatelný zdroj informácií, ale taktiež zábavy, je prostriedkom pre vzdelávanie, pracovným nástrojom, poskytovateľom najrôznejších tovarov a služieb, a predovšetkým je komunikačným médiom, ktoré čoraz viac nahrádza telefóny, televíziu i rádio. Internet má však aj svoje tienisté stránky, pričom vplyv negatívnych dopadov médií a internetu predovšetkým na deti je predmetom skúmania odborníkov už mnoho rokov najmä preto, lebo na rozdiel od dospelých, deti nedisponujú dostatočnými skúsenosťami a sociálnymi a komunikačnými kompetenciami, aby boli schopné správne interpretovať to, čo im je v médiách a cez internet prezentované, čo ich činí ľahko ovplyvniteľnými a manipulovateľnými cieľmi.

Jedným z najväčších rizík, ktoré deťom v tomto smere hrozia, je fenomén *kybergroomingu*. Z medzinárodných porovnaní za uplynulú dekádu vyplýva,

že až polovica detí komunikuje v online prostredí s neznámymi ľuďmi bez toho, že by si overila ich identitu, a to predovšetkým prostredníctvom rozličných sociálnych sietí.¹ Podľa českého celoštátneho výskumu z roku 2019 pritom až takmer 27 % z vyše 27 000 detí, ktoré sa do tohto prieskumu zapojilo uviedlo, že dostali od iného užívateľa internetu návrh na stretnutie v reálnom svete, pričom navrhovateľa poznali výlučne iba z internetu. Z pozvaných následne prišlo na stretnutie takmer 70 % z nich.² Z uvedených výskumov samozrejme nevyplýva, že vždy muselo ísť o kybergrooming, alarmujúcim však je už to, že aké vysoké percento detí je dnes ochotných fyzicky sa stretnúť s človekom, ktorého poznali dovtedy prakticky len z anonymného online priestoru. Vysokú nebezpečnosť tohto druhu kriminality preukazujú aj ďalšie zahraničné výskumy, podľa ktorých bolo asi 12 – 23 % detí minimálne aspoň raz online kontaktovaných priamo so sexuálnym motívom.³

1. Kriminologické aspekty kybergroomingu

Kybergrooming možno pritom najjednoduchšie charakterizovať ako cielečné kontaktovanie dieťaťa páchatelom, ku ktorému dochádza v kyberpriestore, a to spravidla za účelom jeho sexuálneho zneužitia. Tento pojem vznikol spojením anglických výrazov „groom“ (pripraviť sa, upraviť sa) a „cyber“ (počí-

¹ KOPECKÝ, K. – SZOTKOWSKI, R. – DOBEŠOVÁ, P. *Riziková komunikace a seznamování českých dětí v kyberprostoru*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2021, s. 89 [online]. Dostupné na internete: <https://doivup.upol.cz/pdfs/doi/9900/04/3400.pdf>, [cit. 29. 5. 2024].

² K tomu pozri KOPECKÝ, K. – SZOTKOWSKI, R. *České děti v kybersvětě: Jak se chovají online a co jim hrozí? Výzkumná zpráva*. O2 Czech Republic & Univerzita Palackého v Olomouci: Centrum prevence rizikové virtuální komunikace, 32 s. [online]. Dostupné na internete: <https://www.e-bezpeci.cz/index.php/ke-stazeni/vyzkumne-zpravy/117-ceske-deti-v-kybersvete/file>, [cit. 28. 5. 2024].

³ K tomu pozri WEFERS, S. et al. Understanding and Deterring Online Child Grooming: A Qualitative Study. In: *Sexual Offending. Theory, Research and Prevention*, vol. 19, 2024, s. 3 [online]. Dostupné na internete: <https://sotrap.psychopen.eu/index.php/sotrap/article/view/13147/13147.pdf> [cit. 30. 5. 2024]; WACHS, S. – KSINAN JISKROVA, G. – VAZSONYI, A. T. – WOLF, K. D. A cross-national study of direct and indirect effects of cyberbullying on kybergrooming victimization via self-esteem. In: *Psicología Educativa*, vol. 22, 2016, no. 1, s. 5 [online]. Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/publication/296618814_A_crossnational_study_of_direct_and_indirect_effects_of_cyberbullying_on_cybergrooming_victimization_via_self-esteem, [cit. 29. 5. 2024]; taktiež BAUMGARTNER, S. E. – VALKENBURG, P. M. – PETER, J. Unwanted online sexual solicitation and risky sexual online behavior across the lifespan. In: *Journal of Applied Developmental Psychology*, vol. 31, 2010, no. 6, s. 443 [online]. Dostupné na internete: <https://www.dhi.ac.uk/san/waysofbeing/data/communication-zangana-baumgartner-2010b.pdf>, [cit. 30. 5. 2024].

tačový). Ide teda o proces, ktorý spočíva v zámernom vytváraní dôverného vzťahu obvykle dospelého človeka s dieťaťom v úmysle ho fyzicky vylákať na schôdzku a následne s ním dosiahnuť pohlavný styk, pričom termín „cyber“ naznačuje, že prostredím, v ktorom sa daný proces realizuje, je zásadne virtuálny priestor. Kybergrooming je tak vlastne druhom psychickej manipulácie realizovanej prostredníctvom internetu, mobilných telefónov a ďalších súvisiacich technológií.⁴ Ide pritom o pomerne nový typ kriminálneho konania, ktoré spočíva v nadväzovaní nedovolených kontaktov s dieťaťom (v podmienkach SR mladším ako pätnásť rokov) prostredníctvom elektronickej komunikačnej služby,⁵ a to spravidla cez rôzne synchrónne i asynchrónne komunikačné platformy, ako sú sociálne siete a aplikácie umožňujúce komunikáciu v rovnakom čase (napr. Skype, ICQ, Facebook, Instagram, Tik-Tok, Twitter, MySpace, WhatsApp, atď.) alebo bez odozvy v reálnom čase (napr. prostredníctvom rôznych diskusných fór, emailom, vo forme SMS alebo MMS, a podobne). Internetoví predátori však využívajú za účelom zmanipulovania detí aj rôzne inzertné portály, na ktorých im ponúkajú napr. možnosti zárobku v oblasti modelingu, taktiež navštevujú rozličné herné stránky, portály zamerané na voľnočasové aktivity, atď.⁶

Na kybergrooming je pritom potrebné nazerať ako na systematický proces s viacerými etapami,⁷ ktorý obvykle trvá niekoľko týždňov až mesiacov, kedy páchatel vo virtuálnom priestore cez elektronickú komunikáciu, spravidla prostredníctvom falošného alebo pozmeneného profilu, vydávajúc sa často

⁴ KOPECKÝ, K. – SZOTKOWSKI, R. – DOBEŠOVÁ, P. *Riziková komunikace a seznamování českých dětí v kyberprostoru*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2021, s. 14 [online]. Dostupné na internete: <https://doivup.upol.cz/pdfs/doi/9900/04/3400.pdf>, [cit. 29. 5. 2024].

⁵ K pojmu „elektronická komunikačná služba“ pozri smernicu Európskeho parlamentu a Rady 2018/1972/EÚ, ktorou sa stanovuje Európsky kódex elektronických komunikácií. Predmetná smernica bola transponovaná do nášho právneho poriadku zákonom č. 452/2021 Z. z. o elektronických komunikáciách v znení neskorších predpisov. Výklad pojmov je možné nájsť predovšetkým v ustanovení § 2 tohto zákona. K tomu pozrie bližšie aj dôvodovú správu k predmetnému zákonu, dostupnú [online] na internete: <https://www.najpravo.sk/dovodove-spravy/rok-2021/dovodova-sprava-k-zakonu-c-452-2021-z-z.html>, [cit. 29. 5. 2024].

⁶ K tomu pozri bližšie KOPECKÝ, K. Strategie manipulace dětí v online prostředích se zaměřením na tzv. kybergrooming. In: *Pediatric pro praxi*, roč. 16, 2015, č. 5, s. 331-333 [online]. Dostupné na internete: <https://www.pediatricpropraxi.cz/pdfs/ped/2015/05/09.pdf>, [cit. 29. 5. 2024].

⁷ K tomu pozri KOPECKÝ, K. – SZOTKOWSKI, R. – DOBEŠOVÁ, P. *Riziková komunikace a seznamování českých dětí v kyberprostoru*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2021, s. 18-23 [online]. Dostupné na internete: <https://doivup.upol.cz/pdfs/doi/9900/04/3400.pdf>, [cit. 29. 5. 2024]; taktiež HULANOVÁ, L. *Internetová kriminalita páchaná na dětech. Psychologie internetové oběti, pachatele a kriminality*. Praha: Triton, 2012, s. 53; resp. KARKOŠKOVÁ, S. *Sexuálne zneužívanie detí vo svetle výskumných poznatkov*. Pezinok: Justičná akadémia Slovenskej republiky, 2021, s. 62-63.

za rovesníka obete,⁸ cielene manipuluje a získava dôveru dieťaťa⁹ spoliehajúc sa na to, že deti sú na sociálnych sieťach v komunite rovesníkov a kamarátov bez kontroly rodičov či dospelých, čiže agresor faží predovšetkým z tzv. konceptu absencie schopných strážcov (angl. *role of capable guardian*)¹⁰ v kombinácii s ostatnými výhodami kyberpriestoru.¹¹ Groomer, ktorého je potrebné vnímať ako sexuálneho predátora, postupne získava prívlastok „najlepší priateľ“ trpezlivým počúvaním a podporovaním dieťaťa,¹² pričom k elektronickej komunikácii sa uchýľuje preto, aby zostal v anonymite a mohol dlhodobo až do zmanipulovania a získania dôvery dieťaťa zatajovať svoj skutočný úmysel, a to stretnúť sa s dieťaťom a následne ho sexuálne zneužiť, prípadne dieťa zneužiť na detskú pornografiu.¹³ Ako na to poukazuje aj americký kriminológ

⁸ K tomu pozri POWELL, A. *Paedophiles, Child Abuse and the Internet: A Practical Guide to Identification, Action and Prevention*. Oxon: Radcliffe Publishing, 2007, s. 116-117.

⁹ K procesu manipulácie detských obetí groomerom pozri bližšie DAVIDSON, J. – GOTT-SCHALK, P. (eds.). *Internet Child Abuse: Current Research and Policy*. Abingdon, Oxfordshire: Routledge, 2011, s. 80 a nasl.

¹⁰ K predmetnému konceptu pozri napr. MARTINEZ-PRATHER, K. – VANDIVER, D. M. *Sexing among Teenagers in the United States: A Retrospective Analysis of Identifying Motivating Factors, Potential Targets, and the Role of a Capable Guardian*. In: *International Journal of Cyber Criminology*, vol. 8, 2014, no. 1, s. 21-35 [online]. Dostupné na internete: <https://digital.library.txst.edu/server/api/core/bitstreams/8121689c-cb8d-4425-91ae-cbb6330b1f3f/content>, [cit. 29. 5. 2024]. V tomto kontexte by sme radi zdôraznili osobitne dôležitú úlohu rodičov pri kontrole toho, ako a s kým trávia ich deti čas (nielen) v online svete. Rodičia môžu napr. zablokovať deťom inštaláciu nových aplikácií do telefónu, obmedzovať ich možnosti, kontrolovať dobu ich užívania alebo blokovať určitý typ webových stránok. Máloktorí rodičia však využívajú tieto možnosti, mnohí z nich si stále ani neuvedomujú možné riziká spojené s prítomnosťou ich detí na sociálnych sieťach. K tomu pozri tiež KOPECKÝ, K. *České děti a Facebook 2015 – výzkumná zpráva*. Univerzita Palackého v Olomouci [online]. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/289251413_Ceske_deti_a_Facebook_2015_-_vyzkumna_zprava, [cit. 29. 5. 2024].

¹¹ K tomu pozri bližšie KRUPÍČKA, J. *Kybergrooming – zrcadlo společnosti?* In: GRŮVNA, T. – RICHTER, M. – ŠIMÁNOVÁ, H. (eds.). *Vliv nových technologií na trestní právo*. Praha: Auditorium, 2022, s. 349-354.

¹² Podľa záverečnej správy výskumu Akadémie Policajného zboru sú najpoužívanejšími frázami kybergroomerov napr. „rodičia ti nerozumejú, ja áno, mne sa môžeš pokojne zdôveriť so svojimi problémami“; „nehovor o tom rodičom, lebo ak im to povieš, budú nám brániť rozprávať sa (písať si)“; „dospelí to nepochopia, ja áno“; „som na tom podobne, zver sa mi“, atď. K tomu pozri HAJDÚKOVÁ, T. – BACIGÁL, I. *Ochrana detí vo virtuálnom prostredí. Záverečná správa*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2015, s. 33.

¹³ K profilu kybergroomerov v SR pozri bližšie napr. LORKO, J. – TARABOVÁ, N. *Kybergrooming a jeho trestnoprávne a kriminologické aspekty*. In: *Kybernetická kriminalita v čase krízy*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej online konferencie Bratislavské právnické fórum 2021. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2021, s. 110-120 [online]. Dostupné na internete: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Veda/Konferencie_a_podujatia/BPF/2021/Zbornik_BPF_2021_Sekcia_12_Trestne_pravo__kriminologia_a_kriminalistika_FINAL.pdf, [cit. 29. 5. 2024].

Dean, v rukách sexuálnych predátorov sa stali internetové aplikácie jednoducho nástrojmi na kontaktovanie detí za účelom ich sexuálneho zneužitia.¹⁴

Latencia tejto trestnej činnosti je pritom mimoriadne vysoká,¹⁵ a ak nedôjde k reálnym stretnutiam a fyzickému kontaktu medzi páchatelom a obeťou, tak k jej odhaleniu spravidla prichádza len v tom prípade, že sa samotná detská obeť zdôverí o uvedenom probléme rodičom, učiteľom alebo kamarátom,¹⁶ inak je zachytenie takejto trestnej komunikácie v internetovom prostredí prakticky takmer nemožné.¹⁷ Kybergroomer totiž využíva niekoľko počítačov, často obmieňa svoje IP adresy, buduje už vyššie naznačené falošné identity, prechádza z verejných komunikačných služieb do privátnych emailov, instantných messengerov, mobilných telefónov.¹⁸ Miesto pre osobné stretnutie s dieťaťom potom volí čo najďalej od svojho domova.¹⁹

Aj keď v medzinárodných porovnaníach medzi kybergroomermi jednoznačne prevážujú muži,²⁰ z osobnostného hľadiska predstavujú kybergro-

¹⁴ DEAN, S.: *Sexual Predators: How to recognize them on the Internet and on the street. How to keep your kids away*. Los Angeles – Aberdeen: Silver Lake Publishing, 2007, s. 73.

¹⁵ Početné zahraničné výskumy uvádzajú, že k zatknutiu prichádza asi len u 5% zo všetkých kybergroomerov. K tomu pozri WINTERS, G. M. – JEGLIC, E. L. Stages of Sexual Grooming: Recognizing Potentially Predatory Behaviors of Child Molesters. In: *Deviant Behavior*, vol. 38, 2017, no. 6, s. 724-733 [online]. Dostupné na internete: <https://www.nationalcac.org/wp-content/uploads/2019/05/Stages-of-sexual-grooming-Recognizing-potentially-predatory-behaviors-of-child-molesters.pdf>, [cit. 30. 5. 2024].

¹⁶ Podľa medzinárodných výskumov však iba asi 25% detí oznámi snahu groomera o nadviazanie sexuálneho kontaktu niekomu z blízkych dospelých. K tomu pozri bližšie WACHS, S. – KSINAN JISKROVA, G. – VAZSONYI, A. T. – WOLF, K. D. A cross-national study of direct and indirect effects of cyberbullying on cybergrooming victimization via self-esteem. In: *Psicología Educativa*, vol. 22, 2016, no. 1, s. 1-10 [online]. Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/publication/296618814_A_cross-national_study_of_direct_and_indirect_effects_of_cyberbullying_on_cybergrooming_victimization_via_self_esteem, [cit. 29. 5. 2024].

¹⁷ K tomu pozri BLAŽEK, R. Aktuálne trendy v počítačovej kriminalite. In: *Kybernetická kriminalita v čase krízy*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej online konferencie Bratislavské právnické fórum 2021. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2021, s. 95-104 [online]. Dostupné na internete: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Veda/Konferencie_a_podujatia/BPF/2021/Zbornik_BPF_2021_Sekcia_12_Trestne_pravo_kriminalistika_a_kriminalistika_FINAL.pdf, [cit. 30. 5. 2024].

¹⁸ K tomu pozri WEBSTER, S. et al. *European Online Grooming Project – Final Report* [online]. Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/publication/257941820_European_Online_Grooming_Project_-_Final_Report, 152 s. [cit. 30. 5. 2024].

¹⁹ Ku kriminalistickým aspektom kybergroomingu pozri napr. OBORÁK, D. Metodika vyšetrování kybergroomingu. In: *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comeniana*, roč. 42, 2023, č. 2, s. 79-105 [online]. Dostupné na internete: <https://afi.flaw.uniba.sk/index.php/AFI/article/view/793/547>, [cit. 1. 6. 2024].

²⁰ WACHS, S. – KSINAN JISKROVA, G. – VAZSONYI, A. T. – WOLF, K. D. A cross-national study of direct and indirect effects of cyberbullying on cybergrooming victimization via self-esteem. In: *Psicología Educativa*, vol. 22, 2016, no. 1, s. 2 [online]. Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/publication/296618814_A_cross-national_study_of_direct

omeri pomerne heterogénnu skupinu ľudí, v ktorej možno nájsť osoby z nižších spoločenských vrstiev, ako aj páchatel'ov s vysokým sociálnym statusom. Verejnosťou bývajú považovaní za pedofilov, avšak vo väčšine prípadov tomu tak nie je.²¹ Kybergroomeri totiž preferujú vekovú skupinu detí starších ako 13 rokov, ide teda o *hebofilov* a *efebofilov*, čiže o jedincov, ktorých priťahujú dospievajúce dievčatá, resp. chlapci vo fáze puberty a adolescencie, teda už s prítomnými znakmi pohlavného dospievania (náznač prsníkov, pubického ochlpenia, atď.), zatiaľ čo pedofília je trvalá alebo aspoň opakujúca sa, intenzívna sexuálna príťažlivosť výlučne voči predpubertálnym deťom.²² Podľa výskumu Kešického z roku 2017 spĺňalo napr. v SR iba 16,4% páchatel'ov sexuálneho zneužívania diagnostické kritéria pre pedofíliu.²³ Kybergroomer je tak skôr sexuálny predátor, pričom dieťa nemusí byť nutne jeho primárnym sexuálnym záujmom, ale skôr kompenzáciou – tieto osoby majú totiž často úplne normálne sexuálne vnímanie, avšak ich duševný stav im bráni v tom, aby dokázali nadviazať normálny kontakt s dospelou ženou/mužom.²⁴ Sú medzi nimi jednak situační útočníci, ktorých správanie nemá dlhé trvanie a títo iba epizodicky alebo jednoducho oportunisticky hľadajú v online prostredí pornografiu či sex, pričom dieťa je pre nich ľahkou obeťou, avšak môže ísť aj o preferenčných útočníkov jasne uprednostňujúcich ako sexuálnych partnerov práve deti a dospievajúcich.²⁵

Vo vzťahu k páchatel'om sexuálneho zneužívania vo forme kybergroomingu možno v tejto súvislosti na základe dát Ministerstva spravodlivosti SR²⁶ pre

and_indirect_effects_of_cyberbullying_on_cybergrooming_victimization_via_self-esteem, [cit. 29. 5. 2024].

²¹ KOPECKÝ, K. – SZOTKOWSKI, R. – DOBEŠOVÁ, P. *Riziková komunikace a seznamování českých dětí v kyberprostoru*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2021, s. 15 [online]. Dostupné na internete: <https://doivup.upol.cz/pdfs/doi/9900/04/3400.pdf>, [cit. 29. 5. 2024].

²² KARKOŠKOVÁ, S. *Sexuálne zneužívanie detí vo svetle výskumných poznatkov*. Pezinok: Justičná akadémia SR, 2021, s. 45-46.

²³ To, že praví sexuálni devianti – pedofilovia – tvoria medzi páchatel'mi sexuálneho zneužívania menšinu, potvrdzujú aj ďalšie výskumy. K tomu pozri bližšie VÁLKOVÁ, H. – KUČHTA, J. – HULMÁKOVÁ, J. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 436.

²⁴ K tomu pozri bližšie KEŠICKÝ, D. a kol. *Forenznopsychologické aspekty sexuálneho zneužívania detí*. Závěrečná správa výskumného projektu január 2013- október 2017. Bratislava: eSlovensko Bratislava, o. z., 2017, 84 s.

²⁵ K tomu pozri LANNING, K. V. *Sex Offender Continuum. Cyber "Pedophiles": A Behavioral Perspective* [online]. Dostupné na internete: <https://www.yumpu.com/en/document/read/16356005/sex-offender-continuum-childrens-assessment-center>, [cit. 1. 6. 2024].

²⁶ Štatistické ročenky Analytického centra Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky [online]. Dostupné na internete: <https://www.justice.gov.sk/ministerstvo/analyticke-centrum-mssr/>, [cit. 1. 6. 2024].

zaujímavosť dodať, že v rokoch 2018 až 2022 bolo v SR celkovo odsúdených 35 kybergroomerov,²⁷ pričom dovedna všetci odsúdení boli muži. Najviac odsúdených za predmetný trestný čin bolo pritom vo veku 36 až 50 rokov (45%).²⁸ To je výrazne vyššia veková kategória, ako je vekový priemer odsúdených za sexuálne trestné činy v SR celkovo (18-25 rokov). Jedným z možných vysvetlení je práve to, že páchatelia tohto typu sexuálneho trestného činu sa spravidla vyznačujú viacerými sociálno-psychologickými nedostatkami, napr. nízkym sebavedomím, problematickým budovaním vzťahov, atď., čo im spôsobuje výrazné komplikácie pri nadväzovaní medziľudských a intímnych kontaktov. Jedným z následkov je tak vyhľadávanie kontaktu cez online platformy práve s mladistvými, pretože tí páchatelov nezastrašujú do takej miery, ako interakcie s dospelými v reálnom svete.²⁹

Pokiaľ ide o obeť kybergroomingu, vzhľadom na už uvedené možno konštatovať, že najrizikovejšou skupinou sú deti v pubertálnom veku,³⁰ ktoré sú podstatne viac otvorené komunikácii, než mladšie deti. Prípady, keď sexuálny útočník vylákal na osobné stretnutie malé dieťa, sú preto skôr raritné.³¹ Medzi typické obeť kybergroomingu možno zaradiť predovšetkým deti s nízkou sebaúctou a s nedostatkom sebadôvery, ktoré je ľahko citovo izolovať a citovo ovplyvňovať, ako aj deti s emocionálnymi problémami, resp. deti v núdzi, ktoré možno pohodlne manipulovať fingovanou pozornosťou či darmi, ako aj deti prehnane dôverčivé, ktoré nechápu prípadné riziká zapoje-

²⁷ Rezortom spravodlivosti sa štatisticky samostatne vyказuje počet odsúdených za TČ sexuálneho zneužívania vo všetkých jeho formách v zmysle § 201 až 202 TZ SR až od roku 2018, kým za rok 2023, resp. 2024 neboli ešte súdne štatistiky zverejnené ku dňu koncipovania tohto príspevku.

²⁸ K tomu tiež pozri NOVÁKOVÁ, K. – PODOLÁKOVÁ, L. – HOREHÁJOVÁ, B. (eds.). *Trestné činy sexuálneho násillia*. Bratislava: Analytické centrum Ministerstva spravodlivosti SR [online]. Dostupné na internete: https://web.ac-mssr.sk/wp-content/uploads/2022/analyzy_komentare/08_2022_tc_nasilnia/20220825_Komenta%CC%81r_trestn%C3%A9_%C4%8Diny_sexu%C3%A1lneho_n%C3%A1silnia_vPE.pdf, [cit. 1. 6. 2024].

²⁹ Ku kriminologickej analýze štatistík páchania a postihovania sexuálneho zneužívania v SR celkovo pozri bližšie ZÁHORA, J. – ZEMAN, Š. – MASLEN, M. *Trestné činy proti ľudskej dôstojnosti v sexuálnej oblasti*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis. Vydavateľstvo Trnavskej univerzity, 2022, s. 193-203.

³⁰ K tomu pozri bližšie BAUMGARTNER, S. E. – VALKENBURG, P. M. – PETER, J. Unwanted online sexual solicitation and risky sexual online behavior across the lifespan. In: *Journal of Applied Developmental Psychology*, vol. 31, 2010, no. 6, s. 439-447 [online]. Dostupné na internete: <https://www.dhi.ac.uk/san/waysofbeing/data/communication-zangana-baumgartner-2010b.pdf>, [cit. 30. 5. 2024].

³¹ K tomu pozri WOLAK, J. – FINKELHOR, D. – MITCHELL, K. J. – YBARRA, M. L. Online “Predators” and their Victims: Myths, Realities and Implications for Prevention and Treatment. In: *American Psychologist*, vol. 63, 2008, no. 2, s. 111-128 [online]. Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/publication/5568459_Online_Predators_and_Their_Victims_Myths_Realities_and_Implications_for_Prevention_and_Treatment, [cit. 30. 5. 2024].

nia sa do online konverzácie s neznámymi ľuďmi, a taktiež adolescenti, ktorých zaujíma sexualita a nemajú zábrany o nej hovoriť s cudzími.³² Napokon, pokiaľ ide o pohlavie obetí, zahraničné výskumy jednoznačne preukazujú, že rizikovejšou skupinou kybergroomingu sú dievčatá.³³

2. Trestnoprávna úprava kybergroomingu v SR a návrhy *de lege ferenda*

Trestnoprávnu reguláciu kybergroomingu nájdeme upravenú v § 201a zákona č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov (ďalej TZ). Toto ustanovenie pozostáva len zo základnej skutkovej podstaty v nasledujúcom znení: „*Kto prostredníctvom elektronickej komunikačnej služby navrhne dieťaťu mladšiemu ako pätnásť rokov osobné stretnutie v úmysle spáchať na ňom trestný čin sexuálneho zneužívania alebo trestný čin výroby detskej pornografie, pričom sám nie je dieťaťom, potrestá sa odňatím slobody na šesť mesiacov až tri roky*“. Ide o jednu zo foriem trestného činu sexuálneho zneužívania (§ 201 až 202 TZ), a teda v systematike slovenského TZ o jeden z trestných činov proti ľudskej dôstojnosti, systematicky zaradený do druhého dielu druhej hlavy osobitnej časti Trestného zákona.

Takéhoto kontaktovania detí prostredníctvom elektronickej komunikačnej služby za účelom ich sexuálneho zneužívania, môže sa v SR dopustiť fyzická aj právnická osoba.³⁴ Z predmetného ustanovenia tiež vyplýva, že tento trestný čin je prečinom.³⁵ Ide pritom o pomerne nové ustanovenie, ktoré bolo do nášho vnútroštátneho právneho poriadku včlenené novelou Trestného zákona prostredníctvom zákona č. 204/2013 Z. z. s účinnosťou od 1. augusta 2013, a to ako požiadavka čl. 6 smernice 2011/93/EÚ o sexuálnom zneužívaní a vykorisťovaní detí a detskej pornografii³⁶ a čl. 23 Dohovoru Rady Európy o ochrane

³² HEJDUK, M. Počítačová mravnostní kriminalita – kybergrooming. In: *Bezpečnostní teorie a praxe*, 2022, č. 1, s. 64.

³³ WACHS, S. – WOLF, K. D. – PAN, CH. Cybergrooming: Risk factors, coping strategies and associations with cyberbullying. In: *Psicothema*, vol. 24, 2012, no. 4, s. 629 [online]. Dostupné na internete: <https://www.psicothema.com/pdf/4064.pdf>, [cit. 30. 5. 2024]; taktiež KOOL, R. Prevention by All Means? A Legal Comparison of the Criminalization of Online Grooming and its Enforcement. In: *Utrecht Law Review*, vol. 7, 2011, no. 3, s. 50 [online]. Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/publication/228199416_Prevention_by_All_Means_A_Legal_Comparison_of_the_Criminalization_of_Online_Grooming_and_its_Enforcement, [cit. 30. 5. 2024].

³⁴ § 3 zákona č. 91/2016 Z. z. o trestnej zodpovednosti právnických osôb v znení neskorších predpisov.

³⁵ § 10 ods. 1 písm. b) TZ.

³⁶ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2011/93/EÚ z 13. decembra 2011 o boji proti sexuálnemu zneužívaní a sexuálnemu vykorisťovaniu detí a proti detskej pornografii, ktorou sa

detí pred sexuálnym vykorisťovaním a sexuálnym zneužívaním z roku 2007.³⁷ Treba však dodať, že transpozícia predmetnej Smernice a Dohovoru podľa viacerých autorov neprebehla optimálne.³⁸ Každopádne, cieľom tohto ustanovenia je kriminalizácia „predpolia“, teda konania, ktoré predchádza sexuálnemu zneužitiu (alebo výrobe detskej pornografie), keď konanie páchatela sa nachádza v štádiu prípravy na tieto trestné činy a aplikuje sa, ak sexuálne zneužitie nedospelo do štádia pokusu, ale konanie sa obmedzilo len na kontaktovanie dieťaťa v rámci elektronickej komunikácie.³⁹ Ustanovenie § 201a TZ je tak vo vzťahu špeciality k § 201 ods. 1 TZ.

Objektom tohto trestného činu je ochrana mravného a telesného vývoja detí mladších ako pätnásť rokov pred ich zneužívaním. Hmotným predme-

nahrádza rámcové rozhodnutie Rady 2004/68/SVV (Ú. v. EÚ L 335, 17. 12. 2011). Podľa článku 6 tejto smernice členské štáty prijímú opatrenia potrebné na zabezpečenie toho, aby sa návrh dospelého osoby uskutočnený pomocou informačných a komunikačných technológií na stretnutie s dieťaťom, ktoré nedosiahlo vek, v ktorom je spôsobilé dať súhlas na pohlavný styk, s cieľom spáchať niektorý z trestných činov uvedených v článku 3 ods. 4 a článku 5 ods. 6 tejto smernice, ak po tomto návrhu nasledovali faktické činy vedúce k takému stretnutiu, trestal odňatím slobody s hornou hranicou trestnej sadzby najmenej jeden rok.

³⁷ Dohovor Rady Európy o ochrane detí pred sexuálnym vykorisťovaním a sexuálnym zneužívaním, Lanzarote, 25. október 2007. Slovenská republika ho ratifikovala 1. marca 2016. Podľa článku 23 dohovoru každá zmluvná strana prijme potrebné legislatívne a iné opatrenia, aby postihovala ako trestný čin úmyselný návrh dospelého osoby stretnúť sa s dieťaťom, ktoré nedosiahlo vek podľa článku 18 ods. 2 tohto dohovoru, prostredníctvom informačných a komunikačných technológií s cieľom spáchať na ňom trestný čin uvedený v článku 18 ods. 1 písm. a) alebo článku 20 ods. 1 písm. a), ak po tomto návrhu nasledovali skutočné úkony vedúce k takému stretnutiu. Predmetný Lanzarotský dohovor je pritom prvým medzinárodným dokumentom, ktorý zakotvuje skutkové podstaty všetkých trestných činov, ktoré sú spojené s rôznymi formami sexuálneho zneužívania detí. K tomu pozri bližšie ČENTĚŠ, J. – KOLCUNOVÁ, M. Maloletý ako obeť sexuálneho deliktu. In: *Obete kriminality – Victims of Crime*. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie na tému Obete kriminality. Bratislava: Eurokódex, 2010, s. 85-97, resp. KARKOŠKOVÁ, S. *Sexuálne zneužívanie detí vo svetle výskumných poznatkov*. Pezinok: Justičná akadémia Slovenskej republiky, 2021, s. 28-29.

³⁸ Kriticky sa vyjadrujú napr. KLÍMEK, L. – ZÁHORA, J. – HOLCR, K. *Počítačová kriminalita v európskych súvislostiach*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016, s. 273; BELEŠ, A. Sexuálne zneužívanie z komparatívneho pohľadu. In: *Trestní právo*, roč. 23, 2019, č. 2, s. 11; FEDOROVÍČOVÁ, I. Pandémia – Kyberpriestor – Sexuálne zneužívanie. In: *Kybernetická kriminalita v čase krízy*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej online konferencie Bratislavské právnické fórum 2021. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2021, s. 50-57 [online], resp. HAMRANOVÁ, D. Aplikčné problémy v oblasti trestného postihu páchatelov sexuálneho zneužívania detí cez internet. In: *Kybernetická kriminalita v čase krízy*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej online konferencie Bratislavské právnické fórum 2021. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2021, s. 58-65 [online]. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Veda/Konferencie_a_podujatia/BPF/2021/Zbornik_BPF_2021_Sekcia_12_Trestne_pravo_kriminologia_a_kriminalistika_FINAL.pdf, [cit. 29. 5. 2024].

³⁹ BELEŠ, A. Sexuálne zneužívanie z komparatívneho pohľadu. In: *Trestní právo*, roč. 23, 2019, č. 2, s. 11.

tom útoku je dieťa mladšie ako pätnásť rokov,⁴⁰ a to bez ohľadu na pohlavie dieťaťa či jeho pohlavnú zrelosť alebo akékoľvek predchádzajúce sexuálne skúsenosti.⁴¹ V Slovenskej republike teda platí premisa, že osoba pred dovŕšením pätnásteho roku veku nie je spôsobilá dať súhlas na sexuálne aktivity. Z tohto dôvodu je tiež vylúčené použitie okolností vylučujúcej protiprávnosť – súhlas poškodeného podľa § 29 TZ.⁴²

Objektívna stránka spočíva v navrhnutí osobného stretnutia prostredníctvom elektronickej komunikačnej služby dieťaťu mladšiemu ako 15 rokov, aby mohol byť na ňom spáchaný trestný čin sexuálneho zneužívania alebo trestný čin výroby detskej pornografie.⁴³

Uvedený trestný čin možno teda spáchať v podmienkach SR výlučne prostredníctvom elektronickej komunikačnej služby, pričom elektronická komunikácia páchatela smeruje priamo k tomu, aby sa s maloletým mladším než pätnásť rokov osobne stretol v úmysle ho následne sexuálne zneužiť alebo na ňom spáchať trestný čin výroby detskej pornografie. Iniciatíva preto musí prísť zo strany páchatela,⁴⁴ čo vyplýva už zo samotnej dikcie predmetného ustanovenia „Kto prostredníctvom... navrhne dieťaťu mladšiemu ako pätnásť rokov...“ Návrh pritom nemusí byť špecifikovaný čo do miesta a času stretnutia, z konania páchatela však musí byť zreteľný zámer vyvolať budúce fyzické stretnutie s obeťou.⁴⁵ *A contrario*, ak stretnutie navrhne sama obeť, také konanie trestné nebude.⁴⁶

⁴⁰ V porovnaní s § 201 TZ si možno všimnúť nejednotnosť v pojmoch, keďže toto ustanovenie operuje s termínom „osoba mladšia ako pätnásť rokov“, kým ustanovenia § 201a, § 201b aj § 202 TZ pracujú s pojmom „dieťa“. Žiadalo by sa preto zjednotiť uvedenú terminológiu, pričom sa nám javí vhodnejším pojem „dieťa“, ktorý je nielen príznačný pre tento trestný čin, ale takmer každý si pod sexuálnym zneužívaním vybaví na strane obeť práve dieťa.

⁴¹ PROKEINOVÁ, M. – LACIAK, O. *Sexuálne zneužívanie detí a zverených osôb a trestnoprávna ochrana obetí trestných činov*. 1. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer SR, 2021, s. 32.

⁴² STRÉMY, T. – KURILOVSKÁ, L. a kol. *Trestný zákon. Komentár. II. zväzok*. 1. vydanie. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2022, s. 349.

⁴³ Trestný čin výroby detskej pornografie je upravený v § 368 TZ. Detskou pornografiou sa pritom v zmysle § 132 ods. 4 TZ rozumie zobrazenie skutočnej alebo predstieranej súlože, iného spôsobu pohlavného styku alebo iného obdobného sexuálneho styku s dieťaťom alebo osobou vyzerajúcou ako dieťa alebo zobrazenie obnažených častí tela dieťaťa alebo osoby vyzerajúcej ako dieťa určené na sexuálne účely.

⁴⁴ PROKEINOVÁ, M. – LACIAK, O. *Sexuálne zneužívanie detí a zverených osôb a trestnoprávna ochrana obetí trestných činov*. 1. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer SR, 2021, s. 35. Dieťa na správu ani nemusí odpovedať.

⁴⁵ BORČEVSKÝ, P. K niektorým problematickým aspektom trestného činu navazování nedovolených kontaktů s dítětem. In: TAUCHEN, J. – KOLUMBER, D. – ČEP, D. (eds.). *Trestné činy proti slobodě a lidské důstojnosti včera a dnes*. 1. vydanie. Brno: Masarykova univerzita, 2023, s. 192.

⁴⁶ KRUPIČKA, J.: Kybergrooming – zrcadlo společnosti? In: GRIVNA, T. – RICHTER, M. – ŠIMÁNOVÁ, H. (eds.). *Vliv nových technologií na trestní právo*. Praha: Auditorium, 2022, s. 356.

Prvým z problémov, ktorými trpí slovenská právna úprava sexuálneho zneužívania podľa § 201a TZ je to, že kým Smernica v čl. 6 a aj Dohovor v čl. 23 vyžadujú, aby po návrhu nasledovali aj faktické činy zo strany páchatela vedúce k takémuto stretnutiu (napr. nasadenie páchatela do motorového vozidla alebo použitie prostriedku hromadnej dopravy, bicykla či pešej chôdze s cieľom prísť na dohodnuté miesto, zakúpenie cestovného lístka pre dieťa, aby prišlo za páchatelom, atď.), tak uvedená podmienka v znení § 201a TZ úplne absentuje. To znamená, že na spáchanie trestného činu sexuálneho zneužívania v zmysle § 201a TZ úplne postačí vyhľadať na internete dieťa mladšie ako pätnásť rokov a odoslať mu správu s návrhom na osobné stretnutie s úmyslom spáchať na ňom sexuálne zneužívanie alebo výrobu detskej pornografie. Slovenská právna úprava tak vyššie už analyzované požiadavky Smernice 2011/93/EÚ o sexuálnom zneužívaní a vykorisťovaní detí a detskej pornografii, ako aj Dohovoru Rady Európy o ochrane detí pred sexuálnym vykorisťovaním a sexuálnym zneužívaním, vníma veľmi rozširujúco v dôsledku legislatívnej nedôslednosti nášho zákonodarcu.⁴⁷ Je potrebné si uvedomiť, že účelom Smernice vo všeobecnosti je zabezpečiť trestnosť určitých skutkov a ak trestnoprávny kódex danej krajiny už obsahuje ustanovenie postihujúce takéto skutky, nie je potrebné konštruovať nové, osobitné ustanovenia. Slovenský zákonodarca však akoby pri transpozícii Smernice nezvážil možnosť kvalifikovania uvedeného konania ako TČ sexuálneho zneužívania podľa § 201 TZ vo vývinovom štádiu prípravy, keďže ide už v jeho základnej skutkovej podstate o zločin a príprava na zločin je trestná podľa § 13 TZ.⁴⁸ Je pritom evidentné, že lákaním detí k sexuálnym praktikám si páchatel úmyselne vytvára podmienky pre spáchanie zločinu. Náš zákonodarca však toto v predmetnom prípade nerešpektuje a zbytočne vytvoril ustanovenie, ktoré

⁴⁷ KLIMEK, L. – ZÁHORA, J. – HOLCR, K. *Počítačová kriminalita v európskych súvislostiach*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016, s. 275. V tejto súvislosti možno uviesť napr. právnu úpravu Spojeného kráľovstva upravujúcu obdobný trestný čin v ustanovení § 16 zákona o sexuálnych trestných činoch z roku 2003 – *Sexual Offences Act 2003*, podľa ktorého dôjde k dokonaniu trestného činu až vo chvíli, keď sa páchatel s obeťou naozaj stretne, teda ak páchatel vycestuje za obeťou alebo obeť vycestuje za páchatelom. Naproti tomu napr. francúzska právna úprava postihuje páchatela kybergroomingu obdobne ako v SR, a teda už za vykonanie sexuálneho návrhu osobe mladšej ako pätnásť rokov za využitia elektronických komunikačných zariadení, avšak v prípade, že v dôsledku tohto návrhu skutočne dôjde k osobnému stretnutiu páchatela s dieťaťom, súd môže uložiť vyšší trest.

⁴⁸ Inak je tomu napr. v Rakúskej republike či Nemeckej spolkovej republike, kde je trestné len štádiom pokusu trestného činu. V Poľskej republike je príprava k trestnému činu trestná len pri tých trestných činoch, u ktorých to trestný kódex výslovne pripúšťa. V Českej republike je zasa trestná príprava iba na obzvlášť závažné zločiny. Týmto krajinám tak nič nebránilo, aby čl. 6 ods. 1 Smernice prevzali do svojich právnych poriadkov ako samostatný trestný čin a jeho obsah si prispôbili svojej trestnoprávnej politike.

sa aplikuje, ak sexuálne zneužitie nedospelo do štádia pokusu, ale konanie sa obmedzilo len na kontaktovanie dieťaťa v rámci elektronickej komunikácie. Paradoxnou sa preto javí skutočnosť, že ak by sa elektronicke kontaktovanie kvalifikovalo ako príprava na sexuálne zneužívanie podľa § 201 ods. 1 TZ, uplatnila by sa podstatne vyššia trestná sadzba ako v prípade aplikácie subsidiárneho ustanovenia § 201a TZ, ktorým mali byť naplnené požiadavky čl. 6 Smernice a čl. 23 Dohovoru.⁴⁹

K dokonaniu tohto trestného činu v našom právnom poriadku podľa § 201a TZ teda príde už samotným návrhom páchatel'a na osobné stretnutie s dieťaťom mladším ako pätnásť rokov s úmyslom spáchať na ňom trestný čin sexuálneho zneužívania alebo trestný čin výroby detskej pornografie.⁵⁰ Osobné stretnutie s obeťou sa teda ani nemusí uskutočniť, dieťa na návrh dokonca ani nemusí nutne odpovedať, úplne postačí, že ho páchatel' odoslal. Ako sme to už uviedli vyššie, komunikácia medzi páchatel'om a obeťou spočíva napr. v emailovej, SMS, MMS, či inej elektronickej komunikácii prostredníctvom rôznych sociálnych sietí a aplikácií. Páchatel' pritom často vystupuje pod falošnou identitou a bez vyvolania podozrenia. Následne si vytipuje dieťa, pred ktorým sa prezentuje ako chápaný rovesník, ktorý chce pomôcť dieťaťu s jeho problémami. Dieťa zároveň presvedča, aby o ich vzťahu nikomu nehovorilo, aby si ich komunikáciu vymazalo so zdôraznením, že ide o dôverný vzťah.⁵¹ Postupne manipuluje dieťa tak, aby bolo presvedčené, že ich vzájomný vzťah je jedinečný a plný porozumenia. Túto falošnú predstavu dieťaťa môže páchatel' ešte viac upevňovať napr. dobíjaním kreditu mobilného telefónu, zakúpením počítačovej hry alebo inými výhodami. Od dieťaťa postupne vyláka osobné informácie, rozhovory začne viesť k intímnyim témam, začne požadovať od dieťaťa fotografie alebo videá so sexuálnym podtónom a otvo-

⁴⁹ BELEŠ, A. Sexuálne zneužívanie z komparatívneho pohľadu. In: *Trestní právo*, roč. 23, 2019, č. 2, s. 11.

⁵⁰ V tejto súvislosti možno uviesť rozsudok Okresného súdu vo Veľkom Krtíši zo 4. októbra 2018, *sp. zn. 3 T 15/2018*. Obžalovaný kontaktoval maloletú prostredníctvom sociálnej siete a formou SMS správ, hoci vedel, že má len trinásť rokov a dožadoval sa osobného stretnutia za účelom vykonania análneho a orálneho styku, a taktiež skupinového sexu, pričom maloletej aj opisoval sexuálne praktiky, ktoré chcel vykonať. Maloletá mu odpisovala v obdobnom duchu, ale k osobnému stretnutiu napokon neprišlo. Súd predmetný skutok kvalifikoval ako prečin sexuálneho zneužívania podľa § 201a TZ a prečin ohrozovania mravnej výchovy mládeže podľa § 211 ods. 1 písm. b) TZ, pretože obžalovaný umožnil maloletej viesť závažný alebo nemravný život. Súd tu teda jednoznačne akceptoval predčasnú dokonanosť sexuálneho zneužívania podľa § 201a TZ.

⁵¹ K tomu pozri tiež HAJDÚKOVÁ, T. – BACIGÁL, I. Využitie virtuálnej komunikácie cez internet ako prostriedok ku sexuálnemu zneužívanou detí. In: HULLOVÁ M. (eds.). *Mravnostná kriminalita ako spoločenský fenomén a možnosti jej kontroly. Zborník z medzinárodnej virtuálnej vedeckej konferencie*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2015, s. 222.

rene o týchto témach hovoriť.⁵² Ťažiskovým konštruktom v procese groomingu je tak navodenie a následné zneužitie dôvery, pričom dôvera na jednej strane umožňuje zneužívanie a zároveň ho efektívne maskuje.⁵³ Dieťa, aby si uchránilo tento „výnimočný“ vzťah, začne postupne čoraz viac plniť požiadavky páchateľa, posielat' mu svoje intímne obrázky alebo videá,⁵⁴ klamať rodičom o trávení voľného času, atď. Keď napokon páchateľ nadobudne istotu vo vzťahu k dieťaťu, navrhne mu osobné stretnutie spravidla na opustenom mieste alebo ho zavolá priamo k sebe domov. Ak dieťa súhlasí a dôjde k reálnemu stretnutiu, následne spravidla prichádza k jeho znásilneniu, sexuálnemu zneužitiu či núteniu dieťaťa k výrobe pornografie.⁵⁵ Ak sa dieťa zdráha, páchateľ začne vyvíjať nátlak, aby tak dieťa spravilo z lásky k nemu, prípadne za odmenu. Ak napokon nezaberie ani tento prístup, páchateľ sa začne dieťaťu rovno vyhrážať, že zverejní jeho intímne fotografie na internete a prezradí ho rodičom alebo kamarátom. Dieťa môže byť takto zneužívané opakovane a dlhodobo bez prezradenia. Sexuálne zneužívanie sa totiž väčšinou nestane, ale deje sa dlhodobo.⁵⁶

Tu je však na mieste opätovne podrobiť predmetné znenie § 201a nášho TZ kritike, keďže z hľadiska formulácie objektívnej stránky tohto trestného činu nám nie je jasné, prečo sa postihuje kontaktovanie výlučne prostredníctvom

⁵² WINTERS, G. M. – JEGLIC, E. L. The Sexual Grooming Scale – Victim Version: The Development and Pilot Testing of a Measure to Assess the Nature and Extent of Child Sexual Grooming. In: *Victims & Offenders*, vol. 17, 2022, no. 6 [online]. Dostupné na internete: <https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/15564886.2021.1974994?needAccess=true>, s. 921 [cit. 30. 5. 2024].

⁵³ K tomu pozri aj O'LEARY, P. – KOH, E. – DARE, A. *Grooming and child sexual abuse in institutional contexts*. Sydney: Royal Commission into Institutional Responses to Child Sexual Abuse, 2017 [online]. Dostupné na internete: <https://www.icmec.org/wp-content/uploads/2018/04/Research-Report-Grooming-and-child-sexual-abuse-in-institutional-contexts-Prevention.pdf>, s. 1-29 [cit. 30. 5. 2024].

⁵⁴ K tomu pozri bližšie KLETTKE, B. – HALLFORD, D. J. – MELLOR, D. J. Sexting prevalence and correlates: A systematic literature review. In: *Clinical Psychology Review*, vol. 34, 2014, no. 1, s. 45-53 [online]. Dostupné na: https://www.academia.edu/16491730/Sexting_prevalence_and_correlates_A_systematic_literature_review, [cit. 29. 10. 2024].

⁵⁵ JELÍNEK, J. a kol.: *Kriminologie*. Praha: Leges, 2021, s. 495.

⁵⁶ KLIMEK, L. a kol. *Kriminológia vo vnútroštátnom a medzinárodnom rozmere*. 1. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer SR, 2020, s. 362.; taktiež KARKOŠKOVÁ, S. *Sexuálne zneužívanie detí vo svetle výskumných poznatkov*. Pezinok: Justičná akadémia Slovenskej republiky, 2021, s. 60. Možno však dodať, že nie všetci páchatelia sexuálneho zneužívania detí manipulujú obeť dlhšiu dobu, len aby sa dieťa cítilo pohodlne a podvolilo sa. Nedávne výskumy totiž naznačujú, že značná časť páchateľov jednoducho zaútočí, akonáhle sa im k útoku naskytne príležitosť. K tomu pozri LECLERC, B. – PROULX, J. An Opportunity View of Child Sexual Offending: Investigating Nonpersuasion and Circumstances of Offending Through Criminological Lens. In: *Sexual Abuse*, vol. 30, 2018, no. 7, s. 869-882 [online]. Dostupné na internete: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1079063217729158>, [cit. 30. 5. 2024].

elektronickej komunikačnej služby. Ak teda páchatel' kontaktuje dieťa iným spôsobom, napr. osobne, prostredníctvom inej osoby, či zanechaním odkazu na papieri, trestnosť by podľa § 201a TZ bola vylúčená a do úvahy by beztak prichádzala kvalifikácia skutku ako prípravy na zločin sexuálneho zneužívania podľa § 201 ods. 1 TZ, no v tom prípade opäť s podstatne prísnejšími trestnými sadzbami. Vzorom právnej úpravy *de lege ferenda* by nám preto v tomto smere mohlo byť napr. znenie § 193b českého TZ č. 40/2009 Sb. Česká transpozícia totiž vo viacerých smeroch dokonca prevyšuje nároky samotnej Smernice o boji proti sexuálnemu zneužívaniu detí.⁵⁷

Ďalšiu nezrovnalosť možno vidieť aj v tom, že prostredníctvom právnej úpravy trestného činu výroby detskej pornografie podľa § 368 Trestného zákona sa poskytuje ochrana každému dieťaťu, t. j. nielen osobe mladšej ako pätnásť rokov, ale aj osobe do veku osemnásť rokov. Zákonodarca teda chráni všetky osoby mladšie ako osemnásť rokov pred výrobou detskej pornografie, ale nechráni osoby po dovŕšení pätnásteho roku veku pred nadväzovaním nedovolených kontaktov s nimi za účelom výroby detskej pornografie prostredníctvom ustanovenia § 201a Trestného zákona.⁵⁸ Ak budeme vychádzať zo správnosti našich právnych úvah opísaných vyššie, potom platí, že nadväzovanie kontaktov páchatel'a s osobou staršou ako pätnásť rokov, ale mladšou ako osemnásť rokov spojených s návrhom na ich osobné stretnutie za účelom výroby detskej pornografie, bude možné právne kvalifikovať ako prípravu na zločin výroby detskej pornografie podľa § 13 ods. 1 k § 368 TZ. Paradoxom je, že v takomto prípade hrozí páchatel'ovi vyššia trestná sadzba trestu odňatia slobody, než ak by nadväzoval kontakt za daným účelom s dieťaťom mladším ako 15 rokov.

Subjekt tohto trestného činu je síce všeobecný, ale trestná zodpovednosť nastupuje až dovŕšením osemnásteho roku veku osoby, a to vzhľadom na dikciu samotného ustanovenia § 201a TZ „*Kto navrhne..., pričom sám nie je dieťaťom*“. Dieťaťom sa pritom v zmysle § 127 ods. 1 TZ rozumie osoba mladšia ako 18 rokov. Takto zrejme ďalším nedopatrením slovenského zákonodarcu⁵⁹

⁵⁷ K tomu tiež pozri BORČEVSKÝ, P. K niektorým problematickým aspektom trestného činu navazování nedovolených kontaktů s dítětem. In: TAUCHEN, J. – KOLUMBER, D. – ČEP, D. (eds.). *Trestné činy proti slobodě a lidské důstojnosti včera a dnes*. 1. vydanie. Brno: Masarykova univerzita, 2023, s. 187-199.

⁵⁸ JUSTIČNÁ AKADÉMIA SR. *Poznámky k sexuálnemu zneužívaniu*. Prednáška konaná 4. februára 2020 [online]. Dostupné na internete: https://ja-sr.sk/sites/default/files/2021-04/Kolcunova_Sexualne_zneužívanie.pdf, s. 50 [cit. 30. 5. 2024].

⁵⁹ V dôvodovej správe k zákonu č. 204/2013 Z. z., ktorá zaviedla ustanovenie § 201a TZ, nie je uvedený relevantný dôvod zavedenia trestnoprávneho postihu len dospeléj osoby, výklad sa obmedzil len na to, že „*páchatel' mladší ako osemnásť rokov nie je dostatočne zrelý posúdiť význam takéhoto svojho konania*“.

došlo k zavedeniu tretieho okamihu nástupu trestnej zodpovednosti u fyzických osôb v našom trestnom práve,⁶⁰ pričom sám zákonodarca túto výnimku dokonca zabudol začleniť aj do ustanovenia § 22 ods. 2 TZ o veku ako okolnosti vylučujúcej trestnú zodpovednosť.⁶¹ Aj keď ide o transpozíciu požiadavky čl. 6 Smernice 2011/93/EÚ o sexuálnom zneužívaní a vykorisťovaní detí a detskej pornografii, z nášho pohľadu nezmyselné naviazanie vzniku trestnej zodpovednosti pri tomto trestnom čine podľa § 201a TZ na dosiahnutie veku až osemnástich rokov, prináša potom so sebou zákonite ďalšie pálcivé aplikačné problémy. Napr. ak by sa protiprávneho konania podľa § 201a TZ dopustila osoba staršia ako pätnásť rokov, ale mladšia ako osemnásť rokov, nemôže byť trestne zodpovedná za predmetný prečin sexuálneho zneužívania podľa § 201a TZ, do úvahy však prichádza trestná zodpovednosť za prípravu na zločin sexuálneho zneužívania v zmysle § 13 ods. 1 k § 201 ods. 1 TZ, prípadne za prípravu na zločin výroby detskej pornografie podľa § 13 ods. 1 k § 368 ods. 1 TZ. Podľa § 13 ods. 2 TZ je pritom príprava na zločin trestná podľa trestnej sadzby ustanovenej za zločin, ku ktorému smerovala, čo v prípade sexuálneho zneužívania podľa § 201 ods. 1 TZ znamená trestnú sadzbu trestu odňatia slobody na tri roky až desať rokov. Problém potom spočíva v tom, že na takéhoto mladistvého páchatela by sa vzťahoval prísnejší trestný postih za to isté konanie ako na dospelého, u ktorého takéto konanie podlieha § 201a TZ s trestnou sadzbou trestu odňatia slobody len na šesť mesiacov až tri roky.⁶² Fedorovičová preto navrhuje vypustenie formulácie špecifikujúcej subjekt daného trestného činu „*pričom sám nie je dieťaťom*“, a do ustanovenia § 22 ods. 2 TZ, upravujúceho okolnosť vylučujúcu trestnú zodpovednosť z hľadiska veku vo vzťahu k trestnému činu sexuálneho zneužívania, vsunúť okrem § 201 aj § 201a TZ, čo by znamenalo, že trestne zodpovedným u oboch trestných činov sexuálneho zneužívania by bol ten, kto v čase spáchania trestného činu dovŕšil vek pätnásť rokov. Dikcia ustanovenia § 22 ods. 2 TZ by potom mohla znieť takto: „*Pre trestný čin sexuálneho zneužívania podľa § 201 a §201a nie je trestne zodpovedný ten, kto v čase spáchania činu nedovŕšil pätnásť rok svojho veku*“.⁶³

⁶⁰ Vznik trestnej zodpovednosti je v zmysle § 22 ods. 1 TZ stanovený v SR na dovŕšenie štrnásteho roku veku. Výnimku predstavuje v zmysle ustanovenia § 22 ods. 2 TZ len TC sexuálneho zneužívania podľa § 201 TZ, kde trestná zodpovednosť vzniká až dovŕšením pätnásteho roku veku páchatela.

⁶¹ K oprávnenej kritike tohto stavu pozri bližšie napr. PROKEINOVÁ, M. Nezrovnalosť v zákone v otázke veku v súvislosti s trestným činom sexuálneho zneužívania. In: *Justičná revue*, roč. 72, 2020, č. 2, s. 227-230.

⁶² ČENTĚŠ, J. – KOLCUNOVÁ, M. Kybergrooming v slovenskom Trestnom zákone. In: *Státní zastupitelství*, 2020, č. 1, s. 21.

⁶³ FEDOROVÍČOVÁ, I. Pandémia – Kyberpriestor – Sexuálne zneužívanie. In: *Kybernetická kri-*

Subjektívna stránka si vyžaduje aj v tomto prípade úmyselné zavinenie, ku ktorému musí obligatórne pristúpiť aj pohnútka páchatela smerujúca k spáchaniu trestného činu sexuálneho zneužívania alebo trestného činu výroby detskej pornografie na dieťaťi mladšom ako pätnásť rokov. Ak by táto pohnútka u páchatela absentovala, nemožno voči nemu vyvodiť trestnú zodpovednosť.⁶⁴ Ešte raz pripomíname, že vzhľadom na dikciu skutkovej podstaty § 201a TZ, k dokonaniu trestného činu v tomto prípade príde aj vtedy, ak sa napokon páchatel a obeť ani nestretnú, keďže trestný čin je dokonaný už samotným návrhom páchatela, ktorý smeroval k tomu, aby mohol obeť sexuálne zneužiť alebo využiť na výrobu detskej pornografie. Ide o tzv. predčasne dokonaný trestný čin.⁶⁵ V takýchto prípadoch má zákonodarca za to, že už samotná príprava vykazuje tak vysokú mieru spoločenskej škodlivosti, že je potrebné toto (fakticky) vývojové štádium povýšiť na dokonaný trestný čin. Legitímnou však zostáva otázka, do akej miery má byť trestnosť predsunutá.⁶⁶ Ako bolo vyššie už uvedené, Smernica 2011/93/EÚ o sexuálnom zneužívaní a vykorisťovaní detí a detskej pornografii ukladá členským štátom predsunúť trestnosť konania páchatela do fázy vykonania konkrétnych úkonov k predtým navrhnutému stretnutiu (po návrhu na stretnutie napr. páchatel reálne vycestuje za dieťaťom alebo kúpi pre dieťa cestovný lístok, aby mohlo ono prísť na stretnutie s páchatelom, atď.). Slovenský zákonodarca sa však rozhodol trestnosť ešte o stupeň predsunúť, a to už do momentu uskutočnenia návrhu páchatelom na stretnutie s dieťaťom bez toho, že by po návrhu museli zo strany páchatela prísť aj reálne kroky k uskutočneniu tohto stretnutia. Ak by však na prípadnom osobnom stretnutí s dieťaťom skutočne došlo k po hlavnému alebo inému sexuálnemu styku, aplikoval by sa už § 201 TZ.⁶⁷

minalita v čase krízy. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej online konferencie Bratislavské právnické fórum 2021. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2021, s. 54 [online]. Dostupné na internete: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Veda/Konferencie_a_podujatia/BPF/2021/Zbornik_BPF_2021_Sekcia_12_Trestne_pravo_kriminologia_a_kriminalistika_FINAL.pdf, [cit. 30. 5. 2024].

⁶⁴ STRÉMY, T. – KURILOVSKÁ, L. a kol. *Trestný zákon. Komentár. II. zväzok*. 1. vydanie. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2022, s. 350.

⁶⁵ JUSTIČNÁ AKADÉMIA SR. *Poznámky k sexuálnemu zneužívaniu*. Prednáška konaná 4. februára 2020 [online]. Dostupné na internete: https://ja-sr.sk/sites/default/files/2021-04/Kolcunova_Sexualne_zneuzivanie.pdf, s. 49 [cit. 30. 5. 2024].

⁶⁶ K tomu pozri BORČEVSKÝ, P. K některým problematickým aspektům trestného činu navazování nedovolených kontaktů s dítětem. In: TAUCHEN, J. – KOLUMBER, D. – ČEP, D. (eds.). *Trestné činy proti slobodě a lidské důstojnosti včera a dnes*. 1. vydanie. Brno: Masarykova univerzita, 2023, s. 191.

⁶⁷ NEMCOVÁ, M. *Sexuálne zneužívanie detí na internete a jeho nárast s príchodom pandémie* [online]. Dostupné na internete: <https://www.pravnenoviny.sk/sexualne-zneuzivanie-deti-na-internete-a-jeho-narast-s-prichodom-pandemie>, [cit. 30. 5. 2024].

Záver

Kybergrooming, niekedy nazývaný aj ako online grooming, predstavuje správanie užívateľov virtuálneho sveta, ktoré má za cieľ vyvolať u vyhladnutej detskej obete falošnú dôveru a po čase ju prinútiť k osobnému stretnutiu, na ktorom obvykle prichádza k sexuálnemu zneužitiu dieťaťa. Ide teda o špecifický druh psychickej manipulácie realizovanej v kyberpriestore za pomoci digitálnych technológií, s veľmi vysokou mierou latencie. Kybergroomeri predstavujú sexuálnych predátorov, ktorí si rôznymi stratégiami spravidla dlhodobo získavajú dôveru dieťaťa, jeho poddajnosť a následne mlčanlivosť. Ide pritom o mimoriadne heterogénnu skupinu ľudí, avšak s výraznou prevahou mužských páchatel'ov. Pre obeť je príznačné, že väčšinou ide o deti v pubertálnom veku, rizikovejšie sú zastúpené prevažne dievčatá.

Slovenský zákonodarca reguluje kybergrooming prostredníctvom skutkovej podstaty TČ sexuálneho zneužívania podľa § 201a TZ, ktorý bol zaradený do nášho Trestného zákona zákonom č. 204/2013 Z. z. s účinnosťou od 1. augusta 2013, a to ako požiadavka čl. 6 smernice 2011/93/EÚ o sexuálnom zneužívaní a vykorisťovaní detí a detskej pornografii⁶⁸ a čl. 23 Dohovoru Rady Európy o ochrane detí pred sexuálnym vykorisťovaním a sexuálnym zneužívaním z roku 2007. Predmetná transpozícia však vykazuje viaceré nedostatky, na ktoré autor v článku poukazuje a pripája k nim preto aj niektoré návrhy *de lege ferenda*.

LITERATÚRA

1. BAUMGARTNER, S. E. – VALKENBURG, P. M. – PETER, J. Unwanted online sexual solicitation and risky sexual online behavior across the lifespan. In: *Journal of Applied Developmental Psychology*, vol. 31, 2010, no. 6, s. 439 – 447. ISSN 0193-3973 [online]. Dostupné na internete: <https://www.dhi.ac.uk/san/waysofbeing/data/communication-zangana-baumgartner-2010b.pdf>, [cit. 30. 5. 2024].
2. BELEŠ, A. Sexuálne zneužívanie z komparatívneho pohľadu. In: *Trestní právo*, roč. 23, 2019, č. 2, s. 9-17. ISSN 1211-2860.
3. BLAŽEK, R. Aktuálne trendy v počítačovej kriminalite. In: *Kybernetická kriminalita v čase krí-*

⁶⁸ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2011/93/EÚ z 13. decembra 2011 o boji proti sexuálnemu zneužívaniu a sexuálnemu vykorisťovaniu detí a proti detskej pornografii, ktorou sa nahrádza rámcové rozhodnutie Rady 2004/68/SVV (Ú. v. EÚ L 335, 17. 12. 2011). Podľa článku 6 tejto smernice členské štáty prijímú opatrenia potrebné na zabezpečenie toho, aby sa návrh dospelého osoby uskutočnený pomocou informačných a komunikačných technológií na stretnutie s dieťaťom, ktoré nedosiahlo vek, v ktorom je spôsobilé dať súhlas na pohlavný styk, s cieľom spáchať niektorý z trestných činov uvedených v článku 3 ods. 4 a článku 5 ods. 6 tejto smernice, ak po tomto návrhu nasledovali faktické činy vedúce k takému stretnutiu, trestal odňatím slobody s hornou hranicou trestnej sadzby najmenej jeden rok.

- zy. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej online konferencie Bratislavské právnické fórum 2021. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2021, s. 95-104. ISBN 978-80-7160-610-9 [online]. Dostupné na internete: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Veda/Konferencie_a_podujatia/BPF/2021/Zbornik_BPF_2021_Sekcia_12_Trestne_pravo_kriminologia_a_kriminalistika_FINAL.pdf, [cit. 30. 5. 2024].
4. BORČEVSKÝ, P. K některým problematickým aspektům trestného činu navazování nedovolených kontaktů s dítětem. In: TAUCHEN, J. – KOLUMBER, D. – ČEP, D. (eds.). *Trestné činy proti svobodě a lidské důstojnosti včera a dnes*. 1. vydanie. Brno: Masarykova univerzita, 2023, s. 187-199. ISBN 978-80-280-0444-6.
 5. ČENTĚŠ, J. – KOLCUNOVÁ, M. Kybergrooming v slovenskom Trestnom zákone. In: *Státní zastupitelství*, 2020, č. 1, s. 18-27. ISSN 1214-3758.
 6. FEDOROVÍČOVÁ, I. Pandémia – Kyberpriestor – Sexuálne zneužívanie. In: *Kybernetická kriminalita v čase krízy*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej online konferencie Bratislavské právnické fórum 2021. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2021, s. 50-57. ISBN 978-80-7160-610-9 [online]. Dostupné na internete: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Veda/Konferencie_a_podujatia/BPF/2021/Zbornik_BPF_2021_Sekcia_12_Trestne_pravo_kriminologia_a_kriminalistika_FINAL.pdf, [cit. 30. 5. 2024].
 7. HAJDÚKOVÁ, T. – BACIGÁL, I. Využitie virtuálnej komunikácie cez internet ako prostriedok ku sexuálnemu zneužívaniu detí. In: HULLOVÁ M. (eds.). *Mravnostná kriminalita ako spoločenský fenomén a možnosti jej kontroly*. Zborník z medzinárodnej virtuálnej vedeckej konferencie. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2015, s. 222-226. ISBN 978-80-8054-647-2.
 8. HAMRANOVÁ, D. Aplikáčné problémy v oblasti trestného postihu páchatelov sexuálneho zneužívania detí cez internet. In: *Kybernetická kriminalita v čase krízy*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej online konferencie Bratislavské právnické fórum 2021. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2021, s. 58-65. ISBN 978-80-7160-610-9 [online]. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Veda/Konferencie_a_podujatia/BPF/2021/Zbornik_BPF_2021_Sekcia_12_Trestne_pravo_kriminologia_a_kriminalistika_FINAL.pdf, [cit. 29. 5. 2024].
 9. HEJDUK, M. Počítačová mravnostná kriminalita – kybergrooming. In: *Bezpečnostní teorie a praxe*, 2022, č. 1, s. 57-84. ISSN 1211-2461.
 10. HULANOVÁ, L. *Internetová kriminalita páchaná na deťoch. Psychologie internetové oběti, pachatele a kriminality*. Praha: Triton, 2012, 224 s. ISBN 978-80-7387-545-9.
 11. JELÍNEK, J. a kol.: *Kriminologie*. Praha: Leges, 2021, 632 s. ISBN 978-80-7502-499-2.
 12. JUSTIČNÁ AKADÉMIA SR. *Poznámky k sexuálnemu zneužívaniu*. Prednáška konaná 4. februára 2020, 77 s [online]. Dostupné na internete: https://ja-sr.sk/sites/default/files/2021-04/Kolcunova_Sexualne_zneužívanie.pdf, [cit. 30. 5. 2024].
 13. KARKOŠKOVÁ, S. *Sexuálne zneužívanie detí vo svetle výskumných poznatkov*. Pezinok: Justičná akadémia Slovenskej republiky, 2021, 232 s. ISBN 978-80-973526-2-2.
 14. KEŠICKÝ, D. a kol. *Forenznopsychologické aspekty sexuálneho zneužívania detí*. Záverečná správa výskumného projektu január 2013- október 2017. Bratislava: eSlovensko Bratislava, o. z., 2017, 84 s. [online]. Dostupné na: <https://www.zodpovedne.sk/index.php/sk/component/jdownloads/finish/3-prieskumy-a-vyskumy/109-forenznopsychologicke-aspekty-sexualneho-zneužívania-deti?Itemid=0>, [cit. 29. 10. 2024].
 15. KLETTKE, B. – HALLFORD, D. J. – MELLOR, D. J. Sexting prevalence and correlates: A systematic literature review. In: *Clinical Psychology Review*, vol. 34, 2014, no. 1, s. 44-53. ISSN 1873-7811 [online]. Dostupné na: https://www.academia.edu/16491730/Sexting_prevalence_and_correlates_A_systematic_literature_review, [cit. 29. 10. 2024].
 16. KLIMEK, L. – ZÁHORA, J. – HOLCR, K. *Počítačová kriminalita v európskych súvislostiach*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016, 448 s. ISBN 978-80-8168-538-5.
 17. KLIMEK, L. a kol. *Kriminológia vo vnútroštátnom a medzinárodnom rozmere*. 1. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer SR, 2020, 780 s. ISBN 978-80-571-0251-9.

18. KOOL, R. Prevention by All Means? A Legal Comparison of the Criminalization of Online Grooming and its Enforcement. In: *Utrecht Law Review*, vol. 7, 2011, no. 3, s. 46-69. ISSN 1871-515X [online]. Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/publication/228199416_Prevention_by_All_Means_A_Legal_Comparison_of_the_Criminalization_of_Online_Grooming_and_its_Enforcement, [cit. 30. 5. 2024].
19. KOPECKÝ, K. – SZOTKOWSKI, R. – DOBEŠOVÁ, P. *Riziková komunikace a seznamování českých dětí v kyberprostoru*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2021, 114 s. ISBN 978-80-244-5915-8 [online]. Dostupné na internete: <https://doivup.upol.cz/pdfs/doi/9900/04/3400.pdf>, [cit. 29. 5. 2024].
20. KOPECKÝ, K. – SZOTKOWSKI, R. *České děti v kybersvětě: Jak se chovají online a co jim hrozí? Výzkumná zpráva*. O2 Czech Republic & Univerzita Palackého v Olomouci: Centrum prevence rizikové virtuální komunikace, 32 s. [online]. Dostupné na internete: <https://www.e-bezpecni.cz/index.php/ke-stazeni/vyzkumne-zpravy/117-ceske-deti-v-kybersvete/file>, [cit. 28. 5. 2024].
21. KOPECKÝ, K. *České děti a Facebook 2015 – výzkumná zpráva*. Univerzita Palackého v Olomouci, 19 s. [online]. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/289251413_Ceske_deti_a_Facebook_2015_-_vyzkumna_zprava, [cit. 29. 5. 2024].
22. KOPECKÝ, K. Strategie manipulace dětí v online prostředích se zaměřením na tzv. kybergrooming. In: *Pediatric pro praxi*, roč. 16, 2015, č. 5, s. 331-333. ISSN 1803-5264 [online]. Dostupné na internete: <https://www.pediatricpropraxi.cz/pdfs/ped/2015/05/09.pdf>, [cit. 29. 5. 2024].
23. KRUPÍČKA, J. Kybergrooming – zrcadlo společnosti? In: GRIVNA, T. – RICHTER, M. – ŠIMÁNOVÁ, H. (eds.). *Vliv nových technologií na trestní právo*. Praha: Auditorium, 2022, s. 349-354. ISBN 978-80-8728-495-7.
24. LORKO, J. – TARABOVÁ, N. Kybergrooming a jeho trestnoprávné a kriminologické aspekty. In: *Kybernetická kriminalita v čase krízy*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej online konferencie Bratislavské právnické fórum 2021. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2021, s. 110-120. ISBN 978-80-7160-610-9 [online]. Dostupné na internete: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Veda/Konferencie_a_podujatia/BPF/2021/Zbornik_BPF_2021_Sekcia_12_Trestne_pravo__kriminologia_a_kriminalistika_FINAL.pdf, [cit. 29. 5. 2024].
25. MARTINEZ-PRATHER, K. – VANDIVER, D. M. Sexting among Teenagers in the United States: A Retrospective Analysis of Identifying Motivating Factors, Potential Targets, and the Role of a Capable Guardian. In: *International Journal of Cyber Criminology*, vol. 8, 2014, no. 1, s. 21-35. ISSN 0974-2891 [online]. Dostupné na internete: <https://digital.library.txst.edu/server/api/core/bitstreams/8121689c-cb8d-4425-91ae-cbb6330b1f3f/content>, [cit. 29. 5. 2024].
26. NEMCOVÁ, M. *Sexuálne zneužívanie detí na internete a jeho nárast s príchodom pandémie*. ISSN 2454-0048 [online]. Dostupné na internete: <https://www.pravnenoviny.sk/sexualne-zneužívania-deti-na-internete-a-jeho-narast-s-prichodom-pandemie>, [cit. 30. 5. 2024].
27. NOVÁKOVÁ, K. – PODOLÁKOVÁ, L. – HOREHÁJOVÁ, B. (eds.). *Trestné činy sexuálneho násillia*. Bratislava: Analytické centrum Ministerstva spravodlivosti SR, 15 s. [online]. Dostupné na internete: https://web.ac-mssr.sk/wp-content/uploads/2022/analyzy_komentare/08_2022_tc_nasilia/20220825_Komenta%CC%81r_trestn%C3%A9_%C4%8Diny_sexu%C3%A1lneho_n%C3%A1silia_vPE.pdf, [cit. 1. 6. 2024].
28. OBORÁK, D. Metodika vyšetrování kybergroomingu. In: *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*, roč. 42, 2023, č. 2, s. 79-105. ISSN 2729-8027 [online]. Dostupné na internete: <https://afi.flaw.uniba.sk/index.php/AFI/article/view/793/547>, [cit. 1. 6. 2024].
29. PROKEINOVÁ, M. – LACIAK, O. *Sexuálne zneužívanie detí a zverených osôb a trestnoprávna ochrana obeť trestných činov*. 1. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer SR, 2021, 109 s. ISBN 978-80-571-0350-9.
30. PROKEINOVÁ, M. Nezrovnalosť v zákone v otázke veku v súvislosti s trestným činom sexuálneho zneužívania. In: *Justičná revue*, roč. 72, 2020, č. 2, s. 227-230. ISSN 1335-6461.
31. STRÉMY, T. – KURILOVSKÁ, L. a kol. *Trestný zákon. Komentár. II. zväzok*. 1. vydanie. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2022, 1536 s. ISBN 978-80-7676-534-4.

32. VÁLKOVÁ, H. – KUČHTA, J. – HULMÁKOVÁ, J. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019, 616 s. ISBN 978-80-7400-732-3.
33. WACHS, S. – KSINAN JISKROVA, G. – VAZSONYI, A. T. – WOLF, K. D. A cross-national study of direct and indirect effects of cyberbullying on cybergrooming victimization via self-esteem. In: *Psicología Educativa*, vol. 22, 2016, no. 1, s. 1-10. ISSN 2174-0526 [online]. Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/publication/296618814_A_cross-national_study_of_direct_and_indirect_effects_of_cyberbullying_on_cybergrooming_victimization_via_self-esteem, [cit. 29. 5. 2024].
34. WACHS, S. – WOLF, K. D. – PAN, CH. Cybergrooming: Risk factors, coping strategies and associations with cyberbullying. In: *Psicothema*, vol. 24, 2012, no. 4, s. 628-633. ISSN 0214 – 9915 [online]. Dostupné na internete: <https://www.psicothema.com/pdf/4064.pdf>, [cit. 30. 5. 2024];
35. WEBSTER, S. et al. *European Online Grooming Project – Final Report*, 152 s. [online]. Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/publication/257941820_European_Online_Grooming_Project_-_Final_Report, 152 s. [cit. 30. 5. 2024].
36. WEFERS, S. et al. Understanding and Deterring Online Child Grooming: A Qualitative Study. In: *Sexual Offending. Theory, Research and Prevention*, vol. 19, 2024, 27 s. ISSN 2699-8440 [online]. Dostupné na internete: <https://sotrap.psychopen.eu/index.php/sotrap/article/view/13147/13147.pdf>, [cit. 30. 5. 2024];
37. WINTERS, G. M. – JEGLIC, E. L. Stages of Sexual Grooming: Recognizing Potentially Predatory Behaviors of Child Molesters. In: *Deviant Behavior*, vol. 38, 2017, no. 6, s. 724-733. ISSN 0163-9625 [online]. Dostupné na internete: <https://www.nationalcac.org/wp-content/uploads/2019/05/Stages-of-sexual-grooming-Recognizing-potentially-predatory-behaviors-of-child-molesters.pdf>, [cit. 30. 5. 2024].
38. WOLAK, J. – FINKELHOR, D. – MITCHELL, K. J. – YBARRA, M. L. Online “Predators” and their Victims: Myths, Realities and Implications for Prevention and Treatment. In: *American Psychologist*, vol. 63, 2008, no. 2, s. 111-128. ISSN 1935-990X [online]. Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/publication/5568459_Online_Predators_and_Their_Victims_Myths_Realities_and_Implications_for_Prevention_and_Treatment, [cit. 30. 5. 2024].
39. ZÁHORA, J. – ZEMAN, Š. – MASLEN, M. *Trestné činy proti ľudskej dôstojnosti v sexuálnej oblasti*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis. Vydavateľstvo Trnavskej univerzity, 2022, 288 s. ISBN 978-80-568-0593-0.
40. Dohovor Rady Európy o ochrane detí pred sexuálnym vykorisťovaním a sexuálnym zneužívaním, Lanzarote, 25. október 2007.
41. Rozsudok Okresného súdu vo Veľkom Krtíši zo 4. októbra 2018, *sp. zn. 3 T 15/2018*.
42. Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2011/93/EÚ z 13. decembra 2011 o boji proti sexuálnemu zneužívaniu a sexuálnemu vykorisťovaniu detí a proti detskej pornografii, ktorou sa nahrádza rámcové rozhodnutie Rady 2004/68/SVV (Ú. v. EÚ L 335, 17. 12. 2011).
43. Zákon č. 91/2016 Z. z. o trestnej zodpovednosti právnických osôb v znení neskorších predpisov.
44. Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

Kontaktné údaje autora

JUDr. Štefan Zeman, PhD.

Katedra trestného práva a kriminológie

Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

stefanzemanpftu@gmail.com

PÁR POZNÁMOK K ZASTAVENIU TRESTNÉHO STÍHANIA SPOLUPRACUJÚCEHO OBVINENÉHO

A FEW NOTES ON STAY OF THE CRIMINAL PROSECUTION AGAINST THE COOPERATING ACCUSED

JUDr. Karin Vrtíková, PhD.

JUDr. Ivana Mokrá, PhD.

Katedra trestného práva a kriminológie,
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Abstrakt: *Inštitút spolupracujúceho obvineného má svoj pôvod v angloamerickom právnom systéme, čo naznačuje, že jeho uplatňovanie naráža v početných prípadoch na zákonný rámec kontinentálneho právneho systému Slovenskej republiky a má tendenciu potláčať niektoré základné zásady trestného konania, ktoré tvoria jeho podstatu. Predložený príspevok približuje a vyhodnocuje nedávnu legislatívnu zmenu Trestného poriadku, ktorou dochádza k vypusteniu výlučného oprávnenia prokurátora zastaviť trestné stíhanie spolupracujúceho obvineného a ponecháva ho len v návrhovej rovine. Autorky v obsahu príspevku predkladajú aj vlastné postrehy k právnej úprave dotknutého inštitútu.*

Kľúčové slová: *spolupracujúci obvinený, trestné konanie, odklon, Trestný poriadok, Európsky súd pre ľudské práva*

Abstract: *The institution of the cooperating accused has its origin in the Anglo-American legal system, which indicates that its application collides in numerous cases with the legal framework of the continental legal system of the Slovak Republic and tends to suppress some basic principles of criminal procedure that form its essence. The submitted contribution approximates and evaluates the recent legislative change to the Criminal Code, which removes the exclusive authority of the prosecutor to stop the criminal prosecution of a cooperating accused or interrupt the criminal prosecution of a cooperating person and leaves it only at the draft level. In the content of the contribution, the authors also present their own observations on the legal regulation of the concerned institute.*

Key words: *cooperating accused, criminal proceedings, diversion, Criminal Code, European Court of Human Rights*

Jubilantovi

Vážený pán profesor Šimovček,

obe sme Vás spoznali v čase, keď sme nastúpili na doktorandské štúdium na Právnickú fakultu Trnavskej univerzity v Trnave. Sme nesmierne рады, že aj formou takéhoto príspevku Vám môžeme vyjadriť svoju vďaku za všetko, čo ste nám, ako najmladším členkám Katedry trestného práva a kriminológie odovzdali. Napriek tomu, že je naša vzájomná spolupráca oproti iným členom a členkám katedry relatívne krátka, na spoločnej profesijnej ceste sme sa neraz delili nielen o pracovné radosti a starosti, ale aj tie rodinné.

Ste síce muž s prísnyim dojmom, no skvelým zmyslom pre humor, ktorý mnohokrát vyriešil situácie, ktoré prináša náš vedecko-pedagogický život.

Vážený pán profesor, za všetko Vám úprimne ďakujeme a gratulujeme k životnému jubileu. Želáme Vám predovšetkým pevné zdravie, rodinnú pohodu, veľa ďalších úspechov v pedagogickej, ale aj vedeckej oblasti a v osobnom živote Vám prajeme prežitie mnohých okamihov, ktoré budú pre Vás šťastné a radostné.

Úvod

Nedávna legislatívna činnosť Národnej rady Slovenskej republiky, viedla k schváleniu zákona č. 40/2024 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony, a to osobitne zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov. Napriek tomu, že účinnosť vyššie zmieneného zákona bola v niektorých bodoch pozastavená uznesením Ústavného súdu Slovenskej republiky, sp. zn. PL. ÚS 3/2024, z 28. februára 2024, navrhovaných a neskôr aj schválených zmien v Trestnom poriadku sa toto pozastavenie nedotklo. Aj keď je nesporným, že táto novela priniesla niekoľko zásadných zmien do trestného konania, či už právnu úpravu osoby podozrivého alebo rozšírenie dôvodu povinnej obhajoby, upriamime pozornosť na zmenu, ktorá v kontexte početných zmien vystupuje vo vzťahu k zásade oportunity citeľne najviac, a to oslabenie diskrečnej právomoci prokurátora v prípravnom konaní v podobe vylúčenia jeho oprávnenia (okrem iného) zastaviť trestné stíhanie spolupracujúceho obvineného. Predložený príspevok približuje a vyhodnocuje túto legislatívnu zmenu Trestného poriadku (ďalej tiež „TP“) a poukazuje na osobité aspekty právnej úpravy tohto inštitútu.

1. Zastavenie trestného stíhania spolupracujúceho obvineného podľa § 215 ods. 3 TP

Právna formulácia reflektujúca na ustanovenie dotýkajúce sa inštitútu zastavenia trestného stíhania spolupracujúceho obvineného podľa § 215 ods. 3 TP vkladala do účinnosti novely do rúk prokurátora právomoc rozhodnúť o výsledku trestného konania. Inými slovami, poskytla mu pomerne širokú diskrečnú právomoc, ktorou dochádzalo k prelomeniu pravidla obsiahnutého v čl. 50 ods. 1 Ústavy SR v znení, že „len súd rozhoduje o vine a treste za trestné činy.“ Napriek tomu, že prijatá novela zúžila oprávnenie prokuráto-

ra samostatne rozhodovať o tomto odklone a vložila toto oprávnenie do rúk sudcu pre prípravné konanie, požiadavky na jeho obsahovú úpravu sa v tomto smere výraznejšie nezmenili. Aj naďalej teda platia nasledovné zákonné požiadavky:

- obvinený sa významnou mierou podieľal na objasnení niektorého z taxatívne vymedzených trestných činov¹ či iných trestných činov na zistení alebo usvedčení páchatela tohto trestného činu,
- záujem spoločnosti na objasnení takého trestného činu prevyšuje záujem na trestnom stíhaní tohto obvineného pre taký alebo pre iný trestný čin,
- nejde o organizátora, návodcu alebo objednávateľa trestného činu, na ktorého objasnení sa táto osoba podieľa.

Z vyššie uvedeného je zrejmé, že zákonodarca umožňuje fakultatívne zastaviť trestné stíhanie spolupracujúceho obvineného aj pre iné trestné činy než tie, ktoré sú vymedzené. Rozšírenie použitia tejto právnej úpravy priniesla novela zákona č. 262/2011 Z. z. ktorou bolo do vtedajšieho znenia § 215 ods. 3 TP doplnené znenie „alebo pre iný trestný čin.“ Uvedená zmena bola odôvodňovaná najmä potrebou účinnejšieho boja proti organizovanému zločinu.² Táto modifikácia pretrvala až do dnešného dňa, na základe čoho je možné zastaviť trestné stíhanie aj pre trestný čin úkladnej vraždy podľa § 144 TZ za predpokladu, že záujem na zistení alebo usvedčení páchatela niektorého z obsiahnutých trestných činov je vyšší než záujem na potrestaní tohto páchatela.

Napriek tomu, že Najvyšší súd Slovenskej republiky, v kontexte tohto inštitútu na strane jednej uvádza, „že je jedným z kľúčových inštitútov trestného konania, za pomoci ktorého dochádza k odhaľovaniu organizovanej kriminality,“ na strane druhej zdôrazňuje že „si týmto postupom OČTK zabezpečujú dôkaznú núdzu, ktorou dochádza k potlačeniu základných zásad trestného konania v podobe legality a oficiality, na ktorých je postavený kontinentálny trestný proces.“³

Špecifickosť daného inštitútu je teda daná najmä tým, že umožňuje obvinenému v prípade aktívnej spolupráce s orgánmi činnými v trestnom konaní či súdom dosiahnuť až úroveň beztrestnosti. V tejto súvislosti tak dochádza k úplnému popretiu záujmu na spravodlivom potrestaní páchatela, ktorý bol preváženy záujmom na objasnení inej závažnej trestnej činnosti.

¹ Trestného činu korupcie, trestného činu založenia, zosnovania a podporovania zločineckej skupiny, alebo zločinu spáchaného organizovanou skupinou alebo zločineckou skupinou alebo trestných činov terorizmu

² Dôvodová správa k zákonu č. 262/2011 Z. z. , ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony. [cit. 2024.06.02.] Dostupné na: <https://www.epi.sk/dovodova-sprava/Dovodova-sprava-k-zakonu-c-262-2011-Z-z.htm>

³ Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 4 To 10/2015 z 29.11.2016

2. Vybrané aspekty inštitútu zastavenia trestného stíhania spolupracujúceho obvineného

V poradí prvý parciálny problém tohto ustanovenia je daný formuláciou požiadavky v znení, „*a záujem spoločnosti na objasnení takého trestného činu prevyšuje záujem na trestnom stíhaní tohto obvineného pre taký trestný čin alebo pre iný trestný čin.*“⁴ Na túto skutočnosť upozornil už aj Deset, ktorý spochybnil aplikovanie predmetného inštitútu najmä v prospech osôb, ktoré sa dopustili trestného činu vraždy prípadne úkladnej vraždy alebo sú recidivistami.⁵ V kontexte predmetnej skutočnosti sa tak javí vhodným viesť polemiku o zúžení jeho uplatnenia len na také prípady osôb, ktoré nie sú recidivistami resp. páchatelmi tak závažnej trestnej činnosti, ktorej následkom je úmyselné spôsobenie smrti, a to aj s poukazom na to, že spolupracujúci obvinený je súčasne páchatelom trestnej činnosti a teda by malo byť nevyhnutné vysloviť voči nemu vinu a uložiť adekvátny trest, čo v súčasnej právnej úprave zastavenia trestného stíhania nie je možné.

V poradí druhým a azda najdiskutovanejším problémom predmetného inštitútu je otázka vierohodnosti výpovedí spolupracujúcich obvinených, ktorú zohľadnil aj Európsky súd pre ľudské práva (ďalej tiež „ESLP“), a to deklarovaným oslabením dôkaznej sily poskytnutej výpovede spolupracujúceho obvineného, čo súčasne potvrdil aj v známom prípade Adamčo proti Slovenskej republike. V tejto nadväznosti zdôraznil, že použitie výpovede svedka (spolupracujúceho obvineného), výmenou za ktorú mu je poskytnutá beztrestnosť alebo iné výhody vzbudzuje pochybnosti o spravodlivom konaní, či tieto výpovede nemôžu byť manipulované v snahe dosiahnuť ponúkané výhody prípadne motiváciu konať pomstychtivo.⁶ Práve možnosť podávať klamlivé až zavádzajúce výpovede s motiváciou získania zákonom predpokladaných výhod, ktoré môžu dosiahnuť až záruku beztrestnosti v trestnom konaní, len zdôrazňuje krehkosť tohto inštitútu v aplikačnej praxi.⁷

ESLP už v roku 2019 v prípade B. Adamčo proti Slovenskej republike uviedol, že pri posudzovaní výpovede kajúcnika proti sťažovateľovi, súdy neveňovali dostatočnú pozornosť jej preskúmaniu a hodnotili ju ako bežný dôkaz.

⁴ § 215 ods. 3 zákona č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok

⁵ DESET, M. 2009. K právnej úprave korunného svedka. In *Justičná revue*, roč. 61, 2009, č. 11, s. 1193 – 1202.

⁶ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Adamčo proti Slovenskej republike sťažnosť č. 45084/14 z 12.11. 2019

⁷ Známy je aj prípad prokurátora JUDr. Jozefa Mamráka. Dostupné na: <http://www.pravne-listy.sk/clanky/a914-kult-kajucnika-ako-trend-roku-2020-alebo-co-nas-moze-naucit-pripad-prokuratora-judr-jozefa-mamraka> (navštívené dňa 02.06.2024)

ESLP v tomto smere zdôraznil, že intenzita kontroly vyžadovaná v súvislosti s dôkazmi od spolupáchateľa súvisí s dôležitosťou výhody, ktorú spolupáchateľ získa výmenou za dôkazy, ktoré poskytne. V danom prípade výhoda, ktorú získal kajúcnik, presiahla rámec zníženia trestu alebo finančného prospechu a dosiahla až beztretnosť.⁸

V podobnom duchu sa po vyhlásení vyššie uvedeného rozsudku nieslo aj stanovisko Generálnej prokuratúry SR, v ktorom bolo uvedené, že „*praktické využívanie tohto inštitútu by nemalo poskytovať absolútnu beztretnosť tzv. korunného svedka v tých trestných veciach, v ktorých by jeho výpoveď mala byť len jedným priamym usvedčujúcim dôkazom páchatel'a zo spáchania trestnej činnosti.*”⁹

Nevyhnutnosť postupovať pri vyhodnocovaní výpovede spolupracujúcich obvinených so zvýšenou opatrnosťou vo vzťahu k poskytovaným výhodám v priebehu roku 2023 ESLP potvrdil aj v ďalšom súvisiacom prípade E. Adamčo proti Slovensku, kde opätovne skritizoval činnosť súdov v tom smere, že nevenovali osobitnú pozornosť rozsahu a povahe výhod získaných ktorýmkoľvek z týchto svedkov výmenou za usvedčenie sťažovateľa. ESLP tiež poznamenal, že aj keď slovenské právo obsahuje možnosť dočasného odloženia vznesenia obvinenia či zastavenia trestného stíhania vo vzťahu k spolupracujúcim páchatelom, k týmto rozhodnutiam dochádza najmä v štádiu prípravného konania, v ktorom tak konajú výlučne orgány činné v trestnom konaní bez prvkov súdnej kontroly.¹⁰

Napriek tomu, že nevyhnutnosť právnej úpravy inštitútu spolupracujúceho obvineného bola nielen v otázke zastavenia trestného stíhania, ale aj súvisiacich inštitútov viac než žiaduca a volala po nej aj aplikačná prax, návrh novely Trestného poriadku a Trestného zákona zo septembra 2022, ktorý bol predložený vtedajšou ministerkou spravodlivosti Máriou Kolíkovou, nijakým spôsobom nezasahoval do úpravy inštitútu spolupracujúceho obvineného. Po demisii Márie Kolíkovej sa úradu Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky (ďalej tiež „MS SR“) ujal Viliam Karas, ktorý predstavil návrh novely Trestného zákona, ktorý však rovnako ako návrh jeho predchodkyne nezasiahol do postavenia spolupracujúcich osôb. Súčasná vláda SR v zastúpení MS SR predložila do parlamentu dňa 6. decembra 2023 novelu TP, ktorá vo vzťahu k spolupracujúcim obvineným priniesla viacero zmien. S poukazom na zúžený obsah príspevku je však nevyhnutné venovať pozornosť zmene

⁸ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Adamčo vs. Slovenská republika č. 45084/14 z 12. 11. 2019

⁹ Online dostupné na: <https://www.pravnelisty.sk/clanky/a1234-odsudeny-na-zaklade-vypovedi-kajucnikov-opat-uspel-na-eslp-erik-adamco-v-slovensko> (navštívené dňa 02.06.2024)

¹⁰ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Erik Adamčo vs. Slovenská republika č. 19990/20 z 01. 06. 2023

znenia TP, v zmysle ktorej došlo k vypusteniu výlučného oprávnenia prokurátora zastaviť trestné stíhanie spolupracujúceho obvineného v prípravnom konaní a toto bolo nahradené len návrhovým oprávnením vo vzťahu k sudcovi pre prípravné konanie.¹¹ Dôvodová správa k uvedenému zákonu vo vzťahu k spolupracujúcim obvineným odôvodňuje predkladané zmeny najmä záujmom na kontrole zákonnosti podmienok spolupráce s takýmito osobami.¹²

3. Návrh *de lege ferenda*

Nedávna schválená legislatívna zmena Trestného zákona a Trestného poriadku zmenila koncepciu zastavenia trestného stíhania v prípravnom konaní len v smere obmedzenia právomoci prokurátora a prenesenia rozhodovacej činnosti na sudcu pre prípravné konanie, čím vniesla do trestného konania vo vzťahu k spolupracujúcim osobám prvok súdneho prieskumu odôvodňovaným už zmienenými rozsudkami ESLP. Aj keď je možné v určitej miere súhlasiť s nevyhnutnosťou oklieštenia diskrečnej právomoci prokurátora, pridriavame sa názoru o nevyhnutnosti celkového vypustenia zastavenia trestného stíhania spolupracujúceho obvineného v trestnom konaní. Túto zmenu odôvodňujeme najmä tým, že kajúcnik je sám o sebe páchatel' trestnej činnosti a pokiaľ by mal mať garanciu beztrestnosti tak len vo vzťahu k členstvu v zločineckej skupine. Za žiadnych okolností by však nemalo dochádzať k beztrestnosti *de facto*.¹³ Obdobný názor zdieľa aj Karabec, ktorý vo vzťahu k zániku trestnosti členstva v zločineckej organizácii uvádza, že taká beztrestnosť by mala byť podmienená tým, že tieto osoby dobrovoľne opustili túto organizáciu skôr, ako došlo k vyšetrovaniu ich osôb.¹⁴ V ostatných prípadoch by malo byť umožnené uložiť miernejší trest podľa zákona. Na podklade už skôr vysloveného názoru o nevyhnutnosti uznania viny páchatel'a trestnej činnosti, upúšťame od úpravy možného zastavenia trestného stíhania spolupracujúceho obvineného podľa § 215 ods. 3 TP a primerane navrhujeme rozšíriť

¹¹ Vládný návrh zákona ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony. [cit. 2024.06.02.] Dostupné na: <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=9577>

¹² Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony. [cit. 2024.06.02.] Dostupné na: <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=536583>

¹³ VRTÍKOVÁ, K., MOKRÁ, I. 2023. Spolupracujúci obvinený v trestnom konaní v intenciách aplikačnej praxe a úvahy *de lege ferenda*. Praha: Leges, 2023. s. 123

¹⁴ KARABEC, Z. 2004. Mezinárodní aspekty boje proti organizovanému zločinu; In *Kriminalistika*, 2004, roč. XXXVII, č. 1, s. 11.

úpravu upustenia od potrestania aj o prípad konania voči spolupracujúcemu obvinenému s na to nadväzujúcimi legislatívnymi zmenami.

Záver

Inštitút spolupracujúceho obvineného v trestnom konaní vykazuje nielen charakter značnej aktuálnosti, ako vo vzťahu k udalostiam odohrávajúcim sa na spoločenskej scéne, tak činnosti slovenského zákonodarcu, ale tiež praktickej nedostatočnosti s poukazom na identifikované nedostatky, ktoré sú parciálne prítomné v každom štádiu trestného konania. Na niektoré z nich upozorňuje aj aktuálna novela Trestného poriadku, ktorá vo vybraných oblastiach čiastočne reaguje na judikatúru ESLP a vo vzťahu k predmetnej problematike prináša parciálne riešenia a zaplňa tiež absentujúcu právnu úpravu. Nemožno sa však prikloniť k názoru, že predložený obsah novely TP plynule reaguje na všetky aplikačné problémy súvisiace s týmto inštitútom. Vychádzajúc z predložených, vybraných aspektov si aktuálne znenie Trestného poriadku osobitne v kontexte inštitútu spolupracujúceho obvineného vyžaduje komplexnejšiu právnu úpravu, ktorú nepriniesla ani novela TP v podobe zákona č. 40/2024 Z. z.

LITERATÚRA

1. DESET, M. 2009. K právnej úprave korunného svedka. In *Justičná revue*, roč. 61, 2009, č. 11, s. 1193 – 1202. ISSN: 1335-6461
2. Dôvodová správa k zákonu č. 262/2011 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony. [cit. 2024.06.02.] Dostupné na: <https://www.epi.sk/dovodova-sprava/Dovodova-sprava-k-zakonu-c-262-2011-Z-z.htm>
3. Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony. [cit. 2024.06.02.] Dostupné na: <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=9577>
4. <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a914-kult-kajucnika-ako-trend-roku-2020-alebo-co-nas-moze-naucit-pripad-prokuratora-judr-jozefa-mamraka> (navštívené dňa 02.06.2024)
5. <https://www.pravnelisty.sk/clanky/a1234-odsudeny-na-zaklade-vypovedi-kajucnikov-opat-uspel-na-eslp-erik-adamco-v-slovensko> (navštívené dňa 02.06.2024)
6. KARABEC, Z. 2004. Mezinárodní aspekty boje proti organizovanému zločinu; In *Kriminalistika*, 2004, roč. XXXVII, č. 1, s. 3 – 19. ISSN: 1210-9150
7. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Branislav Adamčo proti Slovenskej republike sťažnosť č. 45084/14 z 12.11. 2019
8. Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Erik Adamčo vs. Slovenská republika č. 19990/20 z 01. 06. 2023
9. Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky sp. zn. 4 To 10/2015 z 29.11.2016

10. Vládný návrh zákona ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony [cit. 2024.06.02.] Dostupné na: <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/zakon&MasterID=9577>
11. VRTÍKOVÁ, K., MOKRÁ, I. 2023. *Spolupracujúci obvinený v trestnom konaní v intenciách aplikácej praxe a úvahy de lege ferenda*. Praha: Leges, 2023. 188 s. ISBN 978-80-7502-693-4
12. zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok

Kontaktné údaje autorov

JUDr. Karin Vrtíková, PhD.
Katedra trestného práva a kriminológie,
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
Slovenská republika
Email: kvrtikova@gmail.com

JUDr. Ivana Mokrá, PhD.
Katedra trestného práva a kriminológie,
Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
Slovenská republika
Email: mokra.ivana@gmail.com

Eva Szabová, Karin Vrtíková, Ivana Mokr (eds.)

**TRADIN A NETRADIN PRÍSTUPY
V TRESTNOM PRÁVE**

Pocta prof. JUDr. Ivanovi imovekovi, CSc.

*Zborník príspevkov
z odbornej vedeckej konferencie*

Za jazykov upravu jednotlivých príspevkov zodpovedajú autori.

Grafickrava a zalomenie: Jana Jankov
Obálka: Marek Petržalka

Pre Prvnick fakultu Trnavskej univerzity v Trnave
vydalo Vydavateľstvo Typi Universitatis Tyrnaviensis,
spolone pracovisko Trnavskej univerzity,
a VEDY, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, ako xxx. publikáciu.

Vytlačila VEDA, vydavateľstvo SAV.

ISBN 978-80-568-xxxx-x